

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ VE ALTI ÖĞRENCİSİNDE
(ESÂTİZE-İ SEB‘A’DA) MUSHAF KİTÂBETİ

Doktora Tezi

ASİYE ALTAN

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ VE ALTI ÖĞRENCİSİNDE

(ESÂTİZE-İ SEB‘A’DA) MUSHAF KİTÂBETİ

Doktora Tezi

ASİYE ALTAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

Ankara, 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI TARİHİ BİLİM DALI

YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ VE ALTI ÖĞRENCİSİNDE
(ESÂTİZE-İ SEB‘A’DA) MUSHAF KİTÂBETİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı-Soyad

İmza

- 1- Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR
- 2- Prof. Dr. Süleyman BERK
- 3- Doç. Dr. Ayşe ERSAY YÜKSEL
- 4- Prof. Dr. Yusuf BİLEN
- 5- Prof. Dr. Abdülmecit İSLÂMOĞLU

Tez Savunması Tarihi

04.03.2024

ETİK BEYANI

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR danışmanlığında hazırladığım “Yâkût el-Musta‘سیمî ve Altı Öğrencisinde (Esâtize-i Seb‘a’da) Mushaf Kitâbeti” (Ankara.2024) adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

04.03.2024

Asiye ALTAN

ÖNSÖZ

7/13. yüzyıl, geleneksel İslâm sanatlarının gözdesi kabul edilen ve müslümanlara münhasır olan hüsn-i hat sanatında büyük hamlelerin yapıldığı bir çağdır. Kur'ân'ın göze hitap eden, vahyin manasına uygun şekilde sanat değeri hâiz bir yazıyla sunum isteği, bu tekâmülün en önemli sebebidir. Bu yüzyılda yaşayan Yâkût el-Musta'sımî ve sonrasında onun üslûbunu İslâm ülkelerine taşıyan öğrencileri ve takipçileri, Mukle kardeşler ve İbnü'l-Bevvâb'dan sonra Arap yazısına en büyük estetik dokunuşu yaparak yazıyı daha muvâzeneli ve latîf hâle getirmiştir. Çok sayıda Mushaf yazmasıyla da meşhur, kıbletü'l-küttâb olarak anılan Yâkût, üslûbuyla Osmanlı hat ekolüne kadar üç asır boyunca İslâm dünyasında takip edilmiştir.

Çalışmamızda Yâkût ve kendisiyle birlikte esâtize-i seb'a olarak adlandırılan altı öğrencisi ve takipçisinin hüsn-i hat sanatı tarihi açısından önemleri ve yazı çeşitlerine göre üslûp tayinleri, kendilerine atfedilen Mushaflar üzerinden yapılmıştır. Çabamızın Kur'ân hizmeti ve ilmî bir gayret olarak değerlendirilmesi, eksiklerimizin uzmanlar tarafından tamamlanması, çalışmanın sonraki araştırmacılar için bir basamak olması temennimizdir.

Ciddi bir emek ve mesai ürünü olan bu çalışmada pek çok kişi ve kurumun yardımı ve desteği olmuştur. Bu kişilerin başında yol gösterici, hoşgörülü ve ufuk açıcı tavırlarıyla konunun belirlenmesinden nihaî şeklini alıncaya kadar çalışmada yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, beni yüreklendiren danışman hocam Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Özellikle kitâbetin değerlendirilmesinde ilminden istifade ettiğim, sorduğum soruları anlayışla karşılayarak, yazdığım mesajlara süratle dönen, tezime katkı sağlayacak yeni insanlarla görüşmeme vesile olan ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Süleyman BERK'e çok teşekkür ederim. Hüsn-i hat sanatı ile beni tanıştıran ve bu sanata gönül vermeme vesile olan, sabırla her bir harfin

inceliklerini öğreten, doktora eğitimim konusunda beni cesaretlendiren, rahle-i tedrisinde hat meşk ettiğim Hattat Mustafa Cemil EFE'ye minnettarlığımı belirtmek isterim. Tezin daha iyi bir şekle bürünmesinde dikkat etmem gereken noktaları benimle paylaşan tez izleme komitesinde bulunan Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ ve Doç. Dr. Ayşe ERSAY YÜKSEL'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez savunma jürisinde bulunarak tezin tashihine katkı sunan Prof. Dr. Yusuf BİLEN ve Prof. Dr. Abdülmecit İSLÂMOĞLU'na müteşekkirim. Osmanlı Türkçesiyle yazılan ve okunması müşkil olan, tezin ilgili yerlerinin çözümlenmesinde yardımcı olan Öğr. Gör. Hattat Cafer KELKİT'e ve Kur'ân yazmalarının ciltlerinin tanıtımında bilgilerini paylaşan Dr. Şener KÜÇÜKTEPE'ye şükranlarımı sunarım.

Çalışma kapsamında kurum çalışanlarının özverili, ilgili ve nezaketli tutumları nedeniyle öne çıkan Milli Saraylar Araştırma Birimi, Süleymaniye Kütüphanesi, Mevlana Müzesi, Yale Üniversitesi Beinecke Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi ve Chartreuse Müzesi ile Sotheby's Müzayede Evi'ne teşekkür ederim.

Manevi desteklerini her zaman üzerimde hissettiğim, tezimin zorlu süreçlerine tanıklık eden ve bana iyi bir çalışma ortamı sunmaya gayret gösteren aileme, özellikle de annem Şengül ALTAN'a teşekkür etmek benim için vefa ve minnet borcudur. Gerek hat sanatını meşk ederken gerekse doktora eğitimim esnasında yanımda olan ve fikirlerini benimle paylaşan dostum Gülşen SOYCAN'a, tezimin bazı bölümlerini okuyarak katkıda bulunan Dr. Aslınur ÖZCAN KOCABEY'e de müteşekkirim.

Son olarak bu günlere gelmemde en büyük pay sahibi olan ve geniş ufkuyla bana ideal kazandıran rahmetli babam Kadir ALTAN'ı hayır ve minnetle yâd ederim.

Asiye ALTAN

Sivas/2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	XX

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Önemi	3
3. Yöntem	4
4. Sınırlılıklar.....	7
5. Kaynaklar	11

BİRİNCİ BÖLÜM

YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ’YE KADAR HAT SANATININ TARİHİ SEYRİ

1.1. ARAP YAZISININ TARİHİ	21
1.1.1. İslâmiyetten Önce Arap Yazısının Karakteri	28
1.1.2. Hz. Peygamber Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (610-632)	30
1.1.3. Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (631-660) ...	35
1.1.4. Emevîler Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (662-750)	42
1.1.5. Abbâsîler Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (750-1258)	46
1.1.5.1. İbn Mukle (öl. 328/940)	50
1.1.5.2. İbnü’l-Bevvâb (öl. 413/1022).....	52

İKİNCİ BÖLÜM

ESÂTİZE-İ SEB‘A’NIN HAYATI, ESERLERİ VE HAT SANATI AÇISINDAN ÖNEMİ

2.1. YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ (öl. 698/1298).....	57
2.1.1. Hayatı.....	57
2.1.2. Hat Sanatı Açısından Önemi.....	72
2.1.3. Eserleri.....	79
2.1.4. Yâkût el-Musta‘simî’nin Öğrencileri ve Takipçileri	83
2.1.4.1. eş-Şeyh Ahmet b. es-Sühreverdî (öl. 719/1320 civarı)	90
2.1.4.2. Mübârekşah b. Kutb (öl. 711/1311)	94
2.1.4.3. Nasrullah Mütetabbîb (öl. 728/1327 civarı)	95
2.1.4.4. Mübârekşah es-Suyûfî (öl. 735/1334)	96
2.1.4.5. Abdullah el-Kâmilî (öl. 742/1341)	97
2.1.4.6. Abdullah b. Mahmud es-Sayrafî (öl. 742/1341).....	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG-ESÂTİZE-İ SEB‘A’YA AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARI

3.1. YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ’YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARI.....	103
3.1.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları 110	
3.1.1.1. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi	110

3.1.1.1.1. (28) Envanter Numaralı Cüz	111
3.1.1.1.2. (8057) Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf.....	117
3.1.1.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	123
3.1.1.2.1. Arapça Yazmalar/4 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	123
3.1.1.2.2. Arapça Yazmalar/1673 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf	129
3.1.1.2.3. NEKAY/6668 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	134
3.1.1.2.4. NEKAY/6674 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	141
3.1.1.2.5. NEKAY/6680 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	148
3.1.1.2.6. NEKAY/6734 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	154
3.1.1.3. Mevlana Müzesi	159
3.1.1.3.1. (15) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	160
3.1.1.3.2. (16) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	165
3.1.1.4. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi	170
3.1.1.4.1. Hamidiye/5 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	171
3.1.1.4.2. Hamidiye/6 Envanter Numaralı Cüz.....	177
3.1.1.4.3. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf...	183
3.1.1.4.4. Nuri Arlasez/86 Envanter Numaralı Cüz	189
3.1.1.4.5. Nuruosmaniye/22 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	194
3.1.1.5. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi	200
3.1.1.5.1. Bağdat Kitaplığı/35 Envanter Numaralı Cüz	200
3.1.1.5.1. Emanet Hazinesi/61 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	206
3.1.1.5.2. Emanet Hazinesi/73 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	212

3.1.1.5.3. Emanet Hazinesi/74 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	217
3.1.1.5.4. Emanet Hazinesi/75 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	222
3.1.1.5.5. Emanet Hazinesi/76 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	227
3.1.1.5.6. Emanet Hazinesi/77 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	233
3.1.1.5.7. Emanet Hazinesi/78 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	239
3.1.1.5.8. Emanet Hazinesi/79 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	244
3.1.1.5.9. Emanet Hazinesi/80 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	250
3.1.1.5.10. Emanet Hazinesi/127 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	255
3.1.1.5.11. Emanet Hazinesi/216 Envanter Numaralı Kur'ân'dan Bir Bölüm ..	261
3.1.1.5.12. Emanet Hazinesi/224 Envanter Numaralı Cüz	266
3.1.1.5.13. Emanet Hazinesi/225 Envanter Numaralı Kur'ân'dan Sûreler	271
3.1.1.5.14. Emanet Hazinesi/226 Envanter Numaralı Cüz	276
3.1.1.5.15. Emanet Hazinesi/227 Envanter Numaralı Cüz	281
3.1.1.5.16. Emanet Hazinesi/228 Envanter Numaralı Enbiyâ Sûresi.....	285
3.1.1.5.17. Emanet Hazinesi/236 Envanter Numaralı Cüz	289
3.1.1.5.18. Emanet Hazinesi/237 Envanter Numaralı Cüz	293
3.1.1.5.19. Emanet Hazinesi/282 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf.....	297
3.1.1.5.19. Hırka-ı Saadet/6 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	300
3.1.1.5.20. Koğuşlar/1 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	306
3.1.1.5.21. Revan/57 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	311
3.1.1.5.22. Revan/68 Envanter Numaralı Cüz	317
3.1.1.5.23. Revan/70 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf.....	322

3.1.1.5.24. Yeniler/96 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	328
3.1.1.5.25. Yeniler/879 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf	333
3.1.1.6. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi	i 338
3.1.1.6.1. (28) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	339
3.1.1.6.2. (173) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	344
3.1.1.6.3. (328) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	349
3.1.1.6.4. (505) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	354
3.1.1.6.5. (507) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	360
3.1.1.6.6. (525) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	366
3.1.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları.....	371
3.1.2.1. Beinecke Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi/Yale Üniversitesi/ABD	371
3.1.2.1.1. (430) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	371
3.1.2.4. Chartreuse Müzesi/Douai/Fransa	378
3.1.2.4.1. ET.551 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	378
3.1.2.2. Chester Beatty Kütüphanesi/ Dublin/İrlanda.....	380
3.1.2.2.1. (1452) Envanter Numaralı Cüz	381
3.1.2.2.2. (1471) Envanter Numaralı Cüz	387
3.1.2.2.3. (1500) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	393
3.1.2.3. Fransa Milli Kütüphanesi/Paris	399
3.1.2.3.1. (Arabe 6082) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	400

3.1.2.3.2. (Arabe 6716) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	406
3.1.2.5. Halilî (Khalîlî) Koleksiyonları	411
3.1.2.5.1. Qur29 Envanter Numaralı Cüz.....	412
3.1.2.6. Meşhed Âsitân-i Kuds-i Razavî /İran	414
3.1.2.6.1. (120) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	415
3.1.2.6.2. (121) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	418
3.1.2.6. Metropolitan Sanat Müzesi/New York/ ABD	420
3.1.2.6.1. (91.26.14) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	421
3.1.2.6. Sotheby's Müzayede Evi/Londra/İngiltere.....	424
3.1.2.6.1. 24 Ekim 2007 Tarihli Satış (Lot 19) Mushaf-ı Şerîf.....	425
3.1.2.5.2. 8 Ekim 2014 Tarihli Satış (Lot 33) Mushaf-ı Şerîf.....	430
3.1.2.5.3. 9 Ekim 2013 Tarihli Satış (Lot 48) Mushaf-ı Şerîf.....	433
3.1.2.5.4. 25 Nisan 2012 Tarihli Satış (Lot 414) Mushaf-ı Şerîf	436
3.2. eş-ŞEYH AHMET BİN es-SÜHREVERDÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARI	438
3.2.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları 439	
3.2.1.1. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi	439
3.2.1.1.1. Emanet Hazinesi/243 Envanter Numaralı Kur'ân'dan Bir Bölüm	440
3.2.1.1.2. Emanet Hazinesi/247 Envanter Numaralı Cüz	443
3.2.1.1.3. Emanet Hazinesi/249 Envanter Numaralı Cüz	445
3.2.1.1.4. Emanet Hazinesi/250 Envanter Numaralı Cüz	447

3.2.1.2. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi	454
3.2.1.2.1. (486) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	454
3.2.1.2.2. (538) Envanter Numaralı Kur'ân'ın Bir Bölümünü İçeren Eser.....	460
3.2.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları.....	465
3.2.2.1. Chester Beatty Kütüphanesi	465
3.2.2.1.1. (1467) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	466
3.2.2.2. Metropolitan Sanat Müzesi	471
3.2.2.2.1. (55.44) Envanter Numaralı Cüz	471
3.3. MÜBÂREKŞAH es-SUYÛFÎ'YE AİT MUSHAF	475
3.3.1. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi	475
3.3.1.1. Yeniler/365 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	475
3.4. ABDULLAH ERGUN el-KÂMİLÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARI.....	480
3.4.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaflar.....	481
3.4.1.1. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi	481
3.4.1.1.1. (8056) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	481
3.4.1.2. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi	486
3.4.1.2.1. Emanet Hazinesi/222 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf	487
3.4.1.2.2. Emanet Hazinesi/151 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	492
3.4.1.2.3. Revan Kitaplığı/69 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf.....	497
3.4.1.3. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi	502

3.4.1.3.1. (202) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	503
3.4.1.3.2. (452) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	509
3.4.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Kur'ân Yazmaları.....	514
3.4.2.1. Chester Beatty Kütüphanesi	514
3.4.2.1.1. (1494) Envanter Numaralı Kur'ân'dan Bir Bölüm	515
3.4.2.1.2. (1498) Envanter Numaralı Kur'ân'dan Sûreler.....	520
3.5. ABDULLAH BİN MAHMUD es-SAYRAFÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARI	524
3.5.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaflar.....	525
3.5.1.1. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi	525
3.5.1.1.1. Emanet Hazinesi/49 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf	526
3.5.1.1.2. Yeniler/842 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	531
3.5.1.2. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi	535
3.5.1.2.1. (178) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	536
3.5.1.2.3. (487) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	541
3.5.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları	548
3.5.2.1. Chester Beatty Kütüphanesi	548
3.5.2.1.1. (1468) Envanter Numaralı Cüz	548
3.5.2.2. Meşhed Âsitân-i Kuds-i Razavî	553
3.5.2.2.1. (279) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf.....	553
3.5.2.3. Sotheby's Müzayede Evi.....	556

3.5.2.3.1. 22 Nisan 2015 Tarihli Satış (Lot 67) En'âm-ı Şerîf.....	556
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ’YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ.....	561
4.1.1. Muhakkak Hatlı Eserler	561
4.1.1.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	562
4.1.1.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti	564
4.1.1.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	565
4.1.1.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm.....	571
4.1.1.5. Yâkût el-Musta‘sımî’de Muhakkak Hat Üslûbu	574
4.1.2. Reyhânî Eserler.....	577
4.1.2.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	577
4.1.2.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti	579
4.1.2.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	580
4.1.2.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm.....	585
4.1.2.5. Yâkût el-Musta‘sımî’de Reyhânî Hat Üslûbu	588
4.1.3. Nesih Hatlı Eserler.....	592
4.1.3.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	593
4.1.3.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti	596
4.1.3.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	599
4.1.3.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm.....	611

4.1.3.5. Yâkût el-Musta‘simî’de Nesih Hat Üslûbu	618
4.1.5. Yâkût el-Musta‘simî’de Sülûs Hat	621
4.1.6. Yâkût el-Musta‘simî’de Kûfî Hat	623
4.1.7. Ketebe Kaydı	624
4.1.8. Satır Nizamı	631
4.1.9. Hareke, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler	633
4.2. eş-ŞEYH AHMED BİN es-SÜHREVERDÎ’YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ	634
4.2.1. Muhakkak Hatlı Eserler	634
4.2.1.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	634
4.2.1.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti	635
4.2.1.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	637
4.2.1.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm	639
4.2.1.5. Yâkût el-Musta‘simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî’de Muhakkak Hat Mukayesesi	642
4.2.2. Nesih Hatlı Eserler	645
4.2.2.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	645
4.2.2.2. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	646
4.2.2.3. Yâkût el-Musta‘simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî’de Nesih Hat Mukayesesi	647
4.2.3. Ketebe Kaydı	649
4.2.4. Satır Nizamı	652

4.2.5. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler	652
4.3. MÜBÂREKŞÂH es-SUYÛFÎ'YE AİT MUSHAFIN KRONOLOJİK MUKAYESESİ.....	654
4.3.1. Yâkût el-Musta'sımî ve Mübârekşah es-Suyûfî'de Muhakkak Hat Mukayesesi	654
4.3.2. Ketebe Kaydı	657
4.3.3. Satır Nizamı	658
4.3.4. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler	658
4.4. ERGUN BİN ABDULLAH el-KÂMİLÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ.....	659
4.4.1. Muhakkak Hatlı Eserler	659
4.4.1.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	659
4.4.1.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti	660
4.4.1.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	662
4.4.1.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm.....	663
4.4.1.5. Yâkût el-Musta'sımî ve Ergun b. Abdullah el-Kâmilî'de Muhakkak Hat Mukayesesi	665
4.4.2. Ketebe Kaydı	667
4.4.3. Satır Nizamı	668
4.4.4. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler	669
4.5. ABDULLAH BİN MAHMUD es-SAYRAFÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ	670
4.5.1. Muhakkak Hatlı Eserler	670

4.5.1.1. Yâkût el-Musta'sımî ve Abdullah b. Mahmud es-Sayrafi'de Muhakkak Hat Mukayesesi	670
4.5.2. Nesih Hatlı Eserler	672
4.5.2.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti	673
4.5.2.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti	674
4.5.2.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm	675
4.5.2.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm	677
4.5.2.5. Yâkût el-Musta'sımî ve Abdullah b. Mahmud es-Sayrafi'de Nesih Hat Mukayesesi	679
4.5.3. Ketebe Kaydı	682
4.5.4. Satır Nizamı	683
4.5.5. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler	683
4.6. ESÂTİZE-İ SEB'A'DA ÜSLÛP MUKAYESESİ	685
4.6.1. Muhakkak Hat Mukayesesi	685
4.6.2. Nesih Hat Mukayesesi	689
4.7. YÂKÛT MEKTEBİNİN OSMANLI HAT EKOLÜNE ETKİSİ	691
4.8. ESÂTİZE-İ SEB'A'DAN OSMANLI MEKTEBİNE MUSHAF KİTÂBETİ..	693
SONUÇ	696
LUGATÇE	710
KAYNAKÇA	717
EKLER	737
TABLolar	748

ŞEKİLLER.....	751
---------------	-----

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AQR	: Âstân-ı Quds-i Radawî
AY	: Arapça Yazmalar
b.	: Bin
Bk.	: Bakınız
BnF	: Bibliotheque Nationale de France
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
E.H.	: Emanet Hazinesi
ed.	: Editör
H	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphanesi
met	: The Metropolitan Museum of Art
MIA	: Museum of Islamic Art
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra

NEKAY	: Nadir Eserler Kütüphanesi Arapça Yazmalar
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölümü
sad.	: Sadeleştiren
t.s.	: Tarihsiz
tah.	: Tahakkuk eden
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TİEM	: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi
tsh.	: Tashih eden
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
y.y.	: Yayıncı yok
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Vahyin yazıyla tespit edilmesi, kitâbeti, İslâm kültür ve medeniyetinin temel taşı yapmıştır. İlâhi mesajı en güzel sûrette yazma isteği ise Arap yazısının tekâmül edip estetik değeri hâiz hâle gelmesini sağlamıştır. Hz. Peygamber'den sonraki asırlarda ümmetin ortak yazısı olan Arap yazısının İslâm sanatlarının en önemli kolu olan hüsn-i hatta tahvilinde İbn Mukle (öl. 328/939-40), İbnü'l-Bevvâb (öl. 413/1022-23) ve Yâkût el-Musta'sımî (öl. 698/1298-99) en önemli yere sahip sanatkârlardır. Özellikle Yâkût'la Arap yazısı biçim, imlâ ve estetik açıdan tekâmül etmiş ve ileri bir merhaleye taşınmıştır. Öyle ki, yazıya ilave ettiği güzelliklerden dolayı Yâkût el-Musta'sımî'nin üslûbu, talebeleri ve takipçileri tarafından hem ulaşılması hem aşılması zor bir hedef haline gelmiştir. Bununla birlikte Yâkût'un öğrencileri ve takipçileri, istidâtları ve estetik kavrayışlarıyla bu üslûbu geliştirmiş ve İslâm coğrafyasına yaymıştır.

Yazma eserler içerisinde kitâbette tekâmülün en rahat izlendiği eserler şüphesiz ki Mushaflardır. Çünkü hattatlar bütün mahâretlerini mânevî bir şevkle Kur'ân yazımında sergilemiştir. Dolayısıyla Arap yazısının sanat yazısı olma sürecinde Yâkût el-Musta'sımî ve öğrencilerinin rolünü ve onların hat çeşidine göre üslûplarını Mushaflar üzerinden belirlemek en isabetli yoldur.

Tez çalışmamızda Yâkût el-Musta'sımî ile “esâtize-i seb'a” yani yedi üstâd olarak adlandırılan öğrencilerinden altı güzîde hattatın Mushafları ve diğer Kur'ân yazmaları¹ incelenmiştir. Esâtize-i seb'a'nın hat sanatı tarihindeki yeri, yazının gelişim seyrine

¹ Diğer Kur'ân yazması şeklinde geçen eserler, cüzler, En'âm-ı Şerîf'ler ve Kur'ân'ın bir bölümünü içeren el yazmalarıdır.

katkısı ve yazı çeşitlerine göre üslûbu Mushaf kitâbeti üzerinden değerlendirilmiş midir?” sorusu araştırmamızın ana problemini oluşturmaktadır. Bu bağlamda amacımız; esâtize-i seb‘a’ya ait Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarının Türkiye ve muhtelif ülkelerde muhafaza edildikleri mekânları tespit ederek, görseline ulaştığımız yazmaları tanıtmak ve hat sanatı açısından değerlendirmesini yapmaktır. Nihâyetinde bu el yazmaları esas alınarak esâtize-i seb‘a’ nın Mushaf yazımında tercih ettiği yazı çeşidine göre üslûbunu ortaya koymaktır. Böylelikle Mushaf kitâbeti üzerinden yazıldığı dönemde Arap yazısının estetik açıdan geldiği seviyeyi göstermek ve yazıdaki ıslahın, bir sonraki dönemin Kur’ân kitâbetine olan etkisini sunmaya çalışmaktır.

Çalışmamızın amaçları arasında Yâkût el-Musta‘simî’ye ve altı öğrencisine ait Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarının orijinalliğinin tespiti konusu bulunmamaktadır. Çünkü böyle bir tespit sadece kitâbet üzerinden yapılabilecek bir çalışmanın konusunu aşmaktadır. Orijinal eserlerin belirlenmesi; kullanılan kâğıdın, mürekkebin, tezyinatın, cildin ve birçok hususiyetin incelenmesini de gerektirmektedir ki; bu alanların her biri ayrı bir uzmanlık dalıdır. Yani böyle bir tespit bir ekip çalışması dâhilinde olmalıdır. Bununla birlikte araştırmaya konu olan hattatların üslûbları hakkında birbirinden farklı çok sayıda eser üzerinden yorum yapmak hayli güçtür. Bu nedenle yazı üslûbu belirlenirken harf karakterleri, satır nizamı, ketebe kaydı ve bazı eserlerde dönemi bağlamında tezyinat özellikleri dikkate alınarak, eserlerin orijinalliğine dair görüş bildirilmiş ve teze konu olan hattatlara aidiyeti kuvvetli olan eserler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmamız, Yâkût el-Musta‘simî ile “esâtize-i seb‘a” olarak isimlendirilen altı öğrencisinin Mushaflarını ve diğer Kur’ân yazmalarını kapsamaktadır. Bazı eserlerin cüzlerden oluşan Kur’ân seti şeklinde olmasından ya da parçalanmış bir Mushafın sonradan birleştirilen bölümlerini kapsamasından ve Mushaf kitâbetinde tercih edilen

yazı çeşitlerinin kullanımından dolayı Kur’ân yazması olarak nitelendirilen bütün eserler tezin kapsamına alınmıştır. Çalışmanın konusu tespit edildikten sonra “Yâkût el-Musta’sımî’nin hangi öğrencileri esâtize-i seb’a’dan sayılmaktadır?” problemiyle karşılaşmıştır. Çünkü altı öğrencisinin isimleri ulusal ve uluslararası kaynaklarda farklı şekilde kaydedilmiştir. İslâm coğrafyasında şöhret sahibi olmaları ve Yâkût üslûbunun vasıflarını en iyi şekilde temsil etmeleri ve Timurlular dönemine atfedilen murakka’larda isimlerinin geçmesi sebebiyle İslâm Ansiklopedisi’nde, Nihat M. Çetin’in “Yâkût el-Musta’sımî”² maddesinde yaptığı tasnifin daha isabetli olduğu düşünülerek adı geçen hattatlar çalışmaya esas kabul edilmiştir. Bu isimler Ahmed b. es-Sühreverdi, Mübârekşah b. Kutb, Mübârekşah es-Suyûfi, Nasrullah Mütetabbib, Abdullah Ergun el-Kâmilî ve Abdullah b. Mahmud Sayrafi’dır.

Çalışmamız 53 Mushaf, 18 cüz, 9 En’âm-ı Şerîf ve 7 Kur’ân’dan bir bölümü içeren 87 eseri ihtiva etmektedir. Bu eserlerin 63’ü Yâkût el Musta’sımî’ye, 8’i Ahmed b. es-Sühreverdi’ye, 1’i Mübârekşah b. es-Suyûfi’ye, 8’i Abdullah Ergun el-Kâmilî’ye ve 7 eser de Abdullah b. Mahmud Sayrafi’ye atfedilmektedir. Bu eserlerin 65’i Türkiye müze ve kütüphanelerinden, 22’si yurt dışı müze, kütüphane, sanat ve müzayede evinden temin edilmiştir

2. Araştırmanın Önemi

Çalışmamız önemini, İslâm Tarihi ve Sanatları alanında Yâkût el-Musta’sımî ve öğrencilerine ait Mushaf kitâbetinin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesinin doktora tezi düzeyinde ilk çalışma olmasından almaktadır. Genel olarak Mushaf kitâbeti

² Nihad M. Çetin, “Yâkût Musta’sımî”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 13 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 352-357.

ile ilgili müstakil çalışmalar, Tefsir alanında, Kur'ân'ın ilâhiliğini ve günümüze kadar tahrif olmadan geldiğini ispat niteliğinde iken, İslâm sanatları alanında ise harf bünyelerini detaylı tahlil etmeksizin eserleri kataloglama şeklindedir. Ayrıca araştırmaya konu olan yedi hattatın Mushafları ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın olmayışı da, bizim için muharrik bir sebep olmuştur. Çalışmamız, Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarının sadece katalog bilgisi şeklinde değil de, kitâbetinin harf bünyeleri, satır nizamı, kompozisyon özellikleri dikkate alınarak hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi, Yâkût el-Musta'sımî'nin altı öğrencisinin Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarını içermesi ve yurt dışı müze, kütüphane, sanat ve müzayede evlerinden örnek eserleri kapsamı açısından kendisinden önce yapılan araştırmalardan farklılık arz etmektedir. Tezin özgün taraflarından biri de, Yâkût'a isnad edilen en fazla sayıda Mushafı içermesi, yedi hattatın üslûp özelliklerinin Mushaflar özelinde tayin edilmeye çalışılmasıdır. Aynı zamanda çalışma kapsamında harf tahlillerinden yola çıkarak eserlerin hattatlara aidiyetinin tartışılması da, araştırmanın önemini gösteren hususiyetlerdendir.

3. Yöntem

Yâkût el-Musta'sımî ve altı öğrencisinde (esâtize-i seb'a) Mushaf kitâbeti konulu çalışmamız için öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Tarama için ulusal kütüphanelerden ve dijital ortamdan istifade edilmiştir. Böylelikle yazılı ve görsel materyaller tespit edilmiştir. Çalışmamızın kapsamı içine giren eserler tespit edildikten sonra ön okuma yapılmıştır. Konumuzla ilgili Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca ve Almanca eserler ve makaleler Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra esâtize-i seb'a'ya ait ulusal ve yabancı müze, kütüphane, sanat ve müzayede evlerinde yer alan Mushafların ve diğer Kur'ân yazmalarının yerleri ve envanter numaraları tespit edilmiştir. Türkiye'de bulunan Mushaflar için ilgili müze ve kütüphanelerle iletişime geçilmiştir. Yerinde tespit imkânı bulduğumuz Mushaflar bizzat incelenmiştir. Bireysel gayretlerimizle ABD,

İrlanda, Fransa, Hindistan ve İngiltere’de bulunan ilgili müze, kütüphane, müzayede ve sanat evleri ile irtibat kurulmuştur.

Eserlerin tespit ve görselinin temini aşamasından sonra Mushaflar ve diğer Kur’ân yazmaları incelenmiştir. Bulunduğu yere göre alfabetik olarak sıraladığımız her bir eserin konumu, envanter numarası, tarih kaydı, yazı türü, cilt ebadı, ketebesini hakkında bilgi verilmiş, kitâbetleri hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmiş ve eserlerin genel özellikleri izâh edilmiştir. *Genel özellikler* başlığı altında öncelikle eserin cildi hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra varak sayısı, kâğıdın rengi, sayfa tasarımı ve satır sayısı belirtilmiştir. Eserin sırayla varsa zahriye sayfası sonra serlevha sayfası tanıtılmıştır. Çalışmamız, eserin kitâbeti üzerine olduğu için tezyinî özelliklerine özetle değinilmiştir. *Ketebe* bölümünde ise ketebe kaydının metni, Arapça ve Türkçe olarak yazılmıştır. Tarihler hem hicrî hem milâdî takvime göre verilmiştir. Hicrî ve milâdî takvimlerin çevrilmesinde TTK esas alınmıştır.³ Okuyucuya mukayese imkânı vermesi için araştırmaya konu olan eserlerden detaylı şekilde yazı görselleri, ilişkili olduğu sayfa numarasıyla sunulmuştur. Daha sonra verilen görseller de dikkate alınarak Kur’ân metni hat sanatı açısından değerlendirilmiştir. İlk önce lafza-i celâl, daha sonra dikey, kâseli, gözlü, küplü, çanaklı, mürsel ya da mukavver harf gruplarından tercih edilenler ayrıntılı şekilde tahlil edilmiştir. Harfler tahlil edilirken sülüs karakterdeki harflerin farklı şekillerine verilen isimlerden istifade edilmiştir. Bu istifadede ölçü, muhakkak, reyhânî ve nesih karakterdeki harflerle sülüs harflerin benzerlik oranıdır. Harflerin detaylı şekilde tahlilindeki amaç, yazının karakterini ortaya koymak, kendi içindeki gelişimini seyretmek, harflerin klasik ölçüsüyle farkını belirlemek ve esâtize-i seb‘a’ya dair yazı

³ “Tarih Çevirme Klavuzu”, Türk Tarih Kurumu, erişim 26 Eylül 2023, <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

kimliğini tespit etmeye çalışmaktır. Bu bağlamda Yâkût ya da diğer hattatların yazıları değerlendirilirken tenkitten ziyade değerlendirme yapılmıştır. Fakat Mushafların hattatlara aidiyeti şüpheli olduğunda, üslûp farklılığını ortaya koymak için görüş beyan etmekten kaçınılmamıştır.

Kitâbet değerlendirilirken harf bünyelerini tahlil dışında, genel sayfa görünümü, satır nizamı, dik harflerin birbirleriyle ilişkisi, noktalama ve harekeleme hakkında da bilgi verilmiştir. Bu değerlendirmeye sadece Kur'ân kitâbeti dâhildir. Kur'ân dışı unsurlar yani sûre başlıkları, varsa falnâmeler, zikir ifadeleri ve hatim duası dâhil değildir.

Vurgu yapmak ve karışıklığı önlemek için Arap harfleri latinize şekilde italik verilmiştir. Ayrıca harfler yorumlanırken eserin tamamı dikkate alınmıştır. Atıflar ise Chicago dipnot-kaynakça sistemine göredir.

Tezimiz giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın amacı, kapsamı, önemi, yöntemi ve sınırlılıklarından bahsedilmiş ve kaynak kritiği yapılmıştır. Birinci bölümde; Yâkût el-Musta'sımî'ye kadar Arap yazısının ıslahı ve Mushaf kitâbetinin tarihî seyri kısaca anlatılmıştır. İkinci bölümde ise; kendisiyle birlikte esâtize-i seb'a olarak adlandırılan Yâkût el-Musta'sımî ve altı öğrencisinin hayatı ve yazı sanatına katkılarından bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde; esâtize-i seb'a'nın Türkiye müze ve kütüphaneleri ile ABD Yale Üniversitesi Beinecke Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi, Fransa Ulusal Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France), Douai Chartreuse Müzesi ve Dublin Chester Beatty Kütüphanesi, Londra Sotheby's Müzayede Evi, Halilî (Khalîlî) Koleksiyonları, New York Metropolitan Sanat Müzesi ve Meşhed Âsitân-ı Kuds-i Razavî'de yer alan, esâtize-i seb'a'ya atfedilen ve görseline ulaştığımız Mushafların ve

diğer Kur'ân yazmalarının tanıtımı yapılmıştır. Kur'ân yazmalarının her biri hat sanatı açısından değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise eserlerin üslûbu mukayese edilmiştir. Esâtize-i seb'a'ya isnad edilen Kur'ân yazmaları, yazı türlerine göre tasnif edilmiş ve kronolojik sıraya dizilmiştir. Tarihi belli olmayan eserler ise ayrıca tasnif edilmiştir. Önce besmele özelinde kitâbet kıyaslanmış, daha sonra Mushaflardan Bakara sûresinin ilk âyetleri, diğer Kur'ân yazmalarından ise herhangi bir bölümün kitâbeti mukayese edilmiştir. Bu mukayese sonucunda orijinalliğine ihtiyatlı baktığımız eserler belirtilmiş, ihtilaflı gördüğümüz hususlar açıklanmıştır. Hattatların yazı türlerine göre üslûpları hakkında yorum yapılmış, Kur'ân kitâbeti müfredât, mürekkebât ve satır istifi açısından değerlendirilmiştir. Yine her bir hattata ait eserlerin ketebe kayıtları, satır nizamı, harekeler, mühmel harfler ve tezyin işaretleri genel olarak tahlil edilmiştir.

Sonuç kısmında ise üçüncü bölümde detaylı şekilde tanıttığımız eserlere dair bulgular ile değerlendirme kısmında üslûp mukayesesi ile vardığımız sonuçlar kısaca belirtilmiştir.

4. Sınırlılıklar

Bu çalışma esâtize-i seb'a'ya ait yurt içi ve yurt dışı müze, kütüphane, sanat ve müzayede evinde bulunan Mushaf ve diğer Kur'ân yazmaları ile sınırlandırılmış olup bu eserlerin hat sanatı açısından değerlendirilmesini içermektedir. Eserlerin tezyini, cildi, kâğıdı, mürekkebi ile ilgili değerlendirme araştırmanın kapsamı dışındadır. Dolayısıyla bu konulara özetle değinilmiştir. Yedi hattattan Mübârekşah b. Abdullah b. Kutb'a atfedilen Mısır Millî Kütüphanesi'nde (Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye) olduğunu tespit

ettiğimiz 60 envanter numaralı Kur’ân yazmasına⁴ konsolosluk, elektronik posta ve kişisel ilişkiler aracılığı ile ulaşılmaya çalışılmasına rağmen muvaffak olunamamıştır. Eserden sadece bir bölüm muhakkak hattın gelişimini anlama adına çalışmamıza konulmuştur. Nasrullah Mütettabbib’e izâfe edilen Kur’ân yazmasına ise ne literatürde ne de herhangi bir kütüphane kaydında rastlanmamıştır. Sadece hattatın kendisiyle bazen karıştırıldığı, yine Yâkût’un öğrencilerinden olan Nasrullah Tayyib’in Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya/3935 envanter numaralı albümdeki yazısından örnek Ek 3 ve Ek 4’te verilmiştir.

Esâtize-i seb‘a’ya atfedilen ve literatürde bahsedilen yurt içi kütüphane ve müzelerinde bulunan Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarına ulaşılmıştır. Ancak Yâkût el-Musta‘simî’ye ait TSMK E.H./281 ve Yeni Yazmalar/824 ile Abdullah Sayrafi’ye atfedilen TSMK E.H./124 envanter numaralı eserlerin dijital ortama aktarılması için kondisyonunun uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle eserler çalışma kapsamına alınamamıştır. Yine Sayrafi’ye atfedilen Beyazıt Ktp./31 envanter numaralı eserin dijital görüntüsünün olmadığı söylenmiştir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler ve El

⁴ Bu eser, Mübârekşah b. Abdullah b. Kutb’a atfedilen otuz ciltlik tarihsiz bir Kur’ân’dır. Bk. Martin Lings, *Kur’ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, çev. Turan Koç (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2012), 60. Mahfuz Emin, “Muhakkak Hattının Doğuşu ve Gelişmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2019), 24-25; Nourane Ben Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme: Calligraphes et Bibliophiles au Temps Des Dynasties Mongoles (Les Ilkhanides et Les Djalajirides 656-814/1258-1411)* (Leiden Boston: Brill, 2018), 416. TSMK H2310 numaralı albümden Mübârekşah b. Kutb’a atfedilen yazı örnekleri Ek 1 ve Ek 2’de verilmiştir.

Yazmaları Kütüphanesi'nde bulunan AY/6674 ve 6734 envanter numaralı Kur'ân yazmalarının tamamının fotoğraflanmasının esere zarar vereceği söylenmiş ve bu nedenle araştırmamız için sadece referans sayfa gönderilmiştir. Bununla birlikte yurt içinde bulunan Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarının görsellerine erişimde de bazı sıkıntılarla karşılaşmıştır. Yıllık sayfa sayısı kotasının olması, belirli sayfa sayısından sonra tezyinatlı, tezyinatsız eserlerde farklı ücretlendirme yapılması, bazı eserlerin dijital ortama talebimiz neticesinde alınması, çekim süresinin beklenilenden daha uzun sürmesi, İstanbul Nadir Eserler ve El Yazmaları Kütüphanesi'nde sayım ve taşınma işlemleri nedeniyle eserlerle ilgili talebimize bir yıla yakın sürede dönülmesi yaşanan sıkıntılar arasındadır.

Yurt dışı kütüphane, müze, sanat ve müzayede evinden Mısır Milli Kütüphanesi ve New York Metropolitan Sanat Müzesi, araştırma amaçlı eserlerin dijital görselinin tarafımıza gönderilmesi talebimize karşılık vermemiştir. Bununla birlikte Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan 91.26.14 ve 55.44 envanter numaralı eserlerden örnek birkaç sayfanın online erişime açık olması, bu Kur'ân yazmalarını çalışmamız kapsamına almamızı sağlamıştır. Hindistan Haydarâbad Salar Jung Müzesi çalışanları, Yâkût'a atfedilen, H 687 tarihli p.222 numaralı eserin dijital ortama geçirilmediğini, bu nedenle tarafımıza referans sayfa gönderilemeyeceğini söylemiştir. Hindistan Patna Huda Bahş (Khuda Bakhsh) Doğu Halk Kütüphanesi ile Yâkût'a atfedilen 1118 numaralı Mushaf için elektronik posta aracılığıyla iletişime geçilmiş, fakat eserin görseli için döviz cinsinden yüksek meblağ talep edilmiştir. Chester Beatty Kütüphanesi ise tarafımıza önceden dijital ortama aktarılmış eserlerin tamamını, çekimi yapılmamış Kur'ân yazmalarının ise referans sayfalarını göndermekle yetinmiştir. Dijital ortama aktarılmayan eserlerin tamamı için yüksek meblağ talep edilmesi nedeniyle gönderilen referans sayfalar ile iktifâ edilmiştir. Çalışmamıza konu olan Sotheby's Müzayede

Evi'ndeki Mushaflar satılmıştır. Bu nedenle kurum görevlileri tarafından eserlerin ellerinde bulunan örnek sayfaları gönderilmiş, bazı örnek sayfalar da müzayede evinin web sitesinden temin edilmiştir. Halilî (Khalili) Koleksiyonlarında bulunan Qur29 envanter numaralı Kur'ân yazması, gönderilen e-maillere cevap verilmediği için web sitesinde bulunan referans sayfa üzerinden değerlendirilmiştir. Fransa Chartreuse Müzesi'nde kayıtlı olan ET./551 numaralı eserden, müzede bulunan sayfalar tarafımıza örnek olarak gönderilmiştir.

İran Bâstân Müzesi, Tahran Kütüphâne-i Saltanatî ve Âsitân-i Kuds-i Razavî Kütüphanesi'ndeki ilgili eserlere e-mail, dilekçe, kültür ateşeliği vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılmış, fakat dönüt alınamamıştır. Bununla birlikte İran'da ayrı bir çalışmaya konu olacak kadar esâtize-i seb'a'ya izâfe edilen eser olması nedeniyle İran, araştırmamız dışında bırakılmıştır. Fakat çalışmamızda, harf karakterlerini mukayese etmek maksadıyla Meşhed Âsitân-i Kuds-i Razavî Kütüphanesi'nde yer alan, Prof. Dr. Süleyman Berk'in çekimlediği üç Mushaftan birkaç fotoğrafa yer verilmiştir.

Esâtize-i seb'a'nın çalışmamız kapsamındaki eserleri hat sanatı açısından değerlendirilirken yazıldığı dönem itibarıyla kitâbetteki tekâmül vurgulanmıştır. Tenkit mahiyetindeki değerlendirmelerin sebebi sadece yazıyı tanıtmak ve kendi içindeki gelişimi seyretmektir. Elbette ki aklâm-ı sitte'nin klasik ölçüsüyle kıyaslamak değildir. Şöyle ki, eserlerin çoğunun orjinalliğine dair ihtiyatlı bir bakış söz konusudur. Bu nedenle mutâbık kalınan el yazısını, diğer el yazılarından ayıran özelliklerin ve göstergelerin belirlenmesi için bu yaklaşım zorunludur. Ayrıca harflerin bünyelerinde görülen kusur niteliğindeki özellikler, hattatların yazısının kimliğini belirlemede yardımcı olabilir.

Yedi hat ustasına atfedilen TSMK, Süleymaniye Kütüphanesi, TİEM, Mevlana Müzesi, Beyazıt Kütüphanesi ve Fransa Milli Kütüphanesi'nde muhafaza edilen eserlerden bir kısmı yerlerinde tespit edilmiştir. Fakat hem 11 Mart 2020 tarihinde

Türkiye’de başlayan Covid-19 pandemisi hem materyallerin dijital ortama geçirilmiş olması hasebiyle pek çok müze ve kütüphane, Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarını yerlerinde görmemize imkân sunmamıştır. Bunun yerine Mushafların dijital görselleri tarafımıza gönderilmiştir. Bazı eserler dijital ortama talebimiz doğrultusunda aktarılmıştır. Dolayısıyla eserlerin tanımlama bilgisi bu sayede kayıt defterlerine geçmiştir. Kur’ân’ların çekim kalitesi kurum çalışanlarının el yazması eserlere vukûfiyeti ve hassasiyetine göre değişiklik arz etmektedir. Bu durum eserin değerlendirmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca dijital ortamda eserin rengini tespit etmek, çıplak gözle tespit kadar kolay değildir. Çünkü gün ışığındaki farklılık, dijital ortamı etkilemektedir. Bu durumdan kaynaklı farklılıkları gidermek için ilgili kurumların envanter kayıtları ile karşılaştırma yapılmıştır.

5. Kaynaklar

Çalışmamızda Yâkût el-Musta’sımî ve altı öğrencisinin hayatı ve Mushafları ile ilgili her türlü kitap, makale, bilimsel çalışma ve görsel materyalden istifade edilmiştir. Literatür taraması neticesinde esâtize-i seb‘a’da Mushaf kitâbetinin hat sanatı açısından gelişim seyrinin analiz ve değerlendirmesi ile bu hattatlara atfedilen Kur’ân yazmalarının orijinalliğine dair görüş beyanının çoğunlukla yabancı yazarlar tarafından yapıldığı görülmüştür. Tezimizde yararlandığımız başvuru kaynaklarından kitap, sergi kitapları, katalog ve dosyalar ile tez, makale, bildiri ve envanter kayıtlarının yayın tarihine göre sıralaması şu şekildedir;

Kitaplar

- Muhammed b. Saîd Şerîfî’nin *Hutûtu’l-Mesâhif Inde’l-Meşârika ve’l-Megâribe mine’l-Karni’r-Rabi’ ile’l-Aşir el-Hicrî*, Cezayir, 1975.

Eserde Arap yazısı, Kur'ân-ı Kerîm'in tedvîni, hüsn-i hattın İslâm sanatları arasındaki konumu, hattatların durumu, Arap hattına dair terimler, isimler ve araçlar ile H 4. ve 10. yy.larda yazılan doğu ve mağribî Kur'ân'ları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Yâkût el-Musta'sımî'nin İstanbul, Paris ve Mısır'da yer alan üç Kur'ân'ı hüsn-i hat bağlamında incelenmiş ve kitâbet açısından mukayese edilmiştir. Bu Mushafların tanıtımında ve mukayesesinde takip edilen yol, çalışmamızda bize rehberlik etmiştir.

- Yasin Hamid Safadi, *Islamic Calligraphy*, London, 1978.

Eserde Arap yazısının kökenleri, Arap alfabesinin tekâmülü, bu tekâmüle katkısı olan hattatlar ve onlar içinde esâtize-i seb'a'nın yeri, yeni yazı stilleri ve aklâm-ı sitte hakkında detaylı bilgi verilmiş, birleşik stiller ve yazı teknikleri gibi konular ele alınmıştır.

- Mehdi Beyânî, *Ahvâl-i Âsâr-ı Hoşnüvîsan: Ba Numunehâ-yı ez Hutût-ı Hûneş*, nşr. Hüseyin Mahbûbi Erdekânî, Tahran, 1979.

4 cilt olan eserde ünlü hattatlar alfabetik sıraya göre dizilmiş ve haklarında kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca eserde yazarın hattatlara ait bizzat gördüğü eserlerin yerleri ve ketebe kayıtları hakkında bilgilendirme mevcuttur. Çalışmamızda bu eserden esâtize-i seb'a'ya atfedilen Kur'ân yazmalarının muhafaza edildikleri yerleri tespit etmede yararlanılmıştır.

- Mahmud Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Ankara, 1981.

Hat sanatıyla ilgili geniş muhtevaya sahip eser, iki cilt olarak ya da iki cildin tek kitapta birleştiği şekilde basılmıştır. Eserin ilk kısmında yazı hakkında umûmî bilgi verilmiş ve hat sanatının güzel sanatlar arasındaki yerinden, hatta ve hattatlığa dair hususlardan bahsedilmiştir. Çalışmamızda özellikle eserin hüsn-i hat ilgili teknik

izahların yapıldığı ikinci bölümünden istifade edilmiştir. Tezimize konu olan Mushafların kitâbeti değerlendirilirken ikinci bölümde yer alan, harf bünyesi ve kalem hareketlerine ait tabirlerden ve harflerle ilgili teşrîhî kelimelerden yararlanılmıştır.

- Selâhuddîn el-Müneccid, *Yâkût el-Musta‘simî*, Beyrut, 1985.

Eserde Yâkût el-Musta‘simî’nin hayatı, hüsn-i hat tarihi açısından önemi, üslûbu, hat sanatındaki mahareti ve öğrencileri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kitapta Yâkût’un eserleri kısaca tanıtılmış ve bu eserlerin bulunduğu yerler belirtilmiştir. Dolayısıyla bu eserden Yâkût’un Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarını tespit ederken bu eserlere dair ön bilgi edinirken istifade edilmiştir.

- Yahyâ Vehîb Cübûri, *el-Hat ve'l-Kitâbe fi'l-Hadâreti'l-Arabiyye*, Beyrut, 1994.

Bu eserde Arap yazısının tarihi, görsellerle desteklenerek detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Hz. Osman ve Hz. Ali Mushafları tahlil edilerek Mushaf kitâbetinin gelişim seyri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Arap yazısının ıslahı anlatılırken Yâkût el-Musta‘simî’ye özel bir başlık açılmış, onun hat sanatı tarihi açısından önemine değinilmiş ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Yâkût’un Mushaflarından örnek görseller sunulmuştur.

- Martin Lings, *Kur’ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, İstanbul, 2012.

Martin Lings’in *Splendours of Qur’an Calligraphy and Illumination* adlı eseri Turan Koç tarafından Türkçeye çevrilmiş ve eser 2012 tarihinde, İstanbul Ticaret Odası tarafından basılmış ve dağıtılmıştır. Kitapta Mushaf hattı ve tezhibi, Mushaf yazımında kullanılan yazı çeşitleri ve gelişimi ile ilgili bilgi verilmiştir. Kitabın levhalar katalogunda kûfî, nesih, muhakkak, reyhânî ve diğer yuvarlak hatlar ve İslâmî batı hattıyla yazılan Kur’ân’lardan örnekler sunulmuş ve bu eserler hakkında kısaca bilgilendirme yapılmıştır.

Daha sonra bu eserlerden örnek sayfalar renkli basımla verilmiştir. Eserden esâtize-i seb‘a’nın Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarını tespit etmede istifade edilmiştir.

- Sheila S. Blair, *Islamic Calligraphy*, Kahire, 2006.

Eserde, İslâm kültüründe yazının önemi, yazı için kullanılan malzemeler, erken dönem İslâm tarihinde Arap yazısının gelişimi, Kur’ân’ın ilk el yazmaları, aklâm-ı sitte’nin doğuşu, İbn Mukle ve İbnü’l-Bevvâb’ın yazının tekâmülündeki rolleri, geç orta dönemde bölgelere göre değişen yazı üslûpları, Moğollar ve Türkmenler döneminde İran ve çevresinde hat sanatı, İlhanlılar, Celâyirliler, Timurlular döneminde aklâm-ı sitte ile Memlükler döneminde yazı hakkında bilgi verilmektedir. Eserde Yâkût el-Musta‘سیمî ve öğrencilerinin hat sanatı açısından önemi yaşadıkları dönem içerisinde değerlendirmektedir ve eser, bu üstâdların Kur’ân yazmalarından örnekler içermektedir. Ayrıca bu örnekler üzerinden kitâbet değerlendirmeleri mevcuttur.

- Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, trc. Ali Benli, M. Cüneyt Kaya, İstanbul, 2017.

Eser, Arapça el yazmalarının bölümleri, yazmaların tanımlanmasında dikkat edilecek noktalar, Memlük ve Osmanlı metinleri esas alınarak Arap alfabesinde harf çeşitleri konularıyla çalışmamızda yardımcı kaynak olmuştur.

- Nourane Ben Azzouna, *Aux Origines du Classicisme: Calligraphes et Bibliophiles au Temps des Dynasties Mongoles (les Ilkhanides et les Djalaïrides 656-814/1258-1411)*, Leiden Boston, 2018.

Eser, çalışmamızda istifade ettiğimiz başlıca kaynaklardandır. Bu kitap, Moğol hânedanları zamanındaki (656-814/1258-1411) usta hattatları ve eserlerini konu alan yayımlanmış bir doktora tezidir. Bağdat’ın Moğollar tarafından işgali sonucu Yâkût el-Musta‘سیمî’nin sanat hayatı Moğol hanedanlığı himayesinde geçmiştir. Dolayısıyla bu

eserde esâtize-i seb‘a’nın hayatı, kariyeri, el yazmaları ve el yazmalarının bulunduğu yerlerden bahsedilmiştir. Ayrıca eserde bu yazmaların orijinallik kritiği yapılmıştır. İlhanlılar ve Celâyirliiler dönemi Kur’ânları ve nesta’lik hattı hakkında bilgi verilmiştir. Eserde Moğol hanedanları zamanında yazılan Kur’ân yazmalarının tezhibi ve cildi ile ilgili de genel bilgilendirme mevcuttur. Bu eserlerin orjinalliğine dair değerlendirme yapılırken ferâğ kaydı ön plana çıkarılmıştır. Bununla birlikte eserin kâğıdının tarihsel tutarlılığına da bakılmıştır. Çalışmamızda bu kitaptan esâtize-i seb‘anın Kur’ân yazmalarının tespitinde ve bu eserlerin orijinalliğinin değerlendirilmesinde yararlanılmıştır. Tezimiz bu eserden, Yâkût ve altı öğrencisinin Mushaflarını ve diğer Kur’ân yazmalarının detaylı şekilde tanıtılması, kitâbetin tahlil edilmesi ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi, teze konu olan hattatların üslûplarının yazı çeşidine göre belirlenip, yazının gelişim sürecine katkısının sunulması açısından ayrılmaktadır. Ayrıca çalışmamız, yedi üstâdın sadece Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarını kapsadığı için bu nitelikte daha fazla eser içermektedir.

Sergi Kitabı, Kataloglar ve Dosyalar

- Fehmi Edhem Karatay, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Katalogu; Kur’ânlar ve Kur’ânî İlimler*, İstanbul, 1951.

Eserde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde yer alan el yazması Kur’ân’lar Arap, İran, Türkistan, Osmanlı, Hint ve Afgan menşeli Kur’ânlar şeklinde kategorize edilmiş ve kısaca tanıtılmıştır. Bu katalogdan çalışmamızda esâtize-i seb‘a’nın Mushaflarının tespitinde istifade edilmiştir.

- Ahmet Süheyl Ünver, *Yâkût el-Musta’sımî*, Süleymaniye Ktp./13, Yayınlanmamış Dosya.

Ahmet Süheyl Ünver'in kendi el yazısı ve Osmanlı Türkçesiyle tuttuğu notlardan oluşan bir dosyadır. Bu dosyada Yâkût el-Musta'sımî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

- David James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library a Facsimile Exhibition*, London, 1980.

Eser, David James tarafından Dublin/Chester Beatty Kütüphanesi'nde yer alan Kur'ân'lar ve ciltler konulu, dijital görseller üzerinden oluşturulmuş katalog çalışmasıdır. Eserde erken dönem kûfî hatlı Kur'ânlar, 8/14.yy. ile 9/15. yy. Memlûkler Dönemi Kur'ân'ları, İran ve Irak'tan İlhanlı Kur'ân'ları, Timurlu, Safevî Dönemi ve sonrasına ait Kur'ân'lar ile Anadolu, Osmanlı ve Mağribî Kur'ân'larından ve ciltlerinden örnekler mevcuttur. Ayrıca bu Kur'ân'lar kısaca tanıtılmıştır.

- David James, *The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*, Newyork, 1992.

Nâsır D. Halilî İslâm Eserleri Koleksiyonu setinin 2. cildi, 10-14. yy.lar arasında yaşayan usta hattatlara ait Kur'ân'ları içermektedir. Eserde İran, Irak, Suriye, Mısır, Anadolu, Hindistan, İspanya ve Kuzey Afrika'dan Kur'ân-ı Kerîm örnekleri mevcuttur. Bu eserde 13 yy.ın en önemli hattatı olan Yâkût el-Musta'sımî'ye ait 30 bölümlük muhakkak hatlı bir Kur'ân yazmasının İran'daki bir cüzü ile İstanbul/TSMK ve Dublin/CBL'de yer alan diğer cüzleri mukayese edilmiştir. Bu eserler hem kitâbet hem şekil ve tezhip sanatı açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler bizim için kendisine ait olmayan pek çok eserin nispet edildiği Yâkût el-Musta'sımî'nin muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarını belirlerken kriter olmuştur.

- *Turks: A Journey of a Thousand Years: 600-1600.* ed. David J. Roxburgh, London, 2005.

“*Türkler: Bin Yıllık Yolculuk: 600-1600*” adlı eser bir sergi kitabıdır. Kraliyet Sanat Akademisi’nde 22 Ocak-12 Nisan 2005 tarihleri arasında yapılan sergide esatize-i seb’a’ya ait Kur’ân yazmaları da bulunmaktadır. Eserde bu yazmalar kısaca tanıtılmıştır.

- 1400. yılında Kur’ân-ı Kerîm. *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur’ân-ı Kerîm Koleksiyonu*, ed. Müjde Unustası, İstanbul, 2010.

Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Peygamber’e nâzil olmasının 1400. yılında Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’nde korunan Şam Evrakı Koleksiyonu’na ait Kur’ân yazmalarının da olduğu 300 eser, 2010 yılında İstanbul’da sergilenmiştir. Bu kitap, sergilenen eserlerden örnek sayfalar ile Mushaf kitâbeti tarihi, tezhibi ve cildi hakkında çeşitli makalelerin yer aldığı bir sergi kitabıdır. Ayrıca kitapta sergilenen eserler kısaca tanıtılmıştır. Kitabın içinde esatize-i seb’a’ya ait Mushafların olması bizim için kıymetlidir.

- Massumeh Farhad ve Simon Rettig, *Kur’ân Sanatı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri*, Washington, 2016.

Bu kitap, 15 Ekim 2016- 20 Şubat 2017 tarihleri arasında gerçekleşen Smithsonian Freer Sanat Galerisi ve Arthur M.Sackler Galerisi’nin TİEM ile işbirliği sonucu gerçekleştirdiği *Kur’ân Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Sergisi* dolayısıyla “The Freer Gallery of Art and the Arthur M. Sackler Gallery” tarafından yayımlanmıştır. Bu eseri Ceylan Adar İlter Türkçeye çevirmiştir. Eser TİEM ve Smithsonian Freer/Sackler koleksiyonlarından yetmişe yakın eseri içermektedir. Kitapta bu eserler hakkında bilgi verilmiştir. Bu Kur’ân yazmaları 7-17. yy.larda İslâm coğrafyasında yazılmış en eski eserlerdir. Kitapta el yazması dışında Kur’ân mahfazaları ve rahlelerden de örnekler vardır.

Tezler

- Muhammed Efdaluddin Kılıç, *Yâkût el-Musta'sımî'nin İstanbul Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

İstanbul müze ve kütüphanelerinde Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen eserleri konu alan tezde sadece 30 eser, Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarını içermektedir. M. Efdalüddin Kılıç, eserlerin fiziki özelliklerine değinmiş fakat eserleri hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmemiştir.

- Hatice Sevde Hancı, *Türkiye Müzelerinde Bulunan Yâkût el-Musta'sımî'ye Ait Mushafların Hat Sanatı Açısından İncelenmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2020.

Tez, Yâkût el-Musta'sımî'ye ait Türkiye'deki müze ve kütüphanelerle sınırlı, 21 Mushafı içeren bir çalışmadır. Çalışmamız, bu tezden kapsam ve içerik olarak ayrılmaktadır.

- Emine Kırkan, *Hattat Yâkût el-Musta'sımî, Ekolü ve Hat Sanatındaki Önemi*, Sabahattin Zâim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022.

Kapsam ve içerik olarak tezimizden farklı olan bu çalışmada, Yâkût'un hayatı ve hat sanatı açısından önemi anlatılmış ve esâtize-i seb'a'ya ait bazı Mushaflar kısaca tanıtılmıştır.

Makale ve Bildiriler

- Nihad M. Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9, 1995.

Makalede İslâm hat sanatının doğuşu ve Yâkût devrinin sonuna kadar gelişimi ele alınmıştır. Makale, Arap yazısının ibtidaî şeklinden, aklâm-ı sitte'nin oluşumuna kadar yazının gelişim seyrini detaylı bir şekilde ele almasıyla ve bu dönüşümde rolü olan hattatlardan kısaca bahsetmesiyle çalışmamız için başvuru kaynağı olmuştur.

- Shelia S. Blair, “Yaqut ve His Followers”, *Manuscripta Orientalia*, vl. 9/3, 2003.

Bu makale Yâkût el-Musta'sımî'nin hayatı ve takipçileri hakkında bilgi vermektedir. Yazar, Yâkût'un hayatına dair efsanevî anlatımları ayırt etmeye çalışmış ve Yâkût el-Musta'sımî'nin öğrencilerini tanıtırken Yâkût'la olan bağlarını sorgulamıştır.

- Alırıza Hâşimî Nejad, “Yâkût Musta'sımî ve Sebk-i Şinâsi Kalem-i Nesih”, *Nâme-i Baharistan*, 2 (Devre-i Cedîd-1392/2014).

Çalışma, Yâkût el-Musta'sımî'ye nispet edilen nesih hatlı üç eserin analizi üzerinden, Yâkût'un nesih kalem stili konulu bir makaledir.

- Abdulkadir Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.16, Aralık/2001.

Esâtize-i seb'a'nın eserleri hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilirken harflerin formlarına verilen isimler konusunda bu makaleden istifade edilmiştir.

Envanter Kayıtları

Envanter kayıtlarından istifade ettiğimiz yerler şunlardır;

Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Mevlana Müzesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, ABD Yale Üniversitesi Beinecke Nadir Kitaplar ve El yazmaları Kütüphanesi, Dublin Chester Beatty Kütüphanesi, Fransa Milli

Kütüphanesi, Fransa Douai Chartreuse Müzesi, Londra Sotheby's Müzayede Evi, Halîf (Khalili) Koleksiyonları, New York Metropolitan Sanat Müzesi.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÂKÛT el-MUSTA‘SIMÎ’YE KADAR HAT SANATININ TARİHİ SEYRİ

1.1. ARAP YAZISININ TARİHİ

İnsanoğlunun en önemli buluşlarından biri muhakkak ki yazıdır. Yazı, insanın aklı ve ruhî melekelerinin kalem ya da kalem vazifesi gören bir aletle belli nesneler üzerine aksidir. İnsan, Kur’ân’da “*en güzel biçimde (ahsen-i takvîm)*”⁵ bir yaratılmışlıkla karşımıza çıkar. Yani medenî varlık olmaya temayülü bütün yaratılanların üstündedir. Yazı ise bu temayülden doğarak insanın diğer istidatlarının ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Ayrıca yazı, tarihî devirler arasında insanoğlunun maddî ve mânevî kültürü ile tecrübesini sonraki nesillere aktaran bir köprü olmuştur. Dolayısıyla medeniyetin inşasına etki eden en önemli unsurdur.

Yazının icat edilmesiyle insanlık tarihi ikiye bölünmüştür. Yazıdan önceki döneme tarih öncesi (pre-historya) dönem, yazının icadından sonraki döneme ise tarih çağları (historical) adı verilir. Tarih öncesi dönemde en önemli sorun hayatta kalmaktır. Bu durumda insanı tehlikelerden koruyan her türlü alet özellikle kılıç çok değerlidir. Yazının icadı ile kalem, medeniyetin hem kurucusu ve delili hem nakledicisi olduğu için en önemli araç olmuştur.⁶ Dolayısıyla kılıç ve kalem, medeniyetler kuran ve yıkan iki unsur olarak görülmüştür. Yunan krallarına atfedilen bir sözde “Din ve dünya meseleleri iki

⁵ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013), Tîn 95/4.

⁶ Selçuk Mülâyim, “Kutsal Yazılar”, Hat ve Tezhip Sanatı, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009), 17.

şeyin altındadır; biri kalem, diğeri kılıç. Kılıç ise kalemin altındadır”⁷ denilerek yazının gücüne vurgu yapılmıştır.

Kur’ân’ın ilk nâzil olduğu toplum, Arap toplumdur. Dolayısıyla İslâm medeniyetinin inşâsında Arap yazısı önemli bir yerde durur. Arap yazısının risâletten önce ve sonra olmak üzere iki evresi vardır. Ku’rân’ın yazıyla tespit edilip muhafaza edilmesi ve hadislerin kaybolmaması hususundaki gayretler, Arap yazısının şekil ve imlâ olarak tekâmülünü hızlandırmıştır. Ayrıca İslâm’ın hızla yayılmasıyla Arap yazısı, ümmet yazısı hâline gelmiştir. Esnek olması ve farklı biçimlere girebilmesinden dolayı da bu yazı hüsn-i hatta evrilmiştir.

Bilinen ilk yazı, MÖ Sümerlilerin kullandığı çivi yazısıdır. Daha sonra MÖ 1000 yıllarında alfabelerin aslı kabul edilen Fenike alfabesinin doğduğu düşünülür. Hece ve ses sistemine dayanan Fenike alfabesi ise Mısır yazısından 22 harf almıştır ve gelişmiştir. Ticarî münasebetler sonucu Fenikelilerin kullandıkları yazı, batıda Latin, doğuda İbrânî ve Ârâmî alfabesini ortaya çıkarmıştır.⁸

İslâm’ın başlangıcında Araplar ilkel de olsa, şekilleri oturmuş, iyi biçimlendirilmiş bir harf dizisine sahipti. Hicaz’da göçebe kabîleler merkezinde kırsal bir hayat vardı ve nüfusun çoğu birbiriyle ilişkili çok sayıda lehçeyi konuşuyordu.⁹ Fakat Arapların bedevî bir halk olmaları, bilginin saklanması ve iletişimde hafızaya öncelik veren sözlü kültüre bağlı kalmalarından dolayı sahip oldukları yazı sisteminin ıslahı gecikmiştir.

⁷ Muhammed b. es-Sûlî, *Edebü’l-küttâb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1922), 45.

⁸ Muhittin Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2019), 1:83.

⁹ Alain George, *The Rise of Islamic Calligraphy* (London: Saqi Books, 2010), 21.

İslâm'ın gelişi ile kısa sürede estetik bir görünüme kavuşacak olan Arap yazısının başlangıcı ve gelişimi ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler İslâm âlimleri ve Avrupalı tarihçilere göre farklılık arz etmektedir.

Arap yazısının kaynağına dair İslâm âlimlerinin görüşleri şu şekildedir;

Bu görüşlerin ilki, yazının tevkîfî yani vahye dayandığı görüşüdür. İbn Fâris (öl. 395/1004) “*İnsana bilmediğini öğretendir*”¹⁰ ve “*Kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun*”¹¹ âyetlerine dayanarak, yazının tevkîfî olduğunu söyler.¹² Pek çok kaynakta

¹⁰ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Alak 96/4-5.

¹¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Kalem 68/1.

¹² Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân* (Dımaşk-Beyrut: İbn Kesîr, 2002), 2:1163.

ise Hz. Âdem ve Hz. İsmâil ile Hz. Hûd'un vahiy kâtibi, Arap yazısını ilk yazan ve öğreten isimler olarak geçer.¹³

İkinci görüşe göre ise Arap yazısının kaynağı beşerî gayretlerdir. Bu görüşlerden biri, Arap yazısının Güney Arabistan yazısı ve *hatt-ı Hımyer* olarak isimlendirilen *müsned* yazı kaynaklı olmasıdır. İbn Haldûn (öl. 808/10-406), Arap yazısının Tebâbia Devleti'nde geliştirildiğini, daha sonra Münziroğulları Devleti'nin hüküm sürdüğü Hîre'ye geçtiğini, Taîf halkının ve Kureyşlilerin yazıyı, ticarî münasebetler esnasında Hîre'den almış olmasının daha akla yatkın olduğunu söyler. Hîre'den yazıyı öğrenen ilk Kureyşli de, Safvan b. Umeyye ya da Harb b. Umeyye'dir.¹⁴

¹³ Kalkaşendî, “*Subhu'l-a‘şa fî sinâati'l-inşâ*” adlı eserinde, Arap harflerinin Hz. Âdem'e bildirildiğine ve Arapçayı ilk yazan kişinin İsmâil olduğuna dair rivâyetlerden bahseder. Bk. Ali b. Ahmed Kalkaşendî, *Subhu'l-a‘şa fî sinâati'l-inşâ* (Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Amme, 1963), 3-4 (3):7,10; İbn Nedim de, Arap ve Fars alfabelerini ve diğer yazı karakterlerini ilk icat edenin Âdem peygamber olduğuna ve yine Hz. İsmâil'in 24 yaşında açık Arapça ile konuşturulduğuna dair rivâyetlere yer verir. Bk. Muhammed b. İshâk İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd (Tahran: y.y.,1971), 7-8. Ayrıca Hûd peygamberin vahiy kâtibi Hulcân bin Kâsım'ın adı da Arap yazısının ilk alındığı kişi olarak geçmektedir. Bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, thk. Abdüsselâm Şeddâdî (Dârülbeyzâ: Beytü'l-Fünûn ve'l-Ulûm ve'l-Âdab, 2005), 2:314. Suyûtî, “*el-İtkân*” da Arap, Süryânî ve diğer dillerde ilk yazıyı, ölümünden üç gün önce Hz. Âdem'in yazdığına, İsmâil'in de Arapçayı ilk yazan kişi olduğuna dair rivâyetlere yer verir. Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 2:1162.

¹⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2:313.

Arap harflerinin icadıyla ilgili kişi adlarının öne çıktığı rivâyete göre Arab-ı Arîbe'den Adnan b. Eded'in topluluğundan Ebû Câ'd, Hevvâz, Hutti, Kelemun Sa'fad, Kareysat adlı kişiler, i'rab ve yazıyı kendi isimlerine göre belirlemiş ve isimlerinde bulunmayan harfleri, bu harflere eklemişlerdir. Bu harf grubuna da *revâdif* adını vermişlerdir.¹⁵

Bulunan bazı kitâbelerle desteklenen bir diğer görüş ise Arap yazısının Nabatî yazısından türediğidir. Nabatîler, Arabistan'ın kuzeyinden Güney Suriye'ye kadar uzanan, ticarî yollar üzerinde bir bölgede yaşayan yarı göçebe Arap kabîlelerdir. Dolayısıyla geçimleri, ticarete ve tarıma dayanmaktadır. Petra şehri, Nabatîlerin merkezidir. Hicazlılar, Şam'a ticaret için gittiklerinde Nabatîlerin yazısıyla karşılaşmışlardır. Nabatîlerle aynı dili ve dini paylaşımları da, ticarî ve kültürel etkileşimi hızlandırmıştır.¹⁶ Kullanılan bu yazı Dûmetülcendel yoluyla Enbar'dan Hîre'ye, oradan 5. ve 6. yüzyılın başlarında Hicaz'a geçmiştir. Dûmetülcendel emîri Ukeydir b. Abdûmelik el-Kindî es-Sekûni'nin kardeşi Bişr b. Abdûmelik kanalıyla da Mekke'ye gelmiştir ve Bişr, o dönem yazıyı Kureyş aristokrasisinden bazı kişilere öğretmiştir.¹⁷

¹⁵ Nedim, *el-Fihrist*, 7.

¹⁶ Yahyâ Vehîb Cübûrî, *el-Hat ve'l-kitâbe fî'l-hadâreti'l-arabiyye* (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 24; Y. Hamid Safadi, *Islamic Calligraphy* (London: Thames and Hudson, 1978), 7.

¹⁷ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzûrî, *Futûhu'l-buldân* (Beyrut: Müessesetü'l-Maârif, 1987), 660; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'ş'a fî sinâati'l-inşâ*, 3:8; Safadi, *Islamic Calligraphy*, 8. Kalkaşendî ve Belâzûrî, Arap yazısının Enbar ve Hîre'den Arabistan'a yayıldığını söylüyor. İbn Haldûn ise Enbar ve Hîre'deki yazının menşeyini Güney Arabistan'a götürüyor ve Himyerîlerin müsned yazısına bağlıyor. N. M. Çetin, tarihî alâka

Bahsi geçen kitâbeler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan kazılar neticesinde bulunmuştur. Bunlar; yaklaşık MS 250 tarihli Ümmü'l-Cimâl'in yazıtları (Nabatî dili ve yazısıyla), Suriye'de bulunan, İslâm öncesi dönemin ünlü şâiri İmruû'l-Kays'ın MS 328 tarihli, Arap yazısının gelişimine doğru ileri bir geçiş merhâlesini gösteren Nemâra yazıtı (Nabatî dili ve yazısıyla), MS 512 tarihli Zebed kitâbesi (Yunanca, Süryânîce ve Arapça) ve MS 568 tarihli Arapça Harran kitâbesidir. Ayrıca 6. yüzyıldan kalma Ümmü'l-Cimâl'den ikinci bir yazıt, Arap yazısının Nabatî dilinden türetildiğini doğrular ve harf şekillerinin evrimine delalet eder. Nabatîlerin yaşadıkları bölgeye birçok yazıt bırakmaları, Arap yazısının tarihî gelişimini değerlendirme adına çok önemlidir.¹⁸

Nabatî yazısı, MÖ 2. yüzyılın sonunda Ârâmîce yazıdan gelişmeye başlamıştır. Ârâmîce, İbrânîce ile akraba olan bir dildir. İkisi de Sâmi dil ailesine mensuptur. Fenike alfabesi bu dile uygulanmıştır. İlk İncil'in de bu yazıyla kayda geçirildiği kabul edilmektedir.¹⁹ Sola doğru yazılması, harf sayısının 22 olması, ayrışma ve bağlantılar,

bakımından bu bilginin mantıklı olduğunu, fakat bulunan kitâbelerin bu görüşü desteklemediğini belirtmektedir. Geniş bilgi için bk. Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sa fî sinâati'l-inşâ*, 3:9; Nihad M. Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9 (1995): 3. M. Bedreddin Yazır, San'a, Aden ve Hadramut taraflarında, bu kitâbelerden evvel yazılmış kitâbeler tespit edildiğini söyleyerek, İbn Haldûn'un görüşünü desteklemektedir. Bk. M. Bedreddin Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli* (Ankara: DİB Yay.,1981), 54.

¹⁸ Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", 4; Safadi, *Islamic Calligraphy*, 7.

¹⁹ Mülâyim, "Kutsal Yazılar", 24.

bazı isimlerden *elif* harfinin çıkarılması, kimi harf biçimlerinin birden fazla harfi temsil etmesi Nabatî yazısının özelliklerindendir.²⁰ Arap alfabesinde benzer özelliklerin olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Nabatî alfabesiyle yazılı kitâbelerden başka ilk İslâmî devre ait olup 1870'ten sonra ortaya çıkarılan ve papirüslere yazılı metinlere dayanarak, Arap yazısının dik ve köşeli bir yazı olan kûfiden meydana gelmediği, neshî²¹ yazı ile aralarında benzerlik olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Harran kitâbesinde yazının kûfi hatta benzemesi, Nabatî yazısının iki kolu olduğunu akla getirmektedir. Bunlar ibtidâî kûfi ve ibtidâî neshîdir.²²

Avrupalı çoğu tarihçiye göre ise Süryânî ve Nabatî yazısı, Ârâmîce kaynaklıdır. Arap yazısı da ikiye ayrılır. Süryânîlerden alınan *estrangelo* denilen kûfi yazı ve Nabatî kaynaklı neshî yazıdır.²³ Belâzûri (öl. 279/892), Tayy kabilesinden üç kişinin bir araya

²⁰ Cübûri, *el-Hat ve'l-kitâbe fi'l-hadâreti'l-arabiyye*, 25.

²¹ Batılı Arap dili uzmanları, erken İslâmî dönemin bütün kavisli yazıları için neshî adını kullanmaktadır. Bk. Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, trc. Ali Benli ve M. Cüneyt Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 251.

²² Ali Alparslan, “İslâm Yazıları”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, ed. Ali Rıza Özcan (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009), 28.

²³ Clement Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman* (Paris: Ernest Leroux, 1908), 68; Jonathan M. Bloom, *Paper Before Print The History and impact of paper in the Islamic World* (London: Yale University Press, 2001), 100; Corci Zeydan, *İslâm Uygarlığı Tarihi*, çev. Nejdî Gök (İstanbul: İletişim Yay., 2004), 1:635; George, *The Rise of Islamic Calligraphy*, 27; Ebû Abdullah Zencânî, *Kur'ân Tarihi*, çev. Ziya Şen (İstanbul: Önsöz Yay., 2013), 44-45.

geldiğini, Arap heceleri ile Süryânî hecelerini mukayese ederek, Arap yazısını icat ettiğini söylemiş ve Arap yazısının Süryânîce ile ilişkisine vurgu yapmıştır.²⁴ Corci Zeydan bu görüşü teyit etmek için “Kûfî yazının selefi olan *satrancîlî* yazı nasıl ki Süryânîlerce mukaddes kitapların yazımında kullanılmışsa kûfî yazı da, Araplarca Kur’ân-ı Kerîm’in ve dini metinlerin yazımına ayrılmıştır” der. Nabatî yazının ise haberleşme ve mektuplaşmalar için kullanıldığını belirtir.²⁵ Fakat bazı İslâm âlimleri, Süryânîce metinler ile ilk dönem Arapça metinleri arasında benzerlik olmadığını söyleyerek bu görüşe sıcak bakmamaktadır.

Açıkça görülüyor ki, Arap yazısının kaynağı ve Mekke’ye geliş yoluyla ilgili pek çok ihtilaf vardır. 19. yy.da ortaya çıkan kitâbeler, Arap yazısının kaynağını bilimsel temele oturtmuştur. Arap alfabesi ile Nabatî yazı arasındaki benzerlikler de göz önüne alındığında mâkul olan görüş, Nabatî yazısının ibtidâî kûfî ve ibtidâî neshî olarak iki şekilde olduğudur. Tabii ilerde yapılan araştırmalar ve yeni bulgular bu konu hakkındaki ihtilafları giderebilir.

1.1.1. İslâmiyetten Önce Arap Yazısının Karakteri

İslâmî literatürde câhiliye dönemi olarak adlandırılan zaman diliminde ibtidâî kûfî ve ibtidâî neshî, *cezm* ve *meşk* yazıları olarak adlandırılmaktadır. Cezm, katı kuralları olan, geometrik, dik ve yatay çizgilerin hâkim olduğu bir yazı karakteridir. Bu yazıda düz vuruşlar ve harflerin terkihi, kırılmış çubuğu andırır. Çoğunlukla Kuzey Arabistan’da kullanılan cezm, kalemle zor yazıldığı için günlük yazı işlerinde tercih edilmemiştir. Daha çok taş, maden, ahşap ve para üzerinde kullanılmıştır. Güney Arabistan’da ise tercih

²⁴ Belâzûri, *Futûhu’l-buldân*, 659.

²⁵ Zeydan, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 1:636.

edilen yazı müsneddir.²⁶ Mekkelilerin ticaretle uğraşmaları ve Arap yarımadasının her bölgesiyle alakadar olmaları sebebiyle bu iki yazı şeklini de bildikleri varsayılır. Cezm yazı, zamanla geliştirilmiş ve kullanıldığı şehre nisbet edilerek isimlendirilmiştir. İbn Nedîm (öl. 385/995?), Arap yazısının Mekkî, Medenî, Basrî ve Kûfî hat şeklinde adlandırıldığını söyler. Bunlar arasında çok ufak farklılık vardır. Mekkî ve Medenî yazıda *elif*lerin çok az sağa meyille yapılması bu farklılıklardandır. İbn Nedîm, câhiliye dönemine ait yazılı belgeye örnek olarak Me'mûn'un kütüphanesinde bulunan, tabaklanmış bir deriye Abdülmuttalib b. Hâşim'in yazdığı borç senedi niteliğinde bir belgeyi gösterir.²⁷

Araplar arasında kullanılan ikinci yazı ise yumuşak, kavisli ve yuvarlak karakterli, mektuplarda, ticarî ve günlük işlerde kullanılan *meşk* yazısıdır. Esnek karakteri ile nesih yazıya benzemektedir. Zamanla sanat değeri taşıyacak bir şekle evrilen bu yazı, Hulefâ-yi Râşidîn döneminde ve onların valilerinin divanında ehemmiyet kazanmıştır.²⁸

Arap alfabesini oluşturan 28 harf, cezm ve meşk yazısında kullanılmaktadır. Bu harfler on beş şekilden oluşur. Geri kalan on üç ses, bu işaretlerden biriyle gösterilir. Fakat o dönemde nokta ve seslendirme işaretleri olmadığı için benzer şekilleri birbirinden ayırmak zordur.²⁹

²⁶ Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003), 41.

²⁷ Nedim, *el-Fihrist*, 8-9.

²⁸ Çetin, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 10-11.

²⁹ Muhammed Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık, (İstanbul: Beyan Yay., 2000), 52.

Câhiliye döneminde sözlü kültüre önem veren ve yazıyı az kullanan Araplar için kitâbetin ilköğrenmesi sorun teşkil etmemiştir. Ama İslâmiyetin gelişiyile kabîle şeklinde yaşayan Araplar artık bir devlet olmuştur. Dolayısıyla devlet işlerinde ve günlük hayatta yazıya olan ihtiyaç artmıştır. Bu ihtiyaçların en önemlisi, ilâhi kelâmın yazıyla tespiti ve neşridir.

Yazının tekâmülünü anlama adına, Kur’ân yazmalarını da içine alan İslâmî elyazmaları çağını dört döneme ayırabiliriz.³⁰

- 1/7-4/10. yy. ı içine alan “erken İslâmî dönem”
- 5/11-7/13. yy. ortalarına karşılık gelen “erken orta dönem”
- 7/13. yy. ortaları ile 9/15. yy. arası “geç orta dönem”
- 10/16-13/19. yy. arası “geç İslâmî dönem”

Erken İslâmî dönem; Hz. Peygamber dönemini, Emevîleri, erken Abbâsî ve erken Fâtımîler dönemini içine almaktadır. Erken orta dönem; geç Fâtımî ve Selçuklular dönemini, geç orta dönem; İlhanlılar, Timurlular, Delhi Sultanları ve Memlükler dönemini kapsar. Geç İslâmî dönem ise Osmanlılar, Safevîler, Bâbürlüler ve Kaçar Hanedanlığı dönemini içine almaktadır.³¹ Yâkût el-Musta’sımî’ye kadar Arap yazısındaki gelişim, erken İslâmî dönem içinde değerlendirilmelidir. Çalışmamıza esas olan esâtize-i seb’a’nın Mushafları ise erken orta dönem ve geç orta dönemde yazılmıştır.

1.1.2. Hz. Peygamber Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (610-632)

Arap yazısını kavim yazısı olmaktan çıkararak, ümmet yazısına dönüştüren ve dönem itibarıyla bölgenin en gelişmiş yazısı olan İbrânice ve Süryânîcenin önüne geçiren

³⁰ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 58.

³¹ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 58.

güç, şüphesiz İslâm dinidir. Arapların İslâm'a girmeleriyle yazı iki şekilde tekâmül etmiştir. Bu gelişimin ilk yönü, Kur'ân âyetlerinin tahrifini ve kaybolmasını engelleyecek, âyetlerin tespit ve sonraki nesle naklini sağlayacak vasfa ulaşmasıdır. İkinci yönü ise yazının şeklen hüsn ve zarâfet kazanarak hüsn-i hatta tahvilidir. Arapların lisânlarına ve insan sesinin güzelliğine tutkun bir millet olması da, kaba ve dağınık görünümdeki yazıya müdahaleyi gerektirmiştir. Çünkü kutsalın güzel sesle okunduğunda kulağa yaşattığı tecrübe, kitâbetle göze yaşatılmak istenmiştir. Aynı zamanda Müslümanların yeni yerleri fethetmesi, sanatsal ve kültürel faaliyetleri artırmıştır. Bu durum yazının tekâmülünü hızlandırmıştır.³²

Hz. Peygamber'e gelen ilk vahyin “Oku”³³ emrini içermesi ve “*Kalemle yazmayı öğreten Rabb'in en büyük kerem sahibidir*”³⁴ âyetinin yazmanın önemine vurgu yapması, müslümanları okuma ve yazma konusunda harekete geçirmiştir. Ayrıca Kalem sûresinde “*And olsun kaleme ve yazdıklarına*”³⁵ âyetinde, kalem ve satıra yazılanlar yemin objesi olarak sunulmuştur. Tefsir literatüründe kasem âyeti olarak isimlendirilen, Allah'ın bir obje üzerine yemin etmesiyle başlayan âyetler, yemin edilen objenin önemini vurgulamak ve bu konuda her hangi bir tereddüt varsa bu tereddütü gidermek içindir. İbn Kesîr (öl. 774/1373), kalemin Allah'ın yarattığı ilk şey olduğunu, kalem ve divitin neşr-i ilmin

³² Lings, *Kur'ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, 3.

³³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Alak 96/1.

³⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Alak 96/3-4.

³⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Kalem 68/1.

hâdimi oldukları için mânevî işaretlerine binâen yemin objesi olarak sunulduklarını söylemektedir.³⁶

Hız. Muhammed ise “Çocuğun babası üzerindeki hakkı; kendisine güzel bir isim koyması, evlenme zamanı geldiğinde evlendirmesi ve ona yazıyı öğretmesidir”³⁷ diyerek yazı tâliminin önemine dikkat çekmiştir. Yine Hız. Peygamber, Bedir savaşında esir alınan müşrikleri, her on müslümana okuma yazma öğretmek kaydıyla serbest bırakmıştır. Hız. Muhammed, buna benzer söz ve eylemleri ile okuma ve yazmanın sadece Kur’ân’ın tedvîni, nakli ve ezberlenmesi için gerekli olmadığını, aynı zamanda içtimâî hayat için ehemmiyetli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Hız. Peygamber, yazının ıslahı konusunda da ashâbını uyarmıştır. O, kâtibinden mürekkebi güzelleştirmesini, kalemi yontarak kullanmasını, *bâ*’ harfini uzatarak yazmasını, *sin* harfini fark ettirmesini, *mim* gözünü ise köreltmemesini istemiştir.³⁸ Ashâbı ise Hız. Peygamber’in bu tavsiyelerini dinlemiş ve Kur’ân’ı mükemmel şekilde yazmak için gayret sarf etmiştir.

Kur’ân’ın ilk nâzil olduğu dönemde Mekke’de yazıyı erkeklerden 17 kişi, kadınlardan ise 7 kişi biliyordu. Medine’de de, Evs ve Hazrec kabîlesinden yazıyı bilen azdı. Burada Yahudilerden biri, çocuklara yazı yazmayı öğretmiştir. Dolayısıyla yazıyı bilenlerin sayısı çoğalmıştır. Müslümanların Medine’ye hicretiyle okuma yazma işi kurumsallaşmıştır. Mesela Abdullah b. Saîd b. Âs, Hız. Peygamberin yazı öğretimi için görevlendirdiği kişilerdendir. Übey b. Kâ’b ise Medine’de Hız. Peygamber’e ilk kâtiplik

³⁶ İbni Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yay., 1991), 14:8030.

³⁷ Muhammed Abdülhay Kettâni, *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye*, thk. Abdullah Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1962), 1-2 (2):166.

³⁸ Kettâni, *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye*, 1-2 (1):108, 158.

yapan, aynı zamanda mektubun sonuna *fa lan kimse yazdı* ibaresini ilk ekleyen kişidir. Yine sahâbîlerden Zeyd b. Sâbit, hem Arapça hem İbrânîce bilmektedir.³⁹ Aynı zamanda Fars, Rum, Kıbt ve Habeş dillerini, Medine’de bu dillerin ana dili olduğu kişilerden öğrenmiştir.⁴⁰

Vahyin ilk olarak yazıya ne zaman aktarıldığı bilinmemektedir. Ama Hz. Peygamber’in gelen vahiyleri hemen vahiy kâtiplerine yazdırdığı rivâyetler arasındadır. Hz. Ömer’in (öl. 23/644) Müslüman olmasında etkili olan kız kardeşi, Tâhâ sûresinden okuduğu âyetleri yazılı bir sayfadan okumuştur. Bu olay, Kur’ân’ın Mekke’de yazılmaya başladığını gösterir. Olayın tarihi ise risâletin beşinci yılına tekabül eder.⁴¹

Hz. Peygamber devrinde yazı, İslâm öncesi yazıdan çok farklı değildir. Birbirine benzeyen harfleri ayırt etmede nokta kullanımı ve işaretlerin varlığına dair farklı görüşler mevcuttur. Resmî Kur’ân yazısında nokta ve harekenin kullanılmaması, Hz. Peygamber’in sahâbîleri döneminde bu işaretlerin olmadığı görüşünü destekler.⁴² Fakat Hamîdullah (öl. 2002), Hz. Ömer’in halifeliği dönemindeki (13-23/635-644) idarî mektuplar ve Halîfe Muâviye zamanından (40-61/661-680) kalma ve 51/671-2 yılına ait kitâbelerdeki noktalardan hareketle noktanın, Hz. Peygamber döneminde kullanıldığını, sahâbî döneminde geliştirildiğini söyler.⁴³ Kâtip Çelebi de (öl. 1067/1657), şekilleri

³⁹ Belâzûri, *Futûhu’l-buldân*, 660-663; Tayyar Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine İnceleme* (İstanbul, IRCICA, 2015), 42.

⁴⁰ Nihad M. Çetin, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.3 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 278.

⁴¹ Hamîdullah, *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, 40.

⁴² Tayyar Altıkulaç, *Yüce Kitabımız Hz. Kur’ân* (Ankara, TDV Yay., 1984), 34.

⁴³ Hamîdullah, *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*, 52-53.

birbirine benzeyen çok harf olduğu için bu harflerin Mushafın noktalandığı zamana kadar noktalamadan kullanılamayacağını belirtir.⁴⁴ Bu durumda, Hz. Peygamber döneminde noktalı harfler olsa dahi Kur'ân'ın bütün kırâatlerle okunabilmesi için noktalar kullanılmıyor olabilir. Ayrıca sahâbî, noktalamayı ilâhî metne ilave yapma olarak düşünebilir. Bu nedenle ihtiyatlı davranmış olmaları muhtemeldir.⁴⁵

Hz. Peygamber döneminden günümüze intikal eden en erken tarihli yazılı belge, Hz. Muhammed'in İslâm'ı tebliğ için komşu devlet ve kabîle reislerine gönderdiği davet mektuplarıdır. Bu mektuplardan Mukavkıs, Necâşî, Herakleios, Kısra ve Münzir'e gönderilenler günümüzde muhtelif koleksiyon ve müzelerde muhafaza edilmektedir.⁴⁶ En erken tarihli kitâbeler ise Hamîdullah'ın Medine Sal' dağının güneyinde olduğunu söylediği, Hendek savaşı sırasında hakkedilmiş olması muhtemel kitâbelerdir. Bu kitâbeler, savaşa katılan bazı sahâbîlerin adlarını ve onlara atfedilen dua cümlelerini içermektedir.⁴⁷

İslâm'ın ilk yıllarında kitâbette hızlı bir gelişim olmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, kâğıdın az kullanılmasıdır. Müslümanların kâğıdı hangi tarihte

⁴⁴ Kâtip Çelebi, *Keşf el-zunûn*, haz. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014), 1:712.

⁴⁵ Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhiḫ-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*, 142.

⁴⁶ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 44.

⁴⁷ Muhammed Hamîdullah, "Some Arabic Inscriptions of Medinah of the Early Years of Hijrah", *Islamic Culture* 13, sy.4 (2 Ekim 1939): 434-436, erişim 20 Temmuz 2023, <https://mdhamidullah.files.wordpress.com/2020/02/arabic-inscriptions-in-medinah.1939.pdf>

tanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat 8. yy.ın sonlarında Hicaz ve Mağrib’de kendir, keten ve pamuktan kâğıt yapıldığına dair rivâyetlerle yazı malzemeleri ve eski vesikalara dair kayıtların dikkatle tetkiki, Arapların kâğıdı milâdî 8. yy. dan önce kullandığını göstermektedir.⁴⁸ Hicret öncesi Müslümanlar, yazıyı terbiye edilmiş safran ve gül suyu ile boyanmış, inceltilmiş deri (parşömen, rak), tahtadan yapılmış tabletler, balmumlanmış ipek muşamba, develerin ve koyunların kürek kemikleri, beyaz ve yufka taş, hurma dalları, tahta çanak ve çömlek parçaları üzerine hakketmektedir. Hz. Peygamber, Kur’ân, mektup ve önemli yazışmalar için parşömen kullanılmasını istemiştir. Bunun sebebi parşömenin uzun süre dayanmasıdır.⁴⁹

Hiz. Muhammed, dönemin imkânları çerçevesinde Kur’ân’ın yazıyla kayıt altına alınmasını titizlikle gerçekleştirmiştir. Onun sahâbîleri de, bu hususta ona yardımcı olmuştur. Her ne kadar bu dönem yazıda radikal değışiklikler gerçekleşmemiş olsa da, harflerin şekil ve estetiğinde İslâmiyetten önceki durumuna göre tekâmülün olmaması düşünülemez.

1.1.3. Hulefâ-yi Râşidîn Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (631-660)

Hiz. Peygamber’in sahâbîsi Kur’ân’ı hem ezberleyerek hem de yazarak onun muhafazasını sağlamış ve tahrif olmasına engel olmuştur. Hiz. Muhammed’in vefatından sonra halîfe olan Hiz. Ebû Bekir (öl. 13/634) döneminde Kur’ân’ın muhafazası ile ilgili yapılan en önemli çalışma, onun Mushaf haline getirilmesidir.

⁴⁸ Çetin, “Arap”, 280.

⁴⁹ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 43; Osman Keskiöğlü, *Kur’ân Tarihi ve Kur’ân Hakkında Ansiklopedik Bilgiler* (İstanbul: Nebioğlü Yayınevi, 1953), 90-91.

Mushaf; sözlükte “sahîfe haline getirilmiş şey, kitap”⁵⁰ anlamına gelir. Kur’ân’da *suhuf*⁵¹ ve *sıhaf*⁵² kelimelerinin zikredilmesi, vahyin nüzûlü döneminde bu kelimenin bilindiğini ve Arapçada kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca Mushaf kelimesinin Hz. Ebû Bekir döneminde (10-12/632-634), Kur’ân’ın cem‘ ettirilmesinden sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Fakat literatürde Mushaf, daha çok Hz. Osman’ın hilâfetinde (23-35/644-656) yazılıp çoğaltılan Kur’ân kopyaları için kullanılmış, Hz. Ebû Bekir zamanında cem‘ edilen Kur’ân metni için çoğunlukla *suhuf* kelimesi tercih edilmiştir. Ayrıca Kur’ân’da Mushaf kelimesi geçmemektedir. Ama sâhifenin çoğulu olan *suhuf* kelimesi kullanılmıştır.⁵³

Hız. Muhammed vefat ettiğı zaman Kur’ân-ı Kerîm, sayfalar şeklindeydi. Yani iki kapak arasında muhafaza edilmiyordu. O, nâzil olan her âyeti hemen yazdırmıştı. Fakat vahyin nüzûlü devam ettiğı için Hz. Peygamber hayatta iken Kur’ân’ın kitâbeten cem‘i

⁵⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2004), 688.

⁵¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Tâhâ 20/133, A’lâ 87/18, Necm 53/36-37.

⁵² Bu âyette sıhaf kelimesi “tabak” anlamında kullanılmıştır. Bk. *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Zuhuf 43/71.

⁵³ Mehmet Emin Maşalı, “Mushaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.31 (Ankara, TDV Yay.,2020), 242.

yapılamamıştı. Bununla birlikte hafızalara nakşı yani tilâveten cem‘i hem Hz. Peygamber hem sahâbîler tarafından gerçekleştirilmişti.⁵⁴

Hz. Muhammed’in vefatından sonra irtidad ve irtica olayları başlamış, yalancı peygamberler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Halîfe Hz. Ebûbekir, isyancıların üzerine birlikler göndermiştir. Bu savaşlardan biri olan Yemâme’de birçok hâfızın şehit olması, Hz. Ömer’i endişelendirmiştir. Bu sebeple Hz. Ebûbekir’e gelerek, Kur’ân’ın zâyi olacağı korkusunu dile getirmiştir. Halîfe Ebûbekir önce “Hz. Peygamberin yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım” diye tereddüt etmiş, daha sonra düşünmüş ve Hz. Ömer’i haklı bulmuştur. Ardından vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit’i çağırmış ve Hz. Ömer’in dediklerini ona da söyleyerek, Kur’ân’ı cem‘ etmesini emretmiştir. Hz. Zeyd de önce Hz. Ebûbekir gibi “Resûl-i Ekrem’in yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz?” diyerek itiraz etmiştir. Hz. Ebûbekir de, bu işin hayırlı bir amel olduğunu söyleyerek, Zeyd’i ikna etmiştir. Böylece Zeyd b. Sâbit’in başında olduğu bir komisyon kurulmuş ve Kur’ân, cem‘ edilmiştir.⁵⁵

Hz. Ebûbekir’in cem‘ ettirdiği Kur’ân’ın günümüze ulaşmaması, ilk Mushafın kitâbet hususiyetlerini görememe adına çok büyük bir eksikliktir. Bu nedenle Hz.

⁵⁴ Geniş bilgi için bk. Keskiöğlu, *Kur’ân Tarihi ve Kur’ân Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*, 146-158; Osman Keskiöğlu, *Nüzûlünden İtibaren Kur’ân-ı Kerîm Bilgileri* (Ankara: TDV Yay.,2012), 84-100; Mehmet Emin Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı* (Ankara: Avrasya Yay.,2004), 48-66; Abdurrahman Omer Muhammed İsbîndârî, *Kur’ân-ı Kerîm’in Mekke Döneminde Yazılışı*, çev. Veli Kayhan (İstanbul: M.Ü. İFAV Yay.,2014), 85-91; İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur’ân* (İstanbul: Böre Yay.,1956), 9-12.

⁵⁵ Keskiöğlu, *Kur’ân Tarihi ve Kur’ân Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*, 152-153.

Muhammed'in İslâm'a davet için komşu ülkelerin başkanlarına gönderdiği mektuplar, dönemin yazısını değerlendirme adına önemli numûnelerdir.

Hiz. Ebûbekir'in vefatından sonra Hiz. Ömer halife olmuştur ve Mushafı Hiz. Peygamber'in eşi olan kızı Hiz. Hafsa'ya emanet etmiştir. Hiz. Ömer, bu Mushafı resmî bir Kur'ân kopyası olarak yayımlamayı düşünmüştür. Fakat bu düşüncesini icra edemeden vefat etmiştir.⁵⁶ Hiz. Ömer'in hilâfetinde Kur'ân kitâbetiyle ilgili farklı bir çalışma yapılmamıştır. Onun zamanında özel Mushafa sahip olan sahâbîler vardır.⁵⁷ Hiz. Ömer bu Mushaflara dokunmamıştır.

Hiz. Ömer döneminden kalan en eski belge 22/643'de yazılmış iki papirüstür. Bu belgelerin biri, iki dille yazılmış, komutan Abdullah b. Ca'fer'in, Ahnas'ın iki patriğinden altmış beş koyun aldığına dair bir mektuptur. Diğer, parçalara ayrılmış bir metinde ücret ve tarih bilgisinin olduğu belgedir. O döneme ait en eski kitâbe ise Hegra yakınlarında Zühayr adında biri tarafından yazılmış kaya parçasıdır. Tahminen H 23'te öldürülen Hiz. Ömer'i yâd etmek için yazılmıştır. İslâm'ın ilk 60 yılına atfedilen en az sekiz papirüs ve çok sayıda kitâbe vardır.⁵⁸

Hiz. Ömer vefat edince halife olan Hiz. Osman (öl. 5/656), Mushafı Hiz. Hafsa'dan almamıştır. Fetihlerin hızla devam edip farklı toprakların İslâm coğrafyasına katılmasıyla Arap olmayan halklar İslâm'a girmiş ve kırâat ihtilafları artmıştır. Özellikle Ermenistan ve Azerbaycan fetihlerinde, Iraklılarla Şamlılar arasında okuyuş ihtilafı çıkmıştır. Çünkü Iraklılar okuyuşta İbn Mes'ud'u, Şamlılar ise Übey b. Kâ'b'ı takip etmektedir. Her biri

⁵⁶ Hamîdullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 48.

⁵⁷ Maşalı, "Mushaf", 244.

⁵⁸ George, *The Rise of Islamic Calligraphy*, 28-29.

kendi kıraatlerinin daha doğru olduğu iddiasındadır. Huzeyfe b. el-Yemân, Hz. Osman’a gelerek bu ihtilafları anlatmıştır. Hz. Osman da, bu karışıklığı önlemek için bir şûra kurmuş ve Kur’ân’ın istinsahını başlatmıştır.⁵⁹

Oluşturulan bu şûra, Kur’ân’ı sadece çoğaltmamıştır. Çünkü asıl problem imlâ kaynaklıdır. Arap olmayan milletlerin İslâm’a girmesi ile şeklen birbirine benzeyen harflerin noktasının olmayışı ve i‘râb kâidelerindeki eksiklik, okuyuş farklılıklarına sebep olmuştur. Bu nedenle okuyuşların Hz. Peygamberin izin verdiği sahih kırâatlere uygunluğu tartışılarak, bu ihtilaflar izâle edildikten sonra Kur’ân istinsah edilmiştir. Yani Hz. Ebû Bekir’in yaptığı iş Kur’ân’ı cem‘ etmektir, Hz. Osman ise halkı o nüsha etrafında cem‘ etmiştir.⁶⁰

Hz. Osman’ın istinsah ettirdiği Ku’rân nüshaları *Mesâhif-i Osmaniyye* olarak bilinmektedir. Bu nüshaların her biri belirli merkezlere gönderilmiştir. Bunlar gönderildikleri şehir ve etrafı için *İmam Mushaf* olarak görülmüştür ve bu Mushafların imamı olarak, Hz. Osman’ın kendisi için istinsah ettirdiği Kur’ân kabul edilmiştir. Hz. Osman’ın kaç tane Mushaf istinsah ettirdiği ve hangi beldelere gönderdiğine dair farklı bilgiler vardır. Mushaflar arasında imlâ farklılıklarından bahseden rivâyetlere bakıldığında bu sayının en az altı olduğu anlaşılır. Nüshaların gönderildiği merkezler; Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şam’dır. Kopyaların birini, Hz. Osman kendisi için ayırmıştır. Bazı kaynaklarda Yemen ve Bahreyn de bu merkezler arasındadır.⁶¹ Mushaflar gönderildikleri şehirlerde cemaat camilerine dağıtılmıştır. Burada örnek olarak

⁵⁹ Altıkulaç, *Yüce Kitabımız Hz. Kur’ân*, 20-21.

⁶⁰ Keskiöglü, *Kur’ân Tarihi ve Kur’ân Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*, 161.

⁶¹ Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadime: İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*, 62; Maşalı, “Mushaf”, 242.

saklanmıştır. Bu nedenle Ortaçağdan beri insanlar bir camide ya da başka bir yerde yıpranmış parşömen yaprağı bulduklarında, bunu Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushaflara atfetmekten çekinmemiştir.⁶² Dolayısıyla ilk nüshalar ya da onlara ait olduğu iddia edilen parçaların tarihlendirilmesi hâlâ bilimsel bir tartışmadır. Hz. Osman'a nispet edilen Kur'ân'ların erken İslâm dönemi Arap yazısı özelliğini tam olarak yansıtmayışı, bu Kur'ân'ların tarihlendirilmesi ile ilgili şüpheye neden olmuştur. Dolayısıyla günümüze intikal eden Mushafların, Hz. Osman'ın belli şehirlere gönderdiği Kur'ân'lardan istinsah edilmiş olması ihtimaline daha sıcak bakılmıştır.⁶³

Hz. Osman'ın kopyalattığı Mushaflar (deri) parşömene, siyaha yakın koyu kahverengi mürekkeple ve medenî hatla yazılmıştır. Harfler, sadece kelime içinde birbirine bağlıdır. Harflerin genel görünümünde kesiklik vardır. *Elif*'ler, genellikle elin sağına meyillidir. Kelime ortasında ve med harf şeklinde kullanılan *elif*'ler düşürülmüştür. Tesniye *tâ*'sı, çoğunlukla açık *tâ*' şeklindedir. Harflerin sonda kullanım şekilleri, kelime başına geldikleri şekilden farklıdır.⁶⁴ Kitâbette kalem hareketleri muntazam, geometrik, uyumlu, yatay ve dikey vuruşlar şeklindedir. Harfler iricedir. Makbul olan kırâatlerin hepsiyle uyumludur. Metinde Kur'ân dışında hiçbir işaret yoktur. Yani nokta, hareke, durak ve secde işaretleri ile sûre adları bulunmamaktadır. Ayrıca herhangi bir bezeme unsuru da yoktur. Hz. Osman Mushafları, Ku'rân tarihi için belge

⁶² Bloom, *Paper Before Print The History and Impact of Paper in the Islamic World*, 101.

⁶³ Geniş Bilgi İçin Bk: Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadime: İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*, 151-176; Keskiöglü, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 136-139; Maşalı, "Mushaf", 242-247.

⁶⁴ Cübûrî, *el-Hat ve'l-kitâbe fi'l-hadâreti'l-arabiyye*, 70.

niteliğinde eserlerdir. Fakat bu Mushaflar, sultanlar için güç ve dindarlık sembolü olduğundan pek çok siyasî olay ve kargaşadan etkilenmiştir. Dolayısıyla bu olaylar esnasında ya da sonrasında, Kur'ân nüshalarının yeri değişmiş ya da nüshalar kaybolmuştur. Hz. Osman Mushafları ile ilgili kaynakların verdiği mâlumat da, yeteri kadar ikna edici değildir.⁶⁵

Günümüzde Hz. Osman dönemine atfedilen Mushaflar; Taşkent Eski Eserler Müzesi'nde korunan Taşkent nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alan Topkapı nüshası, TİEM'de muhafaza edilen Türk İslâm Eserleri nüshası, Kahire'de el-Meşhedü'l-Hüseynî'de bulunan Meşhedî Hüseyinî nüshası, Paris'te Bibliotheque Nationale nüshası, Londra'da muhafaza edilen British Library nüshasıdır. Ayrıca farklı şehirlerde saklanan derleme bir Mushaf vardır. Bu nüsha, tek bir Mushafa ait olması ihtimali olan varakların fotoğraflarından oluşmaktadır.⁶⁶

Hz. Osman döneminde yapılan çalışmalardan biri de, Kur'ân'ın tertîbidir. Sûreler Fâtiha ile başlayıp, Nâs sûresi ile bitecek şekilde sıralanmıştır. Sûrelerin Hz. Peygamber'e nâzil olma sırasına göre düzenlenmesinden farklı olan bu sıralamaya *Mushaf tertîbi* denmiştir. Âyetlerin tertîbinin tevkîfî olduğu konusunda âlimler mutâbıktır fakat sûrelerin tertîbi konusu ihtilaflıdır. Pek çok âlim bu düzenlemenin de, Hz. Peygamber zamanında yapıldığı görüşündedir.⁶⁷

Râşid halîfelerin dördüncüsü ve hattatların pîri olarak kabul edilen Hz. Ali (öl. 40/661) döneminde Kur'ân kitâbetinde kullanılan cezm yazı karakteri dönemin şartlarına

⁶⁵ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:96.

⁶⁶ Maşalı, “Mushaf”, 246-247.

⁶⁷ Keskiöglü, *Nüzûlünden itibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 107.

göre ıslah edilmiştir. Ayrıca Hz. Ali'nin harflerin, terkiplerin ve cümlelerin yazımı, sayfa içindeki nizamı ile ilgili bir takım kâideler koyduğu ve böylece nahiv ilminin esaslarını tespit ettiğine dair rivâyet vardır. Fakat bu rivâyetin sahih olduğu düşünülmemektedir.⁶⁸

Bütün bu bilgiler ışığında Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminde Mushaf kitâbeti ile ilgili çalışmaların üç aşamada gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. İlki, Hz. Peygamberin gelen her âyeti bütünlük içinde yazdırması ve ezberletmesidir. İkincisi, Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân parçalarını Mushaf haline getirtmesi, üçüncüsü ise Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsah ettirip belli merkezlere göndermesidir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman'ın yaptırdığı Kur'ân'ın cem'i arasında fark vardır. İlkinde, âyetlerin kaybolma, ikincisinde tahrif olma endişesi hâkimdir. Hz. Osman'ın gayesi müslümanları tek bir Mushafta birleştirmektir.

Râşid halîfeler devrinde Kur'ân yazısının şekli, Hz. Peygamber dönemindeki şeklinden çok az farklılık arz etmektedir. Bunun sebebi, sahâbîlerin Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı yazdırdığı ilk şekle müdâhale etmeme isteğidir.

1.1.4. Emevîler Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (662-750)

Emevîler döneminde bilim, sanat, ticaret, mimarî ve şehirleşme gibi alanlarda çalışmalar yapılmış, te'lif ve tercüme faaliyetlerine önem verilmiştir. Bu dönemde yapılan fetihlerle İslâm devletinin toprakları genişlemiş, Müslümanlar, Afrika ve Endülüs gibi farklı kıtalara açılmış ve muhtelif kültürlerle karşılaşmıştır. Kûfe ve Şam hem siyasî hem kültürel ve sanatsal faaliyetlerin merkezi olmuştur. Devlet kurumları da sistemleştiği

⁶⁸ M.Yaşar Kandemir, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.2 (İstanbul: TDV Yay.,1989), 375.

için yazı, resmi işlerde daha fazla kullanılmaya başlamıştır.⁶⁹ Emevî halîfelerinin hat sanatına önem vermeleri ve hattatları himaye etmeleri, yazının gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Emevîler zamanında Mushaf kitabetine dair çalışmalar; Arap yazısının sistemleştirilmesi, Hz. Osman'ın belli merkezlere gönderdiği Mushafların istinsahı ve bu Mushafların Müslümanlar arasında muteber tek Mushaf olarak kabulünün sağlanmasıdır.

Emevîler, yazının ıslahı ile ilgili yeni çalışmalar başlatmıştır. Bunun sebebi, kûfî hattın sert ve köşeli karakterinden dolayı günlük hayatta rahatlıkla kullanılamamasıdır. Bu dönemde divanlarda ve günlük yazışmalarda müstedir yazı kullanılmış ve buna bağlı olarak da yumuşak karakterdeki müstedir yazının işlevselliği artmıştır. Mushaflar ise sırayla cezm, medenî, kûfî, şâmî adındaki yazı karakteriyle yazılmış ve nihâyetinde kûfî yazı, Mushaf yazımında tercih edilen hat çeşidi olmuştur. Emevîlerden günümüze intikal eden, dönemin yazısı hakkında bilgi verecek taşla hakkedilmiş kitâbe ise çok azdır.⁷⁰

İbn Nedim, İslâm tarihinde hüsn-i hat ile Mushaf yazan ilk kişinin, Velîd b. Abdülmelik döneminde (86-96/705-715) Mescid-i Nebî'nin kible tarafındaki “ve 'ş-şemsi ve duhâhâ” dan Nâs sûresine kadar olan kısmı yazan Hâlid b. Ebû'l-Heyyâc olduğunu söyler ve onun yazdığı bir Mushafı gördüğünü belirtir. Emevîler döneminde ücret karşılığında Mushaf yazan kişi olarak da Mâlik b. Dînâr'ın (öl. 131/748) ismi zikredilir.⁷¹ Fakat bu dönemde yaşayan en meşhur hattat, Kutbe b. Muharrir'dir. (öl. 151-771) Kutbe,

⁶⁹ Geniş bilgi için bk. İsmail Yiğit, “Emevîler ‘Siyasî Hayat, Medeniyet Tarihi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.11 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 87-104; Engin Beksaç, “Emevîler ‘Sanat’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.11 (İstanbul: TDV Yay., 1995), 104-108; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 50-52.

⁷⁰ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:105.

⁷¹ Nedim, *el-Fihrist*, 9.

kûfî yazıyı geliştirerek yazıda ilk ıstılahı yapan kişidir. *Aklâm-ı erbaa* ‘ yı (dört yazı çeşidi) icat etmiş ve celil ve tumar adı verilen iki yazı çeşidini ortaya çıkarmıştır.⁷² Tumar kalemi ölçüsü, Abbâsîler döneminde yeni geliştirilen yazılar için esas alınmıştır. Kalem küçülürken yazının da özelliklerinde değişiklik olmuştur. Mesela tumar kaleminin 2/3’ünden sülüseyn, 1/3’ünden sülüs yazı karakteri geliştirilmiştir.⁷³

Mushaf kitâbeti ile ilgili Emevîler döneminde yapılan en önemli çalışma, Kur’ân’ın harekelenmesidir. Farklı rivâyetler olmakla birlikte Abdülmelik b. Mervân’ın (65-87/685-705) emriyle Ebû’l-Esved ed-Düelî (öl.69/688-9) tarafından harflerin harekeleri noktalarla belirlenmiştir.⁷⁴ Aslında bu uygulama Arapların hiç bilmediği bir uygulama değildir. İbrânîce ve Süryânîcede de harflerin altına ve üstüne konan okutucular mevcuttur ve sahâbî arasında bu dilleri bilenler vardır.⁷⁵ Daha sonra Emevî valisi Haccâc b. Yûsuf’un (öl. 96/714-15) isteği ile Nâsr b. Âsım (öl. 89/707-8) ve İbn Ya‘mer (öl. 129/746-47) şekil benzerliği olan harfleri nokta ile ayırmıştır. Bu çalışmaya Hasan el-Basrî’nin de katkı sağladığı düşünülmektedir. Fakat noktanın hem hareke yerine geçmesi hem benzer harfleri ayırt edici görevinin olması, okumayı zorlaştırmıştır. Bu sorun ünlü Arap dilbilimci Halil b. Ahmed el-Ferâhidî’nin (öl. 170/786-87) eliyle çözülmüştür. Bu usûlde sesler, med harflerinin minyatürleriyle (fetha, esre, ötre) belirtilmiştir. Ayrıca hemze, sükûn, şedde, revm ve işmâmı kullanan ilk kişi de el-Ferâhidî’dir. Kur’ân âyetlerinin beşerli ve onarlı şekilde tasnifini ifade eden tahmis ve ta‘şirlerle, sûre ve

⁷² Nedim, *el-Fihrist*, 10.

⁷³ M. Uğur Derman, *Osmanlı Hat Sanatı Sakıp Sabancı Müzesi* (Berlin: Deutsche Guggenheim Berlin, 2001), 4-5.

⁷⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 2:1182.

⁷⁵ Çetin, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 12.

âyetleri tefrik eden işaretler geliştirilmiştir. Bu işaret ve simgelerde farklı renkler kullanılmıştır.⁷⁶ Böylelikle Kur'ân'ın tedvîninin son aşaması, harekeleme süreciyle tamamlanmıştır.

Her ne kadar harekeleme ve noktalama işaretleri geliştirilerek Kur'ân'ın kırâati kolaylaştırılrsa da, bu çabalara itiraz edenler olmuştur. Mushaf imlâsının tıpkı sözleri gibi tevkîfî olup olmadığı, Hz. Osman Mushaflarının imlâsına müdahâlenin uygunluğu tartışılmıştır. Ashâb ve tâbiin, şekil ve imlâ açısından Hz. Osman Mushaflarının muhafazasından yanadır. Bu görüş hicrî 5. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ashâb gibi Kur'ân metninin ve yazı şeklinin ilâhî olduğunu iddia edenler de olmuştur, yazı şeklinin Kur'ân metninin aslı olmadığını, sadece sembol olduğunu ve sembollerin ilâhî metin gibi kutsal olmayacağını savunanlar da vardır. Fakat cumhur, yazı sistemindeki tekâmülün Mushaf kitâbetine yansıtılmasını, Kur'ân metnine müdahâle olarak görmemiştir. İmlâ olarak *Resm-i Osmanî*'ye bağlı kalınmıştır ama Arap olmayan Müslümanların da Kur'ân'ı doğru okuyabilmesi için harekeleme ve noktalama işaretleri kullanılmıştır. Kur'ân metni ve kitâbetinin güzelleştirme çalışmaları, bu ıslah çalışmaları içinde ele alınmıştır.⁷⁷

Kur'ân hattının şekli, imlâsı ve tertîbi bazı İslâm ülkelerinde geliştirilerek belli kurallara bağlanmıştır. *İlmü resmi'l-Mushaf* adıyla tedvîn edilen bu ilimle Mushaf kitâbetinde, yazı ve imlâda klasik şekle bağlılık makbul görülmüştür. Ayrıca hicrî 1.

⁷⁶ Maşalı, “Mushaf”, 245; Safadi, *Islamic Calligraphy*, 13.

⁷⁷ Geniş bilgi için bk. Suyûtî, *el-İtkân*, 2:1183; İbn Haldûn, *Mukaddime*, 2:315-316; Muhammed Hasaneyn Mahlûf el-Mâlikî el-Adevî, *Unvânü'l-beyân fî ulûmi't-tibyân*, haz: Abdülkerîm Seber (İzmir: Tibyan Yay.,114-115); Keskiöğlu, *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 98-99; Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:110.

asırdan itibaren Mushaf yazabilmek için icâzetli bir hocadan meşk etme şartı getirilmiştir.⁷⁸

Kur'ân kitâbeti bağlamında bütün çalışmaları Mushaf projesi çerçevesinde değerlendirdiğimizde bu projenin son aşaması, Emevîler döneminde, Abdülmelik b. Mervân'ın desteği, Haccâc b. Yûsuf'un girişimi ile Hz. Osman Mushafına aykırı tüm nüshaların tespit edilmesi ve yok ettirilmesidir. Ayrıca Haccâc merkezlere gönderdiği Mushafların büyük camilerde düzenli olarak okunmasını emretmiştir. Mesela Medine'de, perşembe ve cuma günleri, sabah namazından sonra Haccâc'ın gönderdiği Mushaf okunmuştur. Böylelikle Hz. Osman'ın Mushafı, İslâm beldelerinde itibar edilen tek Mushaf olmuş ve ileride olması muhtemel ihtilaflar en aza indirgenmiştir. Ayrıca Emevî Devleti, siyasî meşrûiyet elde etmek ve dönemin ileri gelen âlimlerince destek görmek amacıyla böyle bir projeyi hayata geçirmiştir.⁷⁹

1.1.5. Abbâsîler Döneminde Arap Yazısı ve Mushaf Kitâbeti (750-1258)

Emevî Devleti'nden sonra İslâm tarihinde Abbâsîler dönemi başlamıştır. Abbâsîler, beş asır boyunca İslâm medeniyetinin sancaktarı olmuştur. Bu dönemde de fetih hareketleri devam etmiştir. Böylelikle farklı coğrafyalarda yaşayan milletlerin kültürel miraslarıyla İslâm'ın değerleri birleşmiş ve yepyeni bir kültür ve sanat anlayışı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Abbâsîlerin Emevî politikalarından farklı yönetim tarzları, bilim, sanat ve kültürel faaliyetler için daha özgür bir ortam sunmuştur. Böylelikle Abbâsîler dönemi,

⁷⁸ Maşalı, “Mushaf”, 250.

⁷⁹ Hamdan Omar Yusuf Abd al-Ghani, “Emevîler Devrinde İkinci Mushaf Projesi”, çev. Bayram Demircigil, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, sy.38 (2018): 283-310.

pek çok âlimin yetiştiği, Müslümanların altın çağı olarak isimlendirilen münbit bir dönem olmuştur. Hilâfetin merkezi Şam’dan Bağdat’a taşınmıştır.⁸⁰ Hat sanatı tarihinin en önemli sîmâlarından İbn Mukle, İbnu’l-Bevvâb ve Yâkût el-Musta’sımî de, Bağdat’ta yetişip sonraki nesillere rehber olan usta hattatlardır.

Abbâsî Devleti’nin 9. yüzyılda güçlenmesiyle resmî belgeler daha fazla hayatın içine girdi. Bu belgelerin hem içeriğine hem şekline önem veriliyordu. Çünkü devletin gücü, estetik ve zarâfet açısından da belgelere aksettirilmeliydi. Bu yüzden sistematik bir yazı hem Kur’ân’ın güzel yazımı için hem de devlet yazışmaları, yazılan ve tercüme edilen kitaplar için gereklilik oldu. Dönemin kitap istinsahında kullanılan yazı çeşitleri; verrakî, muhakkak ve ırakî olarak adlandırılan yazılardı. Güzel yazının öneminin artmasıyla *küttâb* olarak bilinen kâtipler, saygın bir meslek grubu haline geldi.⁸¹ Ayrıca bu dönemde hüsn-i hat sanatkârları ile kâtipler birbirinden ayrıldı. Hat sanatında üslûp sahibi gerçek sanatkârlara *muharrir* deniliyordu. Bu kelime zamanla *hattat* olarak değiştirildi.⁸²

⁸⁰ Geniş bilgi için bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Abbâsîler ‘Siyasî Hayat, Medeniyet Tarihi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.1 (İstanbul: TDV Yay., 1988), 31-48; Şerare Yetkin, “Abbâsîler ‘Sanat’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: TDV Yay., 1988), 49-56; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 54.

⁸¹ Bloom, *Paper Before Print The History and Impact of Paper in the Islamic World*, 106.

⁸² Nihad M. Çetin, “Aklâm-ı sitte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.2 (Ankara, TDV Yay.,1989), 277.

Emevîlerin son, Abbâsîlerin ise ilk dönemlerine tekâbül eden zamanlarda yani H 1.ve 2. yy.da, Mushaf yazısı ile el-müstedir yazıdan yararlanılarak 24 tane yazı karakteri ortaya çıkmıştır. Bu yazılar her iki yazı karakterinin de özelliğini taşımaktadır ve kalem kalınlığına, yazının kullanıldığı yere göre isimlendirilmiştir. Bunlara *aslî ve mevzûn hatlar (el-hutûtü 'l-mevzûne)* denilmiştir.⁸³

Abbâsîler döneminde yazıda ıslah çalışmaları yapan iki hattat Dahhâk b. Aclân el-Kâtip ve İshak b. Hammâd el-Kâtip'dir. (öl. 154/771)⁸⁴ İshak b. Hammâd'ın en meşhur talebeleri Yûsuf el-Kâtip (öl. 201/825) ve kardeşi İbrâhim es-Siczî'dir.(öl. 200/815) İbrâhim es-Siczî, celîl yazıdan kalemü's-sülüseyn ve sülüs dediği iki yazı elde etmiştir. Yûsuf el-Kâtip de riyâsî adı verilen bir yazı icat etmiştir.⁸⁵

Halîfe Me'mûn döneminin (198/218-813/833) en ünlü hattatı İbrâhim Siczî'nin öğrencisi olan Ahvel el-Muharrir'dir. Ahvel, Kutbetü'l-Muharrer ile İbn Mukle arasındaki silsilede adı geçen en önemli hattattır. Hocasından sülüseyn ve sülüs öğrenmiş, sonra tumar kalemi olan celîli esas almış ve kalemü'n-nısfan, hafifu'n-nısf ve hafifu's-sülüsü çıkarmıştır. Ayrıca 11 yazı çeşidi kendisine izâfe edilir. Bunlar arasında müselsel, hattü'l-mu'âmerât ile hattü'l-kısâs da vardır.⁸⁶

Bu yazı karakterlerinden neshî hattın gelişimi, kâğıdın ve karbon siyahı mürekkebin günlük hayatta kullanımının arttığı zamana tekâbül eder. Kâğıt, 9. yy.da artık parşömen ve papirüsten daha yaygın olarak bulunmaktadır. Buna paralel olarak bu yüzyıldan itibaren

⁸³ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 56.

⁸⁴ Nedim, *el-Fihrist*, 10.

⁸⁵ Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 54.

⁸⁶ Çetin, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 24.

kitapların istinsahı da artmıştır. Neshînin kullanımının artması ve daha kolay yazılıyor olması, 10. yüzyılda yuvarlak el yazısı stillerinin gelişmesini sağlamıştır.⁸⁷ Neshî yazı daha sonra reyhânî ve nesih adlarıyla Mushaf yazımında kullanılmıştır. 10. yüzyılda neshî yazı tamamen kûfînin yerini almıştır. Ancak kûfî yazı, Kuzey Afrika, Endülüs ve Mağrib’de mağribî adıyla, İran ve doğusunda ise meşrik kûfîsi olarak aklâm-ı sitte’nin istimalinin artmasına kadar Mushaf hattı olarak kullanılmıştır.⁸⁸

Abbâsîler döneminde Kur’ân ile ilgili çalışmalar kapsamında, Kur’ân’ın daha güzel okunup yazılması ve okuma farklılıklarını ortadan kaldırmak için kırâat öğretimi yapılmıştır. Bu nedenle tilâvet alanında kurralar yetiştirilmiştir. Bağdatlı dilbilim uzmanı Ebûbekir Ahmed b. Mücâhid (öl. 325/936) sahih kırâatları yediye indirmiştir.⁸⁹

Açıkça görülüyor ki, Abbâsîler dönemi, Mushaf yazısının önceki yıllara göre çarpıcı değişikliğe ve zarâfete ulaştığı bir dönemdir. Bu değişiklik o güne kadar gelen kitâbet ile ilgili birikimin Mukle kardeşler, İbnu’l- Bevvâb (öl. 413/1022) ve Yâkût el-Musta’sımî’nin (öl. 698/1298) elinde tekâmül etmesiyle olmuştur. Tabii Abbâsî devlet adamlarının hattatları himaye etmeleri ve lütûflarıyla onları onurlandırıp, teşvik etmeleri de bunda etkindir. Abbâsî Devleti’nde yazıda reform niteliğinde değişiklikler yapan usta hattatların ilki vezir Ebû Ali Muhammed İbn Mukle’dır (öl. 328/940).

⁸⁷ Bloom, *Paper Before Print The History and Impact of Paper in the Islamic World*, 108.

⁸⁸ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:113.

⁸⁹ Jane Mcauliffe, “Kur’ân”, *Kur’ân Sanatı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleri*, çev. Ceylan Ada İlter (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016), 48.

1.1.5.1. İbn Mukle (öl. 328/940)

Abbâsî döneminin en önemli hattatı, aynı zamanda Abbâsî halîfelerinden Muktedir, Kâdir ve Râdî'nin de veziri olan Ebû Ali Muhammed İbn Mukle'dir. 21 Şevval 272/31 Mart 886'da Bağdat'ta, hattat bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. İbn Mukle, İbrâhim es-Siczî'nin öğrencilerinden olan hattat Ahvel'den yazıyı öğrenerek, hüsn-i hattı güzel ve okunaklı hâle getirmiştir. Ayrıca o, İshak b. İbrâhim el-Berberî'den de meşk etmiştir.⁹⁰ İbn Mukle'nin kardeşi Ebû Abdullah Hasan b. Ali b. Mukle de (öl. 338/950) kendisi gibi o dönemin en önemli hattatlarından. Yazıda, İbn Mukle ile aynı derecede ustadır. Her iki kardeş, babaları Mukle'den etkilenmiştir.⁹¹

İbn Mukle şiir, lugat, edebiyat ve belâgat gibi alanlarla da ilgilenmiştir. Fakat hattatlığıyla meşhurdur. O, kardeşi Ebû Abdullah Hasan ile mevzûn hatlarda bir ayıklama ve tasnif yapmış, aklâm-ı sitte'nin oluşumunda en önemli rolü oynamıştır. İki kardeş, harfleri belli kâidelere ve nispetlere bağlamıştır. Bunu yaparken harflerin geometrisini esas almış ve harf bünyelerini daireye göre belirlemişlerdir. Nokta, *elif* harfi ve daire bu sistemin ana ölçekleridir. Nokta, harf bünyelerinin ölçüsünü ve mesafesini; *elif*, dik harflerin uzunluğunu; daire de çanaklı ve kâseli harflerin genişliğini belirlemede ölçek

⁹⁰ Nedim, *el-Fihrist*, 12; A.Süheyl Ünver, *Hattat Ali Bin Hilâl Hayatı ve Yazıları* (İstanbul: Yeni Laboratuvar Yay.,1958), 8; Çetin, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 27; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 74-75.

⁹¹ Nedim, *el-Fihrist*, 12; Kadı Mîr Ahmed Münşî-yi Kummî, *Gülistân-ı hüner*, tsh. Ahmed Süheylî Hansârî (Tahran: Bünyad-ı Ferheng-i İran, ts.), 18; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i hattâtîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 159-160.

kabul edilmiştir. Bu ıslah çalışmaları ile sistemleştirilen yazıya *hattu'l-mensûb* adı verilmiştir. Hattu'l-mensûb, İbn Mukle'nin metoduna verilen addır, bir yazı çeşidi değildir. İbn Mukle'nin düzenlediği ilk yazı muhakkak yazıdır. İbn Mukle, tevki' ve rikâ', Ebû Abdullah ise neshî yazıda ustadır. Fakat yazılarının orijinal nüshalarına dair günümüze intikal eden herhangi bir örnek bulunmamaktadır. İbn Mukle'nin ortaya koyduğu usûl ve kurallar, İbnü'l-Bevvâb'ın bu sahada kendini göstermesine kadar bütün kâtip ve hattatlar tarafından esas alınmıştır. Bu sebeple İbn Mukle *imâmü'l-hattâtîn* diye şöhret bulmuştur.⁹²

İbn Mukle, aklâm-ı sitte'yi icat eden değildir. Ama onu şekillendirmiş ve geliştirmiştir. Ayrıca aklâm-ı sitte'nin gelişimi, Mushaf yazımında kûfî hattın kullanımını azaltmıştır. Nitekim 10. yy.dan sonra kûfî hat genellikle sûre başlıklarında ve tezyinî unsur olarak mimarî eserlerde görülmektedir.

İbn Mukle, dönemin siyasî olayları nedeniyle işkenceye maruz kalmış ve sağ eli kesilmiştir. Eli kesilmeden evvel iki adet Mushaf yazmaya muvaffak olmuştur. Mushaf ve hadis yazan bu elin hırsızlara verilen bir ceza ile kesilmesinin kendisini çok üzdüğünü belirtmiş ve ölümü çok arzuladığını söylemiştir. Ama rivâyete göre yazı yazmaktan

⁹² Safadi, *Islamic Calligraphy*, 17-18; Abdülkerim Özeydın, “İbn Mukle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.20 (İstanbul: TDV Yay., 1999), 211-212; Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 57; Alparslan, “İslâm Yazıları”, 33.

vazgeçmeyerek, kalemi sol eline almış ve çalışmalarına devam etmiştir. 10 Şevval 328-940 yılında vefat etmiştir.⁹³

İbn Mukle'yi hat sanatının en önemli sîmâlarından büyük hattat İbnü'l Bevvâb'a bağlayan şecerede Muhammed b. Esed (öl. 410/1019-20), dolaylı olarak İbn Mukle'ye intisab edilen Muhammed İbnü's-Simsimânî vardır.⁹⁴ Yine arada farklı hattatlar ve üslûplar görülmektedir. Fakat Abbâsî döneminde yazıda ikinci büyük hamleyi İbnü'l-Bevvâb gerçekleştirmiştir.

1.1.5.2. İbnü'l-Bevvâb (öl. 413/1022)

Abbâsîler döneminde Arap yazısında en büyük ıslahı yapan ikinci sîmâ, İbnü'l-Bevvâb olarak tanınan Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Hilâl el-Kâtib el-Bağdâdî'dir. 10.yy.ın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. Hayatının büyük bir kısmını Abbâsîlerin merkezi Bağdat'ta geçirmiştir. Babası Bağdat'ta Büveyhîler döneminde saray kapıcısıdır. Bu nedenle İbnü'l-Bevvâb ve kapıyı tutanın oğlu anlamına gelen

⁹³ Geniş bilgi için bk. Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefâyatü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâr-u Sâdır, ts.), 5:113-1188; Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 18; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 74-77; Özaydın, "İbn Mukle", 211-212; Nefeszâde İbrâhim, İbn Mukle'nin vefat tarihini H 328, M 910 şeklinde vermiştir. Milâdî takvime göre verilen tarih muhtemelen sehven yazılmıştır. Bk. Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, tsh. Kilisli Muallim Rıfat (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyâtı, 1939), 14.

⁹⁴ Kalkaşendî, *Subhul-a'sâ fî sinâati'l inşâ*, 3:13; Çetin, "İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", 32.

İbnü's-Sitrî lakabıyla anılmıştır. İbnü'l-Bevvâb ayrıca Kur'ân hâfızıdır ve hukuk bilgisi geniş bir âlimdir. Bağdat'ta, Mansûr Camii'nde bir müddet vâizlik yapmıştır. Resim, minyatür, cilt, tezhip ve hat ile iştiğal ederek geçimini sağlayan ve saray çevresindeki isimlere yakın olan İbnü'l-Bevvâb, Bağdat'ta 413/1022-23 yılında⁹⁵ vefat etmiştir. Kabri, Ahmed b. Hanbel'in türbesinin yanındadır.⁹⁶

Ali b. Hilâl'in ilk hüsn-i hat hocası Muhammed b. Es'ad'dır. (öl. 410/1019)⁹⁷ Daha sonra Muhammed b. Simsimânî'den meşk etmiştir.⁹⁸ İbnü'l-Bevvâb, İbn Mukle'nin seviyesine gelebilmek için yıllarca onun yazılarını tetkik etmiş, usûlünü geliştirerek, mensûb yazının geometrisini daha ince nispetlere kavuşturmuştur. Hat üslûplarını ortak özelliklerine göre tefrik etmiş ve daha sonra hat sanatının geliştirilen çok farklı kollarını, belirlediği üslûplara yönlendirmiştir.⁹⁹ İbnü'l-Bevvâb ekolünde, muhakkak ile reyhânî yazıda, harfler, harf bağlantıları ve kelimelerin satıra yerleşimi klasik oran ve âhengini bulmuştur. Ayrıca İbnü'l-Bevvâb, yazı çeşitlerini sekize indirerek aklâm-ı sitte'nin

⁹⁵ Müstakimzâde, İbnü'l-Bevvâb'ın vefat tarihini İbn Hallikân'ı referans göstererek H 423 olarak almıştır. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 332.

⁹⁶ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 332; Serin, “İbnü'l-Bevvâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.20 (İstanbul: TDV Yay.,1999), 534; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 80.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşf el-zunûn*, 711; Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 331.

⁹⁸ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 331; Mirza Habîb Efendi, *Hat ve hattâtân* (İstanbul: Matbaa-i Ebûzziyâ, 1306/1888), 44; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 80.

⁹⁹ Çetin, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 35.

teşekkülünde büyük bir hamle yapmıştır.¹⁰⁰ 500 Mushaf yazdığı rivâyet edilen öğrencisi Dînevarlı Ebû'l-Fadl Muhammed b. Hazin'in de (öl. 518/1124) rikâ' ve tevki' yazı çeşidinin mucidi olduğu söylenmektedir.¹⁰¹

İbnü'l-Bevvâb'ın, İbn Mukle'nin yazısına hâkimiyetini anlatan şu anekdot dikkat çekicidir;

İbnü'l-Bevvâb, Büveyhî emiri Bahaüddeve'nin (öl. 403/1012-13) Şiraz'daki kütüphanesinde görevliyken bir gün bir kenara bırakılmış bir yığın kitap içinde, İbn Mukle'nin yazdığı ve 30 ciltlik bir Kur'ân olduğu anlaşılan, siyah ciltli bir kitap bulur. Kütüphanede yapılan aramada eserin 29 cüzüne ulaşılır fakat tek cüzü kayıptır. İbnü'l-Bevvâb, konuyu Bahâüddeve'ye götürür ve o da eksik olan cildin yazılmasını emreder. İbnü'l-Bevvâb, şeref cübbesi ve 100 dinar karşılığında bu cüzü yazmayı kabul eder. Daha sonra İbnü'l-Bevvâb, kütüphanede diğer cüzlerin yazıldığı kâğıtlara benzer kâğıt bulur ve eksik cüzü, eskittiği yaldızla yazar. Daha sonra bu cildi başka ciltten aldığı eski bir kapağı kullanarak ciltler. Eser, Bahâüddeve'ye sunulduğunda emîr onu diğerlerinden ayırt edemez. Fakat söz verilen ücreti İbnü'l-Bevvâb'a da vermekte gecikir. Bunun üzerine İbnü'l-Bevvâb, kütüphanede bulunan, kendisine birkaç yıl yetecek kadar kesilmiş Çin kâğıdının tamamının kendisine verilmesini talep eder. Bu talebi kabul edilir.

¹⁰⁰ Serin, “İbnü'l-Bevvâb”, 534.

¹⁰¹ Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 81.

Kütüphanede Semerkand kâğıtları da bulunmaktadır. Fakat İbnü'l-Bevvâb, Çin kâğıdını tercih etmiştir.¹⁰²

İbnü'l-Bevvâb'ın manevî hocası İbn Mukle, Arap yazısını ıslah etmiştir ama üslûbunda sertlik dikkat çeker. 13. yy.a kadar İbn Mukle'nin üslûbu stilize edilerek akıcı ve yuvarlak görünüme kavuşmuştur. Arap yazısının Mushaf yazmaya daha elverişli hâle gelmesi ilk olarak İbnü'l-Bevvâb'ın elinde olmuştur. İbnü'l-Bevvâb, 64 Mushaf istinsah etmiştir. Dublin'de bulunan ve İbnü'l-Bevvâb'a atfedilen CBL/1431 numaralı Mushaf, onun günümüze ulaşan en güzel nüshasıdır. Bu Mushafın yüzyıllar sonra dahi rahatlıkla okunabilen rafineliği dikkat çekmektedir. İbnü'l-Bevvâb'a atfedilen TIEM/449 envanter numaralı Mushafın ise orijinalliğine şüpheyle bakılmaktadır.¹⁰³

11. yy.dan 13. yy.ın ortalarına yani Yâkût'un hat sanatı tarihi sahnesine çıktığı zamana kadar hattatlar, genellikle İbnü'l-Bevvâb'ın üslûbuna göre eser vermiştir. Kur'ân metninin tertîbinde de Yâkût'un kompozisyonu esas alınmıştır. Sadece Mısır'da 15. yüzyıla kadar devam eden bir kol, İbnü'l-Bevvâb üslûbunu takip etmiş, Kuzey Afrika ve Suriye'de yakın asırlara kadar onun ekolüne göre eser verilmiştir.¹⁰⁴ İbnü'l-Bevvâb'ın

¹⁰² David Storm Rice, *The Unique Ibn al-Bawwab Manuscript in the Chester Beatty Library* (Dublin: ,1955), 8; Johannes Pedersen, *The Arabic Book*, ed. Robert Hillenbrand, translated by Geoffrey French (New Jersey: Princeton University, 1984), 86.

¹⁰³ Rice, *The Unique Ibn al-Bawwab Manuscript in the Chester Beatty Library*, 25; Ünver, *Hattat Ali Bin Hilâl Hayatı ve Yazıları*, 13; Serin, "İbnü'l-Bevvâb", 534; Shelia S. Blair, *Islamic Calligraphy* (Kahire, The American University in Cairo Press, 2006), 163.

¹⁰⁴ Ünver, *Hattat Ali Bin Hilâl Hayatı ve Yazıları*, 6.

yazısının Yâkût el-Musta‘simî’nin elinde tekâmül etmesi ve dönemin klasik ölçüsüne kavuşmasıyla Yâkût mektebi kurulmuştur.

İbnu’l-Bevvâb ve Yâkût el-Musta‘simî arasındaki silsilede yer alan hattatlar; yazıları ile ünlü Ebû’l-Fazl Ahmed b. Muhammed ed-Dîneverî (öl. 518/1124-25), kadın sanatkârlardan Şühde lakabıyla tanınan Zeynep bnt. Ahmed b. Ebû’l-Ferec el-İberî el-Bağdadî (öl. 574/1178-79), Emînuddîn Yâkût el-Mavsilî el-Melikî (öl. 618/1221-22), Veliyüddîn b. Zengî el-A‘cemî, Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamevî (öl. 667/1269) ve halife el-Musta‘simî’nin dostlarından ve Yâkût el-Musta‘simî’nin de hat hocası olan, Safiyüddîn Abdülmü‘min el-Urmevî’dir (öl. 693/1293-94).¹⁰⁵

¹⁰⁵ Kâtip Çelebi, *Keşf el-zunûn*, 711, Çetin, “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 35-36. Keşfü’z-zünûn’da Yâkût el-Musta‘simî’yi İbnü’l-Bevvâb’a bağlayan silsilede, sadece Yâkût b. Abdullah el-Mavsilî ve Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamevî’nin isimleri vardır. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşf el-zunûn*, 711.

İKİNCİ BÖLÜM

ESÂTİZE-İ SEB‘A’NIN HAYATI, ESERLERİ VE HAT SANATI AÇISINDAN ÖNEMİ

2.1. YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ (öl. 698/1298)

2.1.1. Hayatı

Yâkût el-Musta‘simî, Arap yazısına kattığı yeniliklerle İslâm hat sanatı tarihinde yeni bir çıkır açan en önemli hattatlardandır. İbn Mukle ve İbnü’l-Bevvâb’ın ardından aklâm-ı sitte’nin her bir yazı çeşidini yeniden ele almış ve yazıya zarâfet ve âhenk katmıştır. İbnü’l-Bevvâb’la aralarında yaklaşık üç asır gibi bir zaman dilimi olmasına rağmen Yâkût el-Musta‘simî’ye kadar mensûb yazıda reform niteliğinde bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla kendisinden sonra gelen hattatlara rehber ve kible olma Yâkût el-Musta‘simî’ye nasip olmuştur. Osmanlılar döneminde Şeyh Hamdullah (öl. 926/1519-20) üslûbunun ihtirâ etmesine kadar hattatlar, Yâkût ekolüne bağlı kalmıştır. İranlı hattatlar ise aklâm-ı sitte’de halen Yâkût el-Musta‘simî’nin ekolünü takip etmektedir. Fakat günümüz İran’ında nesta‘lik yazı daha revaçtadır.

Yâkût el-Musta‘simî’yi yazıcıların pîri Hz.Ali’ye bağlayan şecerede şu isimler öne çıkmaktadır;¹⁰⁶

¹⁰⁶ Ünver, *Hattat Ali Bin Hilâl Hayatı ve Yazıları*, 10.

Hz. Ali

Hasan Basrî

İshâk bin Hammâd

İshâk Sencerî

İbn Mukle Mehmed b. Aliyyü'l-Vezir

İbn Hallekân

Hasan Bihter ve Mü'min b. Bevvâb Ali b. Hilâl el-Bağdadî

Kıbletü'l-Küttâb Yâkût el-Musta'sımî et-Tavâşi el-Bağdadî b. Abdullah

Adını tarihe yazdırmış Yâkût adında sekiz zât vardır. Hatta aralarında Yâkût el-Musta'sımî ile karıştırılanlar da mevcuttur. el-Musta'sımî'de dâhil olmak üzere Yâkût b. Abdullah şeklinde isimlendirilen 3 meşhur zât şunlardır;¹⁰⁷

¹⁰⁷ Cübûrî, *el-Hat ve'l-kitâbe fî'l-hadâreti'l-arabiyye*, 236.

1. Yâkût b. Abdullah el-Mavsîlî Emînüddîn el-Melekî (öl. 618/1221-22)¹⁰⁸
2. Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamevî Şehâbeddîn (öl. 626/1228-29)¹⁰⁹
3. Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el- Musta'sımî (öl. 698/1298-99)

¹⁰⁸ İbnü'l-Bevvâb ekolünü temsil eden hattatlardandır. Mavsîlî, Musul'da yaşadığı için Mavsîlî, Sultan II. Melikşah'ın himâyesinden dolayı Melekî nisbesini almıştır. Dilbilimle ilgilenen el-Mavsîlî, Mısırlı gramerci İbn Dahhân'dan gramer dersleri almış, İbnü'l-Bevvâb usûlü ile Cevherî'nin Arap lugatının birçok nüshasını yazmıştır. el-Mavsîlî, daha çok hayatının ikinci yarısında hat sanatıyla uğraşmıştır. 618/1221 yılında Musul'da vefat etmiştir. Geniş Bilgi İçin Bk. İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 6:119-122; Şevket Rado, *Türk Hattatları* (İstanbul: Yayın Matbaacılık, ts.), 29.

¹⁰⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* ve *Mu'cemü'l-Üdebâ* adlı eserleriyle tanınan coğrafyacı, tarihçi, edip ve seyyahtır. 574/1178 veya 575/1179 yılında Anadolu'da doğmuştur. Rum asıllı bir ailenin çocuğu olarak bilinmektedir. Esir olarak Bağdat'a getirilen el-Hamevî, Bağdat'ta yaşadığı için Bağdâdî, efendisinden dolayı Hamevî nisbesiyle bilinir. Yâkût ismi, onun kölelikten geldiğini göstermektedir. Fakat o, daha sonra bu adı Ya'kûb şeklinde değiştirmiştir. Bu değişiklik onun Yâkût adıyla tanınmasının önüne geçememiştir. Hamevî, 626/1229 tarihinde Hâlep'te vefat etmiştir. Geniş bilgi için bk. İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yan ve enbâu ebnâi'z-zaman*, 6:127-139; Casim Avcı, "Yâkût el-Hamevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.43 (İstanbul: TDV Yay., 2013), 288-291; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-Arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992), 131.

Çalışmamıza konu olan Yâkût el-Musta‘simî’nin tam adı Ebû‘d-dür Cemâleddin Yâkût b. Abdullah el-Musta‘simî et-Tavâşî el-Bağdâdî’dir. Kibletü’l-küttâb (yazıcıların kiblesi)¹¹⁰ diye şöhret bulan Yâkût’un lakabı, Cemâleddîn’dir.¹¹¹ Künyesi Ebû‘d-dür¹¹² ve Ebû‘l-mecd’dir.¹¹³ Literatürde Abbâsî halîfelerinin sonuncu olan Musta‘sim-Billâh olarak tanınan Abdullah b. Müstansır’ın (öl. 656/1258) kölesi ve en iyi öğrencisi olarak geçse de, köle olmayıp Bağdat’ın ileri gelenlerinden olduğunu iddia edenler de olmuştur.¹¹⁴ Fakat Arapların Hristiyan memleketlerden getirilen erkek köleleri Yâkût olarak adlandırması, köle olma ve gerçek adının bilinmeme ihtimalini artırmaktadır.¹¹⁵

¹¹⁰ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 575.

¹¹¹ Ebû‘l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Riyad Abdülhamid Murad-Muhammed Hasan Ubeyd (Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2015), 15:617; Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 575,576; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân* (İstanbul: Matbaa-i Ebûzziya, 1306/1888), 51.

¹¹² Afîf Behnesi, *Mu‘cemu mustalahâtî’l-hattî’l-arabi ve’l-hattâtîn* (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1995), 165.

¹¹³ Velid A‘zamî, *Cemheretü’l-hattâtîne’l-Bağdâdiyyîn* (Bağdat: Dârü’ş-Şuûni’s-Sekafiyyeti’l-Âmme, 1989), 2:459; Afîf Behnesi, *Mu‘cemu mustalahâtî’l-hattî’l-arabi ve’l-hattâtîn* (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn,1995), 165. Müstakimzâde sadece Ebû‘l-Mecd künyesine yer verir. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 575. Ebû‘d-dür künyesi için Nihad M. Çetin bazı karıştırmalardan kaynaklı olabileceğini söyler. Bk. Nihad M. Çetin, “Yâkût Musta‘simî”, 352.

¹¹⁴ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 575-576.

¹¹⁵ Nasser Mansour, *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy* (London: I.B. Tauris, 2011), 72.

Yâkût, Musta‘sim-Billâh’ın himayesinden dolayı Musta‘simî nisbesiyle tanınır.¹¹⁶ Hattı en yüksek seviyeye ulaştırdığı için kendisine “kemâlüddîn” lakabı da verilmiştir.¹¹⁷ Tavâşî ifadesi ise hadım anlamındadır.¹¹⁸ Fakat bu ifadenin Türklerin köleler için kullandığı sıfatlardan olduğu da söylenmektedir.¹¹⁹

Yâkût el-Musta‘simî’nin hayatıyla ilgili çok sayıda ihtilaf ve efsane vardır. İhtilafların ilki, mensup olduğu millete dairdir. Yâkût’un Habeşli,¹²⁰ Rûmî¹²¹ ya da Anadolu’nun Amasya¹²² şehrinden olduğu konusunda rivâyetler vardır. Rûmî ifadesinin Anadolu topraklarında o dönem hüküm süren Bizans’a nispetle kullanılma olasılığı

¹¹⁶ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 15-16.

¹¹⁷ Muhittin Serin, *Hat Sanatımız (Tarihçesi, Malzeme ve Aletler, Meşkler)* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1982), 44.

¹¹⁸ Çetin, “Yâkût Musta‘simî”, 352.

¹¹⁹ Selâhuddîn el-Müneccid, *Yâkût el-Musta‘simî* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, 1985), 18.

¹²⁰ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları: (Menâkıb-ı Hünerverân)*, haz. Müjgan Cunbur (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982), 42; Lisânü'l-Melik Hidâyetullâh, *Tezkire-i hattâtîn*, göz. geç. Muhammed Bâkır (Lahor: Danişgah-ı Pencap, 1965), 5. Yâkût’un Habeşistan’la ilişkilendirilmesi, ilk müezzin Bilâl-i Habeşî ile ilgili olabilir. Bu ilişkilendirme, bir köle için ortak ad olan Yâkût adının etimolojisine de uygundur. Bk. Shelia S. Blair, “Yaqut ve His Followers”, *Manuscripta Orientalia* 9, no.3 (2003), 39.

¹²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 15:617.

¹²² Suyolcuzâde Mehmet Necîp, *Devhâtü'l-küttâb*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4359, 21b.

yüksektir. Yâkût'un doğum yeri, Süleymaniye Ktp. Hamidiye/27 numaralı, 1098/1687 tarihli, Hocaîade Mehmet Efendi tarafından Mustafa Bey¹²³ isminde bir zâta verilen, 10 sayfalık murakka' şeklindeki bir icâzetnâmede *müvelliden el-Amâsî* ifadesiyle Amasya gösterilmektedir.¹²⁴ Fakat literatürde Yâkût'un mensub olduğu millete dair kesin bilgi yoktur.

Şekil 1: Yâkût el-Musta'simî'nin Doğum Yerini Amasya Olarak Alan İcâzetnâmeden

Kesit (Süleymaniye Ktp. Hamidiye/27)

¹²³ Mustafa Bey, IV. Mehmed zamanında Darüssaade Ağası olan Yusuf Ağa çıraklarından ve Mısır ümerasından, sülüs ve nesihde mâhir bir zâttır. Bk. M. Uğur Derman, “Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklit Yazılar”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler II* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973) 3. Seksiyon: 722.

¹²⁴ Derman, “Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklit Yazılar”, 724.

İhtilaflardan bir diğeri ise doğduğu tarihle ilgilidir. Yâkût'un doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 7/13. yy.ın ilk çeyreği olduğu düşünülmektedir.¹²⁵

Yâkût el-Musta'sımî, hâmisî son Abbâsî halîfesi Müsta'sım-Billâh tarafından esirler arasından satın alınmıştır. Henüz küçük yaşta olan Yâkût, halifeyle Bağdat'a gelmiştir. Yâkût'un Bağdat'a geldiği yıl tahminen H 640 ya da 640'dan sonraki yıllardır.¹²⁶

Halîfe Müsta'sım, Yâkût'a bir köle gibi değil özel öğrencisi gibi davranmıştır. Dolayısıyla Yâkût, çok disiplinli ve kapsamlı bir eğitim görerek yetişmiştir. O, zamanın geçerli ilimlerinin yanı sıra Arap Dili ve Edebiyatı dersleri de almıştır. Hat sanatındaki başarısında yazıyı meşk ettiği hocalarının rolü büyüktür. Yâkût, ilk olarak halîfe Müsta'sım'ın kütüphanesinin müdürü, ünlü mûsikişinas, Abdülmü'min Safiyüddîn b.

¹²⁵ Mehdi Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan: Ba numûne hâ-yı ez hutût-ı hûneş*, nşr. Hüseyin Mahbûbî Erdekânî (Tahran: Danişgâh-ı Tahran, 1979,), 4:217; Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 43. Yâkût'un doğum tarihi için H 600 ve 616 yılları rivâyetler arasındadır. Bk. Alırıza Haşimî Nejad, "Yâkût el-Musta'sımî ve Sebk-i Şinâsî Kalem-i Nesih", *Nâme-i Baharistan*, sy.2, (1392/2014), 130. Mirza Habîb, *Hat ve Hattâtân* adlı eserinde kesin tarih vermemiştir. Ama "doğum tarihi H 600 yılından sonradır, demiştir. Bk. Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 51. Vefat tarihini 698/1298 verip, 80 yaşında öldüğünü beyan eden kaynaklara göre ise Yâkût, 618/1221'de doğmuştur. Bk. Shelia R. Canby, "Yakut al-Musta'sımı", *Encyclopedie De L'islam*, vol.11 (Leiden: Brill, 2005), 287. Huart ise Yâkût'un H 600'den sonra zuhur ettiği bilgisini vererek, doğum tarihinin 1203-4 olduğunu söyler. Bk. Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 84.

¹²⁶ Müneccid, *Yâkût Musta'sımı*, 19.

Yûsuf b. Fâhir el-Urmevî el-Bağdâdî'den (öl. 693/1293-94) meşk etmiştir. Safiyüddîn el-Urmevî 613/1216-17 yılında, İran Azerbaycan'ı sınırları içinde olan Urmiye'de dünyaya gelmiştir. Çocukluğu burada geçmiştir ve Mustansır-Billâh zamanında (623-640/1226-1243) Şâfiî fikhını öğrenmek için Bağdat'a gitmiştir. Burada Mustansırıyye Medresesi'nde okumuştur. İbnü'l-Bevvâb'ın yolundan giden sanatkâr, aynı zamanda edebiyatı çok seven, şiir besteleyen bir kişidir. Yine aklî ilimler, tarih, nücûm ilmi alanlarında da kendini yetiştirmiş ve özellikle mûsiki nazariyatı ve icrasında devrinin en önemli âlimi olmuştur. Fakat hüsn-i hat alanında şöhreti daha fazladır. Abbâsîler döneminde mensûb hatla yazdığı bir nüshayla halîfenin takdirini kazanmasından dolayı saray kütüphanesinde müstensih vazifesine atanan el-Urmevî, Moğolların Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra Cüveynîler döneminde, Hülâgu'nun itimadını kazanarak Evkâf nâzirliğine getirilmiştir. Vezir Şemseddin el-Cüveynî'nin oğullarının da hocası olan Urmevî, ayrıca Yâkût el-Musta'sımî, İbnü's-Sühreverdî, Nizâmeddin b. Hakîm, Kemâleddin b. Burhân es-Sûfî ve Abdullah-ı Sayrafî gibi sanatkârları yetiştirmiştir. Yâkût'un ondan *vaktî*¹²⁷denilen bir yazı çeşidi öğrendiği rivâyet edilir. el-Urmevî çalışmalarını destekleyen Cüveynî ailesinin iktidardan düşmesinden sonra yaşadığı maddi sıkıntılardan dolayı 80 yaşında, 300 dinarlık bir borç nedeniyle hapse atılmış ve 693/1293-94 yılında hapishanede vefat etmiştir.¹²⁸

Yâkût el-Musta'sımî'nin istifade ettiği bir diğer hocası Abdullah b. Habîb'tir. (öl. 683/1284) İbnü'l-Bevvâb üslûbunda yazan, erdemli ve ilim sahibi bir zâttır. Aynı

¹²⁷ Rado, *Türk Hattatları*, 29.

¹²⁸ Müneccid, *Yâkût Musta'sımı*, 20; M. Nuri Uygun, "Safiyüddîn el-Urmevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.35 (İstanbul: TDV Yay., 2008), 479.

zamanda tasavvuf erbâbındandır. Abdullah b. Habîb'e H 657 yılında Şeyhu's-sûfiyye rütbesi, H 672 yılında ise ek olarak Mecdüddîn İbnü'l-Esîr tekkesinin ribâtlığı verilmiştir. İbn Habîb, H 683 yılında, 76 yaşında vefat etmiştir.¹²⁹

Bazı kaynaklara göre Yâkût el-Musta'sımî, Zeynep Şühde diye tanınan Zeynep bnt. Ahmed b. el-Ferâc el-İbrî ve Veli A'cemî'den de (öl. 618/1221) meşk etmiştir. Fakat Zeynep Şühde 574/1178-79, Veli A'cemî 618/1221-22 yılında yani Yâkût el-Musta'sımî henüz dünyaya gelmeden vefat etmiştir. Muhtemelen hattatların Yâkût'la benzer isimdeki öğrencilerinden kaynaklı bir karışıklıktır.¹³⁰

Yâkût el-Musta'sımî, hocalarından hüsn-i hat meşk ederek belli bir seviyeye geldikten sonra seleflerinin yazılarını da incelemiş, onların tarzlarına hâkim olmuştur ve ardından kendi üslûbunu oluşturmuştur. Özellikle tetkiklerini İbn Mukle ve İbn'ül-Bevvâb'ın yazıları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Yâkût el-Musta'sımî'nin, Musta'sım-Billâh gibi hat koleksiyoneri birinin hizmetinde olması, ona seleflerinin sanatı hakkında çok rahat bilgi edinme fırsatı vermiştir. Halîfe, 641/1243-44'de koleksiyonu için yeni bir kütüphane ya da el yazması bölümü inşa ettirmiştir. O yıllarda Yâkût, zamanının çoğunu bu kütüphanede geçirmektedir.¹³¹ Burada geçirdiği zamanlarda İbn Mukle ve İbnü'l-Bevvâb'ın yazılarına ne denli vâkıf olduğunu hocası el-Urmevî'nin anlattığı şu hadise göstermektedir;

¹²⁹ Müneccid, *Yâkût Musta'sımı*, 21-22.

¹³⁰ Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 217.

¹³¹ Anna Contadini, *A World of Beasts: A Thirteenth-Century Illustrated Arabic Book on Animals in the İbn Bakhtishu Tradition* (Leiden-Boston: E.J. Brill, 2012), 154.

“Bir gün küçük boyutlu bir kitapla karşılaştım. Yâkût evime gelene kadar eserin İbn Mukle’ye ait olma ihtimali üzerinden durdum. Yâkût’a bu kitabı gösterdiğimde o, eseri iyice inceleyip, düşündükten sonra “Belki bunun İbn Mukle’nin yazısı olduğunu düşünüyorsunuz. Ama bu yazı İbnü’l-Bevvâb’ın İbn Mukle tarzında yazısıdır. Çünkü İbnü’l-Bevvâb, başlangıç yıllarında İbn Mukle’nin yazısını kopyalamaya çalışmıştır ve yıllarca o şekilde yazmıştır. Daha sonra kendi yolunu seçmiştir” diyerek beni uyardı.¹³²

Musta’sım-Billâh, Yâkût el-Musta’sımî’ye sadece koleksiyonundan istifade etme fırsatı vermemiş, teşvik ve taltifleriyle de onu motive ederek, Yâkût’la eşi görülmemiş şekilde ilgilenmiştir. Yâkût, sunulan imkânları çok güzel değerlendirmiş ve yeteneği ve çalışma disiplini ile hat sanatı tarihinin en önemli yazı ustası hâline gelmiştir. Musta’sım-Billâh ve Yâkût el-Musta’sımî arasında geçen bir hâdise, halifenin desteğinin Yâkût üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Bu olay şu şekilde cereyan etmiştir;

Musta’sım-Billâh Yâkût’a incelemesi ve yazması için günlük yazı biçimleri verir ve yazdıktan sonra İbnü’l-Bevvâb’ın yazısı ile kıyaslar. Fakat Halîfe, her daim İbnü’l-Bevvâb’ın yazısını daha güzel bulur. Yâkût, bu seçimin İbnü’l-Bevvâb gibi usta bir hattata hürmeten olduğunu düşünür. Bunun üzerine Musta’sım-Billâh’ın fikrini değiştirmek için iki satır yazar. Onlardan birine kendi imzasını, diğerine İbnü’l-Bevvâb’ın imzasını atar. Halîfe, her zamanki gibi İbnü’l-Bevvâb’ın yazısını tercih edince Yâkût, sevinç çılgılığı atarak “Halîfe âdil şekilde hükmetti. Hakîr kulunun yazısına övgüde bulundu” der. Ancak Halîfe, böyle bir yanılgıya düşürülmeyi hoş karşılamaz ve Yâkût’a onun beklediği gibi olumlu karşılık vermez, taltif ve ihsanlarını uzun bir müddet onun

¹³² Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 44-45.

üzerinden çeker. Bu durum Yâkût'un yazma sevincini giderir ve yazısındaki gelişmeyi bir müddet durdurur.¹³³

Yine Yâkût el-Musta'sımî'nin İbnü'l-Bevvâb'ın yazısını çok güzel taklit ettiğini gösteren olaylardan biri de, Yâkût'un İbnü'l-Bevvâb'ın yazısının bulunduğu bir kâğıdı kırk dirheme satın alıp, istinsah ederek bir kitapçıya vermesi, kitapçının da onu İbnü'l-Bevvâb'ın yazısı diye altmış dirheme satmasıdır.¹³⁴

Yâkût'un yazısı, sadece Halife Musta'sım-Billâh zamanında değil, hayatı boyunca ve vefatından sonra da İbnü'l-Bevvâb ile kıyaslanmıştır. İbnü'l-Bevvâb için nasıl İbn Mukle hem ulaşılması hem aşılması gereken bir hedefse Yâkût el-Musta'sımî için de, İbnü'l-Bevvâb ufuk olmuştur. Nitekim Yâkût'tan sonra da, hattatların yazısı Osmanlılar dönemi Şeyh Hamdullah ekolüne kadar Yâkût ile kıyaslanmıştır ve yazıları Yâkût'un yazısına benzerliği oranında güzel sayılmıştır.

Moğolların 656/1258'de Bağdat'ı işgal etmesiyle Yâkût el-Musta'sımî için yeni bir dönem başlamıştır. Yâkût, bu istilâ sırasında bir minareye gizlenmiş, yağmanın, savaşın devam ettiği günlerde yanına aldığı malzeme ile yazı yazmıştır. Hatta kâğıdı bittiği zaman yanındaki beyaz, ince keten bir mendile yazmaya devam etmiştir. Kadı Ahmed bu

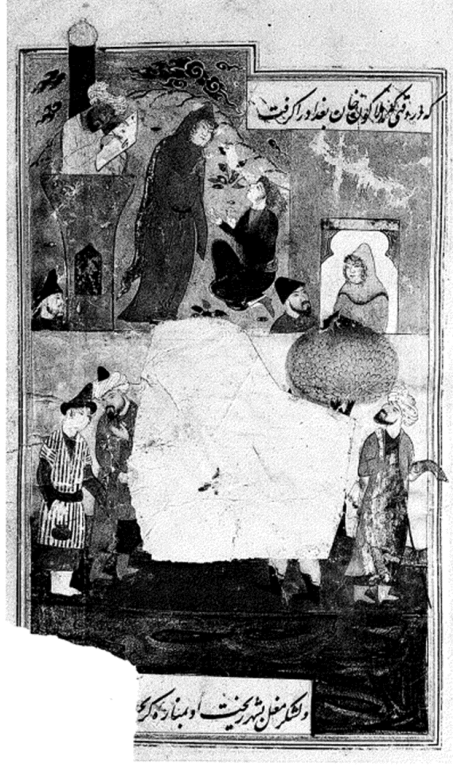
¹³³ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 52; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, 49-50; Muhammed b. Saîd Şerîfî, *Hutûtü'l-mesâhif inde'l-meşârika ve'l-megâribe mine'l-karni'r-rabi' ile'l-aşir el-hicrî* (Cezayir: eş-Şerîketü'l-Vataniyye, 1982), 136; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 86.

¹³⁴ Pedersen, *The Arabic Book*, 87.

parçanın Ebû'l-Feth Behram Mirzâ'nın kütüphanesinde korunduğunu ve kendisinin de onu gördüğünü söylemektedir.¹³⁵

Şekil 2: Bağdat'ın Moğollar Tarafından İşgalinde Yâkût el-Musta'sımî'yi Bir Minarede

Yazı Yazarken Gösteren Minyatür¹³⁶

¹³⁵ Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 20; Çetin, “Yâkût Musta'sımî”, 352. Blair, Yâkût'un minarede havluya yazı yazma olayını Kadı Ahmed'in uydurma ihtimali üzerinde durur. Çünkü havlunun, tarihçinin hâmisî Safevi prensi Behram Mirzâ'nın kütüphanesinde saklanması mânîdardır. Kadı Ahmed, bu olayla hâmisinin prestijini artırmak ve ona iltifat etmek istemiş olabilir. Bk. Blair, “Yaqut and His Followers”, 39.

¹³⁶ *Calligraphers and Painters: A Treatise by Qadi Ahmad Son of Mir Munshi (circa A.H.1015/ A.D. 1606)*, translated by Viladimir Minorsky and et al, vol.3 (Washington: D.C. Freer Gallery of Art, 1959), no.2, plate 3.

Bağdat'ın Moğollar tarafından istilâsı ve Abbâsî Devleti'ne son verilmesi hem İslâm tarihi ve medeniyeti hem dünya tarihi açısından önemli bir olaydır. Bu işgal esnasında görülmemiş bir katliam yapılmış, cami ve kütüphaneler yıkılmış, birçok kitap Dicle nehrine atılmıştır. İslâm sanatı bu işgalden sonra erken İslâm tarihi üslûbundan ayrılmıştır. Bağdat'ta yaşayan ve himaye edilen âlimler ve sanatkârlar sayesinde bu istilânın etkisi kısa sürede bertaraf edilmiştir. Abbâsîlerin dinî ve kültürel başkenti olan Bağdat bir süre daha İslâm medeniyetinin kültürel başkenti olmuştur. Ardından Hülâgû, (öl. 663/1264-65) Tebriz'i merkez yapmıştır.¹³⁷

Yâkût'un hayatı ile ilgili ne Moğol istilâsı öncesi ne de sonrasına dair de detaylı bilgi yoktur. Yâkût'un Moğollar döneminde de Bağdat'ta kaldığı, ihtiyarlık dönemini hat sanatıyla meşgul olarak geçirdiği düşünülmektedir. Bu kanıya eserlerinin ferâğ kaydı bilgilerinden varılmıştır. Dolayısıyla hat sanatı tarihi açısından bir müddet daha Bağdat, merkezî bir şehir olma hüviyetini korumuştur. Hülâgû'nun (653-663/1256-1265) ve Abaka Han'ın zamanında (663-680/1265-1282) Yâkût, yine bir sanatkâr olarak eski itibarını kazanmış ve onların himayelerinde çalışmalarına devam etmiştir. Özellikle Alaeddîn el-Cüveynî (öl. 681/1282-83) ve kardeşi Şemseddîn el-Cüveynî (öl. 683/1284-85) döneminde büyük bir saygı görmüştür.¹³⁸ Alaeddîn el-Cüveynî aynı zamanda Moğolların ünlü tarihçisi ve kâtiplerindendir. Alamut Kütüphanesi ve rasathanesinin imha edilmesine mâni olmuş, âlim ve sanatçıları himaye ederek, Abbâsîlerin entelektüel

¹³⁷ Geniş bilgi için bk. Abdulkadir Yuvalı, “Hülâgû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.18 (İstanbul: TDV Yay.,1998), 473-475; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Gonca Yay., 1987), 3:359-384; Adem Apak, *İslâm Tarihine Giriş* (Köln: Plural, 2021), 2:237-242.

¹³⁸ Çetin, “Yâkût Musta‘simî”,353.

ve sanatsal gücünü Moğollara geri kazandırmıştır. Şeyh Sa'dî-yi Şîrâzî ve Hümam Tebrizî gibi ünlü şairleri ve coğrafya ve kozmografya alanında çalışmalar yapan Zekeriyya el-Kazvinî gibi ünlü âlimleri taltif ve teşvik etmiştir.¹³⁹ Dolayısıyla onun Yâkût el-Musta'sımî gibi Cüveynîlerin oğullarına meşk ettiren, yetenekli bir hattatı desteklememesi düşünülemez. Kardeşi Şemseddîn el-Cüveynî de, idam edilene kadar Moğolların baş veziri olmuştur. Edebiyat başta olmak üzere pek çok ilim dalında yetkin olan Şemseddin Cüveynî, Alaeddîn el-Cüveynî gibi âlim ve sanatkârları himaye etmiş, hazineden büyük bir payı bilim ve sanat için ayırmıştır. Nâsiruddîn-i Tûsî, Sa'dî-yî Şîrâzî, Fahreddîn Irâkî ve Safiyyüddîn el-Urmevî, onun himaye ettiği bazı şair ve ilim adamlarıdır.¹⁴⁰

Moğollar zamanında halîfenin özel hizmetinde bulunan Yâkût el-Musta'sımî, Mustansırıyye Medresesi'ne kütüphaneci olarak görevlendirilmiştir. Burada iyi bir hattat olduğu bilinen, çok güzel ve hızlı yazan tarihçi, muhaddis ve hâfız-ı kütüp İbnü'l-Fuvatî (öl. 723/1323) ile çalışmıştır. Yaptığı iş, kitapların korunması, dağınık ve düzensiz olanların tamir edilmesi, aynı zamanda belirlenen koşullara uygun olarak ödünç verilmesidir. Aslında bu iş hattatlık kariyeri kadar prestijli bir iş değildir. Hattatlığa göre kazancı da azdır. Bu nedenle Yâkût, kitap tahriri gibi işler de yapmıştır. Kendisine tevdi edilen bu iş sayesinde Bağdat'ta vezirler, âlimler, yazarlar ve şairlerden oluşan elit bir çevreye sahip olmuştur. Hem kütüphanedeki çalışmaları hem kendi sanatsal mizacı, hüsn-

¹³⁹ Orhan Bilgin, "Cüveynî, Atâ Melik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.8 (İstanbul: TDV Yay., 1993), 140; M. Fuad Köprülü, "Cüveynî", *İslâm Ansiklopedisi*, c.3 (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1963), 249-255.

¹⁴⁰ Tahsin Yazıcı, "Cüveynî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.8 (İstanbul: TDV Yay., 1993), 145-146; Köprülü, "Cüveynî, 255-259.

i hatla birlikte edebiyata ve şiire olan ilgisini de beslemiştir ve bu alanlarda eserler vermiştir. Fakat Yâkût, başarısını ve ününü sadece hat sanatına borçludur. Kariyeri, müziği ve edebiyatı kapsasa da, o bir hattattır. Moğollar zamanında sanatını rahat bir şekilde icra etmiş, çok fazla eser yazmış ve talebe yetiştirmiştir. Müzisyen olarak yeteneğinin olduğu ise kesin değildir.¹⁴¹

Yâkût'un vefat tarihi ile ilgili de ihtilaflar bulunmaktadır. Hem Abbasîlerin hem Moğolların himayesinde uzun bir yaşam sürmüştür. H 667, 689, 696, 697 ve 698 yılı

¹⁴¹ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 46-47, 99; Cengiz Tomar, “İbn Fuvatî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.21 (İstanbul: TDV Yay., 2000), 47-48.

vefatı için zikredilen tarihlerdir.¹⁴² Farklı rivâyetler olsa da, genel olarak araştırmacılar tarafından H 698/1298-1299¹⁴³ tarihi kabul görmektedir. Yâkût, Bağdat'ta, Ahmed bin Hanbel'in Mekâbirü's-Şühedâ'da bulunan türbesinin yanına defin edilmiştir. Kabrinin Kudüs'te olduğuna dair rivâyet de bulunmaktadır.¹⁴⁴

2.1.2. Hat Sanatı Açısından Önemi

Yâkût el-Musta'sımî, İbn Mukle ile şekillenmeye başlayan İbnü'l-Bevvâb'ın elinde olgunlaşan aklâm-ı sitte'yi yeniden biçimlendirerek her bir yazı çeşidini devrin klasik ölçü ve estetiğine kavuşturmuştur. Özellikle muhakkak ve reyhânî yazı stili, onun elinde kimliğini bulmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminden sonra hüsn-i hatta üçüncü büyük reform, Yâkût el-Musta'sımî tarafından gerçekleştirilmiştir.

Hat sanatı tarihini kendinden önce ve sonra olmak üzere ikiye bölecek kadar önemli yere sahip olan Yâkût'un yazıdaki kudretini, Şeyh Abdülkâdir Geylânî Hazretleri de taltif etmiş ve onun mânevi destekçisi olmuştur. Ona çok hürmet gösteren ve onu yanı başına oturtan Geylânî, Yâkût'a karşı muhabbetinin ve hürmetinin sebebi sorulduğunda "Elinde Allah'ın sırlarından bir sır var" diyerek Yâkût'u yüceltmış ve ona olan muhabbetini izhâr etmiştir.¹⁴⁵

Yâkût'u tek başına ve eserleriyle değil, hat sanatının gelişimindeki rolü ile değerlendirmek gerekir. Yâkût, yazı stillerinin rafine edilme ve ayıklanma safhasının en önemli sanatkârıdır. O, farklı yazı karakterlerini birleştirmiş, bu yazıların ortak yönlerini belirlemiş ve onları tekrar çeşitli kollara ayırmıştır.¹⁴⁶ Yâkût'tan önce yazının geçirdiği merhâlelerden olan aslî ve mevzûn hattın yerini İbn Mukle ile mensûb, yani harflerin müfred ve mürekkeb hallerdeki formlarını geometrik esaslara bağlayan yazı almıştır. İbnü'l-Bevvâb'la bu yazı daha hassas geometrik oranlara dayandırılmış, üslûpca birbirine benzeyen yazılar arasında bir eleme yapılmış ve bazı yazı stilleri terkedilmiştir. Böylece

¹⁴² Kadı Ahmed, *Gülistân-ı hüner* adlı eserinde Yâkût'un vefat tarihini H 696 olarak verir ve onun 100 yılı aşkın yaşadığını söyler. Bk. Kadı Ahmed, *Gülistân-ı hüner*, 21. Müstakimzâde ise Safer ayının Perşembe gecesi sabah namazı vakti H 699 tarihinde vefat ettiğini söyler. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 576. Suyolcuzâde Mehmet Necip, vefat tarihi olarak H 698 yılını verir. Bk. Suyolcuzâde Mehmet Necip, *Devhâtü'l-küttâb*, 22b. Gelibolulu Mustafa Âlî, Yâkût'un H 667 yılında vefat ettiğini söyler. Bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı hünerverân*, 43; Nefeszâde İbrâhim ise Yâkût'un vefat tarihine dair H 667 ve 698 rivâyetlerine yer verir ve onun 180 yıl yaşadığını söyler. Bk. Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 15-16. *Hat ve hattâtân*'da Yâkût'un vefat yılı H 667'dir. Bk. Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 53. *Tezkire-i hattâtîn*'de ise Yâkût'un vefat tarihi H 696'dır. Bk. Lisânü'l-Melik Hidâyetullâh, *Tezkire-i hattâtîn*, 5. C. Brockelmann Yâkût'un vefat yılı olarak H 698 tarihini verdikten sonra Meşhed'de, Kütüphane-i Razavî'de, H 704 tarihli Yâkût'a atfedilen bir Kur'ân'ı referans göstererek, bu tarihten sonra da vefat etmiş olabileceğini söyler. Kanaatimizce bu eserin orijinal olup olmadığına bakılmalıdır. Çünkü Yâkût'a atfedilen pek çok Kur'ân yazması sahtedir. Bk. Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur* (Leiden: E.J. Brill, 1937), 598. İbn Fuvatî ise vefat yılı olarak H 689 tarihini zikreder. Bk. İbnü'l-Fuvatî, *el-Havâdisü'l-câmia ve't-tecâribü'n-nâfia fî'l-mietî's-sâbia*, thk. Mehdi en-Necm (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 296. Hakkakzâde Mustafa Hilmi Efendi de Yâkût'un H 699 yılında vefat ettiğini söyler. Bk. Hakkakzâde Mustafa Hilmi Efendi, *Mizânü'l-hatt*, haz. Abdülkadir Dedeoğlu, (İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1986), 202-203. Müstakimzâde, Nefeszâde İbrâhim ve Mirza Habîb, Yâkût'un vefat tarihine yer veren aynı şiirin mısralarını farklı şekilde vermiştir. Şiir *Tuhfe-i hattâtîn*'de şu şekildedir;

aklâm-ı sitte olarak adlandırılan altı kalem doğmuştur. Bu yazılar içinde kimliğine ilk kavuşan tevkî ve rikâ’dır. Daha sonra muhakkak ve reyhânî yazı stili gelir. Sülûs ve nesih hattı ise karakteristik özelliklerine Yâkût’tan sonra kavuşmuştur.¹⁴⁷

Yâkût, üslûbunu oluştururken kendinden önceki hat sanatkarlarının koyduğu kâidelere de riâyet etmiş, özellikle İbnü’l-Bevvâb’ın yazım kâidelerini titizlikle tetkik

Yâkût Cemâlüddîn şeh-i ehl-i hüner/ Der subh-ı hamîs sâdis-i şeh ve sittemie/ Kez dâr-ı fenâ ba âhiret kerde sefer.

(Hüner sahiplerinin padişahı Cemâleddîn Yâkût, Safer ayının altıncı Perşembe günü sabahı 699’da dâr-ı fenadan âhirete sefer etti.)

Nefeszâde İbrâhim ve Mirza Habîb, şiirin tarih bildiren mısrasını “*Der seb ‘a ve sittîn bud ve sittemie*”(667) şeklinde vermiştir. Fakat Nefeszâde İbrâhim, Müstakimzâde’nin bu şiiri güvenilir bir kişinin hattıyla yazılmış bir mecmua-i kadîme-i İraniyye’de görüp, şiiri *Tuhfe-i hattâtîn*’e o şekilde yazdığını söyler. O nedenle doğru tarihin H 699 olduğunu belirtir. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 576; Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 42; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 53.

¹⁴³ İbn Hallikân, *Vefâyâtü ’l a’yân fî ebnâ-i ’z-zaman*, Süleymaniye Ktp., Yeni Cami nr. 893, 231a; Suyolcuzcuzâde Mehmet Necip, *Devhâtü ’l-küttâb*, 22b.; Serin, “Yâkût el-Musta’sımî,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.43 (İstanbul: TDV Yay., 2013), 292; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L’orient Musulman*, 86.

¹⁴⁴ İbn Fuvatî, *el-Havâdisü ’l-câmia*, 337; Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 21; Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvisan*, 217; Serin, “Yâkût el-Musta’sımî,” 292.

¹⁴⁵ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 15-16; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 52.

¹⁴⁶ Çetin, “Yâkût el-Musta’sımî”, 353-354.

¹⁴⁷ Çetin, “Yâkût el-Musta’sımî”, 353-354.

etmiştir. Yâkût'un istidâtına ek olarak kalem ağzını farklı şekilde kesişi, üslûbunun oluşmasında ve aklâm-ı sitte'nin tekâmülünde en önemli etkindir. Yâkût, kalem ağzı eğimini her bir yazı stiline göre yeniden belirlemiştir. Özellikle muhakkak ve reyhânî yazı karakteri onun elinde mükemmelleşmiştir.¹⁴⁸

Aslında Yâkût, kat'-ı muharrefin yani kalem ağzını eğimli kesişin mucidi değildir. Kalem ağzına H 3. asırdan yani Yâkût'tan dört asır önce de eğim verilmektedir.¹⁴⁹ Muhtemelen Yâkût kalem ağzına verilen eğimi artırmıştır. Dolayısıyla yazıya, daha ince ve zarif bir görünüm vermiştir. Bu görünüm bütün yazı stillerinde barizdir. Ama ömrünün sonuna doğru yazdığı neshî hatlı eserlerinde bu yenilik daha belirgindir. Seleflerinin ve çağdaşlarının yazılarına bakıldığında bu zarâfetin Yâkût'a kadar elde edilmediği görülmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca kalemin özel bir meyille kesilmesi Yâkût'un yazısını, İbnü'l-Bevvâb'ın katı İran nesihini andıran yazısından ayırmıştır.¹⁵¹

Yeni üslûbun İslâm dünyasında benimsenip, hattatlar tarafından örnek alınmasıyla Yâkût, *kıbletü'l-küttâb* lakabıyla şöhret bulmuştur.¹⁵² Üslûbu, *kâidetü'l-Bağdadiyye* veya onun adıyla *Yâkûtî usûlü* diye adlandırılmıştır.¹⁵³ Ayrıca İbnü'l-Bevvâb ve Yâkût tarafından geliştirilen süslü bir sülüs çeşidi vardır. Yâkût, bu sülûsten *Yâkûtî* olarak adlandırılan ve diğer stillerden farklı yeni bir stil geliştirmiştir.¹⁵⁴ Bu yazının daha sonra

¹⁴⁸ Çetin, "Aklâm-ı sitte", 278.

¹⁴⁹ Müneccid, *Yâkût el-Musta'simî*, 29.

¹⁵⁰ Nouranna, *Aux Origines Du Classicisme*, 134.

¹⁵¹ Pedersen, *The Arabic Book*, 87-88.

¹⁵² Serin, "Yâkût el-Musta'simî", 291.

¹⁵³ A'zamî, *Cemheretü'l-hattâtîne'l-Bağdâdiyyîn*, 2:462.

¹⁵⁴ Safadi, *Islamic Calligraphy*, 19.

Kur'ân ve diğ er dinî metinlerde kullanımı artmıştır. Kur'ân metninin tamamında  oğ nlukla s l s hat tercih edilmemiştir ama Y k t'a atfedilen eserlerin s re başlıklarında ve ketebe kayıtlarında s l s yazıyı görmek mümkündür. Y k t, satır nizamında da değişiklik yapmıştır. Satır aralarını a arak sayfa görünümünü güzelleştirmiştir. Sadece belirlediği k ideler ile değil, yazıya kattığı nezaket ve yumuşaklık nedeni ile  sl bu, İbnü'l- Bevv b'ın  sl bunun önüne geçmiştir.¹⁵⁵ Y k t'a atfedilen nesih hatlı eserlere bakıldığında onun, nesih yazı karakterinin özeliklerini belirlediği ve nesihin ibtid   görünümünü giderdiği görülür. Fakat s l s ve nesih yazı Osmanlı ekolünde klasik ölüsüne kavuşmuştur.

Y k t'a isnad edilen yeniliklerden biri de Mushaf tert biyle ilgilidir. Kur' n yazmalarının sayfa düzeninde, ilk ve son satır veya ilk, orta ve son satırın muhakkak ve sülüs hatla yazılıp, arada kalan satırların reyh n  ve nesih gibi ince kalemle yazılmasıyla oluşan tert be *Y k t tert bi* denilmiştir. Fakat bu şekilde sayfa düzeni aslında 12. yy.a kadar uzanmaktadır. Hatta İbn Mukle'nin yaşadığı dönem işaret edilmektedir.¹⁵⁶ Bu tert ble yazılan ve günümüze intikal eden en eski nüsha, Abdurrahman el-K tip el-Melik 'ye aittir. Ama Mushaflarda sayfaların bu şekilde düzenlenmesi 15. yy.da yaygınlaşmıştır. 16. yy.da ise İran ve Bağdat'ta yazılan Kur' n'lar genellikle bu tert b üzeredir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Kumm , *G list n-ı hüner*, 19.

¹⁵⁶ Safadi, *Islamic Calligraphy*, 25.

¹⁵⁷ Nassar Mansour, *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy*, 126.

Yâkût el-Musta‘simî’nin hat sanatı tarihine katkılarında biri de yazıyla uğraşan sanatkârlara hattat unvanının verilmesidir.¹⁵⁸ Böylelikle Yâkût, yazı sanatına yeni bir veche getirmiştir. Yâkût’tan önce hüsn-i hatta uzmanlaşmış kişilere hem kâtip hem hattat denilmektedir. İbn Mukle’ye *imâmü’l-hattâtîn* lakabı verilmesi hattat unvanının kullanıldığını göstermektedir ama bu ifade, Yâkût ve sonrakiler için kullanılan sanatkâr anlamında değildir. Yâkût’tan önce kâtip ve küttâb unvanı ile hattat ve hattâtîn kelimeleri bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Hüsn-i hat, Yâkût’un elinde kâideleri oturan bir sanat şu’besi vasfını kazanınca hattat unvanı, kâtip ve küttâb kelimesinden ayrılmış, ıstılâhî bir anlam kazanmıştır.¹⁵⁹

Yâkût’un yeteneği kadar disiplinli ve çalışkan karakteri de üslûbunun oluşmasında önemli bir etkidir. Öğrencilerine verdiği tavsiyeler, bu sanatla işigal eden herkes için kıymetlidir. “Kalemin güzel açılması, öğrenci seçiminde dikkatli olma, aşağılık kişilere yazı öğretilmemesi, güzel yazı yazmak için beden ve duyguların sağlıklı olması, kalemтіраşın keskin ve düzgün, kâğıdın güzel ve temiz olması, üstâdın öğretişinde eziyet ve zahmet olmaması” onun verdiği tavsiyelerden bir kısmıdır.¹⁶⁰ Ayrıca Yâkût, “Elde edilmek istenen güzel bir şey için bol bol mal sarf etmekten çekinilmemelidir. Zira böyle bir sarf, tâlibin namzet olduğu güzele pahalı bir mühür vermesi demektir” diyerek yüce

¹⁵⁸ M. Uğur Derman, okuma yazma öğretenlere kullanılan hattat ünvanının 6/12. yy.da hüsn-i hat icra eden sanatkârlara da verildiğini söyler. Ayrıca Derman, Ömer b. Hüseyin (öl. 522/1157) ve 4/10.yy.da yaşamış Nizâm-î Tebrizî için hattat ünvanının kullanıldığını söyler. Bk. M. Uğur Derman, “Hattat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.16 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 493.

¹⁵⁹ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 122.

¹⁶⁰ A.Süheyl Ünver, *Yâkût el-Musta‘simî*, Süleymaniye Ktp. nr.13, 168-169.

bir gaye için maddî, mânevî çaba gerektiğini de vurgulamıştır.¹⁶¹ O, öğrencilerinin saatlerce pratik yapmasını zorunlu tutan disiplinli bir hoca olarak tanınır. Kendisinin de her gün Kur'ân'dan iki cüz yazdığı rivâyet edilmektedir. Nitekim 1258 yılında, Bağdat'ın Moğollar tarafından istilâsında, Yâkût'un bir minareye sığınarak yazmaya devam etmesi, onun istikrarlı ve çalışkan karakterini göstermektedir.¹⁶² Yâkût, Arapça iki beyitlik bir fahriyesinde “Fenn-i hatta bana benzer bir mürşid-i kâmil varsa gösterin. Bilâd-ı şarkıyyede bana benzer yoktur. Bilâd-i garbiyyede de benim kadar yazıya çalışmış kim vardır”¹⁶³ diyerek, yazı için çok gayret sarfettiğini ve böylelikle ününün dünyaya yayıldığını belirterek talebelerini çalışmaya teşvik etmiştir.

Yâkût'un yazıyı mükemmelleştirmesinde sanat kudreti kadar yaşadığı yüzyılın ve içinde bulunduğu şartların etkisi büyüktür. Muhakkak ki kullanılan malzemenin kalitesi, yazının güzelliğini göstermede en önemli unsurdur. Yâkût'un yazdığı zarif yazının, kendini gösterdiği kaliteli, pürüzsüz ve beyaz kâğıtlar, yaşadığı yüzyılda kâğıt üreticileri tarafından üretilmektedir. Önceki yüzyıllarda kullanılan daha kahverengi ve kaba kâğıtlar icra edilen sanatı ve emeği tam olarak yansıtmamaktadır.¹⁶⁴ Yâkût'un hem saray tarafından desteklenmesi hem yaşadığı yüzyılın ekonomik koşulları ve toplumun hat sanatına verdiği değer, yazıda yeni bir çığır açmasına katkı sağlamıştır.

Açıkça görülüyor ki, Yâkût el Musta'sımî'yle hat sanatı tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Sadece güzel şekil ve estetik tasarımlardan ibaret olmayan, ruha haz ve şifa

¹⁶¹ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 127.

¹⁶² Safadi, *Islamic Calligraphy*, 18.

¹⁶³ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 15.

¹⁶⁴ Bloom, *Paper Before Print The History and Impact of Paper in the Islamic World*, 109.

veren mânevî boyutuyla İslâm ahlâkı ve felsefesini de yansıtan hüsn-i hat sanatı, İslâm sanatları içinde yerini daha da pekiştirmiştir.

2.1.3. Eserleri

Yâkût el-Musta'sımî, uzun bir yaşam sürmüş üretken bir hattattır ve çok sayıda eser bırakmıştır. Tezimizin konusunu oluşturan Mushaflar ve diğer Kur'ân yazmaları, Yâkût'un günümüze ulaşan eserlerinin başında gelir. Yâkût'un günde iki cüz yazarak her ay iki Mushaf bitirdiği ve hayatı boyunca 1001 Mushaf yazdığı rivâyet edilmektedir. Bu durumda en çok Mushaf yazan hattat olarak hüsn-i hat sanatı tarihine adını yazdırmıştır. Ama rakamlar muhtemelen 180 yıl yaşadığına dair rivâyetler gibi abartılıdır. Bazı kaynaklara göre Yâkût, hayatı boyunca 7 Mushaf yazmıştır.¹⁶⁵ Kadı Ahmed ise Yâkût'un, yazdığı Mushafların sonuna kaçınıcı Mushaf olduğunu yazdığını ve 364 rakamını kaydettiği bir Mushafı görenler olduğunu söyler.¹⁶⁶ Yâkût'un Mushaf dışında Kur'ân yazması olarak bir veya birkaç sûreyi içine alan En'âm-ı Şerif'leri de bulunmaktadır. Fakat Yâkût'un imzasını taşıyan eserlerin çoğu, muhtemelen onu taklîden yazılmıştır.

Yâkût el-Musta'sımî altı öğrencisine kendi adına ketebe yazma yetkisi vermiştir. Nitekim ona atfedilen bazı el yazmalarında nakledenin ismi bulunmaktadır. Fakat nakledenin adının bulunmadığı eser sayısı daha çoktur. Hatta onun adına ketebe yazma, kendisinden bizzat ders almayan hattatlar tarafından da devam ettirilmiştir. Bazen taklîden yazılan eserin ferâğ kaydındaki tarih, yazının tarihidir. Bazen de ferâğ kaydına

¹⁶⁵ Cübûrî, *el-Hat ve'l-kitâbe fi'l-hadâreti'l-arabiyye*, 238.

¹⁶⁶ Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 20; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 51.

eserin nakledildiği tarih düşülmüştür. Yazım tarihi Yâkût'un vefatından sonraki yıllara işaret eden eserlerin olması, bu duruma delil teşkil eder.¹⁶⁷

Yâkût el-Musta'sımî'ye isnadında şüphe olmayan Kur'ân'ların tümü hayatının son dönemlerine yani H 680 yılından sonrasına aittir. 13. yy.ın ilk yarısından itibaren Bağdat'ta yazdığı Kur'ân'lar hakkında çok az bilgi vardır.¹⁶⁸ Yâkût'tan sonra büyük çapta bir Kur'ân koleksiyoncusu olan İlhanlı veziri Reşidüddîn (öl. 718/1318-19), 1000 tanesi usta hattatların yazdığı Kur'ân'lar olmak üzere bilim, tarih ve şiir kitabından oluşan 60.000 ciltlik bir kütüphane kurmuştur. Reşidüddîn, bu kütüphane için İbn Mukle ve Yâkût'a ait sadece 10 tane Kur'ân bulabilmiştir. 200(20)¹⁶⁹ adet de Ahmed Sühreverdî'ye ait Kur'ân toplamıştır.¹⁷⁰

Yâkût'a atfedilen Kur'ân'ların yeniden bezenmesi, el yazmalarının tarihini gösteren sanatsal kanıtları yok etmiştir. Bazı orijinal Yâkût nüshaları, sonradan tezyin edildiği için tezhiplendiği tarihe ve tezhip üslûbuna bakılarak, Yâkût'tan sonra yazılmış nüshalar

¹⁶⁷ Çetin, “Yâkût el-Musta'sımî”, 355.

¹⁶⁸ Contadini, *A World of Beasts: A Thirteenth-Century Illustrated Arabic Book on Animals in the Ibn Bakhtishu Tradition*, 154.

¹⁶⁹ Bazı kaynaklarda bu kütüphane için bulunan Sühreverdî'ye ait Kur'ân sayısı 20 olarak verilir. 200 rakamı muhtemelen sehven yazılmıştır. Bk. “eş-Şeyh Ahmet b. es-Sühreverdî” başlığı altında bu ihtilaftan detaylı şekilde bahsedilmiştir.

¹⁷⁰ Edward G.Browne, “Historians of the İl-khani Period” *A literary history of Persia: The Tartar Dominion (1265-1502)* (Cambridge: Cambridge at the University Press, 1951), 3:84; David James, *The Master Scribe: Qur'ans of the 10th to 14th Centuries AD (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art)*, ed.Julian Rabby (NewYork: The Nour Foundation, Azimuth Editions, 1992), 258.

kategorisinde değ erlendirilmiş olma ihtimalleri vardır.¹⁷¹ Dolayısıyla eserlerin yeniden tezyini, hakiki Y  k  t yazmalarını belirlenmesini zorlaştırmaktadır.

Kur’  n yazmaları dışında Y  k  t’a atfedilen eserler arasında, şiir mecmuaları, hikmetli sözlerin yazıldığı ris  leler, küçük hadis mecmuaları,   yet ve hadis muhtevalı murakka‘ ve k  t‘alar vardır.¹⁷² Tıpkı Mushaflar gibi Y  k  t’un imzasını taşıyan diğer eserlerin de ona aidiyeti sorgulanmalıdır. Ayrıca bir cilt şeklinde yazdığı   bn S  n  ’nın şif   adlı eserini, Hint sultanı Muhammed b. Tokluk ş  h’a gönderdiği, sultan tarafından 200 bin miskal altınla ödüllendirildiği riv  yetler arasındadır. Fakat   bn Tokluk, Delhi’de 725/1324-25 yılında hükümdar olmuştur ki, bu tarih Y  k  t’un vefatından sonraya tek  b  l eder. Dolayısıyla riv  yete tereddütle yaklaşmak gerekir.¹⁷³ Bu eserin günümüze ulaşıp ulaşmadığı da bilinmemektedir.

¹⁷¹ James, *The Master Scribe: Qur’ans of the 10th to 14th Centuries AD (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art)*, 58.

¹⁷² Serin, “Y  k  t el-Musta‘sim  ”, 293.

¹⁷³ Müneccid, *Y  k  t el-Musta‘sim  *, 55; Rado, *Türk Hattatları*, 29.

Mushaflar, En'âm-ı Şerîf'ler ve diğer Kur'ân yazmaları çalışmamızın konusunu oluşturduğu için 3. ve 4. bölümde detaylı şekilde verilecektir. Kur'ân yazmaları dışında çeşitli müze ve kütüphanelerde yer alan bazı eserleri şunlardır;¹⁷⁴

- *Esrâru'l-hukemâ*: Köprülü Kütüphanesi'nde yer alan 1205 envanter numaralı nüshadır. Yâkût tarafından 689/1290-91 yılında kaleme alınmıştır.
- *Risâle fi'l-hat*: Bu eserin herhangi bir nüshası bulunmamaktadır.
- *Ahbâr ve eş'âr ve nevâdir ve fîkar ve hikam ve vesâyâ müntahaba*: H 662 tarihli, Ayasofya Kütüphanesi/3765.
- *Ahbâr ve eş'âr ve nevâdir ve âsâr ve hikam ve mulah ve fîkar müntahaba*: H 667 tarihli, Ayasofya Kütüphanesi/4306.
- *Ahbâr ve eş'âr ve âdâb ve ve hikam ve nevâdir ve fîkar ve vesâyâ müntahaba*: H 669 tarihli, Ayasofya Kütüphanesi/3764.
- *Âdâb ve hikam ve ahabâr ve âsâr ve fîkar ve eş'âr müntahaba*: H 689 tarihli, Nuruosmaniye Kütüphanesi/4907.
- *Nubza min akvâli'l-fuzalâ*: Yâkût'un bu eseri H 681 tarihli bir nüshasından basılmıştır.

¹⁷⁴ Çetin, “Yâkût Musta'sımî”, 354-355. Geniş bilgi için bk. Münecid, *Yâkût el-Musta'sımî*, 55-60; Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 55-56; Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:133-137; Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, 598; Efdalüddin Kılıç, “Yâkût el-Musta'sımî'nin Türkiye Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993), 24-84; Emine Kırkan, “Hattat Yâkût el-Musta'sımî Ekolü ve Hat Sanatındaki Önemi” (Yüksek Lisans Tezi, Sabahattin Zâim Üniversitesi, 2022), 90-193.

- *Ed'iyetü'l-eyyâmi's-seb'a*: Ayasofya/2765.¹⁷⁵ Chester Beatty Library/Ar.4237.¹⁷⁶
- *el-Hâdırâ*: Smithsonian Institution Freer Gallery of Art Washington D.C/37,28.¹⁷⁷
- *Mecmû'atü'l-hikemi vel'l-âdâb*: H 689 tarihli Nuruosmaniye/4907.¹⁷⁸
- *Fikaru'l-tukîtat ve cumiat an eflâtûn fî takvîmi'l-siyâsiyyeti'l-mülûkiyyet ve'l-ahlâk el-ihyâriyye*: Ayasofya Kütüphanesi/2820.¹⁷⁹
- *Murakka'*: TSMK Bağdat Köşkü/410-411(Yazı örneği Ek 6 ve Ek 7) *Murakka'* TSMK Emanet Hazinesi/215.¹⁸⁰
- *Esâtize-i seb'a albümü*: TSMK/Emanet Hazinesi/2310.¹⁸¹ (Albümden yazı örneği Ek 5)

2.1.4. Yâkût el-Musta'sımî'nin Öğrencileri ve Takipçileri

Geleneksel hüsn-i hat tâliminde talebe, üstâdının elinden yazının sırlarını öğrenerek yazısını, hocasının yazısına benzetmeye çalışır. Bu merhâlede talebe, hocasının yazısını ne kadar güzel taklit edebilirse o kadar başarılı sayılır. Talebe, icâzetini aldıktan sonra da

¹⁷⁵ Müneccid, *Yâkût el-Musta'sımî*, 56.

¹⁷⁶ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:138.

¹⁷⁷ Müneccid, *Yâkût el-Musta'sımî*, 59; Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:138.

¹⁷⁸ Müneccid, *Yâkût el-Musta'sımî*, 58.

¹⁷⁹ Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, 598.

¹⁸⁰ Ünver, *Yâkût el-Musta'sımî*, 50-61-36.

¹⁸¹ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:137.

hocasından tamamen ayrılmaz. Her ne kadar kendi yazı tarzını oluştursa da, bağlı olduğu mektebin hususiyetlerini eserlerinde aksettirir. Dolayısıyla hoca ve talebelerini birbirinden ayrı düşünmemek gerekir. Bu nedenle Yâkût'un hat sanatına en önemli hizmetlerinden biri de yetiştirdiği talebelerdir. Çünkü Yâkût'un talebeleri ve talebelerinin yetiştirdiği hattatlar, Yâkût ekolünün en önemli temsilcisi olmuş, onun üslûbunu geliştirmiş ve İslâm ülkelerine yaymıştır.

Moğolların Bağdat'ı istilâ etmesinden sonra Yâkût, Bağdat'tan ayrılmamıştır. Bağdat'ta Moğol hâkimiyetinin olduğu dönem, Yâkût'un en fazla eser verdiği ve talebe yetiştirdiği dönemdir. Bu dönemde çeşitli İslâm ülkelerinden yazı sanatıyla ilgilen pek çok kişi Bağdat'a gelerek, Yâkût'tan hüsn-i hat dersi almıştır. Yâkût, Cüveynîlerin çocuklarına ve Bağdat'ın ekâbirinden bir kısmına yazıyı öğretmiştir. Alaeddîn el-Cüveynî, çocukları, yeğenleri ve Halîfe el-Musta'sımî'nin torunun eşi Şerâfeddîn Hârûn bu kişilerdendir. Bunun dışında literatürde üslûbunu sonraki nesillere aktaran altı yetenekli öğrencisinden bahsedilir. Bu öğrencilerine kendisi ile “esâtize-i seb'a” ya da “üstâdân-ı seb'a” denir. Farsça kaynaklarda ise bu öğrenciler, Yâkût dışında “esâtîd-i sitte”¹⁸² olarak isimlendirilir. Esâtîd-i sitte'den sayılan kişiler Yâkût'tan bizzat ders almamış olabilir. Yâkût'la dolaylı olarak ilişkilendirilenler de, onun öğrencisi sayılmıştır. Esâtize-i seb'a geleneğinin Timurlular döneminde 14. yy.ın sonu ile 15. yy. ın başında ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Çünkü Yâkût'un ve üslûbunun yüceltilmesi daha çok o yıllara aittir. Altı sayısı büyük olasılıkla aklâm-ı sitte'de yer alan altı yazı stili ile

¹⁸² Lisânü'l-Melik Hidâyetullah, *Tezkire-i hattâtîn*, 6-7.

ilişkilendirilmiştir.¹⁸³ Ama bu kişiler, Yâkût'un üslûbunu benimseyen ve tarzını en iyi yansıtan hattatlar olması açısından esâtize-i seb'a tasnifinin içinde yer alırlar.

Yâkût dışında "esâtize-i seb'a"dan sayılan hattatların kimler olduğu konusunda ihtilaf vardır. Literatürde çoğunlukla karşımıza çıkan tasnifler şu şekildedir;

Kutbeddin Yezdî, *Risâle-i Kutbiyye* adlı eserinde esâtîd-i sitte sıralamasını şöyle yapar;¹⁸⁴

1. Abdullah Argun
2. Nâsıreddin Mütatabbib
3. Mübârekşah Kutb
4. Yûsuf Horasânî
5. Mir Haydar Kündenüvîs
6. Şeyh Ahmed Suhruverdî

Kadı Ahmed, *Gülistân-ı Hüner* adlı eserinde şu isimleri verir;¹⁸⁵

1. Şeyhzâde Sühreverdi
2. Ergun Kâmilî
3. Nâsrullah Tabîb
4. Mübârekşah
5. Yusuf Meşhedî
6. Seyyid Haydar Kündenüvîs

¹⁸³ Çetin, "Yâkût Musta'sımî", 355; Cubûrî, *el-Hat ve'l-kitâbe fi'l-hadâreti'l-arabiyye*, 237; Blair, "Yaqut ve His Followers", 39.

¹⁸⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı hünerverân*, 52.

¹⁸⁵ Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 21-22.

Müstakimzâde'nin *Silsiletü'l-Hattâtîn* adlı risâlesinde altı üstâd gruplandırması şu şekildedir;¹⁸⁶

1. Abdullah Sayrafî (Nesih üstâdı)
2. Abdullah Ergun (Muhakkak üstâdı)
3. Yahyâ Sofî (Sülüs üstâdı)
4. Mübârekşah Kutb (Tevkî' üstâdı)
5. Mübârekşah Suyûfî (Reyhânî üstâdı)
6. Şeyh Ahmed Suhruverdî (Rikâ' üstâdı)

Mirza Habîb Efendi *Hat ve Hattâtân* adlı eserinde Yâkût'un bilâvâsıta şakirtleri olarak şu isimleri verir.¹⁸⁷

1. Abdullah Sayrafî (Râsim-ü nesih)
2. Abdullah Argun (Muhakkak)
3. Ahmet Tayyip Şah (Kâtib-i sülüs)
4. Mübârek Şah Kutb (Mazhar-ı tevkî')
5. Mübârekşah Suyûfî (Nâkîd-ı reyhânî)
6. Şeyh Ahmet Sühreverdi (Nâmık-ı Rikâ')

Safevî vakanüvisleri, Abdullah Sayrafî ve Yahyâ Sofî'yi Yâkût'un müritlerinin öğrencisi olarak göstermektedir. Onların yerine esâtize-i seb'a gruplandırmasına Nâsrullah Tabîb ve Yusuf Meşhedî'yi eklemişlerdir. Böylelikle yedi üstâd tasnifi bozulmamıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 54.

¹⁸⁷ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 30.

¹⁸⁸ Blair, "Yaqut ve His Followers", 44.

Risâle-i Kutbiyye ve Gülistân-ı Hüner adlı eserde esâtize-i seb‘a’dan sayılan Yusuf Horasânî, Heratlıdır ve hayatının bir bölümünde Yâkût el-Musta‘simî’ye ittibâ etmiştir. Yâkût’a hizmeti çok olan Horasânî, ömrünün son zamanlarında Tebriz’e giderek orada eser vermiş ve talebe yetiştirmiştir. H 666 tarihli bir Mushafı olduğu rivâyet edilmektedir.¹⁸⁹ Horasânî, 700/1301 yıllarında vefat etmiştir.¹⁹⁰ Kadı Ahmed, onun Abdullah Sayrafî’nin hocası olduğunu söyler.¹⁹¹

Yedi üstâd arasında ismi geçen, Yâkût’un aklâm-ı sitte’yi öğrettiği öğrencilerinden biri de Seyyid Haydar Kündenüvîs’tir. 726/1325-26 senesinde vefat eden hattat, celî üstâdıdır. Yaşadığı dönemde kendisi gibi celî yazan başka bir hattat yoktur. Ondan yazı öğrenen herkes hat sanatında ustalaşmıştır. Hoca Alişah ve Gıyâseddîn Muhammed Râşid Seyyid Haydar’dan ders alıp, yüksek derecelere gelen öğrencilerindendir. En ünlü öğrencisi Abdullah Sayrafî’dir.¹⁹² Ama Seyyid Haydar’ın el yazısını gördüğünü söyleyen kimse yoktur. Bununla birlikte H 722 tarihli *Divânü’l-Hâdıra*’da Muhammed b. Haydar el-Hüseynî imzalı güzel bir satır yer almaktadır.¹⁹³

¹⁸⁹ Ayasofya Kütüphanesi’nde muhafaza edilen bu Mushafı Habîbullah Fedâilî aradığını, fakat bulamadığını söylemiştir. Bk. Habîbullah Fedâilî, *Atlasü’l-hat ve’l-hutût*, thk. Muhammed Altuncı (Dımaşk: Dâr-u Tlasdar, 1993), 314.

¹⁹⁰ Fedâilî, *Atlasü’l-hat ve’l-hutût*, 314; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L’orient Musulman*, 88-89.

¹⁹¹ Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 22.

¹⁹² Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 22; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L’orient Musulman*, 88; Fedâilî, *Atlasu’l-hat ve’l-hutût*, 314.

¹⁹³ Fedâilî, *Atlasu’l-hat ve’l-hutût*, 314.

Nefeszâde İbrâhim Efendi *Gülzâr-ı Savâb* adlı eserinde, Mübârekşah Suyûfi ve Abdullah Ergun yerine Abdullah Aşpüz'ü ve Sofu Yahyâ'yı esâtize-i seb'â tasnifi içine alır. Sülûs yazıyı çok güzel yazan Sofu Yahyâ'nın yazıları, Osmanlı hattatlarından Ahmet Karahisarî için örnek teşkil etmiştir.¹⁹⁴ Bununla birlikte Sofu Yahyâ doğrudan Yâkût'un talebesi olmayabilir. Muhtemelen burada kastedilen kişi, 16 Mushaf yazan Buharalı Pîr Muhammed Sûfî'dir.¹⁹⁵

Bağdat çarşılarında dolaşırken Yâkût'un keşfedip aşçısı ve öğrencisi yaptığı kişi ise Abdullah Aşpüz'dür. Abdullah Aşpüz (aşçı), tevkî' ve rikâ' yazılarını çok güzel yazmaktadır. Yâkût'un talebeleri olarak ismi geçen diğer zâtlar ise Mahmut el-Hüseynî, 124 Mushaf yazdığı rivâyet edilen Hacı Muhammed Bendûz, 55 Mushaf yazan Sebzevarlı Şeyh Abdü'l-İshak, 44 Mushaf istinsah eden Pîr Muhammed Sûfî ile sülûs ve nesihî çok güzel yazan, 611/1214-15 yılında vefat eden, Mâveraünnehir'den Şeyh Ahmed Tayyib Şah'dır.¹⁹⁶ Bu isimlere ek olarak Belh şehrinde yaşamış olan Şeyh Yûsuf Şâmi'nin de

¹⁹⁴ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 16-17.

¹⁹⁵ Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman* 1908, 87,92.

¹⁹⁶ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 57.

Yâkût'un talebesi olduğu rivâyet edilmektedir. Mîrza Sengilâh, Yusuf Şâmi'nin yazdığı 43 Kur'ân'ı gördüğünü söylemiştir.¹⁹⁷

Çalışmamızda, İslâm coğrafyasında şöhret sahibi olmaları, Yâkût üslûbunun vasıflarını en iyi şekilde temsil etmeleri ve Timurlular dönemine atfedilen murakka'larda isimlerinin geçmesi sebebiyle İslâm Ansiklopedisi "Yâkût Musta'sımî" maddesinde, Nihat M. Çetin'in vermiş olduğu esâtize-i seb'a listesi esas alınmıştır. Bu listeye göre Yâkût dışında esâtize-i seb 'a'dan sayılan altı hattatın isimleri şöyledir;¹⁹⁸

1. Abdullah el-Kâmilî
2. eş-Şeyh Ahmed b. es-Sühreverdi
3. Abdullah b. Mahmud Sayrafî
4. Mübârekşah b. Kutb
5. Mübârekşah es-Suyûfî
6. Nâsrullâh Mütetabbib

¹⁹⁷ Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 92-93; Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 16-17; *Devhâtü'l-küttâb*'da Abdullah Aşpüz, Aşbâz Abdullah diye geçer. Şeyh Ahmet Şah ise Ahmet Tayyib Şâhid şeklinde verilmiştir. Bk. Suyolcuâde Mehmet Necib, *Devhâtü'l-küttâb*, vr. 26b -27a; Rado, *Türk Hattatları*, 30; Hacı Mehmed Bendûz, *Sebzevarlı Şeyh Abdü'l-İshak ve Pîr Mehmed Sûfî için* Bk. Lisânü'l-Melik Hidâyetullâh, *Tezkire-i hattâtîn*, 8; Mahmut el-Hüseynî'yi de esâtize-i seb'a'dan sayan kaynaklar vardır. Bk. Behnesî, *Mu'cemu mustalahâtü'l-hattî'l-arabi ve'l-hattâtîn*, 165-166.

¹⁹⁸ Çetin, "Yâkût Musta'sımî", 355.

Bu tasnifte adı geçen altı üstâdın hayatı, eserleri ve hat sanatı açısından önemleri şu şekildedir;

2.1.4.1. eş-Şeyh Ahmet b. es-Sühreverdî (öl. 719/1320 civarı)

Şeyhzâde lakabıyla da anılan Ahmed Sühreverdî'nin tam adı Şemseddîn Ahmed b. Yahyâ b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. es-Sühreverdî'dir. İran'ın Zencan eyaletine bağlı Sühreverd şehrindendir. 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın birinci yarısında Bağdat'ta yaşamıştır. Doğum yeri ve tarihi ile ilgili literatürde çok fazla bilgi olmamakla birlikte Farsça kaynaklarda Bağdat'ta, 654/1256-57 tarihinde dünyaya geldiği söylenir.¹⁹⁹ Suyolcuzâde Mehmet Necip, Sühreverdî'nin 697/1297-1298'de ortaya çıkan hattatlardan olduğunu söyler.²⁰⁰ Literatürde Sühreverdî'nin vefat tarihi olarak 719/1320 civarı zikredilmektedir.²⁰¹

¹⁹⁹ Mustafa İsmet Uzun, “Ahmed-i Sühreverdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.2 (İstanbul, TDV Yay.,1989), 133; Semsar, “Ahmad al-Suhrawardî”, 342. Kadı Ahmed, Sühreverdî'nin doğum yerini Bağdat olarak verir. Bk. Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 21.

²⁰⁰ Suyolcuzâde Mehmed Necib, *Devhâtü'l-küttâb*, vr.27a.

²⁰¹ Farhad ve Rettig, “*Kur'ân Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri*”, 197.

Sühreverdî ve el-Bekrî ²⁰² lakapları, onun büyük dedesi tarafından kurulan Sûfî tarikatı Sühreverdiyye'den gelir. Ahmed b. es-Sühreverdî, hayatının çoğunu Bağdat'ta geçirmiştir. Sûfî olan ailesi, Bağdat'ın önemli ailelerindendir.²⁰³

Sühreverdî, ünlü bir hattat ve müzisyendir. O, Arap edebiyatında, Şâfiî fıkında ve akli ilimlerde bilgili olduğu gibi Kur'ân tilâveti konusunda da yeteneklidir. İmâdeddîn Ebû'l-Berekât b. Tabbâl (öl. 708/1308-9) ve Reşidüddîn Ebû Abdullah el-Makkari'den (öl. 707-1307-8) hadis eğitimi almıştır ve hadis rivâyeti için kendisine icâzet verilmiştir. Ayrıca o, Sâfiyüddin el-Urmevî'nin ünlü dört musiki öğrencisi arasında en yetenekli isimdir. Sühreverdî, besteleri ün yapmasına rağmen hayatının son zamanlarında mûsikî ile uğraşmayı bırakmıştır. O, sanatı ve entelektüel kişiliğiyle İlhanlı hükümdarı Olcaytu (öl. 716/1316-17) ve Ebû Saîd Bahadır Han (öl. 736/1335-36) tarafından büyük saygı görmüş ve desteklenmiştir.²⁰⁴

²⁰² Bazı Farsça kaynaklarda “Bekrî” nisbesine şüpheyile bakılmaktadır. Sühreverdî'nin Şehrûzî (Şehrazûrî) ile karıştırılıp, sonuna Bekrî sıfatının eklendiği düşünülmektedir. Ayrıca orijinalliği te'yit edilen hiçbir eserinde Bekrî nisbesine rastlanmaması da delil olarak gösterilmektedir. Bk. Semsar, “Ahmad al-Suhrawardî”, 342; Ali Ekber Velâyeti, v.dğr., “Sühreverdî, Ahmed”, *Takvim-i Tarih Ferheng ve Temeddün İslâm ve İran*, (Tahran, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, 1393), 2:2408.

²⁰³ Blair, *Islamic Calligraphy*, 249.

²⁰⁴ Semsar, “Ahmad al-Suhrawardî”, 342-343.

“İkinci Yâkût” olarak da adlandırılan²⁰⁵ Ahmed b. es-Sühreverdî, pek çok kaynakta esâtize-i seb‘a arasında ismi zikredilen hattatlardandır. Fakat o, Yâkût el-Musta‘simî’den bizzat ders almamıştır. Sadece ondan feyiz alan takipçilerindendir. Yâkût el-Musta‘simî, hacca giderken, yolu üzerinde bulunan Sühreverdî’nin yaşadığı Şehrizar’a uğramış ve orada ders verdiği medreseye yakın bir evde kalmıştır. Yâkût, medreseyi ziyaret ettiğinde Sühreverdî’nin talebelerinin kalemi düz kestiklerini görmüştür. Bunun üzerine talebelere, hocalarının güzel yazdığını ama kalem ağzına eğim verirse yazısının daha güzel olacağını söylemiştir. Sühreverdî’nin talebelerinden biri, bu tavsiyeyi hocasına naklettiğinde Ahmed b. es-Sühreverdî çok şaşırılmıştır. Bu eleştiriyi yapabilecek kişinin sadece Yâkût el-Musta‘simî olabileceğini anlamış ve o günden itibaren kalemi daha eğimli açmıştır. Bu nedenle Sühreverdî’nin adı Yâkût’un talebeleri arasında zikredilmiş ve esâtize-i seb‘a’dan sayılmıştır.²⁰⁶

Ahmet b. es-Sühreverdî, aklâm-ı sitte’de, özellikle nesih ve celî yazılarında²⁰⁷ yeteneğini göstermiştir. Öyle ki, Yâkût’un nesih yazıda Sühreverdî’nin üstünlüğünü kabul ettiği rivâyet edilir. Yazmış olduğu Mushaf, cüz ve murakka‘lar²⁰⁸ Türkiye, İran ve

²⁰⁵ Süleyman Berk, “Kur’ân-ı Kerîm Nüshalarının Hat ve Hattatları”, 1400. Yılında Kur’ân-ı Kerîm. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur’ân-ı Kerîm Koleksiyonu, ed. Müjgan Unusta (İstanbul: Antik A.Ş., 2010), 69.

²⁰⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı hünerveran*, 45; Rado, *Türk Hattatları*, 33. Kalem ağzına eğim vermenin Yâkût’tan dört asır önce biliniyor olması delil gösterilerek bu hikâyeye şüpheyile bakılmaktadır. Bk. Semsar, “Ahmad al-Suhrawardî”, 344.

²⁰⁷ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 94.

²⁰⁸ TSMK H2310 numaralı albümden Sühreverdî’nin yazısına örnek Ek 8’de verilmiştir.

Bağdat kütüphane ve müzelerinde bulunmaktadır. Otuz üç tane²⁰⁹ Mushaf yazdığı rivâyet edilmektedir. Bu eserler dışında mimarî yapılar üzerinde de yazıları vardır. Bağdat'ta pek çok binanın hattını Sühreverdî yazmıştır. Bağdat Camii'nin içine yazdığı Kehf Sûresi, bu eserlerin en önemlilerindendir.²¹⁰

İran'da Ahmet b. es-Sühreverdî'ye ait el yazmalarının çoğu yok edilmiştir. İyi bir Kur'ân koleksiyoneri olan ünlü vezir Reşidüddîn, Tebriz'de Kur'ân ve dini eserlerin yazımı ve muhafazası için Dârü'l-Mesâhif'i kurmuştur. Reşidüddîn, koleksiyonu için Sühreverdî'nin yazdığı 20 Mushaf bulmuştur. Reşidüddîn tarafından inşa ettirilen bu yerler, oğlu Gıyâseddîn'in ölümünden sonra yağmalanmış ve yıkılmıştır. Bugün çok az sayıda orijinal Sühreverdî Kur'ân'ı vardır. Ona ait günümüze ulaşan Mushaf sayısı muhtemelen iki ya da üçtür.²¹¹

²⁰⁹ Rado, *Türk Hattatları*, 33.

²¹⁰ Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 21; Uzun, "Ahmed-i Sühreverdî", 133; Semsar, "Ahmad al- Suhrawardî", 343.

²¹¹ David James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library* (London: World Islam Festival Publication, 1980), 9. Reşidüddîn'in koleksiyonunda yer alan Sühreverdî'ye ait Kur'ân sayısını 200 olarak veren kaynaklar da mevcuttur. Fakat bu rakamı, başka kaynaklar te'yit etmemektedir. Muhtemelen 20 rakamı sehven 200 şeklinde yazılmıştır. Bk. Edward G Browne, *"Historians of the İl-khani Period" A literary history of Persia: The Tartar Dominion (1265-1502)* (Cambridge, Cambridge at the University Press, 1951), 3:84. Nitekim *Encyclopaedia Islamica*'da Râşidüddîn'in koleksiyonunda Sühreverdî'ye ait 20 Kur'ân olduğu belirtilir. Sühreverdî'ye ait günümüze ulaşan toplam Mushaf sayısı ise İbn Fazlullah'a atıfla 78 olarak verilir. Bkz. Semsar, "Ahmad al-Suhrawardî", 344.

Ahmet b. es-Sühreverdî'nin Kur'ân dışında istinsah ettiği eserler vardır. Gazzâlî'ye ait *İhyâ'u Ulûmi'd-Din*, el-Begâvî'nin *el-Mesâbih* ve Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Maârif* adlı eserinden bir nüsha, Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ından iki nüsha, San'ânî'nin *Meşârikü'l-Envâr* ve *el-Makâmât* adlı eserlerinden üçer nüsha, Sühreverdî'nin istinsah ettiği eserlerdendir. Ayrıca İbn Sînâ'nın *eş-Şifa*'sı, dört ciltlik *Nehcü el-Belâga* ile hadis kitapları, dualar ve mecmualar da eserlerinden bir kısmıdır.²¹²

2.1.4.2. Mübârekşah b. Kutb (öl. 711/1311)

Yâkût el-Musta'sımî'nin talebelerinden olan Mübârekşah b. Kutb, Bağdatlıdır ve doğum tarihi bilinmemektedir. Vefat tarihi 711/1311-12'dir.²¹³

Aklâm-ı sitte'yi Yâkût el-Musta'sımî'den öğrenmiştir. Kutbiyyete erişmiş bir zât olarak bilindiği için bir adı da Kuds'tür. Sülüs, nesih ve muhakkak yazıları, Yâkût'un yazısına ayırt edilemeyecek kadar çok benzemektedir. Mübârekşah b. Kutb, 44 tane Mushaf yazmıştır.²¹⁴ Ayrıca o, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya/4116 envanter numaralı, *Lâmiyyetü'l-Arab* isimli eseri yazan hattatlardandır.²¹⁵

Literatürde Mübârek Şah b. Kutb, *zerrin kalem* lakablı Mübârekşah b. Kutb et-Tebrizî (öl. 760/1358-59) ve Mübârekşah b. Abdullah bazen karıştırılmaktadır. Bu üç hattat birbirinden farklı kişilerdir. Zerrin kalem Mübârekşah en-Nakkaş et-Tebrizî, Şeyh

²¹² Semsar, "Ahmad al-Suhrawardî", 344.

²¹³ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 370,371; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 55.

²¹⁴ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 16; Rado, *Türk Hattatları*, 30; Suyolcuzâde Mehmed Necîb, *Devhâtü'l-küttâb*, vr.184b; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 55.

²¹⁵ Serin, "Yâkût el-Mus'tasımî", 292.

Üveys döneminde (758-760/1357-1359) Bağdat'taki iki yapının kitâbesini yazan zâttır.²¹⁶

Nihad M. Çetin (öl. 1991), Mübârekşah b. Abdullah'ın, es-Suyûfî ya da zerrin kalem lakablı Mübârekşah olma ihtimaline yer verir.²¹⁷

2.1.4.3. Nasrullah Mütetabbîb (öl. 728/1327 civarı)

Nasrullah Tabîb olarak da bilinen Nasiruddîn Mütetabbib Bağdatlıdır ve Bağdat'ta hekimlik yapmıştır. Bir adının da Hâkim Nâsır Kandeharî olması muhtemeldir. O, Yâkût el-Musta'simî ile Bağdat'ta tanışmış ve onun hem dostu hem öğrencisi olmuştur. Nasiruddîn Mütetabbib, İbn Basîs ile muhakkak yazıya yeni bir biçim vermiştir. 25 tane Mushaf yazdığı söylenmektedir. Ayrıca Bağdat'ta, bazı önemli binalarda kitâbeleri vardır. Nasrullah Mütetabbib, Yâkût'tan 30 yıl sonra vefat etmiştir. Bu durumda tahmini vefat tarihi 728/1327-28'dir.²¹⁸

Nasrullah Tabîb ile Nasiruddîn Mütetabbib'in farklı kişiler olma ihtimali vardır. Nasrullah et-Tabîb de Kandeharlıdır ve Bağdat'a yerleşmiştir. O da 25 Mushaf

²¹⁶ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 406; Beyâni de Mübârekşah, Mübârekşah b. Abdullah ve zerrin kalem Mübârekşah b. Kutb'u ayrı kişiler olarak vermiştir. Bk. Beyâni, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 124. Kadı Ahmed, Yâkût dışında altı üstâdın dördüncüsü olarak zerrin kalem Mübârekşah'ı verir. Bk. Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 21. Fedâilî, H 760 yılında vefat eden zerrin kalem Mübârekşah'ı, Yâkût'un öğrencisi olarak gösterir. Şam halkından Suyûfî olarak tanınan başka bir hattatla çağdaş olduğunu söyler. Bk. Fedâilî, *Atlasü'l-hat ve'l-hutût*, 314.

²¹⁷ Çetin, “Yâkût Musta'simî”, 356.

²¹⁸ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 566; Rado, *Türk Hattatları*, 30; Kummî, *Gülistân-ı hüner*, 21; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 54.

yazmıştır.²¹⁹ Bazı kişiler ona “sadr-ı Irakî” lakabını vermiştir. Vefat tarihi 740/1339-40 yıllarıdır.²²⁰ Nasrullah et-Tabîb, Tebriz yakınlarında Surhab’da medfûndur.²²¹ Bu ihtilaf, daha fazla delille izâhı gereken bir mevzûdur.

Beyânî, Nasrullah Tabîb’e ait bizzat gördüğü, H 729 tarihli Topkapı Sarayı hazinesinde bir kıt’a ile İstanbul Üniversitesi’nde muhafaza edilen bir el yazmasının varlığından bahseder.²²²

Literatürde Nâsırüddin Mütetabbib’e ait Mushafların muhafaza edildiği herhangi bir yerden bahsedilmemiştir. Sadece Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi/Ayasofya 3935 numaralı eserde, Yâkût’un öğrencilerinden Nasrullah Tabîb ile isim benzerliği olan Nasrullah Tayyib’e atfedilen bir bölüm vardır. Bölüm bitimi olan 15b sayfasında, ketebenin altında, Nasrullah Tayyib’in Yâkût el-Musta‘simî’nin öğrencilerinden olduğuna dair bir not mevcuttur.

2.1.4.4. Mübârekşah es-Suyûfî (öl. 735/1334)

Bağdatlı olan Mübârekşah es-Suyûfî, Yâkût el-Musta‘simî’nin rahle-i tedrisinden geçen öğrencilerindendir ve aklâm-ı sitte’yi ondan öğrenmiştir. Yeteneğini reyhânî yazıda göstermiştir. Ayrıca kalem açmada, nokta ve hareke koymada üstâd olan Mübârekşah es-Suyûfî, birçok savaşa iştirak etmiş ve bu savaşlarda cesaret ve şecaat göstermiştir. Kılıçlı anlamına gelen Suyûfî lakabını, Horasan’da Nîşâbur yakınlarındaki bir kasabadan almıştır. Hayatını ise Basra şehrinde geçirmiştir. Suyûfî, 735/1334-35 tarihinde vefat etmiştir. Müstakimzâde (öl. 1202/1788), adını ve nisbesini oluşturan

²¹⁹ Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L’orient Musulman*, 92.

²²⁰ Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 212; Fedâilî, *Atlasü'l-hat ve'l-hutût*, 313.

²²¹ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 407.

²²² Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 212.

harflerin ebced hesabına göre toplamının ölüm tarihine karşılık geldiğini söyler.²²³ Fakat çalışmamızda yer alan ve Mübârekşah es-Suyûfi'ye atfedilen Mushaf H 744 tarihlidir. Bu durumda ya Suyûfi'nin vefat tarihi ihtilaflıdır ya da ona atfedilen eser orijinal değildir. Bununla birlikte eserin, Mübârekşah es-Suyûfi adında başka bir hattatın eseri olma ihtimali de değerlendirilmelidir.

2.1.4.5. Abdullah el-Kâmilî (öl. 742/1341)

Hakkında çok fazla bilgi olmayan Abdullah Ergun ya da Emirzâde Argun Kâmilî, Yâkût'un meşhur altı talebesinden biri olarak kabul edilir.²²⁴ Bağdatlıdır ve doğum tarihi bilinmemektedir. Vefat tarihi ise literatürde birbirine yakın farklı tarihler olarak geçer. Müstakimzâde 742/1341-42²²⁵, Mirza Habîb Efendi ise 744/343-44 yılını vermektedir.²²⁶ Abdullah el-Kâmilî'nin babası Arap, annesi ise Türktür. Bu nedenle el-Kâmilî'ye melez manasında Ergun lakabı verilmiştir.²²⁷ Çünkü yaşadığı devirde annesi ve babası aynı ırktan olmayanlara ergun denilmektedir.

²²³ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 371; Rado, *Türk Hattatları*, 34; Suyolcuzâde Mehmed Necîb, *Devhatü'l-küttâb*, vr.184a-184b. Beyânî, Suyûfi'yi Mübârekşah Dimaşkî Suyûfi şeklinde almıştır. Bk. Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 124.

²²⁴ Lisanü'l-Melik Hidayetullah, *Tezkire-i hattâtîn*, 6.

²²⁵ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 288.

²²⁶ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 54.

²²⁷ Muhittin Serin, "Abdullah Ergun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.1 (İstanbul: TDV Yay.,1988), 101-102. Abdullah Ergun, bazı Farsça kaynaklarda Bağdat'ta yaşayan İran asıllı bir hattat olarak geçmektedir. Bk. Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 33; Fedâilî, *Atlasü'l-hat ve'l-hutût*, 313.

Abdullah Ergun her ne kadar aklâm-ı sitte'nin bütün yazı çeşitlerinde usta olsa da, asıl maharetini muhakkak yazıda göstermiştir.²²⁸ Ayrıca mimarî eserler üzerinde yazıları bulunmaktadır. Bağdat'ta iki medresenin kitâbesi ona aittir. Bununla birlikte 29 tane Mushaf-ı Şerîf yazdığı rivâyet edilmektedir.²²⁹

2.1.4.6. Abdullah b. Mahmud es-Sayrafî (öl. 742/1341)

Abdullah b. Mahmut Sayrafî, Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Doğum yeri için Şiraz ve Bağdat adı geçen yerler arasındadır.²³⁰ Doğum tarihi bilinmemektedir. Abdullah Sayrafî'nin babası, Tebrizli sarraf Hâce Mahmud'dur.²³¹ Sayrafî'nin vefat tarihi ise ihtilaflıdır. Mirzâ Habîb, *Hat ve Hattâtân* adlı eserinde vefat tarihini 742/1341-42 olarak vermektedir. Fakat Sayrafî'ye atfedilen TSMK E.H./49 numaralı Mushafın 745/1344-45 tarihli olmasından dolayı vefatının H 742'den sonra olduğu düşünülmektedir. Bu durumda eserin orijinal olup olmadığına bakılmalıdır. Kabri ise Tebriz'de, Serendib mezarlığındadır.²³²

²²⁸ Suyolcuzâde Mehmed Necib, *Devhâtü'l-küttâb*, vr. 26b-27a; Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 288; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı hünerverân*, 44.

²²⁹ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 54.

²³⁰ Müstakimzâde, Sayrafî'nin Bağdatlı olduğunu söyler. Bk. Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 287.

²³¹ Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 80; Ali Alparslan, "Abdullah Sayrafî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.1 (İstanbul: TDV Yay., 1988), 132.

²³² Priscilla P. Soucek, "Abdallah Sayrafî", *Encyclopedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater, c.1 (London, Routledge-Kegan Paul, 1985), 205; Alparslan, "Abdullah Sayrafî", 132; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 56.

Abdullah Sayrafî, pek çok eserde Yâkût'un öğrencisi olarak zikredilse de²³³ aslında Seyyid Haydar Kündenüvî'sin talebesi olarak bilinmektedir.²³⁴ O, Yâkût'un rahle-i tedrisinden geçmemiş olsa dahi Yâkût mektebinin en önemli temsilcilerindendir.

Literatürde Sayrafî'nin Hızır'ın duasını almasına sebep olan, Yâkût'la mânevî olarak irtibatlandırıldığını gösteren mucizevî şu olaya yer verilmiştir;

“Sayrafî bir gün, Bağdat'ta hat eğitimi aldığı zamanlarda babasının birkaç gümüş parasını izinsiz alır. Daha sonra korkusundan kabristana kaçar. Babası onu bulur ve öfkesinden Abdullah Sayrafî'nin parmaklarına taş ile zarar verir. Abdullah rüyasında Hızır'ı (a.s) görür ve ona parmaklarının şifasını sorar. Bunun üzerine Hızır (a.s), Abdullah'ın parmağını mesh eder ve onun Yâkût el-Musta'sımî gibi iyi bir hattat olması için dua eder. Abdullah uyandığında babasını pişmanlıkla başında beklerken görür. Babası da Hızır (a.s) gibi ona dua eder. Böylelikle yeteneği, dualarla desteklenmiş olur.²³⁵ Sayrafî ile ilgili anlatılan bu anı, muhtemelen insanlar tarafından onun maharetinin mânevî bir destekle te'yidi adına kurgulanmış efsanevî bir anlatımdır.

Yâkût el-Musta'sımî'den feyz alan Abdullah Sayrafî, yeteneğini özellikle nesih yazıda göstermiştir.²³⁶ Sayrafî ve onun dolaylı öğrencisi Hayrettin Mar'aşî'nin (öl.

²³³ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb*, 16.

²³⁴ Müstakimzâde, *Tuhfe-i hattâtîn*, 287; Suyolcuzâde Mehmed Necib, *Devhâtü'l-küttâb*, vr.130a; Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 80; Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 56.

²³⁵ Nefeszâde İbrâhim, *Gülzâr-ı savâb (Tabakat-i küttâb)*, 45; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 90.

²³⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkıb-ı hünerverân*, 44.

876/1471-72?) gayretleriyle aklâm-ı sitte daha kâmil bir seviyeye gelmiştir. Fakat bir şive ile düzenlenmesi Mar‘aşî’nin öğrencisi, Amasyalı Şeyh Hamdullah Efendi’nin eliyle olmuştur. Sayrafi’nin üslûbu, Şeyh Hamdullah’ın çalışmaları ile kısmen İran hattatlarından ayırt edilecek bir duruma gelmiştir.²³⁷ Pir Yahyâ Sofî de (öl. 882/1477-78) Abdullah Sayrafi’nin talebelerindendir. Ahmet Karahisarî’nin (öl. 963/1555-56) yazıda Sayrafi’nin üslûbunu esas aldığı söylenir.²³⁸ Çünkü 9/15. yy.da onun yazısı hâlâ çok beğenilmektedir. Sayrafi’nin tavrını benimseyen ve devam ettiren hattatlardan bir diğeri de Ca‘fer-i Tebrizî’dir. Nesih yazıda Horasan hat geleneği, Abdullah Sayrafi ve Ca‘fer-i Tebrizî kanalıyla sürdürülmüştür.²³⁹

Müsennâ yazıyı icat eden ve yazıyı süsleyen kişinin Abdullah Sayrafi olduğu rivâyet edilmektedir. Sayrafi, aynı zamanda çini ustasıdır. Eserlerinden çoğu Azerbaycan'dadır.²⁴⁰ Yâkût’un öğrencisi olarak zikredilen ve Sayrafi’nin de hocası olan Seyyid Haydar Kündenüvîs, mimarî kitâbelerde ustadır.²⁴¹ Dolayısıyla Abdullah Sayrafi, hocasından bu konuda istifade etmiştir. Onun Tebriz’de, âbide şeklindeki bazı binalarda eserleri mevcuttur. İmâret-i Üstâdu Şâkird ve Dimaşkîyye Medresesi gibi yapıların kitâbe ve tezyinî hatları Abdullah Sayrafi’ye aittir. Sayrafi, 36 Mushaf ve çokça murakka‘ yazmıştır. Günümüze ulaşan eserlerinin çoğu İstanbul kütüphane ve müzelerinde yer almaktadır. Sülûs yazının kurallarını anlatan *Risâle Der Kavâid-i Hatt-ı Sülûs* adlı bir

²³⁷ A.Süheyl Ünver, *Türk Yazı Çeşitleri* (İstanbul: Yeni Laboratuvar Yay., 1953), 5-6.

²³⁸ Rado, *Türk Hattatları*, 34.

²³⁹ Soucek, “Abdallah Sayrafi”, 205.

²⁴⁰ Muhammed Rıza Şems Erdekânî, “Abdallah Sayrafi”, *Takvîm-i Tarih-i Ferheng ve Temeddün İslâm ve İran* (Tahran: Emir Kebir Yay., 1391), 2:26.

²⁴¹ Soucek, “Abdallah Sayrafi”, 205.

eseri de Kütüphâne-i Razavî'dedir.²⁴² Abdullah Sayrafî'nin ayrıca talep üzerine yazdığını söylediği *Ta'lim-i Usûl-i Hat* adlı kitabı bulunmaktadır. Bu kitap, hüsn-i hat eğitimine yeni başlayanlara, kavrama gücü ve yeteneklerine göre hat usûlünü öğretmek için yazılmış bir eserdir. Günümüze intikal eden nüshalarından biri, 877/1472-73 tarihli, ta'lik hatlı Manisa nüshasıdır. Diğerleri ise Vakıflar Genel Müdürlüğü İbrâhim Hakkı Konyalı Kütüphanesi envanterinde kayıtlı, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde gösterilen ve kitabın sonunda tıpkıbasımı 25 Cemâziyelevvel 1016'da (17 Eylül 1607) Rüstem Paşa Medresesi'nde, müstensihinin Osman b. Kurt Ali el-Bosnavî olduğu ta'lik yazılı nüshadır.²⁴³

Bu eserlere ek olarak Abolala Soudavar²⁴⁴ Büyük Moğol Şehnâmesinin birinci cildini Abdullah Sayrafî'nin yazmış olabileceğini söyler. Soudavar, bu eserin üslûbu ile Sayrafî'nin Kur'ân yazmalarındaki üslûbun benzerliğine dikkat çeker.²⁴⁵

Açıkça görülüyor ki, Yâkût'un öğrencileri ve takipçileri tıpkı Yâkût gibi üretken hattatlardır. Sanatlarını sadece Mushaf yazarak icra etmemişlerdir. Onların ilgilendikleri diğer alanlar; mûsikî, mimarî yazıtlar, Farsça edebî metinler, Arap dili ve belâgatı, ilmî çalışmalarda kaynak olabilecek önemli eserlerin istinsahı, şiir, hadis, fıkıh ve Kur'ânî ilimlerdir.

²⁴² Alpaslan, "Abdullah Sayrafî", s.132.

²⁴³ Abdullah Sayrafî, *Hat İlmi Kitabı*, haz-çev. Mehmet Kanar (Ankara:Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 2018), 6-7.

²⁴⁴ 1945 doğumlu İranlı sanat girişimcisi, "Abolala Soudavar", erişim 8 Nisan 2023, <http://www.soudavar.com/e.t>:

²⁴⁵ Blair, *Islamic Calligraphy*, 256-257.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATALOG-ESÂTİZE-İ SEB‘A’YA AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARI

İslâmî dönemin ilk üç asrından günümüze intikal eden eserler çoğunlukla Kur’ân yazmalarıdır. Dolayısıyla kitap sanatları ile ilgili bilgiler bu yazmalara aittir. Çok sayıda Kur’ân yazmasının uzun süre hayatta kalmasının en önemli nedeni, metnin kutsal olması ve özel olarak muhafaza edilmesidir. Bu Kur’ân’ların hükümdarlar için güç ve dindarlık simgesi olması da güzel muhafaza edilmelerinin nedenlerindendir. Savaş ve doğal âfetler dışında el yazmaları sadece nem, toz ve kullanım neticesinde hasar görmüştür. Tek ciltli eserler mahfazalarda, çok ciltli eserler ise cami ve medreselerde, özel kutularda korunmuştur. Bu Mushaflar, okunmayacak şekilde yıpranmış ise depolara kaldırılmıştır. Kayrevan, Kahire, Şam ve San’a’da bu amaçla kullanılan depolar keşfedilmiştir. Şam Emevî Camii’inde yer alan eserler, 1893’te çıkan yangın sonucunda Türk ve İslâm Eserleri Müzesi’ne devredilmiştir. Kayrevan Ulu Camii’nin avlusunun kuzey tarafında bir odada yıpranmış Kur’ân’lar bulunmuştur. San’a Ulu Camii’nde ise çatı ile tavan arasında sıkıştırılmış bir zula keşfedilmiştir. Ayrıca İran Meşhed’de de Rusların şehri alacağından korkulduğu için İmam Rıza Türbesi’nde saklanan yazmalar bulunmuştur. Yâkût ve takipçilerinin yaşadığı ortaçağdan çok sayıda tek ciltlik Kur’ân nüshası, özel olarak korunduğundan günümüze mükemmel şekilde intikal etmiştir.²⁴⁶

²⁴⁶ James, *The Master Scribe: Qur’ans of the 10th to 14th Centuries AD* (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art), 2:11-15; Franceos Deroche, *The Abbasid tradition: Qur’ans of the 8th to 10th centuries AD* (London: The Nour Foundation, Azimuth Editions, 1992),1:13.

Çalışmamız kapsamında yer alan ve esâtize-i seb‘a’ya atfedilen bazı eserlerin vakfiye ve temellük kayıtlarından, bu eserlerin birkaç kez mekan ya da el değiştirdiği görülmüştür. Bununla birlikte Kur’ân yazmalarının çoğu tek parça olarak günümüze gelmiştir.

3.1. YÂKÛT el-MUSTA‘SİMÎ’YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARI

Çalışmamız kapsamında Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilen Kur’ân yazmalarından, görseline ulaşılan 63 eser yer almaktadır. Bu eserlerin 42’si Mushaf, 13’ü cüz, 5’i En’âm-ı Şerîf ve 3’ü Kur’ân’dan bölümler içermektedir. Bu bölümde Kur’ân yazmaları hakkında detaylı bilgi verilmiş ve bu eserlerin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmeleri yapılmıştır.

Tablo 1: Çalışmamız Kapsamında Yâkût el-Musta‘simî’ye Ait Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları

Yer	Eser	Envanter Numarası	Tarih
Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi	Cüz	28	Tarihsiz
Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi	En’âm-ı Şerîf	8057	Tarihsiz
İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi	Mushaf-ı Şerîf	AY/4	216/831-32
İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi	En’âm-ı Şerîf	AY/1673	Tarihsiz
İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi	Mushaf-ı Şerîf	Nekay/6668	Tarihsiz
İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi	Mushaf-ı Şerîf	Nekay/6674	676/1278

İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi	Mushaf-1 Şerîf	Nekay/6680	690/1291
İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi,	Mushaf-1 Şerîf	Nekay/6734	655/1257
Mevlana Müzesi	Mushaf-1 Şerîf	15	Safer 696/Kasım 1296
Mevlana Müzesi	Mushaf-1 Şerîf	16	Tarihsiz
Süleymaniye Kütüphanesi	Mushaf-1 Şerîf	Hamidiye/5	688/1289-90
Süleymaniye Kütüphanesi	Cüz	Hamidiye/6	Tarihsiz
Süleymaniye Kütüphanesi	Mushaf-1 Şerîf	Hoca Mustafa Paşa/1	670/1271-72
Süleymaniye Kütüphanesi	Cüz	Nuri Arlesez/86	Tarihsiz
Süleymaniye Kütüphanesi	Mushaf-1 Şerîf	Nur-u Osmaniye/22	3 Zilhicce 694/ 14 Ekim 1295
TSMK	Cüz	Bağdat Kitaplığı/35	Tarihsiz
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	Emanet Hazinesi/61	Ramazan 696/ Temmuz 1297
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./73	670/1272
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./74	Rebiülevvel 693/ Ocak 1294
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./75	24 Ramazan 645/22 Ocak 1247-48
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./76	669/1271
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./77	Tarihsiz
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./78	Recep 665/ Nisan 1267
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./79	670/ 1272
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./80	Tarihsiz

TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./127	750/1349
TSMK	Kur'ân'dan Bir Bölüm	E.H./216	661/1263
TSMK	Cüz	E.H./224	667/1269
TSMK	Kur'ân'dan Sûreler	E.H./225	640/1242-43
TSMK	Cüz	E.H./226	681/1282
TSMK	Cüz	E.H./227	681/1282
TSMK	Enbiyâ Sûresi	E.H./228	Tarihsiz
TSMK	Cüz	E.H./236	Tarihsiz
TSMK	Cüz	E.H./237	Tarihsiz
TSMK	En'âm-1 Şerîf	E.H./282	Tarihsiz
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	Hırka-i Saadet/6	658/1260
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	Koğuşlar/1	690/1291
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	Revan/57	682/1283
TSMK	Cüz	Revan/68	681/1282
TSMK	En'âm-1 Şerîf	Revan/70	690/1291
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	Yeniler/96	Tarihsiz
TSMK	En'âm-1 Şerîf	Yeniler/879	Tarihsiz
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	28	Tarihsiz
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	173	Tarihsiz
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	328	615/1218-19
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	505	Şaban 693/ Temmuz 1294
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	507	685/1286-87
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	525	Tarihsiz
Yale University	Mushaf-1 Şerîf	Beinecke/430	660/1261-62
Chartreuse Müzesi	Mushaf-1 Şerîf	ET.551	Şaban 693/Temmuz 1294
CBL	Cüz	1452	681/1282-83
CBL	Cüz	1471	682/1283-4

CBL	Mushaf-1 Şerîf	1500	695/1295-6
BnF	Mushaf-1 Şerîf	Arabe6082	Tarihsiz
BnF	Mushaf-1 Şerîf	Arabe6716	688 Muharrem/ Şubat 1289
Khalili Collection	Cüz	Qur29	681/1282-3
AQR	Mushaf-1 Şerîf	120	678/1279-80
AQR	Mushaf-1 Şerîf	121	Recep 686/Ağustos 1287
MET	Mushaf-1 Şerîf	91.26.14	?
Sotheby's Müzayede	Mushaf-1 Şerîf	24 Ekim 2007 Tarihli	676/1277-8
Evi		Satış	
Sotheby's Müzayede	Mushaf-1 Şerîf	8 Ekim 2014 Tarihli	696/ 1296-97
Evi		Satış	
Sotheby's Müzayede	Mushaf-1 Şerîf	9 Ekim 2013 Tarihli	687/1288
Evi		Satış	
Sotheby's Müzayede	Mushaf-1 Şerîf	25 Nisan 2012 Tarihli	?
Evi		Satış	

Yâkût el-Musta‘ sımî’ye ait tespit ettiğimiz diğer Kur’ân yazmaları ise şunlardır;

- Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye/20 (H 689), Tahran Kütüphâne-i Saltanatî/1 (H 674), BnF/Arabe6068 numaralı Kur'ân'lar.²⁴⁷
- Reyhânî hatlı İran Bâstân Müzesi/ 4277 envanter numaralı Mushaf (H 685).²⁴⁸
- Ravzatü'l-Hüseyniyye Hazinesi/Darü'l-Âsâr'ul-Irakıyye de bir Mushaf.²⁴⁹

²⁴⁷ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:136-137; Müneccid, *Yâkût el-Musta'sımî*, 47-48,52. BnF/Arabe.6068 numaralı eser müzeden talep edilmiştir. Eserin, Ahmed b. Yahyâ el Bağdâdî el-Kâtib el-Belâzurî'ye (ö. 279/892-93) ait, İslâm'dan önce Arap ailelerini, Hz. Peygamberin ve Araplar arasındaki diğer asil karakterlerin soy ağacı ve geleneklerini konu alan *Kitâbü ensâb'il-eşrâf* adlı eser olduğu görülmüştür. İran Bâstân Müzesi ve Tahran Kütüphâne-i Saltanatî'de bulunan eserler için ilgili yerlere dilekçe yazılmış, bu konuda İran Kültür Ateşeliği'nden de yardım talep edilmiştir. Fakat eserlerin muhafaza edildiği yerlerden geri dönüt alınamamıştır.

²⁴⁸ Lings, *Kur'ân'da Hat ve Tezhibinden Parıltıları*, 49; Algaç, “Bağdat'ta Tezhiplenmiş Yâkût el-Musta'sımî Kur'ân-ı Kerîmleri”, 290.

²⁴⁹ Cübûrî, *el-Hat ve'l-kitâbe fi'l-hadâreti'l-arabiyye*, 244.

- Sultan Selim Türbesi'nde yer alan H 584 tarihli Mushaf, Ayasofya'da muhafaza edilen H 654 tarihli Mushaf ile Hamidiye Türbesi'nde olduğu söylenen H 662 tarihli Mushaf.²⁵⁰
- Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye/35 (H 690), BnF/Arabe 7616 (H 688), Tahran Kütüphâne-i Saltanatî/133 envanter numaralı Kur'ân yazmaları.²⁵¹
- New York Columbia Üniversitesi Kütüphanesi'nde Prof. Dr. Korkîs Avvâd'ın gördüğünü söylediği bir Mushaf (K 84- x 893.7), 20 Temmuz 1977 yılında Sotheby's Müzayede Evi'nde satışa çıkarılan Mr. V. Hillel'e ait, H 681 tarihli reyhânî hatlı Kur'ân.²⁵²
- Meşhed AQR/108, Tahran Gülistan Sarayı/1379 (H 604), Gülistan Sarayı/2014, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye Taymuriyye/465 (H 630) numaralı Kur'ân yazmaları.²⁵³

²⁵⁰ Mirza Habîb, Hat ve hattâtân, 51-53; Müneccid, *Yâkût el-Musta'simî*, 43; Huart, *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L'orient Musulman*, 85; Browne, *Historians of the İl-khani Period, A literary history of Persia: The Tartar Dominion*, 3:488. Muammer Ülker, *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,1987), 18. Bu eserlere ve yer aldığı koleksiyonlara rastlanamamıştır. Ayasofya'da olduğu belirtilen eser başka bir koleksiyona taşınmış olabilir. Fakat incelediğimiz eserler arasında aynı tarihli Kur'ân yazması yoktur.

²⁵¹ Müneccid, *Yâkût el-Musta'simî*, 51-54. Yâkût'a ait BnF/Arabe7616 envanter numaralı bir yazma yoktur. Muhtemelen Müneccid, H 688 tarihli BnF/Arabe 6716 envanter numaralı Mushafın kaydını yanlış vermiştir.

²⁵² Müneccid, *Yâkût el-Musta'simî*, 51-54.

²⁵³ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 49,55.

- Tahran Mehdevî koleksiyonunda yer alan H 633 tarihli Kur'ân yazması.²⁵⁴
- Ağa Mirza Mûsa Han koleksiyonunda yer alan H 693 tarihli Kur'ân ve Muhammed Ali Kerîmzâde Koleksiyonunda bulunan H 689 tarihli Kur'ân.²⁵⁵
- H 635 tarihli, Tahran Mâlik/25 ve H 680 tarihli, Malik/15 numaralı Mushaflar.²⁵⁶
- H 668 tarihli, Patna Khuda Bakhsh Doğu Halk Kütüphanesi/1118 numaralı Mushaf.²⁵⁷
- Doha İslâm Sanatları Müzesi/ H 676 tarihli (MIA)/MS.633 ve H 683 tarihli MIA/MS.376 envanter numaralı Kur'ânlar.²⁵⁸
- TSMK E.H./37 ve E.H./281 envanter numaralı cüzler²⁵⁹
- Süheyl Ünver, H 655 tarihli bir Kur'ân'ı hususi bir yerde gördüğünü, Fatih Sultan Mehmet'in, Eyüp Sultan Hangâh'ına vakfettiği H 688 tarihli bir

²⁵⁴ Beyânî, *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan*, 221.

²⁵⁵ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 52-53.

²⁵⁶ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 50-51.

²⁵⁷ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 50. Kütüphane ile elektronik posta aracılığıyla iletişime geçilmiştir. Eserin dijital kopyası için yüksek meblağ talep edilmiştir.

²⁵⁸ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 50.

²⁵⁹ Süheyl Ünver, *Yâkût el-Musta'sımî*, Süleymaniye Ktp. 13/21. Eserler TSMK'dan talep edilmiştir ama kondisyonlarının dijitalleştirilmeye uygun olmadığı söylenmiştir.

Kur'ân'ın fotoğraflarının ise kitapçı Rıfat Yelkenci'den alındığını söylüyor.²⁶⁰

- Nuruosmaniye 34 numaralı En'âm-ı Şerîf ve 36 numaralı cüz.²⁶¹
- H 654 tarihli St. Sofia Kur'ân yazması, Peytel Koleksiyonu (no.816) (H 681), (Moritz, no:89) numaralı Kur'ân'lar.²⁶²

3.1.1.Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

3.1.1.1. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi

Bu başlık altında Yâkût'a atfedilen ve Beyazıt Kütüphanesi'nde muhafaza edilen 2 eser incelenmiştir.

²⁶⁰ Süheyl Ünver, *Yâkût el-Musta'simî*, 92.

²⁶¹ Ünver, *Yâkût el-Musta'simî*, 75. Bu Kur'ân yazmaları için Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde yer alan eserlerin devredildiği Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Nuruosmaniye koleksiyonuna bakılmıştır. Fakat eserlerin kaydına rastlanamamıştır.

²⁶² Rado, *Türk Hattatları*, 29.

3.1.1.1.1. (28) Envanter Numaralı Cüz

Şekil 3: Beyazıt Ktp./28, vr.35b-36a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 27,6 x 12,7-10,5 x 7,5 cm²⁶³

İnceleme Tarihi: 31.10.2022

Genel Özellikler:

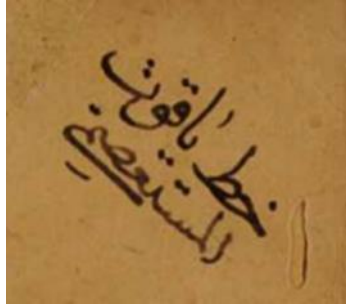
²⁶³ “Kur’ân-ı Kerîm Cüz 3”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, erişim 15 Ağustos 2023, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/566620>, Cilt ebadını M. Efdalüddin Kılıç 17,5x13 cm olarak vermiştir. Bk. Kılıç, *Yâkût el-Musta’sımî’nin Türkiye Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri*, 24.

Vişneçürüğü renk deri cildin tezyininde, altınla renklendirilmiş çiçek buketi kullanılmıştır. Kapak kenarlarında kalın ve ince zencerek ve cedveller bulunmaktadır. Miklebli cildin kapak içi kâğıtla kaplıdır. 3. cüzü içeren 46 varaktan oluşan ve açık çay renginde âharlı kâğıtlara yazılan Kur'ân yazması, yıpranmış görünümündedir. Siyah is mürekkebi ve nesih hattıyla yazılan Kur'ân metni 5 satır şeklinde kompozisyonlanmıştır. 1a ve 41b sayfalarında, eseri Yâkût'a atfeden “*hatt-ı Yâkût Musta'sımî*” ifadesi ile eserin Abdülmecid Han tarafından (1839-1861) annesi adına kurulan Bezm-i Âlem Vâlide Sultan (öl. 1269/1853) vakfına bağışlandığına dair not bulunmaktadır. 1b ve 2a sayfalarındaki dikey dikdörtgen levha, farklı boyutta üç panele ayrılmıştır. Levhanın üst ve alt panellerine müzeyyen zemin üzerine, beyaz mürekkep ve kûfî hatla Haşr sûresinin 21. âyetinin bir kısmı yazılmıştır. Bu panellerin kenarlarına da rozet eklenmiştir. Yazılı panellerin arasında kalan kare şeklindeki bölümde Kur'ân metni 3 satır şeklindedir ve beynessutur tezyinatlıdır. Cedvelle çevrilmeyen metin alanındaki satırlar siyahlanmıştır. Bu siyahlığın mürekkebe katılan maddeden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu madde, kâğıdı çürütüp yakmıştır. Yakmadan dolayı satırlar da siyahlanmıştır.²⁶⁴ Yazı bu siyahlıktan ve mürekkebin dağılmasından dolayı güç okunmaktadır. 16b sayfasında Âl-i İmran sûresinin başlığı, siyah tahrirli altın mürekkeple yazılmıştır ve yazı alanı sade bir şekilde tezyin edilmiştir. Duraklar, basitçe çizilmiş altınla boyalı çiçeklerden oluşur. Sayfa kenarlarında bulunan hamse ve aşır gülleri, farklı şekil ve desenlerle gösterilmiştir. Bu

²⁶⁴ Kılıç, *Yâkût el-Musta'sımî'nin İstanbul Müze ve Kütüphanelerinde Bulunan Eserler*,

güllerin içindeki ifadeler, kûfî hatla yazılmıştır. 40b ve 41a sayfalarında altın cedvelle çevrelenmiş kare şeklindeki alanda, cüzün son âyeti ve Kur’ân metninin bittiğini gösteren zikir ifadeleri 3 satır şeklinde yazılmıştır ve metin beynessutur tezyinlidir. Ketebe kaydı olmayan eserin hangi tarihte yazıldığına dair bir ibare yoktur. 1a ve 41b sayfalarında yer alan, eseri Yâkût el-Musta’sımî’ye atfeden notlar şu şekildedir;

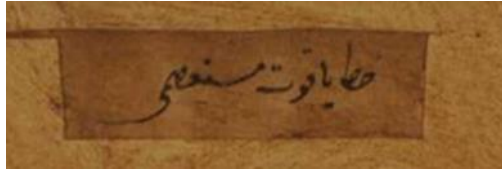
Şekil 4: Beyazıt Ktp./28 Envanter Numaralı Eseri Yâkût’a Atfeden Not, vr.1a

خط ياقوت المستعصمي

“Hatt-ı Yâkût el-Musta’sımî”

Şekil 5: Beyazıt Ktp./28 Envanter Numaralı Eseri Yâkût’a Atfeden Not, vr.41b

خط ياقوت مستعصمي

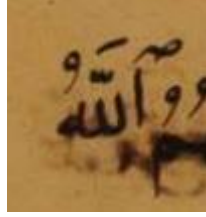
“Hatt-ı Yâkût Musta’sımî”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:²⁶⁵

²⁶⁵ Kitâbetin siyahlanması yazının değerlendirmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yazı örnekleri harflerin daha belirgin olduğu satırlardan alınmıştır.

(الله) **Lafza-i celâl**²⁶⁶: Terkipte kalem hareketleri yumuşaktır. *Lâm* harflerinin her ikisi de sola²⁶⁷ mâildir ama meyil açıları bazen farklı yapılmıştır. Derin kavislerin genişliği birbirine yakındır. Bazen soldaki kavis, çok az satır çizgisinin altına indirilmiştir. *Hâ'* harfi *lâm*'a takılırken yaklaşık üstten bir, alttan yarım nokta boşluk bırakılmıştır. *Hâ'* harfinde dönüş hareketi keskin görünümündedir.

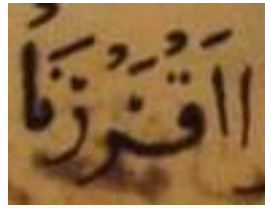
Şekil 6: Beyazıt Ktp./28, Lafza-i Celâl Örneği

36a

(إ) **Elif Harfi**: Müfred *elif* harfleri dik ya da hafif sola mâil yapılmıştır. Harf yapısının tutarlı olmadığı görülmektedir. Bazen *elif*'in başlangıcı ile sonu aynı kalınlıktayken, bazen de kuyruk kısmı çok ince durmaktadır. Ayrıca kalem ağzının erken gizlenmeye başladığı *elif*'lerin sadece kuyruk kısmı değil, yarısı ince durmaktadır. Yani kalem kalınlığı âhenkli değildir. Gövdede tahdib (kamburlaşma) olan müfred *elif*'ler de mevcuttur.

Şekil 7: Beyazıt Ktp./28, Elif Harfi Örneği

38a

²⁶⁶ Lafza-i celâl terkiibinin değerlendirilmesi, teşrîfâta uygun olması için harflerin müstakil şekillerinden önce verilmiştir. *Elif* harfi ise terkipten ayrı değerlendirilmiştir.

²⁶⁷ Meyil yönleri elin sağına ve soluna göredir.

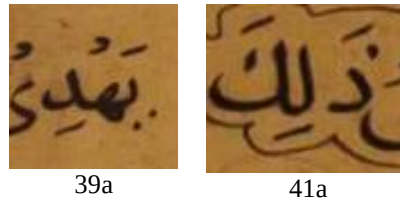
(ج) **Cim Harf Grubu:** Harfin başta ve ortada kullanımında, soldan sağa doğru kalemin eğri hareketi ile yapılan üst parça ideal ölçüden bir nokta kadar kısa yapılmıştır. Harfin müfred şeklinde de karın kısmı dar ve uzun durmaktadır. Harf, gözü açık, kuyruğu sağ-alta doğru çekilmiş şekildedir.

Şekil 8-11: Beyazıt Ktp./28, Cim Harfinin Kullanım Şekillerine Örnekler

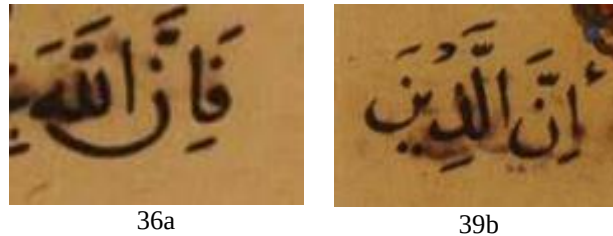
(د) **Dal Harfi:** Harfin müfred kullanımı ideal ölçüsüne yakındır. Sonda birleşik kullanımında ise ölçü farklılığı vardır. Ayrıca yukarı vuruşta kalem açısının azaltılmaması, harf estetiğini olumsuz etkilemiştir.

Şekil 12-13: Beyazıt Ktp./28, Dal Harfinin Kullanım Şekillerine Örnekler

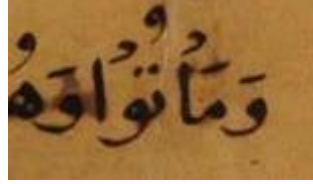
(ن) **Nûn Harfi:** Nûn kâselerinde takvîs (kavislendirme) hareketine erken geçildiği için harf daha yuvarlak görünümündedir. Harfin keşîdeli şekli ise dar ve derin yapılmıştır. Harf yapısı ideal ölçüsünde değildir ama tutarlıdır.

Şekil 14-15: Beyazıt Ktp./28, Nûn Harfinin Kullanım Şekillerine Örnekler

(ج) **Vav Harfi:** Vav başları arkaya yatık şekilde yapılmıştır. Harfin gövdesinde kalem kalınlığı baş kısmına göre çok ince durmaktadır. Bu durum kalem ağzı kesimiyle ilgili olabilir.

Şekil 16: Beyazıt Ktp./28, Vav Harfinin Kullanım Şekillerinden Örnekler

40a

Kur'ân yazması, Yâkût'a atfedilen diğer nesih hatlı eserlerden farklı şekilde tertîb edilmiştir. Nesih yazı karakterine göre kalın bir kalemle yazılan eserde, harflerin hacmi fazla olduğu için satıra düşen harf sayısı azdır. Ayrıca satır aralarındaki mesafenin fazlalığı da sayfa görünümünü vâzıh kılmıştır. Satıra harfler düz bir şekilde yerleştirilmiştir ama bazı satırların sonunda sol üste meyilli bir bitiş görülmektedir. Satır sonlarında metni sığdırma endişesinden dolayı harflerin üst üste yazıldığı örnekler de vardır. Bazen bu durum satır istifi olarak bilinçli yapılmıştır. 33a sayfasında satırların uzunluğu eşit değildir. Harflerin çizgilerinde bazen haddinden fazla incelme ve kalınlaşma görülmektedir. Bu durum kalem ağzı eğiminin az olmasından kaynaklı olabileceği gibi el hareketlerinin emin olmamasıyla da ilişkilendirilebilir. Dik harfler arasında her zaman uyumun olmayışı ve bazı harflerin ilişkili olduğu diğer harflerle orantısızlığı, estetik görünümü azaltan unsurlardandır.

Harekeleme, yazı kaleminden daha ince bir kalemle yapılmıştır ve harekeler harflere yakın konumlandırılmıştır. *Ötre*'lerin uzantılarında birlik yoktur. *Şedde*'ler çoğunlukla sağa mâil yapılmıştır. Mühmel harfler ve med işaretlerinde kalem hareketleri akıcıdır. Mürekkebin dağılması nedeniyle noktaların yapısı hakkında değerlendirme yapmak güçtür. Ama çiftli ve üçlü noktalar arasındaki mesafe fazladır.

3.1.1.1.2. (8057) Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf

Şekil 17: Beyazıt Ktp:/8057, vr.4b-5a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 19,8 x 13,5-11 x 7 cm²⁶⁸

İnceleme Tarihi: 03.11.2022

Genel Özellikler:

²⁶⁸ “Kur’ân-ı Kerîm (Sûretü'l-En’âm)”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı,

erişim 15 Ağustos, 2023, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/571743>

Koyu kahverengi deri cilt, mülemmâ tarzda oval şemse ile tezyinlidir. Şemse salbektir. Kapak, kalın ve ince bordürle çevrelenmiştir. Kapak için gülkurusu renginde kâğıtla kaplandığı eser, mikleblidir. Miklebinde de şemse motifi bulunmaktadır. 1a sayfasında tüm zemin tezyinlidir. Sayfada yer alan dikdörtgen levhanın üst ve alt panellerinde, beyaz mürekkep ve muhakkak hatla Vâkıa sûresinin 78. ve 80. âyetleri yer almaktadır. Panellerin ortasında kalan kare şeklindeki tezyinli bölümde, İsrâ sûresinin 88. âyetinin bir bölümü beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında serlevha tezhibi bulunmaktadır. Fâtiha sûresi ile En’âm sûresinin ilk âyetleri, siyah mürekkep ve nesih hatla 5 satır şeklinde yazılmıştır ve satır araları tezyinlidir. Bu sûrelerin başlıkları siyah tahrirli altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Kenar boşlukları halkâr tezyinatlı olan 2b ve 3a sayfaları da beynessutur tezyinlidir. Yeşil, kırmızı, lacivert ve altın renkte ve farklı kalınlıktaki cedvellerle çevrelenmiş alanda Kur’ân metni, 11 satır şeklindedir. 37 varaktan ibaret vassâleli eserde nohudî renk âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Kehf, Sebe’ ve Fâtır sûrelerinin başlıkları, tezyinli dikdörtgen bölümlere, beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Bu sûrelerin başladığı sayfa ve simetriğindeki sayfanın kenar boşlukları halkâr tezyinatlıdır. Duraklar altınla boyanmış sade süsleme ile belirtilmiştir ve secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple gösterilmiştir. Çeşitli renk ve desenlerden oluşan hamse ve aşır gülleri kenar boşluklarındadır. Eserin tarihsiz ketebes, 36b sayfasındadır ve altınla beynessutur tezyinlidir. Ketebe, Kur’ân’ın bitimini gösteren iki satır

şeklinde yazılan geleneksel tesbih ifadeleri,²⁶⁹ ikinci satırının yan taraflarına yazılmıştır. Metin sonunda sayfada kalan boşluk tezyin edilmiştir. 37a sayfasında ise altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılan zikir metni vardır.

Şekil 18: Beyazıt Ktp./8057 Ketebe Kaydı, vr.36b

صدق الله العظيم و بلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين كتبه ياقوت

“Yüce Allah doğru söyledi ve kerîm elçisi tebliğ etti. Biz de buna tanık olanlarız. Onu, Yâkût yazmıştır.”

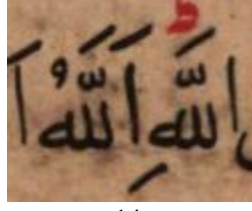
Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: *Lafza-i celâl* terkinin genel görünümünde küçük farklılıklar vardır. İlk *lâm* sola çok az meyillidir. Nadiren zülfeli yapılmıştır. İkinci *lâm* ise ya düz ya da birinci *lâm*’la aynı açıda yükselmektedir. Terkinin tamamı satır çizgisi üzerindedir. *Hâ*’ harflerinde kalem hareketleri diğer harflere göre daha istikrarlıdır. Fakat kapalı döngü hareketi ideal orandan daha geniş alana yayılmıştır.

Şekil 19: Beyazıt Ktp./8057, Lafza-i Celâl Örneği

²⁶⁹ “صدق الله العظيم و بلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين” (Yüce Allah doğru söyledi ve kerîm elçisi

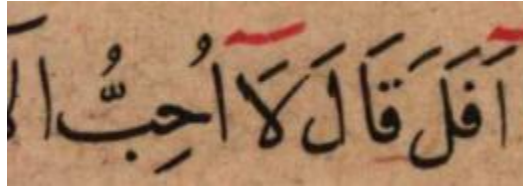
tebliğ etti. Biz de buna tanık olanlarız.)

14a

(İ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’lerin çoğu sola mâildir ve düz gövdeye sahiptir. Ama gövde ya da kuyruk kısmında sağa tahdib olan *elif*’ler de mevcuttur. Ayrıca bazen harf çok az sola kıvrılma ile nihâyetlendirilir.

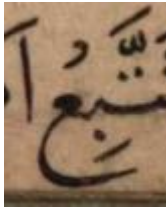
Şekil 20: Beyazıt Ktp./8057, Elif Harfi Örneği

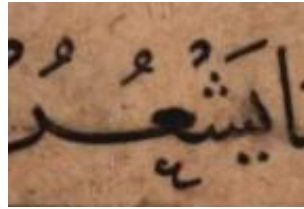
9a

(ع) **Ayn Harfi:** Eserin genelinde harfin başta kullanılan, sülüs hat karakterinde “ayn-ı sâdi” ve “ayn-ı nâ’lî”²⁷⁰ olarak isimlendirilen şeklini andıran formlarında, kaşın keskin kısmı ile çene arasındaki mesafe az da olsa farklılaşmaktadır. Harfin ortada kullanılan “ma’kûd”²⁷¹ olarak isimlendirilen, *elif*’in düğümlenmiş şekli ise yuvarlakça ya da daha yayvan şekilde, gözü dolgulu veya açık yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında, karın kısmının el hareketleri zarif ve emindir.

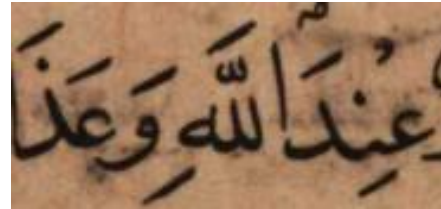
Şekil 21-23: Beyazıt Ktp./8057, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

16b

13b

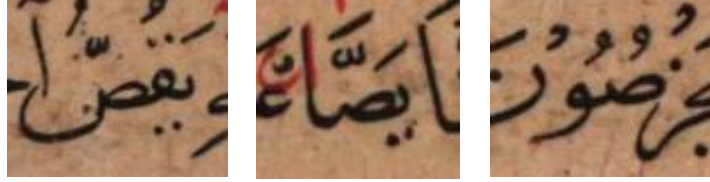
14a

²⁷⁰ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 350.

²⁷¹ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 351.

(ص) **Sâd Harfi:** Harfin baş kısmında kalemin üç noktalık sağ-üste çıkıştan sonra, sağ-alta iniş hareketi yumuşaktır. Kâseler, bazen reyhânî hat karakterinde olduğu gibi geniş yapılmıştır. Ama kâsenin sonundaki 1/3'lük mukavver kısım muhafaza edilmiştir.

Şekil 24-26: Beyazıt Ktp./8057, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler

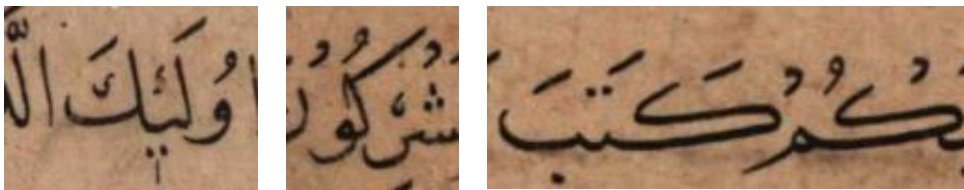
7a

14a

13a

(ك) **Kâf Harfi:** *Boru kâf* ların zıt yöne giden kolları arasındaki mesafe, yarım nokta kadar değişebilmektedir. Ayrıca harfin genişliği bazen azalmaktadır. Harfin yapımında genel olarak kalem hareketi kararlı ve akışkandır. Harfin iki kollu şekli, kelime başında kullanıldığında bacak kısmı zülfeli, düzümsü ve sert yapılmıştır. Kol kısmının uzunluğu tutarlı değildir. Yâkût'un nesih hatlı pek çok eserinde daha sert gördüğümüz *kâf* kolları, kalemin çok hafif iç bükey hareketi ile bu eserde akışkan ve zarif yapılmıştır. Harfin sonda birleşik kullanımında çanağın genişliği, satırdaki yerine göre değişmektedir. Bazen çanağın derinliği azaltılarak daha düzümsü görünüm verilmiştir.

Şekil 27-29: Beyazıt Ktp./8057, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

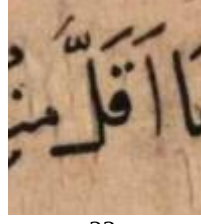
26b

7b

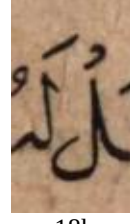
7a

(ل) **Lâm Harfi:** Harf kelime başında zülfeli ya da zülfesiz yapılmıştır. *Lâm*'ın sonda birleşik kullanımında ise çanak, derin ve kıvrımlı veya düz şekildedir.

Şekil 28-29: Beyazıt Ktp./8057, Lâf Harfi Şekillerine Örnekler

22a

18b

Eserde harfler ve kelimeler birbirleri ile uyumludur. Yazının genel görünümü güzeldir. Harfler arasındaki mesafe orantılıdır. Satıra düz bir şekilde yerleştirilen harflerin ve kelimelerin görünümü serbest ve âhenklidir. Ayrıca harflerin ekserisi ideal ölçüsündedir. Eserde, nesih hattın zarif, hareketli ve esnek karakteri kendini göstermektedir. Dik harflerin dengeli paralelliği ve tutarlılığı genel sayfa görünümünü güzelleştirmiştir. *Nûn*, *sâd*, *lâm* gibi kâseli harflerde kâse görünümü, ideal ölçüye göre müdevverdir. *Lâm-elif* in sağındaki harfe birleşen “muhaffefe”²⁷² formunda, *lâm*’ın ayağı yukarı doğru belirgin bir kıvrılma ile bitirilmiştir. Mukavver ve mürsel formda yapılan *vav* harfinde gövde yapısı ve uzunluğu insicamlı değildir. Harf birleştirmelerinde farklı ve yaratıcı hareketler görülmektedir.

Harekeleme metnin yazıldığı kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*’lerin açılarında birlik vardır. *Şedde*’ler sola mâil ve sol-alta doğru azalan yükseklikte konumlandırılmıştır. Ayrıca bazen soldaki yukarı çıkış hareketi, döngü şeklinde ortadaki dikey kısma bağlanmıştır. Harekeler ve mühmel harfler yazı ile kaynaşmış ve tutarlı yapıdadır. Noktalar, köşeli yapıdadır ve birbiriyle uyumludur.

²⁷² Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 204.

3.1.1.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Kütüphanede yer alan ve Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilen 6 eser, çalışmamız kapsamındadır. Eserlerin genel özellikleri ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmeleri şu şekildedir;

3.1.1.2.1. Arapça Yazmalar/4 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 30: İ.Ü. AY/4, vr.3a

Tarih Kaydı: 216/831-32

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 24 x 14 cm

İnceleme Tarihi: 28.11.2022

Genel Özellikler:

Siyah deri ciltte oval şemse soğuk baskı tezyinlidir ve salbeklidir. Şemse ve salbek yüzeyinde bitkisel motifler kullanılmıştır. Kapak yüzeyi zencerek motifli bordürle çevrilidir. Mikleb şemsesi ise palmet formunda olup yüzeyi bitkisel motiflerle bezelidir. Sertâb yüzeyi cedvelle çevrenmiştir ve gülçe motifleriyle tezyin edilmiştir. Kapak içi ise kâğıt ile kaplıdır. Krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkeple ve nesih hatla yazılan Mushaf, 303 varaktan ibarettir. Çeşitli renkte cedvellerle çevrenmiş alanda Kur'ân metni, 15 satır şeklinde kompozisyonlanmıştır. Altının ağırlıklı kullanıldığı, mütenevvi renklerden oluşan serlevha tezhibinin bulunduğu 1b ve 2a sayfasında, Fâtiha ve Bakara sûrelerinin başlığı, altın zemin üzerine kırmızı mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 6 satır şeklindedir ve Kur'ân metni altınla beynessutur tezyinlidir. 2a sayfasında Bakara sûresinin 4. âyetinin unutulmuş son kelimesi, 7. satır gibi duracak şekilde sonradan eklenmiştir. Diğer sûrelerin başlıkları da, kırmızı mürekkeple ve tevkî' hatlıdır. Duraklar, altınla renklendirilmiş basit bir şekilde gösterilmiştir. Secâvend işaretleri ile med işaretlerinin bir kısmında da kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Secde yerleri ve cüz geçişleri, kenar boşluklarında sade bir şekilde belirtilmiştir. Mushafın ketebe kaydı 303a sayfasında, Nâs sûresi ile Kur'ân'ın bitimini gösteren geleneksel zikir ifadeleri ve dua metninin arasında, dikdörtgen bir panelde, çapraz şekilde, siyah is mürekkebi ve rikâ' hatla yazılmıştır. Ketebe kaydındaki tarih H 216 yılını yani Halîfe Me'mûn (197-218/813-833/) dönemini göstermektedir. Verilen tarihe göre Mushafın, 698/1298-99 yılında vefat eden Yâkût el-Musta'sımî'nin eseri olma

olasılığı yoktur. Fakat kitâbetin özelliği, verilen tarihten sonraki yılları işaret etmektedir. Bu durumda ketebe kaydının sonradan yazılmış olma ihtimali yüksektir. Ketebe kaydının Kur’ân metninde kullanılan mürekkepten farklı bir mürekkeple ve ana metinden ayrı hat çeşidiyle yazılması da bu tespiti doğrulamaktadır.

Ketebe:

Şekil 31: İ.Ü. AY/4, Ketebe Kaydı, vr.303a

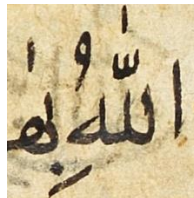
كتبه الفقير الحقير ياقوت المعروف بالمستعصي لسنة مأتين و ستة عشر في أيام دولة الخليفة المأمون
أيده الله

“Onu, fakir’ül-hakîr, el-Musta’sımî olarak bilinen Yâkût, 216 yılında, Halife Me’mûn’un -Allah onu desteklesin- saltanatı döneminde yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** *Lafza-i celâl*’in ilk *lâm*’ı sola meyillidir. Terkipte kalem hareketleri düz ve serttir. Aralıkların tabanları köşeli ve düzdür. Bu aralıklar, Yâkût’un diğer eserlerindeki *lafza-i celâl* terkibine göre daha geniştir. *Hâ*’ harfinde kapalı döngü hareketi keskin yapılmıştır. Terkibin yapısında ve ölçüsünde çoğunlukla birlik vardır.

Şekil 32: İ.Ü. AY/4, Lafza-i Celâl Örneği

3b

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler genellikle dik yapılmıştır. Harf, nihâyetlenirken kalem bazen gizlenmiş, bazen de başlangış hareketi ile aynı açıda kalmıştır. Bu durum

harfin başı ile sonu arasındaki kalınlık farkını etkilemiştir. *Elif*'ler birbirleriyle ve dik harflerle ritimli paralelliktedir.

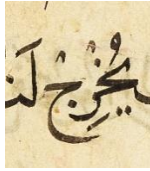
Şekil 33: İ.Ü. AY/4, Elif Harfi Örneği

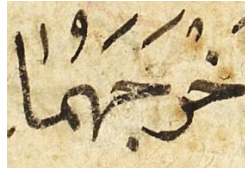
2b

(ج) **Cim Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanımında üstteki parça takriben 4 nokta kadardır ve bu parçanın ölçüsü çoğunlukla muhafaza edilmiştir. Harf, akışkan kalem hareketleriyle yapılmıştır ve harfe verilen eğimli hareket çok latiftir. Mürekkebin çok koyu olmaması kalem hareketlerini belirgin kılmıştır. Bu nedenle kalem hareketleri rahatlıkla takip edilmektedir. Harfin müfred şekli de ideal ölçüsüne yakındır.

Şekil 34-36: İ.Ü. AY/4, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

4b

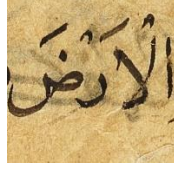
4a

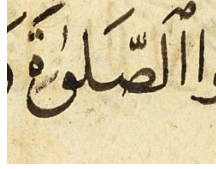
4a

(ص) **Sâd Harfi:** *Sâd* harfinin baş kısmı, aşağıya doğru zarif bir uzantıyla başlar. Harfin kaşı yapılırken kalem kısık hareketle iki nokta kadar sağ-üste sürüklenmiştir ve kaş, kalem ağzı gösterilerek müdevver bir dönüşle tamamlanmıştır. Klasik ölçüde bu dönüş sert ve köşeli olacaktır. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında bazen baş kısmı kâseye göre küçük durmaktadır. Fakat kâselerde kalem hareketleri kararlıdır.

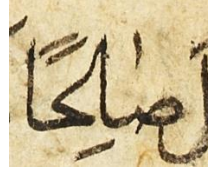
Şekil 37-39: İ.Ü. AY/4, Sâd Harfi Şekillerine Örnek

3a

4b

5b

(ف) **Fâ Harfi:** *Fâ* başları çoğunlukla öne eğik şekildedir. Özellikle müfred *fâ* harflerinde bu duruş belirgindir. Gözler genellikle açık yapılmıştır ve *fâ* başlarında birlik vardır. Harfin ortada kullanımında, Yâkût'un pek çok eserinde sağa hafif meyilli olarak yapılan harfin tepe noktası dik durmaktadır. *Fâ* çanaklarının derin yapılması ise harfe esnek bir görünüm vermiştir.

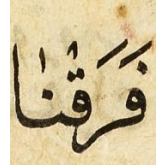
Şekil 40-42: İ.Ü. AY/4, Fâ Harfi Şekillerine Örnek

5b

303a

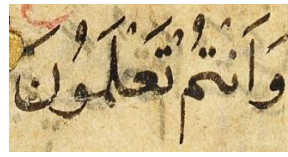
5a

(ن) **Nûn Harfi:** Harfin müfred ve sonda birleşik formu kâseli ya da keşîdeli olarak yapılmıştır. Kâselerin bazen yarısı, bazen de 1/3'lük son kısmı müdevverdir. Harf çoğunlukla keskin bitirilmiştir ve kalem bazen geç kaldırılmıştır. Bu durumda kâsenin bitiş yeri, dikey kısımla aynı hizaya gelmiş ya da dikey kısmı geçmiştir.

Şekil 43-44: İ.Ü. AY/4, Nûn Harfi Şekillerine Örnek

2a

3a

Eser her ne kadar Yâkût el-Musta'sımî'ye nispet edilse de, harflerin ve terkiplerin yapısı Yâkût dönemine göre mütakâmilidir. Mushafta kullanılan mürekkebin çok koyu tercih edilmemesinden dolayı kalem hareketleri rahat bir şekilde takip edilmektedir. İnişler, çıkışlar, kıvrımlar dengelidir ve yazı çok akışkandır. Harf yapısı oturmuştur ama

harflerin ölçüsünde bazen küçük farklılıklar görülmektedir. Kalem hareketleri nettir ve yumuşaktır. Harfler satıra serbest bir şekilde dizilmiştir ve sayfa kompozisyonu güzeldir. Bazı harflerde ise ideal ölçüye göre dikkat çeken farklılıklar vardır. Mesela *ayn* kaşının uç kısmı küt yapılmıştır. *Hâ* harfinin başta kullanılan, sülüs hat karakterinde “aynü’l-hirre” (kedigözlü)²⁷³ ya da “vechü’l-hirre”(kedi yüzlü)²⁷⁴ olarak isimlendirilen şekli daha küçük ve yuvarlak görünümündedir.

Harekeleme metnin kendi kalemiyle yapılmıştır ve ana metin ile uyumlu güzelliğindedir. *Cezm*’ler ters tırnak şeklinde, ağzı açık formdadır. *Şedde*’lerde yukarı vuruşlar dik durmaktadır. *Ötre*’lerin yapısı tutarlıdır. Eserde mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Noktalama dağınık değildir. İkili ve üçlü noktalar, dikey ve yatay şekilde estetik ihtiyaca göre konmuştur ve birbirine yakın aralıktadır. Yıpranmaya bağlı olarak silinme olan sayfalarda harflerin üzerinden gidilmiştir. Bu yerlerde mürekkep hafif dağılmıştır.

²⁷³ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 136.

²⁷⁴ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ fî sinâati'l-inşâ*, 126.

3.1.1.2.2. Arapça Yazmalar/1673 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf

Şekil 45: İ.Ü. AY/1673, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 19,5 x 14 cm

İnceleme Tarihi: 03.11.2022

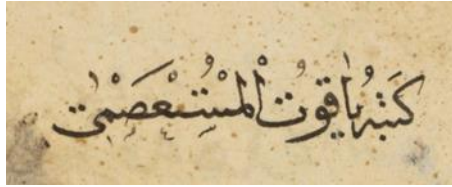
Genel Özellikler:

Bordo deriyle ciltlenen, En'âm sûresini içeren eserin dış kapağı alttan ayırma oval şemse ile salbek ve köşebentle tezyin edilmiştir. Kapak etrafı zencerek ve cedvelle çevrilidir. Miklebli cildin kapak içleri de bordo deri ile kaplıdır, şemse ve cedvelle sade şekilde müzehheptir. 55 varaktan ibaret eserde farklı renkte âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Bu renkler açık krem, açık kahve, nohudî ve açık hâkîdir. Siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla 5 satır şeklinde yazılan eserin 1b sayfasında, halkâr tezyinli sûre başından

sonra besmele ile En'âm sûresi başlamaktadır. Sûrenin başlığı yazılmamıştır. Bu sayfada satır sayısı üçtür. Eserde Kur'ân metni altın cedvelle sınırlandırılan alan içindedir. Duraklar, altınla renklendirilmiş basit çiçek şekillerinden oluşur. 37b sayfasının kenar boşluğuna muhakkak hatla dua ifadeleri yazılmıştır. Sûre 54a sayfasında biter. 54a-55b sayfalarında cevşen duasından bazı zikir ifadeleri vardır. 55b sayfasında, zikir ifadelerinin akabinde ketebe kaydı bulunmaktadır. Ketebeden sonra ise ibtidâî bir şekilde yazılmış dua ifadeleri yer alır.

Ketebesi:

Şekil 46: İ.Ü. AY/1673, Ketebe Kaydı, vr.55b

كتبه ياقوت المستعصمي

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin ilk *lâm*'ı hafif sola meyillidir ve zülfelidir. Zülfelerin harfle oluşturduğu açının derecesi fazladır ve bu nedenle harfle kaynaşmamış görünümündedir. *Lâm* harfinin yüksekliği yaklaşık 2,5-3 noktadır. Terkibi oluşturan aralıklardan sağdaki aralığın tabanı bazen köşeli, bazen müdevver yapılmıştır. *Lafza-i celâl*'de genel olarak kalem hareketleri düzdür ve terkibin hacmi satırdaki diğer kelimelerin hacmine göre azdır.

Şekil 47: İ.Ü. AY/1673, Lafza-i Celâl Örneği

45b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler ince, düz ve sola mâildir ve irtifâsı fazladır. ralarında Zülfelerin arasında insicam yoktur ve zülfeler, *elif*’lere göre kalındır ve çoğu kez küt yapılmıştır. Harfin mebdei ve âhiri arasında incelik farkı yok denecek kadar azdır. *Elif*’lerin yapısında ise uyum vardır.

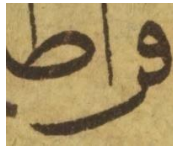
Şekil 48: İ.Ü. AY/1673, Elif Harfi Örneği

1b

(ج) **Râ’ Harfi:** Eserde çoğunlukla harfin mürsel şekli kullanılmıştır. Harfin müfred kullanımında, iki noktalık sola meyilli başlangıç hareketi zülfelidir. Zülfeler, ince ve sivridir. Gövdenin yapımında kalem, dış hareketle sol-alta doğru sürüklenir ve harfin kuyruğu, kalemin vahşi kısmı ile nihâyetlendirilir. Harfte kalem hareketleri görünürdür. *Râ’* harfinin sonda birleşik şeklinde dikey kısım, takrîben bir nokta kadardır. Eserin genelinde *râ’* harfinin yapısı ve ölçüsü tutarlıdır.

Şekil 49-50: İ.Ü. AY/1673, Râ’ Harfi Şekillerine Örnekler

26b

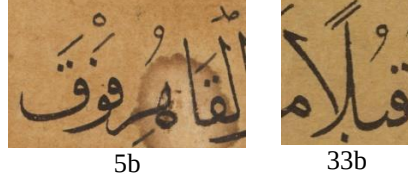

5a

(ك) **Kaf Harfi:** Harfin başı müdevver ya da keskin bir dönüşle yapılmıştır. Baş, dik ya da arkaya yatık durmaktadır. Harfin ortada kullanımında gözler tutarlıdır. Tepe noktasından aşağı doğru hayalî bir çizgi çekildiğinde bazen her iki tarafta eşit parça kalır,

bazen de harfin 1/3'ü solda, 2/3'ü sağda kalır. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında kâseler geniştir ve çok derin değildir.

Şekil 50-51: İ.Ü. AY/1673, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

(ن) **Nûn Harfi:** Harfin müfred kullanımı zülfelidir. Zülfeler ince ve sivri yapılmıştır. Kâseler sıg, geniş ve musattahtır. Harf, solundaki harfle birleştiğinde boyun kısmı takriben bir nokta uzunluğunda yapılmıştır. Harf yapısı tutarlıdır ve harfin diğer harflerle uyumu güzeldir.

Şekil 52: İ.Ü. AY/1673, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

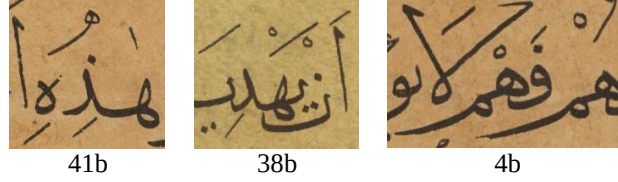

(ه) **Ha' Harfi:** Harfin başta kullanılan kedi gözlü formu basık bir görünüme sahiptir. Gözün yapımında dönüş hareketi görünürdür. Harfin kelime ortasında kullanılan, sülüs hat karakterinde “meşkûkatü tûla”²⁷⁵ olarak isimlendirilen, sağındaki dik harfle birleşimleri iki gözlü şekildedir. Diğer kullanımları ise kurdele şeklinde düğümlenmiş, mukavver tarzıdır. Bu kullanımında satır çizgisinin altında kalan müdevver kısım, bazen basık, bazen de dik ve geniş yapılmıştır. Harfin yapımında kalem hareketleri, dönüşler,

²⁷⁵ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ fî sînâati'-inşâ*, 126.

inişler ve çıkışlar belirgindir. Hâ' harfinin *lâm-elif*'in döngü hareketine benzeyen “murabba”²⁷⁶ formu kelime sonlarında sıkça kullanılmıştır.

Şekil 53-55: İ.Ü. AY/1673, Hâ' Harfi Şekillerine Örnek

En'âm-ı Şerîf'in kitâbetinde tercih edilen yazı, bazı mürsel harflerin uzantılarının kısa ve çanaklı harflerin çanaklarının bazen dar yapılmasından kaynaklı mu'ennak²⁷⁷ hattı andırmaktadır. Fakat bu farklılık istikrarlı olmadığı için muhakkak hat karakteri daha baskındır. Eserin kütüphane kayıtlarında ise yazı cinsi için irice nesih denmiştir.²⁷⁸ Eserde harflerin satıra dizilimi düz, serbest ve okunaklıdır. Satır sonlarında bazen satıra sığdırma endişesinden dolayı harfler sıkıştırılmıştır. Bazen de harfler, satıra canlı bir görünüm vermek için sol-üste meyilli dizilmiştir. Mürsel harflerin paralel bir şekilde dizilimi yazıya letâfet katmıştır. Dik harfler oldukça ince, yatay harfler ise düz ve kalındır. Bu

²⁷⁶ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ fî sînâati'l-inşâ*, 126.

²⁷⁷ “Muhakkak ile sülüs arasında el-mu'ennak diye adlandırılan yazı, her iki hattın özelliklerini de taşır. Bu yazıda, “vav”, “nûn”, “râ”, “yâ”, harfleri muhakkaktan daha kısa ve derindir. Mu'ennak hat, Muhakkak hatta benzediği için zamanla terkedilmiştir.” Bk. Mahfuz Emin, “Muhakkak Hattın Doğuşu ve Gelişmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2019), 113.

²⁷⁸ “Sûret'ül-En'âm”, İ.Ü. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, erişim 20 Ağustos 2023, http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/Resûlts?qu=Yâkût+el&te=&lm=YAZMA

zıtlık yazıyı hareketli göstermektedir. İnişler, çıkışlar ve dönüşler takip edilebilmektedir. Dik harflerin açısı çoğunlukla benzerdir. Bazı harflerin ölçüsü kelime içinde orantısız durmaktadır. Yani satır içinde iri ya da cılız kalan harfler vardır. Vav başları müdevver ya da keskin bir dönüşle yapılmıştır. Kâseler muhakkak hattın karakteristik özelliklerine uygun olarak sığ ve musattahtır.

Harekeleme metin kaleminden daha ince bir kalemle yapılmıştır. Kalemin inceliği harekeler ve mühmel harfleri zarif gösterse de, *cezm* ve *ötre*’erin bir kısmında görülen orantısızlığı aşikâr kılmıştır. Ayrıca *ötre*’lerin uzantısında uyum yoktur. İki *ötre*’nin ters yöne bakan *ötre*’ler ya da *vav* harfine takılan *hâ*’ şeklinde yapıldığı örnekler mevcuttur. Tezyin işaretleri nadiren kullanılmıştır. Noktalar ise tutarlı yapıdadır. *Şın* harfi gibi birden fazla noktası olan harflerde, noktaların yan yana yerleştirildiği örnekler vardır.

3.1.1.2.3. NEKAY/6668 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 56: İ.Ü. NEKAY/6668, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Münâvebeli (Sülüs-nesih-muhakkak)

Cilt Ebadı: 28 x 20,5 cm

İnceleme Tarihi: 05.11.2022

Genel Özellikler:

Yıpranmış görünümde olan koyu kahverengi cilt, mülemmâ tarzda tezyinlidir. Tüm zemin bezemeli kapak yüzeyinde şemse, oval formdadır ve salbektir. Kapağı çevreleyen bordürlerde tezyinli kartuşlar bulunmaktadır. İç kapağın şemse, salbek, köşebent ve kenar bezemeleri katı‘ tekniği ile yapılır. Arada kalan kısımlar mülemmâ tarzdadır. Cildi gibi sayfaları da yıpranmış eserin Tebbet sûresinden sonrası yoktur. Bu haliyle eser 178 varaktır. Mushaf, krem renk âharlı kâğıtlara 15 satır şeklinde sülüs, nesih ve muhakkak hatla, münâvebeli olarak yazılmıştır. 1a sayfasında müzehheb madalyonda bazı yerleri silinmiş vakfiye kaydı bulunmaktadır. 1b-2a sayfaları serlevha tezhiplidir ve levhalarda altın zeminli alan içine, Fâtiha sûresi ikiye bölünerek 4 satır şeklinde, beyaz mürekkeple ve reyhânî hatla yazılmıştır. 2b sayfasında sûre başı tezhibinden sonra besmele ile başlayan Bakara sûresinin başlığı, altın zemin üzerine beyaz mürekkep ve tevki‘ hatla yazılmıştır. Bu sayfada satır araları altınla tezyinlidir. Münâvebeli eserde muhakkak ve sülüs satırlar tezyinli dikdörtgen panellere, lacivert ve altın mürekkeple, bu satırların aralarında 6 satır şeklinde yazılan nesih hatlı bölümler ise siyah is mürekkebiyle yazılmıştır. Nesih satırların her iki tarafında tezyinatlı koltuklar bulunmaktadır. Çeşitli renkte cedvellerle çerçevelenmiş metin alanında duraklar, altınla boyanmış sade bir şekilden oluşur. Sûre başlıkları, altın

zeminli dikdörtgen bölümlere, beyaz mürekkep ve tevki' hatla yazılmıştır. Hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Eserin ketebe sayfası yoktur. Kütüphanenin envanter kaydında el yazmasının Yâkût el-Musta'sımî tarzına çok yakın olduğu belirtilmiştir.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

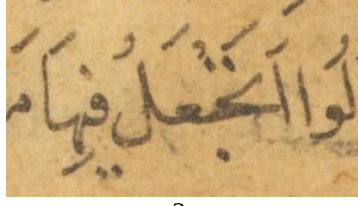
(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin bütün satırlarda genel görünümü sola meyyâldir. Muhakkak ve sülüs satırlarda *lafza-i celâl*'in irtifâsı yaklaşık 3-3,5 noktadır. Sülüs satırlarda, *lâm* ile *hâ'* arasında yaklaşık 2 nokta kadar mesafe bırakılmıştır. Nesih satırlarda, aralıkların tabanlarında kalem hareketleri serttir. Muhakkak hatlı satırlarda, *hâ'* harfinde dönüş hareketinin yumuşak olması dikkat çeker.

Şekil 57-59: İ.Ü. NEKAY/6668, Lafza-i Celâl Örneği

(إ) Elif Harfi: Muhakkak satırlarda müfred *elif* ler hafif sola meyillidir. Ayrıca harf düz ve uzun yapılmıştır. Zülfeler çoğunlukla kalın ve küttür. Sülüs satırlarda da müfred *elif* ler sola meyillidir. Zülfeler kısa yapılmıştır ve bazen sivri, bazen de küt görünümündedir. *Elif* harfi sola çengel şeklinde kıvrılma hareketi ile biter. Nesih satırlarda ise kalem ağzı görünür şekilde başlayan *elif* lerin bitiş hareketi, kalemin çok az gizlenmesiyle yapılmıştır. Harf, sola mâildir. Bütün satırlarda *elif* lerin açısı tutarlıdır ve aralarında tenâsüp vardır.

Şekil 60-62: İ.Ü. NEKAY/6668, Elif Harfi Örneği

3a

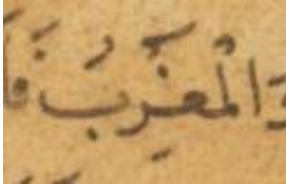
3a

3a

(ب) **Bâ' Harfi:** Muhakkak satırlarda *bâ'* harfinin müfred şeklinde bazen genişlik 5 noktaya kadar inebilmektedir. Çanak, derinleşerek nihâyetlenir. Sülüs satırlarda ise *bâ* çanağı yumuşak ve akışkan hareketle yapılmıştır. Nesih satırlarda *bâ'* çanağı yapılırken bazen takvîs hareketi geç başlar. Bu durum çanağı daha düz göstermektedir. Bazen de çanak bitimindeki ince, keskin hareket, harfin bir noktalık başlangıç kısmı ile hizâlandığında daha üstte durur. Bu şekilde yapılan *bâ* çanakları daha yuvarlak ve derin görünüme sahiptir. Kalemin dönüş hareketi de estetikdir.

Şekil 63-65: İ.Ü. NEKAY/6668, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler

8a

3b

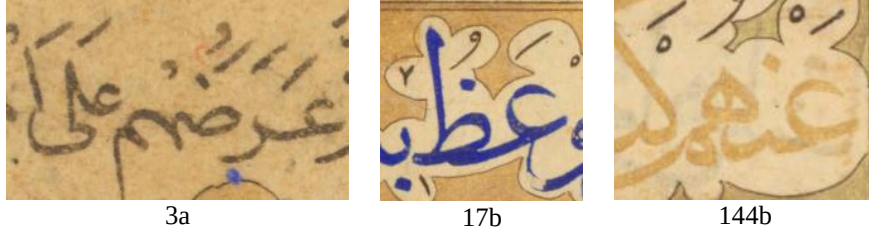

13a

(ع) **Ayn Harfi:** Hem muhakkak hem nesih satırlarda *ayn* harfinin başta kullanılan “ayn-ı sâdî” şeklinde bazen çene ile kaşın uç kısmı aynı hizâda başlar. Bazen de, çenenin başlangıcı daha sağdadır. Sülüs satırlarda ise *ayn* harfinin başta kullanım şekillerinde çene ile kaş arasındaki mesafe fazladır. Ayrıca kaşın yay şeklindeki dikey kısma bağlantı yeri belirgin inceliktedir. Muhakkak ve sülüs satırlarda *ayn* harfinin ortada kullanılan “ma'kûd” formunda, harfin tepe kısmı kubbe şeklinde yapılmıştır. Nesih satırlarda harfin müfred ve sonda kullanımında, karın kısmının sağ-alta mâil bitirildiği, sülüs hat

karakterinde “müsbele (kuyruğu aşağı çekilmiş) ²⁷⁹” olarak isimlendirilen şekli tercih edilmiştir. Bazen bu meylin fazlalığı harfı sarkık gösterir. Harfin yapısı bütün satırlarda tutarlı olsa da, harf ideal ölçüsüne kavuşmamıştır.

Şekil 66-68: İ.Ü. NEKAY/6668, Ayn Harfi Şekillerine Örnek

(ع) **Kâf Harfi:** İki kollu *kâf*’ların bütün satırlarda üst kolu düz yapılmıştır. Sülüs satırlarda alt kolun satır çizgisi ile oluşturduğu açı daha dardır. Nesih satırlarda harfin kelime ortasında kullanımında ise alt kol çoğunlukla kısa yapılmıştır. Bazen de üst kol çok kısa tutulmuş, alt kol çok uzatılmıştır. Ama harfin bu şekli çok nadir görülmektedir.

Şekil 69-71: İ.Ü. NEKAY/6668, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

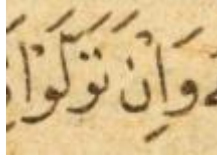

(ك) **Vav Harfi:** Muhakkak ve sülüs satırlarda vav başları köşeli ve keskin bir dönüşle yapılmıştır. Sülüs satırlarda vav harfi hem mürsel hem mukavver şekildedir. Gövde yapısı tutarlı ve zariftir. Muhakkak satırlarda ise harf, mürsel şekildedir. Harfin boynu bazen ideal ölçüsünden uzun yapılmıştır. Bu durumda harf yapısı daha basık durmaktadır. Nesih satırlarda ise vav başları genellikle müdevver görünümündedir. Harf

²⁷⁹ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 129.

yapısında da istikrar yoktur. Harfin kuyruk kısmının sonlandırılışı çoğunlukla keskin değildir.

Şekil 72-74: İ.Ü. NEKAY/6668, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

97a

6a

175b

Mushaflarda renkli mürekkep kullanımı Emevîler döneminin başlarına kadar uzanmaktadır. Önceleri sadece kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Zamanla yeşil ve mavi renk de buna eklenmiştir. Altın suyunun yazıda kullanımı ise Bizanslılar dönemine kadar gitmektedir.²⁸⁰ Siyah, mavi ve zer mürekkeple ve farklı hat çeşitleriyle yazılan Mushafın bazı sayfalarında yıpranmadan kaynaklı silinme vardır. Özellikle altın mürekkeple yazılan muhakkak satırlarda siliklik, okumayı zorlaştırmaktadır. Harfler satıra serbest bir şekilde, muntazam dizilmiştir. Bütün satırlarda genel olarak harfler ve kelimeler arasında uyum vardır. Nesih hatlı satırlarda kalem hareketlerinin esnekliği, yazıyı sevecen ve hareketli göstermiştir. Bu satırlarda *nûn* kâseleri daha yuvarlak görünümde ya da kareyi andırır şekildedir. Sülüs yazı karakterinde daha çok tercih edilen *mim* harfinin kelime ortasında düğüm gibi duran “maklûbe”(ters çevrilmiş)²⁸¹şekli, nesih satırlarda da kullanılmıştır. *Mim* harfinin sonda birleşik şeklinde *mim* uzantısı çok zarîf ve incedir. Bazı harfler ise basık görünümlüdür. Ayrıca harflerin satıra dizilimi sola meyillidir.

Altın mürekkeple yazılan muhakkak satırlarda harekeleme, ince bir kalemle ve siyah mürekkeple, nesih satırlarda ise metnin kendi kalemiyle yapılmıştır. Nesih

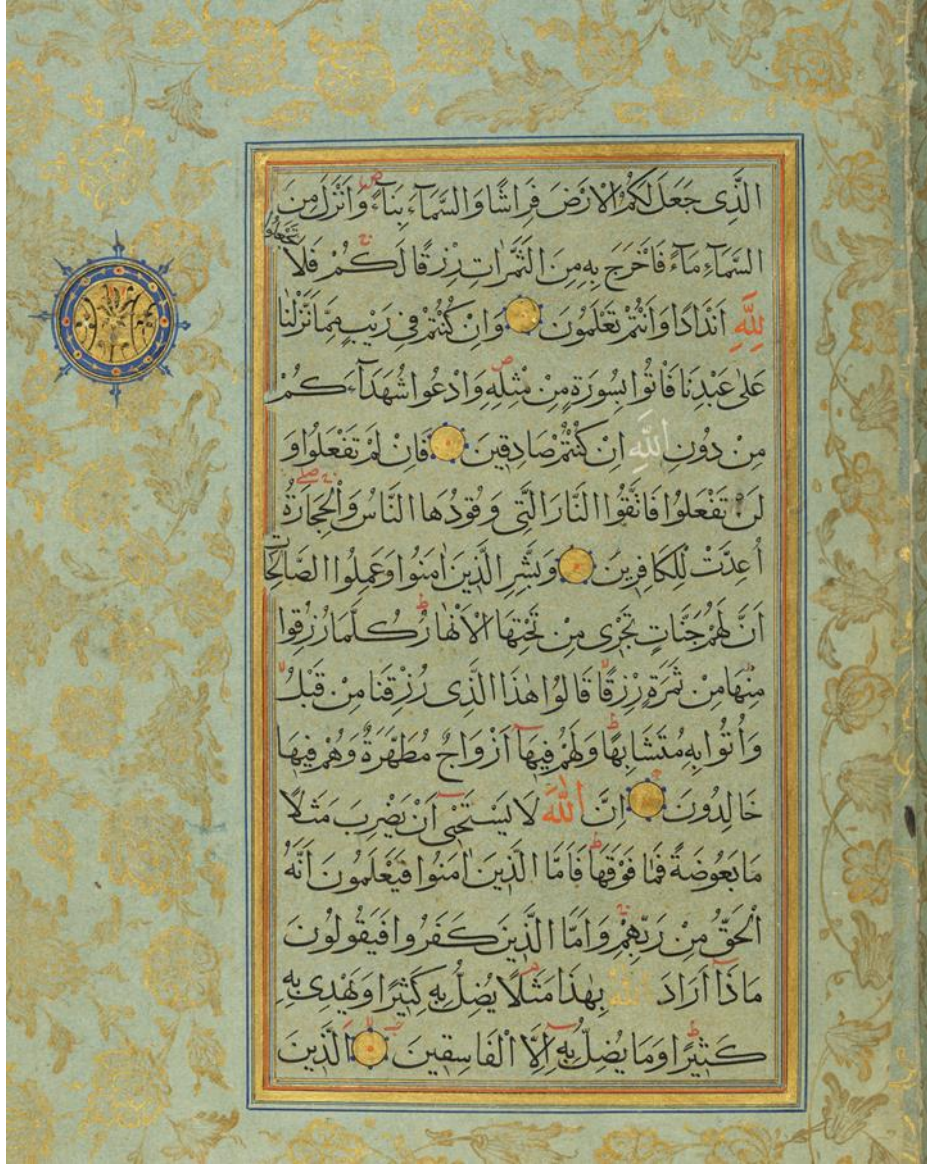
²⁸⁰ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 166.

²⁸¹ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a'sâ fî sinâati'l-inşâ*, 111; A.Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 133-134.

satırlarda *ötre*'lerin baş ve kuyruk kısmı arasında uyumsuzluk göze çarpar. Muhakkak ve sülüs satırlarda ise *ötre*'ler yapılırken döngü hareketi geniş bir alana yayıldığı için göz, büyük durmaktadır. Bütün satırlarda *üstün* ve *esre*'lerde kalem açısında birlik vardır. Nesih satırlarda mühmel harfler ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Muhakkak ve sülüs satırlarda ise nadiren kullanılmıştır. Harekeler satırda geniş yer kaplamayacak şekilde konumlandırılmıştır. Dolayısıyla muhakkak ve sülüs hatlı satırlar sade ve yalın görünümündedir. Noktalar, muhakkak ve sülüs satırlarda bazen aceleyle konmuş gibi özensiz durmaktadır. Nesih satırlarda ise nokta yapılırken kalemin geç kaldırıldığı örnekler vardır. Bu şekilde yapılan noktalar yatay dikdörtgeni andırmaktadır. Bütün satırlarda nokta grupları arasında mesafe fazla olmadığı için görünüm, muntazamdır.

3.1.1.2.4. NEKAY/6674 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 75: İ.Ü. NEKAY/6674, vr.5a

Tarih Kaydı: 676/1278

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 26,5 x 16,5 cm²⁸²

İnceleme Tarihi: 30.11.2022

Genel Özellikler:

Kırmızı deri ciltte yekşah süsleme tekniği kullanılmıştır. Dikdörtgen şemsenin salbekleri gülçe motifıyla yapılmıştır. Şemse ve köşebent yüzeyi rûmî motiftir. Kapak kenarları, iki sıra zencerek ve bir sıra girift kabartmalı kenar suyu ile bezenmiştir.²⁸³ Miklebli cildin kapak içleri altınla tezyinli kırmızı deri ile kaplıdır. 340 varaktan ibaret Mushaf, turkuazı andıran mat renkte âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebi ve nesih hatla zerefşanlı zemin üzerine 15 satır olarak yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında tezyinli madalyonların içinde, beyaz mürekkep ve tevkî' hatla İsrâ sûresinin 88. âyeti yazılıdır. 2b ve 3a sayfalarında serlevha tezhibi bulunmaktadır. Fâtiha sûresi iki sayfaya bölünerek beyaz mürekkep ve reyhânî hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresinin başlığı ve Vâkıa sûresinin 79-80. âyetleri açık pembe mürekkeple ve tevkî' hatlıdır. 3b sayfasında çok güzel bir sûre başı tezhibinden sonra Bakara sûresi başlamaktadır. Her cüzün birinci ve ikinci sayfalarında Kur'ân metni, muhakkak, sülûs ve reyhânî hatla münâvebeli olarak yazılmıştır. İlk, orta ve son satırlar muhakkak ve sülûs, aradaki 4 satır reyhânî hatlıdır. Muhakkak ve sülûs satırlarda çeşitli renkte mürekkep kullanılmıştır. Sûre başlıkları

²⁸² “Kur'ân-ı Kerîm”, İ.Ü. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, erişim 10 Ocak 2023,

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/Resûlts?qu=Yâkût+Kura n&te=

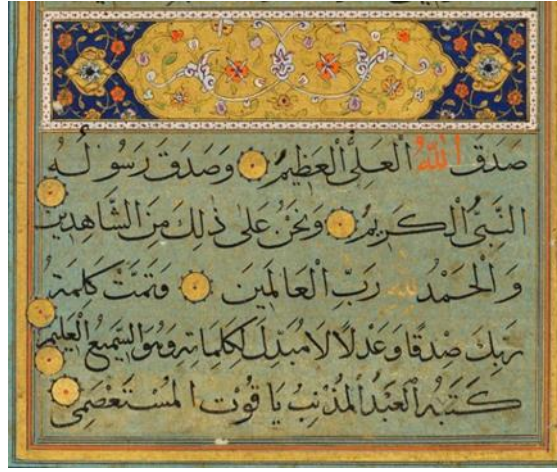
²⁸³ Fehmi Edhem Karatay, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazma Katoloğu: Kur'ân ve Kur'ânî İlimler* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay., 1951), 7.

tezyinli dikdörtgen paftalara, altın zemin üzerine beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. *Lafza-i celâl* beyaz, kırmızı ve sarı mürekkeple yazılarak metinden ayrılmış ve dikkat çekici hâle getirilmiştir. Durak yerleri, altınla boyalı basit şekillerle gösterilmiştir. Med işaretlerinin bir kısmı ile secâvend işaretleri, kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Çeşitli renkte cedvelle çerçevelenen alanın dışında kalan boşluklar, halkâr tezyinlidir. Hamse, aşır, secde ve cüz gülleri tezyinlidir. 336b ve 337a sayfasında bulunan tezyinatlı simetrik levhalarda hatim duası vardır. 337b, 338ba, 338b ve 339a sayfalarında yer alan tezyinatlı levhalara, *Tefëü’l-nâme-i Kur’ân* ta‘lik hatla yazılmıştır. 339b sayfasında tezyinli madalyonun içinde bu Mushafın Behrûz Muhammed Han’ın kütaphanesi için yazıldığı belirtilmektedir. Ayrıca 339b-340a sayfasındaki madalyonlara, eserin yazım tarihi H 676 yılı bölünerek yazılmıştır. Eserin tarihsiz ketebe kaydı, 336a sayfasındadır. Ketebe, sayfanın son 5 satırında dua ve zikir ifadeleriyle verilmiştir. Ketebe ifadesinin geçtiği son iki satırda yazı karakteri farklıdır. Ayrıca satırlarda orijinal yazının silindiğine dair izler vardır. Fehmi Edhem Karatay da eski kitâbetin silinerek, yeniden yazılma ihtimalinin olduğunu söylemektedir.²⁸⁴

Ketebesi:

Şekil 76: İ.Ü. NEKAY/6674, Ketebe Kaydı, vr.336a

²⁸⁴ Karatay, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazma Katologu: Kur’ân ve Kur’âni İlimler*, 7.

صدق الله العلي العظيم و صدق رسوله النبي الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و الحمد لله رب العالمين و تمت كلمة ربك صدقا و عدلا لا مبدل لكلماته و هو السميع العليم كتبه العبد المذنب ياقوت المستعصي

“Yüce ve büyük Allah doğru söylemiştir, onun Resûlü ve kerîm habercisi de doğru söylemiştir, biz de buna şahitlik etmekteyiz. Hamd, âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur. Rabbi'nin sözü doğruluk ve adalet üzere tamamlanmıştır. O'nun sözlerini kimse değiştirmemiştir (değiştirici yoktur). O, her şeyi işitendir, her şeyi bilendir. Onu, günahkâr kul Yâkût el-Musta‘simî yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin genel görünümü Yâkût el-Musta‘simî'nin reyhânî hatlı diğer eserlerine göre tutarlıdır. Kalem hareketlerinde de kat'iyet vardır. Terkipte *lâm* harfleri hafif sola mâildir ve irtifâsı yaklaşık 3-3,5 noktadır. *Hâ'* harfinde ise dönüş hareketi keskindir. *Lafza-i celâl*'ler satırdaki diğer kelimelerle uyumlu görünümündedir.

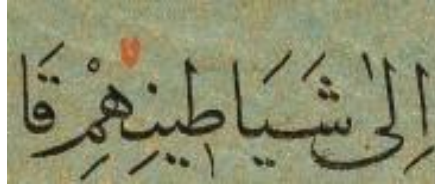
Şekil 77: İ.Ü. NEKAY/6674, Lafza-i Celâl Örneği

335a

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler çok hafif sola meyilli yapılmıştır. Kalem, düz bir şekilde aşağı çekilerek, harfin sonunda çok az gizlenmiştir. Zülfeler keskindir ve bazen harfle kaynaşmamış şekildedir. Harfin yapısında ve paralelliğinde uyum vardır. Nadiren müfred *elif*’lerin daha dik açıyla yapıldığı görülmektedir.

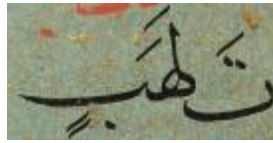
Şekil 78: İ.Ü. NEKAY/6674, Elif Harfi Örneği

4b

(ب) **Bâ’ Harfi:** Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde çanak düzümsü ve sığdır. Kelime sonunda harfin mürsel şekli de sıkça kullanılmıştır. Harfin yapımında kalem hareketleri net ve kararlıdır. *Bâ*’ harfinin diğer harflerle bağlantısı âhenklidir.

Şekil 79-80: İ.Ü. NEKAY/6674, Bâ’ Harfi Şekillerine Örnekler

335a

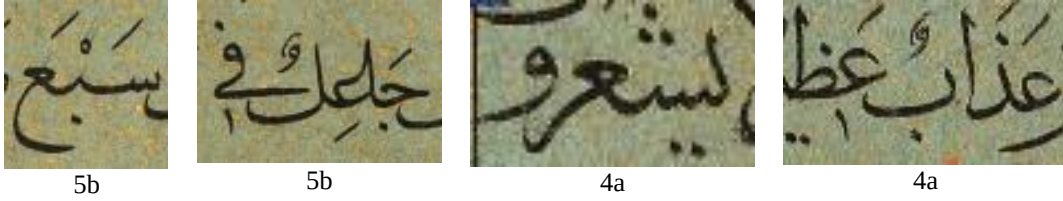

336a

(ع) **Ayn Harfi:** Kelime başında kullanılan *ayn* harfinin çene kısmında kalem hareketleri düzdür. Sülüs ve muhakkak hat karakterinde “ayn-ı nâ’lî” adı verilen şeklinin çene yapımında ise kalem hareketi bazen düz, bazen de hafif kavislidir. Harfin birleşim yerleri ince durmaktadır. Kelime ortasında *ayn* harfi, zarif ve dengeli görünümündedir. Yine 5b sayfasından alınan, harfin kelime ortasında kullanım şekillerinden, sülüs ve muhakkak

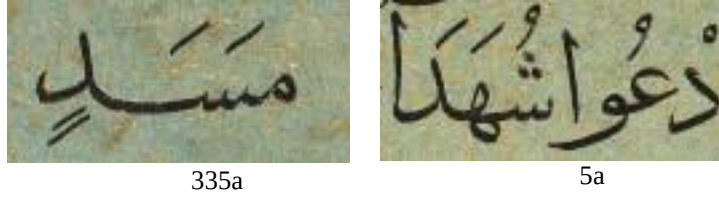
hat karakterinde “fem-i esed”²⁸⁵ olarak adlandırılan formu da ideal ölçüsündedir. Harfin karınlı şeklinde ise takvîsden düzümsü harekete geçişte, kalem açısı aniden değişmektedir. Bu durum harf bünyesinde incelik-kalınlık orantısını olumsuz etkilemiştir. Ama genel olarak *ayn* harfinin kullanım şekilleri tutarlıdır.

Şekil 81-84: İ.Ü. NEKAY/6674, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

(د) **Dal Harfi:** *Dal* harfinin müfred kullanımı çoğunlukla sülüs hat karakterinde “maktûfe”(kuyruğu az koparılmış)²⁸⁶ olarak adlandırılan formdadır. Harfin üst kolu düzümsüdür. Sonda birleşik şeklinde harfin çanağı andıran parçası takriben 3 nokta genişliğindedir. Kıvrım hareketine aniden geçilmiştir.

Şekil 85-86: İ.Ü. NEKAY/6674, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

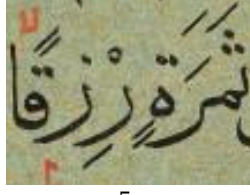

(ر) **Râ’ Harfi:** *Râ’* harfleri mürsel formdadır. Müfred *râ’* harfi, zülfelidir ve zülfeler keskindir. Harfin dikey kısmı ile gövde arasında bazen kalem kalınlığı uyumlu değildir. Ayrıca bazı *râ*’larda bağlantı yerinin haddinden ince olması, harf estetiğini olumsuz etkiler. Mürsel *râ’* ların paralelliklerinde her zaman uyum yoktur.

Şekil 87: İ.Ü. NEKAY/6674, Râ Harfi Şekillerine Örnekler

²⁸⁵ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 351.

²⁸⁶ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 127.

5a

Yâkût el-Musta‘simî’ye aidiyetine şüpheyle yaklaşılması gereken eserin sayfa kompozisyonu güzeldir. Harfler serbest bir şekilde satıra yerleştirilmiştir. Kitâbet, net ve âhenklidir. Dik harflerin açısı uyumludur. Kalemin, dönüşlerde ve kıvrımlarda bazen haddinden fazla incilmesi, incelik-kalınlık dengesini bozmuştur. *Nûn* kâseleri sığdır ve yaklaşık 6 nokta genişliğindedir. *Vav* başları bazen basık ve müdevver yapılmıştır. Ayrıca *boru kâf*ların genişliği de fazladır. İki kollu *kâf*larda ise kalem hareketleri yumuşaktır. Yazı, Yâkût’un diğer eserlerindeki üslûba göre canlı ve esnek görünümündedir.

Harekeleme metin kaleminden ince, özel bir kalemle yapılmıştır. Harekeler yazı ile uyumlu güzelliktedir. Eserin incelediğimiz varaklarında, mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Noktaların yapısında ise her zaman birlik yoktur. Noktalar, kalemin geç kaldırılmasından kaynaklı çoğunlukla geniş görümdedir.

3.1.1.2.5. NEKAY/6680 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 88: İ.Ü. NEKAY/6680, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 690/1291

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 18,5 x 13,5 cm (kâğıt)²⁸⁷

İnceleme Tarihi: 10.11.2022

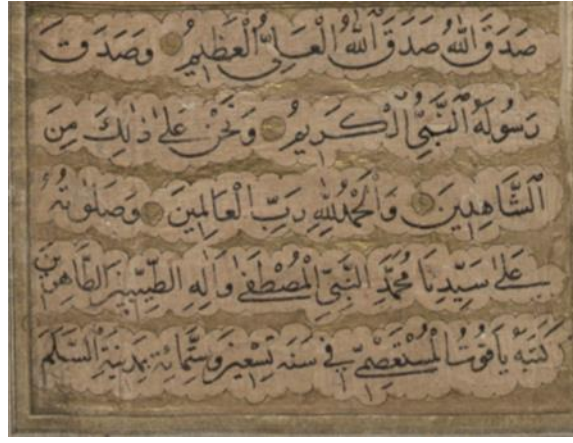
²⁸⁷ “Kur’ân-ı Kerîm”, İ.Ü. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, erişim 10 Ocak 2023, http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/Resûlts?qu=Yâkût+Kuran&te=

Genel Özellikler:

Eser, vişneçürüğü deri ile ciltlidir. Kapak yüzeyinde ince ve kalın bordür kullanılmış, bordürler kartuşlarla süslenmiştir. Cilt, mükleblidir ve oldukça yıpranmış görünümündedir. Kitabın sertâb ve miklebinde, kapak yüzeyinde kullanılan ince bordür süslemesi vardır. Miklebde kullanılan ana tezyinî unsur, hatâyî şeklindedir. 443 varaktan ibaret eser, nohudî renk âharlı kâğıtlara 11 satır şeklinde, siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. Serlevha tezhibli 1b ve 2a sayfasında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, 6 satır olarak yazılmıştır ve bulut şeridi içine alınan satırların arası, altınla tezyinlidir. Serlevhada sûrelerin başlıkları silinmiştir. Sûre başlıklarının yazıldığı altın zeminli panellerde sadece siyah mürekkep kalıntıları vardır. Tüm zeminin tezhipli olduğu bu sayfalarda, tezyinî unsurlarda hâkim renk, altın ve lâciverttir. Altın cedvelle çevrelenmiş metin alanında satır araları da, altınla tezyinlidir. Sûre başlıkları, altın zeminli dikdörtgen panellere, beyaz mürekkeple ve nesih hatla yazılmıştır. Bazı sûrelerin başlığı silinmiştir. Duraklar, altın ve mavi ile renklendirilmiş basit şekillerden oluşur. Secâvend ve bazı med işaretleri kırmızı mürekkepledir. Hamse, aşır, hizb, nısf, secde yerleri ve cüz geçişleri kenar boşluklarında, altın mürekkeple ve yazıyla, sade bir şekilde gösterilmiştir. Ayrıca sayfa kenarlarında siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmış dua ifadeleri, kırmızı mürekkeple ve ta'lik hatla Farsça notlar ve kırmızı mürekkeple belirtilmiş kırâat farklılıkları vardır. Ketebe kaydı 443a sayfasında, nesih hatla 5 satır şeklindedir.

Ketebesi:

Şekil 89: İ.Ü. NEKAY/6680, Ketebe Kaydı, vr.443a

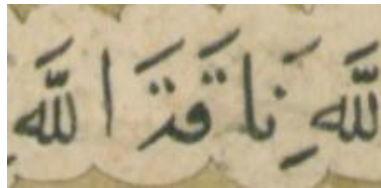
صدق الله صدق الله العلي العظيم و صدق رسوله النبي الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين والحمد لله رب العلمين و صلوته على سيدنا محمد النبي المصطفى وآ له الطيبين الطاهرين كتبه ياقوت المستعصمي في سنة تسعين و ستمائة بمدينة السلام

“Allah doğru söylemiştir. Yüce ve büyük olan Allah doğru söylemiştir. Ve onun kerîm elçisi Peygamber de doğru söylemiştir. Biz de buna tanık olanlarız. Âlemlerin rabbi Allah’a hamd olsun. Ve onun salâtı, efendimiz, güzîde peygamber Muhammed’e ve temiz ve iyi ailesinin üzerine olsun. Onu, Yâkût el-Musta’sımî 690 senesinde Medinetü’s-Selem’de yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin ilk *lâm*’ı sola mâil, ikinci *lâm*’ı çoğunlukla diktir. Terkip, satır çizgisi üzerine düz bir şekilde yerleştirilmiştir. *Hâ*’ harfinde dönüş hareketi keskindir. *Lâm* harfleri, sert ve keskin kalem hareketiyle birleşir. Derin kavislerin genişliği ise değişebilmektedir. Terkibin yapısı tutarlı değildir.

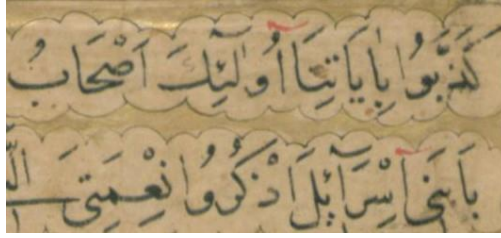
Şekil 90: İ.Ü. NEKAY/6680, Lafza-i Celâl Örneği

436a

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler düz ya da çok hafif sola meyilli yapılmıştır. Harf bazen düz, bazen de sonunda kalemin hafif gizlendiği “mutlak”²⁸⁸ yapıdadır. Gövde ve kuyruk kısmında tahdîb olan *elif*’ler de vardır. Bazen zülfe, *elif*’lerin sol tarafına yapılmıştır.

Şekil 91- İ.Ü. NEKAY/6680, Elif Harfi Örneği

5b

(ج) **Cim Harfi:** *Cim* harfinin başta, ortada ve sonda birleşik şekillerinde emin ve tutarlı kalem hareketleri görülmektedir. Başta kullanım şekillerinden, kalemin sağdan sol-alta hafif meyilli cereyânı ile oluşan üst parçasında, belirgin ve hoş bir eğrilik vardır. Harfin burnu latîf durmaktadır. Harfin başta kullanım şekillerinden bademe benzeyen ve sülüs hat karakterinde “mülevveze”²⁸⁹ olarak isimlendirilen formunun genişliği, 4 noktadır. Bu formun iç kısmında kalan boşluk tutarlı yapıdadır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde ise karın ortadan hayalî bir çizgiyle bölündüğünde, iki yanda kalan kavisler her zaman simetrik değildir. Karın genellikle sağ-alta meyilli, mürsele şeklinde yapılmıştır.

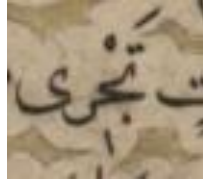
Şekil 92-95: İ.Ü. NEKAY/6680, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

²⁸⁸ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 57.

²⁸⁹ Kalkaşendî, *Subhu’l-a’sâ fî sinâati’l-inşâ*, 103.

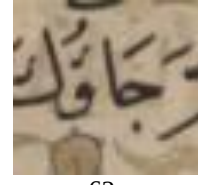
243a

69a

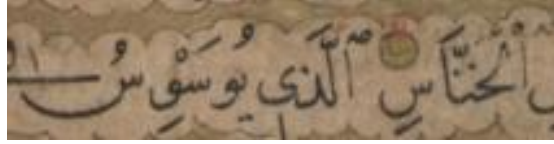
244a

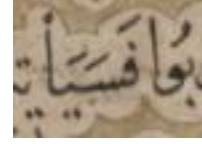
62a

(س) Sin Harfi: *Sin* dişleri çoğunlukla hafif sağa meyillidir. Dişler, bazen yumuşak, bazen de köşeli ve keskin birleştirilmiştir. *Sin* kâsesi yapılırken takvîs hareketine erken geçildiğinde kâse, nesih hat karakterine göre yuvarlak durmaktadır. Harf, sıklıkla kâselerin keşîdeli yapıldığı, sülûs hat karakterinde “mebsûta”²⁹⁰ olarak isimlendirilen şekilde görülmektedir.

Şekil 96-97: İ.Ü. NEKAY/6680, Sin Harfî Şekillerine Örnekler

443a

262b

(ك) Kaf Harfi: *Kaf* başları öne eğik ya da düz durmaktadır. Göz, çoğunlukla kapalıdır. Harfin ortada kullanımında döngü hareketi bazen yumuşak, bazen köşelidir. *Kaf* kâseleri âhenklidir. Takvîs 1/3'lük son kısımdadır ve harf çoğunlukla keskin ve ince bitirilir. Sonda birleşik *kaf*'lar keşîdeli şekilde de görülür. Keşîdelerde kalem kalınlığının uyumlu olmadığı örnekler mevcuttur.

Şekil 98-99: İ.Ü. NEKAY/6680, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler

4a

439

²⁹⁰ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ fî sinâati 'l-inşâ*, 105.

(٧) **Lâm-elif:** *Lâm-elif*lerin açık makas şeklindeki “muhakkaka”²⁹¹ formu, çoğunlukla sağa meyyal şekildedir. Soldaki kol, zülfeli ya da zülfesiz yapılmıştır. Kolların kalınlıkları birbirine yakındır. Harfin sonda birleşik “muhaffefe”²⁹² şeklinde kuyruk kısmı uzun yapılmıştır ve kalem, düzümsü hareketten sonra sol-üste hafif kıvrılır. Genel olarak harf yapısında istikrar yoktur.

Şekil 100-101: İ.Ü. NEKAY/6680, Lâ-m-elif Harfi Şekillerine Örnekler

Mushafta sayfa kompozisyonu muntazamdır. Harflerin yapısında görülen bazı tutarsızlıklar genel sayfa görünümünün âhengini bozmayacak ölçüdedir. Harflerin arasındaki mesafenin orantılı olması ve harflerin satıra serbest yerleşimi, okuyuşu kolaylaştırmaktadır. Kitâbet, genel olarak nesih hat karakterinin özelliklerini yansıtmaktadır. İniş ve çıkışlarda, dönüşlerde kalem hareketleri yumuşaktır. Fakat kıvrak ve kavisli hareketlerin fazlalığı, harfleri klasik ölçüden uzaklaştırmıştır ve bazı harflere ibtidâî görünüm vermiştir. *Mim* harfi, kelime ortasında, goncaya benzeyen şekliyle de karşımıza çıkmaktadır. Harfin sonda birleşik, uzantılı formu, ince ve zarif şekilde nihâyetlenir. *Ayn* harfi kelime ortasında içi dolu ve yuvarlakça ya da içi doldurulmamış şekildedir. Kâseler bazen ideal ölçüsünden daha yuvarlak yapılmıştır. Mukavver vav harfleri çoğunlukla basık görünümündedir. Harfin başı ile gövdesi arasında çok az mesafe

²⁹¹ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 204.

²⁹² Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 204.

birakılmıştır. Ayrıca *râ* , sonda birleşik *lâm* ve *vav* harfinden sonra müfred gelen harflerin bazen birleştirildiği görülmektedir.

Harekeleme metnin yazıldığı kalemle yapılmıştır ve hareketler yazı ile uyumlu gelişim seyrindedir. *Üstün* ve *esre*’lerde kalem açısı uyumludur. Harfin üzerine konulan çift *ötre*, bazen birbirine ters konumlandırılan iki *ötre* şeklinde yapılmıştır. *Cezm*, müdevver şekildedir. Mühmel harf ve tezyin işaretleri kullanılmamıştır. Noktalar ise muntazam ve köşeli yapıdadır. Ama noktanın ideal yapısı her zaman muhafaza edilememiştir.

3.1.1.2.6. NEKAY/6734 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 102: İ.Ü. NEKAY/6734, vr. 2b-3a

Tarih Kaydı: 655/1257

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı:10,2 x 6,5 cm²⁹³

İnceleme Tarihi: 02.12.2022

Genel Özellikler:

Koyu kahverengi deri cilt, İrankârî ince kabartma altın tekniği ile müzehheptir. Sırt kısmı alafranga tarzda kartonlu yapılmıştır.²⁹⁴ Tüm zeminin bezeli olduğu kapak yüzeyinde şemse ve köşebent de kullanılmıştır. Kapak, zencerek ve altın cedvelle çevrelenmiştir. Kenar bezemeleri ise bitkisel motiflidir. 423 varaktan ibaret eser, krem renk âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebi ve nesih hatla 11 satır şeklinde kompozisyonlanmıştır. 1a sayfasında tezhipli bir madalyon vardır. Altın zeminli simetrik levhalardan oluşan serlevha tezhipli 1b ve 2a sayfalarında, Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 6 satır şeklinde yazılmıştır. Metin alanı altın cedvelle çerçevelenmiştir. Duraklar, altınla boyalı basit şekillerle gösterilmiştir. Sûre başlıkları, inceleme imkânı bulduğumuz varaklarda tezyinli dikdörtgen paftaların içine, siyah tahrirli altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Hamse ve aşır gülleri tezyinatlı olan Mushafta ketebe, 443a sayfasında, 6 satır şeklindedir.

Ketebesı:

Şekil 103: İ.Ü. NEKAY/6734, Ketebe Kaydı, vr. 443a

²⁹³ “Kur’ân-ı Kerîm”, İ.Ü. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, erişim 15

Ocak

2023,

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/Resûlts?qu=Yâkût+kuran&te=

²⁹⁴ “Kur’ân-ı Kerîm”.

قد اتفق الفراغ البلاغ من الكتابة كلام الله السامي المنزل علي النبي الامي كتبه ياقوت المستعصمي تجاوز الله عن سيئاته ببغداد في سنة خمس و خمسين و ستمائة حامدا لله تعالى على نبيه محمد و آله و سلم

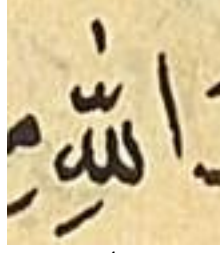
“Allah'ın ümmî Peygamber'e vahyettiği yüce sözün sonuna ulaşıldığı konusunda ittifak edildi. Onu, Yâkût el-Musta‘сімî -Allah günahlarını bağışlasın- Bağdat'ta, 655 yılında, yüce Allah'a hamd ederek ve peygamberi Muhammed'e ve ailesine selâm ederek yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:²⁹⁵

(الله) Lafza-i Celâl: *Lafza-i celâl*'in ilk *lâm*'ının sola meyil açısı bazen ideal orandan fazladır. Bu durumda *lâm* harflerinin oluşturduğu aralık dar durmaktadır. Özellikle üst kısımda bu darlık artmaktadır. Terkibin irtifâsı takriben 3,5 noktadır. Bazen satır içinde terkip, diğer kelimelere oranla hacimsiz durmaktadır. *Lâm* harfine takılan *hâ* 'lar, bazen müdevver, bazen de üçgenvâri görünümündedir.

Şekil 104: İ.Ü. NEKAY/6734, Lafza-i Celâl Örneği

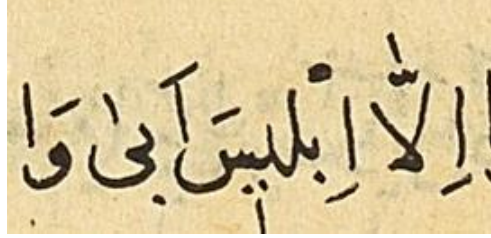
²⁹⁵ Değerlendirmemiz kısıtlı sayıda sayfa üzerinden yapılmıştır.

4a

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*ler çoğunlukla hafif sola mâildir ve düz yapıdadır. Az da olsa dik açıyla yapılan ya da sadrında ve kuyruk kısmında tahdib olan *elif*ler vardır. Harfin başı ile sonu arasında çok az kalınlık farkı görülmektedir. Harfin irtifâsı da bazen fazlalaşmaktadır.

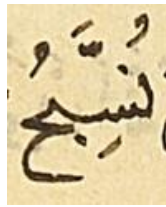
Şekil 105: İ.Ü. NEKAY/6734, Elif Harfi Örneği

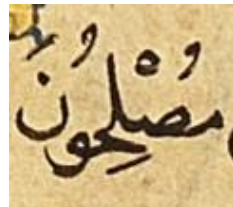
5a

(ح) **Ha Harfi:** *Ha* harfi kelime başında ve ortasında çoğunlukla ideal ölçüsündedir ya da ona yakın yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda mürekkeb şeklinde *ha* karnı, basık görünümündedir ve karın kısmında takvîsden düz harekete geçiş, anidir. Bu ani geçiş, harf yapısındaki simetriği bozmuştur.

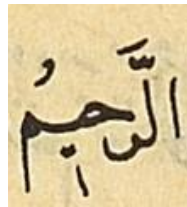
Şekil 106-109: İ.Ü. NEKAY/6734, Ha Harfi Şekillerine Örnekler

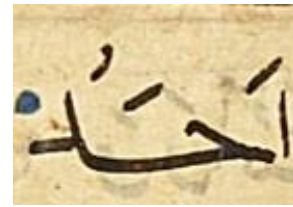
4b

2b

5a

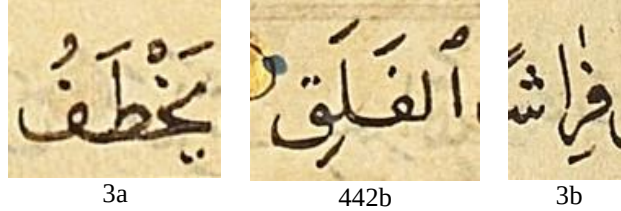

442b

(ف) **Fâ Harfi:** *Fâ* başlarının duruş yönü tutarsızdır. Düz, öne eğik ya da arkaya yatık görünümündedir. Harfin başta kullanım şeklinde göz çoğunlukla kapalıdır. Mürekkebin dağılması da harf boşluğunu kapatmıştır. Harfin ortada kullanımında dönüş

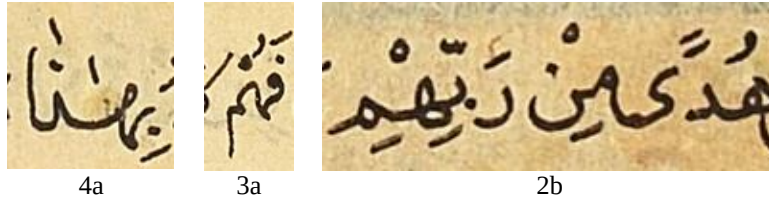
hareketi sert ve köşelidir. Harfin tepe noktası, dik ya da hafif sağa meyilli yapılmıştır. *Fâ* harfinin müfred ve sonda birleşik, sülüs hat karakterinde “mecmua”²⁹⁶ olarak adlandırılan formunda çanak dar ve derindir.

Şekil 110-112: İ.Ü. NEKAY/6734, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler

(٥) **Hâ’ Harfi:** *Hâ’* harfinin başta ve ortada kullanılan kedi gözlü şeklinde harf yapısı tutarlı değildir. Bazen harf ideal şeklinden daha müdevver durmaktadır. Harfin ortada kullanılan mukavver şeklinde ise ölçü birliği yoktur. *Hâ’* harfinin ortada kullanılan, sülüs hat karakterinde karınca hortumuna benzetilen²⁹⁷ şekli kıvrak ve tutarlı yapıdadır. Harfin bu formu sıkça kullanılmıştır.

Şekil 113-115: İ.Ü. NEKAY/6734, Hâ’ Harfi Şekillerine Örnekler

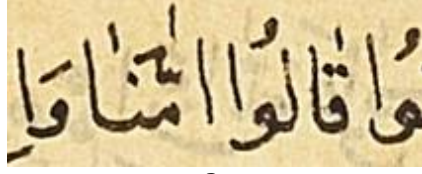

(٦) **Vav Harfi:** Eserin kitâbetinde harfin hem mürsel hem mukavver şekli kullanılmıştır. Vav başları yukarı kalkık yapılmıştır ve ölçüsünde istikrar yoktur. Harfin yapımında çizgilerin incelik ve kalınlık uyumunu her zaman sağlanamamıştır. Vav uzantıları çoğunlukla küt şekilde bitirilmiştir.

Şekil 116: İ.Ü. NEKAY/6734, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

²⁹⁶ Kalkaşendî, *Subhu ’l-a ’şâ fî sinâati ’l-inşâ*, 109.

²⁹⁷ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 356.

3a

Eserin kitâbeti, el hareketlerinin sağlam olmamasından kaynaklı ibtidâî görünümündedir. Yazıda kalemin incelik-kalınlık uyumu sağlanamamıştır. Bazı harflerin bünyelerinde kalem hareketlerinde haddinden fazla kalınlık vardır. Mürekkebin zamanla dağılması bu durumun nedeni olabilir. Harfler satıra serbest bir şekilde dizilmiştir. Ama harfleri satıra sığdırma çabasından dolayı bazı satırların sonunda giriftlik vardır. Satıra düz şekilde yerleştirilen harflerin, satır sonlarında bazen sol-üste meyilli dizildiği görülmektedir. Dik harflerde mükemmel bir uyum yoktur. Dik harflerin hem yapılarında hem paralelliklerinde istikrarsızlık göze çarpmaktadır. Sayfa kompozisyonu genel olarak güzeldir. Fakat müfredât ve mürekkebât âhenkli değildir. Harflerin ölçü ve yapısında tutarsızlık vardır. Harfler bazen haddinden küçük ya da büyük yapılmıştır. Ayrıca harflerde abartılı eğri hareketler görülmektedir. Kâseler ise ideal orana göre müdevver görünümündedir.

Harekeleme metnin kalemiyle yapılmıştır. *Cezm* müdevver şekildedir ve yapısında orantısızlık dikkat çeker. *Şedde*'nin irtifâsı yaklaşık 1-1,5 noktadır. Yukarı vuruşlar ise çoğunlukla sağa mâildir. Mühmeller ve tezyin işaretlerinin olmaması yazıyı yalın göstermiştir. Noktalama, mürekkebin dağılmasından kaynaklı dağınık görünümündedir.

3.1.1.3. Mevlana Müzesi

Mevlana Müzesi'nde korunan, Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 2 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.1.1.3.1. (15) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 117: Mevlana Müzesi/15, sy.4-5

Tarih Kaydı: Safer 696/Kasım 1296

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 24 x 16 cm

İnceleme Tarihi: 14.11.2022

Genel Özellikler:

Kızıl kahve deri ile ciltli eser, zilbahar şemselidir. Şemse, iç içe geçmiş zencereklerden oluşan bordür ve cedvellerle çevrelenmiştir. Cildin miklebinde, kapak yüzeyinde görülen süslemeler bulunur. Sertâb ise yine kapak yüzeyi ile uyumlu bordürler ve zilbaharda kullanılan motiflerle süslenmiştir. 297 varaktan ibaret Mushaf, nohudî renk âharlı kâğıtlara, siyah mürekkep ve nesih hatla 13 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Sayfa

numaralandırılması varak olarak yapılmamıştır. Her sayfaya numara verilmiştir. 1. sayfada eser hakkında kısa bilgiler ve vakfiye kaydını içeren notlar bulunmaktadır. Bu notlara göre eser, Yenişehir Kaymakamı Necip Bey'in kızı Lebîbe Havva Hanım'ın ruhu için oğulları, İlhamî ve Necip Bey ile kerimesi, Konya Valisi Feridun Bey'in eşi Hanımefendi tarafından, 29 Şevval 1316 tarihinde Mevlana Müzesi'ne vakfedilmiştir. 2 ve 3. sayfada simetrik olmayan, farklı desenlerden oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. Yıpranmış levhalarda mavi ve siyah mürekkeple yazılmış , kûfi hatlı yazılar mevcuttur. 4 ve 5. sayfada Fâtiha ve Bakara sûresinin başlığı ile Vâkıa sûresinin 77-79. âyetleri tezyinli panellerin içine, altın tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfi hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresi, 5 satır şeklindedir. 4 ve 5. sayfadaki Kur'ân metni beynessutur tezyinlidir ve zencerek motifli altın cedvelle çevrilidir. Sonraki 11 sayfada metin, sade altın cedvelle sınırlandırılmıştır. Diğer sayfalar da ise metin, serbest alana yazılmıştır. Sûre başlıkları, tezyinli dikdörtgen panellerin içine, çeşitli renkte mürekkeple ve kûfi hatladır. Nâs sûresinin başlığında sülûs hat tercih edilmiştir. Bu panellerin dış kenarlarına armudî formda rozetler eklenmiştir. Duraklar, ortası mavi, yaprakları altınla boyalı çiçek motifleri şeklindedir. Hamse, aşır ve secde gülleri tezyinlidir ve bu güllerin içindeki ifadeler zer mürekkep ve kûfi hatla yazılmıştır. Cüz numaraları sayfa kenarlarında, dikdörtgen altın zeminli panellerde, beyaz mürekkep ve kûfi hatla gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır. 594. sayfada yer alan ketebe kaydı, altın ve beyaz zencerekle çevrili alanın içinde, nesih hat ile 3 satır şeklindedir. Ketebe, Kur'ân metninin nihâyetlendiğini bildiren tesbih ifadeleri ile birleştirilmiştir. Bu ifadelerin ilk satırı, sülûs hatla ve beyaz mürekkeple tezyinli paftanın içine yazılmıştır. Ketebe kaydı ise bu kitâbetin altında beynessutur tezyinlidir.

Ketebesi:

Şekil 118: Mevlana Müzesi/15, Ketebe Kaydı, 594

صدق الله العظيم و بلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب ياقوت المستعصمي في صفر سنة ست و تسعين و ستمائة حامدا لله و مصليا على نبيه محمد و آله و مسلما

“Yüce Allah doğru söyledi ve onun kerîm elçisi tebliğ etti. Biz de buna şahitlik etmekteyiz. Yâkût el-Musta‘simî (onu), Safer ayında, 696 yılında, Allah’a hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkîbin genel görünümünde kalem hareketleri yumuşaktır. İlk *lâm* sola meyilli, ikinci *lâm* dik yapılmıştır. Derin kavislerin genişliğinde ve satır çizgisine oturuşunda farklılık görülmektedir. Güzel *hâ*’lar ise insicamlıdır.

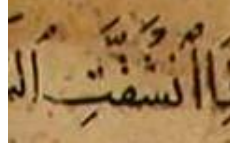
Şekil 119: Mevlana Müzesi/15, Lafza-i Celâl Örneği

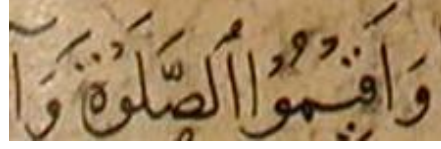
36

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler dik ya da hafif sola meyilli yapılmıştır. Harf yapısında ve irtifâsında birlik yoktur. Bazen harf düz, bazen de dalgalı görünümündedir. *Elif*’lerin bir kısmı çok belirgin olmayan sola kıvrılma hareketi ile biter.

Şekil 120-121: Mevlana Müzesi/15, Elif Harfi Örneği

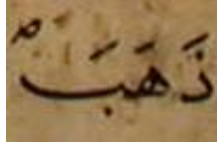
516

14

(ب) **Bâ' harfi:** *Bâ'* harfinin başta ve ortada kullanım şekilleri tutarlıdır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde çanak yapısı farklılaşmaktadır. Çanak, mürsel şekilde yapıldığında, keskin ve sol-üste meyilli bitirilmiştir. Harflerin satırda orantılı dağılımını sağlamak için bazı *bâ*’ların çanak genişliği artırılmıştır. Çanakların bir kısmı da reyhânî çanaklarını andırmaktadır.

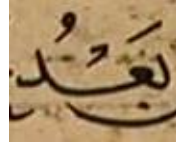
Şekil 122-125: Mevlana Müzesi/15, Bâ Harfî Şekillerine Örnekler

5

568

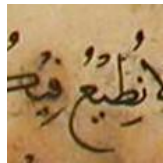
38

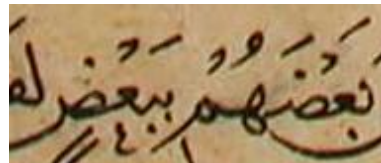
247

(ع) **Ayn Harfi:** Harfin kelime başında kullanılan şekillerinde bazen çene ve kaş kısmı arasındaki mesafe azalmaktadır. Harfin “ma’kûd” formunu andıran kullanımında göz, kapalı ya da açık yapılmıştır. Harfin tepesi bazen kubbemsi, bazen de düzdür. *Ayn* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında, karnın en alt kısmı ya sağ-alta meyilli ve kavisli ya da satır çizgisine paralel ve düzümsü bitirilmiştir. Yani mürsel ya da müsbele (kuyruğu aşağı çekilmiş) formdadır. Karnın içi genişliğinde de istikrar yoktur.

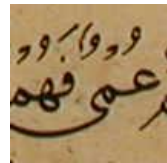
Şekil 126-129: Mevlana Müzesi/15, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

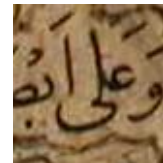
530

42

27

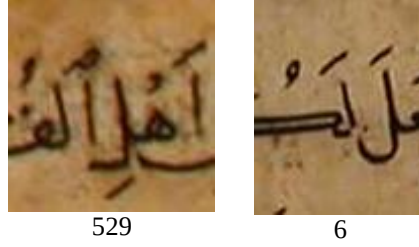

5

(ل) **Lâm Harfi:** *Lâm* çanakları bazen derin ve dar, bazen *nûn* kâsesi şeklinde mukavver yapılmıştır. Ayrıca *lâm* harfi, *elif* harfine 2-3 nokta genişliğinde, düzümsü bir

parçanın eklenmesi ile de karşımıza çıkar. Bu şekilde yapılan *lâm*'larda yatay ve dikey parçanın kalınlığı benzerdir ve parçaların birleşimi, köşeli ve serttir.

Şekil 130-131: Mevlana Müzesi/15, Lâm Harfi Şekillerine Örnekler

(9) **Vav Harfi:** Vav harfinin bünyesinde farklılık görülmektedir. Vav gözleri, açık ya da kapalı şekildedir. Baş kısmı ise bazen küçük yapılmıştır. Reyhânî vav'ları gibi uzunca bir gövdeye sahip vav'lar da vardır. Bazen mukavver vav'larda kıvrılma hareketi geç başlar ve geçişin ani olmasından dolayı harfin bitiminde kırılma görünümü vardır.

Şekil 132-133: Mevlana Müzesi/15, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

Bu Mushaf, nesih hattın gelişimi gösteren önemli bir eserdir. *Elif* harflerinin irtifâsında, *bâ* 'teknelerinin bazen düzüksü yapılmasında, vav gövdelerinin uzunluğunda reyhânî hattın izleri görülmektedir. *Boru kâf*'ların gövde genişliği artmış, gövdeyi oluşturan parçalar arasındaki mesafe azalmıştır. Harfler, genellikle satıra orantılı ve serbest dizilmiştir. Ama girift görünümde olan satırlar da vardır. Bazı sayfalarda da, silinen ve yıpranan satırlar tekrar yazılmıştır. Bu durum sayfa görünümünün âhengini bozmuştur. Harflerin yatay ve dikey kısımlarında kalem kalınlığı her zaman orantılı değildir. Dikey kısımların haddinden ince kaldığı örnekler vardır. Keşîdelerde, kâselerde, *cim* başı ve karnında ve *mim* harfinde çoğunlukla emin el hareketleri görülür. Harflerin ölçüsünde tutarsızlık olsa da, genel sayfa görünümü güzeldir. Bu durum, Kur'ân metninin yazıldığı alanın güzel yönetilmesiyle alâkalıdır.

Hareke kalemi, metnin yazıldığı kalemle aynı kalınlıktadır. *Üstün* ve *esre*'lerin yapımında kalem açısı her zaman aynı değildir. İki *üstün* ise mesafeli şekilde konumlandırılmıştır. *Şedde*'ler dik ya da hafif sağa mâil yerleştirilmiştir. Tezyin işaretlerinden *turnak* ve *hilal* kullanılmıştır. Mühmeller arasında her zaman uyum yakalanamamıştır. Noktaların açısında birlik vardır ama yapısı tutarsızdır. Noktalamanın özensiz durduğu yerler vardır. İkili ve üçlü noktalar, satırdaki dengeyi sağlamak için yan yana ya da üst üste konulmuştur.

3.1.1.3.2. (16) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 134: Mevlana Müzesi/16, 4-5

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 19,51 x 4 cm

İnceleme Tarihi: 16.11.2022

Genel Özellikler:

Açık kahverengi deri cilt, alttan ayırma oval şemse, salbek ve köşebentlerle tezyinlidir. Kenar bezemesi olarak altınla renklendirilen zencerek ve cedvel kullanılmıştır. Eserin miklebinde de şemse ve köşebent bulunur. Sertâb yüzeyindeki kartuş içinde Vâkıa sûresinin 79. âyeti yer almaktadır. Aynı renkteki kapak içi sade tezyinlidir. Sayfa numaralandırması matbu eserler gibi yapılan, 219 varaktan ibaret eser, nohudî renk âharlı kâğıtlara, 20 satır şeklinde, siyah is mürekkebi ve reyhânî hatla yazılmıştır. Kur'ân metni altın cedvelle çevrili alan içindedir. Ayrıca sayfa kenarlarında, yeşil renkte ikinci bir cedvel vardır. Kapaktan sonraki sayfada Konya Asâr-ı Atîka Müzeleri Müdürü Mehmet Yusuf Bey'in eser hakkında, 24 Kânun-i Sâni 1927 tarihli, rik'a hattıyla notu vardır. 2 ve 3. sayfalarda simetrik dikdörtgen, altın zeminli zahriye tezhibi bulunmaktadır. 4 ve 5. sayfalarda ise tezyinli yatay dikdörtgen panellerin içinde, beyaz mürekkeple ve sülüs hatla, Fâtiha ve Bakara sûrelerinin başlığı ve Vâkıa sûresinin 79. âyeti yazılmıştır. 4. sayfada Fâtiha sûresi 6 satır şeklindedir. Sağa yaslanarak yazılan sûrenin etrafı, bulut şeklinde çevrelenmiştir ve kalan boşluklar tezyin edilmiştir. 4 ve 5. sayfalar, kalınca yapılmış altın cedvelle sınırlandırılmıştır. Cedvelle sınırlı alanda, Kur'ân metninin her iki yanında kalan, simetrik olmayan kenar boşlukları da tezyinlidir. Nâs sûresi hariç sûre başlıkları, Mushafın genelinde açık renkte, tarama çizgileriyle tezyinli dikdörtgen paftaların içine, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Yazım esnasında hattatın unuttuğu âyet ya da âyet bölümleri, kenar boşluklarına sonradan eklenmiştir. Duraklar, kırmızı mürekkeple yapılan ve altınla boyanan daireler şeklindedir. Hamse ve aşır gülleri farklı büyüklükteki madalyonlarla gösterilmiştir. Hizb ve cüz yerleri, kenar boşluklarında kırmızı mürekkeple ve yazı ile belirtilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Ketebe 437. sayfada, Nâs sûresinden sonra, siyah tahrirli

altın mürekkeple ve sülüs hatla, 3 satır şeklinde, tarih belirtilmeden yazılmıştır. Onarım esnasında kullanılan kâğıdının altında kalan kısım ise okunamamaktadır.

Ketebesi:

Şekil 135: Mevlana Müzesi/16, Ketebe Kaydı, 437

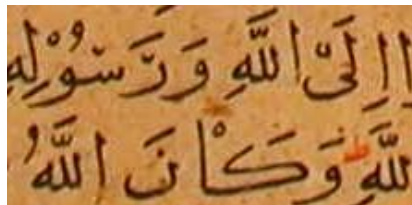
كتبه ياقوت المستعصمي حامدا لله تعالى علي نعمه و مصليا على نبيه محمد...

“Onu, Yâkût el-Musta‘сімî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e salât ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yüksekliği takrîben 3-3,5 noktadır. İlk *lâm* sola mâildir ve zülfelidir. Zülfeler arasında birlik yoktur. İkinci *lâm* harfi de hafif sola meyilli yapılmıştır. Derin kavisler arasındaki mesafe, ikinci *lâm*’ın meyil açısına göre değişmektedir. *Hâ*’ harfleri genel olarak uyumludur.

Şekil 136: Mevlana Müzesi/16, Lafza-i Celâl Örneği

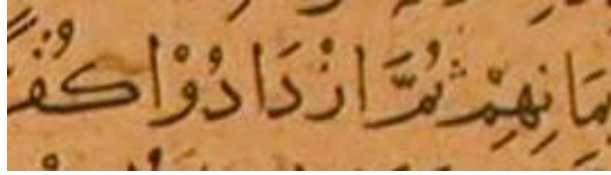

66

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif* harfleri dik ya da hafif sola meyillidir. Harf, zülfelidir ve zülfelerin yapısı her zaman uyumlu değildir. Bazen küt, bazen keskin yapılan

zölfelerin *elif* harfi ile yaptığı açı değişebilmektedir. *Elif* harfi, sağındaki harfle birleştiğinde yukarı vuruş ya dik ve düzdür ya da gövde kısmında sağa tahdîb vardır. Harf, kalem ağzı görünür şekilde sola kıvrılarak tamamlanır. Böylelikle bünyenin görünümü bombeli durur. *Elif*'lerin yapısında genel olarak uyum vardır. Fakat meyil açısındaki farklılık bu âhenki bozmaktadır.

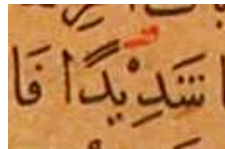
Şekil 137: Mevlana Müzesi/16, Elif Harfi Örneği

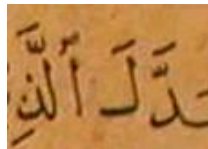
45

(د) **Dal Harfi:** Müfred *dal* harfleri zölfelidir. Harf bünyesinde genel olarak birlik vardır. Harfin üst kolu bazen düzümsü yapılmıştır. *Dal* harfinin sonda birleşik şeklinde dikey kısım 2-3 nokta kadardır. *Dal* çanağı bazen yuvarlak ve derindir. Bazen de, düzümsüdür ve kalemin kıvrım hareketine geçişi anidir. Harf, kelime sonunda mürsel şekliyle de kullanılır.

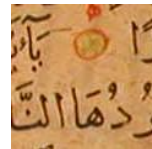
Şekil 138-140: Mevlana Müzesi/16, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

395

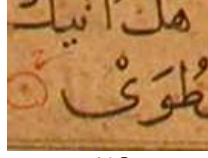
9

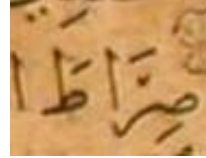
396

(ط) **Ta' Harfi:** *Tâ'* harflerinin yatay ve müdevver kısmı genel olarak tutarlıdır. Fakat harfe takılan zölfeli *elif*'ler, bazen dik, bazen sağa meyilli yapılmıştır. Harf, solundaki dik harfle birleştiğinde çıkış hareketi, harfin hemen bitiminde yükselmektedir. Bu şekilde ani ve sert çıkış, terkibin âhengini bozmaktadır.

Şekil 141-142: Mevlana Müzesi/16, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler

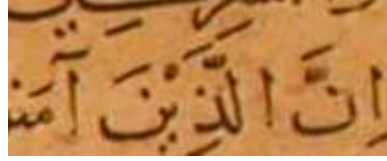
416

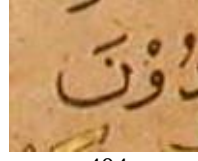
4

(ن) **Nûn Harfi:** *Nûn* harfinin müfred kullanımı zülfelidir. Kâseler sıg, geniş ve düzümsüdür. Harfin müfred şeklinde bazen harf yapısı, sülüs *nûn*'larını andırmaktadır.

Şekil 143-144: Mevlana Müzesi/16, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

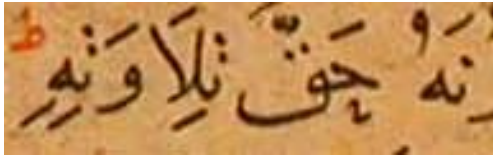
431

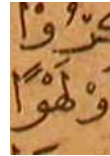
404

(ه) **Hâ' Harfi:** *Hâ'* harfinin başta ve ortada kullanılan kedi gözlü formunda, harf yapısı ve ölçü birimleri oturmuştur. Harf, zarif görünümündedir. Ortada kullanılan kurdeleye benzeyen mukavver *hâ'*ların at kulağı olarak isimlendirilen²⁹⁸ kısmının irtifâsında ve genişliğinde tutarsızlık vardır. Harfin sonda birleşik formunda dönüş hareketi keskindir ve kararlıdır.

Şekil 145-148: Mevlana Müzesi/16, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

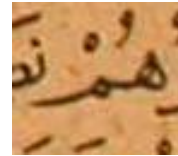
15

390

6

59

Eserde harf yapılarında arayış rahatlıkla görülmektedir. Kitâbetin kâidesi oturmuş görünümündedir. Satır aralarında mesafe az olmasına rağmen sayfa görünümü serbesttir. Fakat el hareketlerinin kimi zaman kararsız oluşu, harf bünyelerindeki farklılık ve dik harflerin açılarındaki uyumsuzluk kompozisyonadaki âhengi azaltmaktadır. Satır istifi ve harflerin kürsüsüne oturuşu henüz estetik olgunlukta değildir. Kâseler düzümsü, geniş ve

²⁹⁸ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 356.

çoğunlukla sığdır. *Vav* harfleri mürsel şekildedir. *Râ* ' harfi ise mürsel ve mudğame²⁹⁹ şekliyle kullanılmıştır. *Boru kâf* 'ın genişliği bazen azaltılmıştır. *Sin* dişleri dik yapılmıştır fakat dişlerde ölçü farklılığı vardır. Dişlerin yüksekliği arttığında, aralardaki kavisler derinleşmektedir. *Ayn* harfinin karnı geniş değildir. Satır sonlarında, satır sayısına bağlı yazımdan kaynaklı harf ölçüsünde değişikliğe gidilmiştir. Yalın şekilde kullanılan *hemze* 'lerin satır çizgisine uzak yerleştirilmesi dikkat çekmektedir. Yatay ve dik harflerde kalem kalınlığı uyumludur.

Harekeleme yazının kendi kalemiyle yapılmıştır. Harfler ve kelimelerde görülen estetik arayış, harekeleme ve satır istifinde de kendini göstermektedir. Harekeler, birbirlerine ve harflere yakın konumlandırılmıştır. *Şedde* 'ler çoğunlukla dik yerleştirilmiştir. *Üstün* ve *esre* 'lerin paralellikleri ritimlidir. Tezyin işaretlerinden *hilal* ve *turnak* kullanılmıştır. Mühmellerin yapısı her satırda istikrarlı değildir. Noktaların yapılarında ise insicam yoktur. Eserde noktalar hem harflerin kimliğini belirleyici hem satırdaki boşlukları dengeleyici görevdedir.

3.1.1.4. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan, Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 5 eser bu başlık altında tanıtılmış ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmiştir.

²⁹⁹ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ fî sinâati 'l-inşâ*, 118.

3.1.1.4.1. Hamidiye/5 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 149: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5,vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 688/1289-90

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 44,5 x 31; 26,5 x 18,5 cm³⁰⁰

İnceleme Tarihi: 25.10.2022

Genel Özellikler:

Siyah deri ile ciltli eser, şemse, salbek, köşebentler ve kenar bezemeleri ile tezyinlidir. Kapak içleri karmine kırmızısı deri ile kaplıdır ve kapak kenarları altın

³⁰⁰ “Kur’ân-ı Kerîm”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, erişim 25 Ekim 2023,

<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/265213>

cedvelle çevrelenmiştir. Miklebli cildin hem ön hem iç kapağındaki şemse, salbek ve köşebentler altınla sınırlandırılmıştır. 228 varaktan ibaret eser,³⁰¹ siyah mürekkep ve nesih hatla 13 satır olarak tertîb edilmiştir. Mushafta krem ve açık yeşil renk âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Bazı sayfalar vassâlesizdir ve yeşil renktedir. 1a sayfasında, tezyinatlı karenin içindeki altın zeminli dairede, yeşil mürekkep ve muhakkak hat ile Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri yer almaktadır. Sayfanın solunda, siyah is mürekkebiyle ve ta‘lik hatla yazılmış, eserin Sultan Ahmed Han’ın (öl. 1736) oğlu Sultan Abdülhamid Han (öl. 1789) tarafından vakfedildiği bilgisi bulunmaktadır. 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhibli eserin 1b sayfasında Fâtiha sûresi, nesih hatla 5 satır şeklinde yazılmıştır. 2a sayfasında ise Bakara sûresinin ilk âyetleri, 8 satır şeklindedir. Kur’ân metninin beynessutur tezyinatlı olduğu serlevhada, sûre başlığı ve sûre bilgileri, beyaz mürekkeple ve sülüs hatlıdır. Mushaf genelinde sûre başları, tezyinatlı altın zeminli dikdörtgen panellere, beyaz mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Tezyinatlı aşır, hizb, secde ve cüz gülleri, altın cedvelle sınırlandırılan metin alanının dışındadır. Hamse işareti çoğunlukla yazı ile gösterilmiştir. Secde gülleri tezyinlidir. Secde gülü yerine bazen kırmızı mürekkeple “secde” ifadesi yazılmıştır. Duraklar, altınla renklendirilmiştir. Med işaretleri siyah is mürekkebi, secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Sonradan yazılma ihtimali olan 228b sayfasındaki ketebe kaydı, Kur’ân metninin bittiğine işaret eden, altın mürekkeple ve muhakkak hatla yazılan geleneksel zikir ifadelerinin akabinde yer almaktadır. Ketebe, siyah mürekkep ve tevkî‘ hatla, 4 satır şeklindedir.

Ketebesi:

Şekil 150: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Ketebe Kaydı, vr.228b

³⁰¹ Eserde sayfalar numaralandırılmamıştır. Eser tanıtımı için ilk ve son sayfaların numarası, sayfa dizilimine göre tahmini verilmiştir

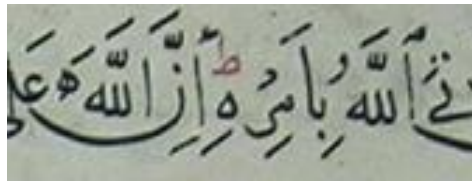
قد وقع الفراغ من كتابة هذا المصحف الشريف على يد العبد المفتقر الى الله تعالى يا قوت المستعصي حامدا لله و مصليا على محمد و آله الطيبين الطاهرين اجمعين و سلم تسليمًا كثيرا في سنة ثمان و ثمانين و ستمائة الهجرية

“Bu Mushaf-ı Şerîf’in yazımı, yüce Allah’a muhtaç kul Yâkût el-Musta‘sımî’nin eliyle olmuştur. (O) Yüce Allah’a hamd ederek, peygamberi Muhammed’e ve onun saf ve temiz ailesinin bütün fertlerine salât ve selâm ederek, hicrî 688 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin yapısı oturmuştur ama harf ölçülerinde az da olsa farklılık görülmektedir. İlk *lâm* sola mâildir. Terkibin aralıkları eşit durmaktadır. Kalem hareketleri düzdür. *Lâm* harflerinin birleşimi ise köşelidir. *Hâ*’ harfinde döngü hareketi sert ve keskindir. Harfin ölçüsü bazen terkible uyumlu değildir.

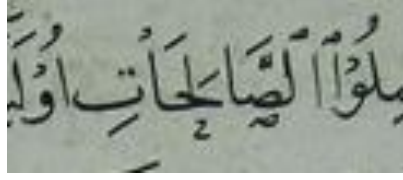
Şekil 151: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Lafza-i Celâl Örneği

(إ) Elif Harfi: *Elif*’ler dik açıyla ya da hafif sola meyilli yapılmıştır. Kuyruk kısmında kalem gizlenmiştir. Yani harfin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı vardır.

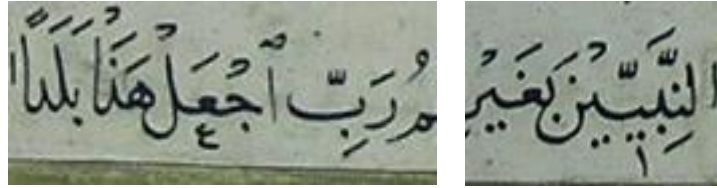
Bazı müfred *elif* lerin son kısmında sağa tahdib vardır. “Tâli” (yükselen)³⁰² *elif* ler de düz şekilde yapılmıştır.

Şekil 152: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Elif Harfi Örneği

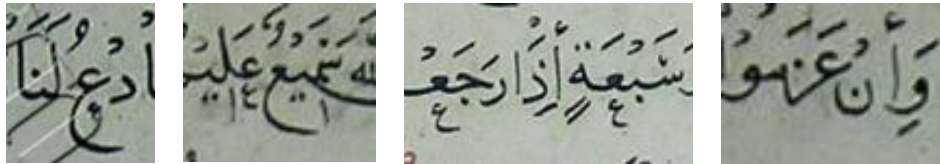
(ب) Bâ' Harfi: Bâ' harfinin başta kullanılan formu ya bir noktalık dik ya da iki noktalık sola mâil bir alışla başlar. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında çanağın genişliği bir nokta kadar farklılaşmaktadır. Çanağın derinliği de takvîsin başlangıç yerine göre değişmektedir.

Şekil 153-154: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

(ع) Ayn Harfi: Ayn harfinin bütün şekilleri ideal ölçüye yakındır. Harfin “ma‘kûd” formuna yakın şeklinde göz kapalıdır. Müfred ve sonda birleşik şeklinde harf, çoğunlukla kuyruk kısmı aşağı doğru çekilmiş şekliyle karşımıza çıkar. Harfin bu şeklinde, karnın bitiş hareketinin sağ-alta meyil derecesi bazen ideal orandan fazladır.

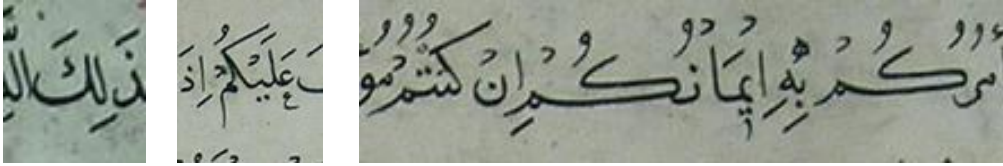
Şekil 155-158: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

³⁰² Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 125.

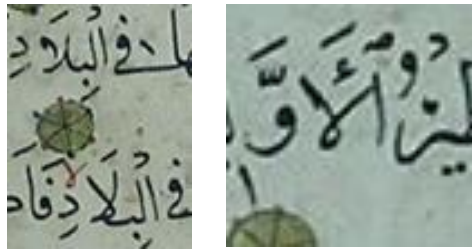
(ك) **Kâf Harfi:** *Boru kâf*’larda kalemin sağdan sola hareketi düzumsüdür. Harfin ölçüsü tutarlıdır. *Kâf*’ın başta ve ortada kullanılan iki kollu formunda, sol-alta diyagonal yapılan kolda kalem hareketi sert ve düzdür. Sağ-alta eğimli bacak kısmında ise kalem hareketi düze yakındır. Harfin müfred ve sonda birleşik, sülüs hat karakterinde “mecmû‘a”³⁰³olarak isimlendirilen şeklinde ise çanak derin ve esnek görünümündedir.

Şekil 159-161: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

(ل) **Lâm-elif Harfi:** *Lâm-elif*’in müfred formu iki şekildedir. Açık makasa benzeyen “muhakkaka” şeklinde, satır çizgisi üzerindeki döngü hareketi müdevver görünümüne sahiptir. Harfin sola mâil parçası zülfelidir. Harfin alt kısmının, satır çizgisiyle buluştuğu, üçgene benzer kâidesinin olduğu “varrâkiyye”³⁰⁴ şeklinde ise *elif*, bazen zülfeli, bazen zülfesiz yapılmıştır. *Lâm-elif*’in sonda birleşik yani “muhaffefe” şeklinde ise el hareketleri yumuşak ve kıvraktır. Harfin bütün şekilleri tutarlı yapıdadır.

Şekil 162-163: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler

³⁰³ Kalkaşendî, *Subhu ’l-a ’şâ fî sinâati ’l-inşâ*, 109.

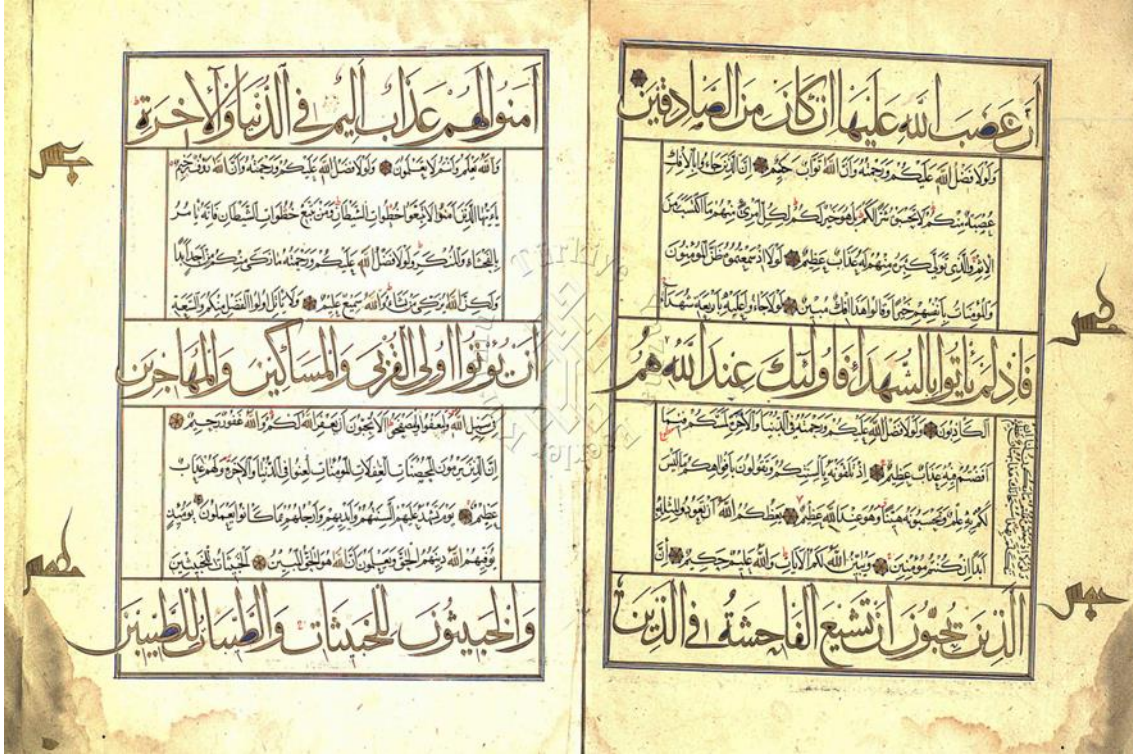
³⁰⁴ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 204.

Mushafta harflerin satıra yerleşimi ve satır istifi henüz kâmil seviyede değildir. Harfler satıra bazen sık, bazen serbest yerleştirilmiştir. Bazı satırlarda harflerin büyük çoğunluğunun satır çizgisinin üstünde olması, harflerin kürsüsüne oturmadığını göstermektedir. Ayrıca harflerin genel görünümünde aç uyu mu problemi vardır. Harfler çoğunlukla dik ve hafif sola meyilli yazılısalar da, sağa meyilli yazılan harfler de mevcuttur. Yazı okunaklı ve akıcıdır. *Vav* ve *râ* harfi hem mürsel hem mukavver şekilde görülür. İki kollu *kâf* lar sert ve düz görünümündedir. Çanakların görüntüsü müdevverdir. Keşîdeli yapılan harflerde el hareketi tereddütsüzdür. Yâkût'a atfedilen eserlerde gördüğümüz son da birleşik *dal*, *vav* ve *yâ* gibi harflere, sonraki harfin birleştiği örnekler vardır.

Harekeler ve mühmel harfler, kitâbet ile uyumlu olgunluktadır ve yazıya estetik katmıştır. Ama kendi aralarında her zaman uyum yoktur. Tezyin işaretlerinden *tırnak* ve *hilal* kullanılmıştır. Noktaların yapısı çoğunlukla tutarlıdır. Satırdaki boşluklar noktalardan ziyade harekeler ve tezyinî unsurlarla dengelenmiştir.

3.1.1.4.2. Hamidiye/6 Envanter Numaralı Cüz³⁰⁵

Şekil 164: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, vr.6b-7a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-Nesih)

Cilt Ebadı: 35,5 x 26,5; 25,5 x 20 cm³⁰⁶

İnceleme Tarihi: 25.10.2022

Genel Özellikler:

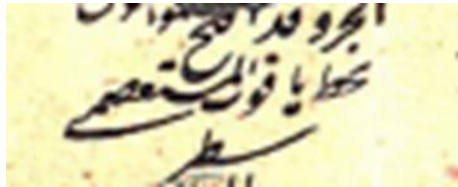
³⁰⁵ Eser kütüphanenin envanter kaydında Mü'minûn ve Nûr sûresi şeklinde isimlendirilmiştir. Bk. “Sûretü'l-Mü'minîn ve'n-Nûr mine'l-Kur'ân”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, erişim 29 Ağustos 2023, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/265214>

³⁰⁶ “Sûretü'l-Mü'minîn ve'n-Nûr mine'l-Kur'ân”.

Vişneçürüğü renk sade deri ile ciltli 18. cüzü içeren eser, 12 varaktan oluşmaktadır ve sarıya yakın krem renk âharlı kâğıtlara yazılmıştır. Muhakkak ve nesih hatla, münâvebeli şekilde, 11 satır olarak tertîb edilmiştir. İlk, orta ve son satırlar siyah tahrirli altın yaldızlı mürekkeple ve muhakkak hatla, aralardaki satırlar ise siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. Metin alanı cedvelle sınırlandırılmıştır ve nesih satırların her iki yanında tezyinatsız koltuklar vardır. 1a sayfasında, nesta‘lik hatla yazılan vakfiyeden cüzün, I. Abdülhamid Han tarafından vakfedildiğini öğreniyoruz. 1b sayfasında Mü‘minûn sûresi, tezyinatlı dikdörtgen bir panelin altında besmele ile başlamaktadır. 1b ve 2a sayfaları beynessutur tezyinlidir. 5b sayfasında Nûr sûresinin başlığı, Mü‘minûn sûresinin bittiği satırın devamında, siyah tahrirli altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Furkan sûresinin başlığı ise benzer kompozisyonda, 11a sayfasındadır. Duraklar altınla boyanmıştır. Hamse ve aşır ifadeleri sayfa kenarlarına, altın mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. *Lafza-i celâl* siyah tahrirli altın mürekkeple yazılarak diğer terkiplerden ayrılmıştır. Eserin ketebesı yoktur. Ama 1a ve 12a sayfalarında cüzün Yâkût el-Musta‘simî hattıyla yazıldığına dair ibareler vardır. Ayrıca 12a sayfasında muhakkak hatla yazılmış, kâtip ve ailesi için dua cümleleri yer almaktadır.

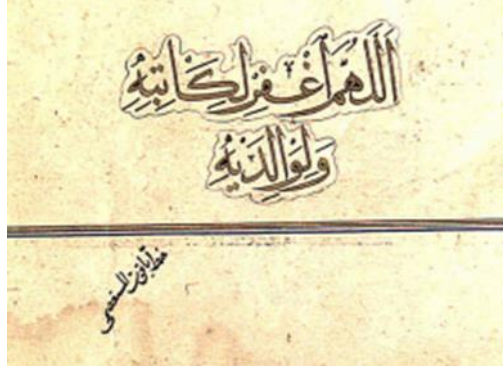
Bu ibareler şu şekildedir;

Şekil 165: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6 vr.1a

خط ياقوت المستعصمي

“ Hatt-ı Yâkût el-Musta‘simî.”

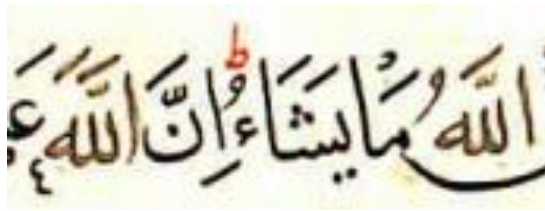
اللهم اغفر لکاتبه و لوالديه
خط یاقوت المستعصمی

“Allah, kâtibini ve anne-babasını affetsin. Yâkût el-Musta‘сімî hattıyla.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Hem muhakkak hem nesih hatla yazılan *lafza-i celâl*’de kalem hareketleri düzümsüdür. Derin kavislerin tabanlarında ise kalem hareketi yumuşar. *Hâ*’ harfi bazen üçgenvârî görünümündedir. Bazen de harf, yumuşak bir döngü hareketiyle yapılmıştır.

Şekil 167-168: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Lafza-i Celâl Örneği

9a

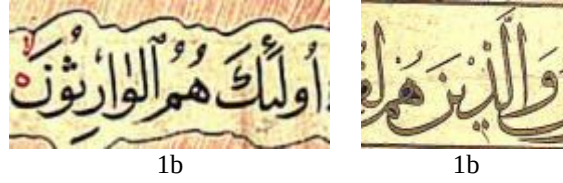

10b

(إ) **Elif Harfi:** Muhakkak satırlarda müfred *elif*’ler dik ya da sola mâil yapılmıştır. *Elif*’ler zülfelidir ve düz görünüme sahiptir. Ayrıca harfin kuyruk kısmında hafif sola kıvrım verilmiştir. *Elif*’lerin irtifâsı satırdaki yerine göre 7-9 nokta arasında değişmektedir.

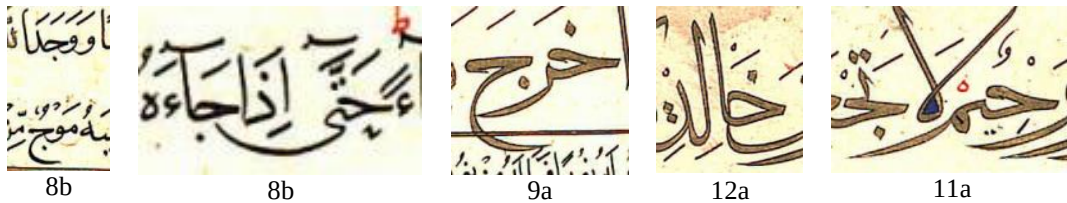
Nesih satırlarda müfred *elif* çok az sola meyille yapılmıştır ve harfin kuyruk kısmında kalem açısı biraz daraltılmıştır. *Elif*lerde el hareketleri bazen kavî, bazen tereddütlüdür.

Şekil 169-170: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Elif Harfi Örneği

(ج) Cim Harfi: Muhakkak satırlarda *cim* harf grubunun başta kullanım şekilleri sağdan sola bir noktalık hareketle başlar. Daha sonra bu hareket, kalemin zıt yöne bir noktalık meyilli eğri hareketinden dolayı gizli kalır. Harfin ortada kullanımında üst kısım daha düzdür ve sağ-alta daha az meyillidir. Harfin burnu çoğu kez küt görünümüne sahiptir. Hem muhakkak hem nesih satırlarda, harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında, karın kısmı emin ve kıvrak hareketlerle yapılmıştır. Muhakkak satırlarda, bu hattın karakteristik özelliklerine uygun olarak *cim* harfinin bütün şekillerinde çizgiler daha sert ve düz durmaktadır. Bütün satırlarda genel olarak harf yapısı tutarlıdır.

Şekil 171-175: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

(ن) Nûn Harfi: Muhakkak satırlarda *nûn* harfi kelime başında bir noktalık dik, iç bükey bir alışla başlar. Bazen bu kısım zülfeli yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda kullanımında kâse, düz ve geniş durmaktadır. Genişliği yaklaşık 5-6 noktadır. Çanağın düz kısmından mukavver kısma bazen kalemin normal seyrinde, bazen de ani geçilmiştir.

Nesih satırlarda da *nûn* harfi kelime başında bir noktalık dik alışla başlar. Müfred ve sonda birleşik şekillerinde ise kâse, daha yuvarlak görünümündedir. Müfred kullanımda

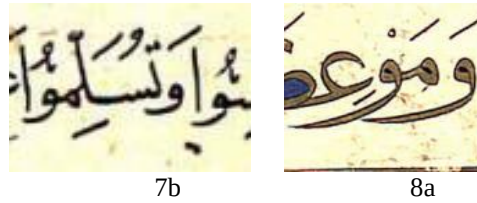
boyun kısmı, sonda birleşik kullanımlara göre daha uzundur. Her iki hat çeşidinde de *nûn* harfi zariftir. Harfin nesih satırlarda yumuşak ve akışkan, muhakkak satırlarda sert ve emin bir görünümü vardır.

Şekil 176-179: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

(9) **Vav Harfi:** Muhakkak satırlarda vav başları insicamlıdır. Bazen harfin boynu uzun yapılmıştır. Bu durumda gövdenin satır çizgisi ile oluşturduğu aç daralmaktadır. Muhakkak satırlarda harf mürsel formdadır. Nesih satırlarda ise mürsel ve mukavver formdadır. Harf yapısı her zaman insicamlı değildir. Vav harfi solundaki harfe birleşmemesine rağmen nesih satırlarda bazen birleştirilmiştir. *Râ'* ve *dal* harfi için de aynı birleşim söz konusudur.

Şekil 180-181: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

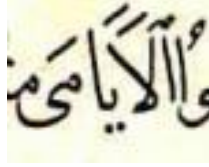

(10) **Yâ Harfi:** Muhakkak ve nesih satırlarda *yâ* harfi başta bir veya iki noktalık düz bir alışıla başlar. Muhakkak satırlarda başlangıç hareketi iki nokta olduğunda harf, zülfelidir. Ayrıca harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında *yâ* kâsesi düz, sık ve geniştir. Nesih satırlarda ise kâse, derin ve esnek görünüme sahiptir. Harfin sonda birleşik, sülüs hat karakterinde “mecmû‘a” şeklini andıran formuna *elif*’in birleştiği örnekler vardır. Harf yapısı bütün satırlarda tutarlıdır. El hareketleri ise tereddütsüzdür.

Şekil 182-185: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler

9a

8a

9a

8a

Bu Kur'ân yazmasında tezyinî unsurlara çok az yer verilmiştir. Eserin muhakkak ve nesih hatla ve farklı renk mürekkeplerle münâvebeli yazımı, metinde *lafza-i celâl*'in altın mürekkeple yazılarak belirginleştirilmesi, sûre başlıklarının, hamse ve aşır ifadelerinin sadece tevkî' ve kûfî hatla tezyinatsız yazılması, tezyinî'nin daha çok yazı ile yapıldığını göstermektedir. Yumuşak ve akışkan nesih hattıyla, sert ve emin bir duruşa sahip muhakkak hattın birlikte kullanımı, zarâfeti zıtlığın içine gizlemiştir. Bu durum okuyuşu zorlaştırsa da, okuyanı daha uyanık kılmaktadır. Harflerin satıra dizilimi düz ve birbirlerine yakındır. Genel sayfa görünümü intizamlıdır. Dik harfler arasında bazen açılı farklılığı olsa da, genel olarak aralarında uyum vardır. Harflerin yapısı ve ölçüsü oturmuştur, çoğunlukla harfler sola mâil yazılmıştır.

Nesih satırlar metin kalemle, muhakkak satırlar yazı kaleminin yaklaşık 1/3 inceliğinde bir kalemle harekelenmiştir. *Şedde*'ler düz ya da sola mâil yapılmıştır. Mühmel *ayn* ve *ha*'lar sola yatırılmıştır ve çoğunlukla uyumlu görünümündedir. Tezyin işaretleri çok nadir kullanılmıştır. Noktalar, nesih satırlarda bazen yuvarlak görünümündedir. Yan yana gelen noktalar arasındaki mesafenin azlığı, noktalamayı muntazam göstermektedir. Muhakkak satırlarda ise nokta, köşeli ve insicamlıdır.

3.1.1.4.3. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 186: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, vr.5b-6a

Tarih Kaydı: 670/1271-72

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 15,9 x 10,9; 9,1 x 4,9 cm³⁰⁷

İnceleme Tarihi: 29.10.2022

Genel Özellikler:

³⁰⁷ “Kur’ân-ı Kerîm”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, erişim 29 Ağustos

Vişneçürüğü renk deri ile ciltli eser, şemse, salbek, köşebent ve kenar bezemeleri ile tezyin edilmiştir. Tezyinde kabartma ve oyma tekniği kullanılmıştır. İç kapak bordo renktedir ve sade şekilde tezyin edilmiştir. Tezyinî unsurlar altınla renklendirilmiştir. Miklebli cildin dış kapak tezyinatında da hâkim renk, altındır. Sertâbında, sülüs hatla yazılmış, Vâkıa sûresinin 79. âyeti yer almaktadır. Nohudî renk âharlı kâğıtların kullanıldığı vassâleli eser, 244 varaktır. Mushaf, siyah is mürekkebi ve reyhânî hatla 19 satır olarak yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında altın zeminli dikdörtgen levhalardan oluşan zahriye tezhibi vardır. Levhalar simetrik değildir. 2b ve 3a sayfası, serlevha tezhiplidir. Bu bezemelerin 16. yy. da eklenme ihtimali yüksektir.³⁰⁸ Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 2b sayfasındadır. Fâtiha sûresinin başlığı yoktur. Bakara sûresinin başlığı ise mavi zeminli dikdörtgen panelin içinde, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. 3a sayfası 15 satır şeklindedir. Altın cedvelle sınırlandırılan metin alanı yıpranmıştır. Bazı sayfaların bir kısmında mürekkep dağılmış, yazı silinmiştir. Sûre başlıkları, yatay dikdörtgen tezyinatsız panellerde, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Bazen yazı, bu panellerin dışına taşmıştır. Duraklar altınla renklendirilen çiçek motifi şeklindedir. Yazı ile gösterilen rubu', nısf, hizb işaretleri sayfa kenarlarına sonradan eklenmiştir. Cüz geçişleri ve secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. 246a sayfasında yer alan ketebe kaydı, siyah is mürekkebi ve reyhânî hatla bir satır şeklinde yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 187: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Ketebe Kaydı, vr.246a

³⁰⁸ Şeyda Algaç, “Bağdat’ta Tezhiplenmiş Yâkût el-Musta‘simî Kur’ân-ı Kerîmleri”, *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Bağdat Sempozyumu 7-9 Kasım 2008* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yay.,2011), 2:289.

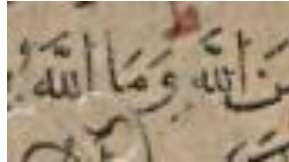
كتبه الفقير ياقوت المستعصي حامدا لله تعالى ٦٧٠

“Onu, fakîr Yâkût el-Musta‘simî, yüce Allah’a hamd ederek yazmıştır...670”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:³⁰⁹

(الله) Lafza-i Celâl: *Lafza-i celâl*’in ilk *lâm*’ı sola mâil ve zülfelidir. Derin kavislerin tabanları müdevver durmaktadır. *Hâ*’ harfinin takıldığı yukarı vuruşun irtifâsı çoğunlukla *lâm* harflerinden fazladır. Terkipte kalem hareketleri yumuşaktır.

Şekil 188: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Lafza-i Celâl Örneği

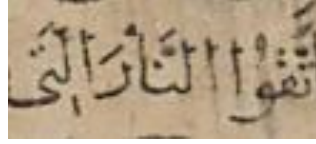
10

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler dik ya da sola mâil yapılmıştır. Kalem ağzı kuyruk kısmında hafif gizlenmiştir ve bazı *elif*’ler sola kıvrımla bitirilir. Harfın irtifâsı satırdaki yerine ve diğer harflerle uyumuna göre değişmektedir. Harf, zülfelidir ve zülfeler satır

³⁰⁹ Eserin numaralandırılmasında bir sayfa atlanmıştır. Bütün sayfaların numarası yoktur. Örnekler sadece numaralandırılan sayfalardan alınmıştır.

çizgisine paralel durmaktadır. Sağındaki harfe birleşen, “tâli”(yükselen) *elif*’ler genellikle dalgalı görünümündedir.

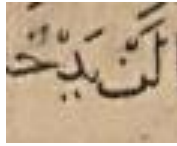
Şekil 189: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Elif Harfi Örneği

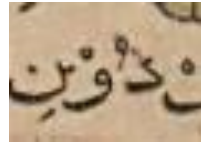
3

(د) Dal Harfi: Müfred *dal* harfi, hem zülfeli hem zülfesiz yapılmıştır. Harfin üst kolunda kalem ağzı ideal ölçüsüne göre daha kapalıdır. Bu yüzden ince durmaktadır. Harfin sonda birleşik kullanımında, çanağı andıran parçasının genişliği 2-3 nokta arasında değişmektedir. Kalem hareketi bazen düz ve keskin, bazen yumuşak ve kıvrımlıdır.

Şekil 190-191: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

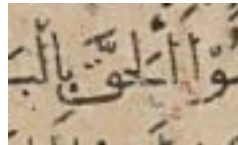
8

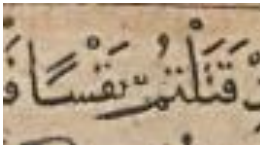
7

(ك) Kaf Harfi: *Kaf* harfi kelime başında ve ortasında tutarlı yapıdadır. *Kaf* başları dik durmaktadır. Harfin müfred ve sonda birleşik formunda ise çanak geniş ve oldukça sığdır.

Şekil 192-193: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

4

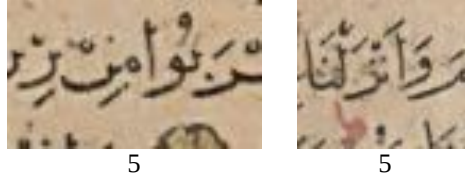

6

(ن) Nûn Harfi: Harf başta kullanıldığında başlangıç hareketi ya bir noktalık dik ya da iki-üç noktalık sola mâil bir alıştır. Hareketin uzunluğu arttığında harfe zülfe eklenmiştir. Harfin müfred kullanımında sola meyilli başlangıç hareketi bazen zülfeli,

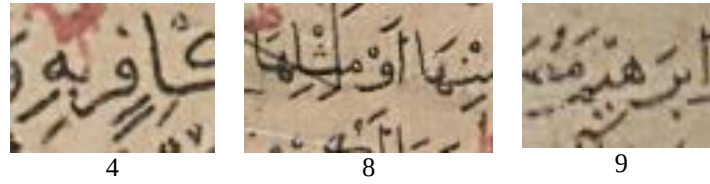
bazen zülfesizdir. *Nûn* kâselerinin yapısı tutarsızdır. Kâseler çoğunlukla sığ yapılmıştır. Fakat kâselerin derin şekilde yapıldığı örnekler de mevcuttur.

Şekil 194-195: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

(•) **Hâ' Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanılan şeklinde harf yapısı tutarlı değildir. Sonda birleşik, sülüs hat karakterinde “merdûfe” (arkaya oturtulmuş)³¹⁰ olarak isimlendirilen formunda ise kapalı döngü hareketi bazen müdevver, bazen üçgenvâridir.

Şekil 196-198: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

Eserin kitâbeti Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen reyhânî hatlı diğer Mushaflara göre ibtidâî durmaktadır. Harfler, ideal ölçüsünde değildir ve tutarsız yapıdadır. Harflerin arasındaki mesafe orantılı olsa da, harflerin birbirleri ile uyumunun olduğu söylenemez. Satır aralarındaki mesafenin azlığı, sayfa görünümünü yoğun göstermiştir. Harflerin satıra dizilimi düzdür. Bazen satır sonlarında dizilim sol-üste meyilli yapılmıştır. Sayfa alanı güzel yönetilememiştir. Satır nizamının oturmuyuşu, kalem kalınlığında uyum olmayışı, satır aralarındaki darlık genel sayfa kompozisyonun estetiğini azaltan unsurlardır. Dik harfler arasında tenâsübün bütün satırlarda olmayışı, yazının âhengini bozmaktadır. Zülfeler çoğunlukla satır çizgisine paralel, harften ayrı ikinci bir parça gibi

³¹⁰ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 136.

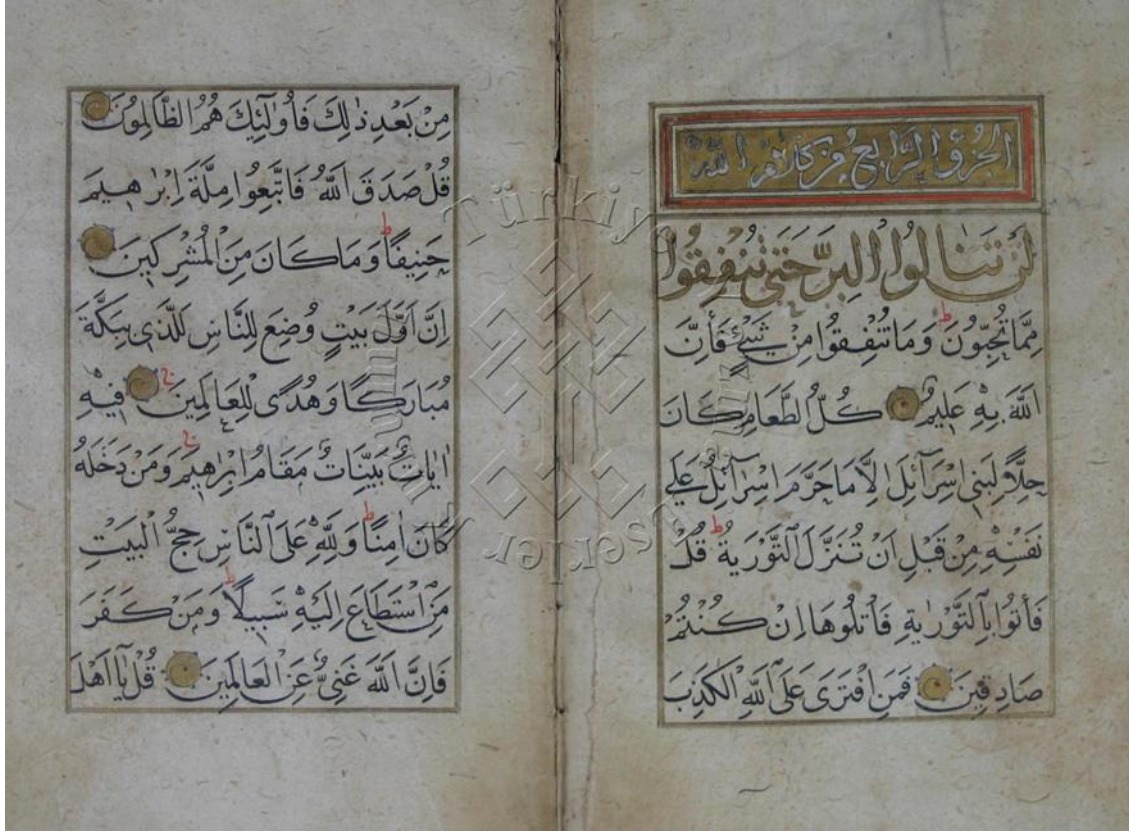
durmaktadır. Yani harf ile kaynaşmamıştır. Çanaklar, köşeli ve sığdır. *Râ* ' harfi “mürsel” ve “mudğame” formdadır ve *râ* ' harfinin müfred şekli zülfelidir. *Boru kâf* 'ların yapısı ve ölçüsü tutarlıdır ve âhenklidir. *Lâm-elif* 'lerin irtifâsı fazladır. *Vav* harfleri genellikle mürsel formdadır ve ölçüsünde birlik yoktur. Harfin boynu bazen ideal orandan uzun yapılmıştır.

Harekeleme ve noktalama dağınık görünümündedir. Noktaların yapısı genel olarak uyumlu olsa da, ikili ve üçlü noktalar ile tenvinlerin arasında fazla mesafe olması bu dağınıklığın nedenlerindendir. Harekeler harflere yakın yerleştirilmiştir. *Şedde* 'ler çoğunlukla sağa meyilli konumlandırılmıştır. *Cezm*, müdevver şekildedir ve genellikle uyumlu yapıdadır. Tezyin işaretlerinden *tırnak* ve *hilal*, bazen estetik ihtiyaç dışında kullanılmıştır. Eserde *mimli tirfil* nadiren kullanılmıştır. *Ayn* mühmeli “ayn-ı betrâ” (kuyruğu kesilmiş)³¹¹ şekliyle de karşımıza çıkar.

³¹¹ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”,125.

3.1.1.4.4. Nuri Arlasez/86 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 199: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 16,5 x 11,5; 10,5 x 6, cm³¹²

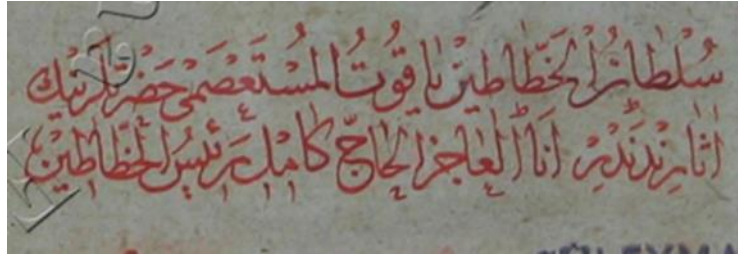
İnceleme Tarihi: 31.10.2022

Genel Özellikler:

³¹² “Kur’ân-ı Kerîm: 4. Cüz.”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, erişim 29

25 varaktan ibaret, 4. cüzü ihtiva eden eser, siyah is mürekkebi ve nesih hatla 9 satır şeklinde yazılmıştır. 1b sayfasında³¹³ Kur'ân metni besmele olmadan başlamaktadır. Sayfa başındaki altın zeminli dikdörtgen panelde cüz numarası, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. 1b sayfasında 7 satır olan Kur'ân metninin ilk satırı siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatladır. 25b sayfasında, 4. cüzün son âyetinin, son kelimesi *rahîmen* ve 5. cüzün ilk kelimesi olan *ve'l-muhsanât* ifadesi de altın mürekkeple yazılmıştır. Altın cedvelle sınırlandırılan yazı alanında duraklar, altınla renklendirilmiş basit şekilden oluşur. 19b sayfasında Nisâ sûresinin sûre başlığı, tezyinatsız dikdörtgen panele, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Aşır ve hizb işaretleri, kenar boşluklarında yazı ile gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır. 25b sayfasında, Reîsü'l Hattâtın Hacı Kâmil Bey, kırmızı mürekkep ve sülüs hatla, Osmanlı Türkçesi ve Arapçayla karışık yazdığı bir notla eserin Yâkût el- Musta'simî'ye ait olduğunu belirtmiştir.

Şekil 200: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, vr.25b.

سُلْطَانُ الْخَطَّاطِينَ يَاقُوتُ الْمُسْتَعَصِمِي حَضْرَتُكَ أَثَارُ نَدْرِ اَنَا الْعَجْزُ الْحَاجُّ كَامِلُ رَئِيسِ الْخَطَّاطِينَ

“Hattatların sultanı Yâkût el-Musta'simî'nin eserlerindendir. Ben âciz Reîsü'l Hattâtın el-Hac Kâmil.”

³¹³ Eserin sayfaları numaralandırılmadığı için ilk ve son sayfaların numarası varak sayısı üzerinden tahmini olarak verilmiştir.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:³¹⁴

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yapısında genel olarak uyum vardır. Birinci *lâm* sola meyilli yapılmıştır ve meyil açısında farklılık vardır. Buna bağlı olarak derin kavislerin genişliği her zaman aynı ölçüde değildir. *Lâm*'a takılan *hâ* ' harfi bazen terkiye göre büyük durmaktadır.

Şekil 201: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Lafza-i Celâl Örneği

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler sola meyilli yazılmıştır ve harf yapısı tutarlıdır. Harfin başlangıcında kalem hareketi görünürken, sonunda hafif gizlenmiştir. Harf, ideal ölçüsünde ve zariftir.

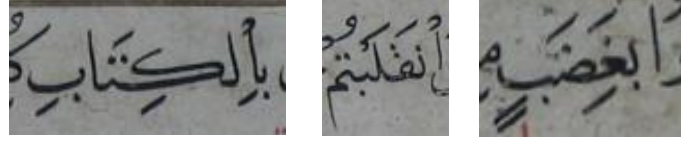
Şekil 202: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Elif Harfi Örneği

(ب) **Bâ' Harfi:** Harfin müfred, başta ve sonda birleşik kullanımı çoğunlukla ideal ölçüsündedir. Akışkan ve yumuşak el hareketlerinin görüldüğü harfin çanak kısmında, mukavver ve düzümsü kısımların ölçüsü muhafaza edilmiştir. Fakat az da olsa reyhânî çanaklarını andıran örnekler mevcuttur.

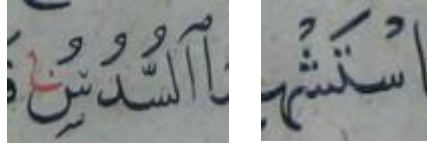
Şekil 203-205: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

³¹⁴ Eser sayfaları numaralandırılmadığı için örneklerin alındığı sayfalar yazılmamıştır.

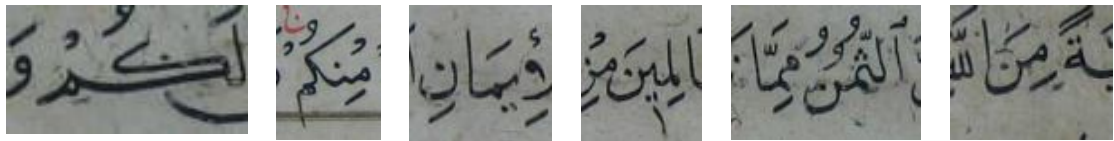
(س) **Sin Harfi:** Harfin başta kullanım şeklinde *sin* dişleri uzun ve hafif sağa meyillidir. *Sin* dişlerinin bağlantısı, harfin başta kullanılan şeklinde daha yumuşak yapılırken, kelime ortasında dişlerin bağlantısı daha serttir. *Sin* kâselerinde mukavver kısma bazen erken geçilmiştir. Bu nedenle çanak daha yuvarlak görünümündedir. Kâsenin keşîdeli şekli de kullanılmıştır.

Şekil 206-207: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

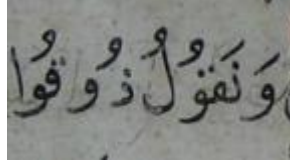

(م) **Mim Harfi:** Harfin başta kullanılan gözlü formunda kaş kısmı yapılırken, kalemin 1/3'lük çıkış hareketinden 2/3'lük iniş hareketine geçiş, bazen keskin, bazen yumuşaktır. Harfin sonda birleşik kullanımı, goncaya benzeyen uzantılı ya da mürsel şekildedir. *Mim* harfinin bütün şekilleri ideal ölçüsüne çok yakındır ve harf yapısı genel olarak tutarlıdır.

Şekil 208-213: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

(و) **Vav Harfi:** Vav harfi eserde tutarlı yapıdadır ve *vav* gözleri bazen açık, bazen kapalıdır. Harf, mürsel ya da mukavver şekildedir. Mürsel *vav*'larda kuyruk kısmı bazen keskin, bazen küt bitirilmiştir. Mukavver *vav*'larda kavisli kısma geçiş bazen çok anidir. Bu durum harfin insicamını etkilemiştir ama harfin gayesinde kalem hakkı Yâkût'a atfedilen nesih hatlı diğer eserlere göre daha iyi verilmiştir.

El hareketlerinin akışkan, yumuşak ve sağlam olduğu eserde sayfa görünümü güzeldir. Kalemin çok ince olmaması ve mürekkebin koyuluğu, yazıya tok bir görünüm vermiştir. Harflerin yapıları çoğunlukla tutarlıdır. Kur'ân metni sayfaya çok güzel yerleştirilmiştir ve genel sayfa görünümü vâzıhtır. Dik harfler arasında tenâsübün varlığı, yatay harfler ile dik harflerin uyumu, sayfa kompozisyonunu âhenkli kılmıştır. *Râ'* harfi mürsel, mukavver ve mudğame şeklindedir. *Ayn* kaşı ile çenesini birbirine bağlayan parça yapılırken kalemin kaşın içine değil de, başlangıç kısmına yerleştirilmesi bağlantı yerini haddinden ince göstermiştir. *Ayn*'ın kelime ortasında kullanılan şekli bazen dolgun yapılmıştır. Bu nedenle harf haddinden büyük durmuştur. Kâselerin yapımında mukavver kısma kimi zaman erken geçildiği için harf yapısı daha esnek ve yuvarlak görülmektedir. *Boru kâf*'lar, *cim* ve *ayn* karınları ve keşîdelerde kalem hakkı verilmiştir. *Kâf* kollarındaki sertlik, Yâkût'un diğer nesih hatlı eserlerine göre azalmıştır. Harflerin çoğunlukla ideal ölçüsünde ya da ideal ölçüsüne yakın olması ve harf yapısında birliğin oluşu, kitâbeti, Yâkût'un vefatına yakın yazdığı nesih hatlı diğer eserlerden mütekâmil göstermektedir.

Harekeler metnin kendi kalemiyle yapılmıştır ve yazı ile benzer olgunluktadır. *Ötre*'lerin müdevver kısmında dönüş hareketi keskindir. *Cezm*, ağzı açık şekildedir. Yazıda tezyin işaretleri kullanılmamıştır. Mühmel harflerin yapısında da genel olarak birlik vardır. Noktalar ise köşeli ve muntazam yapıdadır. Nokta grupları arasında mesafe fazla olmadığı için kitâbet sade görünümündedir.

3.1.1.4.5. Nuruosmaniye/22 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 215: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 3 Zilhicce 694/ 14 Ekim 1295

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 36,6 x 25,3 cm³¹⁵

İnceleme Tarihi: 31.10.2022

Genel Özellikler:

Soğuk baskı şemse, salbek ve köşebentlerle tezyinli, miklebli siyah deri cilt, altın cedvel ve zencerekle çevrelenmiştir. Ana motiflerin yüzeyi bitkisel unsurlarla süslüdür.

³¹⁵ Kendi ölçümümüze göre cilt ebadı bu şekildedir. Kütüphanenin envanter kaydında eserin fiziksel özellikleri 363 x 253,224 x 149 mm olarak verilmiştir.

Kapak içleri kırmızı deri ile kaplıdır. İç kapakta şemse, salbek ve köşebentler katı' tekniğiyle yapılmıştır ve zemin, altın ve lacivertle renklendirilmiştir. Nohudî renk âharlı kâğıtlara yazılan Mushaf, 269 varaktır. 1a sayfasında Mahmud adına ketebe kaydı bulunan 762 tarihli notlarda, secde âyetlerinin bulunduğu sûrelerin adı verilmiştir. Sayfanın sol-alt kısmına da Asr sûresi yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında altın zeminli simetrik dikdörtgen levhalardan oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. 2a sayfasında dikdörtgen levhanın altında, eserin III. Osman (öl. 1757) tarafından vakfedildiği yazmaktadır. 2b ve 3a sayfaları tezyinlidir. Bu sayfalarda yer alan altın zeminli dikdörtgen paftalara, Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin başlıkları ile Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri ve Şuâra sûresinin 193. âyeti, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Bu iki sayfada metin, altın cedvelle çevrelenmiştir ve tezyinli paftaların dış kenarlarına armudî formda rozetler eklenmiştir. Diğer sayfalarda Kur'ân metni 13 satır olarak cedvelsiz alana yazılmıştır. Siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılan Mushafta sûre başlıkları, tezyinli dikdörtgen panellerde, farklı renkte mürekkeple ve kûfî hatladır. Bu panellerin kenarlarında da rozetler vardır. Duraklar, çiçek ya da damla şeklindedir. Sayfa kenarlarında, hamse ve aşır ibâreleri, tezyinli madalyon ve armudî formda güllerin içine, altın mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. 269a sayfasında yer alan ketebe kaydı, tezyinli kare şeklindeki panelin içindedir. Ketebe, zikir ve dua ifadeleri ile birleştirilmiştir ve nesih ve kûfî hatla, satır araları damla şeklinde basit şekillerle müzehhep olarak yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 216: Süleymaniye Ktp., Nur-u Osmaniye/22, Ketebe Kaydı, vr.269a

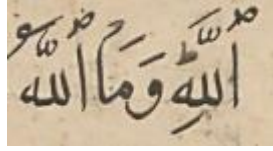
صدق الله العظيم و بلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب ياقوت المستعصي في يوم الجمعة ثالث ذي الحجة من سنة اربع تسعين و ستمائة حامدا لله تعالى على نعمه السابغة و مصليا على نبيه محمد المبعوث بالحنة البالغة و على آله الطيبين الطاهرين و صحبه المنتخبين و المنتجبين و مسلما و من ذنوبه مستغفرا.

“Cenâb-ı Hak doğru söyledi ve kerîm elçisi tebliğ etti. Biz de buna şahitlik etmekteyiz. Yâkût el-Musta‘simî, 694 yılında Zilhicce ayının üçüncü Cuma günü, yüce Allah'a nimetlerinden dolayı hamd ederek, büyük bir delille gönderilen peygamberi Muhammed'e ve onun saf ve temiz ailesine, seçilmiş ve asil ashâbına, sâlat ve selâm ederek, günahlarından mağfiret dileyerek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin aralıkları her zaman uyumlu genişlikte değildir. İlk *lâm* sola meyilli yapılmıştır ve ikinci *lâm* harfinden hafif yüksektir. *Hâ*’ harflerinin birleşim yeri ve yapısı çoğunlukla insicamlıdır. Döngü hareketi keskindir. Terkipte kalem hareketleri düz ve nettir.

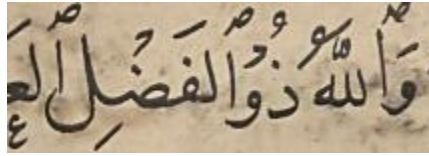
Şekil 217: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Lafza-i Celâl Örneği

7a

(!) **Elif Harfi:** *Elif*’ler eserde genel olarak dik ve düz yapılmıştır. Harfin irtifâsı 5 ile 7 nokta arasında değişmektedir. Harfin başlangıcında ve sonunda kalem ağzı görünürlüğü benzerdir. Bazı *elif*’lerin gövdesinde ya da kuyruk kısmında tahdîb vardır. Zülfeli ve sola kıvrımla nihâyetlenen *elif*’ler de mevcuttur.

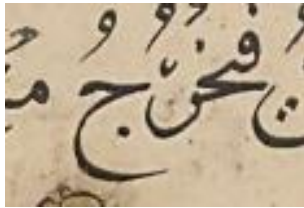
Şekil 218: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Elif Harfi Örneği

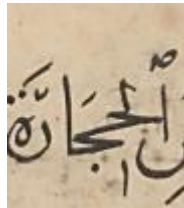
9a

(ج) **Cim Harfi:** Harfin ortada kullanılan şeklinde burun kısmı küt görünümündedir. Müfred *cim*’in sülüs hat karakterinde “meftûha-ı mürsele” (gözü açık, kuyruğu uzatılmış)³¹⁶ olarak isimlendirilen şekli, kıvrak ve zarif kalem hareketlerinin görüldüğü harflerdendir. *Cim* harfi bütün şekillerinde, ideal ölçüde ya da ideal ölçüye yakın yapılmıştır.

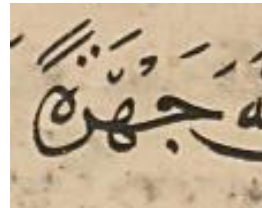
Şekil 219-221: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

7a

7a

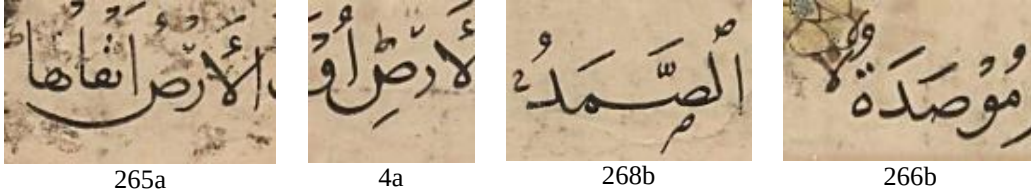

5b

³¹⁶ Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ fî sinâati’l-inşâ*, 63; Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 126-127.

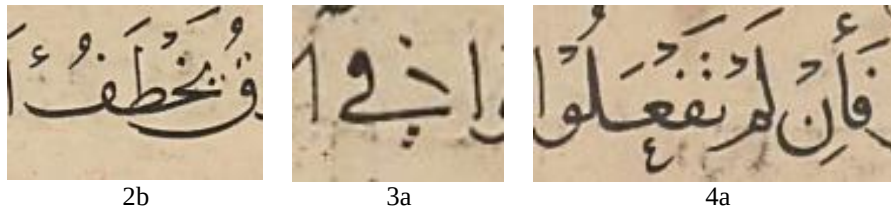
(ص) **Sâd Harfi:** *Sâd* harfinin baş kısmının ölçüsü ve yapısı tutarlıdır. Harfin başta kullanım şekli ince ve zarif bir hareketle başlar. Baş kısmında sağ-alta dönüş hareketi bazen müdevver, bazen hafif köşelidir. Harfin müfred ya da sonda birleşik kullanımı keşîdeli (mebsûta) ya da kâselidir. Kâselerde bazen mukavver kısma geçişte kırılma görünümü vardır. Harfin keşîdeli kullanımında el hareketleri sağlam ve akışkandır.

Şekil 222-225: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler

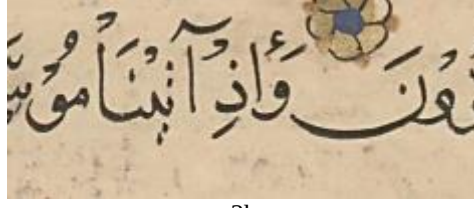
(ف) **Fâ Harfi:** *Fâ* başları bazen dik, bazen de öne eğik durmaktadır. Göz, kapalı ve açık şekilde de görülür. Harfin ortada kullanım şekline bazen harf basık görünümündedir. Sonda birleşik şekli, mürsel ya da baş kısmına *bâ'* çanağının takılması şeklindedir. Gövde genişliği, harflerin satıra dengeli dağılımının sağlanması için bazen artırılmıştır. *Yâ* harfinin “makûse” şekliyle birleşen *fâ*’ların boynu, nesih hat karakterine uygun olarak uzun yapılmıştır.

Şekil 226-228: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler

(و) **Vav Harfi:** Mürsel ve mukavver formda yapılan vav harflerinde birlik yoktur. Mukavver vav harfleri ya sülüs vav’larına benzer yapıdadır. Ya da düzümsü gövdeye çengel takılmış gibidir. Vav başları, harfin gövde ve kuyruk kısmına göre daha insicamlıdır. Ayrıca kuyruk kısmı bazen küt, bazen keskin bitirilmiştir.

Şekil 229: Süleymaniye Ktp., Nursmaniye/22, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

3b

Eserin kitâbetinde bazı harflerin yapısında ve ölçüsünde küçük farklılıklar olsa da, genel olarak harf yapıları tutarlıdır. Mushaf, Yâkût el-Musta‘سیمî’nin vefat yılına yakın tarihlidir. Akışkan ve emin el hareketleri ile harf yapılarındaki tekâmül, kitâbeti latîf gösterir. Harflerin keşîdeli şeklinin sıkça kullanılması ve *boru kâf*’ların iki kollu *kâf*’lara tercihi, *bâ’* ve *fâ* harflerinin mürsele şekilleri, sayfa görüntüsünü hareketlendirmiş ve rahatlatmıştır. Ayrıca âyetlerin bitiminde harflerin mürsele ve mebsûta şekli sıkça tercih edilmiştir. Dik harflerin birbiriyle ve yatay harflerle uyumu, harflerin satırdaki görünümünü güzelleştirmiştir ama satır istifi, harflerin kürsüsüne oturuşu ve kalem kalınlığı orantısı henüz kâmil seviyede değildir. Yâkût’un Kur’ân yazmalarında gördüğümüz, satır sonlarında harflerin sol-üste meyilli dizilimi bu eserde de dikkat çeker. Bu dizilim, bazen bilinçli şekilde sayfaya estetik hareketlilik katmak için yapılmıştır. Bu durumda harflerin görünümünde giriftlik yoktur. Bazen de satır sayısına bağlılıktan kaynaklı âyetleri sığdırma endişesi, satır sonlarında sıkışık bir dizilime neden olmuştur. *Ayn* harfinin kelime ortasında kullanılan formunda göze benzer kısım bazen kapalı ve dolgun, bazen açık yapılmıştır. *Tâ’* harfinde yukarı çıkış hareketi, dik ya da sağa meyyâl olduğu için harf, dik harflerle birleşince açılı uyumu bozulmaktadır.

Harekeler ve mühmel harfler kitâbet ile uyumlu güzelliktedir. *Üstün* ve *esre*’lerin kâğıda yerleşim açılarındaki mükemmel bir uyum yoktur. Ama genel olarak güzel bir tablo vardır. *Şedde*’ler dik durmaktadır ama ortadaki dikey vuruş, hafif sağa meyillidir. Tezyin işaretlerinden nesih hatta kullanılan *tırnak* ve *hilal* vardır. Noktalar köşelidir ve uyumlu açıyla yapılmıştır. Ama nokta yapılırken kalemin erken kaldırılmasından kaynaklı

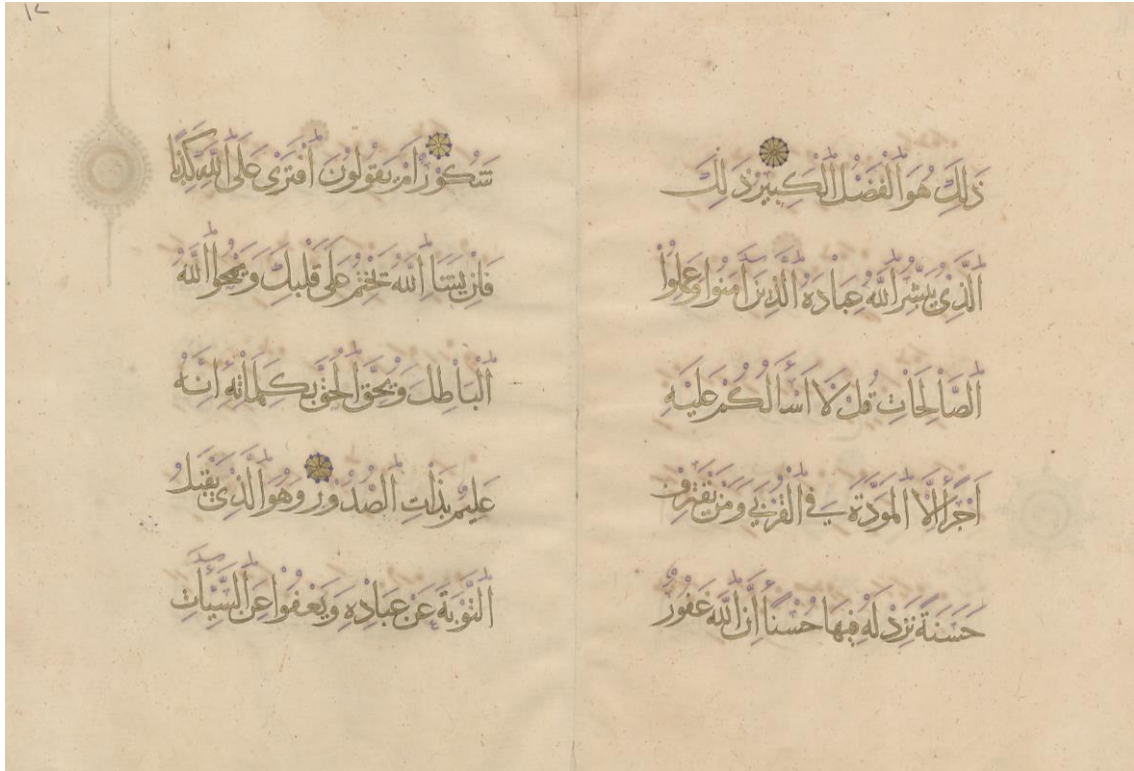
tamamlanmamış görünüm, noktalar arasında birliği bozmaktadır. Nokta grupları mesafeli şekilde konumlandırılmıştır. Üçlü ve ikili noktalar bazen yatay dizilmiştir. Bu durum noktanın, satır boşluklarını dengeleyen estetik unsur olarak da kullanıldığını göstermektedir.

3.1.1.5. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi

Çalışmamız dâhilinde Yâkût'a atfedilen eserlerin 27'si Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Bu eserlerin genel özellikleri şu şekildedir;

3.1.1.5.1. Bağdat Kitaplığı/35 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 230: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, vr.11b-12a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazı Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 20 x26 cm³¹⁷

İnceleme Tarihi: 05.04.2023

Genel Özellikleri:

Soğuk baskı tekniği ile tezyinli kahverengi deri ciltte şemse, dairesel formda ve dilimlidir. Salbekler palmet motifi ile yapılmıştır. Kenarlarında köşebentlerin olduğu kapak yüzeyi cedvel ve zencerekle çevrelenmiştir. Miklebli cildin iç kapağı ise yeşil kumaş ile kaplanmıştır. 47 varaktan ibaret eser 25. cüzü ihtiva etmektedir. Fakat Câsiye sûresinin 26. cüzdeki son âyetleri de, bu eserin içine alınmıştır. Nohudî renk âharlı kâğıtların kullanıldığı cüz, 5 satır şeklinde, siyah tahrirli altın yaldızlı mürekkep ve muhakkak hatla yazılmıştır. Metin bloğu ile kapak arasındaki ek sayfada, eserin Yâkût hattıyla olduğuna dair ibare yer almaktadır. Eser, 1a sayfasında, tezyinli madalyonun içinde, beyaz mürekkeple yazılan *Bismil-mülki 'l-aliyyi 'l-âlî* ifadeleri ile başlamaktadır. 1b ve 2a sayfalarında simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi yer almaktadır. Levhaların içine altınla tahrirli krem mürekkep ve kûfî hatla Câsiye Sûresi 29. âyetin ilk kısmı olan *هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق* “*İşte size karşı gerçeği söyleyen kitabımız*”³¹⁸ ifadesi yazılmıştır. Cüz, 2b sayfasında Fussilet sûresinin 47. âyeti ile başlamaktadır. Serlevha tezhibli 2b ve 3a sayfasında metin, 3 satır şeklindedir ve beynessutur tezyinlidir. Levhaların alt ve üst kısmındaki dikdörtgen panellerde kûfî hatla cüz bilgisi verilmiştir. Kur’ân metni, diğer sayfalarda cedvelle sınırlandırılmayan alana yazılmıştır. Şûrâ, Zuhurf, Duhan ve Câsiye sûrelerinin başlıkları, tezyinli dikdörtgen panellerin içine kûfî hatla yazılmıştır. Panellerin dış kenarlarına rozet eklenmiştir. Eserde âyetler

³¹⁷ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Ağustos 9, 2023.

³¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, Câsiye 45/29.

birbirlerinden altın ve mavi ile renklendirilmiş çiçeklerle ayrılmıştır. Kenar boşluklarındaki güllerin içine, kûfi hatla hamse ve aşera ifadeleri yazılarak, metnin beşerli ve onarlı taksimi gösterilmiştir. Harekeleme mavi mürekkeple yapılmıştır. 46b ve 47a sayfaları da serlevha sayfaları gibi 3 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 47a sayfasının alt kısmında eğimli şekilde yazılan ferâğ kaydı bulunmaktadır.

Ketebesî:

Şekil 231: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Ketebe Kaydı, vr.47a

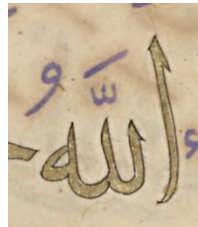
تقرب بكتابة الى الله تعالى يا قوت المستعصي عفا الله عنه

“Bu kitâbetle Yâkût el-Musta’simî yüce Allah’a yaklaşmıştır. Allah onu affetsin.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yapısı genel olarak tutarlıdır. *Hâ*’ harfi, nadir de olsa sülüs hat karakterinde mahtûfe (koparılmış)³¹⁹ olarak isimlendirilen şekilde de yapılmıştır. Bu şekliyle terkip, sülüs karakterdeki yapısını andırmaktadır.

Şekil 232: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Lafza-i Celâl Örneği

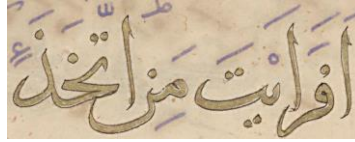

6a

³¹⁹ Kalkaşendî, *Subhu ’l-a ’şâ fî sinâati ’l-inşâ*, 94.

(I) **Elif harfi:** Müfred *elif*'ler hafif sola mâil, yaklaşık 7-9 nokta uzunluğundadır. Harf “muharrefe”³²⁰ yani sola kıvrım hareketi ile nihâyetlendiği şekildedir. Zülfeler ise iki nokta uzunluğunda ve keskin bitişli yapılmıştır. Sonda birleşik *elif*'lerin kendinden önceki harfe bağlantısı yumuşaktır. Genel olarak harf yapısında ve dik harfler arasında uyum vardır.

Şekil 233: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Elif Harfi Örneği

44a

(ج) **Cim Harfi:** Harfin başta kullanımında bir noktalık başlangıç hareketi bazen zülfe şeklinde durmaktadır. Harfin müfred formunda karın kısmının yay şeklindeki üst ve alt parçası, simetrik görünümündedir. *Ayn* harfinin müfred şeklinde de aynı uyum vardır.

Şekil 234-236: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

20b

44b

30b

(J) **Lâm Harfi:** Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında çanak müdevver ya da mürsel formda yapılmıştır. Müdevver şeklinde çanak geriye doğru belirgin bir kıvrımla bitmiştir. Harfin dikey kısma birleşimi bazen sert görünümündedir.

Şekil 237-238: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Lâam Harfi Şekillerine Örnekler

³²⁰ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 56.

32a

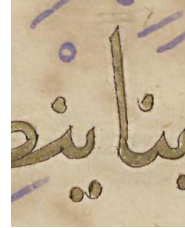
24a

(ن) **Nûn Harfi:** *Nûn* kâselerinin genişlik ve derinliklerinde farklılık vardır. Kâseler, bazen daha sığ ve geniş, bazen de dar ve derin görünümündedir. Ayrıca kıvrım hareketinin harfin 1/3'lük kısmını içine alacak şekilde geride bitirilmesi, kâseye daha esnek ve müdevver görünüm vermiştir. Harfin ortada ve sonda birleşik kullanım şeklinde birlik vardır.

Şekil 239-240: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler

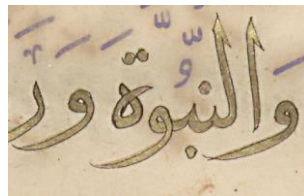
25a

45a

(و) **Vav Harfi:** *Vav* harfinin mürsel formu kullanılmıştır ve *vav* gözlerinin tepe noktası bazen keskin olduğundan göz, üçgen görünümündedir. Bu durum dar alanda yapılan tahrirleme esnasında ikinci bir kalem hareketinden kaynaklı olabilir. Harfin gövdesi bazen daha yatay şekilde uzatılmıştır. Mürsel harflerin satır altında dizilimleri uyumlu ve ritimlidir.

Şekil 241: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

42a

Eser, muhakkak veya sülüs hatla uyumlu kalemle yazılmıştır. Ama ne sülüs ne de muhakkak hat özelliklerini tam olarak göstermektedir. *Elif*'lerin düzlüğü, *râ*', *mim*, *vav*

gibi harflerin mürsel şeklinin tercihi, çizgilerin daha düzümsü görünümü, *lafza-i celâl*'in yapısı muhakkak hatta benzerken, kâselerin darlığı, kıvrımların belirginliği ve çanakların daha müdevver görünümü sülüs hattı andırmaktadır. Dik harfler arasında tenâsübün varlığı, harf yapılarının tutarlılığı ve harflerin satıra dizilimlerinin orantılı oluşu, sayfa görünümünü güzelleştirmiştir. Bütün harflerin yapılarında henüz ideal ölçü yakalanamamıştır. Mürsel *mim*'lerin baş ile gövde kısmı çok düz ve sert şekilde bağlanmıştır. Kâselerin ölçüsü henüz oturmamıştır. Başta kullanılan *ayn*, *ha* ve *mim* harfi ise ideal ölçüsüne çok yakındır. Kalemin açısından kaynaklanması muhtemel olan, çizgilerdeki kalınlığın ani değişikliği, kitâbetin estetiğini olumsuz etkilemiştir. Harflerin bağlantıları da bazen esnek görünümde iken, bazen sert durmaktadır.

Harekeleme mavi mürekkeple yapılmıştır. Harekelerin, mühmel harflerin ve tezyin işaretlerinin satıra yerleşimi ve harflerle aralarındaki mesafe estetik görünümündedir. *Ötre*'lerin uzantıları fazladır ve uzantıların kalınlıkları değişebilmektedir. *Şedde*'lerin ve *sıla* işaretinin dikey kısmı da uzundur. Zarif şekilde yapılan *tirfil*'ler, hafif sola meyilli konumlandırılmıştır. Noktalama muntazamdır. Noktaların tahrirlenmesi, bazen köşelere müdevver görünüm vermiştir. Dolayısıyla bazı noktalar, ideal ölçüye göre daha yuvarlak durmaktadır.

3.1.1.5.1. Emanet Hazinesi/61 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 242: TSMK Emanet Hazinesi/61, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Ramazan 696/ Temmuz 1297

Yazı Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 25,5 x 35,5 cm³²¹

İnceleme Tarihi: 06.06.2022

Genel Özellikleri:

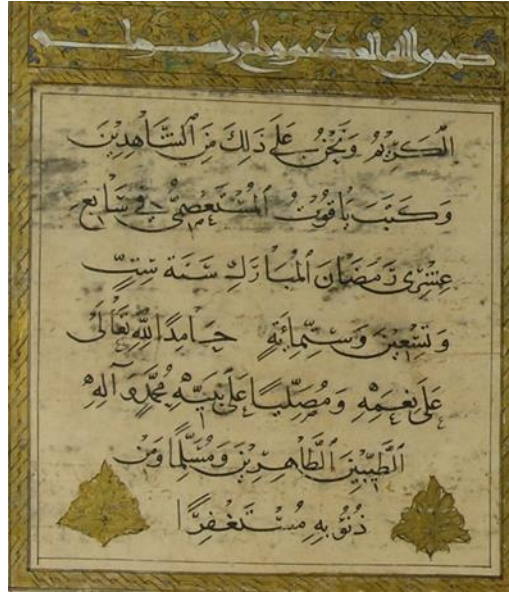
Siyah meşin ile kaplı el yazması, şemse ve köşebentlerle tezyinlidir. Levhalar, Arap işi yıldız süslü olup yıpranmıştır. Kapak içleri onarım esnasında gülkurusu kâğıt ile

³²¹ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

kaplanmıştır. Eser, 317 varaktan ibarettir. Nohudî renk âharlı kâğıtlara 13 satır şeklinde yazılan Mushafın zahriye sayfası olan 1b ve 2a sayfaları, altın zeminli simetrik dikdörtgen levhalardan oluşur. 2b ve 3a sayfalarında metin alanı altın zencerekle çevrelenmiştir. Bu iki sayfada Fâtiha ve Bakara sûresinin başlığı ve Vâkıa sûresinin 77-79. âyetleri, altın zeminli ve tezyinli panellerin içine, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfi hatla yazılmıştır. 2b sayfasında Fâtiha sûresi 5 satır şeklindedir. Akabinde de Bakara sûresinin ilk âyetleri gelir. Diğer sayfalarda Kur'ân metni cedvelle sınırlandırılmayan alana, siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. Duraklar, secde, hizb, aşır ve hamse gülleri tezyinatlıdır. Güllerin içine yazılan ifadelerde de kûfi hat tercih edilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Yazım esnasında âyetlerden unutulmuş kelime ya da harfler, ilgili âyetin yakınına, metin dışındaki boşluklara eklenmiştir. Ketebe kaydı 316a sayfasında, Nâs sûresinin devamında, tezyinli alanın içinde, 8 satır şeklindedir. İlk satır kûfi, diğer yedi satır nesih hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 243: TSMK Emanet Hazinesi/61, Ketebe Kaydı, vr.316a

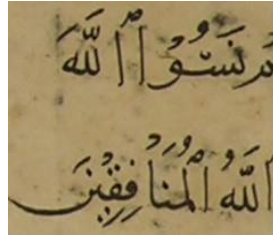
صدق الله العظيم وبلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب ياقوت المستعصي في
سابع عشرى رمضان المبارك سنة ست و تسعين و ستمائة حامد لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه
محمد و اله الطيبين الطهرين و مسلما و من ذنو به مستغفرا

“Yüce Allah şüphesiz doğru söylemiştir. Kerîm elçisi de tebliğ etmiştir. Biz de buna şahit olanlarız. Yâkût el-Musta‘simî, 696 yılında, mübârek Ramazan ayının 27. günü, yüce Allah’ı nimetlerinden dolayı överek ve peygamberi Muhammed'e ve onun temiz ve iyi ailesine salât ve selâm ederek ve günahlarının bağışlanmasını dileyerek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibinin yüksekliği takriben 3-3,5 noktadır. *Lâm* harfleri sola mâildir ve zülfesizdir. *Lâm* harfine takılan *hâ*’lar insicamlıdır. Terkipte kalem hareketleri yumuşaktır.

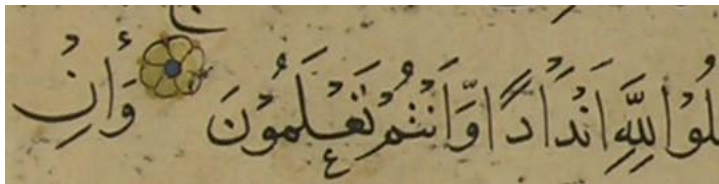
Şekil 244: TSMK Emanet Hazinesi/61, Lafza-i Celâl Örneği

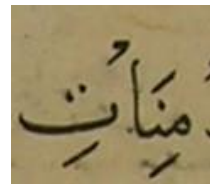
99a

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler hafif sola mâildir. Harfin başlangıcı ve sonu arasında kalınlık farkı çok azdır. Harfin bazen sadrında, bazen de gövdesinde tahdîb vardır. Bu harf yapısına bağlı kalınmaya çalışılsa da, daha düz şekilde yazılan *elif*’ler de mevcuttur. *Elif*, sağındaki harfle birleştiğinde, çoğunlukla sağa kıvrımla bitirilmiştir.

Şekil 245-246: TSMK Emanet Hazinesi/61, Elif Harfi Örneği

4a

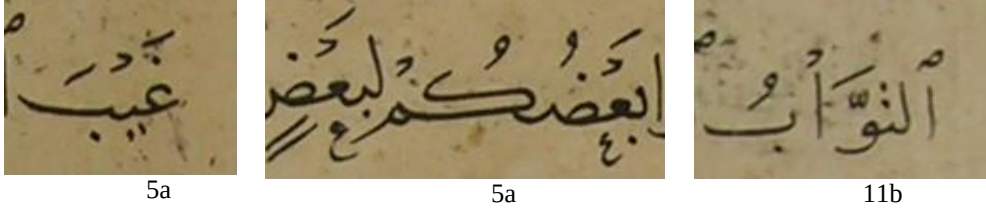

99b

(ب) **Bâ’ Harfi:** Harfin başta kullanımında *bâ*’ harfi, ya bir noktalık dikey ya da iki noktalık sola mâil bir alışla başlar. Bu harf grubunun müfred ve sonda birleşik formunda

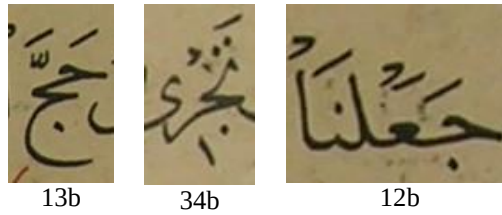
çanağın ölçüsü 5-6 nokta arasında değişmektedir ve harf, sıkça sülüs karakterdeki “mevkûfe (kuyruğu kesik)”³²² formu andıran ve mürsele şekilde görülmektedir.

Şekil 247-249: TSMK Emanet Hazinesi/61, Bâ’ Harfî Şekillerine Örnekler

(ج) **Cim Harfi:** Bu harf grubunun başta, ortada ve sonda kullanım şekilleri klasik ölçüsüne çok yakındır. *Cim* harfinin müfred ve sonda birleşik şeklinde karın kısmının estetiği dikkat çekicidir. Dolayısıyla benzer yapıdaki müfred ve sonda birleşik *ayn* harfinin karnı da *cim* karnı gibi zariftir.

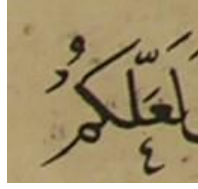
Şekil 250-252: TSMK Emanet Hazinesi/61, Cim Harfî Şekillerine Örnekler

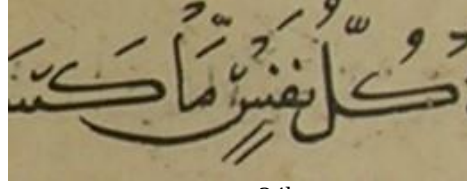
(ك) **Kâf Harfi:** Yâkût’un eserlerinde *kâf* harfinin kullanım şekillerinden *boru kâf* çok sık kullanılmıştır. *Boru kâf*’larda kalem akışkandır ve harf yapısında birlik vardır. Bu eserde, kalemin sağdan sola cereyânı ve dönüş hareketinden sonra, ters istikamette sürüklenmesiyle oluşan gövde arasındaki boşlukta bazen yarım noktalık ölçü farklılığı vardır. *Kâf*’ın başta ve ortada kullanılan iki parçalı şeklinde bacak kısmı, düz ve sert yapılmıştır.

Şekil 253-254: TSMK Emanet Hazinesi/61, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler

³²² Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ fî sinâati’l-inşâ*, 62; Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 126.

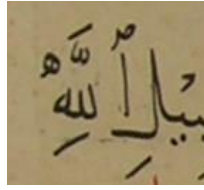
34a

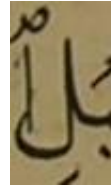
24b

(ج) **Lâm Harfi:** *Lâm* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanım şekli, *elif* harfine takılan *nûn* çanağı gibidir. Bazen de *elif* harfine 3-5 nokta uzunluğunda düzümsü, sol-üste doğru yükselen bir ayak takılır. Yâkût'a atfedilen nesih hatlı eserlerde harfin bu formu sık kullanılmıştır.

Şekil 255-256: TSMK Emanet Hazinesi/61, Lâm Harfi Şekillerine Örnekler

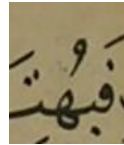
23a

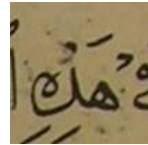
23a

(د) **Hâ' Harfi:** Harfin başta kullanılan kedi gözlü formu emin el hareketleriyle yapılmıştır. Dolayısıyla harf bünyesi tutarlıdır. Harfin kelime ortasında kullanılan mukavver şeklinde at kulağı olarak isimlendirilen üst parçanın yapısı insicamlıdır. Fakat harfin müdevver olan alt kısmında ölçü farklılığı vardır.

Şekil 257-258: TSMK Emanet Hazinesi/61, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

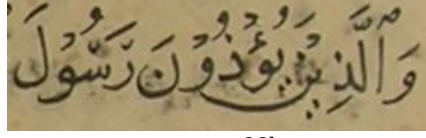
22b

33b

(هـ) **Vav Harfi:** *Vav* başları ve uzantılarında birlik yoktur. Harfin başı çoğunlukla arkaya yatık yapılmıştır.

Şekil 259: TSMK Emanet Hazinesi/61, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

98b

Mushafta harfler ve kelimeler yazıldığı alana orantılı yerleştirilmiştir. Harflerin satıra dizilimi düz ve muntazamdır ama satır istifi henüz olgunlaşmamıştır. Buna rağmen harfler ve kelimeler arasındaki mesafenin tutarlılığı, dik harfler arasında uyumun oluşu sayfa kompozisyonunu güzel gösterir. Ayrıca yazı akışkandır ve el hareketleri emindir. *Sin*, *sâd*, *kaf*, *nûn* ve *yâ* gibi harflerinin mebsûta ve mürsel şekilleri orantılı ve tutarlı yapıdadır. Sonda birleşik *dâl* harflerine özellikle *vav* harfinin birleştiği örnekler mevcuttur.

Harekeler, Mushafın yazıldığı kalemle yapılmıştır ve harflere yakın konumlandırılmıştır. *Şedde*'lerde tutarsızlık dikkat çekmektedir ve bazen *şedde*'ler sola meyilli yerleştirilmiştir. İki *üstün*'de çizgilerin arasında mesafe fazladır. *Ötre*'ler ve *sıla* işareti zarif yapıdadır. Tezyin işaretlerinden *turnak* ve *hilal*, ihtiyaç ölçüsünde kullanılmıştır. Mühmel harfler ise yazı ile benzer güzelliktedir. Noktalama, harekelemeye göre estetik açıdan zayıftır. Noktalarda kalem açısında birlik olsa da, nokta yapısının tutarlı olduğu söylenemez. İkili ya da üçlü noktalar arasındaki boşluk ise fazladır.

3.1.1.5.2. Emanet Hazinesi/73 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 260: TSMK Emanet Hazinesi/73, vr.2b-3

Tarih Kaydı: 670/1272

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 20,5 x 31 cm³²³

İnceleme Tarihi: 27.09.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre Mushaf, zeytûnî renk meşinle kaplıdır. Eserin dış kapağı tam zemin yaldızla kabartma ve renkli çiçek motifleriyle süslüdür. Kenarları ise zencereklidir.³²⁴ Kapak içi ise bordo deriyle kaplıdır ve yaldızla renklendirilmiş oval

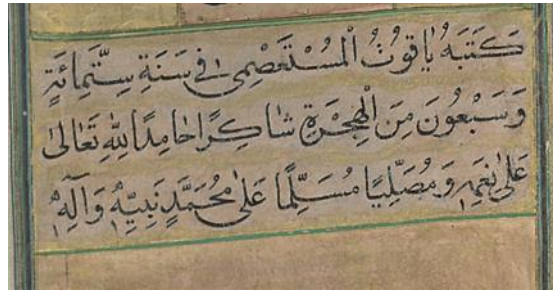
³²³ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³²⁴ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

formda şemse, salbek ve zencerekle tezyinlidir. Salbek, palmet formundadır. Şemse ve salbeklerin yüzey bezemesi bitkisel motiflerden oluşur. Mushaf 344 varaktan ibarettir ve nohudî renk âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. Metin bloğu ile kapak arasındaki ek sayfaya *ba hatt-ı Yâkût* ibaresi ile *Bağdat Valisi Ahmet Paşa sene/1161* notu düşülmüştür. 1b ve 2a sayfalarında yer alan, beş panele ayrılan dikey dikdörtgen levhanın ortasında Fâtîha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, siyah mürekkep ve nesih hatla 5 satır şeklinde yazılmıştır. Bulut şeridi içine alınan satırların arası tezyinlidir. Sûre başlığı ve sûre bilgileri 1. ve 5. panellere, mavi mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. 12 satır olarak tertîb edilen Kur'ân metnini çevreleyen cedveller, farklı kalınlıkta ve renktedir. Kenar boşluklarının metin alanına göre daha açık renkte olmasından eserin vassâleli olduğu anlaşılmaktadır. Duraklar altınla boyanmış basit şekille gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır ama med işaretlerinde bazen kırmızı, bazen siyah mürekkep kullanılmıştır. Aşır ve hizb ifadeleri tezyinatsız şekilde, kenar boşluklarına altın mürekkeple ve nesih hatla yazılmıştır. Cüz geçişleri altın mürekkeple ve tevkî' hatla yine kenar boşluklarında belirtilmiştir. Ketebe kaydı 344b sayfasında, 3 satır şeklinde, siyah mürekkeple ve nesih hatladır.

Ketebesi:

Şekil 261: TSMK Emanet Hazinesi/73, Ketebe Kaydı, vr.344b

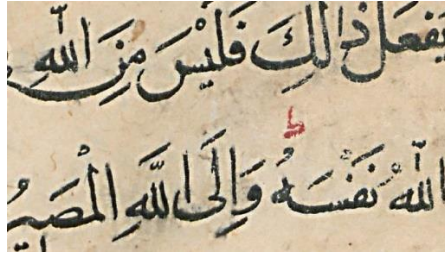
كتبه ياقوت المستعصي في سنة ستماية و سبعون من الهجرة شاكرًا حامدًا لله تعالى على
نعمه و مصليا مسلما عي محمد نبيه و آله

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî, hicrî 670 yılında, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ve şükrederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkipte kalem hareketleri düzünsüdür ve kararsızdır. İlk *lâm* hafif sola mâildir. İkinci *lâm* bazen dik yapılmıştır. Terkibin yüksekliği değişebilmektedir. *Hâ*’ harfinde ise döngü hareketi keskin dönüşlüdür.

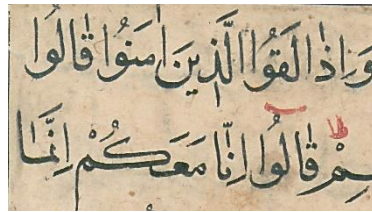
Şekil 262: TSMK Emanet Hazinesi/73, Lafza-i Celâl Örneği

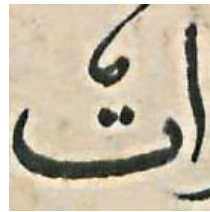
30b

(١) Elif Harfi: Müfred *elif* harfleri zülfesiz ve sola mâil yapılmıştır. Bu meylin belli olmadığı daha dik duran *elif*’ler de vardır. Harfin nihâyetinde çoğunlukla kalem ağzı gizlenmiştir. Bazen kuyruk kısmında sağa belirgin tahdib vardır. Bu hareket harfe dalgalı bir görünüm vermiştir. Genel olarak dik harfler ve *elif* arasında tenâsüp vardır ve dik harflerin paralellikleri ritimlidir.

Şekil 263-264: TSMK Emanet Hazinesi/73, Elif Harfî Örneği

3a

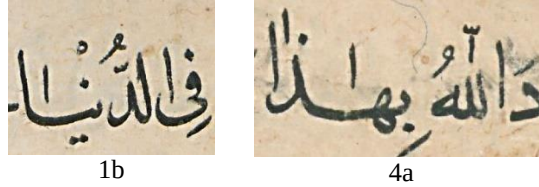

15a

(٢) Dal Harfi: *Dal* harfinin müfred formunda kâğıda dik açıyla yerleştirilen kalem, iç bükey bir hareketle sağ-alta çekilir. Daha sonra sağdan sola düzünsü, yaklaşık iki noktalık bir tabanla birleştirilir. Harfin her iki parçasında çok belirgin olmayan zarif bir

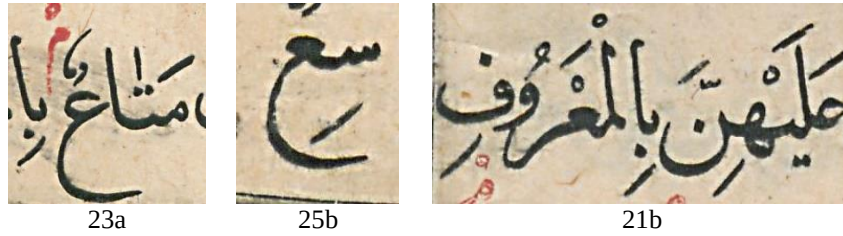
uzantı vardır. *Dal* harfinin başlangıcında kalemin ünsî kısmı ile yapılan bu uzantı, harfin sonunda kalemin vahşi kısmıyla yapılır. Bu hareket bütün müfred *dal* harflerinde yoktur. *Dal* harfinin sonda mürekkebin formunda çanak mukavver görünümündedir. Çanağın bünyesi her zaman aynı ölçüde değildir. Bazen daha derin ve yuvarlak yapılmıştır.

Şekil 265-266: TSMK Emanet Hazinesi/73, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

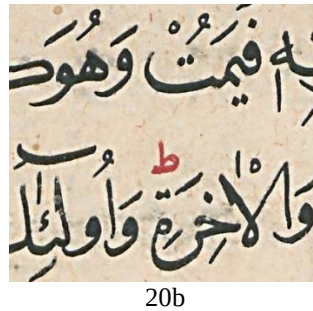
(ع) **Ayn Harfi:** Ayn harfinin başta kullanımında *ayn* kaşı bazen çene hizasını geçer. Ortada kullanılan formunda ise çoğunlukla göze benzeyen aralık, kapalıdır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde *ayn* karnında el hareketleri kavî ve latîftir. Harf, satırdaki diğer harflerle uyumludur.

Şekil 267-269: TSMK Emanet Hazinesi/73, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

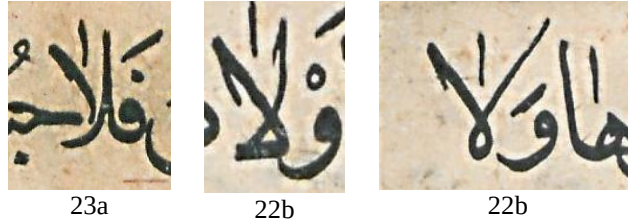
(و) **Vav Harfi:** Vav gözleri bazen açık, bazen kapalı yapılmıştır. Vav harfleri hem mukavver hem mürsel şekildedir ve vav başları çoğunlukla tutarlı yapıdadır.

Şekil 270: TSMK Emanet Hazinesi/73, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

(٧) **Lâm-elif Harfi:** *Lâm-elif* harfinin açık makasa benzeyen “muhakkaka” şeklinde kalem, soldan sağa yaklaşık 30-35 derecelik bir açıyla düz bir şekilde aşağı çekilmiştir. Ardından kalem, yumuşak bir dönüş hareketinden sonra kısık hareketle ters yöne doğru ilerletilmiştir. Harfin sol kolu zülfelidir. Tabanı düz yapılan “varrâkiyye” şeklinde ise her iki kol zülfelidir. Harfin tabanı, satır çizgisine paraleldir. Harf, sağındaki harfle birleştiğinde kalem hareketleri akıcı ve esnektir.

Şekil 271-273: TSMK Emanet Hazinesi/73, Lâ-m-elif Harfî Şekillerine Örnekler

Eserde nesih hatta göre daha kalın bir kalem tercih edilmesi ve mürekkebin koyu olması, kitâbete tok bir görünüm vermiştir. Satıra düşen harf sayısı 30-35 arasında değişmektedir. Harfler satıra düz ve serbest bir şekilde dizilmiştir. Yani sayfa, vâzıh görünümündedir. Fakat harflerin bir kısmı satır kürsüsünde değildir. Eserde el hareketleri akıcıdır. Dik harfler arasında tenâsüp yakalanmaya çalışılmıştır. Kalem ağzı geniş olduğu için yatay harflerde haddinden fazla kalınlaşma görülmektedir. Bu nedenle bazen harf bünyesinde kalem kalınlığı orantılı durmamaktadır. Kalemin fazla mürekkep almasından kaynaklı harflerin gözü çoğunlukla kapalıdır.

Harekeleme metnin kalemi ile yapılmıştır. *Şedde*’lerin ölçüsü azaltılmıştır. Nesih hatlı eserlerde *cezm*’in genellikle ağzı açık şekli kullanılmasına rağmen, bu eserde müdevver şekli tercih edilmiştir. Mühmel harf ve tezyin işaretleri kullanılmadığı için satır boşlukları sadece nokta ve harekelerle dengelenmiştir. Noktaların yapısı ise muntazamdır. İkili ve üçlü noktalar arasındaki mesafenin azalması, noktalamayı daha düzenli göstermiştir.

3.1.1.5.3. Emanet Hazinesi/74 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 274: TSMK Emanet Hazinesi/74, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Rebûlevvel 693/ Ocak 1294

Yazının Türü: Nesih

Ölçüleri: 17x 21 cm

İnceleme Tarihi: 27.09.2022

Genel Özellikler:

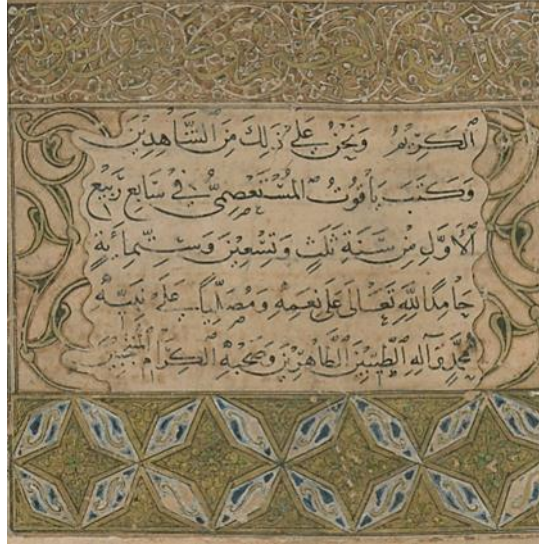
TSMK eser tanıtım bilgisine göre mushaf, kahverengi meşin ile kaplıdır ve kendinden ince Arap işi ile tezyin edilmiştir. Kapak içleri zeytûnî renk meşindir. Derinin ortası şemse motifiyle, kenarları köşebentle süslüdür.³²⁵ 251 varaktan ibaret eser, krem renk âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında

³²⁵ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

simetrik dikdörtgen levhalardan oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. 2b ve 3a sayfalarında tezyinatlı panellerin içinde Fâtiha ve Bakara sûrelerinin başlığı ile Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri yer almaktadır. Bakara sûresinin başlığı, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresinin başlığı ve diğer panellerdeki âyetler, altın zemin üzerinde, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve sülüs hatladır. Fâtiha sûresi, 2b sayfasındadır ve 5 satır şeklindedir. 3a sayfasında 11 satır, diğer sayfalarda 15 satır olarak tertîb edilen Kur'ân metni, serbest bir alana yazılmıştır. Mushaf genelinde sûre başlıkları, tezyinli yatay dikdörtgen paftaların içinde, altın mürekkeple, tevkî' ve sülüs hatladır. Ayrıca bu paftaların dış kenarlarına armudî formda rozetler eklenmiştir. Duraklar, altınla boyalı basit çiçek motiflerinden oluşur. Her 5 âyette metin içindeki durak motifleri değişir. Kenar boşluklarında, yaldızlı mürekkeple ve kûfî hatla hamse ifadesinin yazılı olduğu tezyinli hamse gülleri ve altın mürekkep ve sülüs hatla Arapça on ve onun katlarının yazıldığı aşır gülleri vardır. Cüz geçişleri de dikdörtgen tezyinli paftaların içine beyaz ve altın mürekkeple ve sülüs hatla cüz numarasının Arapça olarak yazılmasıyla gösterilmiştir. Yazım esnasında unutulmuş harf ve kelimeler ise yine kenar boşluklarına, kırmızı ve siyah mürekkeple ilave edilmiştir. Secâvend işaretleri de kırmızı mürekkepledir. Mushafın ketebe kaydı, 251a sayfasında, tezyinatlı bölüm içindedir. Kur'ân metninin bitimini bildiren geleneksel zikir cümleleri ile ketebe kaydı birleştirilmiştir. İlk satır altın mürekkep ve sülüs hatladır. Diğer beş satır ise siyah is mürekkebi kullanılarak nesih hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 275: TSMK Emanet Hazinesi/74, Ketebe Kaydı, vr.251a

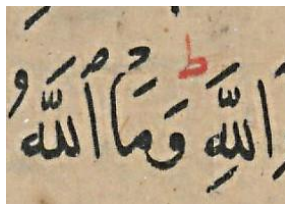
صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و كتب يلقوت المستعصي في سابع ربيع الاول من سنة
ثلاث و تسعين و ستمائة حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه محمد و آله الطيبين الطاهرين و
صحابه الكرام المنتجبين

“Cenâb-ı Hak doğru söyledi ve O'nun kerîm elçisi de doğru söyledi ve Yâkût el-Musta'sımî, (onu) 693 yılında Rebîülevvel ayının 27. günü, yüce Allah'a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed'e, onun pak ve temiz ailesine, şerefli ve seçkin ashâbına salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: *Lafza-i celâl* 'de *lâm* harfleri sola mâildir ve zülfesizdir. Terkibin yapısında çok az ölçü farklılığı vardır. Soldaki aralık, çoğu kez sağdaki aralıktan daha yüksekte durmaktadır. *Lâm* harfine takılan *hâ* ' harfinde dönüş hareketi bazen keskin, bazen yumuşaktır. *Lafza-i celâl* 'ler arasında genel olarak uyum vardır.

Şekil 276-277: TSMK Emanet Hazinesi/74, Lafza-i Celâl Örneği

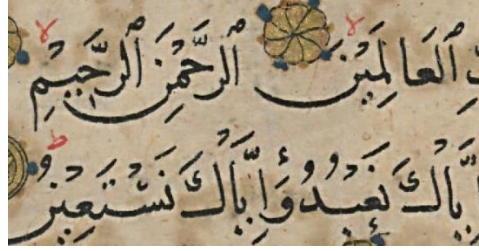
6b

28a

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ya da sola mâildir. Harfin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı her zaman yoktur. Harfin kuyruk kısmı bazen sola kıvrımla biter. Harfin yapısında kalem hareketleri kararlı değildir. Bu nedenle harf, bazen düz, bazen dalgalı görünümündedir. *Elif* harfinin sağındaki harfle birleştiğinde irtifâsı artar ve açısı dikleşir.

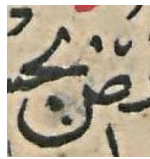
Şekil 278: TSMK Emanet Hazinesi/74, Elif Harfi Örneği

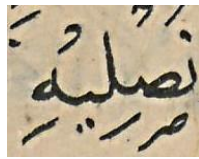
2a

(ص) **Sâd Harfi:** *Sâd* harfinin başta ve ortada kullanım şekillerinde genel olarak tutarlılık vardır. Badem şeklindeki göz yapısı korunmaya çalışılmıştır. Buna rağmen kaşın yapımında kararsız kalem hareketleri, gözün yapısı da etkilemiştir. Harfin sonda birleşik formunda kâse, bazen ideal ölçüsünden daha geniştir. Bu durumda harfin baş kısmı, kâseye göre küçük kalmıştır. Ayrıca *sâd* harfi kelime sonunda mürsele yani keşîdeli olarak da karşımıza çıkar. Keşîde yapımında el hareketleri kararlıdır ve zariftir.

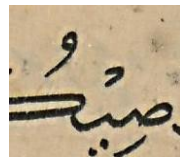
Şekil 279-281: TSMK Emanet Hazinesi/74, Sad Harfi Şekillerine Örnekler

19b

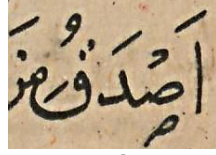
34a

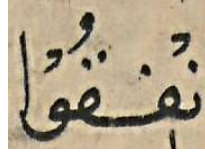
32a

(ق) **Kaf Harfi:** *Kaf* başları keskin bir dönüşle yapılmıştır. Harfin gözü bazen doldurulmuş, bazen açık bırakılmıştır. *Kaf* harfinin ortada kullanılan formunda çok az ölçü farklılığı vardır. Harfin sonda birleşik formunda ise kâse genişliği 3-4 nokta arasında değişmektedir. Kâsenin mürsele formunda el hareketleri kavîdir ve harfin bu şekli çok sık kullanılmıştır.

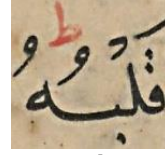
Şekil 282-284: TSMK Emanet Hazinesi/74, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

39b

19a

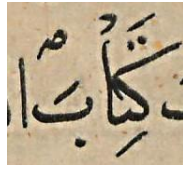
19b

(ك) **Kâf Harfi:** Başta ve ortada kullanılan, *boru kâf*larda az da olsa ölçü farklılığı vardır. Gövde genişliği bazen yarı yarıya azaltılmıştır. Gövdenin genişliği, harfleri satıra sığdırmak için azaltmış olabileceği gibi estetik tasarruf da olabilir. Harfin ortada kullanılan iki parçalı şeklinde kol kısmı düz yapılmıştır. Kolun uzunluğu değişebilmektedir. Bacak kısmı ise düzümsüdür ve zülfeli ya da zülfesiz yapılmıştır. İki parçalı *kâf*'lar, *boru kâf*'a göre çok az tercih edilmiştir. *Kâf* harfinin sonda birleşik şeklinde ise dikey parçaya çoğu kez düzümsü ve sık bir çanak takılır. Çanak, mürsel şekilde de yapılmıştır.

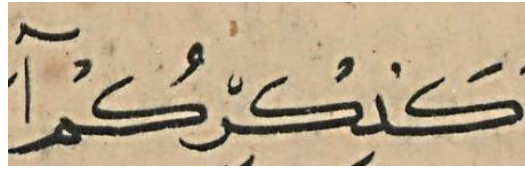
Şekil 285-287: TSMK Emanet Hazinesi/74, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

13a

8a

14a

Eserde harfler satıra muntazam ve sık dizilmiştir. Harflerin arasındaki mesafe korunduğu için yazı okunaklıdır. El hareketleri tereddütsüzdür ama bazı harflerin ölçü birimlerinde kararsızlık vardır. Ayrıca bütün harflerin satır kürsüsüne oturduğunu söylemek zordur. Harf bünyelerinde kalemin haddinden ince ve kalın olduğu kısımlar vardır. Kâseli harfler genellikle mürsele ya da mebsûta formunda yapılmıştır. Bu şekilde yapılan kâselerin içine harf yerleştirme imkânının olması, harflerin satıra dizilimini kolaylaştırmıştır. Vav harfi mürsel ve mukavver formdadır. Ama harfin ölçüsünde tutarlılık yoktur. Vav kuyruğu bazen keskin, bazen küt bitirilmiştir. Sonda birleşik *dal* harfine vav'ların birleştiği örnekler mevcuttur. Karınlı harfler ve *boru kâf*larda kalem hareketleri tereddütsüzdür.

Harekeleme işlemleri yazının kendi kalemıyla yapılmıştır. *Şedde*'lerin irtifâsı fazladır. *Cezm* işareti ağız açık şekildedir. *Ötre*'ler zarif, *üstün* ve *esre*'lerin açılırları uyumludur. Tezyin işaretleri ve mühmel harfler de yazı ile uyumlu gelişimdedir. Noktaların yapısında birlik olmayışından ve dağınık konulmasından kaynaklı noktalalama, özensiz durmaktadır.

3.1.1.5.4. Emanet Hazinesi/75 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 288: TSMK Emanet Hazinesi/75, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 24 Ramazan 645/22 Ocak 1247-48

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 21,5 x15 cm

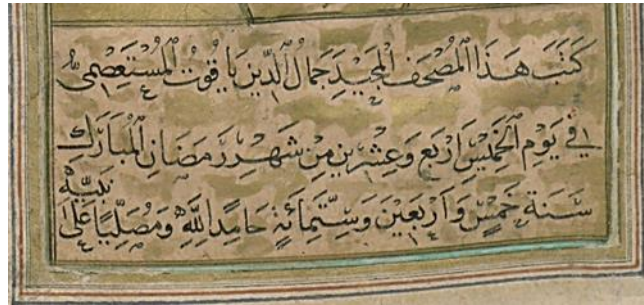
İnceleme Tarihi: 17.10. 2022

Genel Özellikler:

Mülemmâ tarzda tam zemin süslemeli cildin şemsesi oval formdadır ve salbekler palmet motifiyle yapılmıştır. Şemse ve köşebentler ile arada kalan kısımların yüzeyi rûmî ve bitkisel motifle doldurulmuştur. Bordürde sülûs hatla yazılmış Bakara sûresinin 255. âyeti olan Âyete'l-Kürsî vardır. Miklebli eserin iç kapağı ise vişneçürüğü rengindedir. Yekşah şemse ve altın cedvelle sade bir şekilde tezyin edilmiştir. Dilimli oval şemsenin yüzeyi rûmî ve palmetlerle bezelidir. 307 varaktan ibaret eser, vassâlelidir ve yeşile çalan açık kahverengi renk âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebi ve nesih hatla, 14 satır olarak yazılmıştır. Kur'ân metni, mütenevvi renk ve kalınlıktaki cedvellerle çevrelenmiştir. 1b ve 2a sayfalarında yer alan serlevhada, üç panele ayrılan dikey dikdörtgen levhanın 1. ve 3. panellerinde siyah tahrirli beyaz mürekkeble ve sülûs hatla yazılmış sûre adı ve bilgisi yer almaktadır. Ortadaki, altınla beynessutur tezyinatlı panelde ise 6 satır şeklinde siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmış Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri bulunur. Sûre başlıkları yatay dikdörtgen tezyinatlı paftaların içine, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülûs, tevki' ve muhakkak hat ile yazılmıştır Durak işaretleri altınla renklendirilmiştir. Hamse, aşır ve cüz gülleri tezyinatlıdır. Hamse ve aşır ifadeleri bu güllerin içine beyaz mürekkeple yazılmıştır. Ketebe kaydı 307a sayfasında, nesih hatla 3 satır şeklindedir.

Ketebesi:

Şekil 289: TSMK Emanet Hazinesi/75, Ketebe Kaydı, vr.307a

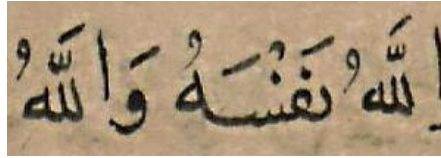
كتب هذا المصحف المجيد جمال الدين ياقوت المستعصي في يوم الخميس اربع و عشرين
من شهر رمضان المبارك سنة خمس و اربعين و ستمائة حامدا لله و مصليا على نبيه

“Bu şanlı Mushafı, Cemaleddin Yâkût el-Musta‘simî, 645 yılının mübârek Ramazan ayının 24. gününde, Allah'a hamd ederek ve Peygamber'ine salât ederek yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkipte ilk *lâm*'ın sola eğimi fazladır. İlk *lâm* 'ı ikinci *lâm*'a bağlayan hareket, sert ve köşelidir. Fakat arkaya oturtulmuş formdaki *hâ* ' harfi, ikinci *lâm*'a bağlanırken kalem hareketi yumuşar. Terkibin yapısında genel olarak birlik vardır.

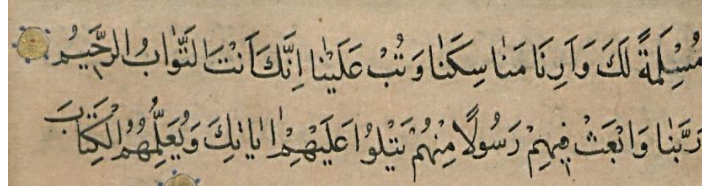
Şekil 290: TSMK Emanet Hazinesi/75, Lafza-i Celâl Örneği

26b

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif* harfi dik ya da hafif sola mâildir. Harfin başı ile sonu arasındaki incelik farkı azdır. Dik harfler ve *elif*'ler arasında uyum vardır.

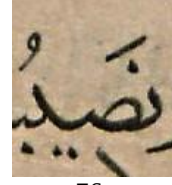
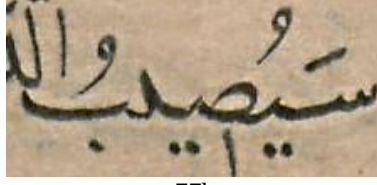
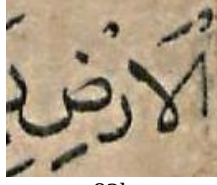
Şekil 291: TSMK Emanet Hazinesi/75, Elif Harfi Örneği

10b

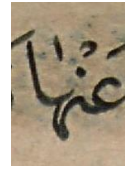
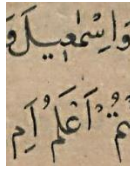
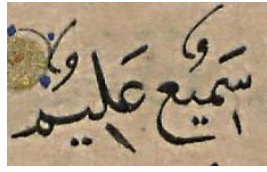
(ص) Sâd Harfi: Harfin kaşı yapılırken kalem öncelikle 3 nokta kadar sol üste kısık hareketle ilerlemiş, akabinde kalem ağzı gösterilerek yumuşak bir dönüşle geçilmiştir. Bu nedenle kaş müdevver görünümündedir. Badem şekline benzeyen göz ise büyük yapılmıştır. Harfin sonda ve müfred kullanımında kâsenin derinliği yaklaşık 2 nokta, genişliği üç noktadır. Çoğunlukla kâselerin ½'sinden sonra mukavver hareket başlar. Harfin baş kısmı ile kâse arasında orantının olmadığı örnekler mevcuttur.

Şekil 292-294: TSMK Emanet Hazinesi/75, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler

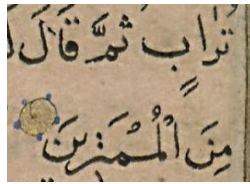
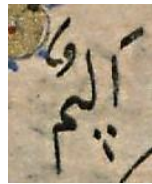
(ع) **Ayn Harfi:** Ayn harfinin başta kullanılan, “ayn-ı nâ’lî” olarak isimlendirilen şekle benzeyen formunun ölçüsü çoğu kez birleştiği harfle orantılı değildir. Ayrıca kavşak yerlerinde kalem uca konulduğu için bağlantı yeri ince ve kırılğan görünümündedir. Harfin ortada kullanılan formu dolgun yapılmıştır ve harfin üst kısmı bombeli durur. Ayn harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında karın kısmı tutarlıdır ve kuyruk kısmı mürsel şekildedir. Kalem hareketi ise emin ve yumuşaktır.

Şekil 295-297: TSMK Emanet Hazinesi/75, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

(م) **Mim Harfi:** Mim harfinin başta kullanılan ve kelime ortasında goncaya benzeyen şeklinde göz kapalı yapılmıştır. Harfin başta, ortada ve sonda birleşik şekillerinde uyum vardır ve el hareketleri kararlıdır. Harfin sonda birleşik, sülüs harf karakterinde “rütekâ-i mutmasa”³²⁶ olarak isimlendirilen şekle benzeyen formunda (37a sayfasında yer alan *mim* harfi) ise uzantının ölçüsünde farklılık görülmektedir.

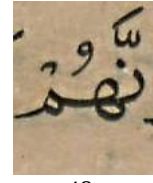
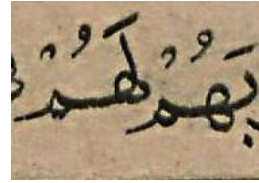
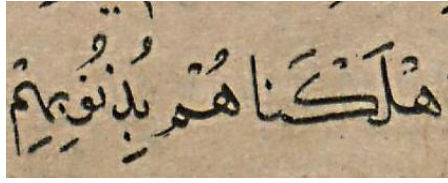
Şekil 298-299: TSMK Emanet Hazinesi/75, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

³²⁶ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 133-134.

(b) **Hâ' harfi:** *Hâ'* harfinin başta kullanılan kedi gözlü formu tutarlıdır. Harf, zarif bir duruşa sahiptir. Harfın ortada kullanılan mukavver şeklinde üst parça ile alttaki müdevver kısım benzer bir görünümüne sahiptir. Hatta üst kısmın ölçüsü daha fazladır ve daha geniş bir alanı içine alacak şekilde döngü oluşturmuştur. *Hâ'* harfinin kelime ortasında kullanılan, 89a sayfasında *bi zünûbihim* ifadesindeki *hâ'* harfi gibi karınca hortumuna benzetilen şeklinde ise kat'iyet vardır.

Şekil 300-302: TSMK Emanet Hazinesi/75, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

Eserin kitabetinde el hareketleri sağlam ve akışkandır. Yazı, tok ve esnek durmaktadır. Kelimelerin satıra dizilimi ne çok düz ne de dalgalıdır. Harfler satıra orantılı bir şekilde dağılmıştır. Dik harfler birbiriyle uyumludur. Bazen satır sonlarında sol-üste meyilli yazım da, harflerin satırda girift görünümünü engelleyerek, satıra hareketlilik ve estetik katmıştır. Vav harflerinin çoğunlukla mukavver şekilde yapılması dikkat çekmektedir. Kâseli harflerde kâselerin ölçüsü ve yapısı tutarlıdır. Keşîdelerde kalem hareketi tereddütsüzdür. Kalem ağzı genişliğinden kaynaklı *fâ*, *kaf* ve *vav* gözleri çoğunlukla kapanmıştır.

Harekelerin yapısında ölçü tutarlılığı her zaman sağlanamamıştır. Haddinden büyük ya da küçük yapılan hareketler vardır. *Şedde*'lerin dişleri bazen sağa meyilli, bazen dik durmaktadır. *Cezm*'lerde kalem hareketi keskin olmadığı için *tırnak* işaretini andırır görünüm vardır. Ama hareketler yazıyla kaynaşmış ve estetik şekildedir. Eserde mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Kalem ağzının geniş ve mürekkebin koyu olmasından dolayı satır istifinde fazla boşluk oluşmamış, görünüm sade ve zarif

durmuştur. Noktalar, çoğunlukla insicamlıdır ve yazının güzelliğini artırmıştır. Ayrıca noktaların köşeli yapısı belirgindir.

3.1.1.5.5. Emanet Hazinesi/76 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 303: TSMK Emanet Hazinesi/76, vr.3b-4a

Tarih Kaydı: 669/1271

Yazının Türü: Reyhânî

Ölçüleri: 17x 21,5 cm³²⁷

İnceleme Tarihi: 27.09.2022

Genel Özellikler:

³²⁷ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

TSMK eser tanıtım bilgisine göre cilt, vişneçürüğü rengi deridir. Kapak etrafı yaldız zencereklidir.³²⁸ 186 varaktan ibaret eser, kirlenmiş koyu krem renk âharlı kâğıtlara, siyah mürekkeple 19 satır şeklinde, reyhânî hatla yazılmıştır. 1a sayfasında Sultan I. Selim'in (öl. 1520) ve Sultan Ahmed'in tuğrası vardır. 1b ve 2a sayfalarında, lâcivert ve altın cedvelle sınırlandırılan alan, halkâr tezyinatlıdır. 1b sayfasında şemse şeklinde çevrelenen bölüm içine, Şuarâ Sûresi'nin 192-195. âyetleri, harekesiz şekilde siyah mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. 2a sayfasında ise yine şemse şeklindeki bölüm içinde, İsrâ Sûresi'nin 88. âyeti sülüs hatlıdır. 2b ve 3a sayfalarında, altın zeminli simetrik, dikdörtgen levhalardan ve levhaların dış kenarlarına eklenen rozetlerden oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. 3b sayfasında Fâtîha ve Bakara sûresinin başlıkları altın zeminli tezyinli dikdörtgen paftaların içine, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. 3b ve 4a sayfaları zencerek motifli altın cedvellerle sınırlandırılmıştır. Diğer sayfalardaki altın cedveller ise sadedir. Ayrıca 3b sayfasında Dârussaâde Ağası Beşir Ağa'ya ait tevbe ve hamd içerikli bir not vardır. Sûre başlıkları tezyinatsız dikdörtgen paftaların içine, siyah tahrirli altın mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Duraklar, altınla renklendirilmiş çiçek şeklindedir. Hamse ve aşır gülleri tezyinatlıdır. Bu güllerin içindeki ifadeler, altın ve beyaz mürekkeple ve kûfi hatla yazılmıştır. Cüz geçişleri cedvelin dışında, altın mürekkeple ve sülüs hatla cüz numarasının Arapça yazılmasıyla gösterilmiştir. Hizb işareti de kenar boşluklarında yazıyla belirtilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkep ile yapılmıştır. 185b sayfasında yer alan ketebe kaydı, zikir cümleleri ile birleştirilerek dört satır şeklinde yazılmıştır. İlk satır, siyah tahrirli altın mürekkep ve sülüs hatla, diğer üç satır ise siyah mürekkep ve reyhânî hatla yazılmıştır.

³²⁸ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

Sonradan eklenen 186a sayfasındaki tezyinli levhada, Mushafın, Memlûklerden Hasan b. Ebû Nümei b. Berekât tarafından Sultan Murad’a gönderildiğine dair ibareler vardır.³²⁹

Ketebe de Yâkût, adını Yâkût bin Abdullah şeklinde yazmıştır. Bunun sebebi muhtemelen Yâkût’un, 656/1258’de Hülâgu Bağdat’ı işgal ettiğinde son Abbasi Halîfesi el-Mu’tasım’ın maiyetinde olmasıdır. Yâkût, bu yazmayı işgalden 13 yıl sonra yazmıştır ve belli ki siyasî sebeplerden dolayı Abbâsîlerle irtibatlı olduğunu göstermek istememiştir.³³⁰

Ketebesi:

Şekil 304: TSMK Emanet Hazinesi/76, Ketebe Kaydı, vr.185b

صدق الله العظيم وبلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب ياقوت بن عبد الله في سنة تسع ستين وستمائة حامدا لله على نعمه و مصليا على نبيه محمد آله ومسلما تسليما

“Cenâb-ı Hak doğru söyledi ve O’nun kerîm elçisi tebliğ etti. Biz de şahit olanlardanız. (Onu) Yâkût b. Abdullah, 669 yılında, Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ederek ve selâm ederek yazmıştır.”

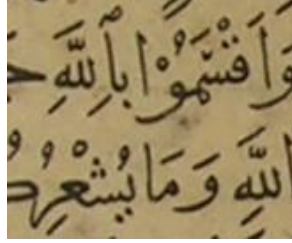
Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

³²⁹ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³³⁰ Lings, *Kur’ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, 49.

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte ilk *lâm* zülfelidir ve hafif sola mâildir. İkinci *lâm* ise bazen dik, bazen sola meyilli yapılmıştır. Bu durum terkinin genel görünümünü etkilemektedir. *Lâm*'a takılan *hâ* "ların yapısı ve terkinin genel görünümü tutarlıdır.

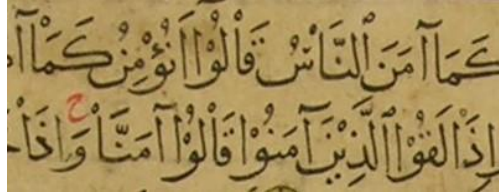
Şekil 305: TSMK Emanet Hazinesi/76, Lafza-i Celâl Örneği

42a

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler dik ve zülfeli yapılmıştır. Harfin başı ile sonu arasında çok az kalınlık farkı vardır. Bazen harfin kuyruk kısmı sola hafif bir kıvrımla biter. Genel olarak müfred *elif*'ler hem birbirleriyle hem dik harflerle uyumludur. Sonda birleşik "tâli" *elif*'ler dik ve düz bir gövdeye sahiptir ve kalem ağzı çok az gösterilerek, sola kıvrımla bitirilmiştir.

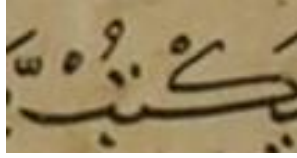
Şekil 306: TSMK Emanet Hazinesi/76, Elif Harfi Örneği

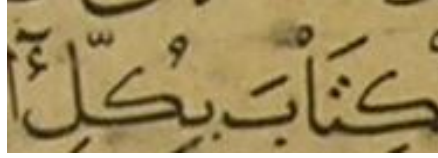
4a

(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ'* harfinin başta kullanılan şekli dik bir alışla başladığında yüksekliği bir noktadır. Harf, sola mâil eğri bir alışla başladığında ise yükseklik iki noktadır ve iki noktalık alışlar zülfelidir. Müfred *bâ'* harfinin çanak genişliği 5-6 nokta arasında değişmektedir. Harfin sonda birleşik kullanımında çanak, mürsel şekilde de yapılmıştır.

Şekil 307-308: TSMK Emanet Hazinesi/76, *Bâ'* Harfi Şekillerine Örnekler

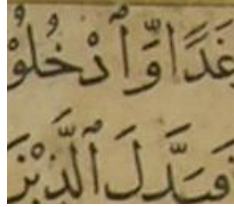
15b

9a

(د) **Dal Harfi:** Müfred *dal* harfi zülfelidir. Harfin üst parçasında sırt kısmı belirgin değildir. Bu durum harfe sert bir görünüm vermektedir. Sonda birleşik kullanılan formunda ise sola mâil dikey kısmına bazen belirgin kıvrımla biten bir çanak takılmıştır. Bazen de çanak kuyruğu kesik şekliyle yapılmıştır.

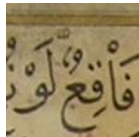
Şekil 309: TSMK Emanet Hazinesi/76, Dal Harfî Şekillerine Örnekler

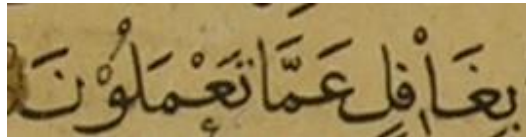
5b

(ع) **Ayn Harfi:** Ayn harfinde el hareketleri kararlı değildir. Kelime başında harfin “ayn-ı nâ‘lî”ye yakın şeklinde kaş ile çene arasındaki mesafe çoğunlukla ideal ölçüden fazladır. Harfin kelime ortasındaki şeklinde göz açıktır ve kubbemsi tepesi yaklaşık üç noktadır. Sonda birleşik kullanılan küplü şeklinde ise kalem hareketleri daha yumuşaktır. Bazen bu *ayn* ’ların yapısı sülüs *ayn*’ını andırmaktadır.

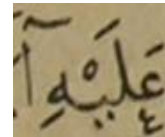
Şekil 310-312: TSMK Emanet Hazinesi/76, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

6a

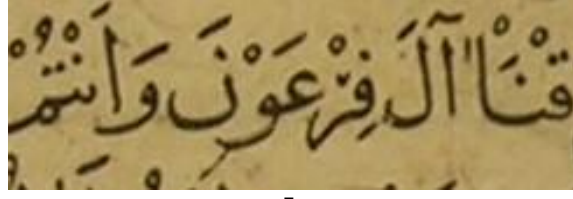
6a

39a

(ن) **Nûn Harfi:** Müfred *nûn* harfleri bazen sülüs *nûn*’larının yapısına benzemektedir. Harfin başta kullanımında, sola mâil iki noktalık alışla yapılan şekli zülfelidir. *Nûn* kâselerinde birlik yoktur. Kâseler bazen geniş ve sığ görünümde iken bazen daha dar ve yuvarlak yapılmıştır.

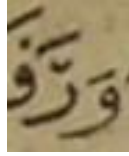
Şekil 313: TSMK Emanet Hazinesi/76, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

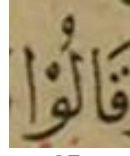
5a

(9) **Vav Harfi:** Vav başları tutarlıdır ve harfin gözü doldurulmamıştır. Reyhânî hat karakterine uygun olarak mürsel şekilde gelen vav'ların gövdesi de uzundur.

Şekil 314-315: TSMK Emanet Hazinesi/76, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

14a

27a

Reyhânî hatlı eserde bazı harflerin yapısında sülüs izleri görülmektedir. Harflerin satıra dizilimi muntazamdır ama satır aralarındaki mesafe azdır. Buna rağmen Kur'ân metni açık ve okunaklıdır. Dik harflerin aralarında görüş uyumluluğunun olması sayfa görünümünü daha güzel ve muntazam gösterir. Harflerin yapısında tutarsızlık görölse de, kalem hareketleri tereddütsüzdür. Sıklıkla kullanılan *boru kâf* ların gövdesi bazen dar, bazen geniş yapılmıştır. Kâselerin yapısında da uyumsuzluk dikkat çeker. Çanaklar ise düzümsü ve sığdır. Kitâbette harfleri ideal ölçüsüne kavuşturma çabası belirgindir. Harflerin bağlantı yerlerinde ve satıra yerleşiminde estetik dokunuşa ihtiyaç vardır.

Harekeler ve mühmeller yazı ile uyumludur fakat yapılarında tutarsızlık görülür. *Üstün* ve *esre*'lerin açıları her zaman uyumlu değildir. *Şedde*'lerin yönünde kararsızlık vardır. *Cezm*, müdevver şekildedir. Harekelerin harflere yakın yerleştirilmesi, ihtiyaçtan fazla kullanılan tezyin işaretleri ve dağınık noktalama bazı kelime gruplarına girift bir görünüm vermiştir. Noktaların yapısı ise genel olarak insicamlıdır. İki ya da üç noktalı harflerde noktalar bazen yana yana konulmuştur.

3.1.1.5.6. Emanet Hazinesi/77 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 316: TSMK Emanet Hazinesi/77, vr.16b-17a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yok

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt ebadı: 15,5 x 19,5 cm³³¹

İnceleme Tarihi: 15.09.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre kapağın dışı ve içi lake olup, kenarları yaldız zencerekle çerçevelenmiştir.³³² 205 varaktan ibaret eser, nohudî renk âharlı kâğıtlara 19 satır şeklinde yazılmıştır ve Kur'ân metni altın cedvelle çevrenmiştir. 1b sayfasında

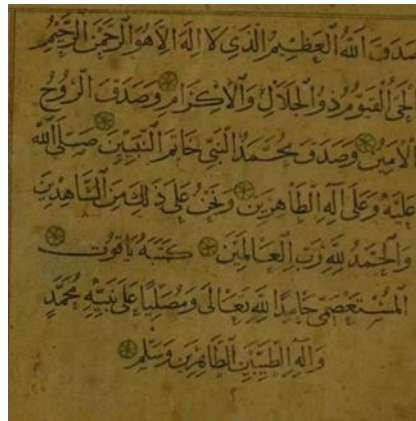
³³¹ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³³² Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

Fâtiha ve Bakara sûresine ait sûre başı tezhibi bulunmaktadır. Sûre isimleri ve sûre bilgisi, mavi zeminli ve tezyinli yatay dikdörtgen paftanın içine, altın yaldızla ve sülüs hatla yazılmıştır. Yazı, siyah mürekkep ile tahrirlenmiştir. Mushafın tamamında sûre başı kompozisyonu bu şekildedir. Duraklar basit şekillerle gösterilmiş ve altınla boyanmıştır. Aşır yerleri ise metin içinde, her onuncu âyetten sonra gelen, altınla renklendirilmiş çiçeklerle gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple konmuştur. Cüz geçişleri kenar boşluklarında, altın mürekkeple ve tevkî' hatla cüz numarasının Arapça yazılmasıyla belirtilmiştir. Mushafın yazımı esnasında sehven atlanan âyetler ya da kelimeler, kenar boşluklarına eklenmiştir. Bazı kelimelerdeki kırâat farlılıkları ise yine kenar boşluklarında kırmızı mürekkeple gösterilmiştir. Tarihsiz ketebe kaydı 205b sayfasında, 7 satır şeklindedir ve nesih hatlıdır. Ketebe sayfasından sonraki sayfada, eserin Yâkût'a ait olduğuna dair Osmanlı Türkçesiyle 643/1246 tarihli bir not bulunmaktadır.

Ketebesi:

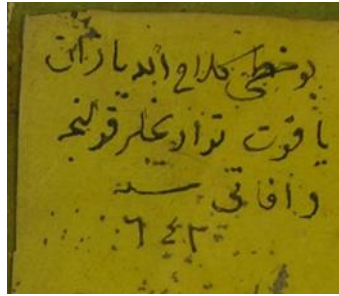
Şekil 317: TSMK Emanet Hazinesi/77, Ketebe Kaydı, vr.205b

صدق الله العظيم الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم الحي القيوم ذو الجلال والاكرام و صدق الروح
الامين و صدق محمد النبي خاتم النبيين صلى الله عليه و على آله الطاهرين و نحن على ذلك من الشاهدين
والحمد لله رب العالمين كتبه ياقوت المستعصمي حامدا لله تعالى و مصليا على نبيه محمد و آله الطيبين
الطاهرين و سلم

“Ondan başka ilah olmayan, Rahman, Rahîm, Hayy, Kayyûm, azâmet ve ikram sahibi yüce Allah doğru söylemiştir. Cebrâil (Rûhu’l-Emin) ve peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed de doğru söylemiştir. Selâm ve dua onun ve temiz ailesinin üzerine olsun. Bizler de buna şahit olanlardanız. Hamd, âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur. Onu, Yâkût el-Musta’simî, yüce Allah’a şükrederek, peygamberi Muhammed’e ve onun saf ve temiz ailesine salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Şekil 318: TSMK Emanet Hazinesi/77, Osmanlı Türkçesiyle Yazılan Not

بو خطي كلام الله يازان ياقوت توارخلر قولنجه وافاتي سنة ٦٤٣

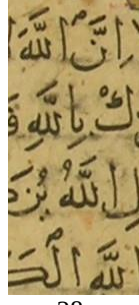
“Bu hattı kelâmullahı yazan Yâkût. Tevârihler kavlince vefatı sene 643”

(Kim tarafından yazıldığı belli olmayan ve sanat değeri taşımayan bir yazı ile yazılan bu notta Yâkût’un vefat tarihi H 643 verilmiştir.)

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: *Lafza-i celâl*’in ilk *lâm*’ı zülfeli yapılmıştır. Terkipte genel olarak harflerin yapısı tutarlıdır. *Lâm* harfine takılan *hâ*’lar insicamlıdır. *Hâ*’ harfi bazen satır çizgisi üzerindedir. Bazen de satır çizgisinin yarım nokta kadar üstünde konumlandırılmıştır.

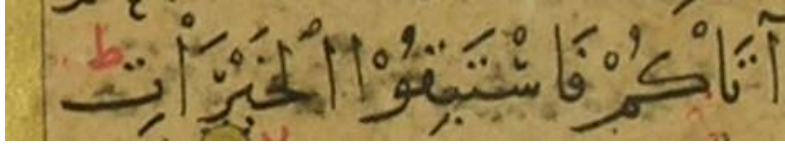
Şekil 319: TSMK Emanet Hazinesi/77, Lafza-i Celâl Örneği

28a

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ya da sola çok az mâildir ve zülfelidir. Harf, çoğunlukla düz yapılmakla birlikte kuyruk kısmında bazen hafif sola kıvrılma görülmektedir. Harfin başı ile sonu arasında kalınlık farkı çok azdır. Sonda birleşik “tâli” *elif*’ler düz ya da sağa hafif bombeli çıkışla yapılır.

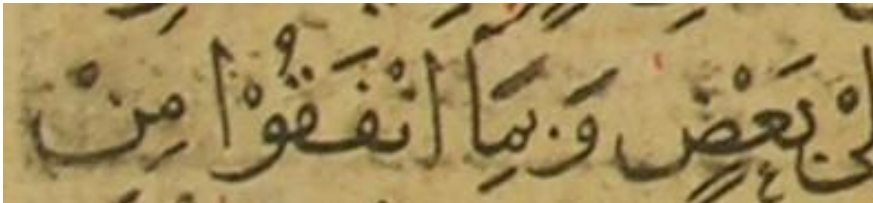
Şekil 320: TSMK Emanet Hazinesi/77, Elif Harfi Örneği

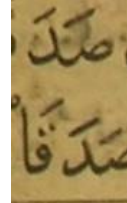
37b

(ص) **Sâd Harfi:** *Sâd* harfinin kâseleri çoğunlukla reyhânî hat karakterine uygundur. *Nûn* ve *sin* harflerinin kâseleri de aynı şekilde $\frac{3}{4}$ ’ü musattah (düz), $\frac{1}{4}$ ’ü mukavver yapıdadır. Bazen kâselerde mukavver kısma geçiş erkendir. Bu durumda kâse, daha yuvarlak görünümündedir. Dolayısıyla harf yapısında tutarlılık yoktur. *Sad* başları ise insicamlıdır ve kâseyle bütünleşmiş, âhenkli bir görünüme sahiptir. Baş kısmındaki dönüş hareketi yumuşaktır.

Şekil 321-322: TSMK Emanet Hazinesi/77, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler

27a

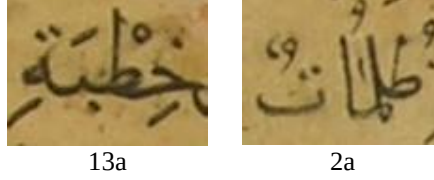

14b

(ط) **Tâ’ Harfi:** *Tâ’* harfinin yatay ve dikey kısımda kalem kalınlığı orantısı her zaman sağlanamamıştır. Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilen eserlerde, *tâ’* harfinin

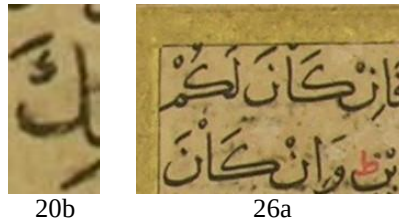
solundaki dik harfle birleşiminde, dikey kısımlar arasında açu uyumu yoktur. Ayrıca *tâ* harfinin yatay kısmında dönüş hareketi *sâd* harfinde olduğu gibi yumuşaktır. Klasik ölçüde bu dönüş sert ve daha köşelidir.

Şekil 323-324: TSMK Emanet Hazinesi/77, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler

(ك) **Kâf Harfi:** *Boru kâf*larda harf yapısı oturmamıştır. Kalem hareketleri kararsızdır ve harfin ölçüsü tutarsızdır. *Kâf* harfinin başta ve ortada kullanılan iki kollu şekli ise çok tercih edilmemiştir. Harfin sonda kullanım şeklinde çanak bazen mürsel yapılmıştır, bazen de *bâ* ' çanağı şeklindedir. Çanağın genişliği takriben 5 noktadır. Harfin içine konulan *kâf-ı mücellesi*³³³ denilen işaret ise dikey parçanın bitim noktasına yakın konumlandırılmıştır.

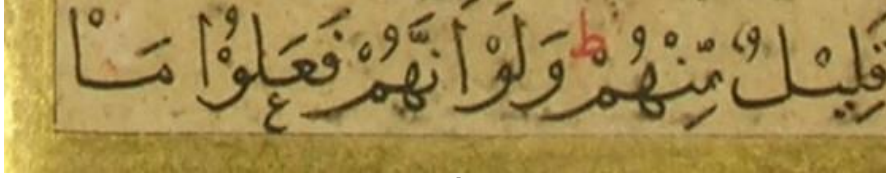
Şekil 325-326: TSMK Emanet Hazinesi/77, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

(و) **Vav Harfi:** Vav harfinin başları arkaya yatıktır ve gövde uzunluğu fazladır. Harf yapısı genelde tutarlıdır. Mukavver vav'ların kuyruk kısmında bazen ani bir kıvrılma görülür. Ayrıca mürsel vav'ların küt bitirildiği örnekler çoktur.

Şekil 327: TSMK Emanet Hazinesi/77, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

³³³ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 352.

28b

Mushafın kitâbeti, devrin reyhânî hat karakteri özellikleri ile uyumludur. Dik harfler arasındaki meyil farklılığı, genel sayfa görünümündeki uyumu bozmayacak şekildedir. Harflerin ideal ölçüsü henüz yakalamamıştır ve harf bünyelerinde kalem hakkının verilmemesinden kaynaklı bazen orantısızlık görülür. Bu durumda harf yapısında kalınlık ve incelik uyumu da bozulmuştur. Ama yazıldığı dönem itibarıyla değerlendirildiğinde, reyhânî hat karakterinin şekillendiği ve zarâfet kazandığı âşikardır. Düz istifle yazılan eserde harfler satıra dengeli yerleştirilmiştir. Sayfa görünümü çok muntazamdır ve her harfin kimliği belirgindir.

Metnin kendi kalemiyle yapılan harekeler, yazı ile bütünleşmiş görünümündedir ve harflere yakın konulmuştur. Mühmel harfler ve tezyin işaretlerinden *tırnak*, estetik ihtiyaç oranında kullanılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerde aç uyu her zaman sağlanamamıştır. *Ötre* ve *sıla* işaretinin uzantısı genel teâmüle göre dik inmektedir. *Şedde*'ler dik ya da hafif sağa mâil yerleştirilmiştir. Noktalar ise bazen özensiz yapılmış izlemine vermektedir.

3.1.1.5.7. Emanet Hazinesi/78 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 328: TSMK Emanet Hazinesi/78, vr.9b-10a

Tarih Kaydı: Recep 665/ Nisan 1267

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 9 x 15 cm³³⁴

İnceleme Tarihi: 17.10.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre cilt, tamir görmüştür. Zeytûnî renk deri üzerine büyük şemse tezyinlidir.³³⁵ İç kapak bordo deri ile kaplıdır. Kapak üzerinde dikdörtgen

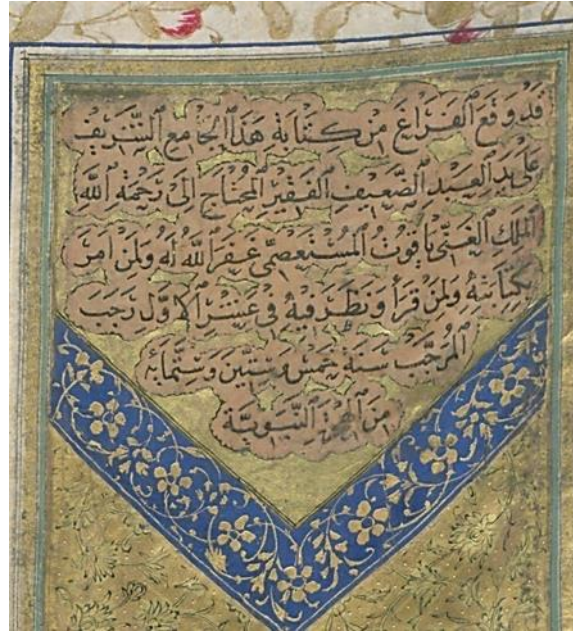
³³⁴ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Ocak 25, 2023.

³³⁵ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Ocak 25, 2023.

tarzda yekşah şemse vardır. Şemsenin içi rûmî motiflerle müzehheptir. Köşebentli iç kapağın kenarlarında zencerek ve cedvel vardır. Eserin ilk sayfasında yıldız ve mütenevvi renklerden oluşan bir madalyon vardır. 322 varaktan oluşan vassâleli eser, çay rengi âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebi ve nesih hatla 15 satır şeklinde yazılmıştır. Serlevha tezhibli 1b ve 2a sayfaları tüm zemin tezyinatlıdır ve tezyinî unsurlarda genellikle altın ve lâcivert renk kullanılmıştır. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, iç içe geçmiş simetrik dikdörtgen levhanın ortasına, beş satır şeklinde siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. Sûre başlığı ve sûre bilgisi, beyaz mürekkeple ve tevkî‘ hatlıdır. Kur’ân metni, farklı renk ve kalınlıktaki cedvellerle çevrelenmiş alan içine yazılmıştır. Mushafın bütün varaklarının kenar boşlukları halkâr ve kısmen yıldız serpmeler ile tezyinlidir. Tezyinî unsurlarda altın ve kırmızı renge ağırlık verilmiştir. Sûre başlıkları, yatay dikdörtgen yıldızlı ve renkli tezyinatlı paftaların içine, beyaz mürekkep kullanılarak tevkî‘ hatla yazılmıştır. Duraklar, siyah mürekkep ve altınla renklendirilmiş daire şeklindedir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Yâkût el-Musta‘şimî’ye atfedilen eserlerin ketebesinden, metin ve şekil olarak farklılık arzeden ketebe kaydı, 322a sayfasında, tezyinatlı bir levhanın içinde, siyah is mürekkebi ve nesih hatla altı satır şeklinde yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 329: TSMK Emanet Hazinesi/78, Ketebe Kaydı, vr.322a

قد وقع الفراغ من كتابة هذا الجامع الشريف على يد العبد الضعيف الفقير المحتاج الى رحمة الله الملك الغني ياقوت المستعصي غفر الله له و لمن امر بكتابه و لمن قرأ و نظر فيه في عشر الاول رجب المرجب سنة خمس و ستين و ستمائة من الهجرة النبوية

“Bu Câmiu’ş-Şerîf’in kitâbeti, mülk ve zenginlik sahibi Allah’ın rahmetine muhtaç, fakir ve zayıf kul Yâkût el-Musta‘simî’nin -Allah onu ve onu yazmasını emredenleri, okuyanı ve ona bakanı affetsin- eliyle, Peygamber’in hicretinin 665. yılında, Recebü’l-müreccebin ilk on gününde tamamlanmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: *Lafza-i celâl*’in yazımında yeknesaklık yoktur. İlk *lâm*’ın sola meyli çok azdır. *Lâm* harflerinin oluşturduğu aralıklar ve kalem kalınlığında da birlik yoktur. *Lâm*’a takılan *hâ*’ların yazımında ise çoğunlukla benzerlik vardır. Bazen döngü hareketi daha geniş bir alanı içine almıştır ve bu nedenle harf boşluğu büyük durmuştur.

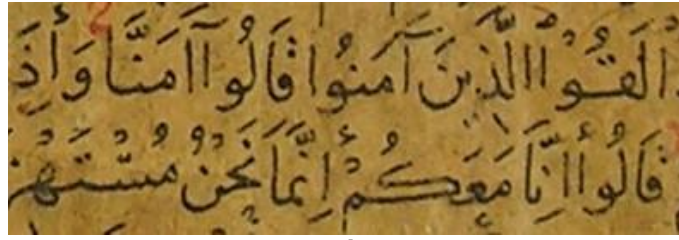
Şekil 330: TSMK Emanet Hazinesi/78, Lafza-i Celâl Örneği

10a

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif* harfleri dik yapılmıştır ve harfin mebdai ve âhiri arasında çoğunlukla kalınlık farkı yoktur. *Elif*lerin gövdesi bazen düz, bazen dalgalı görünümündedir. Harf, sağındaki harfle birleştiğinde kalem ağzı görünür şekilde ya da kapalı bitirilmiştir. Kalem ağzı görünür şekilde nihâyetlenen *elif*lerin gövdesinde sağa tahdîb vardır.

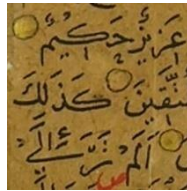
Şekil 331: TSMK Emanet Hazinesi/78, Elif Harfi Örneği

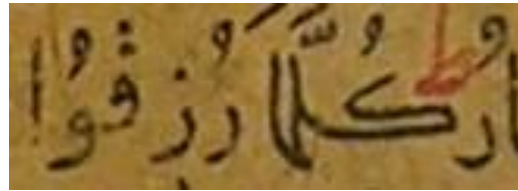
2b

(ر) **Râ' Harfi:** *Râ'* harfinin yapısı çoğu kez mukavver ile mürsel arasındadır. *Râ'* - *ı mudgame* ise daha zarif ve yatay görünümündedir.

Şekil 332-333: TSMK Emanet Hazinesi/78, Râ Harfi Şekillerine Örnekler

19b

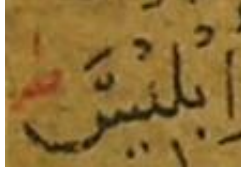

6a

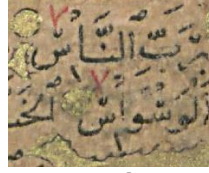
(س) **Sin Harfi:** Kelime başında kullanılan *sin* harfinin dişleri bazen sola meyilli başlar, dik devam eder. Dişler arasındaki kavislerin genişliği bir noktadır. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında kâse, bazen mebsûta ya da mürsele şekliyle yapılmıştır.

Kâselerin genelde 2/3'ü düz, 1/3'ü mukavverdir. Ama bu ölçüye uymayan, daha yuvarlak görünümde olan kâseler de vardır.

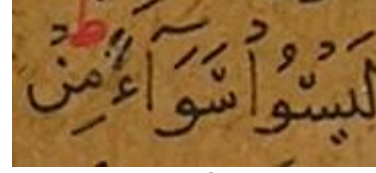
Şekil 334-336: TSMK Emanet Hazinesi/78, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

4a

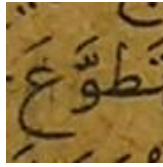
321b

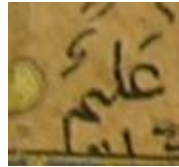
31b

(ع) Ayn Harfi: Ayn harfinin kelime başında kullanılan formlarından olan “ayn-ı sâdî” şeklinde çene, satır çizgisi üzerindedir. Çene, kaş hizasından 1-1,5 nokta sağdan başlatılmıştır. “Ayn-ı nâ‘lî” şeklinde ise harfin ölçüleri bağlantılı olduğu harflerle orantılı durmamaktadır. Ayn harfinin ortada kullanım şeklinde harfin tepesi, hafif kubbemsidir. Göz, bazen açık, bazen kapalı yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında ise el hareketleri keskindir. Harfin karnı, zarif ve tutarlıdır.

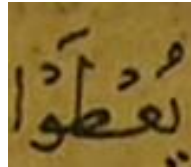
Şekil 337-340: TSMK Emanet Hazinesi/78, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

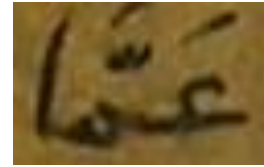
13a

94a

99a

96a

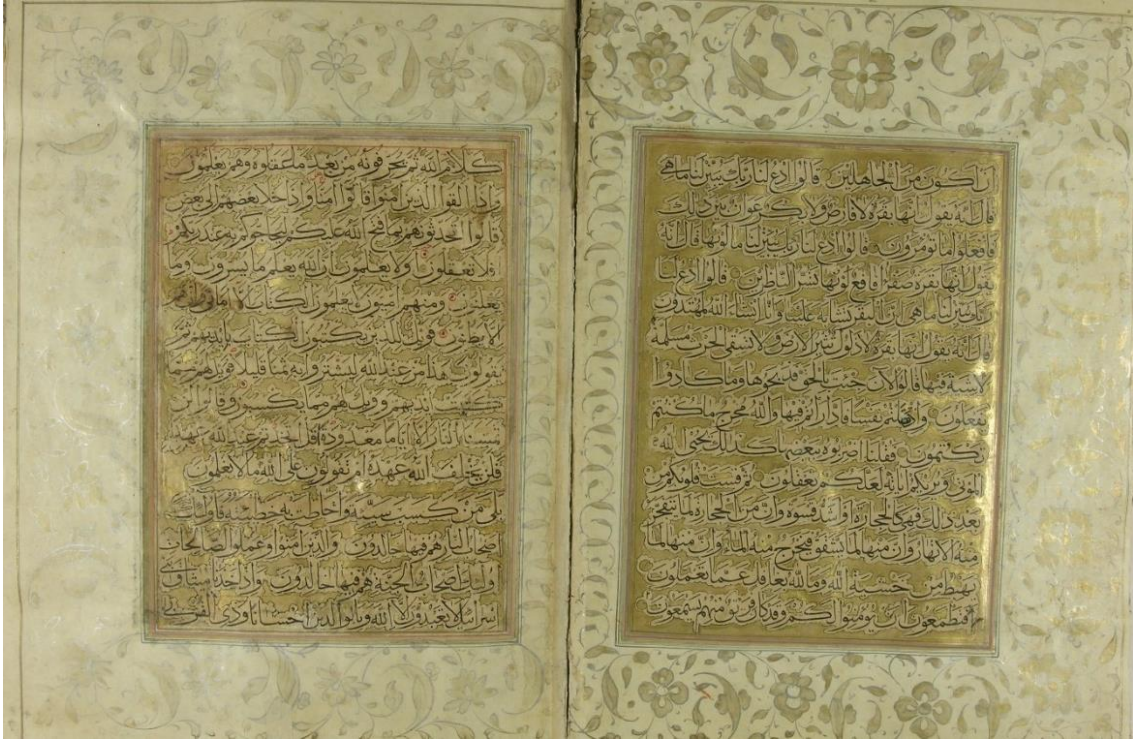
Eserin kitâbeti ibtidâî görünümündedir. Fakat hüsn-i hat sanatının gelişim seyri açısından belge niteliğindedir. Bazı harflerde el hareketleri net ve emin görünümde iken, bazılarında kararsızdır. Harfler rafine edilmemiştir. Harf yapılarında orantısızlık, harflerin satıra düzensiz yerleşimi, iniş, çıkışlar ve dönüşler ile harflerin birleşiminin zarif olmaması güzel bir tablo sunmamaktadır. Yâkût'un bütün eserlerinde sıkça kullandığı *boru kâf* larda kalem hareketleri daha akışkandır. Mürsel ve mukavver şekilde görülen *vav* harflerinde de birlik yoktur. Bazen harf donuk ve basık durmaktadır. *Lâm-elif* lerin yapısı *tevkî* hat karakterini andırmaktadır. Kâseler çoğunlukla daha yuvarlak

görünümündedir ve bazen bağlantılı olduğu harflerle uyumsuz bir duruşa sahiptir. Harf yapıları üzerinde farklı denemeler ve arayışlar da görülmektedir.

Harekeleme ve noktalama yazı ile benzer olgunluktadır. Harekelerin harflerle mesafesi güzel ayarlanmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin yerleşim açısı uyumludur. *Şedde*'ler Yâkut'a atfedilen pek çok eserde sık ya da sağa meyilli yerleştirilmiştir. Ama bu eserde sola meyilli konumlandırılmıştır. Mühmel harfler ve *hilâl* çok sık kullanılmamıştır. Noktaların görünümü ve yerleşimi muntazamdır.

3.1.1.5.8. Emanet Hazinesi/79 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 341: TSMK Emanet Hazinesi/79, vr.7b-8a

Tarih Kaydı: 670/ 1272

Yazının Türü: Reyhânî

Ölçüleri: 25 x 30,5cm³³⁶

İnceleme Tarihi: 08.06.2022

Genel Özellikleri:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre Mushaf, koyu kahverengi deri ile ciltlenmiştir. Dış kapak bozuk yıldız kafesli şemse, salbek ve köşebentle müzehheptir.³³⁷ Kapak içi, vişne rengi deri ile kaplıdır ve mavi zemin üzerine yıldız kafes şemse ve köşebent ile bezelidir. Kapak merkezindeki şemse, oval formdadır ve dilimlidir. Salbekli şemsenin yüzeyi palmet ve rûmîlerle süslenmiştir. Şemsenin ¼'ü köşebentlere uygulanmıştır. Mushaf, 309 varaktan ibarettir. Hafif yeşile çalan nohudî renk âharlı kâğıtlara, 14 satır şeklinde, açık siyah renk mürekkeple ve reyhânî hatla yazılan eserde satır araları altınla tezyinlidir. 1a, 1b ve 2a sayfaları mavi ve altın renginin hâkim olduğu madalyonlarla tezyinatlıdır. 1a sayfasının sol alt kısmında *şehr-i cemâdi'l-ûla 1107* tarihi düşülmüştür. 2b ve 3a sayfaları serlevha tezhiblidir. Serlevhada Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, altın zemin üzerine açık siyah is mürekkebi ile 6 satır olarak tertîb edilmiştir. Sûre başlığı ve sûreye dair bilgiler, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatladır. Kur'ân metni, renkleri ve kalınlıkları farklı olan cedvellerle çevrelenmiştir ve altın yıldızla beynessutur tezyinatlıdır. Kenar boşlukları da halkâr tezyinlidir. Cüz geçişleri, cüzün ilk satırının altın mürekkeple yazılmasıyla gösterilmiştir. Sûre başlıkları ise tezyinatlı yatay dikdörtgen paftaların içine, altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Duraklar, kırmızı mürekkeple içine nokta yerleştirilen daire şekliyle belirtilmiştir. Secâvend işaretleri de kırmızı mürekkepledir. 308a sayfasında reyhânî hatla yazılan

³³⁶ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Ocak 25,2023.

³³⁷ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Ocak 25,2023.

ketebe, farklı bir kompozisyonla karşımıza çıkar. Ketebe sayfası ile simetriğindeki 307b sayfası, tüm zemin tezhiplidir.

Ketebesi:

Şekil 342: TSMK Emanet Hazinesi/79, Ketebe Kaydı, vr.308a

صدق الله العظيم وصدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و تمت كلمة ربك صدقا و عدلا لا مبدل لكلماته و هو السميع العليم كتبه ياقوت المستعصمي في شهر سنة سبعين و ستمائة في بلدة المحروسة بغداد

“Yüce Allah ve onun kerîm elçisi şüphesiz doğru söylemiştir. Biz de buna şahit olanlardanız. Rabbi’nin sözleri hak ve adalet üzere, değiştirilmeden (bir değiştirici olmadan) tamamlanmıştır. O, her şeyi işiten ve her şeyi bilendir. Onu, Yâkût el-Musta’sımî, 670 senesinin aylarında, korunmuş şehir Bağdat’ta yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte çıkış hareketleri sola mâildir ve meyil açılarında farklılık görülmektedir. İlk *lâm* zülfeli ya da zülfesiz şekildedir. Derin kavisler aynı genişlikte yapıldığı gibi, sağdaki kavisin daha geniş olduğu örnekler de mevcuttur. *Hâ*’ harfi ise terkibe göre küçük kalmıştır.

Şekil 343: TSMK Emanet Hazinesi/79, Lafza-i Celâl Örneği

80a

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler zülfelidir ve harf çoğunlukla dik yapılmıştır. Harfin gövdesinde bazen çok belirgin olmayan tahdib vardır. *Elif* harfi, sağındaki harfle birleştiğinde ise iki şekildedir. *Elif* ya sonunda kalem ağzının gizli olduğu dik bir çıkışla yapılmıştır ya da sağa tahdibin olduğu yükselen gövdeden sonra kalem ağzı görünür şekilde bitirilmiştir. Hemzeler arasında da insicam vardır.

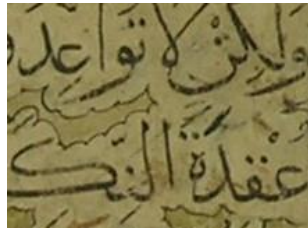
Şekil 344: TSMK Emanet Hazinesi/79, Elif Harfi Örneği

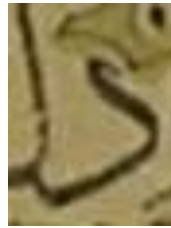
3b

(-) **Dal Harfi:** *Dal* harfinin müfred kullanımında sırtın kavisli yapılması, harfe, yumuşak ve zarif bir görünüm vermiştir. Harfin bacağı ise düzünsüdür. Sırtın taban çizgisi ile oluşturduğu açı bazen daralır. Bu durumda harf basık görünümdedir. Müfred *dal* harfi bazen züfeli, bazen zülfesiz yapılmıştır. Harfin sonda birleşik kullanımında, harf yapısında ve ölçüsünde her zaman tutarlılık yoktur.

Şekil 345-346: TSMK Emanet Hazinesi/79, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

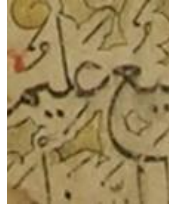
21a

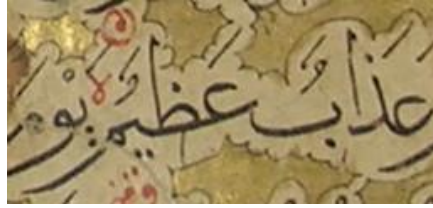
7a

(ع) **Ayn Harfi:** Ayn harfinin başta kullanımında kaş bazen keskin, bazen küt yapılmıştır. Harfin “ayn-ı sâdî”ye benzeyen şeklinin çene kısmında kalem açısı diktir. Bu durum harfe sert bir görünüm vermiştir. Harfin ortada kullanılan “ma‘kûd” formunda ise kararlı el hareketleri görülmektedir. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında karın, ideal ölçüsünde ya da ona çok yakındır.

Şekil 347-348: TSMK Emanet Hazinesi/79, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

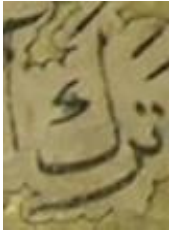
34b

38b

(ك) **Kâf Harfi:** Harfin kelime başında ve ortasında kullanım şekli genellikle *boru kâf* tercih edilmiştir. *Boru kâf*’ın sıkça kullanımı, metnin görünümüne vuzûhiyet katmıştır. Harfin ortada kullanılan iki kollu şeklinde kalem hareketleri düz ve serttir. Harfin müfred ve sonda birleşik formunda ise çanak bazen mürsel, bazen de düz ve 1/4’lük son kısmı mukavver şekildedir.

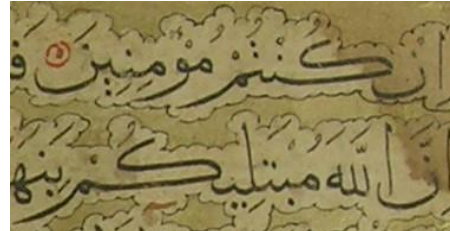
Şekil 349-351: TSMK Emanet Hazinesi/79, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

22a

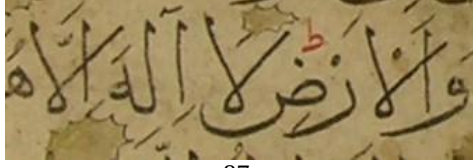

33a

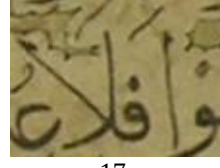

22b

(ل) **Lâm-elif Harfi:** Harfin makasa benzeyen “muhakkaka” formunda görünüm, sağa mâildir. Harfin sağındaki harfle birleşik “muhafeffe” şeklinde her iki kol, düzümsü ve sert bir görünüme sahiptir. Kalem hareketleri ise nettir. Harfin her iki şeklinde de soldaki kol zülfelidir. *Lâm-elif*’lerin kollarında bazen haddinden fazla incelmeye görülmektedir.

87a

17a

Eserde kalem hareketleri akışkan olsa da, harflerin yapısı ibtidâî görünümündedir. Yukarı vuruşlar incedir ve irtifâsı fazladır. Bazen dik harflerde görülen aşırı incelmeler genel sayfa görünümünü olumsuz etkilemiştir. Harflerin satıra diziliminin serbest olması ve *boru kâf*'ın sıkça kullanımı, sayfa görünümü vâzıh kılmıştır. Bununla birlikte dik harflerdeki kalınlık ve uzunluk farkı, kâselerin tutarsız yapısı ve kalem hareketlerinin bazı harflerde tereddütlü oluşu, harflerin dikey ve yatay kısmının birleşiminin düz ve köşeli olması, harflerin ölçüsünde uyum olmaması ve abartılı hareketler, kitâbetin âhengini bozmuştur. *Fâ* ve *vav* başlarında, dönüş kısmının iki hareketle yapılmış gibi durması, kırılma ile birlikte kamburumsu görünüme neden olmuştur. Mürsel harflerin gövdesi ise uzun yapılmış ve keskin bitirilmiştir. Satır çizgisinin altında kalan kısımların uyumlu parellikte olması ise satır görünümünü güzelleştirir.

Harekeleme yazının kaleminden daha ince bir kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'ler takrîben 45 derecelik bir açıyla kâğıda yerleştirilmiştir. *Şedde*'lerin yönleri kararsızdır. Tezyin işareti ve mühmel harf kullanılmamıştır. Ama nadiren harfın üzerine konulmuş *ha*, *kâf* ve *hâ* mühmelleri vardır. Noktaların yapısı ise tutarsızdır. Nokta grupları dağınık görünümündedir.

3.1.1.5.9. Emanet Hazinesi/80 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 354: TSMK Emanet Hazinesi/80, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 28 x 37,5cm³³⁸

İnceleme Tarihi: 25.09.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre Mushafın cildi deri, üzeri pembe gezi kaplıdır. Kapak içinin zemininde çeşitli renk kullanılmıştır, zeminin tamamı oyma şemse ve hâşiyelidir. Levhalar ve başlıklar lâcivert zemin üzerine çiçek ve yıldızla renklendirilen

³³⁸ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

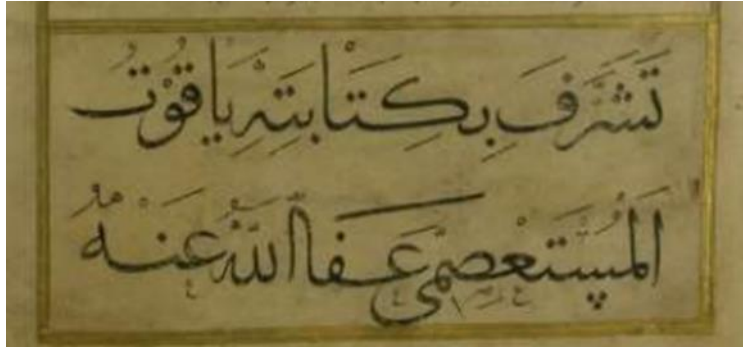
tezyinî unsurla bezenmiştir.³³⁹ 224 varaktan ibaret Mushaf, açık krem renk âharlı kâğıtlara, 13 satır şeklinde siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. Serlevha tezhibinin bulunduğu 1b ve 2a sayfalarında, levhanın üst ve alt bölümlerinde Fâtiha sûresinin başlığı ve Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri altın mürekkeple ve sülüs hatladır. Levhanın ortasındaki dikdörtgen panelde, Fâtiha sûresi her iki sayfada 2 satır olacak şekilde, siyah is mürekkebi ve nesih hatla kompozisyonlanmıştır. 2b sayfasında Bakara sûresinin başlığı, tezyinli dikdörtgen panelin içine, altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Tezyinatsız yatay dikdörtgen panele yazılan diğer sûre başlıklarında ise muhakkak hat tercih edilmiştir. Kur'ân metni altın cedvelle sınırlandırılmıştır ve metnin yazımı esnasında unutulmuş âyetler ya da âyetin bir bölümü, satır aralarına ya da kenar boşluklarına yazılmıştır. Kenar boşluklarına yazılan âyetler de altın cedvelle çevrelenmiştir. Duraklar, hizb ve aşır gülleri tezyinatlıdır. Aşır gülünün içine aşera ifadesi kûfî hatla ve altın mürekkeple yazılmıştır. 222b-224a sayfalarında, H 853 tarihli, Beyazıt b. es-Sadık es-Sûfî el-Kirmânî tarafından yazılan *Tefeü'l-nâme-i Kur'ân* içerikli Farsça ve Arapça yazılmış 2 metin vardır.³⁴⁰ 221b sayfasında bulunan eserin tarihsiz ketebes, siyah is mürekkebi ile 2 satır şeklinde, sülüs hatla yazılmıştır.

Ketebes:

Şekil 355: TSMK Emanet Hazinesi/80, Ketebe Sayfası, vr.221b

³³⁹ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³⁴⁰ Kılıç, “Yâkût el-Musta‘simî’nin Türkiye Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri”, 66.

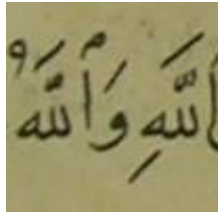
تَشَرَّفَ بِكِتَابَتِهِ يَاقُوتُ الْمُتَعَصِّمِ عَفَا اللَّهُ عَنْهُ

“Yâkût el-Musta‘simî, onu yazmakla onurlanmıştır. Allah onu affetsin.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin ilk *lâm*’ı sola mâil, ikinci *lâm*’ı dik yapılmıştır. Özellikle ilk *lâm*’da görülen meyil farklılıkları terkibin yapısını etkilemiştir. Terkip, sayfa düzeni içinde düz bir duruşa sahiptir ve aralıkların tabanları satır çizgisi üzerindedir. Arkaya oturtulmuş *hâ*’lar, keskin bir dönüşle *lâm*’a bağlanır. Genel olarak terkibin yapında birlik vardır.

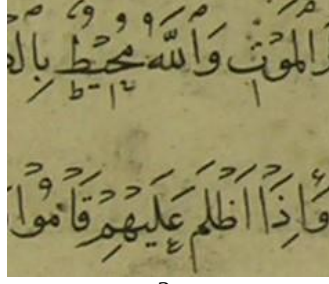
Şekil 356: TSMK Emanet Hazinesi/80, Lafza-i Celâl Örneği

28a

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif* harfi sola hafif mâil ya da dik yapılmıştır. Bazı *elif*’lerin kuyruk kısmında kalem hafif gizlenmiştir. Harf yapısının dalgalı durduğu örnekler de mevcuttur. “Tâli” *elif*’ler düz ve dik yapıya sahiptir. Bazen harf sağa dönük küçük bir çengelle bitirilmiştir. Mushafın genelinde *elif* ve dik harfler arasında uyum vardır.

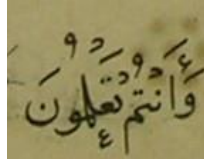
Şekil 357: TSMK Emanet Hazinesi/80, Elif Harfi Örneği

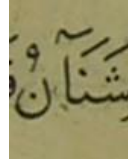
3a

(ن) **Nûn Harfi:** *Nûn* harfinin başta kullanılan formu, bir noktalık dikey bir alışıla başlar ve bir noktalık dar bir kavisle solundaki harfe birleşir. Harfin ortada kullanılan formunda *nûn* harfi, sağdaki harfe açık bir hareketle bağlanır. Bu bağlantı yerinde *sin* dişine benzer çıkıntı oluşur. Daha sonra dar bir kavis yapılarak soldaki harfe bitişir. *Bâ*’,*te*, *se*, *yâ* harflerinin baştaki ve ortadaki şekilleri de, *nûn* harfinin bu formları ile benzerlik gösterir. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde kâse derin yapılmıştır ve kâsede mukavver kısma geçiş erken başlar. Bu nedenle kâseler ideal ölçüsüne göre yuvarlak durmaktadır.

Şekil 358-359: TSMK Emanet Hazinesi/80, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

3a

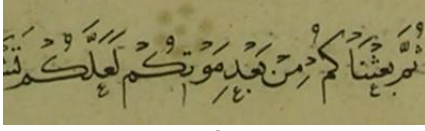

38a

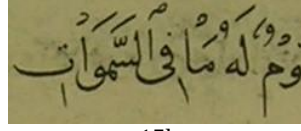
(م) **Mim Harfi:** *Mim* harfinin başta kullanılan gözlü formunda ölçüler kararlıdır. Dönüş hareketi köşeli ve serttir. Eserde genellikle sülüs ve reyhânî hatta tercih edilen, kelime ortasında kullanılan ve düğüme benzeyen, bükülmüş (meftûle)³⁴¹ *mim* harfi, gözü açık ve kapalı şekilde kullanılmıştır. Harfin sonda birleşik halinde *mim* başına ya zarif, dikey bir uzantı eklenmiştir ya da harf mürsel şekildedir.

Şekil 360-363: TSMK Emanet Hazinesi/80, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

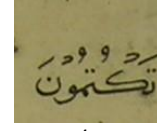
³⁴¹ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ fî sînâati 'l-inşâ*, 87.

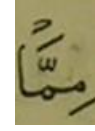
4b

15b

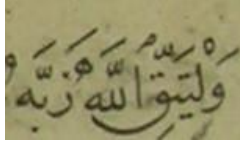
4a

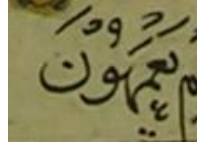
4a

(٥) **Hâ' Harfi:** *Hâ'* harfinin başta ve ortada kullanımında gözler orantılıdır. Harf yapısı tutarlıdır ve zariftir. Ortada kullanılan mukavver şeklinde at kulağı olarak adlandırılan parça, yayvan ve basık bir görünüme sahiptir. *Hâ'*’nın ortada kullanım şekillerinden karınca hortumuna benzetilen formu, akıcı ve esnek bir hareketle yapılmıştır. Harfin sonda birleşik şeklinde ise dönüş hareketi yumuşaktır.

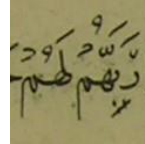
Şekil 364-367: TSMK Emanet Hazinesi/80, *Hâ'* Harfî Şekillerine Örnekler

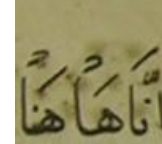
17b

49b

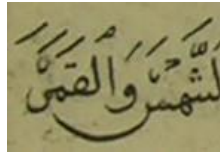
21a

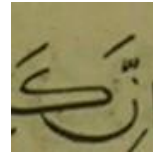
39a

Mebûta ve Mürsele Formundaki Harfler: Kâseli harflerin müfred ve sonda birleşik şekli bazen keşîdeli yapılıdır. Bu şekilde yapılan *sin*, *sâd*, *nûn*, *yâ* gibi harflerde kâselerin çoğunlukla genişliği az, derinliği fazladır.

Şekil 368-369: TSMK Emanet Hazinesi/80, Keşîdeli Formdaki Harflere Örnekler

49a

39b

Eser, ince bir kalemle yazılmıştır. Kitâbette kalemin inceliği ile nesih yazının zarâfeti ve esnekliği birleşince genel sayfa görünümü âhenkli durmuştur. Eserin yazısı küçük ve kıvrımlı kalem hareketleriyle ve özel kurallarıyla kendini gösterir. Fakat bazı harflerde kalem kalınlığı ile harf ölçüsü orantılı değildir. Kalem hareketleri akışkan ve emin olsa da, harflerdeki tutarsızlıklar yazı kalitesini düşürmektedir. Harflerin satıra düz ve muntazam bir şekilde dizilmesi ve harflerin arasındaki mesafenin orantılı oluşu ise

sayfa görünümünü güzelleştirir. Mushaf genelinde harflerin kavisli kısımları, keskin ve kıvrak bitirilmiştir. Çanaklar derin, kâseler yuvarlak ve esnek görünümündedir. Kendinden sonraki harflere birleşmeyen *vav* ve *râ* ' gibi harflerde bazen bu kurala riâyet edilmemiştir. Sonda birleşik *dal* ve *râ* ' harfine, *hâ* ' ve *te* harfi, ters *ötre* şeklinde birleştirilmiştir. İki kollu *kâf* 'larda üst kol yerine mühmel *kâf* 'ın konulduğu örnekler vardır. Yani kitâbette farklı estetik arayışlar kendini göstermektedir.

Harekeler, metnin kendi kalemiyle yapılmıştır ve kitâbetle uyumlu görünümündedir. Satır istifinde tezyin işeretleri ve mühmel harfler de yer almıştır. Noktalama düzenli görünümündedir. Nokta grupları arasındaki mesafe azalmıştır.

3.1.1.5.10. Emanet Hazinesi/127 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 370: TSMK Emanet Hazinesi/127, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 750/1349

Yazının Türü: Nesih

Ölçüleri: 14 x 21 cm³⁴²

İnceleme Tarihi: 15.10.2022

Genel Özellikler:

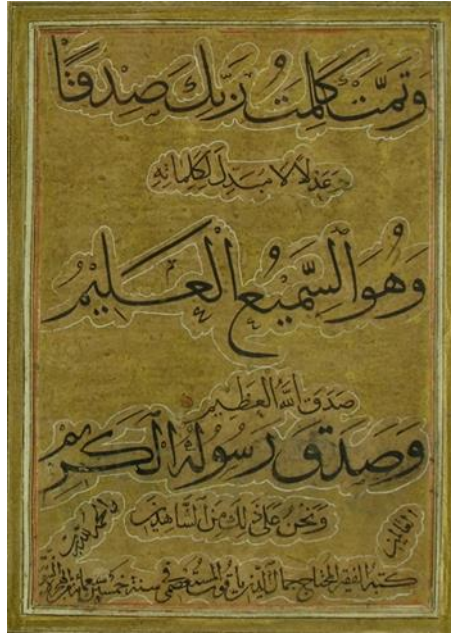
TSMK eser tanıtım bilgisine göre dış kapak zeytûnî renk meşinle kaplıdır. Yıldızla bulutlu şemse ve köşebent hâşiyelidir. Kapak içi vişneçürüğü renginde meşindir ve yıldız şemse ve zencerekle tezyin edilmiştir.³⁴³ Eser, 339 varaktan ibarettir ve nohudî renk âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebiyle 15 satır şeklinde, nesih hatla yazılmıştır. Altın cedvelle çevrelenmiş alanda satır araları da altınla tezyin edilmiştir. Yazı, bulut şeritlerinin içine alınmıştır. 1b ve 2a sayfalarında serlevha tezhibi bulunmaktadır ve serlevhada Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, altın zemin üzerine, 6 satır şeklinde yazılmıştır. Sûre başlıkları, altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla, tezyinatsız yatay dikdörtgen paftaların içine yazılmıştır. Durak işaretleri yoktur. Bazı sayfalarda basit çiçek motifiyle ya da siyah mürekkep ile yapılan dairelerle, durak yerlerinden birkaçı gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple, med işaretleri ise bazen kırmızı, bazen siyah mürekkeple konulmuştur. Hizb, cüz ve secde gülleri tezyinatlıdır. 339b sayfasında muhakkak, nesih ve tevkî‘ hatlarla yazılmış ketebe kaydı ve Kur’ân metninin tamamlandığını gösteren klasik tesbih ifadeleri yer almaktadır. Eserin yazım tarihi Yâkût el-Musta’sımî’nin vefatından sonraki yıllara tekabül etmektedir.

Ketebes:

Şekil 371: TSMK Emanet Hazinesi/127, Ketebe Kaydı, vr.339b

³⁴² Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³⁴³ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

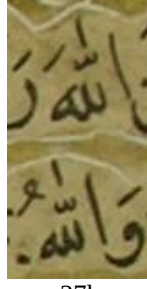
و تمت كلمت ربك صدقا و عدلا لا مبدل لكلماته و هو السميع العليم صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و الحمد لله رب العالمين كتبه الفقير المحتاج جمال الدين ياقوت المستعصي في سنة خمسين و سبعمائة من الهجرة النبوية

“Ve hak ve adaletle Rabbi’nin sözü tamamlandı. O’nun sözleri değiştirilemez ve O, her şeyi işitendir, bilendir. Cenâb-ı Allah doğru söyledi ve O’nun Resûl-i Ekremi de doğru söyledi. Ve biz de buna şahit olanlardanız. Âlemlerin rabbi Allah'a hamd olsun. Onu, Peygamber’in hicretinin 750. yılında fakir, muhtaç Cemâleddîn Yâkût el-Musta’sımî yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin sayfa görünümü sola yatık şekildedir ve irtifâsı 2-2,5 nokta arasında değişmektedir. *Lâm* harflerinin oluşturduğu aralıkların her ikisi ya da soldaki aralığın tabanı, bazen satır çizgisinin altında konumlandırılmıştır. *Lafza-i celâl*, satırdaki diğer harf gruplarından daha küçük durmaktadır.

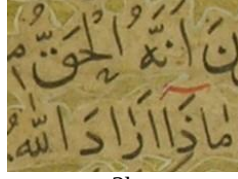
Şekil 372: TSMK Emanet Hazinesi/127, Lafza-i Celâl Örneği

27b

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler sola mâildir ve zülfesizdir. Harfin başlangıcında kalem ağzı görünürken, bitiminde hafif gizlenmiştir. Böylelikle harfin başı ile sonu arasında çok az kalınlık farkı oluşmuştur. Bazen de harfin sadrında sola, gövdesinde sağa tahdîb yapılarak, harfe dalgalı bir görünüm verilmiştir. Bazı *elif*’lerin sadece sadrında tahdîb vardır. *Elif*’lerin açısı tutarlıdır ve dik harflerle arasında tenâsüp vardır.

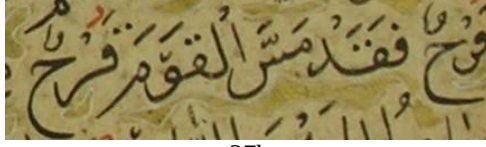
Şekil 373: TSMK Emanet Hazinesi/127, Elif Harfî Örneği

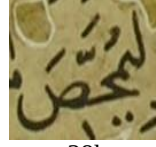
3b

(ح) **Ha Harfi:** *Ha* harfi kelime başında iki şekilde gelmektedir. Badem şeklinde olan kapalı formunda harfin burnu sağ-üste kalkıktır. Harfin açık formunda ise sağdan sola bir noktalık düz bir hareketten sonra kalem aksi istikamette, eğri bir sırt oluşturacak şekilde sağ-alta meyilli şekilde ilerler. İlk yapılan bir noktalık hareket gizlenir. Bu kısmın ölçüsü 3,5 ile 5 nokta arasında değişebilmektedir. Harfin kelime ortasında kullanılan şekli daha düzümsü hareketlerden oluşur. *Ha* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında, karnın hem ölçüsü hem yapısı tutarsızdır.

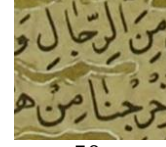
Şekil 374-376: TSMK Emanet Hazinesi/127, Ha Harfî Şekillerine Örnekler

37b

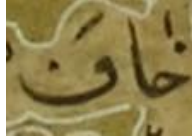
38b

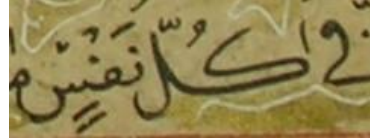
50a

(ف) **Fâ Harfi:** *Fâ* başlarının yapısında birlik vardır. Gözler çoğunlukla kapalı yapılmıştır. Kelime ortasındaki *fâ* harfinin tepe noktası sağa meyillidir. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında genelde çanak derindir ve ½'lik kısmı mukavverdir. Çanağın daha düzümsü şekilde görüldüğü örnekler de mevcuttur.

Şekil 377-379: TSMK Emanet Hazinesi/127, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler

16a

26b

38a

(و) **Vav Harfi:** Vav başları tutarlı yapıdadır ve düz ya da hafif öne eğik şekildedir. Genelde müfred vav'ların gözleri kapalı, sonda birleşik vav'ların gözleri ise açık yapılmıştır. Mürsel ve mukavver şekilde de görülen vav'ların uzantılarında insicam yoktur. Ayrıca mukavver vav'lar, sülüs vav'larının minimize şekli gibi durmaktadır.

Şekil 380: TSMK Emanet Hazinesi/127, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

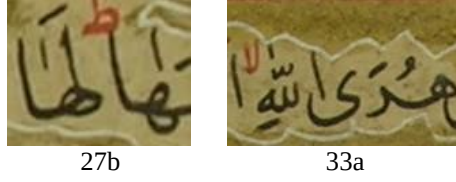

29a

(هـ) **Hâ' Harfi:** Kelime başında kullanılan *hâ'*larda gözler insicamlıdır. Harfin kelime ortasında kullanılan mukavver formunda, at kulağı olarak isimlendirilen kısmın yüksekliği yaklaşık 2 noktadır. Bu nedenle üst parça, satır altında kalan müdevver kısım ile orantılı değildir. Ayrıca tepe kısmı bazen keskin, bazen müdevver bir dönüşle yapılmıştır. Eserde harfin bu formu basık şekilde de görülmektedir. Kelime ortasında

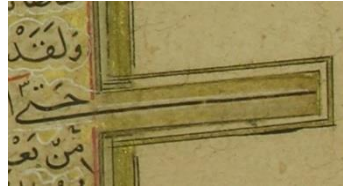
kullanılan iki gözlü *hâ*’lar yayvan görünümündedir. Harfin sonda birleşik şeklinde ise kapalı döngü hareketi yumuşaktır.

Şekil 381-382: TSMK Emanet Hazinesi/127, Hâ’ Harfi Şekillerine Örnekler

Eserin yazım tarihi Yâkût’tan sonraki yılları işaret etmektedir. Fakat Mushaf-ı Şerîf Yâkût el-Musta’sımî’ye atfedildiği için belge niteliğinde bir eser olarak değerlendirilmiştir. Eserde harflerin yapısı, satıra dizilişi, harfler ve kelimelerin birbirleri ile ilişkisi ibtidâî görünümündedir. Harflerin ölçü birimlerinde birlik yoktur. Ayrıca eserde genel teâmüle uymayan kalem hareketleri görülmektedir. Satır başında harfin keşîdeli formu yapılarak, harf uzantısının satır hizasının dışına çıkması bu duruma örnek gösterilebilir. Bu tarz denemeler, yazının âhengini azaltan unsurlardır.

Şekil 383: TSMK Emanet Hazinesi/127, Satır Dışına Taşan Harf Örneği

38b

Bununla birlikte eserin kitâbeti yumuşak, esnek ve akışkandır. Kâseler nesih hattına göre yuvarlak yapılmıştır. Mürsele şeklindeki kâseler ise derindir. Yâkût’un sıkça tercih ettiği ve ideal ölçüsüne yakın yaptığı *boru kâf*’larda kaş ile gövde arasındaki mesafe ideal ölçüsünden fazladır. Bu fazlalık, harfin zarâfetini azaltmıştır.

Harekeleme metnin kendi kalemiyle yapılmıştır. Mühmel harfler ve tezyin işaretleri kullanılmamıştır. Noktalar, köşeli ve muntazam yapıdadır ve harfin kimliğini belirleme dışında satır boşlukları için denge unsuru olarak da kullanılmışlardır.

3.1.1.5.11. Emanet Hazinesi/216 Envanter Numaralı Kur'ân'dan Bir Bölüm

Şekil 384: TSMK Emanet Hazinesi/216,vr.7b-8a

Tarih Kaydı: 661/1263

Yazının Türü: Muhakkak

Ölçüleri: 22 x 33 cm

İnceleme Tarihi: 12.06.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre Kur'ân yazması, vişne rengi deri ile kaplıdır. Cilt, bulutlu, küçük şemse ve köşebentle tezyinlidir. Kapak içi limon küfü renk deridir ve üzerinde kabartma, küçük şemse ve köşebent motifi vardır.³⁴⁴ Eser, 173 varaktan ibarettir

³⁴⁴ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

ve vassâlelidir, nohudî renk âharlı kâğıtlara, siyah mürekkep ve muhakkak hatla yazılmıştır. Metni çevreleyen cedveller farklı renk ve kalınlıkta yapılmıştır. 5 satır şeklinde kompozisyonlanan Kur’ân metni, Bakara sûresi ve Mâide sûresinden oluşur. 1b sayfası beş satır olarak tertîb edilmiştir ve sülüs hatla yazılmıştır. 1b sayfasının vassâlesiz olması ve yazı farklılığı, bu sayfanın sonradan eklendiğini göstermektedir. Sûre başlıkları kırmızı mürekkeple ve sülüs hatladır. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinatlıdır. 4 satır şeklinde siyah mürekkeple ve sülüs hatla yazılan ketebe kaydı, 173b sayfasındadır. Eserin ketebe sayfası ile 73a-74b sayfaları, altın zemin üzerine renkli çiçek ve yapraklardan oluşan tezyinî unsurlarla bezenmiştir.

Ketebesi:

Şekil 385: TSMK Emanet Hazinesi/216, Ketebe Kaydı, vr.173b

كتبه ياقوت المستعصمي في سنة احدى و ستين و ستمائة حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا
على نبيه محمد و آله و صحبه وسلم

“Onu, Yâkût el-Musta‘سیمî, 661 yılında, yüce Allah’a hamd ederek ve onun nebîsi Muhammed’e, ailesine ve ashâbına salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

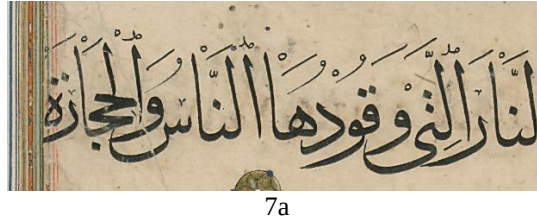
(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin *lâm*'ları sola mâildir ve yüksekliği takrîben 3,5 noktadır. Ama satır istifinde, satır çizgisinin üstünde konumlandırılan *lafza-i celâl*'in irtifâsı düşürülmüştür. Kalem hareketlerinin daha yumuşak olduğu *lafza-i celâl*'ler de mevcuttur. Terkibin zülfesi bazen çok ince, sivri ve zarif yapılırken, bazen kısa ve küt şekilde görülmektedir. *Nûn* ve *bâ*' gibi harflerin zülfeli şekillerinde de aynı durum söz konusudur. *Hâ*' harfinde dönüş hareketi keskindir ve terkibin meyil açısına göre satır çizgisi ile arasındaki mesafe değişmektedir.

Şekil 386-387: TSMK Emanet Hazinesi/216, Lafza-i Celâl Örneği

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif* harfî sola mâildir ve zülfelidir. Zülfeler bazen ince ve zarif, bazen kalın ve küt görünümündedir. Harfîn gövdesi düzdür ve kuyruk kısmında kalem çok hafif gizlenmiştir. *Elif*'ler ve dik harfler arasında her zaman açî uyumu yoktur.

Şekil 388: TSMK Emanet Hazinesi/216, Elif Harfî Örneği

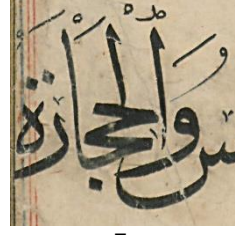

(ح) **Ha Harfi:** *Ha* harfinin başta ve ortada kullanılan şekillerinde, soldan sağa doğru kalemin seyri ile oluşan üst parça düz ve serttir ve yaklaşık 4 nokta uzunluğundadır. Harfîn burnu küt yapılmıştır. *Ha* harfinin müfred ve sonda birleşik mürsele şeklinde, harfîn karnı kıvrak ve kararlı el hareketleriyle yapılmıştır. Harfte kalem hareketleri belirgindir. Karn kısmının nihâyetinde hareket düzleşir ve harfîn bitimi keskin değildir.

Şekil 389-390: TSMK Emanet Hazinesi/216, Ha Harfî Şekillerine Örnekler

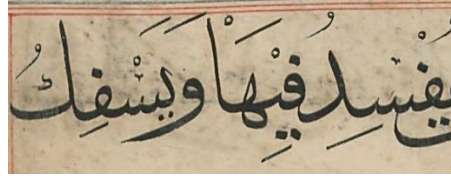
10a

7a

Fâ Harfi: *Fâ* ve *vav* başları bazen müdevver ve basık bir görünüme sahiptir. Bu durumda gözün yapısı değişmektedir. Fakat Mushafın geneline baktığımızda *fâ* başlarının yapısı tutarlıdır. *Fâ* ve *kaf* harfinin ortada kullanım şeklinde az da olsa ölçü farklılığı görülmektedir.

Şekil 391: TSMK Emanet Hazinesi/216, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler

10a

(ك) **Kâf Harfi:** *Kâf* harfinin iki kollu şekli düz ve sert görünümündedir. Ayrıca harfin birleşim yerleri köşelidir. Bu nedenle *kâf* harfi, ideal ölçüsüne henüz kavuşmamıştır. *Boru kâf* lar ise klasik şekline çok yakındır ve harf yapısı tutarlıdır.

Şekil 392-393: TSMK Emanet Hazinesi/216, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

27b

16a

Eserin genelinde el hareketleri sağlam ve nettir. Harflerin çoğu kimliğini bulmuştur ve ideal ölçüsüne çok yakın yapılmıştır. Yazıldığı devre göre kitâbetteki tekâmül ve hüsn hayranlık uyandırmaktadır. Bununla birlikte eserde harflerin satıra dizilimi düz ya da hafif dalgalıdır ve harfler arasındaki mesafe tutarlı değildir. Bazı satırlarda görülen sıkışıklık sayfa görünümünün âhengini azaltmıştır. Dik harfler arasında çoğunlukla

tenâsüp vardır. Çıkış hareketlerinde bazen kalemin haddinden fazla incelmesi, harf estetiğini etkilemiştir. Ayrıca bazı harflerin dikey ve yatay parçalarının birleşiminde kalem açısının dik olmasından kaynaklı sert ve donuk bir görünüm vardır. Kâseler ve çanakların yapımında mukavver kısma geçerken kalem açısının değişimi kırılma izlemine vermektedir. Ayrıca bazen kâseler, sülüs kâsesi şeklinde yapılmıştır. Sanatkâr bazen harfleri satıra sığdırmak için çanakların ve kâselerin ölçüsünü azaltmıştır. Satır çizgisinin altında kalan mürsel harflerin uzantılarının paralelliği dengelidir ve aralarındaki mesafe çoğunlukla uyumludur. *Râ* harfinin mürsel ve mudğame şekli kullanılmıştır. *Ayn* kaşları ise keskin ve zariftir.

Harekeleme, Mushafın yazıldığı kalemin yaklaşık 1/3'ü kalınlığında, özel bir kalemle yapılmıştır. *Ötre*'lerin ve *sâd* mühmelinin kuyruğu uzun yapılmıştır, *ayn* ve *hâ* mühmeli ise çoğunlukla yatay yerleştirilmiştir. Noktaların yapısı ve açısı tutarlıdır.

3.1.1.5.12. Emanet Hazinesi/224 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 394: TSMK Emanet Hazinesi/224, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 667/1269

Yazının Türü: Muhakkak

Ölçüleri: 34 x 48 cm³⁴⁵

İnceleme Tarihi: 16.08.2022

Genel Özellikler:

Zeytûnî renk deri ile ciltli eserin kapağı alttan ayırma oval formdaki şemse, salbek ve köşebentlerle tezyin edilmiştir. Salbekler palmet şeklindedir. Tezyinî unsurlarda kırmızı renk kullanılmıştır. Miklebli eserin kapak içi, onarım esnasında kendinden desenli

³⁴⁵ Milli Saraylar Araştırma Birimi Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

yeşil kâğıt ile kaplanmıştır. Miklebde de şemse ve köşebent bulunmaktadır. 1a sayfasında rik'a hattıyla yazılmış (..... قال فما خطبكم من با خط ياقوت والذاريات من قد سمع جزء شريفه دك كلام)³⁴⁶ notta “*bâ hatt-ı Yâkût*” ifadesi geçmektedir. Vassâleli eser 43 varaktan ibarettir ve nohudî renk âharlı kâğıtlara 5 satır şeklinde yazılmıştır. Kur’ân metnini sınırlandıran cedveller farklı renkte ve kalınlıktadır. 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhiblidir. Bu sayfalarda simetrik üç panele ayrılan dikine dikdörtgen bir levha vardır. Dikdörtgenin 1. ve 3. tezyinatlı panellerine, beyaz mürekkep ve sülüs hat ile İsrâ sûresinin 88. âyeti yazılmıştır. Ortadaki panelde Hicr sûresinin 57. âyeti, siyah is mürekkebiyle ve muhakkak hatladır ve eser, besmele olmadan başlamaktadır. Bu iki sayfada metin 3 satırdır ve yaldızlı zemin üzerine bitkisel motiflerle beynessutur tezyinatlıdır. Serlevhadan sonraki 2b sayfasında satır araları halkâr tezyinlidir. 27.cüzü içeren ve Zâriyat sûresinin 31. âyeti ile başlayan eser; Tûr, Necm, Kamer, Rahmân, Vâkıa ve Hadîd sûresi ile devam etmektedir. Sûre başlıkları yatay dikdörtgen tezyinatlı paftanın içine, farklı renkte mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. Necm sûresinin başlığı tevki’ hatladır. Duraklar altınla boyalı iri çiçeklerden oluşur. Ketebe kaydı 43a sayfasında, dua ifadelerinin devamında, iki satır şeklinde ve sülüs hatlıdır.

Ketebesi:

Şekil 395: TSMK Emanet Hazinesi/224, Ketebe Kaydı, vr.43a

³⁴⁶ Kur’ân yazmasının Zâriyat sûresi 31. âyetle, Mücâdele sûresi ilk âyet arasında kalan bölümü içerdiği bilgisine dair nottur.

كتبه ياقوت المستعصي في سنة سبع و ستين و ستمائة حامدا و مصليا

“Onu, Yâkût el- Musta‘simî, 667 yılında hamd ve salât ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin zülfesi ince ve zarif yapılmıştır. *Lâm* harflerinin meyil açılarının uyumlu olması terkibi dengeli ve âhenkli gösterir. Soldaki aralığın tabanı bazen yuvarlak, bazen köşeli yapılmıştır. *Lâm*’a takılan *hâ*’ harfinde dönüş hareketi keskindir ve dönüşten sonra kalem cereyanı kısık hareketledir.

Şekil 396: TSMK Emanet Hazinesi/224, Lafza-i Celâl Örneği

7b

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler ve dik harflerin irtifâsı fazladır. *Elif*’ler dik ya da sola mâil yazılmıştır. Harf yapısı düzdür ve incedir. Harf, bazen sola çok az bir kıvrılma hareketi ile biter. Zülfeler, sivri ya da küt yapılmıştır ve gövdeye göre kalın durmaktadır.

Şekil 397-398: TSMK Emanet Hazinesi/224, Elif Harfi Örneği

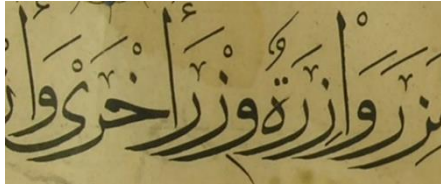
2b

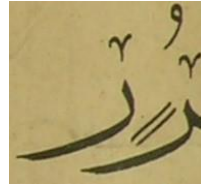
12a

(ج) **Râ' Harfi:** *Râ'* başı sola mâildir ve iç bükey hareketle yapılır. Bu hareket harfe zarif ve yumuşak bir görünüm verir. Harf çoğunlukla mürsel şekildedir. *Râ'* harfleri bazen zülfeli, bazen de zülfesiz yapılmıştır. Harfin yapımında sağlam ve tutarlı el hareketleri görülmektedir. Mürsel harfler paralel yerleştirildiğinde, harflerin kuyruk kısmı sol üste meyilli bir şekilde dizilmiştir.

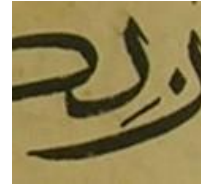
Şekil 399-401: TSMK Emanet Hazinesi/224, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler

14a

28a

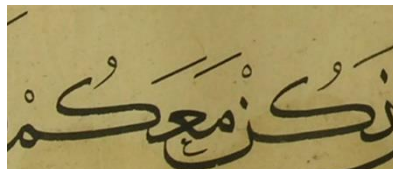
6b

(ك) **Kâf Harfi:** *Boru kâf*'lar arasında insicam vardır ama gövdenin yapısı ideal şeklinde değildir. Harfin başta ve kelime ortasında kullanılan iki kollu şeklinde üst kol, düz ve sert görünümündedir. Ayrıca kolun uzunluğunda tutarlılık yoktur. Sağ-alta diyagonal yapılan kol ise eğri hareketle yapılmıştır. *Kâf*'in sonda birleşik formunda bazen dikey kısım haddinden ince yapılmıştır ve bu incelik, harf bünyesinin orantısını etkilemiştir. Çanağın dikey kısma birleşimi ise serttir.

Şekil 402-405: TSMK Emanet Hazinesi/224, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

39a

37a

21a

20a

(ل) **Lâm-elif:** *Lâm-elif*'lerin sol kolu zülfelidir. Harfin açık makasa benzeyen “muhakkaka” formunda sağ kolun satır çizgisi ile oluşturduğu açı farklılaşmaktadır. Bu

açı daraldığında harf, sağa yatık gibi durmaktadır. Ayrıca kollarda kalem kalınlığı bazen birbirine çok yakındır ve kollar uzun yapılmıştır. Sağındaki harfe birleşen “muhaffefe” formundaki *lâm-elif*’lerde ise kalem hareketleri net ve keskindir.

Şekil 406-407: TSMK Emanet Hazinesi/224, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler

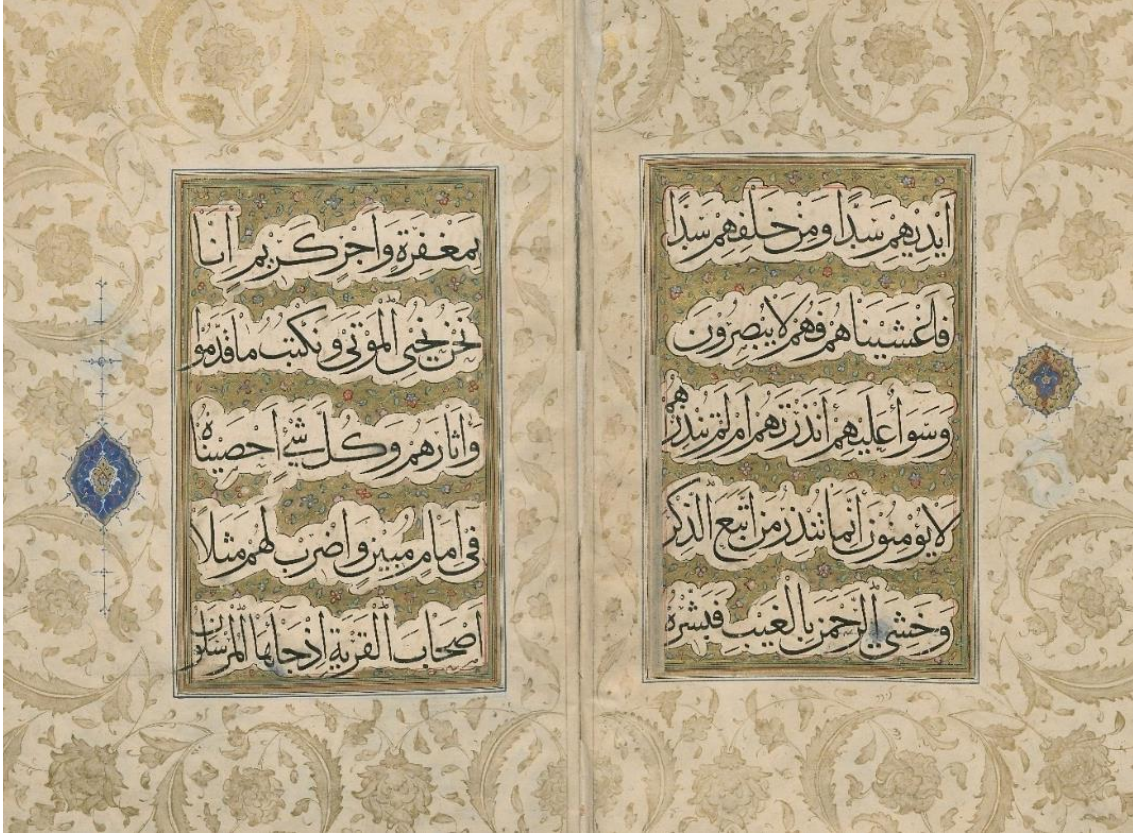

Eser, ince ve keskin ağızlı bir kalemle yazılmıştır. Bu durum harfleri bazen zarif gösterse de, kalem kalınlığının orantılı olmayışı, genel sayfa görünümünü olumsuz etkilemiştir. Birleşim yerlerinde, iniş ve çıkışlarda bazen aşırı incelmeler görülmektedir. Dik harfler ince, düz ve uzundur. Ayrıca bu harfler dik ya da hafif sola meyilli yapılmıştır. Bu durum dik harfler arasındaki tenâsübün olmadığını göstermektedir. Ayrıca aynı satır üzerinde farklı incelikte dik harflerin olması, görüş uyumluluğunu bozmaktadır. Harflerin yapısında ve ölçüsünde de uyumsuzluk görülmektedir. Harflerin satıra dizilimi muntazamdır ve düzdür. Fakat harfler arasındaki mesafe her zaman tutarlı değildir. Bazen satıra düşen harf sayısının fazla olmasından kaynaklı girift bir görünüm vardır.

Harekeleme, metin kaleminden ince bir kalemle yapılmıştır. Harflerin arasındaki mesafenin az olduğu bazı kelime gruplarında, birbirine yakın yerleştirilen harekeler ve tezyin işaretleri satırda girifliğe neden olmuştur. Tezyin işaretlerinden *tirfil*’in kıvrımları belirgindir. *Sıla* işaretinin dikey kısmı Yâkut’a atfedilen diğer eserlerdeki şekline göre uzun yapılmıştır. *Şedde*’lerin arasında uyumsuzluk da dikkat çeker. Noktaların yapısında istikrar yoktur. Özellikle nokta yapımında kalem erken kaldırıldığında görünüm, iki yandan basık şekildedir.

3.1.1.5.13. Emanet Hazinesi/225 Envanter Numaralı Kur'ân'dan Sûreler

Şekil 408: TSMK Emanet Hazinesi/225, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 640/1242-43

Yazının Türü: Muhakkak

Ölçüleri: 24 x 35 cm

İnceleme Tarihi: 09.09.2022

Genel Özellikler:

Eser, bordo renk deri ile ciltlenmiştir. Dış kapak, şemse, salbek ve köşebent motifleriyle tezyin edilmiştir. Miklebli cildin iç kapağı kahverengi deri ile kaplıdır. Vassâleli eser 147 varaktan ibarettir. Ama sayfalar numaralandırılırken bir sayfa

atlanmıştır.³⁴⁷ Krem renk âharlı kâğıtlara yazılan eser, Yâsin sûresi ile başlamaktadır. 1b sayfasında sûre başı tezhibi bulunmaktadır. Yâsin sûresinin başlığı siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Kur'ân metni ise siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Eserde Yâsin, Fetih, Vâkıa, Mülk, Kalem, Hâkka ve Abese sûresi ile Abese sûresinden sonra 30. cüzde yer alan diğer sûreler yer almaktadır. Yâsin sûresi dışındaki sûrelerin başlığı, tezyinli yatay dikdörtgen paftanın içine, kırmızı mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Altın zemin üzerine bitkisel motiflerle beynessutur tezyinatlı Kur'ân metni, farklı renkte ve kalınlıkta cedvellerle çevrelenmiştir. Kenar boşlukları da 40. sayfaya kadar halkâr tezyinlidir. Durak yerlerinin belirtilmediği eserin kenar boşluklarında hamse ve aşır yerleri, tezyinli güllerle gösterilmiştir. 146a sayfasında yer alan ketebe kaydı, Nâs sûresinin altına sülüs hatla bir satır şeklinde yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 409: TSMK Emanet Hazinesi/225, Ketebe Kaydı, vr.146a

³⁴⁷ 3 ve 4. varak arasındaki sayfa numaralandırılmamıştır. Eser tanıtımında verdiğimiz sayfa numaraları eserin numaralandırılmasına göreler.

كتبه ياقوت في سنة اربعين و ستمائة

“Onu, Yâkût 640 senesinde yazdı.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkipte harflerin ölçülerinde ve *lâm*’ların meyillerinde küçük farklılık görülmektedir. İlk *lâm* zülfelidir ve harfin irtifâsı, ikinci *lâm*’dan fazladır. Bazen terkinin irtifâsı 2,5 noktaya kadar inmiştir. Bu durumda *lafza-i celâl*, satırdaki diğer kelime gruplarıyla uyumsuz durmaktadır. *Hâ*’ harfinde kapalı döngü hareketi ne çok keskin ne de müdevverdir.

Şekil 410: TSMK Emanet Hazinesi/225, Lafza-i Celâl Örneği

145a

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler çoğunlukla sola mâildir ve harfin nihâyetinde kalem hafif gizlenmiştir. Zülfeler, bazen sivri ve ince, bazen kalın ve küt şekliyle yapılmıştır. *Elif*’lerin dik harflerle mesafesi ve sola meyil açısı tutarlıdır. Bu tutarlılık genel görünümü âhenkli kılmıştır.

Şekil 411: TSMK Emanet Hazinesi/225, Elif Harfi Örneği

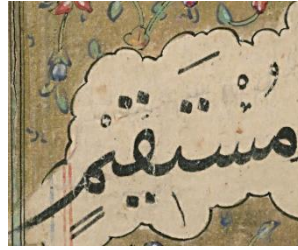
2a

(س) **Sin Harfi:** *Sin* dişleri sağa mâildir ve muntazamdır. Harfin ortada kullanımında dişler daha ince ve keskin yapılmıştır. *Sin* kâseleri ise bazen sülüs kâsesi şeklindedir. Yani 2/3'lük kısmı musattah, 1/3'lük son kısmı mukavverdir. *Nûn* kâselerinde de kalem hareketleri benzerdir.

Şekil 412-413: TSMK Emanet Hazinesi/225, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

146a

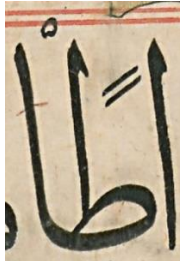
1a

(ط) **Tâ' Harfi:** *Tâ'* harfinin başta, ortada ve sonda birleşik kullanımları birbirine benzerdir. Harfin yapısı ve ölçüsü tutarlıdır. Harf, solundaki dik harfle birleştiğinde bazen açı uyumu sağlanamamıştır. Harfin badem şeklindeki gözü ise takrîben bir nokta yüksekliğindedir.

Şekil 414-415: TSMK Emanet Hazinesi/225, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler

11a

22a

(ع) **Ayn Harfi:** Ayn harfinin başta kullanım şeklinde harfin kaş kısmı zariftir.

Harfın çene kısmında kalem açısı tutarlıdır ama çene ile kaş arasındaki mesafede farklılık görülmektedir. Ayn harfinin ortada kullanılan, *elif* harfinin düğümlenmiş şekline benzeyen “mâ’kûd” formunda, sağdan, sol-üste çıkan parça kavislidir. Harf, ideal ölçüdedir. Ayn harfinin sonda birleşik şeklinde ise karın kısmı tutarlıdır ve harf bazen “müsbele” formunda, kuyruğu sağ-alta uzatılmış şekildedir.

Şekil 416-420: TSMK Emanet Hazinesi/225, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

Eser, kitâbette tekâmülün rahat şekilde görüldüğü, harflerin daha rafine, hüviyetlerinin belirgin olduğu bir Kur’ân yazmasıdır. Bununla birlikte muhakkak hatla yazılan eserin bazı harflerinde sülüs izlerinin görülmesi, ayrımın henüz tamamlanmadığının göstergesidir. Eserde dik harflerin irtifâsı muhakkak hatta göre azdır, kâseler ve çanaklarda kalem hareketleri yumuşaktır ve mukavver kısma geçişler erkendir. Kavî ve emin el hareketlerinin hâkim olduğu Kur’ân yazmasında inişler, çıkışlar ve dönüşler nettir. Yazı, akışkan durmaktadır. Ama harflerin bir kısmı ideal ölçüsünde değildir. Sayfa görünümü genel olarak vâzih ve satır nizamı güzel olsa da, bazı harflerin kürsüsüne oturmaması ve harflerin bazen satıra girift yerleştirilmesi, yazının estetiğini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca satır hizasının dışına taşan harfler de genel sayfa görünümünün âhengini azaltır. Mürsel harflerin uzantıları bazen birbirine çok yakın paralelliktedir. Satıra sığdırma çabasından kaynaklı bazı harflerin ölçüsünün azaltılması da, harf yapısını muhakkak karakterden uzaklaştırmıştır.

Harekeleme, metin kaleminin yaklaşık 1/3'ü inceliğinde, özel bir kalemle yapılmıştır. Harekeler zarif görünümündedir. *Şedde*'ler de tutarlı yapıda değildir. *Ötre*'lerin kuyruğu uzun ve kavislidir. *Ayn* ve *ha* mühmeli sola yatık şekilde yerleştirilmiştir. Tezyin işaretinden *tirfil*'in dikey kısmı kısa yapılmıştır. Noktalar köşelidir ve yapılarında birlik vardır. Nokta, hareke ve tezyin işaretleri ile yapılmak istenen satır istifindeki doluluk-sadelik dengesi her zaman sağlanamamıştır.

3.1.1.5.14. Emanet Hazinesi/226 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 421: TSMK Emanet Hazinesi/226, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 681/1282

Yazının Türü: Muhakkak

Ölçüleri: 24,5 x 33,5 cm³⁴⁸

İncelendiği Tarih: 12.09.2022

Genel Özellikler:

Eser, zeytûnî renk mukavva ile kaplıdır. Altın cedvel dışında tezyinî unsurun olmadığı sade cilt, mikleblidir. Eserin ayrıca mahfazası da vardır. 12. cüzü içeren ve vassâleli olan eser, 53 varaktan ibarettir ve çay rengi âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla yazılmıştır. Bazı sayfalarda kâğıt rengi açık hâki ile gri arasındadır. Kapaktan sonraki sayfada " و ما من دابة جزء شريفى " ibaresi yer almaktadır.³⁴⁹ 1b sayfasında eser besmele yazılmadan Hûd sûresinin 6. âyeti ile başlamaktadır. 1b ve 2a sayfaları 3 satırdır. Diğer sayfalar 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 37a sayfasında besmele ile Yûsuf sûresi başlamaktadır. Kur'ân metni, cedvellerle çevrelenmiştir ve çeşitli kalınlıktaki cedveller, altın, lacivert, yeşil ve kırmızı renktedir. Duraklar altın ile renklendirilmiş çiçek motiflerinden oluşur. Sülûs hatla yazılan ketebe kaydı 53a sayfasında, 4 satır şeklindedir.

Ketebesi:

Şekil 422: TSMK Emanet Hazinesi/226, Ketebe Kaydı, vr.53a

³⁴⁸ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³⁴⁹ Bu notla cüz, Hûd sûresi 6. âyetin ilk kelimeleri ile isimlendirilmiştir.

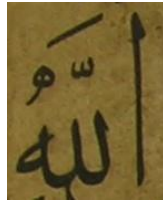
ياقوت المستعصي في سنة احدى و ثمانين و ستمائة حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه
محمد و آله

“Onu, Yâkût el-Musta’sımî, yüce Allah’a verdiği nimetlerden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ederek, 681 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin *lâm*’ları hafif sola mâildir ve ilk *lâm*’ın irtifâsı, ikinci *lâm*’dan fazladır. *Lafza-i celâl*’de kalem hareketleri düz ve serttir. Soldaki aralığın tabanı müdevver görünümündedir. *Hâ*’ harfinin satır çizgisine uzaklığı takrîben bir noktadır. Harf çoğunlukla *lâm* harfinin üzerinden geçirilerek bitirilmiştir.

Şekil 423: TSMK Emanet Hazinesi/226, Lafza-i Celâl Örneği

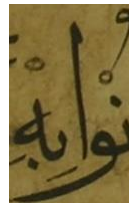
10a

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler düz, uzun ve dik yapılmıştır. Harf, çok az sola kıvrımla biter. Bazı *elif*’lerde kıvrım, fark edilmeyecek kadar azdır. Zülfeler çoğunlukla kalın ve küttür. *Elif*’ler ve dik harfler genel olarak uyumlu açıdadır ama aralarındaki mesafe bazen azalmaktadır.

Şekil 424-425: TSMK Emanet Hazinesi/226, Elif Harfi Örneği

2b

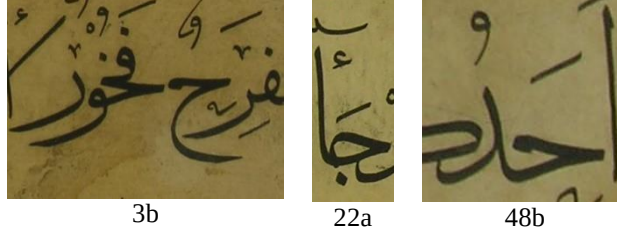

3a

(ح) **Ha Harfi:** *Ha* harfinin başta ve ortada kullanım şekilleri, âhenkli ve tutarlı yapıdadır. Harfin bademe benzeyen şekli de ideal ölçüsündedir ve zariftir. Müfred ve

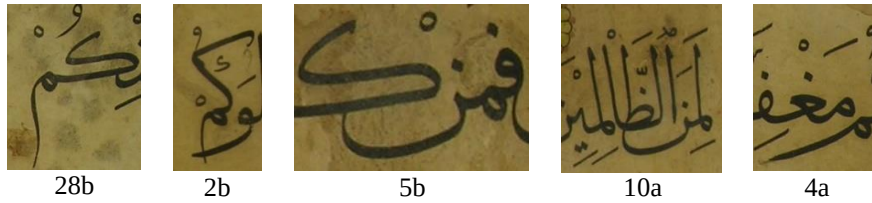
sonda birleşik formunda karın bazen sağ-alta sarkık şekilde bitirilmiştir. Yani gözü açık, kuyruğu aşağı çekilmiş formdadır.

Şekil 426-428: TSMK Emanet Hazinesi/226, Ha Harfî Şekillerine Örnekler

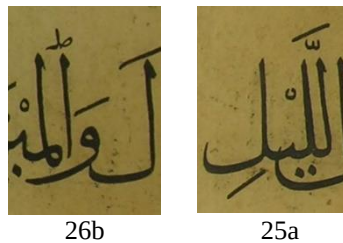
(هـ) **Mim Harfi:** *Mim* harfinin başta, ortada ve sonda kullanımında kalem hareketleri emindir ve ölçü birimleri tutarlıdır. Ama harf yapısı henüz ideal şekilde değildir. Harfin sonda birleşik formunda çoğunlukla mürsel *mim* tercih edilmiştir. Mürsel *mim*'lerde baş ile gövde birleşimi klasik ölçüye göre düz ve kalındır. Harfin sonda birleşik, kuyruğu aşağı çekilmiş “müsbele” şeklinde, kuyruğun ölçüsü değişebilmektedir. Bazen de sülüs *mim*'leri gibi kalem hareketi esnektir.

Şekil 429-433: TSMK Emanet Hazinesi/226, Mim Harfî Şekillerine Örnekler

(ل) **Lâm Harfi:** Harfin *elif* kısmı uzun, düz ve hafif sola mâil ya da diktir. *Lâm* çanağı, musattah ve sığdır ve ¼'lük son kısmı mukavverdir. Çanak ölçüsünde bazen tutarsızlık görülse de, harf yapısı muhafaza edilmiştir.

Şekil 434-435: TSMK Emanet Hazinesi/226, Lâh Harfî Şekillerine Örnekler

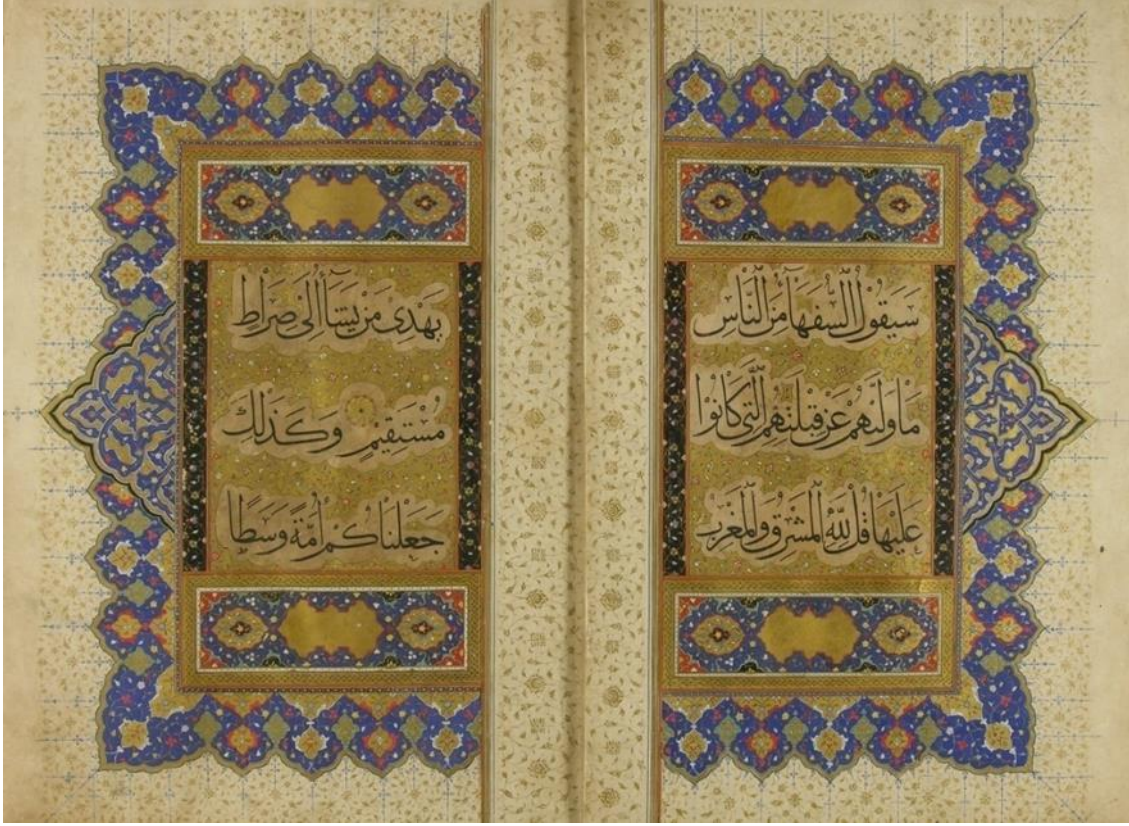

Eserde dik harflerin uzunluğu ve düzlüğü, kâselerin geniş ve musattah yapısı, kalem hareketlerinin sert ve sağlam olması, muhakkak hattın hüviyetinin belirginleştiğini ve harflerde sülüs izlerinin kaybolmaya başladığını göstermektedir. Ama çanakların bazen dar ve derin yapılması, bu ayrışmanın nihâyetlenmediğini gösterir. Dik harfler ve yatay harfler arasında kalem kalınlığı uyumludur. Ama harf bünyesinde, çıkış ve iniş hareketiyle oluşan dikey parçalarda kalınlık oranı bazen dengelenememiştir. Genel olarak harflerin bağlantı yerleri, yukarı ve aşağı vuruşlar âhenklidir. Bununla birlikte harflerin satıra dizilimi her zaman muntazam değildir. Fakat satır arasındaki mesafenin fazla olması, harflerin bazen sıkışık diziliminden kaynaklı yoğunluğu dengeler ve dikkati sayfa geneline çeker. *Ayn* kaşlarının tamamlanmamış görünümü, *boru kâf*’ların satırdaki yerine göre genişliğinin azaltılması ve sonda birleşik *kâf*’ın içine konan *kâf-ı mücellesî*’nin, harfin üst kısmına konulması yazıda dikkat çeken diğer unsurlardır.

Harekeler harflere yakın konumlandırılmıştır. Özellikle harflerin sıkışık olduğu satırlarda harekelerin, mühmel harflerin ve *tirfil*’in harflere yakınlığı yoğun bir görünüme neden olmuştur. *Öire*’lerin kuyrukları bazen daha dik yapılmıştır. *Şedde*’lerin irtifâsı 1-1,5 nokta arasında değişmektedir. *Hâ*’ mühmeli yanlardan basık şekilde ve uzantısı kısa yapılmıştır. *Ayn-betra*’ların ağız açıklığı fazladır. Noktalar köşeli ve uyumlu yapıdadır.

3.1.1.5.15. Emanet Hazinesi/227 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 436: TSMK Emanet Hazinesi/227, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 681/1282

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 23 x 34 cm³⁵⁰

İnceleme Tarihi: 16.09.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre vişneçürüğü meşin ile kaplı eser, çeşitli renk üzerine kafes, yıldız şemse ve köşebentle tezyinlidir.³⁵¹ Eser, 50 varaktan ibarettir ve

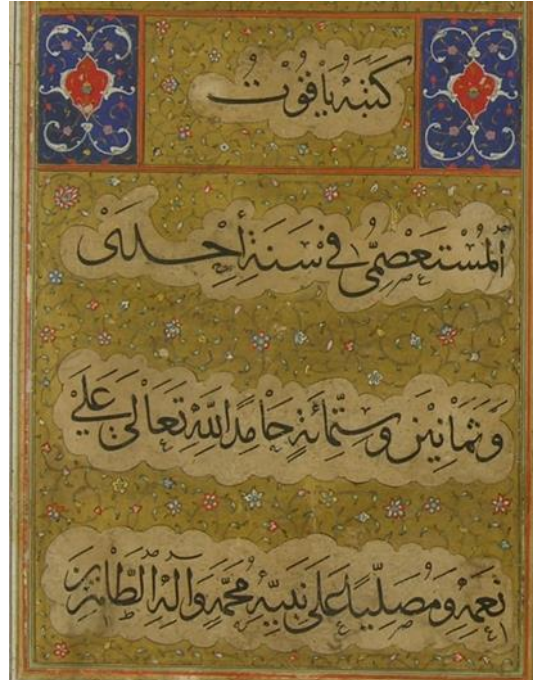
³⁵⁰ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2,2023.

³⁵¹ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2,2023.

Kur'ân-ı Kerîm'in 2. cüzünü yani, Bakara sûresinin 142-252. âyetlerini ihtivâ etmektedir. Açık kahverengi âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla yazılan eserin 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhiblidir. Cüzün başladığı 1b sayfasında besmele yoktur. Serlevha tezhibli sayfalarda Kur'ân metni 3 satır şeklindedir, diğer sayfalar ise 5 satırdır. Metin, kırmızı, açık yeşil, lâcivert ve altın renginde ve çeşitli kalınlıkta cedvellerle çevrelenmiştir ve beynessutur tezyinatlıdır. Kenar boşlukları halkâr tezyinli olan eserde duraklar, altınla boyalı çiçeklerden oluşur. Bütün sayfalar yaldız ve çiçeklerle beynessutur tezyinlidir. 49b sayfasında cüzün son âyetinin son cümlesi, tezyinli yatay dikdörtgen paftanın içine alınmıştır. Ketebe kaydı 50a sayfasında, dua cümlelerinden sonra gelmektedir. Sülüs hatla 4 satır şeklinde yazılan ketebe kaydının ilk ibareleri de yatay dikdörtgen tezyinatlı paftanın içindedir.

Ketebesi:

Şekil 437: TSMK Emanet Hazinesi/227, Ketebe Kaydı, 50a

کتابه یاقوت المستعصمی فی سنة احدى و ثمانین و ستمائة حامدا لله تعالی علی نعمه و
مصلیا علی نبیه محمد و آله الطهرین

“Onu, Yâkût el- Musta‘simî, 681 yılında yüce Allah’a hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve temiz ailesine salât ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin *lâm*’ları sola mâildir ve bazen irtifâsında yarım nokta kadar farklılık vardır. Derin kavislerin tabanları ise bazen düzümsü, bazen de yuvarlaktır. *Hâ*’ harfi ve terkibin yapısında genel olarak birlik vardır.

Şekil 438: TSMK Emanet Hazinesi/227, Lafza-i Celâl Örneği

38b

(ا) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler dik ya da hafif sola mâildir, düz ve uzun yapıdadır. Zülfeler çoğunlukla kısa ve küttür. Harfin kuyruk kısmında kalem açısı çok hafif daralmıştır ve bazen harf, sola doğru bir kıvrımla nihâyetlenmiştir. *Elif*’ler ve dik harfler arasında her zaman uyum yoktur.

Şekil 439-440: TSMK Emanet Hazinesi/227, Elif Harfi Örneği

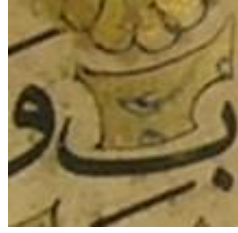
5a

13b

(ب) Bâ’ Harfi: *Bâ*’ harfinin müfred kullanımında çanak düzümsüdür ve ¼’lük son kısmı mukavverdir. Harf, kelime başında ya bir ya da iki noktalık sola mâil, iç bükey bir alışla başlar. Harfin sonda birleşik kullanımında çanak sülüs *bâ*’ları gibi daha derin ve müdevver görünümündedir. *Bâ*’ harfi kelime sonunda bazen “mürsele” şeklinde yapılmıştır.

Şekil 441-442: TSMK Emanet Hazinesi/227, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

26a

26a

(س) **Sin Harfi:** *Sin* dışları sağa mâildir ve çoğunlukla yapılarında birlik vardır.

Dışların arasındaki kâseler bazen sık yapılmıştır. *Sin* kâseleri ise geniş ve derindir. $\frac{3}{4}$ 'ü musattah, $\frac{1}{4}$ 'ü mukavver yapıdadır ve kâsenin yapısı çoğunlukla muhafaza edilmiştir.

Şekil 443-445: TSMK Emanet Hazinesi/227, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

2b

18b

7a

Eserde kalem hareketleri net, akışkan ve âhenklidir. Harflerin ölçüsünde insicamı bozmayacak şekilde küçük farklılıklar vardır. Kitâbet, yazıldığı dönem dikkate alınarak değerlendirildiğinde hayranlık uyandıracak seviyededir. Dik harflerin uzunluğu ve düzlüğünün verdiği sert duruşu, yatay harflerin genişliği yumuşatmıştır. Ayrıca dik harflerin arasındaki mesafenin azlığı, satır çizgisinin üst kısmında kalan boşluğu dengelemiştir. Yâkût'un muhakkak hatlı eserlerinde görülen harflerin satıra yerleşimiyle ilgili problem, bu eserde de görülmektedir. Yani harflerin satıra dizilimi bazen serbest, bazen giriftir ve harflerin satıra oturuşu her zaman güzel değildir. Harflerde kalem hakkı çoğunlukla verilmiştir. *Ayn* harfinin başta kullanımında ise kaş kısmı, bazen keskin bitirilmiş ve alt kısmı doldurulmamıştır. *Vav* başları tutarlı yapıdadır. *Boru kâf* ların gövde genişliğinde bazen kasıtlı bir daraltmaya gidilmiştir.

Harekeler metin kaleminden ayrı, özel bir kalemle yapılmıştır. Harekelerden *ötre*'lerin kuyruğu genellikle uzundur. Ayrıca bazı *sıla* işaretlerinin, mühmel harflerden *sâd* ve tezyin işaretlerinden *tirfil* 'in kuyruğu uzun yapılmıştır. El hareketlerinin akışkan olması ve *ötre* ile *sâd* mühmelinin uzantıları yazıya zarafet katmıştır. Girift yazılan kelime gruplarında tezyin işareti ve mühmeller, satır görünümündeki yoğunluğu artırmıştır. Bu işaretler satırların bürük çoğunluğunda estetik ihtiyaç oranında kullanılmıştır. *Ayn-ı betrâ* 'ların aralığı geniştir, mühmel *hâ* 'nın uzantısı ise çoğunlukla kısadır. Noktalar eşkenar dörtgen şeklindedir ve noktalama muntazamdır.

3.1.1.5.16. Emanet Hazinesi/228 Envanter Numaralı Enbiyâ Sûresi

Şekil 446: TSMK Emanet Hazinesi/228, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Muhakkak

Ölçüleri: 23 x 16 cm³⁵²

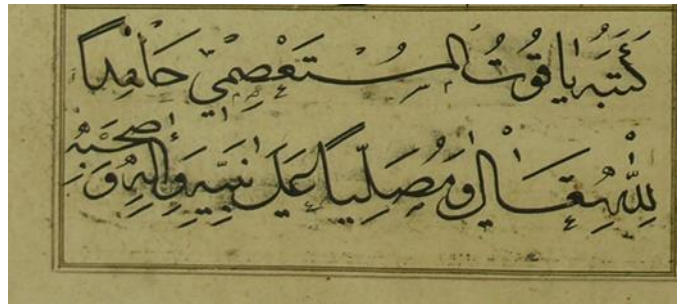
İnceleme Tarihi: 16.09.2022

Genel Özellikler:

Eser, mukavva ile kaplanmıştır. Sade kapağın kenarları cedvelle çevrilidir ve kapak içleri de kâğıt ile kapatılmıştır. İç kapakta çeşitli notlar vardır. Notların birinde “*hatt-ı Yâkût*” ifadesi geçmektedir. 18 varaktan ibaret eser, nohudî renk âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla yazılmıştır. 1b sayfasının başındaki tezhibli panelde, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılı cüz bilgisinin altında, besmele ile Enbiyâ sûresi başlamaktadır. Altın cedvelle sınırlandırılmış alan içinde Kur’ân metni, 1b sayfasında 5, diğer sayfalarda 7 satır şeklinde tertib edilmiştir. Duraklar altınla boyalı dairelerden oluşur. Aşır ve hamse ifadeleri, altın mürekkeple ve kûfî hatla, kenar boşluklarına yazılmıştır. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Med işaretleri ise bazen siyah, bazen kırmızı mürekkep ile konmuştur. Ketebe kaydı, 18a sayfasının sonunda, iki satır şeklinde ve sülüs hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 447: TSMK Emanet Hazinesi/228, Ketebe Kaydı, vr.18a

كتبه ياقوت المستعصمي حامدا لله تعالى ومصليا على نبيه وآله وصحبه .

³⁵² Kılıç, “Yâkût el-Musta‘simî’nin Türkiye Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri”, 71.

Onu, Yâkût el-Musta‘simî, Allah’a hamd ederek ve Peygamber’i, peygamberin ailesi ve ashâbına salât ederek yazmıştır.

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** *Lafza-i celâl*’in ilk *lâm*’ı sola mâil ve zülfelidir. Zülfeler harfe göre kalındır. Ortadaki *lâm* harfinde yukarı vuruş, kalem ağzı görünür şekilde bitirilmiştir. Terkibin *şedde*’sinin yerinde kararsızlık vardır. *Lafza-i celâl* satır çizgisi üzerindedir ve *lâm* harfleri birbirine müdevver şekilde bağlanır. Terkibin yapısında tutarsızlık olsa da, kalem hareketleri emin ve nettir.

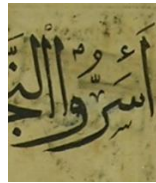
Şekil 448: TSMK Emanet Hazinesi/228, Lafza-i Celâl Örneği

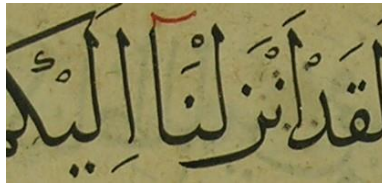
4a

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler sola hafif mâil ya da dik yapılmıştır ve zülfeleri harfle kaynaşmamıştır ve küt görünümündedir. Harfin kuyruk kısmı sola kıvrımla bitirilmiştir. Dik harfler uyumlu paralellikte değildir ve bazen birbirlerine çok yakın yerleştirilmiştir. Bu durum sayfa görünümünü olumsuz etkilemektedir.

Şekil 449-450: TSMK Emanet Hazinesi/228, Elif Harfî Örneği

2a

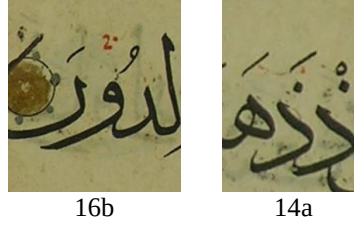

3a

(د) **Dal Harfi:** Müfred *dal* harfinin üst kolundaki eğri hareket belirgindir ve bu hareket harfî daha estetik göstermektedir. Harfin sol alta diyagonal parçası düzünsüdür,

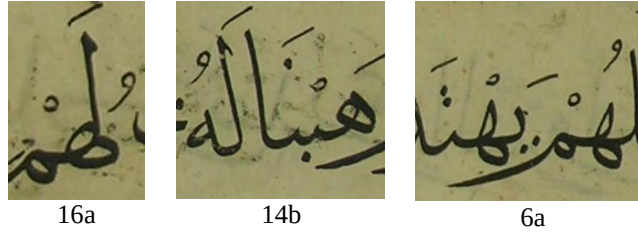
zarif ve az bir kıvrılma ile biter. Harfin sonda birleşik şekilde dikey kısmın irtifâsı tutarlı değildir.

Şekil 451-452: TSMK Emanet Hazinesi/228, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

(•) **Hâ' Harfi:** *Hâ'* harfinin başta kullanılan gözlü formunda harf yapısı tutarlıdır. Harf, hafif basık bir görünümde ve dönüşlerde kalem kalınlığı haddinden incedir. Harfin dik harflerle birleşiminde kullanılan, sülüs harf karakterinde “tâlia”³⁵³ olarak adlandırılan gözlü şekline benzeyen formunda ise kalem hareketleri yumuşaktır ve dönüşler estetikdir. Yine ortada kullanılan mukavver formunda, at kulağı olarak isimlendirilen parçanın sağa meyil açısı tutarsızdır. Harfin arkaya oturtulmuş şeklinde ise döngü hareketi müdevverdir.

Şekil 453-455: TSMK Emanet Hazinesi/228, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

Eser, Yâkût'un muhakkak hatlı diğer eserlerine göre ibtidâî görünümündedir. Harflerin yapısı ve ölçüsü istikrarlı değildir. Kalem kalınlığı oranında ve harflerin satıra diziliminde muvâzene yoktur. *Sin* dişleri arasındaki kâselerin genişliğinde, kâselerde ve çanakların ölçüsünde birlik olmayışı, harflerin genelinin sülüs ölçülerine yakın olması ve dik harflerde titrek el hareketleri, Yâkût'un muhakkak hatlı eserlerinde görülmeyen

³⁵³ Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ fî sînâati 'l-inşâ*, 112.

kusurlardır. Harfler satıra serbest yerleştirilmiştir ama sayfa kompozisyonu güzel değildir. Dik harfler arasında açılı farklılığının olması da sayfa görünümünü âhenksiz kılar. Yâkût'un diğer eserlerinde sıkça görülen *kâf* harfi şekillerinden *boru kâf*'in aksine, harfin iki kollu, başta ve ortada kullanılan formu tercih edilmiştir. Bu harfin parçaları düz ve sert görünümündedir. Vav başları ise eserin genelinde uyumludur.

Harekeleme metin kaleminin yaklaşık 1/3'ü kalınlığında bir kalemle yapılmıştır. *Üstün*'ler çoğunlukla kısadır. Kitâbette tezyin işareti kullanılmamıştır. Mühmel harf de nadiren kullanılmıştır. Dolayısıyla yazı sade görünümündedir. Noktalarda ise kalem açısı tutarlıdır ama bazen kalemin erken kaldırılmasından kaynaklı nokta yapısında farklılık görülmektedir. Noktalama çok özenli değildir.

3.1.1.5.17. Emanet Hazinesi/236 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 456: TSMK Emanet Hazinesi/236, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazını Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 25,2 x 35,4 cm

İnceleme Tarihi: 16.08.2022

Genel Özellikler:

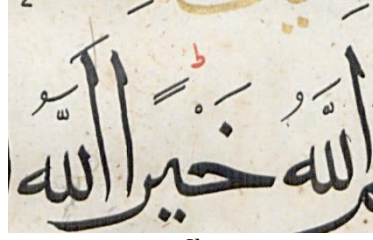
Eserin cildi tam zeminli mülemmâ tarzda bezelidir. Şemse, salbek, köşebent, bordür ve arada kalan bölümlerin yüzeyi, rûmî, bulut ve bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir. Kahverengi deri ile kaplı iç kapakta şemse oval formdadır ve iç yüzeyi paftalara ayrılmıştır. Zemininde mavi, turuncu ve siyah renk kullanılmıştır. Köşebentlerde ise şemsenin ¼'ü uygulanmıştır. Cilt, mikleblidir. 30 varaktan ibaret eser, açık krem renk âharlı kâğıtlara 7 satır şeklinde yazılmıştır. 1b sayfası sûre başı tezyinatlıdır. Tezyinatlı bölümün içinde altın mürekkeple ve sülûs hatla Arapça 12. cüz ibaresi vardır. Bu sayfa 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Kur'ân metni altın ve siyah mürekkep ile münâvebeli şekilde muhakkak hatla yazılmıştır. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinatlıdır. Harekeleme siyah mürekkep ile yapılmıştır. Med ve secâvend işaretleri ise kırmızı mürekkepledir. Eserde ketebe kaydı ve cüzün Yâkût el- Musta'sımî tarafından yazıldığına dair herhangi bir ibare yoktur. Fakat el-Müneccid eseri Yâkût el-Musta'sımî'ye atfetmiştir.³⁵⁴ Muhtemelen bu eseri, Yâkût'a atfedilen aynı Kur'ân setinin başka bir cüzü olan, TSMK E.H./237 envanter numaralı eserle ilişkilendirmiştir.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

³⁵⁴ Müneccid, *Yâkût el-Musta 'sımî*, 53.

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin görünümünde istikrar yoktur. *Lâm*’ların irtifâsında, aralıkların genişliklerinde ve zülfelerin yapısında farklılık görülmektedir. Kapalı döngü hareketi ile yapılan *hâ*’ harfinin “merdûfe” formunda da dönüşler bazen müdevver, bazen de keskindir.

Şekil 457: TSMK Emanet Hazinesi/236, Lafza-i Celâl Örneği

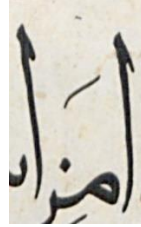
6b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ya da hafif sola meyillidir. Harf bazen sola kıvrımla bitirilmiştir. Zülfeler bazen küt, bazen sivri yapılmıştır. Yukarı vuruşlarda el hareketleri her zaman emin değildir.

Şekil 458-459: TSMK Emanet Hazinesi/236, Elif Harfi Örneği

3a

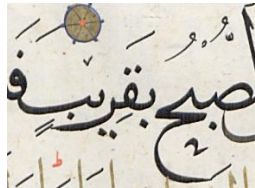
3a

(ب) **Bâ’ Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanım şeklinde birlik vardır. *Bâ*’ çanakları ise bazen sığ ve musattahtır. Çanağın ¼’lük son kısmı mukavver yapılmıştır. Bazen de çanak derindir ve çanak yapımında kalem hareketleri yumuşaktır.

Şekil 460-461: TSMK Emanet Hazinesi/236, Bâ’ Harfi Şekillerine Örnekler

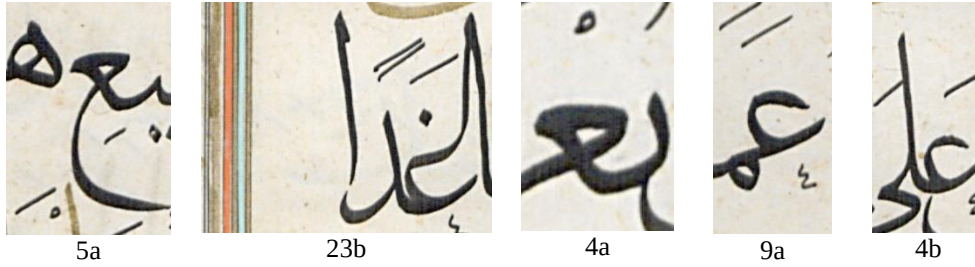
5b

15a

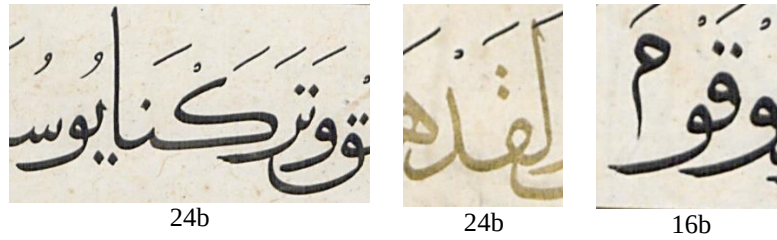
(ع) **Ayn Harfi:** Harfin “ayn-ı nâ‘lî” şeklinin yapısı ve ölçüsünde birlik vardır. Harf zarif durmaktadır. Açılmış yılan ağzına benzeyen “fem-i sü‘ban”³⁵⁵ şeklinde (23b) ise akışkan ve tereddütsüz el hareketleri görülmektedir. Yine harfin kelime başındaki şekillerinden “ayn-ı sâdî” de, kaş ile çene arasındaki mesafe azdır. Ayn harfinin “mâ‘kûd” şeklinde harfin üst kısmı düze yakındır. Sol-üste çıkan eğri hareketin satır çizgisine açısı da ideal ölçüye göre diktir. Bu durum gözün şeklini etkilemiştir. Harfin sonda birleşik formunda, karnın sağ-alta mâil biten şekli tercih edilmiştir.

Şekil 462-466: TSMK Emanet Hazinesi/236, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

(ق) **Kaf Harfi:** *Kaf* ve *vav* başları çoğunlukla tutarlı yapıdadır. *Kaf* kâselerinde âhenkli bir görünüm yoktur. Harfin ortadaki şeklinde 1/3'lük çıkış hareketi kısıktır. 2/3'lük kısmında ise kalem açık hareketle, müdevver bir dönüşten sonra aşağı çekilir. Bu ölçü birimlerine çoğunlukla uyulmuştur.

Şekil 467-469: TSMK Emanet Hazinesi/236, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

Yâkût el-Musta‘şimî’ye atfedilmesinden kaynaklı belge niteliği olan eserin kitâbeti ibtidâî görünümündedir. Harflerin yapısı ve ölçülerinde birlik yoktur ve eserde tereddütlü el

³⁵⁵ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 351.

hareketleri görülmektedir. Bazı harflerin bünyelerindeki orantısızlık, satır çizgisi ile oluşturdukları açının ideal ölçüden uzak olması ve birleşim şekillerindeki değişiklik, kitâbetin sanat değerini azaltmaktadır. Satır arasındaki mesafe ise orantılı durmamaktadır. Dik harfler arasında tenâsüp yakalanmaya çalışılmıştır ama yukarı vuruşlarda bazen kalemin aşırı incilmesi sayfa görünümünün estetiğini olumsuz etkilemiştir.

Harekeleme kitâbete göre ince bir kalemle yapılmıştır. Bu nedenle harekeler ve mühmeller ile harfler arasında orantısızlık vardır. Harekelerin ve mühmel harflerin yerleştirilmesinde satır boşluğu dengesi her zaman gözetilmemiştir. Tezyin işaretlerinden *tirfil*'in iki kolu düzünsü yapılmıştır. Noktalar harekelere göre daha muntazam yapıdadır. Fakat noktanın yapısında birlik yoktur.

3.1.1.5.18. Emanet Hazinesi/237 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 470: TSMK Emanet Hazinesi/237, vr.1b-2

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Muhakkak

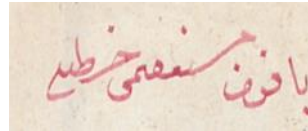
Cilt Ebadı: 24,5 x 35,8 cm

İnceme Tarihi: 22.09.2022

Genel Özellikler:

TSMK E.H./236 numaralı yazmayla aynı Kur'ân setinin başka bir cüzü olma ihtimali olan eserin cildi de benzer şekilde, mülemmâ tarzda tezyinlidir. Kapak kenarlarından tamir gördüğü anlaşılan cildin iç kapağı kendinden desenli kırmızı kâğıt ile kaplandığı için görülememektedir. 27. cüzü içeren, açık krem renk âharlı kâğıtlara 7 satır şeklinde yazılan eser, 31 varaktan ibarettir. Cüz, muhakkak hatlıdır, mürekkep olarak siyah ve altın renk münâvebeli kullanılmıştır. 1b sayfasının başındaki tezyinatlı yatay dikdörtgen paftanın içine, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve tevkî' hatla 27. cüz ibaresi Arapça olarak yazılmıştır. Besmele yazılmadan Zâriyat Sûresi'nin 31. âyeti ile başlayan 1b sayfası, 5 satırdır. Sûre başlıkları, tezyinatlı dikdörtgen bir paftanın içine beyaz mürekkep ve tevkî' hatla yazılmıştır. Duraklar, altınla renklendirilmiş sade bir şekilden oluşmaktadır. Sayfa kenarlarında yer alan hizb ve aşır gülleri ise tezyinatlıdır. Med ve secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple, harekeleme ise siyah mürekkeple yapılmıştır. Ketebe kaydı bulunmayan eser, 1a sayfasındaki *Yâkût Musta'sımî hattı* ibaresiyle Yâkût'a atfedilmektedir.

Şekil 471: TSMK Emanet Hazinesi/237, vr.1a

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

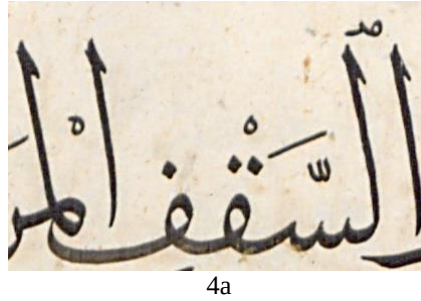
(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte *lâm*’ların meyil açısı tutarlıdır. İlk *lâm* zülfeli yapılmıştır. Kalem hareketleri düz ve nettir. *Lâm* harfine takılan, arkaya oturtulmuş formdaki *hâ*’ harfinde döngü hareketi keskindir. Satır sonunu hizalamak için terkinin yapısında bazen değişikliğe gidilmiştir.

Şekil 472-473: TSMK Emanet Hazinesi/237, Lafza-i Celâl Örneği

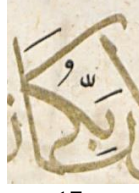
(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler hafif sola mâil ve düz yapılmıştır. Ayrıca irtifâsı fazladır. Kuyruk kısmında kalem hafifce kapatılmış ve sola kıvrımla bitirilmiştir. Zülfeler ise bazen ince ve sivri, bazen de kalın ve kütür. Kalem hareketinin titrek görünümde olduğu *elif*’ler de mevcuttur.

Şekil 474: TSMK Emanet Hazinesi/237, Elif Harfi Örneği

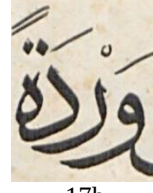

(ر) **Râ’ Harfi:** *Râ*’ harfinin uzantısı bazen uzun, bazen kısa tutulmuştur. Müfred *râ*’lar zülfelidir. Harf iki nokta yüksekliğinde sola meyilli zarif kalem hareketi ile başlar. Rahmân Sûresi’nde geçen *Rabbikümâ* ifadesi yazılırken iki yerde *râ*’ harfi *mim* ile birleştirilmiştir.

Şekil 475-476: TSMK Emanet Hazinesi/237, Râ’ Harfi Şekillerine Örnekler

17a

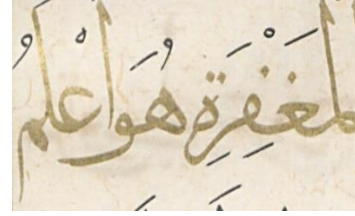
17b

(م) **Mim Harfi:** *Mim* harfi, başta, ortada ve sonda kullanım şekilleri çeşitli olan harflerdendir. Harfin başta kullanımında dönüş hareketi müdevverdir. *Mim* harfinin sonda birleşik, goncaya benzeyen şeklinde ise dolgun kısım yanlardan basık ve uzun görünümündedir. Harfin uzantısı kalem ağzının gizlenmesinden dolayı ince ve zariftir. Mürsel *mim*'lerde her zaman baş ve gövde uyumu yoktur.

Şekil 477-478: TSMK Emanet Hazinesi/237, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

8b

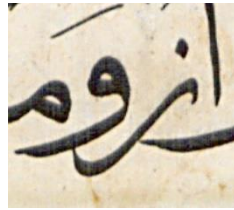
9b

(ن) **Nûn Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanımında birlik vardır. *Nûn* kâseleri bazen musattah ve geniştir, bazen de sülüs kâselerine benzer şekilde yapılmıştır. Ayrıca harf, *ra* ' harfine benzeyen, mudğame şekliyle de kullanılmıştır.

Şekil 479-481: TSMK Emanet Hazinesi/237, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

17a

28b

27a

TSMK E.H./236 numaralı eserle aynı Kur'ân setinin parçası olma ihtimali olan bu yazmanın, zıt renk mürekkep kullanımı ile münâvebeli yazımı, esere görsel hareketlilik katmıştır. Kitâbetin ibtidâî görünümü, Yâkût'un diğer muhakkak hatlı eserlerinden bu cüzleri ayırmaktadır. Nitekim Yâkût'ta gördüğümüz kalem hareketlerinin netliği,

sağlamlığı ve akışkanlığı bu Kur'ân yazmalarında yoktur. Harf yapılarının bazen ideal ölçüden uzak olması ve bünyelerindeki küçük değişiklikler, eserin estetiğini olumsuz etkilemiştir. Eserde genel sayfa görünümü ve alan yönetimi, bazı satırlardaki sıkışıklığa rağmen iyidir.

Hareke kalemî kitâbete göre incedir. Harekeler de harf yapıları gibi tutarsız görünümündedir. Noktalama ise muntazamdır.

3.1.1.5.19. Emanet Hazinesi/282 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerif

Şekil 482: TSMK Emanet Hazinesi/282, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazı Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 9 x 15 cm³⁵⁶

İnceleme Tarihi: 10.04.2023

Genel Özellikler:

Yeşil deri ile ciltli eserin üst kapağı mülemmâ tarzda tezyinlidir. Şemse, köşebentler ve arada kalan bölümün yüzeyi rûmî, bulut ve bitkisel motifle süslenmiştir. Motifler zencerek ve cedvelle çevrelenmiştir. Kapak içi ise katı‘ tekniği ile tezyin edilmiştir ve zeminde altın, lacivert ve turuncu renk kullanılmıştır. Kapak yüzeyinde oval formda üç pafta yer almaktadır. Dış kapakta olduğu gibi motifler, zencerek ve cedvelle çevrilidir. Bordo zemin üzerine zer mürekkeple yazılan eser, 90 varaktan ibarettir. Metin bloğu ve cilt arasındaki eklerin ilki, mavi kâğıttan bir sayfadır. Diğer sayfalarda eserin muhafaza edildiği yer bilgisi ile altın cedvelle çevrili, bordo zeminli bir levhadan oluşan sade süsleme vardır. 1a sayfası ise rûmî ve bitkisel motifli bordürün çevrelediği ikiye bölünmüş dikdörtgen bir panelle tezyinlidir. Kur’ân metni 1b sayfasında besmele ile başlar. Sayfa, sûre başı tezhiplidir. Bu sayfada 5, diğer sayfalarda 9 satır şeklinde tertiblenen metin, altın cedvelle çevrili, bordo zemin üzerine altın mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır. Kalem kalınlığı nesih hatta göre fazladır. Eserin tamamında kenar boşlukları tezyinlidir. 34b ve 35a sayfalarında Fâtiha ve Yâsin sûrelerinin sûre başı tezhibi bulunmaktadır. Diğer sûrelerin başlığı sade panellere yazılmıştır. Duraklar, altınla boyanmış helezon şeklinde motifle gösterilmiştir. 66b sayfasında dua ve zikir içerikli bir metinden sonra 86b-88a arasında *Esmâ-i Nebi* yer almaktadır. Eserin ketebe kaydı 89b sayfasındadır.

Ketebesı:

³⁵⁶ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Ağustos 9, 2023.

كتبه الفقير ياقوت غفر الله ...

“Onu, fakir (Allah’a muhtaç) Yâkût yazmıştır. Allah ona mağfiret etsin....”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:³⁵⁷

Şekil 484: TSMK Emanet Hazinesi/282, Fâtiha Sûresi’nden Âyetler, vr.34b

En’âm-ı Şerîf, bordo zemin üzerine altın yaldızla yazılarak sayfaya zıtlık etkisi verilmek istenmiştir. Fakat metnin okunurluluğunun iyi olmayışı istenilen etkinin olmadığına göstergesidir. Harfler satıra hafif sola mâil konumlandırılmıştır. Keşîdelerin yapısı, *kâf* harfinin bütün şekilleri, *lâm* harfi, *cim* ve *ayn* karınları, *mim* ve *hâ*’ harfi, *lâm*-

³⁵⁷ Bordo zeminden kaynaklı harflerin görünürlüğü iyi olmadığı için değerlendirme genel yapılmıştır.

elif’ler, *vav* ve *fâ* başları ile kâseli harfler ideal ölçüsüne çok yakındır. Bununla birlikte bazı harflerde görülen kalem hareketlerindeki aşırılık ve tutarsızlık, harf estetiğini olumsuz etkilemiştir. *Lâm-elif*’in “muhaffefe” formunda *lâm*’ın ayağı, uzun ve kıvrak yapılmıştır. Çanakların bazen derin yapılması, sülüs hat karakterindeki “râ-ı mudğame” yi andıran şekli ile bazı harflerin bünyelerinde orantı ve birlik olmayışı göze hoş görünmemektedir. Ama harf bağlantıları ve dönüşler zariftir, yazı akışkan ve canlı görünümündedir. Dolayısıyla kitâbetin mütekâmil görünümü, eserin Yâkût’tan sonraki yıllarda yazılma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla birlikte Yâkût’a atfedilen diğer eserlerin zemininde, altın dışında bir renk kullanılmamıştır.

Harekelerin yapısı klasik ölçüsünde ya da ona çok yakındır. Eserde mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Noktalar, uyumlu ve muntazam yapıdadır.

3.1.1.5.19. Hırka-ı Saadet/6 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 485: TSMK Hırka-ı Saadet/6, vr.6b-7a

Tarih Kaydı: 658/1260

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 34 x 48cm³⁵⁸

İnceleme Tarihi: 10.10.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre cildin yüzeyi sıvama yaldız üzerine kabartma tekniğiyle tezyinlidir. Miklebli cilt, siyah deridendir.³⁵⁹ 557 varaktan ibaret eser vassâlelidir ve siyah is mürekkebi ve nesih hatla 9 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Kalem ağzı nesih yazıya göre kalın olduğundan harfler iri durmaktadır. 1a sayfasında siyah is mürekkebi ve ta'lik hatla yazılan vakfiyede, vakfedenin Sultan II. Mahmud olduğu yazmaktadır. Sayfanın alt tarafında tevkî' hatla ve Osmanlı Türkçesiyle yazılan metinde ise Mushafın Ayasofya Kütüphanesi'nden çalınıp, yurt dışına çıkarılmak istenirken, gümrükte ele geçirilip, Hırka-i Saadet Daire-i Feyz Bâhiresi'ne getirildiği yazmaktadır. 1b ve 2a sayfasında daire şeklinde etrafı tezyinli bölümün içinde, En'âm sûresinin 59. ve Kehf sûresinin 109-110. âyetleri, siyah mürekkeple ve nesih hatla yazılmıştır. 2b ve 3a sayfalarında simetrik levhalardan oluşan serlevha tezhibi bulunmaktadır. Serlevhada siyah is mürekkebi ve nesih hatla, 5 satır şeklinde Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri yer alır. Sûre başlığı ve bilgisi, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Yine levhanın sonunda, sûre başlığı ile aynı tarzda yazılmış Vâkıa sûresinin 79-80. âyetlerini içeren paneller vardır. Diğer sayfalarda Kur'ân metni, farklı kalınlıkta ve mütenevvi renkte cedvellerle sınırlandırılmıştır ve beynessutur tezyinlidir. Duraklar,

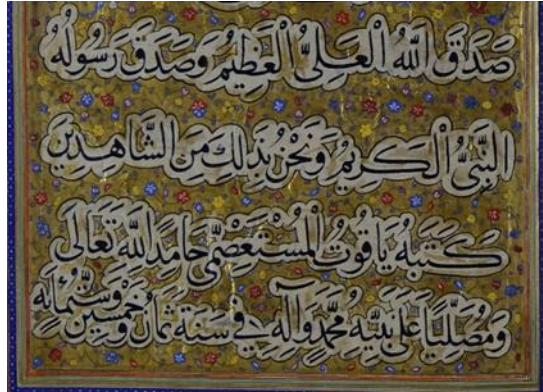
³⁵⁸ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

³⁵⁹ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

hamse ve aşır gülleri tezyinatlıdır. Nısf, hizb ve secde ifadeleri ile cüz geçişleri kenar boşluklarında yazıyla gösterilmiştir. Med işaretleri siyah ve kırmızı, secâvend işaretleri ise kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Sûre başlıkları, yatay dikdörtgen tezyinatlı paftlara sülüs hatla yazılmıştır. 554b ve ketebe kaydının olduğu 555a sayfaları da serlevha şeklinde tezyin edilmiştir. 555b-557a sayfaları arasında beyaz mürekkep ve ta'lik hatla yazılan *Tefeü'l-nâme-i Kur'ân* yer almaktadır. 555b sayfasında unvan tezhibinin devamında, altın zemin üzerine renkli ve zarif bitkisel motiflerin ağırlıkta olduğu tezyinli levhanın ortasında, sade bir madalyon yer almaktadır. Bu madalyonda siyah mürekkep ve nesih hatla İsrâ 88, Bakara 23 ve Sâffât 180-182. âyetleri yazılıdır. 555a sayfasında yer alan ketebe kaydı, siyah is mürekkebi ve nesih hatla, dört satır şeklinde yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 486: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Ketebe Kaydı, vr.555a

صدق الله العلي العظيم وصدق رسوله النبي الكريم و نحن بذلك من الشاهدين كتبه
ياقوت المستعصي حامدا لله تعالى و مصليا على نبيه محمد و آله في سنة ثمان خمسين و
ستمائة.

“Yüceler yücesi Allah doğru söyledi. Kerîm elçisi Peygamber de doğru söyledi. Biz de buna şahit olanlardanız. Onu, Yâkût el-Musta‘simî, yüce Allah’a hamd ederek ve nebîsi Muhammed’e ve ailesine dua ederek, 680 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin bütün *lâm*’ları sola mâil olduğu için genel görünümü de sola meyillidir. *Lâm*’ların oluşturduğu aralıkların genişliği her zaman tutarlı değildir. *Lâm*’a takılan *hâ*’lar insicamlıdır. Terkipte kalem hareketleri çoğunlukla net ve serttir.

Şekil 487: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Lafza-i Celâl Örneği

11b

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif* harfi sola mâildir ve harfin başı ile sonu arasında hafif incelik farkı vardır. *Elif*, sağındaki harfe birleştiğinde ya kalem ağzı kapatılarak düz şekilde yukarı çıkılmıştır. Ya da kalem yukarı doğru çıkarken sağa tahdîb yapılarak seyreder ve kalem ağzı görünür şekilde bitirilir.

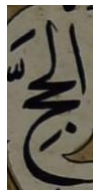
Şekil 488: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Elif Harfi Örneği

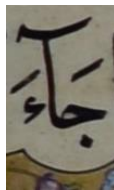
14a

(ج) **Cim Harfi:** Harfin başta kullanılan formunda, üst parçanın uzunluğu yaklaşık 4 noktadır. Yine 4 nokta genişliğinde olan harfin badem şeklindeki kapalı formu, âhenkli görünümündedir. Harfin başta kullanılan açık formunda ise üst parça eğri hareketle yapılmıştır ve burun kısmı satır çizgisine paralel durur. *Cim* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında karın ideal ölçüdedir.

Şekil 489-491: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Elif Harfi Örneği

29a

30b

29a

(ن) **Nûn Harfi:** Harfin başta kullanılan şeklinde kalem ya bir noktalık iç bükey ya da 2-3 noktalık sola mâil eğri bir hareketle aşağı doğru çekilir. *Nûn* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında kâsenin yapısı tutarlı değildir. Kâseler çoğunlukla mukavver kısma geçişin erken olmasından kaynaklı yarım daire görünümündedir. Bazı *nûn*'larda takvîsin başladığı yerde kırılma görünümü vardır.

Şekil 492-494: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

(ل) **Lâm-elif Harfi:** *Lâm-elif* in açık makasa benzeyen “muhakkaka” şekli, dik bir duruşa sahiptir ve sol kolda zülfe vardır. Yâkût’un bazı eserlerinde bu harf sağa yatık görünümündedir. Harf, sağındaki harfle birleştiğinde irtifâsı fazlalaşır. Harfin üçgenvârî kâidesi olan “varrâkiyye” formu ise klasik ölçüsüne çok yakındır.

Şekil 495-497: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Lâ-m-elif Harfi Şekillerine Örnekler

(ي) **Yâ Harfi:** Harfin başta kullanılan şeklinde birlik vardır. Müfred ve sonda birleşik kullanımında da kâse tutarlı yapıdadır. Sonda birleşik şeklinde başlangıç hareketi yarım kalemle yapılmıştır, dönüşler bazen keskin, bazen de yumuşaktır.

Şekil 498-501: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler

Ağız geniş bir kalemle ve koyu mürekkeple yazılan eserde harfler çoğunlukla nesih hattın yumuşak ve esnek karakteriyle uyumlu olsa da, bazen iniş, çıkış ve bağlantılarda sert ve köşeli hareketler görülür. Harf kıvrımlarında ve birleşim yerlerinde kimi zaman kalemin haddinden fazla incilmesi, yazının kalitesini düşürmektedir. Harflerin yapısında genel olarak uyum vardır ve yazı akışkandır. Bununla birlikte bazı harflerde küçük ama harf kimliğini değiştiren hareketler vardır. Gözlü harfler çoğunlukla dolgun görünümündedir ama gözlü *mim*'lerin hacimsiz ve diğer harflerle uyumsuz yapısı şaşırtıcıdır. *Vav* harfleri çoğunlukla mukavverdir ve harf, keskin bitirilmiştir. Zülfeler ise çok ince ve zarif yapılmıştır. Sayfa kompozisyonu âhenkli ve vâzıh olan eserde, dik harflerin paralelliği ritimlidir. Satır başına düşen harf sayısı ortalama 35-40 arasındadır.

Harekeleme metnin kendi kalemiyle yapılmıştır ve yazı ile uyumlu görünümündedir. Harekelerin bünyelerinde birlik vardır. Noktalar eşkenar dörtgen şeklindedir ve insicamlı yapıdadır. Noktalama bazen dağınık, bazen muntazamdır. Tezyin işaretleri ve mühmellerin kullanılmadığı eserde, satırdaki boşluklar noktalarla ve harekelerle dengelenmiştir.

3.1.1.5.20. Koğuşlar/1 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 502: TSMK Koğuşlar/1, vr.8b-9a

Tarih Kaydı: 690/1291

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 32 x 46 cm³⁶⁰

İnceleme Tarihi: 15.10.2022

Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre mukavva üzerine yıpranmış kahverengi meşin, kabartma yıldız çiçekli hâşiye ve küçük şemse köşebentleri içeren büyük şemselidir.³⁶¹

³⁶⁰ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2,2023.

³⁶¹ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2,2023.

Miklebli cildin iç kapağı da aynı renktedir. Eser, 296 varaktan ibarettir ve vassâlelidir. Siyah is mürekkebi ve nesih hatla 13 satır şeklinde yazılan eserde nohudî renk âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Metin alanı cedvellerle çevrelenmiştir. 1b ve 2a sayfalarında yer alan serlevha tezhibi, altın ve lacivert rengin hâkim olduğu, gösterişli simetrik levhalardan oluşur. Bu sayfalarda Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, siyah tahrirli altın mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Sûre başlığı ve sûreye dair bilgiler ise beyaz mürekkeple ve sülüs hatladır. Diğer sûrelerin başlıkları sade bir şekilde tezyin edilmiş dikdörtgen panellerin içine, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. 2b ve 3a sayfaları altınla beynessutur tezyinlidir. Duraklar altınla boyalı çiçek motifleriyle gösterilmiştir ve kenar boşluklarında yer alan hamse ve aşır gülleri tezyinatlıdır. Hizb, nısf ve cüz ifadeleri kırmızı mürekkeple satır aralarına yazılmıştır. Secâvend işaretleri de kırmızı mürekkepledir. Ketebe kaydı halkâr tezyinatlı 296b sayfasında, Nâs sûresinden sonra yer almaktadır ve siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 503: TSMK Koğuşlar/1, Ketebe Kaydı, vr.296b

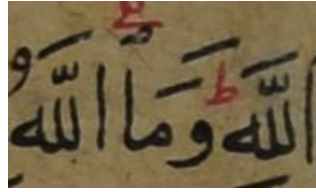
صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين قد تشرف
بكتابة هذا المصحف المجد اضعف عباد الله و احوجهم الي عفوهِ و غفرانه يا قوت المستعصي في
العشر الاوسط من جمدي الاولى سنة تسعين و ستمائة حامدا لله تعالى و مصليا على نبيه محمد
و آله و مسلما تسليما

“Cenâb-ı Hak doğru söyledi ve kerîm elçisi de doğru söyledi, biz de buna şahit olanlardanız. Allah’ın kullarından en zayıf ve O’nun affına ve bağışlamasına en muhtaç olan Yâkût el-Musta’simî, 690 yılı Cumdiyelûlâ (cumâdelûlâ) ayının orta-ikinci-on gününde, yüce Allah’a hamd ederek ve nebîsi Muhammed’e ve ailesine salât ve selâm ederek bu şanlı Mushafı yazma şerefine nâil olmuştur.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yapısı her zaman tutarlı değildir. *Lâm* harflerinin irtifâsı eşit ya da birbirine yakındır. Terkip, satır çizgisinin üzerinde konumlandırılmıştır ve *lâm* harfleri dik açığa yakın yapılmıştır. Aralıkların tabanları köşeli ya da müdevverdir. *Hâ*’ harfinde ise döngü hareketi bazen sert ve keskin, bazen yumuşaktır. Ayrıca harf, ideal şekline kavuşmamıştır.

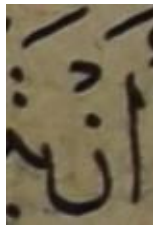
Şekil 504: TSMK Koğuşlar/1, Lafza-i Celâl Örneği

7a

(ا) **Elif harfi:** Müfred *elif* harfleri dik yapılmıştır. Harfin başlangıcı ve sonu benzer kalınlıktadır. Çok az da olsa *elif*’in zülfeli yazıldığı örnekler vardır. Harf yapısı ve açısı çoğunlukla uyumludur.

Şekil 505-506: TSMK Koğuşlar/1, Elif Harfi Örneği

17b

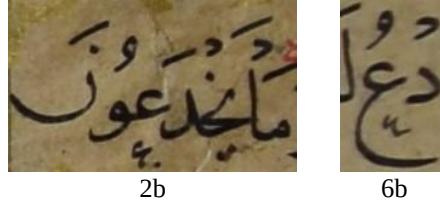

2b

(د) **Dal Harfi:** *Dal* harfinin müfred kullanımında kalem, kâğıda dik açıyla yerleştirilir ve sağ-alta meyilli şekilde iç bükey hareketle çekilir. Harfin taban çizgisine

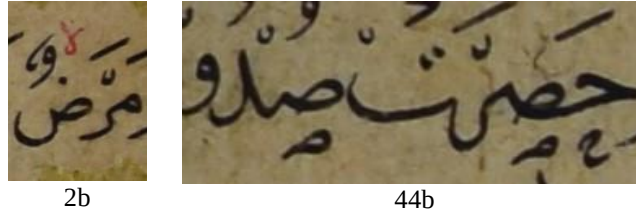
paralel kısmı, başlangıç kısmından bir nokta kadar daha solda nihâyetlenir. *Dal* harfleri, zarif ve yumuşak kalem hareketi ile yapılmıştır ve harf yapısı insicamlıdır. Harfin sonda birleşik şeklinde ise çanak kısmı yaklaşık 2-2,5 nokta genişliğindedir. Çanak bazen “düz ve keskin şekilde bitirilmiştir.

Şekil 507-508: TSMK Koğuşlar/1, *Dal* Harfi Şekillerine Örnekler

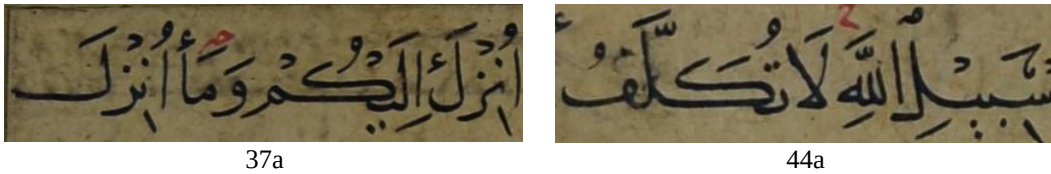
(ص) **Sâd Harfi:** *Sâd* harfinin kaş kısmı müdevver bir hareketle taban kısmına bağlanır. Badem şeklindeki gözler tutarlı yapıdadır. Harfin müfred ve sonda kullanımında ise çanağın ortasından farazi, dik bir çizgi çektiğimizde zıt yöne giden kavisler görülür. Yani *sâd* kâsesi, derindir ve yarım daire şekline yakındır.

Şekil 509-510: TSMK Koğuşlar/1, *Sâd* Harfi Şekillerine Örnekler

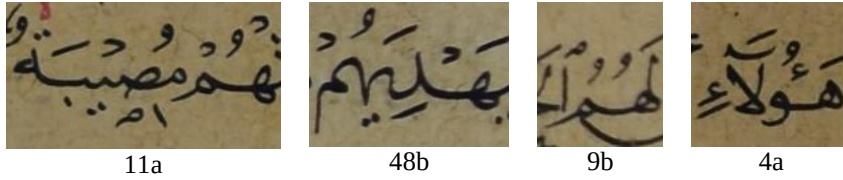
(ل) **Lâm Harfi:** *Lâm* harfinin müfred ve sonda kullanımları ya *elif* harfine takılan *nûn* çanağı şeklindedir. Ya da *elif* harfi, satır çizgisine paralel, iki noktalık düz ya da hafif yükselen bir ayak ile birleştirilir. Satır sonlarında harfin ayağı bazen daha uzun ve eğri hareketle yapılmıştır.

Şekil 511-512: TSMK Koğuşlar/1, *Lâm* Harfi Şekillerine Örnekler

(•) **Hâ' Harfi:** *Hâ'* harfinin başta ve ortada kullanılan kedi gözlü şekillerinde uyum vardır. Harf, akışkan ve emin hareketlerle yapılmıştır. Ortada kullanılan kurdeleye benzer mukavver formunda, at kulağı olarak isimlendirilen kısım tutarlıdır. Altta kalan müdevver parça bazen daha yayvan, bazen müdevver yapılmıştır. Karınca hortumuna benzetilen *hâ'* şeklinde uç kısım sivridir. Harfin çıkış hareketi bazen dik, bazen hafif sola meyillidir. Ayrıca dikey kısımların çok kısa yapıldığı da görülmektedir. Harfin sonda birleşik şeklinde dönüş hareketi yumuşaktır.

Şekil 513-516: TSMK Koğuşlar/1, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

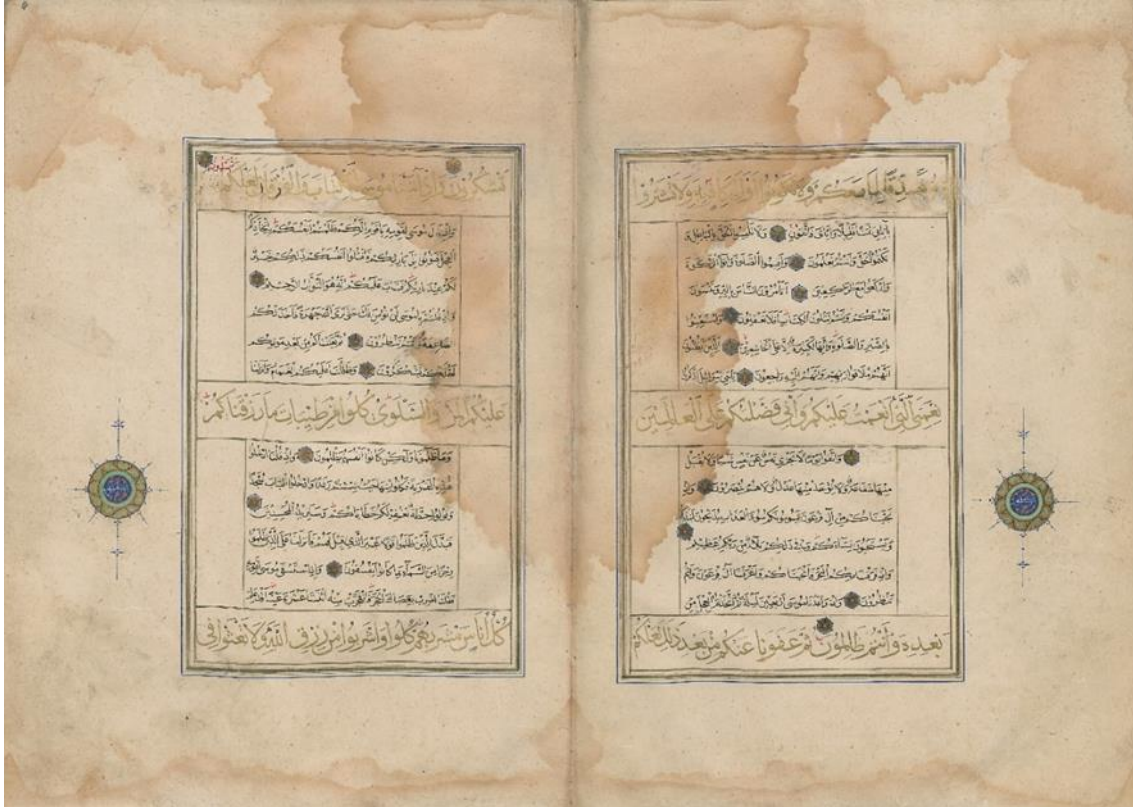
Eserde harfler çoğunlukla satıra dik yerleştirilmiştir ve kalem hareketleri bazen düz ve köşelidir. Harflerin şekilleri ve ölçülerinde tutarsızlık vardır ve büyük çoğunluğu ideal ölçüsüne kavuşmamıştır. Bazı harf yapılarında ve birleşim şekillerinde görülen farklılıklar, kitâbette arayışın göstergesidir. Yazıldığı dönem açısından değerlendirildiğinde harflerin arasında uyum vardır ve genel sayfa görünümü güzeldir. Dik harfler arasında tenâsübün olması ve harflerin satıra dengeli yerleştirilmesi sayfa kompozisyonunu güzelleştirir. Fakat satır istifi henüz âhenkli değildir. Bazı harflerde kalem hakkı verilmemiştir. *Vav* uzantıları ile başın uyumsuzluğu bu duruma en güzel örnektir. Keşîdeli ve mürsele formundaki harflerde ve *boru kâf*'larda ise kalem hareketi tereddütsüzdür.

Harekeleme metnin yazıldığı kalem ile yapılmıştır ve harekeler harflere yakın konumlandırılmıştır. Harekelerin yapılarında çoğunlukla birlik vardır. *Üstün* ve *esre*'lerin açıları uyumludur. *Şedde*'ler düz ya da sola meyilli yapılmıştır. *Cezm* ağzı çaiik formdadır. Mühmel *ayn* ve *ha* harfi bazen sola yatık yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden *hilâl*

kullanılmıştır. Noktaların yapısı çoğunlukla tutarlıdır. Nokta grupları yan yana ya da üst üste, mesafeli şekilde konulmuştur. Satır boşlukları ise hem noktaların farklı yerleşimi hem mühmeller ve tezyin işaretiyle dengelenmiştir.

3.1.1.5.21. Revan/57 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 517: TSMK Revan/57, vr.4b-5a

Tarih Kaydı: 682/1283

Yazının Türü: Münâbeveli (Sülüs-Nesih-Muhakkak)

Cilt Ebadı: 24 x 35 cm

İnceleme Tarihi: 09.10.2022

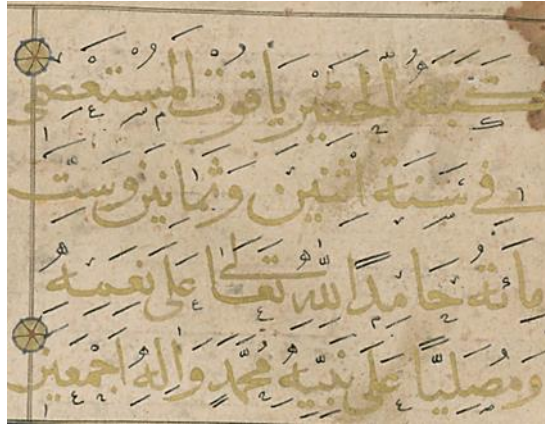
Genel Özellikler:

TSMK eser tanıtım bilgisine göre cilt, vişneçürüğü renginde ve yaldızla şemselidir.³⁶² Krem renk âharlı kâğıtlara yazılan Mushaf, 298 varaktır ve her sayfada 15 satır vardır. Farklı renkteki cedvellerle çevrili Kur'ân metninin ilk, orta ve son satırları altın mürekkeple, sülüs ve muhakkak hatla, aradaki satırlar ise siyah is mürekkebi ve nesih hatla yazılmıştır. 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhiplidir ve serlevhada sûre başlıkları beyaz mürekkeple ve tevkî' hatladır. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 7 satırdır ve dördüncü satırı altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Diğer satırlar ise siyah mürekkeple ve nesih hatladır. Levhaların alt panelinde ise beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılan Vâkıa sûresinin 79-80. âyetleri yer almaktadır. Sûre başlıkları tezyinatlı, dikdörtgen panellerin içine beyaz mürekkep ve tevkî' hatla yazılmıştır. Durak yerleri, altın ve mavi ile renklendirilmiş basit şekillerle gösterilmiştir ve kenar boşluklarında yer alan hamse, aşır, hizb, nısf, cüz ve secde gülleri tezyinatlıdır. Güllerin içindeki ifadeler tevkî' ve kûfi hatlıdır. Secâvend işaretleri ise kırmızı mürekkepledir. Bütün satırlarda harekeleme siyah mürekkeple yapılmıştır. 298a sayfasında altın mürekkeple yazılan ferâğ kaydı 4 satırdır. Ferâğ kaydının altında siyah is mürekkebi ve rikâ' hattıyla yazılmış temellük kaydı bulunmaktadır. Bu kayda göre Mushaf Darü's-Saâde Ağası Beşir Ağa'ya 1163 tarihinde verilmiştir.

Ketebes:

Şekil 518: TSMK Revan/57, Ketebe Kaydı, vr.298a

³⁶² Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

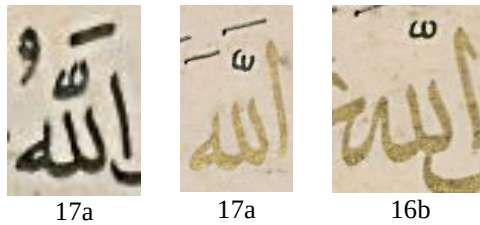
كتبه الحقير ياقوت المستعصي في سنة اثنين وثمانين و ست مائة حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه محمد و آله اجمعين.

“Onu, hakîr Yâkût el-Musta’sımî, 682 yılında, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve bütün aile fertlerine salât ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkip bütün satırlarda uyumlu yapıdadır ve zülfesizdir. Muhakkak ve nesih hatlı *lafza-i celâl*’lerde kapalı *hâ*’ harfinin arkaya oturtulan “merdûfe” şekli, sülüs hatlı satırlarda ise “mürsel” şekli kullanılmıştır. Sülüs satırlarda terkip diğer satırlara göre klasik ölçüden daha uzaktır. Özellikle *hâ*’ harfinin terkiple uyumsuzluğu, görünümün âhengini azaltmıştır.

Şekil 519-521: TSMK Revan/57, Lafza-i Celâl Örneği

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler sülüs satırlarda dik ya da sola mâildir ve harfin sadrı ile gövdesinde hafif tahdîb vardır. Harf zülfelidir, yapısı genel olarak tutarlıdır.

Harf, muhakkak satırlarda da dik ya da hafif sola mâildir. Kuyruk kısmında tahrif vardır ve gövdesi düzdür.

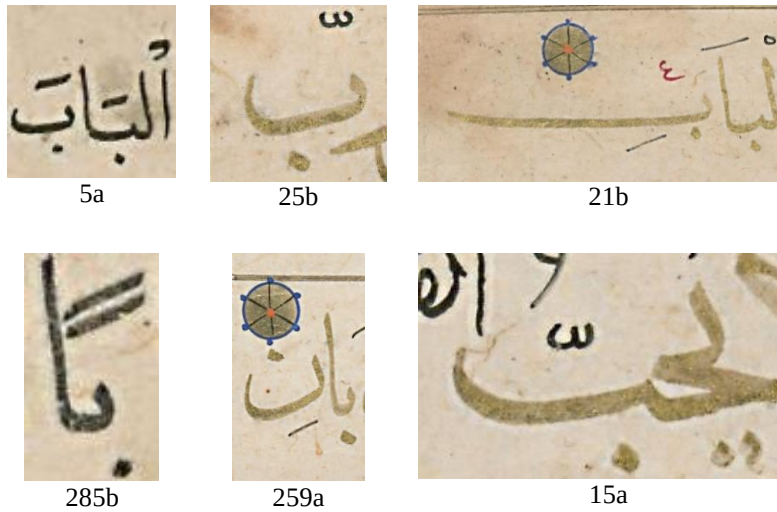
Nesih satırlarda ise harf bazen dik, bazen de sola mâil yapılmıştır. Müfred *elif*ler çoğunlukla başlangıç aşısında nihâyetlenir. Bazen harf yapısı sülüs *elif*lerini andırmaktadır.

Şekil 522-524: TSMK Revan/57, Elif Harfî Örneği

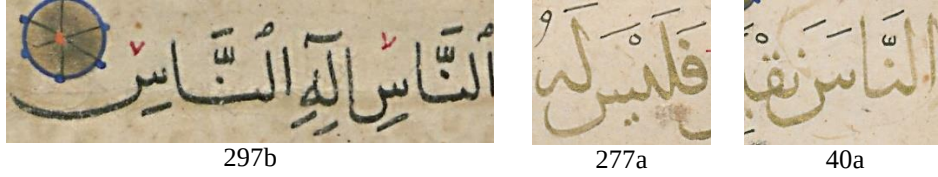
(ب) Bâ' Harfi: Bâ' harfinin başta, ortada ve sonda kullanımları her üç hat çeşidinde de benzerlik gösterir. Müfred veya kelime sonunda harfin “mürsele” şekli de kullanılmıştır. Sülüs bâ”larının çanağında, bazen mukavver kısma geçerken derinlik aniden artırılmıştır. Bu tarz hareketler yazının güzelliğini azaltmaktadır. Harfin, solundaki dik harfle birleşimi daha yumuşak şekildedir. Muhakkak ve nesih hat karakterinde bu birleşim daha sert ve köşelidir. Bâ' harfinin yapısında çoğunlukla birlik vardır.

Şekil 525-530: TSMK Revan/57, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler

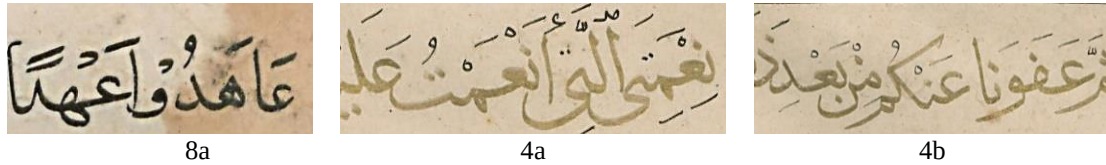
(س) **Sin Harfi:** *Sin* dişleri bütün satırlarda dik yapılmıştır. Muhakkak ve sülüs satırlarda dişlerin arasındaki kâseler sıgıdır. *Sin* kâseleri ise nesih satırlarda derin ve yarım daire şeklindedir. Muhakkak ve sülüs satırlarda kâsenin 2/3'lük kısmı düz, 1/3'lük son kısmı mukavver şeklindedir. Yani muhakkak *sin*'leri sülüs oranlarına göre yapılmıştır. Ayrıca kâselerin ölçüsünde birlik yoktur.

Şekil 531-533: TSMK Revan/57, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

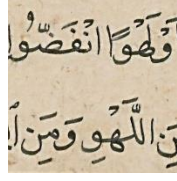
(ع) **Ayn Harfi:** *Ayn* harfinin başta kullanılan “ayn-ı nâ‘lî” şekli bütün satırlarda birbirine benzemektedir. Harfin kaş kısmının keskin yeri ile çene kısmının başlangıç yeri arasındaki mesafe ideal ölçüye göre azdır. Bazen kaş, çeneye göre daha sağda kalır. Muhakkak ve sülüs hatlı satırlarda harfin “mâ‘kûd” şeklinde göz kısmı bazen açık, bazen kapalı yapılmıştır. Ama muhakkak hatla yazılan satırlarda göz çoğunlukla açıktır. *Ayn* harfinin kelime başında ve ortasında kullanılan şekilleri, kelime içinde bazen diğer harflerden büyüktür. Harfin müfred ve sonda kullanımında karın kısmı bütün satırlarda zarif ve emin el hareketleriyle yapılmıştır.

Şekil 534-536: TSMK Revan/57, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

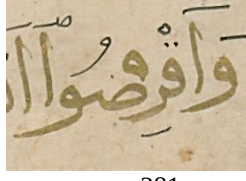

(و) **Vav Harfi:** *Vav* harfi nesih ve sülüs hatlı satırlarda hem mürsel hem mukavver şeklindedir. Muhakkak hatla yazılan satırlarda sadece mürsel şeklindedir. Nesih satırlardaki mürsel *vav*'larda harfin uzantısı bazen küt bitirilmiştir. Ayrıca müfred *vav*'ların gözleri çoğunlukla kapalı, sağındaki harfe birleşen *vav*'ların gözleri ise açıktır. Muhakkak ve sülüs *vav*'ların baş kısmında dönüş hareketi keskindir.

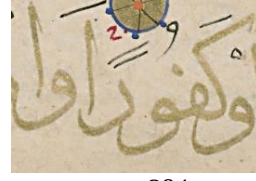
Şekil 537-539: TSMK Revan/57, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

270a

281a

284a

Eserde Kur'ân metninin üç ayrı yazı çeşidi ile yazılması ve farklı mürekkep kullanımı, metne görsel hareketlilik kazandırmıştır. Ama bu durum okumayı zorlaştırmaktadır. Nesih hatlı satırlarda harflerin satıra dizilimi muntazamdır ama satır nizamının kâideleri oturmamıştır. Harf bünyelerinde görülen orantısızlık, tereddütlü ve abartılı kalem hareketleri yazının güzelliğini azaltmaktadır. Ayrıca bazı harflerde basık bir görünüm vardır. Yine nesih satırlarda bazı harfler, sülüs hattaki şeklinin minimize hâli gibi durmaktadır. Muhakkak ve sülüs hatlı satırlarda harflerin satıra dizilimi bazen düz, bazen dalgalıdır. Ayrıca satır sonunda harfler bazen sol-üste meyilli şekilde de dizilmiştir. Bütün satırlarda kitâbet, hafif sola meyillidir. Kalem hareketleri tereddütlüdür. Harflerin ölçüsünde ve yapısındaki değişiklikler, dik harflerin açıları ve paralelliklerinde görülen farklılıklar yazının estetiğini olumsuz etkilemiştir.

Harekeleme nesih satırlarda metnin yazıldığı kalemle, sülüs ve muhakkak satırlarda ince bir kalemle yapılmıştır. Zer mürekkeple yazılan sülüs ve muhakkak satırlarda, siyah mürekkeple yazılan harekeler kitâbetle kaynaşmamış görünümündedir. *Ayn-ı betrâ'* ve *ötre*'lerin bazıları ideal ölçüden uzaktır. *Ötre*'lerin uzantısı ideal orana göre daha diktir. Nesih satırlarda harekeler ile kitâbet uyumludur. *Şedde*'ler çoğunlukla dik ya da sağa meyilli yapılmıştır. Ayrıca *şedde*, *lafza-i celâl* gibi el kaldırarak, birden çok kalem hareketiyle yapılmış görünümündedir. Mühmel harf ve tezyin işaretlerinin kullanılmadığı metinde noktalama muntazamdır.

3.1.1.5.22. Revan/68 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 540: TSMK Revan/68, vr.14b-15a

Tarih Kaydı: 681/1282

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 25,5 x 36 cm

İnceleme Tarihi: 22.09.2022

Genel Özellikler:

Tüm zemin tezyinatlı mukavva cildin yüzeyi paftalara ayrılmıştır. Paftaların içi hatâyî ve pençerle bezelidir. Kapak merkezinde oval formda dilimli şemse bulunmaktadır. Şemsenin içi ve kapak etrafındaki bordürler bitkisel motiflerle süslenmiştir. Miklebli cildin iç kapağı vişneçürüğü rengindedir ve mülemmâ tarzda tezyin edilmiş şemse ve salbek motiflidir. Şemse ve salbek yüzeyinin bezemesinde bitkisel

motif kullanılmıştır. İç kapağın etrafı zencerek ve cedvelle çevrilidir. 1.cüzü içeren eser, 46 varaktan ibarettir ve nohudî renk âharlı kâğıtlara yazılmıştır. Kenar boşluklarının açık krem renk olması, eserin vassâleli olduğunu göstermektedir. 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhiplidir ve serlevhada, üçe bölünen dikdörtgen paftanın ortasında Fâtiha sûresi 3 satır şeklinde, siyah mürekkep ve muhakkak hatla yazılmıştır ve beynessutur tezyinatlıdır. Dikey dikdörtgen levhanın 1. ve 3. tezyinli panellerinde Fâtiha Sûresinin başlığı ve Vâkıa Sûresi'nin 77-79. âyetleri, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. 2a sayfasında Bakara sûresinin sûre başlığı da tezyinatlı dikdörtgen panelin içine, yine beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Farklı renk ve kalınlıktaki cedvellerle çevrelenmiş Kur'ân metni, 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Duraklar ise altınla boyanmış, yapraklarına mavi noktalar eklenmiş basit çiçek motifleriyle gösterilmiştir. Ketebe kaydı 46b sayfasında, 4 satır şeklinde, sülüs hatla yazılmıştır ve beynessutur tezyinatlıdır.

Ketebesi:

Şekil 541: TSMK Revan/68, Ketebe Kaydı, vr.46b

كتبه ياقوت المستعصي في سنة احدى و ثمانين و ستمائة من الهجرة النبوية حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه محمد و آله الطيبين الطاهرين و سلم

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve nebîsi Muhammed’e ve onun iyi ve temiz ailesine salât ederek hicretin 681. yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin *lâm*’ları çok az sola mâildir va aralıkları dengelidir. *Hâ*’ harfi *lâm*’a müdevver bir döngü hareketiyle bağlandıktan sonra *lâm*’ın üzerinden geçirilerek bitirilir. Terkibin yapısında birlik vardır.

Şekil 542: TSMK Revan/68, Lafza-i Celâl Örneği

19a

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler dik ya da hafif sola mâildir. Kalem ağzı hafif kapatılıp düz bir şekilde aşağı çekilerek yapılmıştır. Harf çok az sola kıvrımla bitirilmiştir. Zülfelerin hem kalın ve küt, hem keskin görünümdeki şekli kullanılmıştır. Dik harfler ve *elif*’ler arasında uyum yakalanmaya çalışılmıştır ve dik harfler arasındaki mesafe orantılıdır. Harfın sonda birleşik kullanımları ya çok düz ve dik bir çıkışla yapılmıştır. Ya da harfin gövdesinde sağa bombe verilerek, kalem ağzı görünür şekilde nihâyetlenmiştir.

Şekil 543:TSMK Revan/68, Elif Harfî Örneği

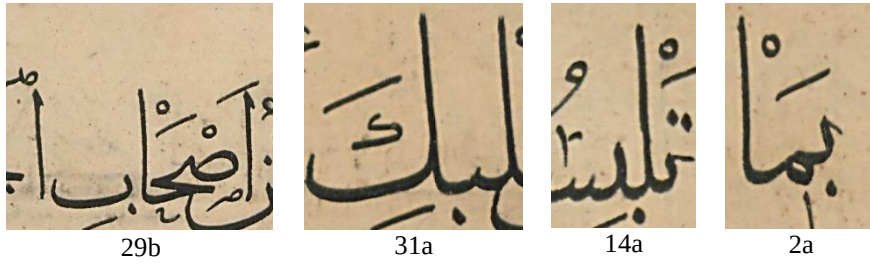

5a

(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ'* harfinin başta kullanılan şekli bazen zülfeli, bazen zülfesizdir.

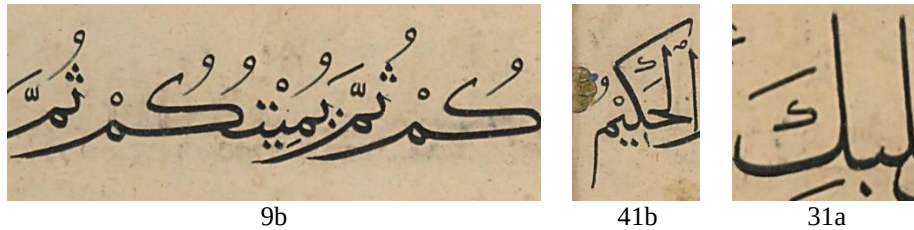
Harf sola mâil, bir noktalık iç bükey bir alışıla ya da yaklaşık iki noktalık eğri hareketle yapılır. Kelime ortasında harf, dişli harflerle birleştiğinde irtifâsı fazlalaşır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde çanak genişliği takrîben 6 noktadır. Çanağın ¼'lük son kısmı mukavverdir. Ama sülüs *bâ'*larına benzer şekilde yapılan örnekler de vardır. Harfin noktası, başlangıç vuruşu olan dikey parçanın altına konmuştur.

Şekil 544-547: TSMK Revan/68, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

(ك) **Kâf Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanımında çoğunlukla *boru kâf* tercih edilmiştir. *Boru kâf*larda dönüşler müdevverdir ve gövdenin yapımında süpürme hareketi tereddütsüzdür. Harfin kaş kısmı yarım kalemle yapılmış gibi ince görünümündedir. *Kâf* harfinin kelime ortasında kullanılan iki parçalı şekli çok az kullanılmıştır. Harfin kolu ve bacağı düzümsüdür ve bacak kısmının görünümü serttir. *Kâf* harfinin sonda birleşik formunda dikey kısım çok hafif sola mâildir ve düz yapılmıştır. Dikey kısma takılan çanak geniştir ve çanağın ¼'lük son kısmı mukavverdir.

Şekil 548-550: TSMK Revan/68, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

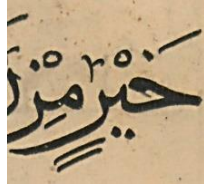
(ي) **Yâ Harfi:** *Yâ* harfinin başta ve ortada kullanım şekli *bâ*, *te*, *se* ve *nûn* harfleri ile aynı şekildedir. Harfin sağındaki harf, küçük bir çıkış hareketiyle bitiyorsa *yâ* harfi burun gibi sivrimsi şekilde yapılır. Harfin sonda birleşik şeklinde kâseler derin

yapılmıştır. *Yâ* harfinin ilk parçası ile gövdeyi bağlayan dirsek yani kavşak kısmı yumuşak dönüşledir. Kâsenin mukavver kısmı estetik şekilde incelererek nihâyetlenir. *Yâ* harfinin bütün şekillerinde kalem hareketleri emin ve nettir. Harf yapısında birlik vardır.

Şekil 551-553: TSMK Revan/68, *Yâ* Harfî Şekillerine Örnekler

22a

25a

22a

Eserde kalem hareketleri akıcı ve emindir. Yazı, muhakkak hattın görkemli duruşunu ve emin karakterini yansıtmaktadır. Dik harfler ve kâseler çoğunlukla muhakkak hatta uygun yapıdadır. Dönüşlerde ve bağlantı yerlerinde kalem hareketi gizlidir ve latîftir. Birbirine yakın dik harfler ile satır altına dengeli dizilen mürsel harfler, yatay ve dikey harflerin zıt yapılarından kaynaklı oluşan satır boşluklarını dengelemektedir. Harflerin çoğu klasik ölçüsünde ya da klasik ölçüsüne çok yakındır. Eserde harfler ve kelimeler bazen satıra serbest yerleştirilmiştir, bazı satırlarda ise harf yoğunluğundan kaynaklı sıkışıklık vardır. Buna rağmen satır arasındaki mesafenin fazlalığı sayfa görünümünü muntazam gösterir.

Hareke kalemi takrîben metin kaleminin yarısı inceliğindedir. Harekeler ve tezyin işaretleri bazı satırları girift göstermiştir. Bu duruma harekelerin ve *tirfil*'in harflere yakın yerleştirilmesi neden olmuştur. *Ötre*'lerin kuyruğu çoğunlukla uzun ve zariftir. Harekeler ve mühmeller yazı ile uyumlu güzelliktedir. Noktaların açısı insicamlıdır ama kalemin erken ya da geç kaldırılması bazen nokta yapısını değiştirmiştir. Nokta gruplarının yerleşimi ise düzenlidir.

3.1.1.5.23. Revan/70 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf

Şekil 554: TSMK Revan/70, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 690/1291

Yazının Türü: Münâvebeli (Sülüs-Nesih)

Cilt Ebadı: 18 x 26,5 cm

İnceleme Tarihi: 09.10.2022

Genel Özellikler:

Kahverengi deri cilt, dikdörtgen formda dilimli şemseye sahiptir ve şemse içine gülçe motifleri yerleştirilmiştir. Salbekler palmet formundadır ve rûmî motiflerle bezenmiştir. Geçme motifleriyle oluşturulan köşebentin dış kenarlarından itibaren kapak yüzeyi, zencerek ve cedvelle çevrilidir. İç kapakta şemse oval formdadır. Geçme motifli köşebentler burada küçük bir alanı kaplamaktadır. Kapak yüzeyi dış kapakta olduğu gibi

zencerek ve cedvelle çevrilidir. 71 varaktan ibaret olan eser, nohudî renk âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebiyle 7 satır şeklinde yazılmıştır. Sayfanın ortasındaki satır sülüs, diğer satırlar nesih hatlıdır.³⁶³ Kur'ân metni siyah cedvelle sınırlandırılmıştır 1a sayfasındaki bir notta *sûratü En'âm hatt-ı Yâkût* ifadesi yer almaktadır. Yine aynı sayfada tezyinatlı oval bir bölümün içinde, beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmış ifadelerde eserin 690/1291 yılında Halife Musta'sım-Billâh'ın hazinesi için yazıldığı belirtilmektedir. 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhiplidir ve serlevha, 3 panele ayrılan simetrik dikdörtgen levhalardan oluşur. 1b sayfasında, 1. ve 3. panellerde Fâtiha sûresinin başlığı ve Vâkıa sûresinin 79. âyeti, 2a sayfasının 1. ve 3. panellerinde ise Vâkıa sûresinin 77,78 ve 80. âyetleri vardır. Âyetler beyaz mürekkep ve tevkî' hatla yazılmıştır. Ortadaki panelde siyah is mürekkebi ile 3 satır şeklinde Fâtiha sûresi yazılıdır. Fâtiha sûresinde 1. ve 3. satırlar nesih hatla, ortadaki satır sülüs hatla yazılmıştır. Eserde; Fâtiha, En'âm, Kehf, Sebe' ve Fâtır sûreleri bulunmaktadır. Sûre başlıkları yatay dikdörtgen tezyinatlı paftalar içine, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Duraklar çiçek motifi ile gösterilmiştir. Kenar boşluklarındaki hamse ve aşır gülleri de tezyinatlıdır. Ketebe kaydı 71a sayfasının alt kısmında, tezyinatlı dikdörtgen paftanın içindedir. Ketebe siyah tahrirli beyaz mürekkep ve tevkî' hatla yazılmıştır ve ketebede tarih kaydı yoktur.

Ketebesi:

Şekil 555: TSMK Revan/70, Ketebe Kaydı, vr.71a

كتبه ياقوت المستعصي عفا الله عنه

³⁶³ Ortadaki satırlardan bir kaç muhakkak hatlıdır.

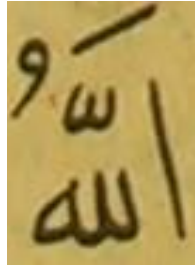
“Onu, Yâkût el-Musta‘ sımî yazmıştır. Allah onu affetsin.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Sülüs satırlarda *lafza-i celâl*’ler âhenkli değildir ve terkipte el hareketleri bazen kararsızdır. Aralıkların genişliği fazladır ve *hâ*’ harfinin terkipte uyumu tam sağlanamamıştır.

Nesih satırlarda ise ilk *lâm* sola mâildir. Aralıklar çoğunlukla eşit genişliktedir. *Hâ*’ harfi ise terkibe göre büyük durmaktadır.

Şekil 556-557: TSMK Revan/70, Lafza-i Celâl Örneği

24a

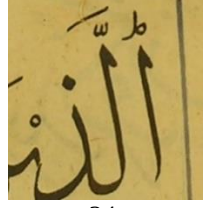

27b

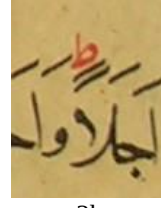
(إ) **Elif Harfi:** Sülüs satırlarda müfred *elif*’ler sola mâil ve zülfelidir. Harfin yapısı, muhakkak *elif*’leri gibi düzdür. Bazı *elif*’lerde tereddütlü el hareketleri dikkat çekmektedir.

Nesih satırlarda müfred *elif*’ler zülfesizdir. Harfin mebbeinde kalem ağzı görünürdür, âhinde ise gizlenmiştir. Harf bazen dik, bazen de sola hafif meyilli yapılmıştır. *Elif*’lerin boyları tutarlı değildir. Dört noktadan uzun *elif*’lerin çoğunlukla gövdesinde tahdîb vardır. Bazı *elif*’lerin ise hem sadrına hem gövdesine bombe verilmiştir.

Şekil 558-559: TSMK Revan/70, Elif Harfi Örneği

24a

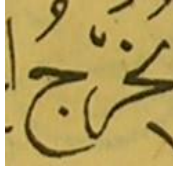

2b

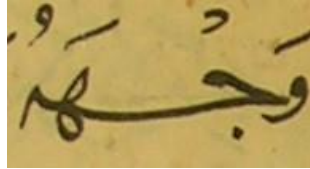
(ج) Cim Harfi: Sülüs satırlarda harfin başta ve ortada kullanımında harf, soldan sağa kalemin eğri hareketiyle başlar. Bu eğrilik harfi ideal ölçüye yaklaştırmıştır. Harfin bademi andıran “levzî”³⁶⁴ şeklinin yapısı tutarlı ve zariftir. Müfred ve sonda birleşik formunda harfin karın kısmı hayali bir çizgiyle ikiye bölündüğünde, kavislerin ve kalem ağzı görünürlüğünün ideal oranda olmadığı görülür. Aynı durum *ayn* karınları için de geçerlidir.

Nesih satırlarda *cim* harfinin başta kullanım şeklinde harf yapısı ideal ölçüden uzaktır ve kalem hareketi tereddütlüdür. Harf, müfred ve sonda birleşik kullanımında “meftûha-i müsbele” formundadır. Yani karın kısmı sağ-alta sarkık bitirilmiştir.

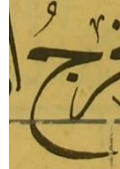
Şekil 560-563: TSMK Revan/70, Sülüs Hatlı Satırlarda Cim Harfi Şekillerine Örnekler

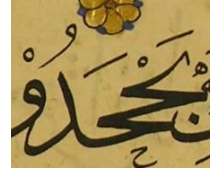
18a

9a

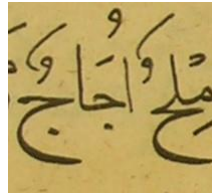

18a

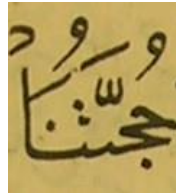

6b

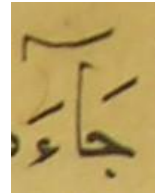
Şekil 564-566: TSMK Revan/70, Nesih Hatlı Satırlarda Cim Harfi Şekillerine Örnekler

65a

15a

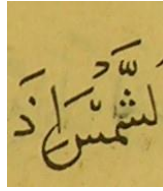
70b

³⁶⁴ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlara Göre Verilen İsimler”, 123.

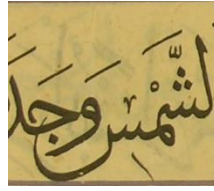
(س) **Sin Harfi:** Sülüs satırlarda *sin* harfinde dişler sağa meyillidir ve keskindir. Dişlerin arasında kalan kavisler ve *sin* kâsesi derindir. Dişler ile kâseyi bağlayan boyun kısmında kalem açısı diktir.

Nesih satırlarda ise dişler dik yapılmıştır. Dişlerin aralarındaki kavisler sığdır ve *sin* kâseleri müdevver görünümündedir.

Şekil 567-568: TSMK Revan/70, Sin Harfî Şekillerine Örnekler

36b

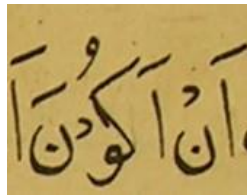

49a

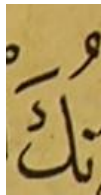
(ن) **Nûn Harfî:** Sülüs satırlarda *nûn* harfinin başta kullanılan şeklinde harf bir noktalık dikey bir alışıla başlar. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımında kâselerin yapısı insicamlıdır.

Nesih satırlarda *nûn* kâseleri ideal ölçüsünden uzaktır. Dikey kısım yaklaşık 3-4 nokta uzunluğundadır, kâseler derin ve müdevver görünümündedir.

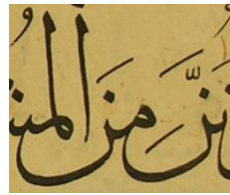
Şekil 569-571: TSMK Revan/70, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler

4b

6b

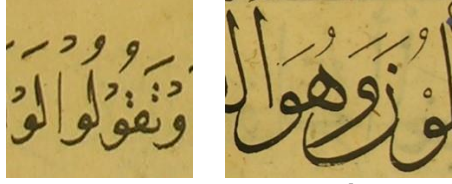
4b

(و) **Vav Harfî:** Sülüs satırlarda harf hem mürsel hem mukavver şekildedir. Harfin müfred kullanımında çene yukarı kalkıktır. Gözün yapısında ise birlik yoktur. Harf yapısı ideal ölçüsünde olmasa da, çoğunlukla tutarlı yapıdadır.

Nesih satırlarda da *vav* harfleri hem mürsel hem mukavver şekildedir. *Vav* başları tutarlıdır. Harfin gözü bazen açık, bazen kapalı yapılmıştır. Bu durum kalemdeki

mürekkep miktarı ile alakalı olabilir. Harf uzantısında kalem hakkı verilmemiştir. Harf bünyelerinde kalem kalınlığı dengeli değildir Bağlantı yerlerinde kalem aşırı incelmektedir.

Şekil 572-573: TSMK Revan/70, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

32a

10b

Yâkût el-Musta'sımî ve takipçilerinin yaşadığı dönemde, Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarında farklı hat çeşitleriyle münâvebeli yazım şekli tercih edilen bir tertîbdir. Zamanla bu uygulama estetik kaygılardan ve okuma hızını etkilemesinden dolayı terkedilmiştir. TSMK Revan/70 envanter numaralı eserin hem kitâbeti hem genel sayfa görünümü âhenkli değildir. Dik harfler arasındaki tenâsüp, hat çeşidine göre değişmektedir. Nesih satırlar, sülüs satırlara göre daha âhenkli görünümündedir. Fakat bazı sayfalarda hem nesih hem sülüs satırlarda harflerin ve kelimelerin arasındaki mesafe tutarlı değildir ve bazı satırlar girift durmaktadır. Sülüs satırlarda satır çizgisine her zaman riayet edilmemiştir. Harfler satıra bazen düz, bazen dalgalı yerleştirilmiştir. Bütün satırlarda harflerin yapısında âhenksiz bir görünüm vardır. Ayrıca kalem kalınlığı çıkış ve inişlerde her zaman orantılı değildir. Hem sülüs hem nesih satırlarda *boru kâf*ların gövde genişliği fazladır. Nesih satırlarda kâseler derindir ve daireye yakın görünümündedir. Bütün satırlarda harf kıvrımları çok ince ve keskindir, akışkan hareketle yapılmıştır.

Harekeleme nesih satırlarda metnin kendi kalemiyle yapılmıştır. Sülüs satırlarda ise hareke kalemi, yazı kaleminin yaklaşık 1/3'ü inceliğindedir. Harekeler ve mühmel harflerin kâidesi henüz oturmamıştır. Sülüs satırlarda haddinden ince ya da kalın yapılan çizgiler dikkat çekmektedir. *Sıla* işaretinin dikey kısmı bazen çok uzun yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden *tirfil*'in uzantısı bazen uzun, bazen kısadır. Nesih satırlarda

şedde'nin çok büyük yapıldığı örnekler vardır. Tezyin unsuru olarak *tırnak* ve *hilâl* kullanılmıştır. Noktalar ise köşeli yapıdadır ve genel olarak muntazam görünümündedir.

3.1.1.5.24. Yeniler/96 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 574: TSMK Yeniler/96, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 20 x 28 cm³⁶⁵

İnceleme Tarihi: 17.10.2022

Genel Özellikler:

³⁶⁵ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

TSMK eser tanıtım bilgisine göre cilt, koyu kahverengi renktedir ve kendinden ufak şemselidir.³⁶⁶ 439 varaktan ibaret Mushaf, siyah is mürekkebi ve nesih hatla 11 satır şeklinde yazılmıştır. Nohudî renk âharlı kâğıtlara yazılan Kur’ân metni, altın cedvellerle çerçevelenmiştir. 1b ve 2a sayfalarında altın ve lacivert rengin ağırlıkta kullanıldığı serlevha tezhibi vardır. İç içe geçmiş dikdörtgen paftalardan oluşan levhaların ortasında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, siyah is mürekkebi ve nesih hatla 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Serlevhada sûre başlığı, tezyinli panellerde, altın zemin üstüne siyah tahrirli yeşil mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. Diğer sûre başlıkları tezyinatsız yatay dikdörtgen panellere, yıldız mürekkep ile tevkî‘ hatla yazılmıştır. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinatlıdır. Güllerin içindeki hamse ve aşera ifadeleri çeşitli renkte mürekkep kullanılarak kûfî hatla yazılmıştır. Cüz geçişleri kenar boşluklarında, altın yıldızlı mürekkep ve tevkî‘ hatla yazılmış rakamların Arapça ifadeleri ile gösterilmiştir. Nısf ifadesi de kenar boşluklarına altın yıldızlı mürekkeple yazılmıştır. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Mushafın ferâğ kaydı yoktur. Eseri, Reîsü’l-Hattâtîn Kâmil Akdik Yâkût el-Musta‘simî’ye atfetmiştir. Osmanlı Türkçesiyle yazdığı atıf notu, Nâs sûresinden sonraki sayfada, kırmızı mürekkeple ve sülûs hatladır. Not şu şekildedir;

Şekil 575: TSMK Yeniler/96, Kâmil Akdik’in Yazdığı Not

³⁶⁶ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

“İş bu Mushaf-ı Şerîf, kıbletü'l-küttâb Yâkût Musta'sımî hazretlerinin hattı olduğu tasdik olunur el-fakîr Kâmil Reîsü'l-Hattâtîn.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte *lâm* harflerinin irtifâsı çoğunlukla eşittir. *Lafza-i celâl*'in tabanı, satır çizgisinin çok az altında kalacak şekilde konumlandırılmıştır. Aralıklar benzer genişliktedir veya sağdaki aralık daha dar yapılmıştır. *Şedde*'nin yeri ise kararsızdır. *Hâ* harfi tutarlı yapıdadır ve terkipte uyumlu görünümündedir.

Şekil 576: TSMK Yeniler/96, Lafza-i Celâl Örneği

36b

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif* ler hafif sola meyillidir. Harfin sonunda kalem ağzı çok az gizlenmiştir. Bazı *elif* lerde kalem hareketi düz değildir. *Elif* lerin sakın şekli ya dik ya da sağa tahdîbli bir çıkışla yapılmıştır. Dik çıkışların nihâyetinde kalem ağzı gizliyen, sağa tahdîb olan çıkışlarda görünürdür. *Elif* lerin yapısında çoğunlukla birlik vardır ve paralellikleri ritimlidir.

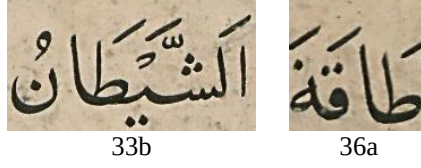
Şekil 577: TSMK Yeniler/96, Elif Harfi Örneği

3a

(ط) **Tâ' Harfi:** *Tâ* harfinin başta, ortada ve sonda kullanımları insicamlıdır. Harfin yatay kısmında dönüşler yumuşaktır ve badem şeklindeki göz tutarlı yapıdadır. Harfin dikey kısmı bazen sola mâil, bazen dik yapılmıştır.

Şekil 578-579: TSMK Yeniler/96, Tâ' Harfî Şekillerine Örnekler

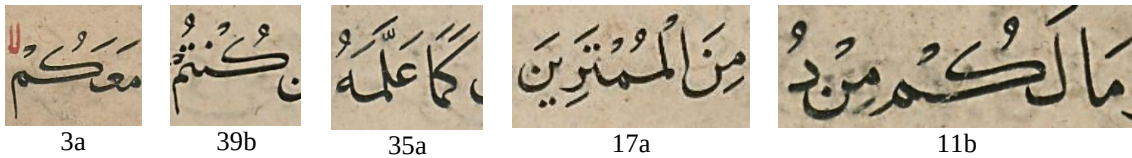
(ق) **Kaf Harfi:** Harfin başta kullanımında *kaf* başı, insicamlıdır. Göz bazen açık, bazen kapalı yapılmıştır. Harfin ortada kullanımında harf yapısı çoğunlukla tutarlı olsa da, ölçüsünde çok az farklılık görülmektedir. Bu nedenle gözün yapısı değişmektedir. *Kaf* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında kâselerde, kalem hareketleri emin ve akışkandır. Mukavver kısım keskin bir şekilde nihâyetlenir. Ayrıca kâseler bazen keşîdeli yapılmıştır.

Şekil 580-582: TSMK Yeniler/96, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler

(م) **Mim Harfi:** *Mim* harfinin bütün şekilleri ideal ölçüsünde ya da ideal ölçüsüne çok yakın yapılmıştır. Harfin baştaki şeklinde dönüşler keskin ve sivridir. Sonda birleşik formundan düğümlenmiş *elif*'e benzeyen şekli daha esnek görünümündedir. Mürsel *mim*'lerin başı ile uzantısı zarif şekilde bağlanmıştır.

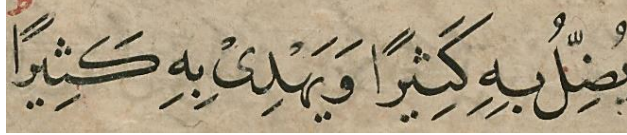
Şekil 583-587: TSMK Yeniler/96, Mim Harfî Şekillerine Örnekler

(ي) **Yâ Harfi:** *Yâ* harfinin başta kullanım şekli sola mâil bir ya da iki noktalık bir alışla başlar. Kelime ortasında harf, sağındaki ve solundaki harflerle uyumludur. *Yâ* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında kâseler, akışkan ve sağlam el hareketleriyle yapılmıştır.

39b

4a

Eserin kitâbeti, Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilen diğ er nesih hatlı eserlere göre mütekâmil görünümündedir. Harflerin çoğ u klasik ölçüsündedir, emin ve akışkan kalem hareketleriyle yazılmış tır. Metin alanı çok güzel yönetilmiş, harfler serbest şekilde satıra yerleştirilmiştir. Ayrıca harfler satıra sola meyilli şekilde dizilmiştir. Dik harfler arasında insicam vardır ve dik harflerin paralellikleri ritimlidir. Nesih hattın yumuşaklığı ve işlekliliğ i eserde kendini göstermektedir. Vav uzantıları, *nûn* kâseleri, mürsel *mim*’lerin bağlantı yeri ve iki kollu *kâf*’lar, Yâkût’a atfedilen diğ er eserlere göre daha estetik yapıdadır. *Mim* harfinin kelime başında, iç i dolu ta‘lik *mim*’ine benzeyen farklı bir şekli de kullanılmış tır.

Harekeler kitâbet ile uyumlu güzelliğ itedir. *Cezm* harekesi yerine bazen ters yapılmış *kâf-ı mücellesî*’ye benzer işaret kullanılmış tır. Noktaların yapısında ise birlik vardır. Nokta grupları arasındaki mesafe azdır ve noktalama muntazamdır.

3.1.1.5.25. Yeniler/879 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf

Şekil 590: TSMK Yeniler/879, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Münavebeli (Muhakkak-Nesih)

Cilt Ebadı: 18,5 x 24,5 cm

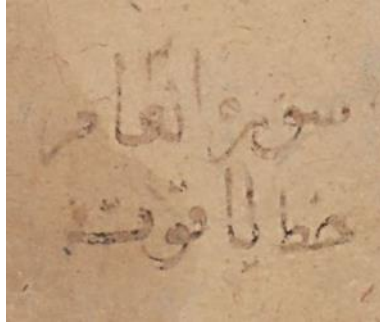
İnceleme Tarihi: 17.10.2022

Genel Özellikler:

Bordo renkli ciltte kapak yüzeyi soğuk baskı oval formda şemse ile tezyinlidir. Şemse salbeklidir. Dış kapaktaki diğer tezyinî unsurlar köşebent, zencerek ve cedveldir. Kapak içleri ise kâğıt ile kaplıdır. Krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkep ile 10 satır şeklinde, muhakkak ve nesih hatla münâvebeli yazılan eser, 48 varaktan ibarettir. Bir satır muhakkak, iki satır nesih şeklinde tertîb edilen sayfa, muhakkak hatla başlayıp yine

muhakkak hatla biter. Eserde; Fâtiha, En'âm, Kehf, Sebe' ve Fâtır sûreleri yer alır. 1b sayfasında Fâtiha ve En'âm sûrelerinin başlığı tezhipli dikdörtgen panele yazılmıştır. Fâtiha sûresi bu sayfada ilk ve son satırlar muhakkak, ortadaki iki satır nesih olmak üzere 4 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Eserde diğer sûre başlıkları tezyinatlı dikdörtgen panellere, siyah tahrirli altın mürekkep ve muhakkak hatla yazılmıştır. Kur'ân metni altın yaldız ve mütenevvi renklerin kullanıldığı cedvelle sınırlandırılmıştır. Ayrıca nesih hatla yazılan bölümler, tezyinli koltuklarla çevrelenmiştir. Metinde durak, hamse ve aşır yerleri belirtilmemiştir. Yazım esnasında âyetlerin sehven atlanan bölümleri, cedvelin dış kısmına ya da iç kısımda ilgili âyetin yanına yazılmıştır. 48b sayfasında sadece Fâtır sûresinin son âyetleri muhakkak hatla yazılmıştır. Ketebe kaydı bulunmayan eserin Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedildiğini aşağıdaki ibareden anlıyoruz;

Şekil 591: TSMK Yeniler/879, vr.1a

ورة انعام خط ياقوت

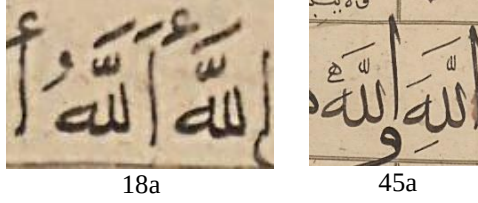
“Sûratü En'âm hatt-ı Yâkût”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Muhakkak satırlarda *lafza-i celâl*'in yapısı, nesih satırlara göre daha güzel ve tutarlıdır. Ama aralıkların genişliğinde ve terkinin satıra yerleştirilmesinde küçük farklılıklar görülmektedir. *Hâ'* harfinin yapısı ve *lâm*'a bağlanması insicamlıdır.

Nesih satırlarda terkinin irtifâsında ve aralıkların genişliklerinde birlik yoktur. Ayrıca *hâ'* harfi terkiye göre çok büyük ve geniş yapılmıştır.

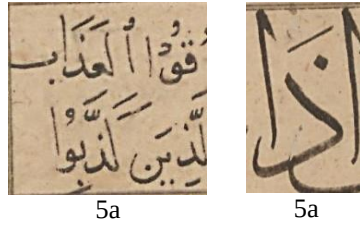
Şekil 592-593: TSMK Yeniler/879, Lafza-i Celâl Örneği

(ا) **Elif Harfi:** Muhakkak satırlarda müfred *elif*'ler sola mâildir ve düz bir gövdeye sahiptir. Kuyruk kısmında ise tahrif vardır. Zülfelerin hem uzunluğunda hem kalınlığında tutarsızlık görülmektedir. Bazı zülfeler ise *elif* harfî ile kaynaşmamış görünümündedir.

Nesih satırlarda müfred *elif*'ler dik ya da hafif sola meyillidir. Uzunluğu 4-6 nokta arasında değişmektedir ve bazı *elif*'ler, sola kıvrım hareketiyle nihâyetlenir. Reyhânî hat karakterinde olduğu gibi zülfeli yapılan *elif*'ler de mevcuttur. Nesih satırlarda harf yapısı insicamlı değildir ve dik harflerin açısında her zaman birlik yoktur.

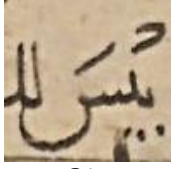
Şekil 594-595: TSMK Yeniler/879, Elif Harfî Örneği

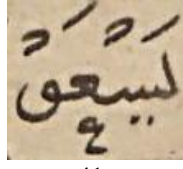
(س) **Sin Harfi:** Muhakkak satırlarda *sin* dişleri sağa mâildir. Dişlerin arasındaki bir noktalık kavis ise derindir. *Sin* kâsesi musattah ve geniştir. Çanağın ¼'lük son kısmı mukavverdir.

Nesih satırlarda *sin* dişleri dik yapılmıştır ve dişler arasındaki kavisler sığdır. *Sin* kâsesinde kalem hareketleri çok yuvarlaktır.

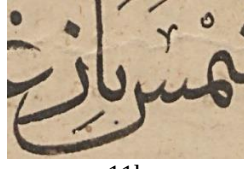
Şekil 596-599: TSMK Yeniler/879, Sin Harfî Şekillerine Örnekler

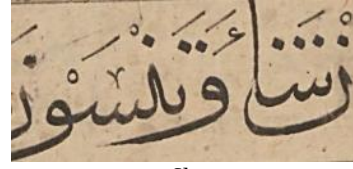
31a

41a

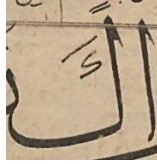
11b

6b

(ك) **Kâf Harf:** Hem muhakkak hem nesih satırlarda *boru kâf*'lar tereddütsüz yazılmıştır. *Kâf* harfinin başta ve ortada kullanılan iki parçalı şekli, muhakkak satırlarda düz ve emin duruşa sahiptir. Bacak kısmı ise zülfelidir. Kol yerine mühmel *kâf*'ın konulduğu örnekler de mevcuttur. Harfin sonda kullanım şeklinde çanak düz ve geniştir. Nesih satırlarda da bazen kol yerine mühmel *kâf* konulmuştur. Harfin sonda birleşik şeklinde çanağın üzerine konulan *kâf-ı mücellesî*, nesih satırlarda harfe göre büyük yapılmıştır.

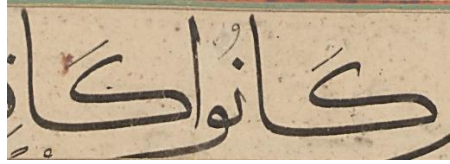
Şekil 600-605: TSMK Yeniler/879, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

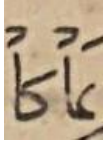
29b

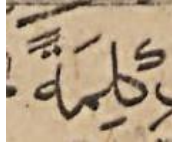
8b

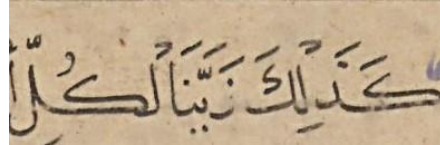
19b

16a

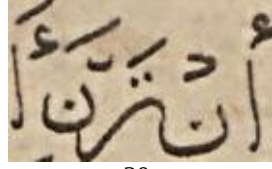
25b

16a

(ن) **Nûn Harfi:** *Nûn* harfinin müfred kullanımı muhakkak satırlarda zülfelidir. Kâsesi ise düz ve geniştir. Kâsenin ¼'lük son kısmı mukavverdir. Nesih satırlarda *nûn* kâseleri müdevver bir görünüme sahip olsa da, kâseler bazen düz ve geniş yapılmıştır. Yani kâsenin görünümünde birlik yoktur.

Şekil 606-607: TSMK Yeniler/879, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

30a

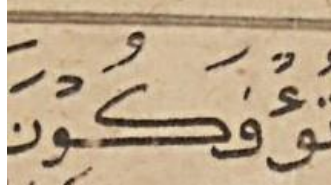

7b

(ج) **Vav Harfi:** Muhakkak satırlarda vav başları bazen geniş ve basık görünümündedir ve dönüş hareketi çoğunlukla müdevverdir. Vav uzantılarında kalem hareketi net ve kararlıdır.

Nesih satırlarda harfin yapısında insicam yoktur. Vav gözleri açık ya da kapalı yapılmıştır. Uzantılarında ise kalem hakkı çoğunlukla verilmemiştir.

Şekil 608-609: TSMK Yeniler/879, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

14a

7b

Muhakkak ve nesih hatla münâvebeli yazılan eserde muhakkak satırlarda el hareketleri daha sağlam ve nettir. *Boru kâf*'larda, mürsel harflerde ve keşîdelerde emin ve akışkan hareketler güzel bir tablo oluşturmaktadır. Ayrıca harflerin yapısında ve ölçüsünde insicam vardır. Bununla birlikte harflerin haddinden büyük yapıldığı veya harf bünyesinde kalemin aşırı incelmesi örnekler de mevcuttur. Nesih satırlarda özellikle *râ-ı mudğame*, vav, *lâm-elif* ve çanaklı harflerde kalem hareketleri bazen kararsızdır. Harf bağlantılarında tevkî' hattın izleri de görülmektedir. Muhakkak satırlarda dik harfler arasında tenâsüp varken, nesih satırlarda uyumsuzluk görülmektedir. Ayrıca münâvebeli yazım, alan yönetimini olumsuz etkilemiştir. Özellikle nesih hatlı satırlarda satır istifi oturmamıştır. Muhakkak satırlarda da, harfler bazen düz, bazen dalgalı yerleştirilmiştir. Eserde birkaç satır sülüs hatlıdır. (vr.34a,39a) Ayrıca muhakkak satırlarda sülüs karakterde yazılan harfler de vardır. Bununla birlikte harf şekilleri ve birleştirilmeleriyle

ilgili farklı uygulamalar görülmektedir. Bu durum hat çeşitlerindeki karakteristik özelliklerin tam oturmadığının, yeni arayışların devam ettiğinin göstergesidir.

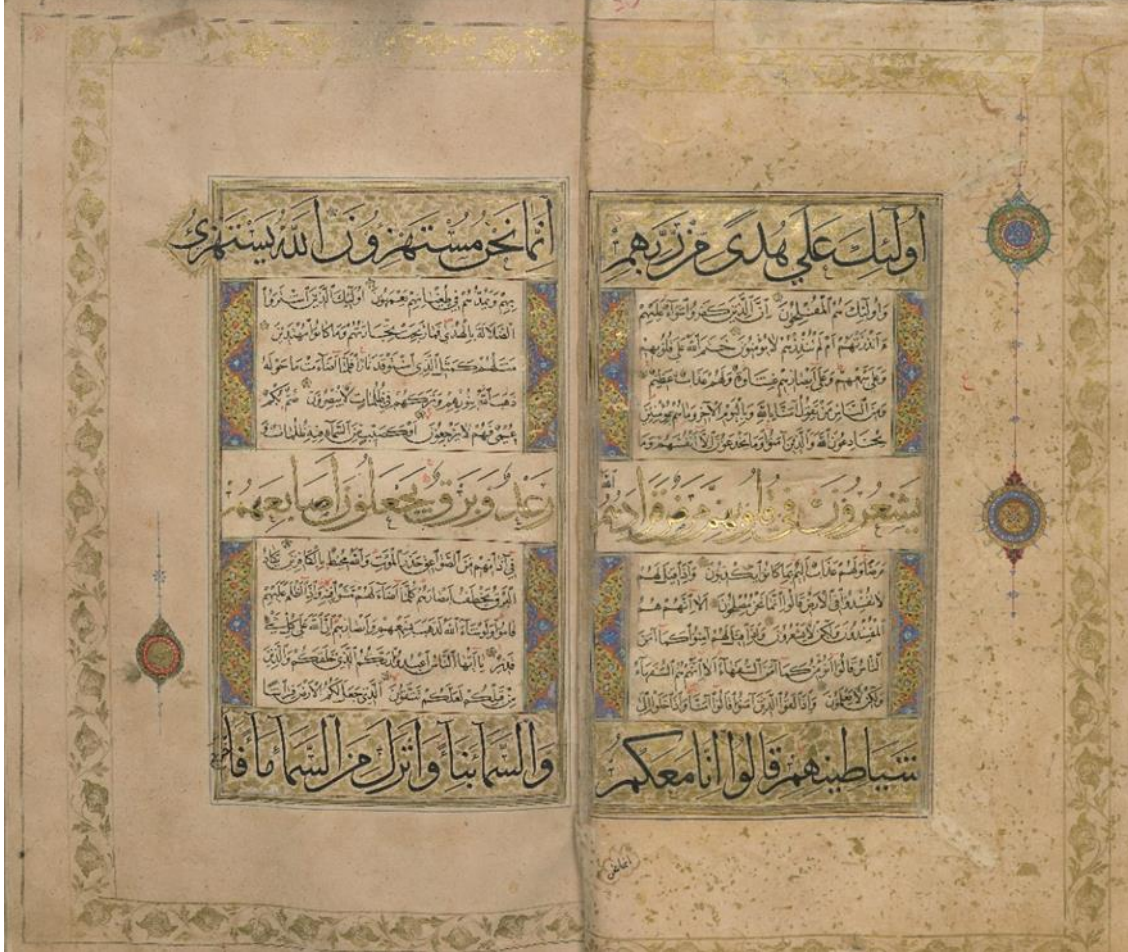
Harekeler, mühmeller ve tezyin işaretleri muhakkak satırlarda metne göre ince bir kalemle, nesih satırlarda metnin kalemiyle yapılmıştır. Harekelemede de abartılı kalem hareketleri ve farklı uygulamalar görülmektedir. Ayrıca harekelerin ve mühmellerin ölçüsüne her zaman riayet edilmemiştir Muhakkak satırlarda *şedde*'nin irtifâsı bazen 5 noktaya kadar çıkmaktadır ve aralıkları dar yapılmıştır. Bazen de irtifâ 2 noktaya iner ve *şedde*'nin genişliği artar. *Ayn* mühmelinin alt ve üst parçası benzer oranda yapılmıştır. *Kâf-ı mücellesî*'lerde kaş kısmı bazen uzun durmaktadır. Nesih satırlarda *cezm* ağzı açık şekildedir ve ölçüsünde birlik yoktur. Noktaların yapısı muhakkak satırlarda daha tutarlıdır. Nesih satırlarda ise noktalama özensiz durmaktadır.

3.1.1.6. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi

Çalışmamız dâhilinde Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 6 eser, TIEM'de muhafaza edilmektedir. Eserlerin genel özellikleri ile kitâbetlerinde dikkat çeken hususlar şu şekildedir;

3.1.1.6.1. (28) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 700: TİEM/28, vr.5b-6a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-Sülûs-Nesih)

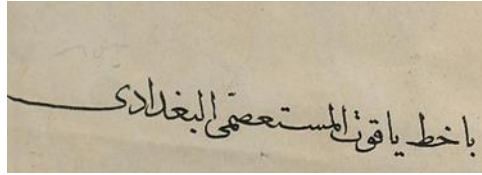
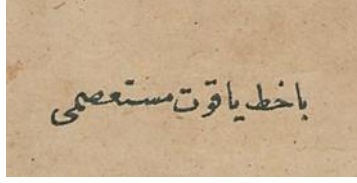
Cilt Ebadı: 35 x 22,5 cm³⁶⁷

İnceleme Tarihi: 20.10.2022

Genel Özellikler:

³⁶⁷ TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

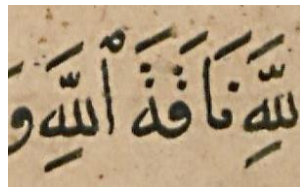
Siyah deri ile kaplı eserin dış kapağı altın, yeşil ve kırmızı rengin hâkim olduğu çeşitli desenlerle bezelidir. Miklebli cildin kapak içi bordo renktir ve şemse, salbek ve köşebentlerle süslenmiştir. 345 varaktan ibaret eser, krem renk âharlı kâğıtlara, ilk, orta ve son satırlar muhakkak ve sülüs, diğer satırlar nesih hatla olmak üzere 13 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Ortadaki satırda altın, diğer satırlarda ise siyah mürekkep kullanılmıştır. 1b sayfası gül motifi ile tezyinlidir. Gülün içinde, yaprak aralarında ve tomurcukların devamında Arap alfabesi ve Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili, sayılarla bağdaştırılan bir takım bilgiler vardır. 2b-3a ve 344b- 345a sayfaları sade bir şekilde tezyin edilmiştir. 3b ve 4a sayfalarında farklı desenlerden oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. Bu sayfaların kâğıtlarının farklı renkte olması, eserin tamiri sırasında sayfa diziliminde yanlışlık yapıldığını göstermektedir. Nitekim 343b ve 344a sayfaları zahriye tezhibiyle benzer, fakat zıt sayfalara yerleştirilmiş levhalarla tezyinlidir. Serlevha tezhipli 4b ve 5a sayfalarında, 6 satır şeklinde, siyah tahrirli altın mürekkeple ve muhakkak hatla Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri yer almaktadır. Bu sûrelerin başlıkları beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Farklı renkte cedvellerle sınırlandırılan metinde nesih satırlar, tezyinli koltuklarla her iki yandan çevrelenmiştir. Sûre başlıkları, aşır, nısf ve cüz gülleri tezyinatlıdır. Duraklar, altın ve mavi ile renklendirilen helezona benzer basit bir şekilde gösterilmiştir. Kenar boşluklarında yer alan halkâr tezyinli bordürlerde çiçek motifleri çeşitlidir. Secâvend işaretleri ve med işaretlerinden bir kısmı kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Ketebe ve tarih kaydı olmayan eserin Yâkût el-Musta'sımî'ye ait olduğunu 343b sayfasındaki *bâ hatt-ı Yâkût Musta'sımî* ve 345a sayfasındaki *bâ hatt-ı Yâkût el-Musta'sımî el-Bağdadî* ifadelerinden anlıyoruz.

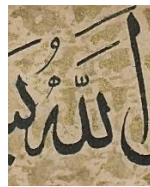
Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Muhakkak ve sülüs satırlarda terkinin ilk *lâm*'ı zülfelidir ve sola meyillidir. Terkinin soldaki aralığı, sülüs satırlarda taban çizgisinin çok az altında, muhakkak ve nesih satırlarda taban çizgisinin üzerindedir. Her üç hat çeşidinde de *lafza-i celâl*'in kâidesi belirlenmiştir. Nesih satırlarda terkinin kavislerinde ölçü farklılığı görülmektedir. *Lâm* harfine takılan *hâ*' harfi, muhakkak ve nesih satırlarda arkaya yaslanmış “merdûfe” şeklinde, sülüs satırlarda ise “mürsel” formdadır. Nesih satırlarda *hâ*' harfi taban çizgisinin üzerindeyken, muhakkak satırlarda taban çizgisinin bir nokta kadar üstünde konumlanmıştır. Ayrıca nesih satırlarda *hâ*' harfi ideal ölçüsünde değildir.

Şekil 703-705: TİEM/28, Lafza-i Celâl Örneği

337b

6a

7a

(١) **Elif Harfi:** Bütün satırlarda harf sola mâildir. *Elif*lerin yapısı genel olarak yazıldığı hattın ölçüsüne ve kalem hareketlerine uygun olmakla birlikte sülüs hatlı *elif*ler de muhakkak *elif*ini andıran örnekler vardır. Çok nadir de

olsa nesih *elif*’lerden bazısı sola kıvrımlı nihayetlenir. Bütün satırlarda *elif*’ler ve dik harfler arasında uyum vardır.

Şekil 706-708: TİEM/28, Elif Harfî Örneği

(ب) **Bâ’ Harfî:** Muhakkak satırlarda *bâ’* harfinin müfred ve sonda birleşik şeklinde çanak musattahtır ve çanağın ¼’lük son kısmı mukavverdir. Sülüs satırlarda ise çanak mukavver kısımda derinleşmektedir. Nesih satırlarda *bâ’* harfinin müfred ve sonda birleşik şekli sülüs *bâ’*’larını andırmaktadır. Harfin kelime başında ve ortasında kullanılan şekli bütün satırlarda insicamlıdır.

Şekil 709-711: TİEM/28, Bâ’ Harfî Şekillerine Örnekler

(م) **Mim Harfî:** *Mim* harfi bütün satırlarda uyumlu yapıdadır. Harfin baş kısmında dönüş hareketi keskindir. Sülüs satırlarda “mudğame” formdaki *mim*’lerin başı ideal ölçüsüne henüz kavuşmamıştır. Nesih satırlarda harfin sonda birleşik, kuyruğu aşağı doğru çekilen şeklinde baş kısmı ile uzantısı birbirine direkt bağlanmıştır.

Şekil 712-714: TİEM/28, Mim Harfî Şekillerine Örnekler

(9) **Vav Harfi:** Muhakkak ve sülüs satırlarda vav harfleri insicamlıdır. Bununla birlikte bazı vav'ların baş kısmında dönüş hareketine erken geçildiği için kamburumsu bir görünüm oluşmuştur. Nesih satırlarda vav gövdesi uzundur ve bazı vav'larda harfin ani bir kıvrımla bitirilmesi, âhenksiz bir görünüme neden olmuştur. Özellikle harfin uzantısında kalem hakkı verilmemiştir. Ayrıca vav gözleri nesih satırlarda bazen açık, bazen kapalıdır.

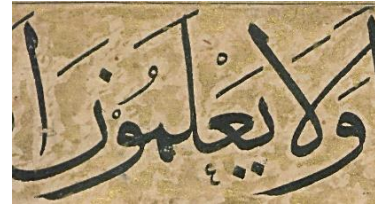
Şekil 715-717: TİEM/28, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

326b

10a

10b

Farklı mürekkeple ve hat karakteriyle münâvebeli yazım, estetik açıdan riskli olsa da, eserde genel sayfa görünümü âhenklidir. Harflerin klasik kâideleri oturmamıştır ama kitâbette disiplin vardır. Bütün satırlarda dik harfler birbiriyle uyumludur ve harflerin satıra dizilimi muntazamdır. Nesih satırlarda harfler ve kelimeler arasında mesafe tutarlıdır. Fakat harflerin satıra dizilimi sıktır. Muhakkak ve sülüs satırlar genel olarak vâzıh görünümündedir. Bazı satırlarda âyet bütünlüğü bozulmadan harfleri satıra sığdırma endişesi yoğun bir görünüme neden olmuştur. Siyah mürekkeple yazılan muhakkak hatlı satırlar, altın mürekkeple yazılan satırlardan daha hacimli durmaktadır. Bazı harflerde hacim farkı belirginken bazılarında altın rengin, siyah renk kadar tok ve net durmamasından kaynaklı bir yanılsama şeklindedir. Eserde harf yapıları genel olarak tutarlıdır. Nesih satırlarda keşîdeli yapılan kâseler derindir. Muhakkak satırlarda *dal* harfinin sırtı daha kısa ve düz yapılmıştır. Kalem kalınlığı bütün satırlarda orantılıdır ve kalem hareketleri akışkandır. Özellikle nesih satırlarda bazen kıvrımlar haddinden fazla esnek ve yuvarlak yapılmıştır. Harf bağlantılarında tevki' hattı andıran hareketler vardır.

Harekeleme nesih satırlarda metnin kendi kalemıyla, muhakkak ve sülüs satırlarda metin kaleminin takrîben 1/3'ü inceliğinde bir kalemle yapılmıştır. Harekeleme, bütün satırlarda yazı ile uyumlu güzelliktedir. Muhakkak ve sülüs satırlarda tezyin işaretlerinden *tirfil*'in kıvrımlarının dolgun yapılması genel teâmülden farklıdır. Ayıca *hâ* mühmelinin uzantısı sağa doğru yapılan bir ayakla bitirilmiştir. *Ayn* mühmelinin baş kısmı bazen gövde genişliğinde yapılmıştır. *Sâd* mühmeli ise çok zarif görünümündedir. Tezyinî işaretler bazı satırlarda estetik ihtiyaçtan az kullanılmıştır ya da hiç kullanılmamıştır. Nesih satırlarda ise mühmel harf yoktur. Tezyin işareti olan *turnak* da nadiren görülmektedir. Noktanın yapısında birlik vardır ve noktalama bütün satırlarda muntazamdır.

3.1.1.6.2. (173) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 718: TİEM/173, vr.5b-6a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Reyhânî (Muhakak-ı hafî)

Cilt Ebadı: 35,5 x 26 cm³⁶⁸

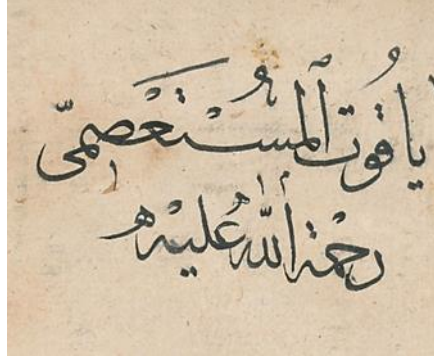
İnceleme Tarihi: 20.10.2022

Genel Özellikler:

Siyah deri cilt, şemse, salbek, köşebent ve kenar bezemeleri ile tezyinatlıdır. İç kapak kıızıla yakın kahverengi rengindedir ve şemse, salbek, köşebent ve kenar bezemelerinde muhtelif renkler kullanılmıştır. Miklebli cildin sertâbına sülüs hatla Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri yazılmıştır. Mushaf, 348 varaktan ibarettir ve krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkep ve reyhânî hatla, 12 satır şeklinde yazılmıştır. Metin alanı yaldızla cedvellidir. Serlevha tezhibinin yer aldığı 1b ve 2a sayfalarında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, siyah mürekkep ve reyhânî hatla, 6 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Serlevhada sûre başlığı ve sûreye ait bilgiler ise siyah tahrirli açık kahverengi ve altın yaldızlı mürekkeple, kûfî hatla yazılmıştır. Sûre başlıkları tezyinatlı dikdörtgen bölümlerin içine altın yaldız ve sülüs hatla yazılıdır. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir ve duraklar basit bir şekille gösterilmiştir. Hamse, aşır, hizb, nısf ve secde gülleri tezyinlidir. Mushafta Kur'ân dışı metinler, 345a sayfasında, Kur'ân yazımının sona erdiğini gösteren zikir ifadeleri ve dua metni ile 346b-348a sayfalarındaki hatim duasıdır. Eserin ketebesi yoktur. Metin bloğu ile cilt arasındaki ek sayfada, *Yâkût el-Musta'sımî rahmetullahi aleyh* ifadesinden eseri, Yâkût'la ilişkilendirebiliyoruz.

Şekil 719: TİEM/173, Ek Sayfa

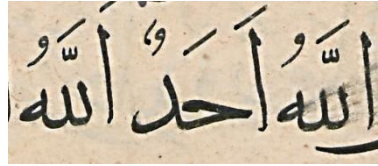
³⁶⁸ TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1,2023.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin aralıkları çoğunlukla geniş yapılmıştır ve *lâm* harflerinin irtifâsı bazen 3 nokta kadardır. Ayrıca *hâ* ' harfinin bağlandığı yukarı vuruş dik yapılmıştır. Bu durum terkibin yapısını etkilemiştir. *Lâm*'a takılan *hâ* ' harfi çoğunlukla insicamlıdır. Harfin satır çizgisiyle arasındaki mesafe takrîben bir noktadır.

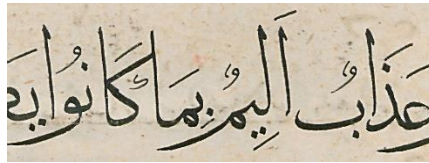
Şekil 720: TİEM/173, Lafza-i Celâl Örneği

344b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler zülfelidir ve sola mâil ya da dik yapılmıştır. Düz bir gövdeye sahip olan harfin kuyruk kısmında sola hafif kıvrım vardır. Çok ince yapılan müfred *elif*'ler de mevcuttur.

Şekil 721: TİEM/173, Elif Harfi Örneği

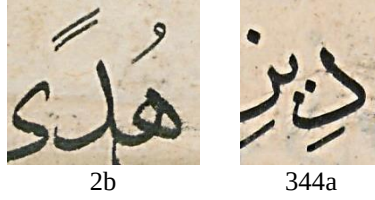
2b

(د) **Dal Harfi:** *Dal* harfinin müfred kullanımı bazen zülfeli, bazen zülfesizdir. Harfin sırt kısmında belli belirsiz bir tahdîb vardır. Harfin sonda birleşik formunda ise çıkış hareketi diktir ve yüksekliği 2-4 nokta arasında değişmektedir. Ayrıca harf, kalem

ağzı görünür şekilde sonlandırılmıştır. Dikey kısma takılan çanak ise sığ ve düzümsüdür.

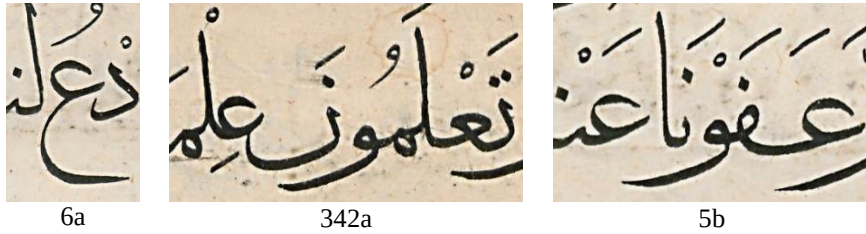
Mukavver kısım ince bir kıvrımla bitirilir.

Şekil 722-723: TİEM/173, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

(ع) **Ayn Harfi:** Harfin “ayn-ı sâdî” formunda kavşak yerinin çok ince olması, harfi ideal ve zarif görünümünden uzaklaştırmıştır. “Ayn-i nâ‘lî” şeklinde ise kaş ile çene uyumu çoğunlukla sağlanamamıştır. Harfin “mâ‘kûd” formunda kalem hareketleri kararludur ve aralığın yapısı tutarlıdır. Ayn harfinin müfred şekli klasik ölçüye yakın yapılmıştır. Baş ile karın kısmı orantılıdır. Fakat karında bazen düzümsü harekete geçiş, kalem seyrine uygun değildir. Karında ani açı değişikliğinden kaynaklı kırılma görünümü vardır.

Şekil 724-726: TİEM/173, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

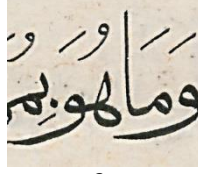
(ق) **Kaf Harfi:** *Kaf* başlarında birlik vardır. Harfin ortada kullanımında tepe noktası sağa mâildir ve göz muntazam yapıdadır. Harfin müfred ve sonda mürekkeb formunda kâseler sülüs kâsesini andırmaktadır.

Şekil 727-728: TİEM/173, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

(9) **Vav Harfi:** Vav başları uyumlu durmaktadır. Vav uzantısının satır çizgisi ile oluşturduğu aç baze daralmaktadır. Bu daralma harfi basık göstermiştir.

Şekil 729: TIEM/173, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

9a

Eser, reyhânî hat karakterine göre ağzı geniş bir kalemle yazılmıştır. Bu nedenle harflerin görünümü iridir. Dolayısıyla eserin yazı çeşidi için hafif muhakkak da diyebiliriz. Eserde harf yapıları çoğunlukla sert ve köşelidir. Kalem hareketleri net, kıvrak ve zariftir. Ayrıca dik harflerin çoğunlukla uyumlu açıda olması, harflerin satıra dengeli dağılımı, dik harfler ile yatay harflerin âhengi sayfa görünümünü güzelleştirmiştir. Harflerde kalem hareketleri rahatlıkla takip edilmektedir ve bazen çıkış, iniş ve bağlantı yerlerinin haddinden ince yapılması bazı harfleri kırılğan göstermektedir. Kâseler ve çanaklar sığ ve geniştir. *Sâd* başlarında dönüşler çoğunlukla müdevverdir. İki kollu *kâf*’lar, Yâkût’a atfedilen diğer muhakkak hatlı eserlere göre daha zariftir.

Harekeleme eserin yazıldığı kalemde daha ince bir kalemle yapılmıştır ve harekeler kitâbetle uyumlu güzelliğindedir. Harekelerin harflere göre konumu güzel ayarlanmıştır. İki *ötre*’ler, klasik şekil ve ölçüsündedir. Eserde mühmel harflerden *kâf*, iki kollu yani “meşkûle (kapatılmış) şekliyledir ya da *kâf-ı seyfi*”lerin³⁶⁹ yanında kullanılmıştır. Tezyin işaretleri ise yoktur. Noktaların yapısı tutarlıdır ve nokta grupları muntazam yerleştirilmiştir.

³⁶⁹ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”,132.

3.1.1.6.3. (328) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 730: TİEM/328, vr.510a-511b

Tarih Kaydı: 615/1218-19

Yazının Türü: Münâvebeli (Sülüs- Nesih-Muhakkak)

Cilt Ebadı: 23,5 x 16,5 cm³⁷⁰

İnceleme Tarihi: 20.10.2022

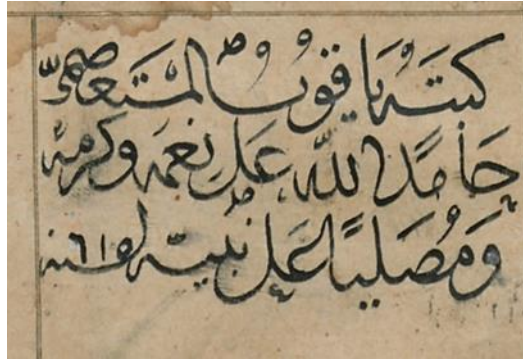
Genel Özellikler:

³⁷⁰ Cilt ebadı kendi ölçümümüze göre bu şekildedir. Fakat TİEM envanter kaydında cilt ebadı ölçüsü 41 x 27cm olarak verilmiştir. TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

Mushaf, kahverengi deri ile ciltlenmiştir ve cilt, şemse, salbek ve kenar bezemeleriyle tezyinlidir. Şemse ve salbek motifinin yer aldığı bordürle çevrili alan, tam zemin tezyinatlıdır ve tezyinî unsurlar altınla renklendirilmiştir. Miklebli cildin kapak içleri koyu pembe renktedir ve altın cedvelle çevrelenmiştir. 513 varaktan ibaret eser, siyah mürekkep ile münâvebeli yazılmıştır. İlk ve son satırlar sülüs, ortadaki satır muhakkak, diğer satırlar nesih hatlı olmak üzere 11 satır şeklinde tertîb edilen Kur’ân metni, altın cedvelle sınırlandırılmıştır. Nesih satırların her iki yanında tezyinatsız koltuklar vardır. 1a sayfasında Mushafın daha önce Süleymaniye Camii mahfilinde ve Süleymaniye Kütüphanesi’nde olduğuna dair rik’a yazı ile bir not vardır. 1b ve 2a sayfaları serlevha tezhibli eserin 1b sayfasında Fâtiha sûresi 5 satır şeklinde, siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır. 2a sayfasında Bakara sûresinin ilk âyetleri, 6 satır olarak tertîb edilmiştir. Serlevhada sûre başlığı ve sûreye dair bilgiler tevkî’ hatla ve beyaz mürekkepledir. Diğer sûrelerin başlığı da tezyinli ve altın zeminli dikdörtgen panellerin içine, beyaz mürekkeple ve tevkî’ hatla yazılmıştır. Med ve secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Duraklar altınla boyanmış basit helezonik şekille gösterilmiştir. Hamse ve aşır gülleri tezyinli olan eserde hizb, nısf ve secde ifadeleri kenar boşluklarına kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kur’ân metninin yazımında kullanılan mürekkepten farklı mürekkeple sonradan yazılmış olma ihtimali olan ketebe kaydı, 513a sayfasındadır. Ketebe siyah mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Eserin yazım tarihinin rakamla verilmesi Yâkût’un eserlerinde çok nadir karşılaşılan bir durumdur.

Ketebesi:

Şekil 731: TİEM/328, Ketebe Kaydı, vr.513a

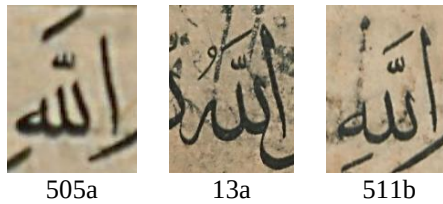
كتبه ياقوت المستعصي حامد لله على نعمه وكرمه و مصليا على نبيه سنة ٦١٥

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî Allah’a nimetlerinden ve lütûflarından dolayı hamd ederek ve Peygamber’ine salât ederek 615 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

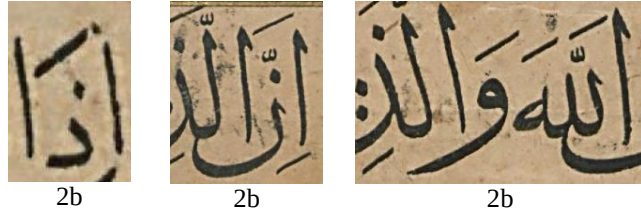
(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yapısı yazıldığı hat çeşidiyle uyumludur ve kâidesi oturmuştur. *Lafza-i celâl* klasik ölçüye çok yakın görünümündedir. İlk *lâm* bütün satırlarda sola mâildir ve sülüs ile muhakkak satırlarda zülfeli yapılmıştır. Sülüs satırlarda aralıkların tabanları daha müdevverdir. Muhakkak ve nesih satırlarda kalem hareketleri genel olarak daha serttir.

Şekil 732-734: TİEM/328, Lafza-i Celâl Örneği

(إ) **Elif Harfi:** Muhakkak ve sülüs satırlarda müfred *elif*’ler sola meyillidir ve meyil derecesinde farklılık görülmektedir. Bazı *elif*’lerin dik yapılması, harfin açısında birlik olmadığını gösterir. Ayrıca harfin kalınlığı da değişebilmektedir. Nesih satırlarda müfred *elif*’ler bazen düz, bazen dalgalı görünümündedir. Ayrıca harf sola meyillidir ve irtifâsı yüksektir. Kalem, harfin sonunda çok az gizlenmiştir.

Şekil 735-737: TİEM/328, Elif Harfi Örneği

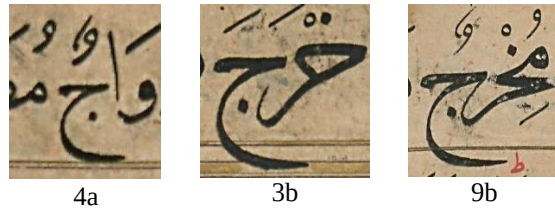
(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ'* harfi muhakkak satırlarda sülüs satırlara nazaran daha düzümsü ve geniş yapılmıştır. Her iki hat çeşidinde de harf yapısı muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Fakat harf bünyelerinin birbirine benzediği örnekler çoktur. Nesih satırlarda *bâ'* harfi sülüs *bâ'*ları kadar derin değildir ama kavislendirme sülüs hatta olduğu gibi çanağın 1/3'lük son kısmında yapılır. Bütün satırlarda *bâ'* harfinin başta, ortada ve sonda kullanımları insicamlı yapıdadır.

Şekil 738-740: TİEM/328, Müfred Bâ' Harfi Örneği

(ج) **Cim Harfi:** *Cim* harfinin müfred kullanımı bütün satırlarda benzerlik gösterir. Ama muhakkak hatla yazılan *cim*'lerde kalem hareketleri daha sert ve keskindir. Nesih ve sülüs satırlarda harfin karın kısmı sağ-alta meyilli bitirilmiştir. Yani “meftûha-i müsbele” formundadır. Harf yapısı bütün satırlarda tutarlıdır ve kalem hareketleri kararlıdır.

Şekil 741-743: TİEM/328, Müfred Cim Harfi Örneği

(ك) **Kâf Harfi:** Muhakkak ve sülüs satırlarda *boru kâf*ların yapısı benzerdir. Nesih satırlarda kaş kısmında çengele benzeyen hareket yoktur. Gövde yapımında kalem

cereyanı sağ-üste meyillidir. Muhakkak ve sülüs satırlarda harfin başta kullanılan iki kollu formunda üst kolun zarif bir çengeli vardır. Sülüs satırlarda harfin üst kolu bazen uzun, bazen kısa yapılmıştır. Harfin alt kolu ise zülfelidir ve eğri hareketle yapılmıştır. Nesih satırlarda bacak daha düzdür. Bütün satırlarda harf yapımında kalem hareketleri tereddütsüz ve akışkandır.

Şekil 744-749: TİEM/328, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler

(ن) **Nûn Harfî:** *Nûn* kâsesi muhakkak satırlarda düz ve geniştir. Sülüs satırlarda ise kalem hareketleri yumuşar ve harf daha müdevver görünümde olur. Nesih satırlarda kâsenin genişliği üç noktadır ve harf ideal ölçüsüne yakın yapılmıştır. Bütün satırlarda harf bünyesi insicamlıdır.

Şekil 750-752: TİEM/328, Nûn Harfî Örneği

Eserin kitâbeti yazıldığı tarihe göre mütekâmildir. Sülüs, nesih ve muhakkak satırlarda harflerin kâidesi çoğunlukla oturmuştur. Ama satır istifi bütün satırlarda arzu edilen güzellikte değildir. Sayfa görünümü münâvebeli yazıma rağmen vâzıhtır ve âhenklidir. Harfler çoğunlukla sola meyilli dizilmiştir. Fakat harflerin satıra diziliminde bazen sıkışıklık görülmektedir. Nesih satırlarda dik harfler arasında tenâsüp vardır. Fakat

muhakkak ve sülüs satırlarda her zaman aynı uyum yakalanamamıştır. Eserin genelinde harf yapıları tutarlı, kalem hareketleri kararlı ve keskindir. Vav başları insicamlı, çanaklar ve kâseler dengelidir.

Harekeleme nesih satırlarda metnin kalemiyle, muhakkak ve sülüs satırlarda daha ince, özel bir kalemle yapılmıştır. Harekeler kitâbet ile uyumlu ve zarif görünümündedir. Mühmel harfler sadece muhakkak ve sülüs satırlarda kullanılmış, tezyin işaretleri ise hiçbir satırda yoktur. Noktalar ise uyumlu ve muntazam görünümündedir.

3.1.1.6.4. (505) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 753: TİEM/505, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Şaban 693/ Temmuz 1294

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 19 x 15 cm³⁷¹

İnceleme Tarihi: 22.10.2022

Genel Özellikler:

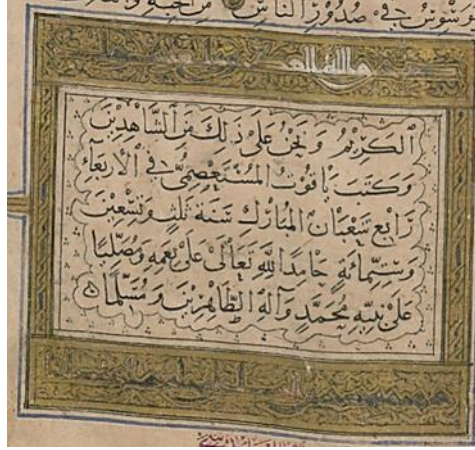
Eser, şemse, salbek ve köşebentlerle tezyin edilmiş koyu kahverengi deri ile ciltlenmiştir. Miklebli cildin iç kapağı ebru kâğıdı ile kaplıdır. 261 varaktan ibaret eser, nohudî renk âharlı kâğıtlara, 16 satır şeklinde siyah is mürekkebi ve reyhânî hatla yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. Altınla renklendirilen zahriye sayfasının kenar boşluklarında madalyonlar ve damla formunda rozetler vardır. 2b ve 3a sayfaları, altın zencerek ve cedvellerle çevrelenmiştir. 2b sayfasında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 5 satır şeklindedir. Ayrıca sayfadaki tezyinli, üç dikdörtgen panelde sûre başlıkları ve Vâkıa sûresinin 77. âyeti, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. 3a sayfasının başında ve sonunda yer alan panellerde ise Vâkıa sûresinin 78-79. âyetleri vardır. Diğer sûrelerin başlıkları, tezyinli dikdörtgen panellerde, altın zemin üzerine kûfî hatla yazılmıştır. Kur'ân metni cedvelle sınırlandırılmamıştır ve metinde durak yerleri altınla boyalı çiçek motifiyle gösterilmiştir. Her beş âyette ise durak yeri çiçek yerine armudî formla gösterilmiştir. Hamse ve aşır gülleri tezyinatlı olan Mushafta hizb, nısf ve secde ifadeleri kenar boşluklarına tezyinatsız yazılmıştır. Cüz geçişleri de sayfa kenarlarında altın mürekkeple ve kûfî hatla gösterilmiştir. Ketebe kaydı 254a sayfasında, etrafı tezyinli alanın üst kısmında bir satırı beyaz mürekkep ve kûfî hatla, 5 satırı alanın içinde siyah mürekkep ve reyhânî hatla olmak üzere 6 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 255a sayfasında

³⁷¹ TIEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

eserin daha önce H 1231'de Şâfiîler câmiasına vakfedildiğine dair not vardır.³⁷² Kur'ân dışı metin olarak esere sonradan eklenmiş olması muhtemel hatim duası 256b-258b sayfalarındadır ve reyhânî hatla yazılmıştır. 258b-261b arasında ise nesih hatla *Tefeü'l-Nâme-i Kur'ân* bulunmaktadır.

Ketebesî:

Şekil 754: TİEM/505, vr.254a

صدق الله العظيم و بلغ رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب ياقوت المستعصمى في الاربعاء رابع شعبان المبارك سنة ثلث و تسعين و ستمائة حامدا لله تعالى علي نعمة و مصليا علي نبيه محمد و آله الطاهيرين و مسلما.

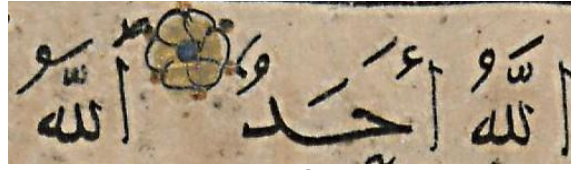
“Yüce Allah doğru söyledi ve kerîm elçisi de tebliğ etti. Biz de şahit olanlarız. Onu, Yâkût el-Musta‘сімî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve onun temiz ailesine salât ve selâm ederek, 693 yılında, mübârek Şaban ayının dördüncü Çarşambasında yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

³⁷² Bu notta eserin, harem kahyası Hacı İbrâhim, Hasan Efendi, İmam oğlu Abbas, Sirâc Apo ve Kâsımın oğlu Abbas'ın şahitliğinde vakfedildiği belirtilmiştir.

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte kalem hareketleri çoğunlukla yumuşaktır ve *lafza-i celâl*'lerin yapısı tutarlı değildir. Eserin tamamında *lafza-i celâl*'de *lâm* harflerinin oluşturduğu aralıkların genişliğinde farklılık görülmektedir. *Hâ*' harfi bazen satır çizgisinin yarım nokta kadar üzerinde, bazen de satır çizgisine değecek şekilde konumlandırılmıştır. Döngü hareketi ise yumuşaktır. Terkibin kâidesi oturmamıştır ama genel görünümü âhenklidir.

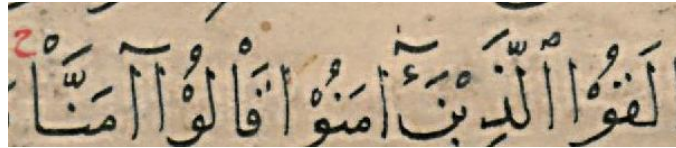
Şekil 755: TİEM/505, Lafza-i Celâl Örneği

253b

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler dik ve düz yapılmıştır. Kalem benzer açıyla aşağı doğru çekildiği için *elif*'lerin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı çok azdır ve harf çoğunlukla sola kıvrımla biter. Ayrıca *elif*'lerin irtifâsı fazladır ve yükseklik, harfin satırdaki yerine göre değişmektedir. Zülfeler ise bazen harfle kaynaşmamış görünümündedir. Harfin sonda birleşik şeklinde çıkış hareketi iki türlüdür. Bu farklılığa bağlı olarak harf ya düz bir gövdeye sahiptir ya da *elif*'in gövdesinde sağa çok hafif tahdib vardır. Mushafın genelinde *elif*'ler ve dik harfler birbirleriyle uyumludur.

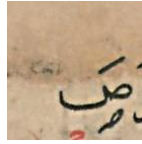
Şekil 756: TİEM/505, Elif Harfi Örneği

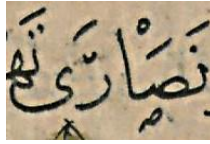
3b

(ص) **Sâd Harfi:** Harfin kaş kısmında dönüşler müdevverdir. Bademe benzeyen gözlerin yapısı ise tutarlıdır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde kâseler geniş ve sığdır.

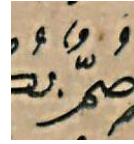
Şekil 757-759: TİEM/505, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler

8a

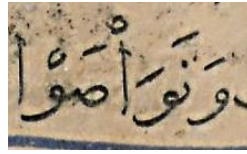
10a

12a

(٩) **Vav Harfi:** Vav başlarının görünümü müdevverdir. Harfin uzantısı uzun yapılmıştır ve çoğunlukla ani bir kıvrımla biter. Mürsel vav'ların kuyruk kısmı ise keskin değildir. Vav harflerinin yapısında insicam yoktur.

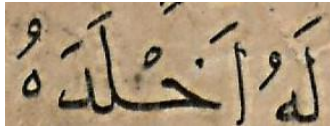
Şekil 760: TİEM/505, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

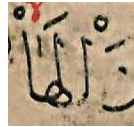
252a

(١٠) **Hâ' Harfi:** Hâ' harfinin başta kullanılan kedi gözlü formu Mushafın genelinde tutarlı yapıdadır. Harfin dik harflerle birleşen şeklinde ise kalem hareketi kıvrak ve zariftir. Harfin ortada kullanılan, kurdeleye benzeyen mukavver formunda ölçü birliği yoktur. At kulağı olarak isimlendirilen üst parça bazen geniş, bazen dar yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik, arkaya oturtulmuş şekli ise insicamlıdır.

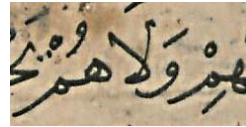
Şekil 761-763: TİEM/505, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

252a

251a

9a

(١١) **Lâm-elif:** Lâ-m-elif'ler âhenkli ve muntazam görünümündedir. Zülfenin yeri harfin yapısına göre değişmektedir. Harfin sağındaki harfe birleşik “muhaffefe” formu ile açık makasa benzeyen “muhakkaka” şeklinde zülfe, harfin sol kolundadır. Üçgenvâri kâidesi olan “varrâkiyye” şeklinde ise her iki kolda da zülfe vardır. Harfin sağ kolu, kalem ağzının gizlenmesinden dolayı sol koldan incedir. Sonda birleşik “muhaffefe” şeklinde harfin uzantısı bazen kısa ve esnek, bazen uzun yapılmıştır. Harfin “muhakkaka” şeklinde

ise hem kollar hem tabanı oluşturan döngü kısmı düz yapılmıştır. Bu durum harfe sert bir görünüm vermiştir.

Şekil 764-766: TIEM/505, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler

Eser, 7/13. yy.da reyhânî hat kâidelerinin oluştuğunu, bununla birlikte harf yapılarında arayışın bitmediğini gösteren çok güzel bir örnektir. Fakat kitâbet, yazıldığı dönemden bağımsız değerlendirildiğinde harflerin yapısında bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Kalem hareketlerinin sertliği ve yumuşaklığı henüz ideal dengede değildir. İniş, çıkış ve bağlantılarda kalem kalınlığı orantısı her zaman sağlanamamıştır. El hareketleri kararlıdır ama net değildir. Vav ve mürsel *mim* gibi harfler çoğunlukla küçük bir kıvrımla bitirilir. Kıvrım hareketine geçişin ani olması harf uzantısına kırılma izlenimi vermiştir. *Boru kâf*'lar ile mürsel ve keşîdeli harflerde ise çizgiler emin ve akışkan görünümündedir. *Nûn* kâseleri geniştir ve ama kâse bazen yarım daire şeklinde durmaktadır. Müfred *yâ* harfinde de kâse genişliği 7 noktaya kadar çıkabilmektedir. Bununla birlikte harflerin serbest bir alana düz ve dengeli şekilde yerleştirilmesi ve dik harfler arasında tenâsübün oluşu, genel sayfa görünümü açısından güzel bir tablo oluşturmaktadır. Dik harflerin uzunluğu ve inceliği de yazıya canlılık katmıştır.

Harekeleme metnin kalemiyle yapılmıştır. Harekeler, henüz ideal yapısında değildir ama kitâbetle uyumlu görünümündedir. *Üstün* ve *esre*'lerin açısında tutarlılık yoktur. *Ötre*'ler insicamlı yapıdadır. *Şedde* kâğıda dik ya da sağa hafif meyilli yerleştirilmiştir. *Cezm* ise müdevver şekildedir. Ayrıca med harflerinin üzerine de *cezm* konulmuştur. Mühmel *ha* ve *ayn*'lar bazen arkaya yatık şekilde yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden *hilâl* ve *turnak* kullanılmıştır. Noktaların ise yapılarında birlik yoktur.

3.1.1.6.5. (507) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 767: TİEM/505, vr.3b-4a

Tarih Kaydı: 685/1286-87

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 28 x 22 cm³⁷³

İnceleme Tarihi: 24.10.2022

Genel Özellikler:

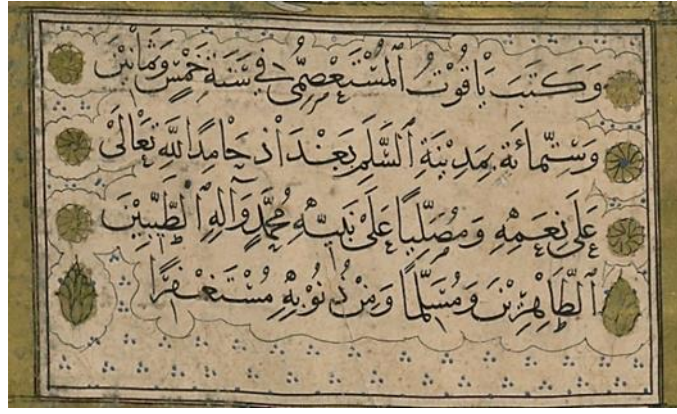
Siyah deri ciltte tezyinî unsurlar altın ve yeşil ile renklendirilmiştir. İç kapak ise çeşitli renkte geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Kahverengi deri ile kaplı arka kapağın içi şemse, salbek ve köşebentle tezyinlidir. Kapak kenarlarında altın zencerek ve

³⁷³ TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

cedveller vardır. Miklebli eserin sertâbında Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri sülüs hatlı ve kabartma tezyinlidir. Krem renk âharlı kâğıtlara, siyah mürekkep ve reyhânî hatla 15 satır şeklinde yazılan eser, 247 varaktan ibarettir. 1a sayfasında, nesta'lik hatla Mushafın 1224/1809-10 senesinde Sultan II. Mahmut tarafından (öl. 1839) babası Sultan I. Abdülhamid'in (öl. 1789) türbesine vakfedildiğine dair kayıt bulunmaktadır. 1b-2a ve 2b-3a sayfalarında lacivert ve altın rengin hâkim olduğu, bitkisel ve rûmî ağırlıklı motifler ile bezenmiş, içinde kûfî yazının da olduğu zahriye tezhibi vardır. 3b sayfasında Fâtiha sûresinin başlığı, beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Bakara sûresinin başlığı ise tevki' hatlıdır. 3b ve 4a sayfasında zencerekle sınırlandırılan diğer panellere Vâkıa sûresinin 77-79. âyetleri yazılmıştır. Diğer sayfalarda ise altın cedveller sade ve incedir. Durak yerleri altınla renklendirilen sade çiçeklerle gösterilmiştir. Hamse va aşır gülleri madalyon ve damla şeklinde tezyinatlıdır ve bu güllerin içindeki ifadeler kûfî hatlıdır. Sûre başlıkları tezyinli dikdörtgen panellere, altın zemin üzerine, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. 246b-247a sayfalarında metin, kalın altın cedvellerle sınırlandırılmıştır. Her iki sayfada, Kur'ân metninin altındaki tezyinli dikdörtgen panellere, siyah tahrirli beyaz mürekkep ve sülüs hatla “الصادق الأمين عليه افضل الصلاة و التسليم” - *Salât ve selâmın en güzeli vaadinde sadık ve emin olanadır*- cümlesi yazılmıştır. 247a sayfasında yer alan ketebe kaydı 4 satır şeklindedir ve reyhânî hatlıdır.

Ketebesi:

Şekil 768: TİEM/505, Ketebe Kaydı, vr.247a

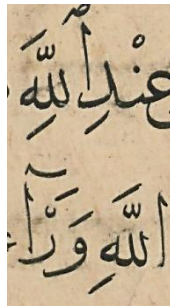
وكتب ياقوت المستعصمي في سنة خمس وثمانين وستمائة بمدينة السلم بغداد حامدا لله تعالى ومصليا على نبيه محمد وآله الطيبين الطاهرين ومسلما ومن ذنوبه مستغفرا .

“Ve (onu), Yâkût el-Musta‘сімî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek, peygamberi Muhammed’e ve onun temiz ve iyi ailesine salât ve selâm ederek ve günahlarından mağfîret dileyerek 685 yılında, barış şehri Bağdat’ta yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** *Lafza-i celâl*’de kalem hareketleri yumuşaktır. Terkibin ilk *lâm*’ı zülfelidir ve sola mâildir. *Lâm* harfine takılan *hâ*’ harfinde dönüş hareketi keskin değildir. Terkibin genel görünümü çoğunlukla tutarlıdır.

Şekil 769: TİEM/505, Lafza-i Celâl Örneği

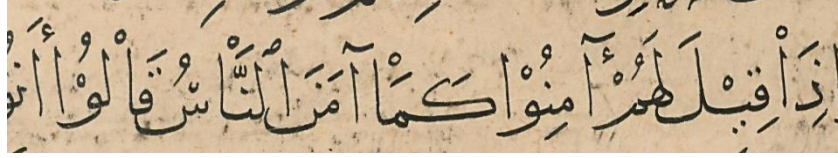

9b

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler genel olarak dik ve düz bir yapıya sahiptir. Harf nadiren sola hafif meyilli şekilde de görülmektedir. Sonda birleşik *elif*’ler ise ya dik ya

da gövdede sağa tahdîbin olduğu bir çıkışla yapılır. Harfin sağındaki harfle bağlantısı sert ve köşelidir. *Elif*’lerin genel sayfa görünümü dengeli ve insicamlıdır.

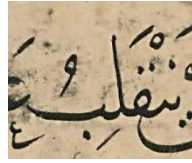
Şekil 770: TİEM/505, Elif Harfî Örneği

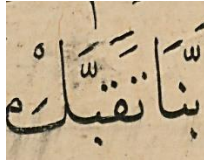
4b

(ب) Bâ’ Harfi: *Bâ*’ harfinin müfred ve başta kullanım şeklinde başlangıç hareketi bir noktalık iç bükey bir alıştır. Çanak ise düz ve sığdır. Takvîs, çanağın $\frac{1}{4}$ ’lük son kısmıdır. Ayrıca çanağın “mürsele” şekli de sıkça kullanılmıştır. Gövde uzunluğu, harfin satırdaki yerine ve diğer harflerle uyumuna göre bir nokta kadar değişmektedir.

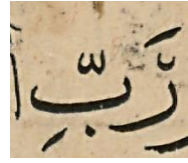
Şekil 771-773: TİEM/505, Bâ’ Harfî Şekillerine Örnekler

12a

11a

11a

(ج) Cim harfi: Harfin başta kullanım şeklinde, soldan sağa eğri hareketle yapılan üst parçası, sağ-alta bir nokta kadar meyilli inerken, harfin ortada kullanım şeklinde bu parça düzlemsü yapıdadır. Bu hareketin uzunluğu 4-5 nokta arasında değişmektedir. Harfin müfred ve sonda birleşik formunun karın kısmında el hareketleri bazen tereddütlüdür.

Şekil 774-776: TİEM/505, Cim Harfî Şekillerine Örnekler

239b

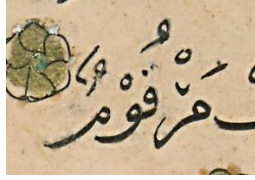
241b

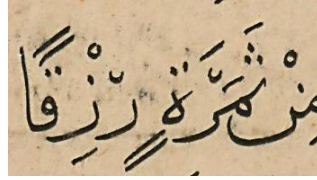
9a

(ج) **Râ' Harfi:** Râ' harfi çoğunlukla mürsel ve mudğame şekildedir. Mürsel formunda harfin uzantısı 3-5 nokta arasında değişmektedir. "Râ'-ı mudğame"lerin yapısında birlik yoktur.

Şekil 777-778: TİEM/505, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler

238b

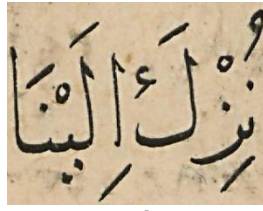
5a

(ن) **Nûn Harfi:** Nûn harfinin müfred şekli zülfelidir. Kelime başındaki formu bir noktalık dik ya da iki noktalık sola mâil bir alışıla başlar. Sonda birleşik şeklinde kâseler düz ve geniştir. Harfin yapısında tutarlılık yoktur.

Şekil 779-781: TİEM/505, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

8a

11b

238b

Eserin kitâbeti yazıldığı dönemde reyhanî hat kâidelerinin oturmuş olduğunu göstermektedir. Harf bünyelerindeki tekâmül, kalem hareketlerinin netliği ve akışkanlığı, Kur'ân metninin sayfaya mükemmel şekilde yerleştirilmesi H 7.yy.da yazıdaki tekâmülün estetik düzeyde olduğunu belgelemektedir. Mushafta dik harflerin uzun ve ince yapısı ile mürsel harflerin ve kâselerin keskin şekilde nihâyetlenmesi, yazıyı çok zarif ve hareketli göstermiştir. Fakat bazı harflerin yukarı ve aşağı vuruşlarında, tekrar eden hareketle yapılan dikey parçalarda kalınlık tam ayarlanamamıştır. Ayrıca bağlantı yerlerinin haddinden ince olduğu örnekler mevcuttur. Harfler yazıldığı devir için ideal ölçüsündedir. Fakat bazı harflerin klasik şekline kavuşması için estetik dokunuşa ihtiyaç vardır. Yâkût'a atfedilen diğer reyhanî eserlerde olduğu gibi vav uzantılarında her zaman

kalem hakkı verilmemiştir. *Ayn* kaşları bazen tamamlanmamıştır ve kaş ile çene uyumu sağlanamamıştır. Kâselerin kavisli kısmında kalem açısının ani değişimi, çizgiye kırılma görünümü vermiştir. Bu durum harfin letâfetini azaltmaktadır. Bununla birlikte harf birleşimlerinde farklı denemeler görülmektedir. Harflerin satıra yerleşimi ise düz ve serbesttir. Satır araları geniştir. Bu nedenle sayfa görünümü vâzih, Kur'ân metni okunaklıdır.

Harekeleme metnin kalemi ile yapılmıştır ve kitâbetle uyumludur. *Üstün* ve *esre*'lerin açısında birlik vardır. *Ötre*'lerin yapısı zariftir. *Şedde*'in irtifâsı yaklaşık 2 noktadır ve *cezm* müdevevver şekildedir. *Sıla* işaretinin uzantısı farklı açılarla yapılmıştır. Mühmel harflerin yapısında henüz birlik yoktur. Tezyin işaretlerinden *tırnak* ve *hilâl* kullanılmıştır. Noktalar ise her zaman özenli yerleştirilmemiştir. Nokta grupları mesafeli konumlandırılmıştır.

3.1.1.6.6. (525) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 782: TİEM/525, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Muḥakkak

Cilt Ebadı: 35 x 25cm³⁷⁴

İnceleme Tarihi: 25.10.2022

Genel Özellikler:

³⁷⁴ TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

Siyah deri ile ciltlenen eserin dış kapağında tezyinî unsurlar altınla renklendirilmiştir. Miklebli cildin bordo renk iç kapağında farklı renk zeminlere sahip paftalar, altınla renklendirilmiş motiflerle bezelidir. 410 varaktan ibaret eser, siyah tahrirli altın yaldız mürekkeple ve muhakkak (hafif muhakkak) hatla 10 satır şeklinde yazılmıştır. Açık krem renk âharlı kâğıtların kullanıldığı Mushafta bazı sayfalar nohudî renktir. Eserin 1b ve 2a sayfasında serlevha tezhibi bulunmaktadır. Serlevhada Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri ,4 satır şeklinde yazılmıştır ve metin beynessutur tezyinlidir. Sûre başlığı ve sûreye ait bilgiler, levhanın üst ve alt bölümündeki dikdörtgen panellere, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları, tezyinatlı dikdörtgen panellere, altın ve beyaz mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Kur'ân metni muhtelif renk ve kalınlıktaki cedvellerle çevrilmiştir. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Hizb ve secde yerleri kenar boşluklarında, altın mürekkeple ve yazı ile gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Med işaretleri ise siyah ve kırmızı mürekkeple yapılmıştır. 410a sayfasında dua ve zikir ifadelerinden sonra yer alan tarihsiz ketebe kaydı, hafif muhakkak hatla 4 satır şeklindedir.

Ketebesi:

Şekil 783: TIEM/525, Ketebe Kaydı, vr.410a

كتبه ياقوت المستعصمي حامدا لله تعالى ومصليا على نبيه محمد و آله المنتجبين الطاهرين اجمعين

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e, onun temiz ve erdemli ailesine salât ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkipte sola mâil yapılan ilk *lâm*’ın irtifâsı çoğunlukla ikinci *lâm*’dan fazladır. Aralıkların tabanları ise müdevverdir. *Lafza-i celâl*’de kalem hareketleri yumuşaktır ve *hâ*’ harfi bazen keskin, bazen yumuşak bir dönüşle *lâm* harfine bağlanır. Eserde *lafza-i celâl*’lerin yapısı âhenklidir.

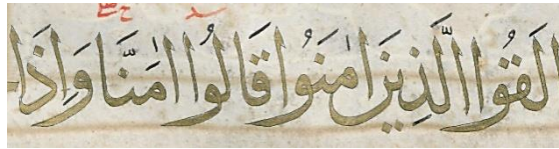
Şekil 784: TİEM/525, Lafza-i Celâl Örneği

10b

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler sola mâil ve zülfelidir. Harf düz yapılmıştır ve harfin kuyruk kısmında sola kıvrım vardır. *Elif*’lerin yapısı tutarlıdır fakat harfin açısında her zaman uyum yoktur.

Şekil 785: TİEM/525, Elif Harfî Örneği

2b

(ع) Ayn Harfi: Harfin “ayn-ı sâdî” ve “ayn-ı nâ‘lî” şeklinin yapısı ve ölçüleri insicamlıdır ve *ayn* kaş, zarif ve keskin yapılmıştır. *Ayn*’ın kelime ortasındaki şeklinde gözün genişliği tutarlıdır. Harfin üst kısmı hafif kubbemsi yapıdadır. *Ayn*’ın müfred ve sonda birleşik formunda ise baş ve karın kısmı orantılıdır. *Ayn*’ın bütün şekillerinde harf yapısı oturmuştur ve kalem hareketleri kararlı ve zariftir.

Şekil 786-788: TİEM/525, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

(س) **Sin Harfi:** Sin dişleri kalem ağzı görünür şekilde bir noktalık bir alışla başlar.

Dişler dik ya da hafif sağa meyilli yapılmıştır ve aralardaki kavisler çok derin değildir.

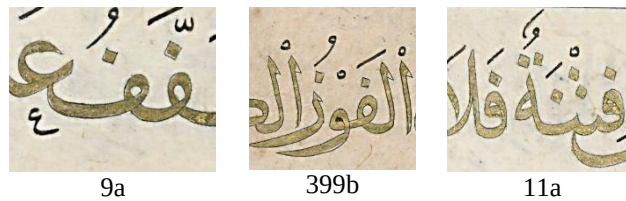
Sin harfinin müfred ve sonda birleşik kullanımında ise kâse genişliği 4-5 nokta arasında değişmektedir. Bazen kâselerin yapısı sülüs kâsesini andırmaktadır.

Şekil 789-790: TİEM/525, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

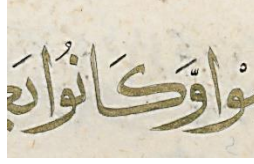
(ف) **Fâ Harfi:** Fâ başı düz ya da çok az öne eğik yapılmıştır. Harfin kelime başında ve ortasında kullanım şeklinde baş kısmındaki dönüş hareketi bazen müdevverdir. Fâ çanağının genişliği 4-5 nokta arasında değişmektedir. Çanağın derinliği tutarlı değildir. Harfin bütün şekillerinde kalem hareketleri yumuşaktır.

Şekil 791-793: TİEM/525, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

(و) **Vav Harfi:** Vav başları düz ya da arkaya yatık durmaktadır. Harfin boynu bazen uzun yapılmıştır. Uzantısı takrîben 4-5 noktadır. Mushafın genelinde mürsel formda olan harfin, sağındaki ve solundaki harflerle uyumu güzeldir.

Şekil 794: TİEM/525, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

7a

Eser, muhakkak ve reyhânî arasında muhakkak-ı hafî olarak isimlendirilen hat çeşidiyle yazılmıştır. Bu nedenle kalem ağzı genişliği çok fazla değildir. Kitâbet, muhakkak hatta göre daha yumuşak ve esnek görünümündedir. Sülüs izlerinin de görüldüğü harfler vardır. Mesela kâse ve çanaklar sülüs hat karakterine daha uygundur. Vav harfinin bazen mukavver şekli kullanılmıştır. Harflerin yapısı tutarlıdır ama ölçüleri bazen değişebilmektedir. Özellikle kâseler ve çanakların bir nokta kadar küçük yapıldığı örnekler mevcuttur. Eserde dik harfler arasında uyum vardır. Harflerin satıra dizilimi genellikle düzdür. Harfler nadiren satıra dalgalı dizilmiştir. Bazı satırlarda harf yoğunluğundan dolayı sıkışıklık vardır. Bu durum genel sayfa görünümünü olumsuz etkilemiştir.

Harekeleme siyah mürekkeple ve ince bir kalemle yapılmıştır ve metinle uyumludur. Kitâbette ana metin öne çıkarılmıştır, harekeler sadece okutucu olarak kullanılmıştır. Mühmel harfler ve tezyin işaretleri nadiren kullanılmıştır. Tezyin işaretlerinden *tirfil*'in dikey kısmı uzun yapılmıştır. Noktalar istikrarlı yapıdadır. Nokta gruplarının arasında mesafe olmaması, sayfa görünümünü daha muntazam ve sade göstermiştir.

3.1.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

3.1.2.1. Beinecke Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Kütüphanesi/Yale Üniversitesi/ABD

Bu kütüphanede yer alan ve Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 1 eserin genel özellikleri ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmesi şu şekildedir;

3.1.2.1.1. (430) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 795: Beinecke/430, vr.1b

Tarih Kaydı: 660/1261-62

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 31 26 x 17 cm derinlik 1,5 cm³⁷⁵

İnceleme Tarihi: 12.11.2022

Genel Özellikler:

Kahverengi deri ile ciltlenmiş Mushafın ön kapağında yer alan şemse, salbek ve köşebentte altın ve krem renk, kenar bezemelerinde ise altın ve bordo renk kullanılmıştır. Arka kapakta altınla renklendirilen sade geometrik bir desen vardır ve kapak kenarları altın cedvelle çevrelenmiştir. Miklebli cildin sırtı ve kenarları yıpranmıştır. 31 varak olan eserin metin bloğu ile kapak arasındaki ek sayfada Richard J.H Gottheil'in (öl. 1936)³⁷⁶ 29 Ekim 1931 yılında Henry Fletcher'e (öl. 1959) yazdığı, Mushaf hakkında bilgi veren bir mektup vardır. Çok ince bir kalemle ve nesih hatla yazılan bu Mushafın kompozisyonu, Yâkût'a atfedilen diğer Mushaflardan farklıdır. Griye çalan açık kahverengi renk âharlı kâğıtlara, siyah mürekkeple yazılan Kur'ân'ın tamamı 31 varaka sığdırılmıştır. Sadece bitiş sayfası olan 31. sayfa numaralandırılmıştır. 1b sayfasında

³⁷⁵ “al-Qur'an.1261 or 1262” Yale Universty Library, erişim 23 Temmuz 2023, <https://Collections.Library.yale.edu/catalog/31921578> Eserin tamamı talebimiz doğrultusunda dijital ortama aktarılmıştır. Fakat dijital görsellerle birlikte cilt ebat bilgileri gönderilmediği için varak ölçüsü kütüphanenin web sitesinden alınmıştır. Ayrıca cilt ebad ölçüleri için tekrardan iletişime geçilmiş ve cilt bilgileri bu şekilde gönderilmiştir. Matt Rowe, Yazara dönük e-posta mesajı, Temmuz 26, 2023.

³⁷⁶ Amerikâlı şarkiyatçı ve Sâmi diller uzmanı. (1862-1936) Bk. Cengiz Kallek, “Gottheil, Richard James Horatio”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.14 (İstanbul: TDV Yay., 1996), 119.

tezyinli dikdörtgen bir panelin alt kısmında Fâtiha ve Bakara sûrelerinin başlığı, altın zemin üzerinde beyaz mürekkep ve tevki' hatla yazılmıştır. Altın cedvelle çevrili alanın içinde Kur'ân metni 1b sayfasında 41 satır, diğer sayfalarda 48 satır şeklindedir. Bazı satırlarda silinmiş yerler vardır. Silinen bu harflerin ya da kelime gruplarının üzerinden gidilmiştir ve yazı belirgin hâle getirilmiştir. Sûre başlıkları kırmızı mürekkeple yazılarak Kur'ân metninden ayrılmıştır. Durak işaretleri altınla renklendirilmiş sade bir şekilden oluşur. Vassâleli eserin sayfa kenarlarında hizb, cüz ve secde yerleri farklı şekil ve desenlerden oluşan güllerle gösterilmiştir. Med ve secâvend işaretleri kırmızı mürekkepledir. Mushafın ketebe kaydı 31a sayfasının sol-alt köşesindedir. Ketebe, 2 satır şeklindedir ve satıra sığdırmak için sol-üste meyilli şekilde yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 796: Beinecke/430, Ketebe Kaydı, vr.31a

كتبه ياقوت المستعصي سنة ستين و ستمائة

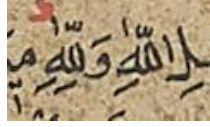
“Onu, Yâkût el-Musta‘simî, 660 yılında yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:³⁷⁷

³⁷⁷ Sayfalar numaralandırılmadığı için harf örneklerinin alındığı sayfa belirtilmemiştir.

(الله) **Lafza-i Celâl:** Kalemin çok ince olmasından ve dar alanda hareketinden dolayı terkinin yapısında uyumsuzluk vardır. Bazen *lâm* harfleri, mesafenin azlığından kaynaklı terkinin başlangıç kısmında birleşmiş görünümündedir. Dolayısıyla *lafza-i celâl*'lerin aralıkları orantısız durmaktadır. *Hâ* ' harfleri ise bazen terkiye göre büyük yapılmıştır.

Şekil 797: Beinecke/430, Lafza-i Celâl Örneği

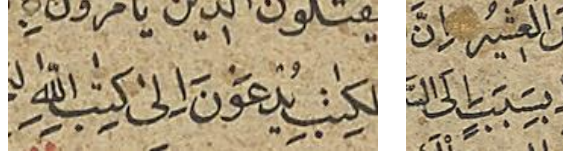
(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler sola meyillidir. Harfin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı çok azdır. Bununla birlikte belirgin bir incelikle nihâyetlenen *elif*'ler de vardır. Harfin irtifâsı satırdaki yerine göre değişiklik arz eder. *Elif*'ler ile dik harfler arasında tenâsüp vardır.

Şekil 798: Beinecke/430, Elif Harfî Örneği

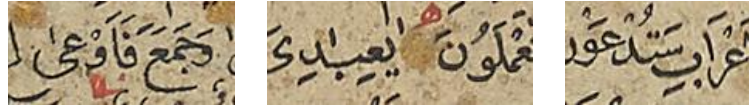
(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ* ' harfî kelime başında kullanıldığında sola meyilli ve iç bükey kalem hareketiyle yapılmaktadır. Harfin müfred ve sonda birleşik şekli genellikle yumuşak ve esnek bir görünüme sahiptir. *Bâ* ' çanağının 1/3'lük son kısmında takvîs vardır. Bazen çanak, kavisin geç verilmesinden dolayı reyhânî çanakları gibi musattah ve sığ durur. Fakat genişliği nesih çanakları ölçüsündedir.

Şekil 799-800: Beinecke/430, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler

(ع) **Ayn Harfi:** Harfin kelime başında kullanılan şekilllerinde kaş ve çene kısmında kalemin incelik ve kalınlık oranı tam sağlanamamıştır. Çene kısmı kaştan daha ince durmaktadır. Harfin kelime ortasında kullanım şeklinde göze benzer aralık kapalıdır ve dolgun durmaktadır. Harfin müfred ve sonda kullanım şeklinde karın kısmı bazen basık görünümündedir.

Şekil 801-803: Beinecke/430, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

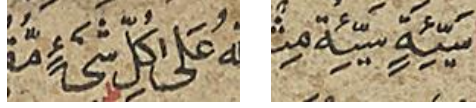
(و) **Vav Harfi:** Eserde çoğunlukla mukavver formu tercih edilen vav harfinin baş kısmı tutarlı yapıda değildir. Bazen baş arkaya yaslanmış, bazen de öne eğik şekilde yapılmıştır. Ayrıca ölçü farklılığı da bu tutarsızlığın nedenlerindendir. Vav başının gövdeye göre büyük yapıldığı örnekler de mevcuttur. Bazen gövde, harfin baş kısmına göre çok ince durmaktadır.

Şekil 804: Beinecke/430, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

(ي) **Yâ Harfi:** Harfin müfred ve sonda kullanılan şeklinde kâse bazen yarım daire görünümündedir. Bu durumda kâsenin derinliği artmaktadır. Ama çoğunlukla kâseler, nesih yazı karakterine uygundur. Harf yapımında dönüş hareketleri sert olabildiği gibi, hareketin görünür olduğu ve çok estetik yapıldığı örnekler de vardır. Eserde harfin bütün formları insicamlıdır.

Şekil 805-806: Beinecke/430, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler

Nesih hatlı Mushaf çok ince bir kalemle yazılarak 60 sayfaya sığdırılmıştır. Bu sebeple Kur’ân metni zor okunmaktadır. Harf bünyeleri çok küçük olmasına rağmen kalem hareketleri görünürdür ve harfler dengeli şekilde satıra yerleştirilmiştir. Metin alanı güzel yönetildiği için sayfa kompozisyonu âhenklidir. Ama bazı sayfalarda birbirine çok yakın satırlar vardır. Dolayısıyla bu sayfalar girift görünümündedir. Tutarsız yapıda olan harfler olduğu gibi, çok zarif ve kıvrak kalem hareketleriyle, klasik ölçüsüne yakın yapılan harfler de mevcuttur. Kâseler çoğunlukla derin ve yuvarlaktır. *Cim* harfinde, keşîdelerde, *vav* harfi ile kapalı *te* ve *hâ*’ harfinin kelime sonundaki birleşimlerinde, *mim* uzantılarında ve *lâm-elifler*’de çizgilerin latîfliği dikkat çekicidir. İki kollu *kâf*’ların görünümü düz ve serttir. *Dal* harfinin sonda birleşik şeklinde çanağı andıran kısım, derin ve müdevver yapılmıştır. Dik harfler ise ritimli paralelliktedir.

Harekeleme metnin kendi kalemiyle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*’lerin kâğıda yerleşim açıları uyumludur. Yâkût’un nesih hatlı Mushaflarında çoğunlukla *cezme*’in ağzı açık şekli tercih edilmesine rağmen, bu eserde müdevver formu kullanılmıştır. *Şedde* sağa meyilli yapılmıştır. Mühmel harf ve tezyin işaretleri ise kullanılmamıştır. Noktaların açısı ve yapısı tutarlıdır. Noktalama muntazamdır.

3.1.2.4. Chartreuse Müzesi/Douai/Fransa

Chartreuse Müzesi'nde yer alan, Yâkût'a atfedilen 1 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.1.2.4.1. ET.551 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 807: Chartreuse Müzesi/ET.551/Örnek Sayfa

Tarih Kaydı: Şaban 693/Temmuz 1294

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: Cild ebadı bilgisine ulaşamamıştır.

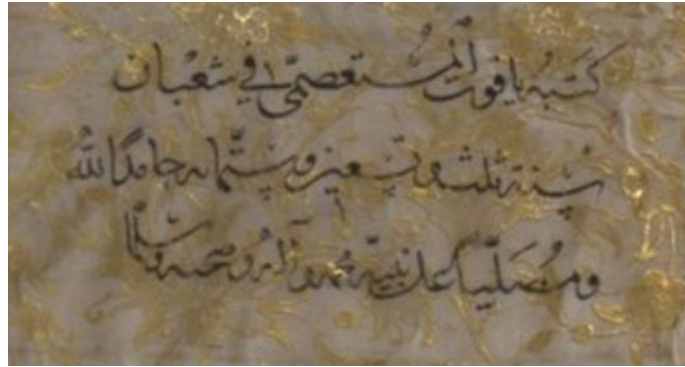
İnceleme Tarihi: 01.09.2023

Genel Özellikler:

Chartreuse Müzesi eser tanıtım bilgisine göre el yazması, Kur'ân'ın son âyetlerinden parçalar içermektedir. Müzeye 06/07/1891 tarihinde, Samuel V. Henry Berthoud tarafından bağışlanmıştır.³⁷⁸ Siyah mürekkep ve nesih hatla yazılan eserin elimizdeki sayfalarında sûre başlıkları altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Metin alanı da altın cedvelle çevrenmiştir. Durak yerleri çiçek motifiyle gösterilmiştir.

Ketebesı:

Şekil 808: Chartreuse Müzesi/ET.551, Ketebe Kaydı

كتبه ياقوت المستعصمي في شعبان سنة ثلث و تسعين و ستمائة حامدا لله و مصليا على نبيه محمد و آله و صحبه و مسلما

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî, 693 yılında, Şaban ayında Allah’a hamd ederek ve paygamberi Muhammed’e, ailesine ve ashâbına salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

³⁷⁸ Remi Dieusaert, Yazara dönük e-posta mesajı, Ağustos 2, 2023. Müze ile iletişimimiz sonucu tarafımıza 2 sayfa ve eserin tanıtım bilgisi gönderilmiştir.

Eserin kitâbeti yazım tarihine göre mütekâmil görünümündedir. Ayrıca ferâğ kaydı yazımında kullanılan mürekkebin, ana metinde kullanılanla farklı olması, eserin sonradan Yâkût'a atfedilme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kur'ân yazmasında sayfa görünümü muntazamdır. Harf bünyelerinin tutarlı yapıda olması, dik harfler arasında tenâsübün varlığı, müfred *elif*'lerin klasik ölçüsündeki gibi incelerek nihâyetlenmesi, kalem hareketlerinin akıcılığı ve harflerin satıra diziliminin düzenli olması genel sayfa görünümünü âhenkli kılmaktadır. Kâseler müdevver görünümündedir ve vav uzantıları bazen küt bitirilmiştir.

Noktalar ve harekeler yazı ile uyumlu güzelliktedir. *Ayn* ve *ha* mühmeli sola yatık şekilde yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden *tırnak* kullanılmıştır.

3.1.2.2. Chester Beatty Kütüphanesi/ Dublin/İrlanda

Bu kütüphanede muhafaza edilen ve Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 3 Kur'ân yazması değerlendirilmiştir.

3.1.2.2.1. (1452) Envanter Numaralı Cüz

Şekil 810: CBL/1452, vr.24a

Tarih Kaydı: 681/1282-83

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 35,8 x 24,8 cm³⁷⁹

İnceleme Tarihi: 27.11.2022

Genel Özellikler:

Mülemmâ tarzda tezyinli, oval formda dilimli şemseye sahip kahverengi deri cilt, zencerekli, köşebentli ve mikleblidir. Salbek palmet şeklindedir. Mikleb şemsesi ise daire formundadır. Ana motiflerin yüzey bezemesindeki tezyinî unsurlar bitkiseldir. Kenar bezemesi olarak zencerek ve cedvel kullanılmıştır. İç kapak kırmızı deri ile kaplıdır ve şemse, salbek ve köşebentler katı‘ tekniği ile yapılmıştır. Ana motiflerin zemininde mavi, turuncu, siyah ve açık mavi renk kullanılmıştır. Yüzey bezemeleri rûmî ve palmet motiflidir. Salbek iç kapakta da palmet formundadır ve köşebentler şemsenin ¼’ü ile yapılmıştır. Şemsenin ½’si ise mikleb bezemesini oluşturmaktadır. İç kapağın kenarları da zencerek ve cedvelle çevrilidir. 52 varaktan ibaret eserde bütün sayfalar tezyinlidir. Vassâleli eser ,çay rengi âharlı kâğıtlara 5 satır şeklinde siyah mürekkep ve muhakkak hatla yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında altın ve lacivert rengin yoğun olarak kullanıldığı simetrik levhalardan oluşan serlevha tezhibi vardır. Bu sayfalarda Kur’ân metni, tezyinatlı koltukların arasında kalan bölüme 3 satır şeklinde yazılmıştır ve metin beynessutur tezyinatlıdır. 1b sayfasında eser besmele olmadan En’âm sûresinin 7. âyeti

³⁷⁹ Arthur J. Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library* (Dublin: Hodges, Figgis-Co, 1967), 58. Katalogda eser tanıtılırken verilen ölçünün cild ebadı mı yoksa kâğıt ölçüsü mü olduğu belirtilmemiştir. Dolayısıyla CBL katalog bilgisine dayanan eserlerin ölçüsü, kâğıt ya da metin alanı ölçüsü olabilir.

ile başlamaktadır. Diğer sayfalarda metin alanı farklı renkteki cedvellerle çevrelenmiştir. Satır araları altın yaldızlı zemin üzerine bitkisel motiflerle tezyinlidir. Kenar boşlukları da halkâr süslemelidir. Duraklar altınla boyanmış, sade çiçek motifiyle gösterilmiştir. Kur’ân metni, 51b sayfasında A‘râf sûresinin 87. âyeti ile sonlanmaktadır. Eserin ketebesi 52a sayfasındadır ve 4 satır şeklinde, sülüs hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 811: CBL/1452, Ketebe Kaydı, vr.52a

كتبه ياقوت المستعصي في سنة احدى وثمانين و ستمائة حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه محمد و آله.

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ederek 681 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin ilk *lâm*’ı çok hafif sola mâildir ve ikinci *lâm* harfinden daha uzundur. *Lafza-i celâl*’lerde soldaki aralık ideal ölçüden daha geniştir. Bunun nedeni *hâ*’ harfinin bağlandığı yukarı vuruşun dik olmasıdır. *Lâm* harflerinin birleşiminde kalem

hareketi yumuşıktır. Arkaya oturtulan *hâ* ' harfi ise tutarlı yapıdadır ve *lâm* 'a latîf şekilde takılmıştır. Terkibin satırdaki görünümü âhenklidir.

Şekil 812: CBL/1452, Lafza-i Celâl Örneği

2a

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif* ler çoğunlukla diktir. Harfin sola hafif mâil yapıldığı şekli nadiren de olsa görülmektedir. Harf yaklaşık 9 nokta yükseliğindedir ve harfin başlangıcı ile sonu arasında çok az kalınlık farkı vardır. Harfin zülfeleri küt görünümündedir. Yan yana gelen *elif* lerin arasındaki mesafenin az olması, satırın üst kısmındaki boşluğu dengelemiştir.

Şekil 813: CBL/1452, Elif Harfi Örneği

3a

(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ* ' harfi kelime başında bir ya da iki noktalık bir alışla başlamaktadır. Harfin müfred kullanım şeklinde çanak, sonda birleşik formundaki şekline göre daha düzdür ve muhakkak hat karakterine uygun yapıdadır. Eserde *bâ* ' harfinin yapısında çoğunlukla birlik vardır.

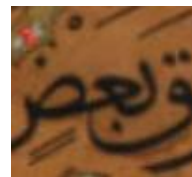
Şekil 814-816: CBL/1452, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

42a

3a

24a

(ﺯ) **Râ' Harfi:** Harfin müfred şeklinde, sola mâil iki noktalık başlangıç hareketinin satır çizgisi ile oluşturduğu açı, bazen ideal orandan dardır. Gövde ve kuyruk kısmının yapısı ise tutarlıdır. Yan yana gelen mürsel harfler sol-üste eğimli dizilmiştir. Harfin yapımında kalem hareketleri sağlam ve belirgindir.

Şekil 817-818: CBL/1452, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler

(ﻙ) **Kâf Harfi:** Harfin kelime başında ve ortasında kullanılan şekillerinden *boru kâf*'ın gövde genişliğindeki farklılıklar, satır âhengini bozmayacak ölçüdedir. Harfin yapımında el hareketleri tereddütsüzdür, iç ve dış hareketler görünürdür. Harf, satır çizgisi üzerine muntazam yerleştirilmiştir. İki kollu *kâf*'ların görünümü ise düz ve serttir.

Şekil 819-820: CBL/1452, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

(ﻡ) **Mim Harfi:** *Mim* harfinin bütün şekillerinde birlik vardır. Harfin baş kısmında dönüş keskindir ve kalem hareketleri net ve karardır. Kelime sonunda goncaya benzeyen şeklinin uzantısı ince ve zariftir.

Şekil 821-824: CBL/1452, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

Eser, muhakkak hattın 7/13. yy.da geldiği seviyeyi göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Eserde harflerin kâidesi oturmuştur ve harfler, çoğunlukla ideal ölçüsündedir. Dik harfler ince ve uzun yapılmıştır ve bu harflerin açılarında her zaman birlik yoktur. Bununla birlikte kalem kalınlığı yatay ve dikey harflerde uyumludur. Harfler satıra düz ya da dalgalı şekilde dizilmiştir. Dizilimin sık olduğu satırlar sayfa görünümünün âhengini azaltmıştır. Satır nizamını korumak ve harfleri satıra sığdırmak için çanaklarda bazen bir nokta kadar daraltmaya gidilmiştir.

Harekeler, kitâbet ile uyumlu görünümündedir ve metin kaleminin yaklaşık 1/3'ü inceliğinde bir kalemle yapılmıştır. *Üstün*, *esre* ve *ötre*'lerin yapısında ve yerleşim açılarındaki uyum vardır. *Şedde*'nin irtifâsı yaklaşık 1 noktadır. Mühmel harfler sık kullanılmamıştır. *Ayn* ve *hâ* mühmelinin yatay şekilde yerleştirildiği örnekler mevcuttur. Tezyin işareti olarak *tirfil*, *mimli tirfil* ve *turnak* kullanılmıştır. Noktalar ise eşkenar dörtgen şeklindedir ve noktaların yapısı tutarlıdır. Satır istifinde dengeyi sağlamak için bazen ikili noktalar dikey, üçlü noktalar yatay yerleştirilmiştir.

3.1.2.2.2. (1471) Envanter Numaralı Cüz

Şekil 825: CBL/1471, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 682/1283-4

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 31 x 23,3 cm³⁸⁰

İnceleme Tarihi: 27.11.2022

Genel Özellikler:

Kırmızı deri ile sade bir şekilde ciltlenmiş eserin kapak içleri kâğıt ile kaplıdır. 3. cüzü ihtiva eden eser, 61 varaktan ibarettir ve krem renk âharlı kâğıtlara, siyah mürekkep

³⁸⁰ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 58.

ve muhakkak hatla 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Serlevha tezhibinin bulunduğu 1b ve 2a sayfalarında, üç panele ayrılan dikdörtgen levhanın üst ve alt kısmındaki tezyinli panellerde cüz numarası, altın tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfî hatla Arapça olarak yazılmıştır. Ortadaki panellerde besmele yazılmadan başlayan Kur’ân metni, altın mürekkeple 3 satır şeklindedir. Satır araları tezyinlidir ve harekeleme mavi mürekkeple yapılmıştır. Bu panellerinin dış kenarlarında damla formunda tezyinli rozetler vardır. Diğer sayfalarda metin alanı sınırlandırılmamıştır ve harekeleme siyah mürekkeple yapılmıştır. Vakıf yerleri altın ve mavi ile boyanmış çiçek motifiyle gösterilmiştir. Kenar boşluklarında tezyinli hamse ve aşır gülleriyle âyetlerin yazımı sırasında unutulmuş harfler vardır. Eserin ketebeşi 1a sayfasındadır ve geometrik tezyinli bölümün içinde yer alan madalyona, altın mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Madalyonun içinden başlayarak yazılan H 682 tarihli ketebe, etrafındaki halkada devam eder. CBL katalog bilgisinde eserin tarihi için 8/14 yy. verilmiştir.³⁸¹

Ketebeşi:

Şekil 826: CBL/1471, Ketebe Kaydı, vr.1a

³⁸¹ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 58.

برسم خزانة السلطان الاعظم سلطان احمد خلد الله ملكه في تاريخ اثني و ثمان و ستمائة
هجرية كتبه ياقوت المستعصمي عني عنه

“Onu, Yâkût el-Musta‘simî- Allah onu affetsin- hicrî 682 yılında, Sultanü’l -A‘zam
Sultan Ahmed’in kütüphanesi için -Allah saltanatını ölümsüzleştirsin- yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin genel görünümünde tutarlılık yoktur. İlk *lâm* sola hafif meyillidir ve zülfelidir. *Lafza-i celâl*’in aralıkları uyumlu genişlikte değildir ve *lâm*’ların bağlantısı müdevver görünümündedir. *Hâ*’ harfinde dönüş hareketi yumuşaktır ve harf terkibe göre küçük durmaktadır.

Şekil 827: CBL/1471, Lafza-i Celâl Örneği

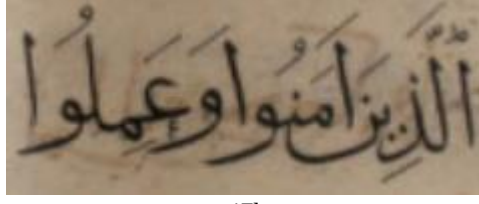

5a

19a

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler sola mâil ya da diktir ve harfin irtifâsı muhakkak *elif*’lerine göre azdır. Harf, bazen sola hafif kıvrımla biter. Zülfeler ise harfle kaynaşmış ve küt görünümündedir. *Elif*’ler ve dik harflerin paralelliği her zaman uyumlu değildir.

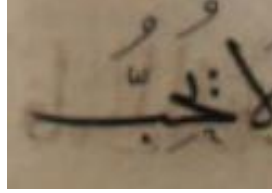
Şekil 828: CBL/1471, Elif Harfî Örneği

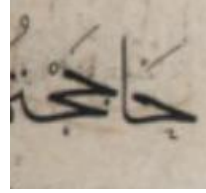
47b

(ح) Ha Harfi: *Ha* harfinin başta ve ortada kullanılan şeklinde kalemin soldan sağa seyri ile yapılan üst parçası düzünsü durmaktadır. Parçanın sağ-alta meyli de fazladır. Başlangıç yeri ile harfin burnu arasında takriben 1,5-2 nokta kadar yükseklik farkı vardır. Yâkût'a atfedilen diğer eserlerde harfin eğri hareketle yapılan üst kısmı, sağ-alta bir noktalık meyille yapılmıştır.

Şekil 829-830: CBL/1471, Ha Harfi Şekillerine Örnekler

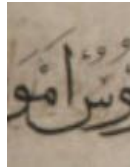
47b

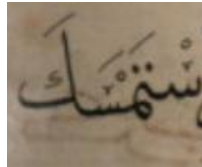
50b

(س) Sin Harfi: *Sin* harfinin müfred ve başta kullanılan şeklinde harfin ilk dişi bir noktalık iç bükey bir alışıla başlar. Diğer dişler hafif sağa meyillidir. Dişlerin arasındaki kavisler bazen sık, bazen derin yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde ise kâseler derindir. Mukavver kısma geçerken kalem açısının değiştirildiği kâselerin yapısında ideal ölçüden uzaklaşmıştır. Eserde genel olarak *sin* harfinin yapısında ve ölçüsünde birlik yoktur.

Şekil 831-832: CBL/1471, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

18b

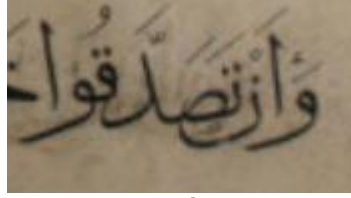

4b

(و) Vav Harfi: *Vav* başları arkaya doğru yaslanmış şekildedir. Harfin boynu uzundur. Gövde uzunluğunda bazen yarım noktalık farklılık görülmektedir. Harfin yapısı

genel olarak tutarlı olsa da, harfin görünümü zarif ve dengeli değildir. Ayrıca harfin başı ve boynu arasında kalem kalınlığı orantısı çoğu kez sağlanamamıştır.

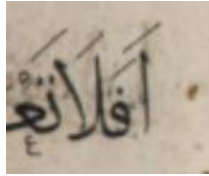
Şekil 833: CBL/1471, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

18b

(٧) Lâm-elif Harfi: Harfin açık makasa benzeyen “muhakkaka” formu sağa eğimli durmaktadır. Harfin yüksekliği ise ideal ölçüsünden azdır. *Lâm-elif*’in sonda birleşik “muhaffefe” formunda kalem hareketleri daha yumuşaktır. Fakat çizgilerde incelik-kalınlık oranı sağlanamamıştır. *Lâm* ayağında kalem erken bırakılmış ve ayak küt şekilde nihâyetlendirilmiştir.

Şekil 834-835: CBL/1471, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler

50b

28a

Eser, Yâkût’a atfedilen muhakkak hatlı Kur’ân yazmalarına göre ibtidâî görünümündedir. Bazı harflerin yapısı muhakkak hat karakterine uymamaktadır. Mesela *lâm* çanakları çoğunlukla haddinden yuvarlak ve derindir. *Ayn* harfinin başta kullanılan şeklinde kaş ile çene arasındaki mesafe fazladır ve bu iki parça uyumsuz görünümündedir. Harflerin kâselerinde ise yeknesaklık yoktur. Yâkût’a atfedilen muhakkak hatlı eserlerde çok zarif ve kavî el hareketleri ile yapılan *boru kâf*’lar ideal ölçüsünden uzaklaşmıştır. Dik harflerin açısında birlik yoktur. Eserin genelinde el hareketleri tereddütlü, tutarsız ve acemidir. İniş, çıkış ve dönüşlerde kalem kalınlığı her zaman uyumlu değildir. Harflerin satıra diziliminde de güzel bir tablo yoktur. Bazen sayfa sonlarına doğru satır genişliği azalmaktadır. Yazı alanının daralıp, kenar boşluğunun artması görüş uyumunu

bozmaktadır. Genel sayfa görünümü vâzih olsa da, yazının bütününde âhengin olmaması eserin sanat değerini düşürmektedir.

Harekeleme çok ince bir kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre'ler* Yâkût'a atfedilen muhakkak hatlı eserlere göre kâğıda daha dik açıyla yerleştirilmiştir. Tenvin, ters yöne bakan iki *ötre* ile gösterilmiştir. *Şedde*'ler sola meyillidir. *Ayn* mühmeline baş ile gövde çoğunlukla benzer genişlikte yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden sıkça kullanılan *tirfil*'in uzantısı kısadır. Noktaların yapısında ise birlik vardır ama noktalar bazen kimliğini belirlediği harfle uyumlu değildir.

3.1.2.2.3. (1500) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 836: CBL/1500, vr.2a

Tarih Kaydı: 695/1295-6

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 25,8 x 19 cm³⁸²

İnceleme Tarihi: 25.11.2022

Genel Özellikler:

Koyu kahverengi ve vişneçürüğü deri ile kaplı eser soğuk şemselidir. Şemse, köşebentler ve bordür yüzeyi bitkisel bezemelidir. Tamir gören cilt bu haliyle de yıpranmış durumdadır. Kapak içleri altın ve lacivert renk ağırlıklı, içleri bezemeli, tekrarlayan motiflerden oluşan bir kompozisyonla tezyinlidir. Vassâleli eserin 1a sayfasında, yıldız desenli madalyonun içinde altın zemin üzerine beyaz mürekkeple ve kûfî hatla Vâkıa sûresinin 80. âyeti yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. Kenar boşlukları ise halkâr tezyinlidir. 2b sayfasında Fâtiha ve Bakara sûrelerinin başlığı, tezyinli dikdörtgen paftaların içine kiremit ve açık kuşkonmaz yeşili mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresi bu sayfada 4 satır şeklinde siyah mürekkeple ve nesih hatladır. 273 varaktan ibaret eser açık çay rengi âharlı kâğıtlara, her sayfada 15 satır olacak şekilde, siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır. Sade tezyinli dikdörtgen panellerin içindeki sûre başlıklarında ise sülûs yazı tercih edilmiştir ve başlıklar, siyah tahrirli altın mürekkeple yazılmıştır. Hamse ve aşır ifadeleri, altın cedvellerle çevrili alan dışına altın mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. Nısf ve secde yerleri ile cüz geçişleri de kenar boşluklarında yazıyla gösterilmiştir. Duraklar 2b ve 3a sayfasında tezyinli, diğer sayfalarda altınla boyanmış sade çiçek motifi şeklindedir. Secâvend işaretleri ve med işaretlerinin bir kısmı mavi

³⁸² Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 43.

mürekkeple yapılmıştır. Ketebe kaydı 273b sayfasında, 5 satır şeklinde ve nesih hatladır. Ketebenin yazıldığı sayfanın kenar boşlukları bitkisel motiflerle tezyin edilmiştir.

Eser, Timur'un torunu, hat yeteneği ile ünlü Baysungur'un himayesinde yazılan 1434 tarihli TİEM/294 envanter numaralı eserle benzer üslûba sahiptir. Bu eserin hattatı Baysungur'un saray kütühanesinde görevli hattat Şems el-Baysungurî ünvanı ile tanınan Muhammed b. Hüsam'dır. Dolayısıyla Mushafın Timurlular döneminde Şehzâde Baysungur için Herat'taki sarayda yazılmış olma ihtimali yüksektir. Timurlu hattat eseri muhtemelen Yâkût el-Musta'sımî adına imzalamıştır.³⁸³

Şekil 837: TİEM/294, 837/1433-34 Tarihli Şems el-Baysungurî İmzalı Eserden Bir Sayfa,

vr.262b

³⁸³ Massumeh ve Rettig, *Kur'ân Sanatı*, 236.

CBL katalog bilgisinde eserin tarihi için 9/15. yy. verilmiştir ve ketebe kaydının sahte olduğu belirtilmiştir.³⁸⁴

Ketebesi:

Şekil 838: CBL/1500, Ketebe Kaydı, vr.273b

كتبه اضعف العباد ياقوت المستعصي في مبدى الاولى³⁸⁵ و من سنة خمس و تسعين و ستمائة
حامدا لله تعالى على نعمه السابعة و مصليا علي رسوله محمد النبي الامي و آله الغرر الطيبين الطاهرين و
مسلمًا تسليمًا

“Onu, kulların en zayıfı Yâkût el-Musta‘сімî, 695 yılının başında (ya da Cumâdelûlâ’da) yüce Allah’a bol lüffü için hamd ederek ve ümmî peygamberi Muhammed’e, güzel, pak ve değerli ailesine salât ve selâm ederek yazmıştır.

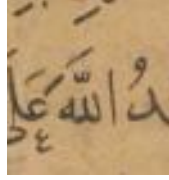
³⁸⁴ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 43-44.

³⁸⁵ Cumâdelûlâ ayının yazımında bir harf unutulmuş olabilir.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:³⁸⁶

(الله) **Lafza-i Celâl:** *Lafza-i Celâl* ideal ölçüsüne yakın yapılmıştır. *Lâm* harflerinin oluşturduğu aralıklar dengelidir. Terkipte kalem hareketleri düzdür ve *lâm* harfleri sert bir şekilde birleştirilir. Harfe takılan *hâ*’lar ise uyumlu yapıdadır.

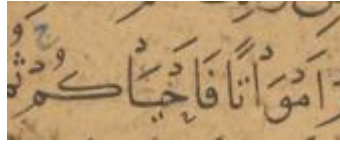
Şekil 839: CBL/1500, Lafza-i Celâl Örneği

149a

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ve uzun yapılmıştır. Harf yapısı düz ya da dalgalıdır. Harfin başı ile sonu arasında çoğunlukla kalınlık farkı vardır. Harfin sonda birleşik şeklinde ise *elif* genellikle sert bir çıkışla düz ve dik yapılmıştır. *Elif*’ler ve dik harfler arasında uyumun olması sayfa görünümüne estetik katmıştır.

Şekil 840: CBL/1500, Elif Harfî Örneği

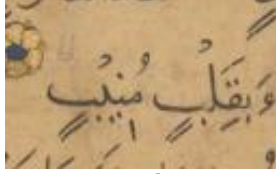
4a

(ب) **Bâ’ Harfi:** Harfin kelime başında irtifâsı bir nokta ya da 2- 2,5 noktadır. 2-2,5 noktalık alışıla yapılan *bâ’* harflerinde kalem hareketi sola mâil ve iç bükeydir. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde çanağın genişliği 5-6 nokta arasında değişmektedir ve

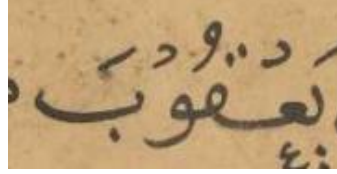
³⁸⁶ Eser, Yâkût’a ait olma ihtimali düşük olmasına rağmen değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, eserin üslûbunun Yâkût’a atfedilen eserlerin üslûbuyla arasındaki farkı göstermek için yapılmıştır.

çanağın yapımında mukavver harekete geçiş yerinde birlik yoktur. Çanaklar çoğunlukla ince bir kıvrımla nihâyetlenir.

Şekil 841-843: CBL/1500, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

229b

106a

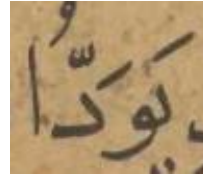
74a

(د) **Dal Harfi:** Harfin müfred şeklinde sırt düzüksü yapıdadır. Üst kolun başlangıç yeri, satır çizgisi üzerinde kalan kısmın bitiş yerinden yaklaşık 2 nokta kadar geridedir. Bu durum harfi klasik ölçüsünden uzaklaştırmıştır. Harfin sonda birleşik şeklinde ise çanağa benzer kısım bazen derin, bazen sığ yapılmıştır. Bu parça derin yapıldığında kıvrımlı bir hareketle nihâyetlenir.

Şekil 844-845: CBL/1500, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

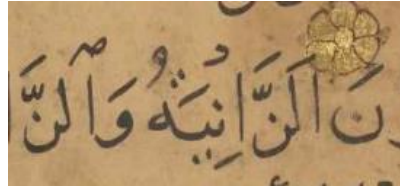
67a

38b

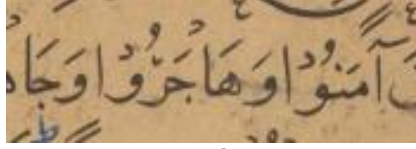
(ن) **Nûn Harfi:** Nûn harfinin başta ve ortada kullanım şekli tutarlı yapıdadır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde kâselerin yapısı ve ölçüsü değişebilmektedir. Kâseler çoğunlukla yarım daire şeklinde yapılmıştır.

Şekil 846: CBL/1500, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

156b

(و) **Vav Harfi:** Vav başları düz ya da arkaya yatık şekildedir. Göz bazen kapalı, bazen açıktır. Harfin uzantısında kalem kalınlığı her zaman orantılı değildir.

84b

Nesih hatla yazılan eserde kalem hareketleri bazen reyhânî hattı andırmaktadır. Eserin üslûbu, Yâkût el-Musta‘سیمî’ye atfedilen nesih hatlı diğer eserlerden farklıdır. Özellikle vav uzantılarında, *nûn* kâselerinde, kelime ortasında ve sonunda kullanılan *mim* harflerinde, *hâ*’nın bazı şekillerinde ve *lafz-ı celâl*’de görülen farklılıklar bu kanaati desteklemektedir. Ayrıca eserde kalem hareketleri Yâkût’un üslûbuna göre daha sert ve düzdür. Fakat kâse ve çanakların müdevver yapısı yazıya esnek ve yumuşak bir görünüm vermiştir. El hareketleri kararlı ve akışkandır. Eserde harfler satıra serbest bir şekilde yerleştirilmiştir ve sayfa görünümü çoğunlukla güzeldir. Fakat aynı sayfa içinde bazen harflerin arasındaki mesafenin değiştiği satırlar vardır.

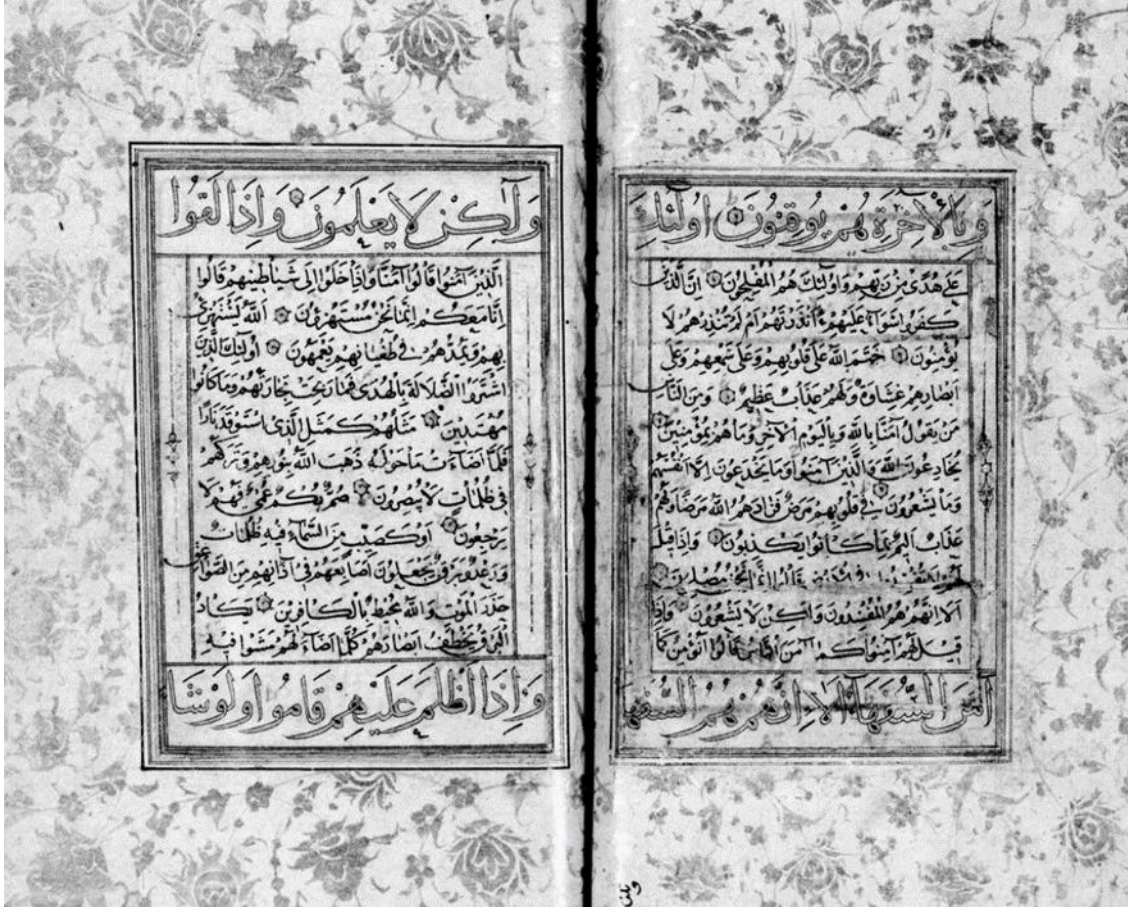
Harakeleme metnin yazıldığı kalemle yapılmıştır. Harekeler, mühmeller ve tezyin işaretleri kitâbet ile uyumludur. *Cezm* bazen müfred *dal* harfinin minimize şekli gibidir. *Şedde*’ler dik ya da sola mâil yapılmıştır. Noktalama muntazamdır ve satır âhengini artırıcı niteliktedir. Fakat bazı noktalarda görülen yapı farklılığı, noktalamanın aceleyle yapıldığı izlenimi vermektedir.

3.1.2.3. Fransa Milli Kütüphanesi/Paris

Çalışmamız kapsamında Yâkût el-Musta‘سیمî’ye atfedilen 2 eser BnF envanterinde kayıtlıdır. Bu eserlerin özellikleri şu şekildedir;

3.1.2.3.1. (Arabe 6082) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 848: BnF/Arabe 6082, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-Nesih)

Cilt Ebadı: 18,5 x 12,3 cm

İnceleme Tarihi: 03.12.2022

Genel Özellikler:³⁸⁷

³⁸⁷ Mushafın dijital görseli siyah beyaz olduğu için eser hakkında verdiğimiz bilgilerin bir kısmı kütüphanenin eser tanıtım kaydına göredir. Bk.

Deri cilt, kenar bezemesi ile sade şekilde tezyinlidir. İç kapak kumaş ile kaplıdır. Eser, 382 varaktan ibarettir ve sayfalar ilk ve son satır muhakkak, aradaki 11 satır nesih olmak üzere 13 satır şeklinde tertib edilmiştir. Muhakkak satırlarda altın mürekkep, nesih satırlarda ise siyah mürekkep kullanılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında serlevha tezhibi bulunmaktadır ve serlevhada Fâtiha ve Bakara sûresinin başlığı ve sûre ile ilgili bilgiler mavi zemin üzerine, beyaz mürekkep ve kûfi hatla 5 satır şeklinde yazılmıştır. Satır araları ise tezyinlidir. Farklı renk ve kalınlıktaki cedvelle çevrelenen Kur'ân metninde nesih satırların her iki yanında tezyinli koltuk vardır. Sûre başlıkları da tezyinli dikdörtgen panellere, altın mürekkep ve tevkî' hatla yazılmıştır. Duraklar mavi ile sınırlandırılmış altın noktalar şeklindedir. Rubu' ve nısf yerlerinden bir kısmı, halkâr tezyinli kenar boşluklarında yazıyla gösterilmiştir. Mushafın ketebesi 381b sayfasında, Nâs sûresinden sonra, muhakkak hatla yazılan En'âm sûresinin 115. âyetinin devamında, 6 satır şeklinde ve nesih hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 849: BnF/Arabe 6082, Ketebe Kaydı, vr.381a

“Archives et manuscrit Arabe 6082. Coran”, Bibliothèque Nationale De France, erişim 5 Kasım 2022, <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc88094w>

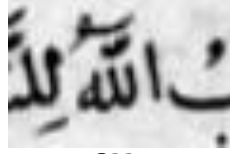
صدق الله العلي العظيم و صدق رسوله النبي الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و الحمد لله رب العالمين و صلي الله على سفير خلقه و مظهر حقه محمد المصطفى و على آله و اصحابه و اتباعه اجمعين الطيبين الطاهرين كتبه الفقير ياقوت المستعصي راجي الرحمة

“Yüce ve ulu Allah ve onun şerefli elçisi doğru söylemiştir. Biz de buna şahitlik etmekteyiz. Hamd, âlemlerin rabbi Allah’a mahsustur. Allah’ın salât ve selâmı, yaratılış yolculuğu ve O’nun hakikatinin tezâhürü Muhammed Mustafa’ya ve onun âilesine, ashâbına ve ümmetine, iyi ve temiz olanlara olsun. Onu, fakir Yâkût el-Musta’sımî bağışlanma ümidiyle yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Muhakkak satırlarda terkinin irtifâsı 2,5-3 nokta arasında değişmektedir. İrtifâ azaldığında ise terkip basık durmaktadır. Sola meyilli ve zülfeli yapılan ilk *lâm*, bazen ikinci *lâma* göre daha uzun, bazen de eşit uzunluktadır. *Hâ* harfinin yapısı ise terkip ile uyumludur. Nesih satırlarda *lafza-i celâl* daha istikrarlı görünümündedir. Bununla birlikte çıkış hareketleri bazen benzer meyille yapılmıştır. Bu durumda aralıkların uyumu bozulmuştur.

Şekil 850-851: BnF/Arabe 6082, Lafza-i Celâl Örneği

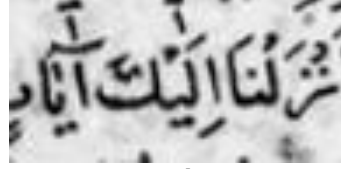
322a

321a

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif*lerin irtifâsı muhakkak satırlarda azdır. Harf, düz bir gövdeye sahiptir ve âhirinde tahrîf vardır. Ayrıca *elif*ler sola kıvrımla biter ve zülfeler keskin yapılmıştır. Nesih satırlarda ise müfred *elif*ler hafif sola meyillidir ve harfin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı çok azdır. Her iki yazı çeşidinde de *elif*ler arasında birlik vardır.

Şekil 852-853: BnF/Arabe 6082, Elif Harfî Örneği

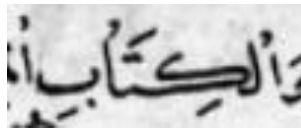
10b

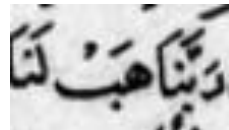
7b

(ب) **Bâ' harfi:** Hem muhakkak hem nesih satırlarda *bâ'* harfinin başta ve ortada kullanım şekilleri istikrarlı yapıdadır. Muhakkak satırlarda harfin kelime sonunda birleşik şekli, bazen sülüs *bâ'* larını andırmaktadır. Nesih satırlarda ise sonda birleşik *bâ'* harfinin çanağı bazen düzümsü, bazen derindir ve kalem hareketleri yumuşaktır.

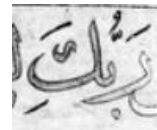
Şekil 854-857: BnF/Arabe 6082, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler

315a

235a

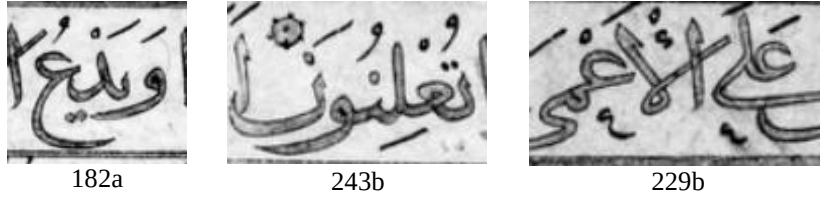
170a

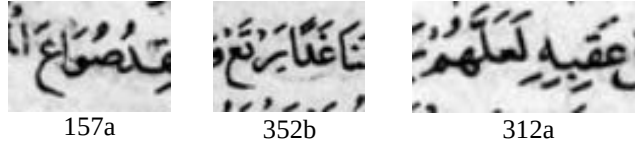
232b

(ع) **Ayn Harfi:** Muhakkak satırlarda *ayn* kaşısı keskindir. Harfin “ma'kûd” şeklinde kubbemsi üst kısım, bazen daha düzümsü yapılmıştır. Harfin küplü şeklinde ise kalem hareketleri tereddütsüzdür. Nesih satırlarda harfin başta kullanımında *ayn* kaşısı, bazen çeneden daha önde durmaktadır. Harfin kelime ortasında kullanım şekli ise basık görünümündedir. Küplü *ayn*'lar sağ-alta sarkık şekilde bitirilmiştir.

Şekil 858-860: BnF/Arabe 6082, Muhakkak Hatlı Satırlarda Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

Şekil 861-863: BnF/Arabe 6082, Nesih Hatlı Satırlarda Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

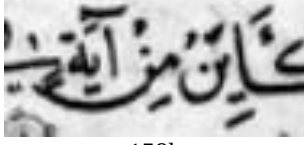
(ك) **Kâf Harfî:** Muhakkak satırlarda *boru kâf*'ların yapısı ve ölçüsünde, satır üzerinde konumlandırılışında birlik yoktur. Harf, bazen sol-alta mâil bir çengelle başlar. Kalemin soldan sağa cereyanı ile yapılan parçanın düzümsü olduğu, dönüş hareketinin erken bitirildiği örnekler mevcuttur. İki parçalı *kâf*'ların kolu ve bacağı düz ve sert durmaktadır. Nesih satırlarda ise *boru kâf*'ın yapısı çoğunlukla istikrarlıdır. İki parçalı *kâf*'lar zarif ve ideal ölçüdedir. Harfin sonda birleşik şeklinde çanaklar, derin ve geniş yapılmıştır.

Şekil 864-868: BnF/Arabe 6082, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler

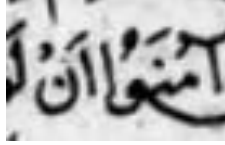

(ن) **Nûn Harfî:** *Nûn* kâseleri muhakkak satırlarda musattah ve geniştir. Kâsede mukavver kısma geçiş, kalemin seyri ile uyumludur. Harfin müfred şekli ise zülfelidir. Nesih satırlarda *nûn* kâselerinin yapısında birlik vardır. Harfin keşîdeli şekliyle satırdaki diğer harfler arasında âhenk vardır.

Şekil 869: BnF/Arabe 6082, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler

159b

163a

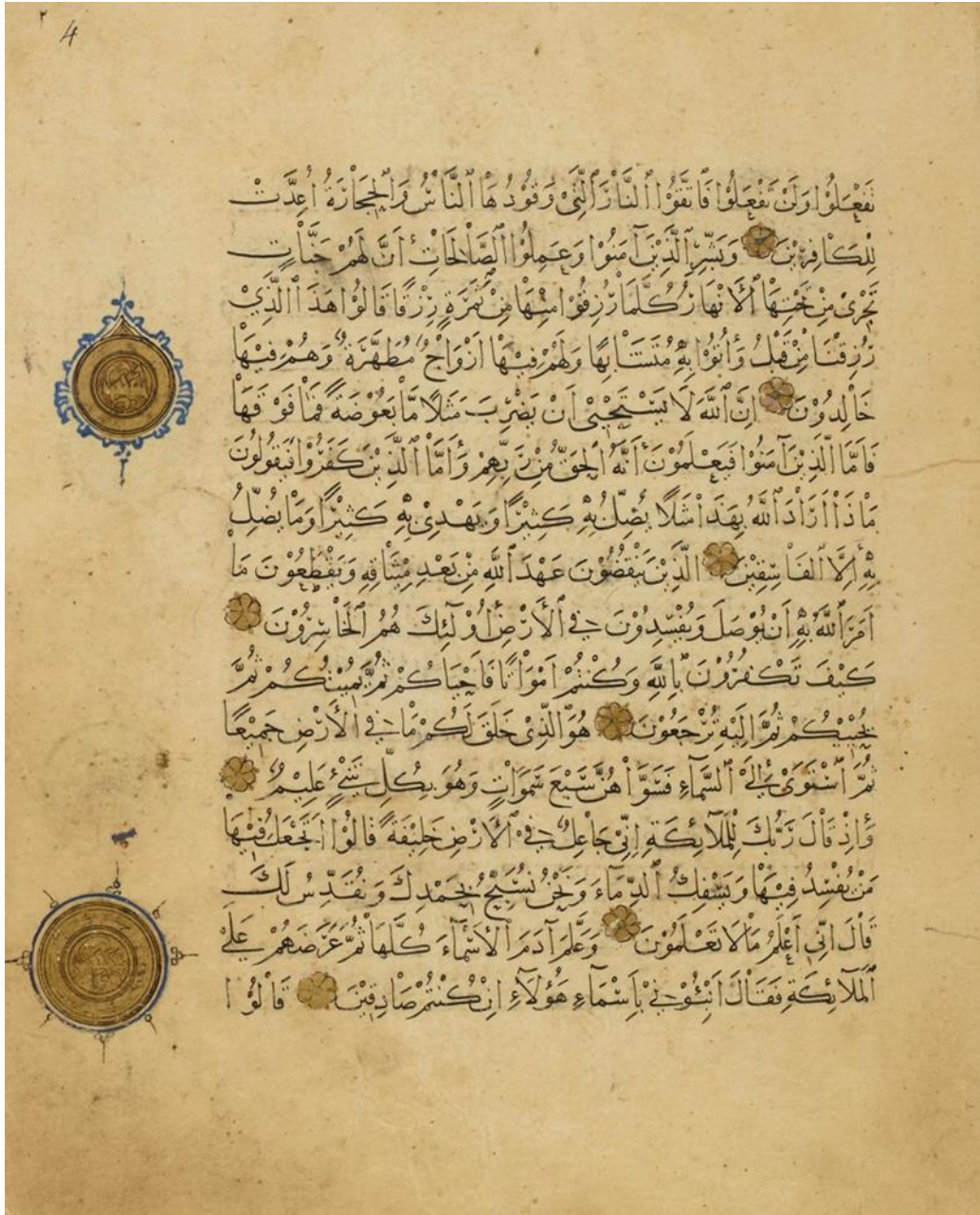

11a

Muhakkak ve nesih hatla münâvebeli yazılan eserde, muhakkak karakterdeki bazı harflerin ideal ölçüsüne göre küçük yapıldığı görülmektedir. Nesih satırlarda ise bazı harflerin yapısı ve satırdaki diğer harflerle uyumu istenilen güzellikte değildir. Ayrıca sonda birleşik *vav*, *râ'*, *dal* gibi harfler, bazen sağındaki harfle birleştirilmiştir. Muhakkak satırlarda dik harflerle yatay harflerin kalınlıkları benzerdir. Bu harflerde Yâkût'a atfedilen diğer eserlerde görülen istikrarlı ve sağlam el hareketleri görülmemektedir. Bazı nesih satırların başında ya da sonunda görülen giriftlik, sayfa görünümünün âhengini azaltmaktadır. Muhakkak satırlarda harflerin dizilimi, nesih satırlara nazaran daha serbest olsa da, eserde satır nizamı çok güzel değildir. Ayrıca bütün satırlarda bazı harfler alanın dışına taşmıştır. Muhakkak satırlarda bu taşmayı önlemek için harf bazen yarım bırakılmıştır.

Harekeler, mühmeller ve tezyin işaretleri kitâbetle uyumlu güzelliktedir. *Şedde*'nin yönünde kararsızlık vardır. Nesih satırlarda tezyin işareti kullanılmamıştır. Yine bu satırlarda nokta yapısı tutarlıdır. Muhakkak satırlarda ise bazı noktalarının görünümü tahrirlemeden dolayı yuvarlaktır.

Şekil 870: BnF/Arabe 6716, vr.4a

Tarih Kaydı: 688 Muharrem/ Şubat 1289

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 19,1 x 15,5 cm³⁸⁸

İnceleme Tarihi: 04.12.2022

Genel Özellikler:

Soğuk baskı tezyinli kahverengi deri ciltte şemse, 8 köşeli yıldızı andırmaktadır. Şemse kenarları, salbek ve köşebentler altınla renklendirilmiştir. Dış kapak bordür ve zencerekle çevrenmiştir. Siyah deriyle kaplı iç kapağın yıpranan yerlerinden kapağın daha önce altınla renklendirilen şemse ile bezenmiş, kahverengi deri ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Mushafın kapaktan sonraki ek sayfalarında, hâfız-ı kütüpler tarafından yazılmış olması muhtemel, divanî ve ta'lik hatla İbrâhim/10. âyetten bir bölüm ile Kasas/85, Nûr/55 ve En'âm/14. âyetler yer almaktadır. 1a sayfasında eserin Yâkût el-Musta'sımî'ye ait olduğuna dair 1245 tarihli ibareler vardır. Nohudî renk âharlı kâğıtlara yazılan eser 211 varaktır ve siyah mürekkep ve reyhânî hatla 16 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Metin bloğundan önceki sayfada ve 1a sayfasında vakıf ve temellük kaydını içeren notlar vardır. 1b ve 2a sayfasında mütenevvi renklerle bezeli, simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, 2b sayfasında, tezyinli dikdörtgen levhanın içindedir. Bu levhada sûre başlıkları beyaz tahrirli siyah mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. 2b sayfasındaki levhanın alt kısmında "انه لقرآن مجيد في لوح محفوظ"-*Muhakkak ki o levh-i mahfûzda bulunan şanlı bir Kur'ân'dır* - ifadesi ile 3a sayfasında, dikdörtgen panellerin alt ve üst kısmında, Kalem/52 ve Vâkıa/79. âyetler siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. Bu iki sayfada Kur'ân metni altın cedveller ve bitkisel motifli kenar bezemeleriyle

³⁸⁸ "Archives et manuscript Arabe 6716. Coran", Bibliothèque Nationale De France, erişim 10 Kasım 2022, <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc336699>

çevrelenmiştir. Dış kenarlarda tezyinli rozetler vardır. Diğer sayfalarda ise metin alanı sınırlandırılmamıştır. Sûre başlıkları ya mavi ve yeşil mürekkeple ve kûfi hatla ya da altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Âyetler altınla boyanmış basit çiçek motifleriyle birbirinden ayrılmıştır. Hamse ve aşır gülleri ise farklı motiflerle bezeli, daire ve yağmur damlası şeklindedir. Hizb, nısf, secde yerleri ve cüz geçişleri kenar boşluklarında yazı ile gösterilmiştir. Eserin ketebesi 211a sayfasında, 4 satır şeklindedir. İlk satır altınla tahrirli mavi mürekkep ve tevkî‘ hatla, diğer 4 satır siyah mürekkep ve reyhânî hatla yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 871: BnF/Arabe 6716, Ketebe Kaydı, vr.211a

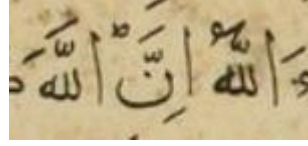
صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و كتب ياقوت
المستعصمي في العشر الاول المحرم سنة ثمان و ثمانين و ستمائة حامدا لله تعالى على نعمه و
مصليا على نبيه محمد و آله و مسلما

“Yüce Allah doğru söylemiştir, O’nun kerîm elçisi de doğru söylemiştir. Biz de buna tanıklık edenlerdeniz. Yâkût el-Musta‘simî, (eseri) yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ve selâm ederek, 688 yılının Muharrem ayının ilk onunda yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin kâidesi tam oturmamıştır ama görünümü çoğunlukla tutarlıdır. Bazen sağdaki aralığın tabanı soldakine göre daha aşağıda durmaktadır. *Hâ'* harfleri ise müdevver bir dönüşle yapılmıştır.

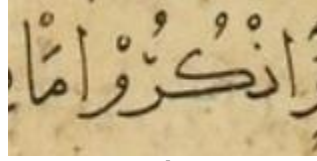
Şekil 872: BnF/Arabe 6716, Lafza-i Celâl Örneği

200b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ya da çok hafif sola meyilli yapılmıştır ve harfin irtifâsı fazladır. Bazen harf sola kıvrımla biter. Zülfeler harfle kaynaşmış görünümündedir. Sağındaki harfe birleşen *elif*’ler ise daha kalın bir gövdeye sahiptir ve daha dik durmaktadır. *Elif*’ler ve dik harflerin görünümü âhenklidir.

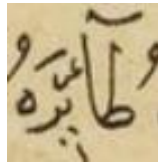
Şekil 873: BnF/Arabe 6716, Elif Harfî Örneği

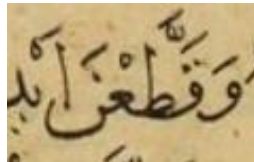
5b

(ط) **Tâ’ Harfi:** Harfin yatay kısmı bazen satıra oturmuş şekildedir, bazen de sağ-üste kalkık konumlandırılmıştır. Harfin dikey kısmının açısında birlik yoktur. Dikey kısım sağa yatık ya da dik yapılmıştır. Harf, solundaki dik harfle birleştiğinde kalemin erken yükselişi, *tâ’* harfinin dikey kısmıyla soldaki dik harfin paralellliğini bozar. Harfin ölçüsünde ve yapısında ise birlik yoktur.

Şekil 874-875: BnF/Arabe 6716, Tâ’ Harfî Şekillerine Örnekler

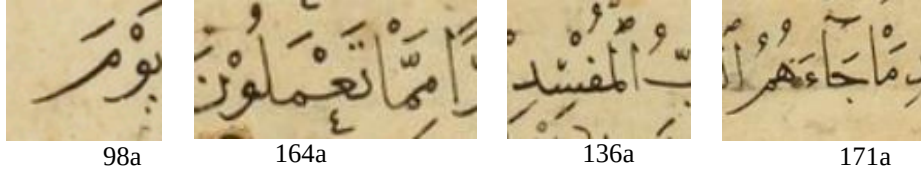
98a

83a

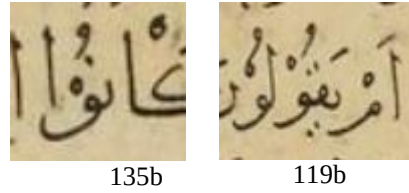
(م) **Mim Harfi:** *Mim* harfinin başta kullanılan şeklinde dönüş hareketi çok keskin değildir. Kelime ortasında, düğüme benzeyen formunda göz bazen açık, bazen kapalıdır. Harfin müfred ve sonda birleşik kullanımı ise mürseldir. Mürsel *mim*'lerin gövdesi uzun yapılmıştır. Harfin bütün şekillerinde köşeli ve keskin hareketler görülmektedir.

Şekil 876-879: BnF/Arabe 6716, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

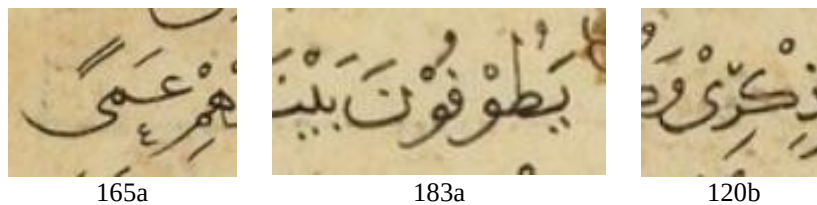
(و) **Vav Harfi:** Vav harfleri mürsel ve mukavver formdadır. Harfin yapısında ve ölçüsünde uyum yoktur. Mukavver vav'lar bazen sülüs vav'larını andırmaktadır. Harfin baş kısmının gövdeye göre küçük kaldığı örnekler mevcuttur.

Şekil 880-881: BnF/Arabe 6716, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

(ي) **Yâ Harfi:** *Yâ* kâseleri geniştir ve reyhânî hat karakterine uygun olarak kâsenin $\frac{3}{4}$ 'ü musattah, $\frac{1}{4}$ 'ü mukavver yapılmıştır. Harfin baş kısmı genellikle kâseye göre küçük durmaktadır. *Yâ* harfinin keşîdeli şeklinde kalem tereddütsüz seyreder. Harfin başta ve ortada kullanımları tutarlıdır.

Şekil 882-884: BnF/Arabe 6716, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler

İnce bir kalemle yazılan eser, Yâkût'un elinde reyhânî hat kâidelerinin oturduğunu göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Eserde el hareketleri, reyhânî hat

karakterine uygun olarak köşeli ve düzdür. Kitâbet akıcı görünümündedir. Fakat yazıya günümüz reyhânî hat ölçüsü ve kâideleri açısından bakıldığında harflerin yapısının henüz oturmadığı görülür. Küplü *ayn* ve *cim* harfi ile keşîdeli harfler ideal ölçüsüne çok yakındır. *Boru kâf*, Yâkût'a atfedilen bu eserde de sıkça kullanılmıştır. Fakat harf yapısında her zaman birlik yoktur. Kâseler, musattah ve geniştir. Kâselerin yapımında kavislendirmeye bazen erken geçilmesi, mukavver kısımda kırılma görünümüne neden olmuştur. Çanaklar düzümsü ve sığdır. Dik harflerde kalem ağzı tam kapatıldığı için harf bünyesi bazen haddinden ince durmaktadır. Harf bünyelerinde kalem kalınlığı uyumu her zaman sağlanamamıştır. Özellikle yatay harflerde, üzerinden iki kez gidildiği izlenimi veren çizgiler vardır. Yatay harflerin dik harflerle birleşimi bazı kelimelerde çok sert ve köşelidir. Harfler satıra düz şekilde ve tutarlı mesafede yerleştirilmiştir. Sayfa görünümü vâzıhtır. Ayrıca kalemin ince olması, harflerin satıra dağılımını kolaylaştırmıştır. Ama satır istifi henüz istenilen güzellikte değildir.

Harekeleme eserin kendi kalemiyle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı çoğunlukla uyumludur. *Cezm*, müdevver şekildedir. Ayrıca med harflerin üzerinde de *cezm* işareti vardır. *Şedde* kâğıda dik yerleştirilmiştir. Tezyin işaretlerinden *turnak* ve *hilâl* estetik ihtiyaç oranında kullanılmıştır. Noktaların yapısında ise birlik yoktur. Nokta grupları aralıklı yerleştirilmiştir.

3.1.2.5. Halilî (Khalîlî) Koleksiyonları

Halilî Koleksiyonları'nda bulunan el yazmalarından Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 1 eser çalışmamız dâhilindedir.

3.1.2.5.1. Qur29 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 885: Khalili/Qur29, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 681/1282-3

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 24,5 x 17 cm³⁸⁹

İnceleme Tarihi: 01.09.2023

Genel Özellikler:

³⁸⁹ “Part 15 of a 30-part Qur’an”, The Khalili Collection, erişim 8 Ağustos 2023, <https://www.KHaliliCollections.org/Collections/İslamic-art/KHalili-Collection-Islamic-art-part-15-of-a-30-part-quran-qur29/>

16. yy. siyah Fas³⁹⁰ ciltlemesinin ortasında pandantifli sekizgen bir madalyon vardır ve yıldızla renklendirilen cildin, kenarları bordürle çevrelenmiştir. Eser, 58 varaktır. Nohudî renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkeple ve muhakkak hatla yazılan cüz, 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 15. cüzü ihtiva eden eserin 1a-2b sayfaları serlevha tezhiplidir. Bu sayfalar 3 satır şeklinde düzenlenmiştir. Levhaların üst ve alt kısmında, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfî hatla yazılı cüz bilgisi vardır. Âyetler birbirinden, ortası mavi, yaprakları altınla renklendirilmiş, yaprak aralarına kırmızı noktaların bulunduğu çiçek motifleriyle ayrılmıştır. Cüzdeki tek sûre başlığı, Kehf sûresine aittir ve başlık tezyinli panele, beyaz mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. Panelin kenar boşluğunda altınla boyanmış rozet bulunmaktadır. Bu Kur’ân setinin diğer 3 parçası TSMK E.H./226-227 ve CBL/1452 envanter numaralı eserlerdir. Bu eser orijinal tezhibini koruyan tek cüzdür. Tezyinî özellikler, bu Kur’ân yazmasının tamamlanmasından hemen sonraki yıllarda yapıldığı bilinen tezhiplerle emin şekilde ilişkilendirilmektedir. Diğer üç eser 16. yy.da, muhtemelen İstanbul’da yeniden ciltlenmiş ve tezyin edilmiştir. Ketebe kaydı, metnin son sayfasının sol tarafına yazılmıştır. Ketebe esere sonradan eklenmiş olabilir.³⁹¹

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şekil 886: Khalili/Qur29, Yazı Örneği, vr.2a

³⁹⁰ Halilî Koleksiyonları web sitesinde cilt, İran mühürlü diye geçmektedir. Bk. “Part 15 of a 30-part Qur’an”.

³⁹¹ James, *The Master Scribes, The Nasser D.Khalili Collection of Islamic Art*, 60; “Part 15 of a 30-part Qur’an”.

Eserde muhakkak hattın tekâmülü rahatlıkla görülmektedir. Harflerin yapılarında birlik vardır. Kitâbette akışkan ve keskin kalem hareketleri dikkat çeker. Müfred *elif*’ler, düz ve diktir. Bazı *elif*’ler sola hafif çengelle bitirilir. Kâseler sık ve takrîben 5-6 nokta genişliğinde yapılmıştır. *Vav* başları tutarlı, *sâd* başlarında dönüş hareketi yumuşaktır. *Boru kâf*’ların genişliği, satırdaki yerine göre değişmektedir. Yatay harflerden dik harflere geçiş bazen yumuşak, bazen köşeli ve serttir. Satır sayısına bağlılıktan kaynaklı harflerin arasındaki mesafe tutarlı değildir. Bu durum Yâkût’a atfedilen diğer eserlerde de görülmektedir.

Harekeleme, metin kaleminin yaklaşık 1/3’ü inceliğinde, özel bir kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*’lerde aç uyu her zaman sağlanamamıştır. *Ötre*’lerin uzantıları ise zariftir. Harekeler ve mühmel harflerde akıcı ve usta el hareketleri kendini gösterir. Referans sayfasında tezyin işaretlerinden *tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil*’in uzantısı 2-4 nokta arasında değişmektedir. Noktalar eşkenar dörtgen şeklindedir ve muntazam yapıdadır. İkili noktalar ise bazen dikey, bazen yatay konulmuştur.

3.1.2.6. Meşhed Âsitân-i Kuds-i Razavî /İran

Bu başlık altında Yâkût el-Musta‘ sımî’ye atfedilen 3 eserin değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.1.2.6.1. (120) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 887: AQR/120 Serlevha Sayfası (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu)

Tarih Kaydı: Recep 686/Ağustos 1287

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: 35 x 23,8 cm³⁹²

İnceleme Tarihi: 24.01.2023

³⁹² Bu bilgiler, müzenin eser tanıtım yazısı fotoğrafından alınmıştır. (Ek 11) Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu.

Genel Özellikler:

Lake ciltle kaplı eser, 238 varaktan ibarettir ve siyah mürekkep ve reyhânî hatla, 15 satır şeklinde yazılmıştır. Serlevha, lâcivert ve altın rengin hâkim olduğu simetrik levhalardan oluşur. Serlevhada Fâtiha sûresinin başlığı ve sûreye ait bilgiler, beyaz mürekkeple ve sülûs hatla yazılmıştır. Bakara sûresinin başlığında ise zer mürekkep kullanılmıştır. Serlevhanın alt panellerine Vâkıa sûresinin 79. ve 80. âyetleri yazılmıştır. Bu iki sayfada Kur’ân metni altınla ve bitkisel motiflerle beynessutur tezyinlidir. Durak yerleri, altınla boyalı çiçek motifiyle gösterilmiştir. Eser, Fahrunnisa bnt. Mir Şah Kâsım İsfarayinî tarafından müzeye bağışlanmıştır. Mushafın ferâğ kaydı elimizde yoktur. Fakat müzenin eser tanıtım bilgisinde, Mushafın Yâkût el-Musta’sımî’ye ait olduğu yazmaktadır.³⁹³

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şekil 888: AQR/120, Fatiha Sûresi

³⁹³ Eser ile ilgili bu bilgiler, müzenin eser tanıtım yazısı fotoğrafından alınmıştır. (Ek 11)

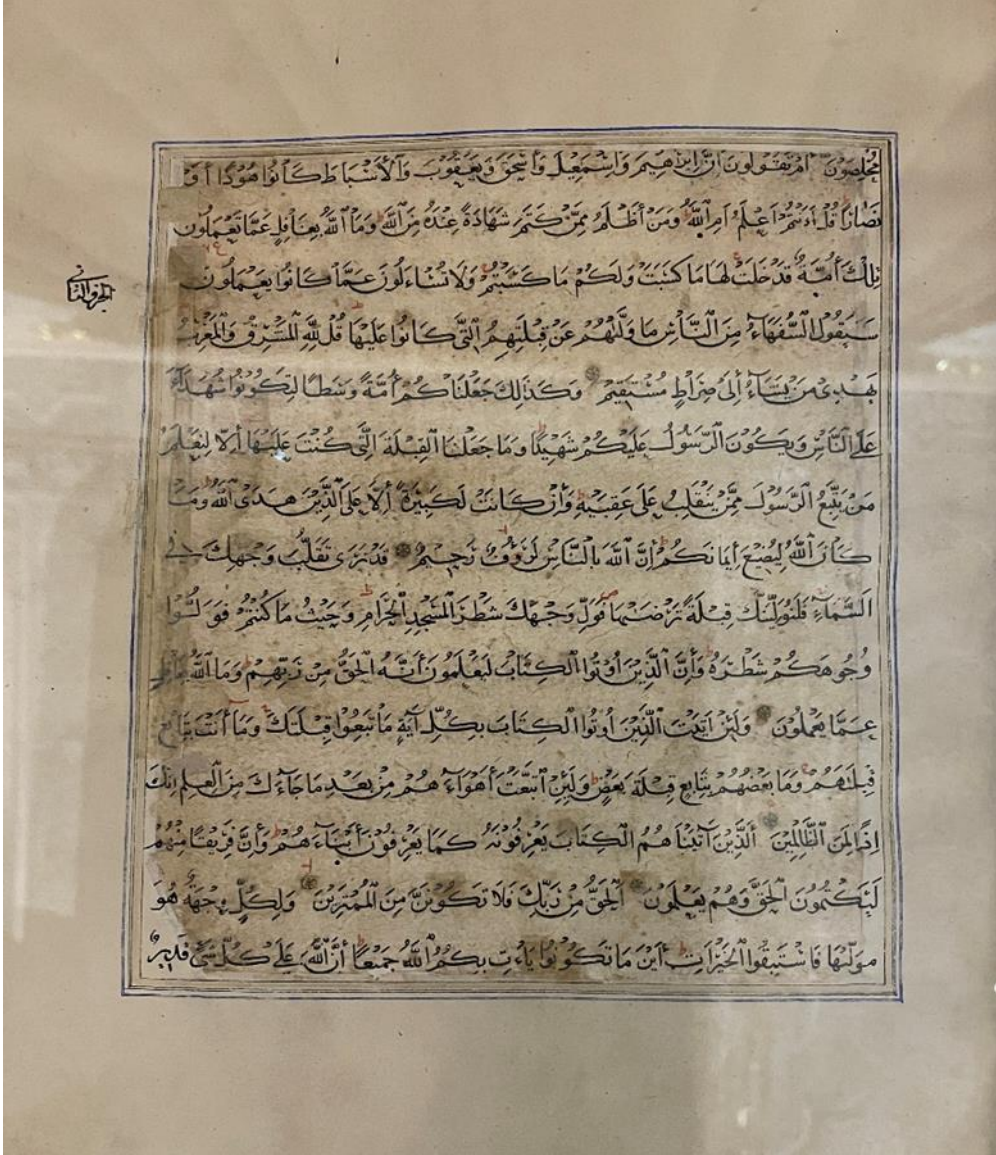
Eserin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi kısıtlı sayfa üzerinden yapılmıştır. İnce bir kalemle ve reyhânî hatla yazılan eserde, dik harfler ve yatay harfler arasında kalınlık farkı olması ve dik harflerin uzun yapılması sayfa görünümüne canlılık katmıştır. Düz ve serbest şekilde satıra dizilen harfler birbirleri ile uyumludur. Bazı harflerde iniş, çıkış ve bağlantı yerleri reyhânî hat karakterine uygun olarak düz ve serttir. Harflerin ölçüsünde her zaman birlik yoktur. *Elif*'ler ve dik harfler çok hafif sola meyilli yapılmıştır ve ritimli paralelliktedir. Mürsel harflerin uzantıları her zaman keskin bitirilmemiştir. *Nûn* kâselerinde mukavver kısma geçerken kalem açısı hafif değiştirilmiştir. *Râ* ' harfi ise bazen yatık görünümündedir. *Hâ* ' harfinin kedi gözlü şekli, klasik ölçüsündedir ve tutarlı yapıdadır. *Vav* harfinin yapısı da tutarlıdır. *Lafza-i celâl*'de kalem hareketleri yumuşaktır.

Sayfa kompozisyonunun güzel olduğu eserde harekeleme, metnin kalemiyle yapılmıştır ve harekeler kitâbet ile uyumludur. *Üstün* ve *esre*'lerin açılarında tutarsızlık görülmektedir. *Şedde*'nin yönünde kararsızlık vardır. Tezyin işaretlerinden nadiren *tırnak* ve *hilâl* kullanılmıştır. Noktaların yapsısında ise uyum yoktur.

3.1.2.6.2. (121) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 889: AQR/121 Numaralı Eserden Örnek Sayfa (Prof. Dr. Süleyman Berk

Fotoğraf Koleksiyonu)

Tarih Kaydı: 678/1279-80

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 34,5 x 25 cm³⁹⁴

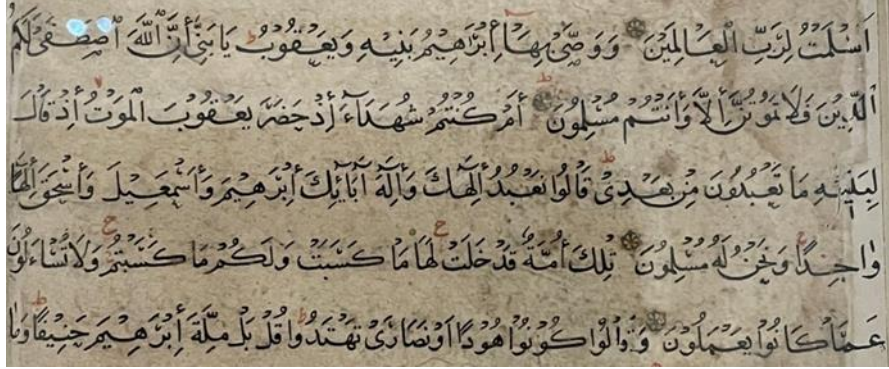
İnceleme Tarihi: 23.01.2023

Genel Özellikler:

Kaşe işlemeli kahverengi keçi derisi ile kaplı eser, kabartma tezyinlidir ve 198 varaktan ibarettir. Mushaf siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır. Vassâle yapılarak tamir edilen eser, açık yeşil ve grimsi renk âharlı kâğıtlara 15 satır olarak tertîb edilmiştir. Duraklar basit çiçek motifiyle, secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple gösterilmiştir. 1758 yılında Muhammed Emin Şerîf b. Muhammed Fâzıl Nişabûrî tarafından müzeye bağışlanan eserin ketebesi elimizde mevcut değildir. Sergide yer alan eser tanıtım bilgisine göre Mushaf, Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilmektedir.³⁹⁵

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şekil 890: AQR/121 Envanter Numaralı Mushaftan Kesit

Eserin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi referans sayfa üzerinden yapılmıştır. Mushafın kitâbeti zariftir fakat nesih hat karakterinin yumuşak ve esnek

³⁹⁴ Bu bilgiler, müzenin eser tanıtım yazısı fotoğrafından alınmıştır. (Ek 12) Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu.

³⁹⁵ Eser tanıtım yazısı fotoğrafı (Ek 12) Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu.

yapısı, yerini daha donuk ve köşeli hareketlere bırakmıştır. Harflerin başlangıcı ve bitimi çoğunlukla küt görünümündedir. Harfler her zaman ideal ölçüsünde değildir ama harf yapıları tutarlıdır. *Lafza-i celâl*'de kalem hareketleri düz ve köşelidir. *Hâ* ' harfi üçgenvâri yani keskin dönüşlü yapılmıştır. *Elif*'ler ve dik harfler arasında tenâsüp vardır. *Bâ* ' ve *kâf* çanakları geniş ve derindir. *Cim* harf grubunda, harfin başta kullanılan şekli geniş ve düzümsü kalem hareketleriyle yapılmıştır. *Ayn* kaşlarının ucu küt görünümündedir. Harfin sonda kullanılan karınlı şeklinin bazen sola doğru yatırıldığı görülmektedir. Harflerin mürsele şeklinde ve *boru kâf*'da el hareketleri sağlamdır. *Vav* uzantılarında her zaman birlik yoktur. *Nûn* kâsesi bazen yarım daire şeklindedir, bazen de kâse, köşeli hareketlerle yapılmıştır. *Mim* gözlerinin haddinden büyük yapıldığı örnekler vardır. Kendisinden sonra gelen harflere birleşmeyen *vav*, *dal* ve *râ* ' gibi harflerin, solundaki bazı harflerle birleştiği görülmektedir. Sonda birleşik *lâm* harfinde çoğunlukla ayak düz yapılmıştır. Mushafta genel sayfa kompozisyonu güzeldir. Harfler satıra düz, muntazam ve dengeli yerleştirilmiştir.

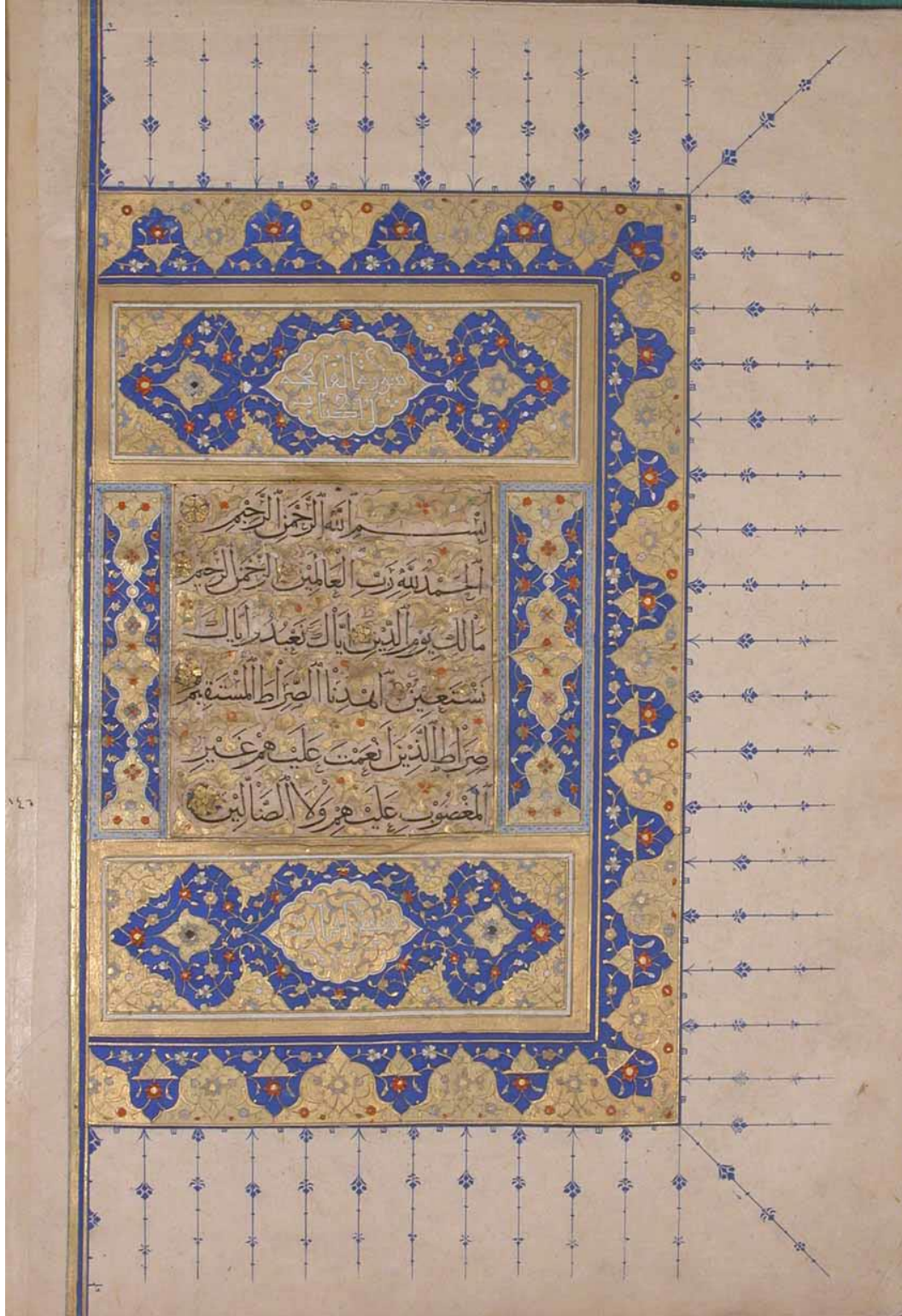
Harekeleme metnin kalemiyle yapılsa da, bazı harekeler hacimli durmaktadır. *Üstün* ve *esre*'ler satıra uyumlu açıyla konumlandırılmıştır. *Cezm*'ler ağzı açık formdadır, *şedde* dik yapılmıştır. Mühmel harfler ve tezyin işaretleri kitâbetle uyumlu güzelliktedir. Noktaların yapısı ise tutarlı değildir. Nokta yapılırken kalem bazen erken kaldırılmıştır. Ama noktalama muntazam görünümündedir.

3.1.2.6. Metropolitan Sanat Müzesi/New York/ ABD

Bu başlık altında Metropolitan Sanat Müzesi'de korunan ve Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen 1 eser tanıtılmış ve eserin kitâbeti değerlendirilmiştir.

3.1.2.6.1. (91.26.14) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 891: Metropolitan/91.26.14, Fâtiha Süresi

Tarih Kaydı: 696/ 1296-97³⁹⁶

Yazının Türü: Muhakkak (Muhakkak-ı hafî)

Cilt Ebadı: Cilt ebadı bilgisine ulaşılamamıştır.

İnceleme Tarihi: 01.09.2023

Genel Özellikler:

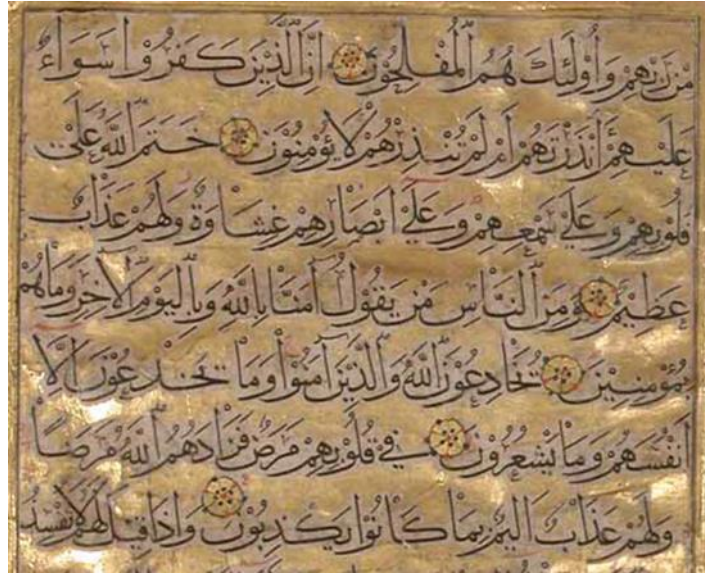
Kahverengi deri cilt, altın yaldızla renklendirilmiş şemse, salbek, köşebent ve bordürlerle tezyinlidir. İç kapak bordo renktir ve altın cedvelle çevrili alanın içinde şemse, salbek ve köşebentler de altın yaldızla renklendirilmiştir. Miklebli cildin sertâbında Vâkıa sûresinin 79-80. âyetleri sülûs hatla yazılmıştır. Eser, altın zeminli ve bitkisel motifli bir madalyonla başlar ve biter. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetlerinin bulunduğu sayfalar, altın ve lacivert rengin hâkim olduğu serlevha tezhiplidir. Bu sûrelerin başlıkları altın zemin üzerine beyaz mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. Nohudî renk âharlı kâğıtların kullanıldığı eserde altın cedvelle sınırlandırılan metin, 13 satır şeklindedir ve reyhânî hatlıdır. Satır araları altın yaldızla bezelidir. Secâvend ve med işaretleri kırmızı mürekkepledir. Duraklar ise çiçek motifiyle gösterilmiştir. Referans sayfalarda hizb ve aşır gülleri tezyinlidir. Eser müzenin web sitesindeki bilgiye göre Yâkût el-Musta‘simî’yle ilişkilendirilmiştir.³⁹⁷

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şekil 892: Metropolitan/91.26.14 Envanter Numaralı Mushaftan Kesit

³⁹⁶ “Qur'an Manuscript”, Metropolitan Museum of Art, erişim 1 Eylül 2023, <https://www.metmuseum.org/art/Collection/search/444817>

³⁹⁷ “Qur'an Manuscript”.

Eserin kitâbeti sınırlı sayıda varak üzerinden değerlendirilmiştir. Reyhânî hatla yazılan eserin genel sayfa görünümü âhenklidir. Kalem hareketleri net ve kararlıdır. Harf bağlantıları güzeldir, iniş ve çıkışlar akıcıdır. Harflerin yapısında ve ölçüsünde tutarlılık oluşu ve yazıda düzümsü kalem hareketlerinin netliği, yazıldığı dönemde reyhânî hat karakterinin belirgin vasıflarla diğer hat çeşitlerinden ayrıldığını göstermektedir. Kur’ân metni altınla beynessutur tezyinlidir. Satır aralarındaki mesafe, dik harflerin uzunluğu dikkate alınarak ayarlanmıştır. Dolayısıyla sayfa görünümünde yoğunluk yoktur. Bununla birlikte dik harflerin bazen sola mâil, bazen dik yapılması, aralarındaki tenâsübü olumsuz etkilemiştir. Kâselerin genişliği 6-8 nokta arasındadır. Çanakların genişliği de 6 noktaya kadar çıkarılmıştır. Ayrıca *cim* karınlarının yüksekliği fazladır. *Hâ*’ harfinin başta kullanım şekli basık görünümündedir. Harflerin yatay kısmı ile dikey parçasının bağlantısı, kalem açısının dik olmasından kaynaklı serttir. Eserin tanıtıldığı Metropolitan Sanat Müzesi web sitesinde Kur’ân yazmasının üretildiği tarih olarak 16. yy.ın sonları verilmiştir. Verilen tarih eserin tezhibiyle uyumludur.³⁹⁸

³⁹⁸ “Qur'an Manuscript”.

Noktalalama ve harekeleme metin ile uyumlu görünümündedir. *Üstün* ve *esre*'lerin uzunluğu fazladır. Çizgilerin uzunluğu satırdaki boşlukları dengelemektedir. *Ötre*'lerin uzantısı da fazladır, *ötre*'ler, akışkan ve zarif durmaktadır. *Şedde* dik konumlandırılmıştır. *Cezm* ise müdevver şekildedir. *Ayn* ve *ha* mühmeli dik yerleştirilmiştir. *Ayn* mühmelinin baş ve gövde kısmı orantılıdır. Tezyin işaretlerinden reyhânî hatlı eserlerde çok tercih edilmeyen *tirfil* kullanılmıştır. *Mimli tirfil*'lerin dikey kısmı uzundur. Noktalar ise insicamlı yapıdadır.

3.1.2.6. Sotheby's Müzayede Evi/Londra/İngiltere

Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen ve Sotheby's Müzayede Evi'nde daha önce satılmış olan 4 eser çalışmamıza dâhil edilmiş ve eserler hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmiştir.

3.1.2.6.1. 24 Ekim 2007 Tarihli Satış (Lot 19) Mushaf-ı Şerîf

Şekil 893: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış (Lot 19), vr.176a

Tarih Kaydı: 676/1277-8

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: Cilt ebadı bilgisine ulaşılamamıştır.

İnceleme Tarihi: 06.12.2022

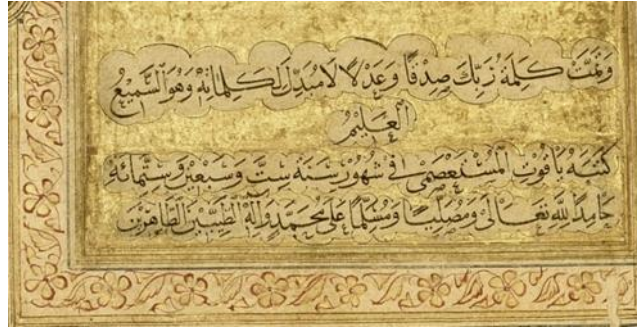
Genel Özellikler:

15. yy.ın sonlarına ait altın çiçekli lake cilt ile kaplı eser, şemse, salbek ve köşebent ve kenar bezemeleri ile tezyinlidir. Şemse yüzeyinde rûmî ve bitkisel motifler görülmektedir. Köşebent bezemesi ise bitkisel motiflidir. İç kapakta deri ve mukavva kullanılmıştır. Deri yüzeyde salbekli şemse ve köşebentler katı‘ tekniği ile yapılmıştır. Motif yüzeyi rûmî bezemelidir ve motiflerin altı lacivert, turuncu ve turkuaz ile boyanmıştır. Mushaf, yedek sayfalarla birlikte 237 varaktan³⁹⁹ ibarettir ve krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkeple ve reyhânî hatla yazılmıştır. Serlevha tezyinli sayfalarda Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 4 satır şeklindedir ve altınla beynessutur tezyinlidir. Serlevhada sûre başlığı ve sûre bilgisi, kiremit rengi mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Kenar bezemeleri ile çevrili alanda Kur’ân metni, 16 satır şeklindedir ve satır araları altınla tezyinlidir. Diğer sûrelerin başlıkları tezyinli dikdörtgen paftaların içine, çeşitli renk mürekkeple, sülûs ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Âyetler altın ve mavi ile renklendirilen çiçek motifleri ile birbirinden ayrılmaktadır. Hamse ve aşır gülleri tezyinli olan eserde, cüz geçişleri kenar boşluklarında yazı ile gösterilmiştir. Envanter kaydına göre tezyinî unsurların çoğu 15. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılda eklenmiştir. Eserin ketebesi 234a sayfasında, Nâs sûresinden sonra, En’âm sûresinin 115. âyetiyle birleştirilerek yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 894: Sotheby’s, 24.10.2007 Tarihli Satış, Ketebe Sayfası, vr.234a

³⁹⁹ “Arts of the Islamic World (24 October 2007)”, Sotheby’s, erişim 11 Haziran 2023, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2007/arts-of-the-İslamic-world-including-fine-carpets-and-textiles-l07222/lot.19.html>.

كتبه ياقوت المستعصي في شهر سنة ست و سبعين ستمائة حامدا لله تعالى و مصليا على محمد و آله الطيبين الطاهرين

“Onu, Yâkût el-Musta‘sımî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve Muhammed’e, onun iyi ve pak ailesine salât ve selâm ederek 676 yılının aylarında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴⁰⁰

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin irtifâsı yaklaşık 3-3,5 noktadır. Terkipte kalem hareketleri köşeli ve düzdür. *Lafza-i celâl*’in aralıkları tutarlı değildir. İlk *lâm* zülfelidir. *Lâm* harfine takılan *hâ*’lar ise keskin bir dönüşle yapılmıştır. Harfin ölçüsü bazen terkibe göre büyük durmaktadır.

Şekil 895: Sotheby’s Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Lafza-i Celâl Örneği

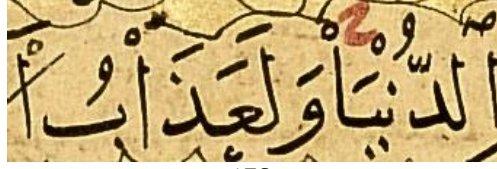
160a

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ya da hafif sola mâildir ve zülfelidir. Zülfeler harfle kaynaşmamış görünümündedir ve küt nihayetlenmektedir. Harfin kuyruk kısmında

⁴⁰⁰ Kitâbet sınırlı sayıda varak üzerinden değerlendirilmiştir.

çoğunlukla kalem gizlenmiştir. Sağındaki harfle birleşen *elif*ler daha dik ve kalın yapılmıştır.

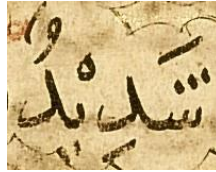
Şekil 896: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Elif Harfi Örneği

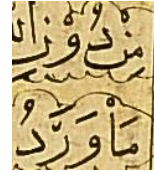
176a

(د) Dal Harfi: Müfred *dal* harfleri çoğunlukla zülfelidir. Harfin üst kolundaki eğri hareket çok belirgin değildir. Alt kolun kıvrımlı bitiş yeri, üst kolun başlangıç yerinden takriben 1,5 nokta soldadır. Müfred *dal* harfinin genel görünümü sert ve düzünsüdür. Harfin sonda birleşik şeklinde çanağa benzer kısım daha yumuşak kalem hareketleri ile yapılmıştır ve ince bir kıvrımla nihâyetlenir.

Şekil 897-898: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

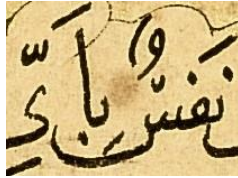
26a

126b

(س) Sin Harfi: *Sin* dişleri sağa mâildir. Dişler bazen küçük bir çıkıntı ile bazen de daha uzun yapılmıştır. Fakat her iki şekilde de dişlerin arasındaki kavisler sığdır. Harfin kâsesi geniştir ve derin değildir. Kâse yapımında düzünsü kısımdan mukavver kısma geçerken kalem açısı değiştirildiği için harf, ani bir incelme ile nihâyetlenir. Bu durum kâse yapısını estetik açıdan olumsuz etkilemiştir.

Şekil 899-900: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

?

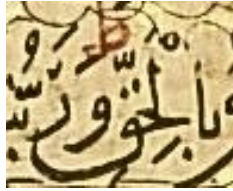

126b

(ق) **Kaf Harfi:** *Kaf* harfi kelime başında kullanıldığında baş kısmı tutarlı yapıdadır.

Harfin ortadaki şeklinin tepe noktası bazen sağa meyilli şekilde yani ideal ölçüsünde yapılmıştır, bazen de dik görünümündedir. Harfin kâsesi geniş ve düzlemsüzdür. Kâsenin 1/3'lük son kısmı mukavverdir. Mukavver kısma geçişte kırılma hareketi görülmektedir. Bu yüzden kalemin kesintisiz seyri ile oluşan zarif görünüm yoktur.

Şekil 901-902: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

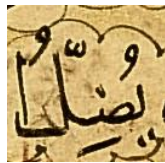
127a

26a

(ج) **Lâm Harfi:** Müfred *lâm* harfleri yumuşak ve esnek görünümdeyken harfin sonda birleşik şekli, sert ve köşelidir. Çanak ince bir kıvrımla biter. Harfin çıkış ve iniş hareketiyle oluşan ortadaki şekli ise bazen kalın yapılmıştır.

Şekil 903-904: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Lâm Harfi Şekillerine Örnekler

179a

26a

Reyhânî hatla yazılan eserde kalem hareketleri sert, köşeli ve düzdür. Dik harflerin açısı çoğunlukla uyumludur. Yatay ve dik harflerde kalem kalınlığı her zaman ideal oranda değildir. Yatay harflerde bazen aniden kalınlaşma görülmektedir. Bazen de müfred *elif*, satırdaki diğer dik harflere göre çok ince kalır. Çanak ve kâselerde kavislendirmeye erken geçiş, harf yapısını yumuşak ve esnek göstererek harfi ideal

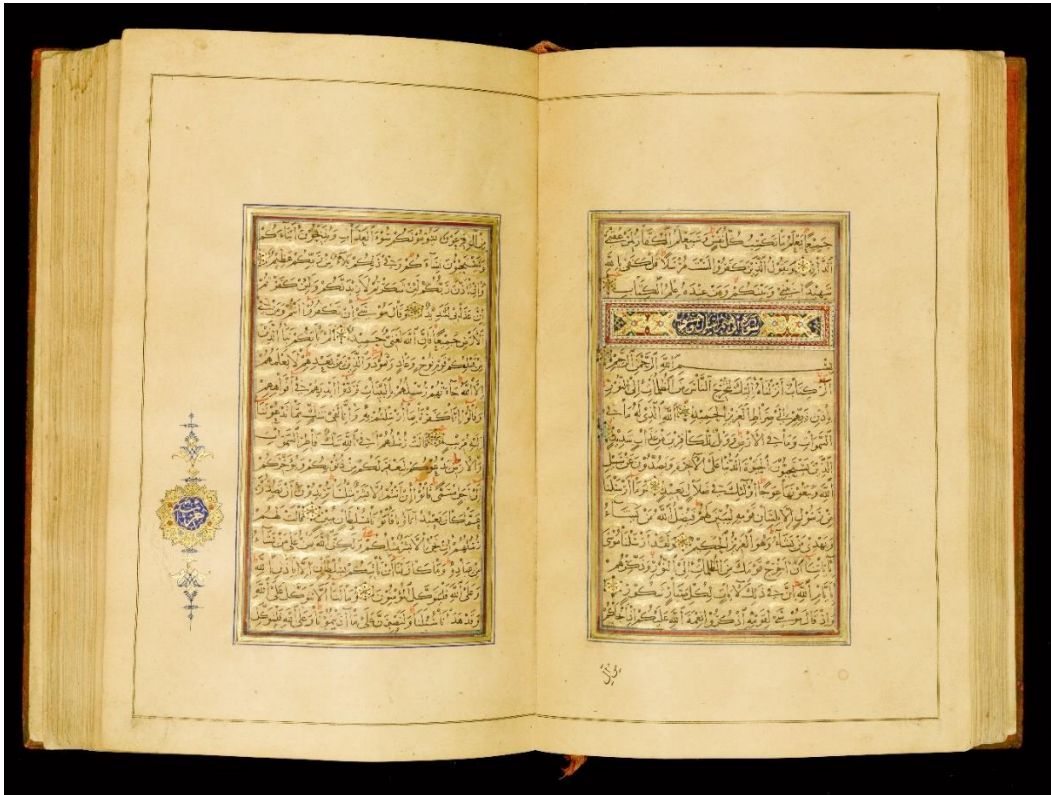
ölçüsünden uzaklaştırmıştır. Vav harfleri mürsel şekildedir. Yatay harflerden dik harflere geçiş ve *boru kâf*larda dönüşler serttir. Eserde harfler satıra düz ve serbest şekilde yerleştirilmiştir. Sayfa görünümü vâzıhtır ama estetik açıdan güzel bir tablo yoktur.

Metnin kalemiyle harekelenen eserde *üstün* ve *esre*'lerin açığı uyumu her zaman sağlanamamıştır. *Ötre*'lerin müdevver kısmı sağa yatık yapıldığında uzantısı dik inmektedir. *Cezm* müdevver şekildedir. *Şedde* ise düz konumlandırılmıştır. *Şedde*'lerin aralıklarında birlik yoktur. Mühmel harfler akışkan ve kararlı kalem hareketleriyle yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden *hilâl* ve *turnak* kullanılmıştır. Noktalama düzenlidir ama noktaların yapısında farklılık vardır.

3.1.2.5.2. 8 Ekim 2014 Tarihli Satış (Lot 33) Mushaf-ı Şerîf

Şekil 905: Sotheby's, 8.10.2014 Tarihli Satış (Lot 33) Örnek Sayfa (Sotheby's London, 8

October 2014, lot 33; © Photo courtesy Sotheby's, 2023)

Tarih Kaydı: 687/1288⁴⁰¹

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: Cilt ebadı bilgisine ulaşamamıştır.

İnceleme Tarihi: 08.01.2023

Genel Özellikler:

264+3 varaktan ibaret eser, siyah mürekkep ve reyhânî hatla 16 satır şeklinde yazılmıştır. Eserde varak numaraları belirtilmemiştir. Lacivert, kırmızı ve altının yoğun olarak kullanıldığı serlevhada sûre başlıkları altın mürekkeple ve tevkî‘ hatladır. Serlevhanın *b* sayfasında, Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 4 satır şeklinde yazılmıştır ve satır araları altınla tezyinlidir. Soldaki *a* sayfasının üst kısmındaki tezyinli panelde, Vâkıa sûresinin 79. âyeti, altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Bu sayfada Bakara sûresinin âyetleri 10 satır olarak tertîb edilmiştir. Kur’ân metni farklı renkte cedvellerle çevrelenmiş alan içindedir ve Mushafta sûre başlıkları, tezhipli paftaların içine, altın mürekkeple ve tevkî‘ hatla yazılmıştır. Metin alanında âyetler, bulut şeridinin içine alınmıştır ve satır araları altınla tezyinlidir. Durak yerleri çiçek motifleriyle gösterilmiştir. Secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Muhtemelen 15. yüzyılda yazılan Yâkût el-Musta‘ sımî imzalı bu el yazmasının tezhibi 19. yy.da, Kaçarlar döneminde yapılmıştır.⁴⁰²

⁴⁰¹ “Arts of the Islamic World (8 October 2014)”, Sotheby’s, erişim 8 Ocak 2023, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/arts-İslamic-world-114223/lot.33.html>

⁴⁰² “Arts of the Islamic World (8 October 2014)”.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴⁰³

Şekil 906: Sotheby's Müzayede Evi, 8.10.2014 Tarihli Satış, Serlevha Sayfasından Bir

Kesit

Reyhânî hatlı eserde harflerin yapısında ve ölçüsünde tutarlılık yoktur. Müfred *elif*'ler dik ya da dalgalı görünümündedir. Zülfeler ise *elif*'lerle kaynaşmamıştır. Sonda birleşik *elif*'in yapısı daha kalındır. Hem dik harfler hem de yatay harflerde kalem kalınlığı oranı arzu edilen güzellikte değildir. Kâseler, düzümsü ve geniş yapılmıştır. Çanaklar, bazen reyhânî hat karakterine göre dar durmaktadır. Vav başı arkaya yatıktır ve müdevver görünümündedir. Vav'ların uzantısı ise ani bir kıvrımla nihâyetlenmektedir. Yâkût'a atfedilen reyhânî eserlerde klasik ölçüye yakın yapılan *boru kâf*'ın yapısında ise birlik yoktur. Ama harfin mürsel *mim* ile birleşimi çoğunlukla latîf görünümündedir. Sonda birleşik *yâ* harfinde, *hâ*'da ve *cim* harfinin başta kullanımında sağlam ve net kalem hareketleri görülmektedir. Harfler satıra dalgalı şekilde dizilmiştir ve görünümleri serbest ve muvâzenelidir. Dolayısıyla yazı okunaklıdır.

⁴⁰³ Sotheby's Müzayede Evi'nden Mushafın dijital görseli talep edilmiştir. Referans olarak 2 varak gönderilmiştir. Bu nedenle Kur'ân metni, hüsn-i hat sanatı açısından bu iki varak üzerinden değerlendirilmiştir.

Harekeleme metnin kalemiyle yapılmıştır. Harekelerin ve mühmel harflerin yapısında her zaman uyum yoktur. Müdevevver şekli tercih edilen *cezm*'lerin ölçüsünde ise istikrar yakalanamamıştır. *Şedde* genellikle sağa meyillidir. Tezyin işaretlerinden *hilâl* ve *tırnak* kullanılmıştır. Noktaların bir kısmı silinmeden ya da kalemin erken kaldırılmasından kaynaklı kalem kalınlığına göre çok küçük durmaktadır.

3.1.2.5.3. 9 Ekim 2013 Tarihli Satış (Lot 48) Mushaf-ı Şerîf

Şekil 907: Sotheby's, 9.10.2013 Tarihli Satış (Lot 48) Serlevha Sayfası

(Sotheby's, Sotheby's London, 9 October 2013, lot 48; © Photo courtesy Sotheby's, 2023)

Tarih Kaydı: 13. yy. sonları⁴⁰⁴

Yazının Türü: Reyhânî

Cilt Ebadı: Cilt ebadı bilgisine ulaşılamamıştır.

İnceleme Tarihi: 07.01.2023

Genel Özellikler:

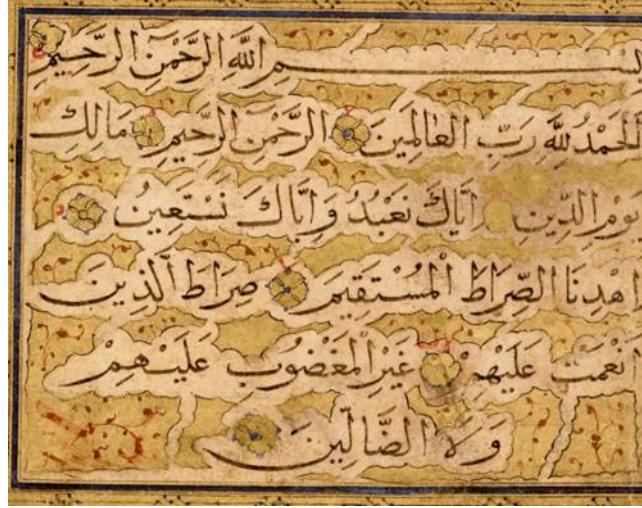
Kahverengi deri ile kaplı eser, 2 ciltten oluşmaktadır. 402 varaktan ibaret Mushaf, krem renk cilalanmış âharlı kâğıtlara siyah mürekkep ve reyhânî hatla, 12 satır şeklinde yazılmıştır. Lacivert ve altının yoğun olarak kullanıldığı simetrik levhalardan oluşan serlevhada, Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 6 satır olarak tertîb edilmiştir ve beynessutur tezyinlidir. Bu iki sûrenin başlığı mavi mürekkeple ve tevkî‘ hatladır. Diğer sûrelerin başlığı ise altın zeminli tezyinli panellere mavi mürekkeple yazılmıştır. 2. cildin sonunda Yâkût el-Musta‘simî’ye ait ketebe kaydı bulunsa da, eser, muhtemelen 14. yy.da, Timurlular döneminde yazılmıştır. Eserin tezhibi de 15. yy. Timurlular dönemini işaret etmektedir.⁴⁰⁵

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ “Arts of the Islamic World L13223/Lot 48”, Sotheby’s, erişim 7 Ocak 2023, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2013/arts-of-the-İslamic-world-113223/lot.48.html>

⁴⁰⁵ “Arts of the Islamic World L13223/Lot 48”.

⁴⁰⁶ Sotheby’s Müzayede Evi’nden dijital görsel talebimize (Mushaf satıldığı için) tek varakla karşılık verilmiştir. Bu nedenle değerlendirmemiz serlevha sayfası üzerindendir

Reyhânî hatla yazılan eserde kalem hareketleri yumuşak, akışkan ve görünürdür. Ama harfler henüz ideal ölçüsüne kavuşmamıştır. Harf bünyelerinin istikrarlı yapıda olmayışı, bağlantı yerlerinde haddinden fazla incelmeler ve dik harflerin uyumlu açıda yapılmayışı kitâbetin âhengini azaltmaktadır. Bununla birlikte mürsel harflerin uzantısı, *lâm* çanağı, *mim* ve *râ* ' harfi ve *vav* başı zarif görünümündedir. *Hâ* ' harfinin başta kullanılan kedigözlü şekli ideal ölçüsüne göre daha müdevverdir. Müfred ve sonda birleşik *kâf* ve *bâ* ' çanağı ise düzümsüdür. *Ayn* harfinin ortada kullanım şekli keskin ve musattah hareketle yapılmıştır. Kâse ve çanakların bitiminde bazen kalem açısı dik açığa yakın olduğu için orantısız bir incelme görülmektedir. Mürekkebin çok koyu olmaması da kalem hareketlerini belirgin kılmıştır. Harfler satıra serbest şekilde dizilmiştir ve sayfa görünümü vâzıhtır.

Harekeler kitâbetle uyumludur ve yapılarında birlik vardır. *Şedde* 'nin irtifâsı takrîben bir nokta kadardır ve yönünde kararsızlık vardır. Mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Bu nedenle satır boşlukları hareke ve noktayla dengelenmeye çalışılmıştır. Yazı sade görünümündedir. İkili ve üçlü noktaların birbirine yakın ve muntazam şekilde konumlandırılmaları ve noktaların yapısında istikrarın oluşu, kitâbetin güzelliğini artırmıştır.

3.1.2.5.4. 25 Nisan 2012 Tarihli Satış (Lot 414) Mushaf-ı Şerîf

Şekil 909: Sotheby's, 25 Nisan 2012 Tarihli Satış, Serlevha Sayfası (Arts of the Islamic World L12220/Lot 414)

Tarih Kaydı: 14.-15. yy.⁴⁰⁷

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: Cilt ebadı bilgisine ulaşılammıştır.

İnceleme Tarihi: 09.01.2023

Genel Özellikler:

224+2 varaktan ibaret eser siyah mürekkep ve nesih hatla, nohudî renk âharlı kâğıtlara 19 satır şeklinde yazılmıştır. 1a sayfasında bir yuvarlağın içinde Cemâziyelâhir

⁴⁰⁷ “Arts of the Islamic World L12220/Lot 414”.

1187/Ağustos 1773 tarihli ibarede, Mushafın Yemen'in Zeydî hükümdarı el-Mehdî Ebû Abdullah el-Abbas b. Mansur el-Hüseyin'e ithaf edildiği (verildiği?) bilgisi vardır. Simetrik levhalardan oluşan serlevhada Fâtiha ve Bakara sûresinin başlığı, altın zemin üzerine beyaz mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Kenar boşlukları halkâr tezyinli olan levhaların ortasında nesih hatla 5 satır şeklinde yazılan Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, altınla beynessutur tezyinlidir. Diğer sûrelerin başlığı ise tezyinli panellerde sülûs hatlıdır. Duraklar altınla boyanmış küçük çiçeklerden oluşur. Mushafın ketebeşi 223b sayfasındadır. Fakat eserin 14. veya 15. yüzyılda yazılma ihtimali yüksektir. Tezhibi de 1600'lü yılları ve Osmanlı üslûbunu işaret etmektedir.⁴⁰⁸

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴⁰⁹

Şekil 910: Sotheby's, 25.04.2012 Tarihli Satış, Bakara Sûresinin İlk Âyetleri

Nesih hatla yazılan eserde kalem hareketleri yumuşak ve kıvraktır. Harfler gelişimini henüz tamamlamamıştır. Fakat harflerin satırda duruşu ve birbirleriyle uyumu

⁴⁰⁸ “Arts of the Islamic World L12220/Lot 414”.

⁴⁰⁹ Kur'ân metninin hat sanatı açısından değerlendirmesi serlevha üzerinden yapılmıştır.

güzel bir tablo oluşturmaktadır. Eserde harflerin yapısı ve ölçüsünde bazı tutarsızlıklar dikkat çekmektedir. Mesela müfred *elif* le dik harflerin açısı her zaman uyumlu değildir. Kâselerin genişliği bir nokta kadar farklılaşabilmektedir. Çanaklar ise ideal ölçüsüne göre bazen daha müdevver ve derindir. Müfred *vav*’ların başı arkaya yatırılmıştır. *Vav* uzantılarında da farklılık görülmektedir. *Lafza-i celâl* ise klasik ölçüsüne yakındır. Besmele kitâbetinde *sin* keşîdesi hafif dalgalı görünümündedir. Bu durum el hareketlerinin yeteri kadar sağlam olmadığıнын göstergesidir. Harflerin satıra serbest dizilimi ile yuvarlak ve keskin hareketler, yazıya işlek görünüm vermiştir.

Harekelerin yapısı klasik ölçüsüne çok yakındır. *Üstün* ve *esre*’ler uyumlu açıyla kâğıda yerleştirilmiştir. *Cezm*’in Yâkût’a atfedilen nesih hatlı yazmalarda çok tercih edilmeyen müdevver şekli kullanılmıştır. *Şedde* sağ-üste meyilli yapılmıştır. Harekeler ile harflerin mesafesi güzel ayarlanmıştır. Eserde mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Noktalama ise kitâbetin güzelliğini artıran nizamdadır.

3.2. eş-ŞEYH AHMET BİN es-SÜHREVERDÎ’YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR’ÂN YAZMALARI

Tablo 2: Çalışmamız Kapsamında eş-Şeyh Ahmet b. es-Sühreverdî’ye Ait Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları

Yer	Eser	Envanter Numarası	Tarih
TSMK	Kur’ân’dan Bir Bölüm	E.H./243	707/1307-8
TSMK	Cüz	E.H./247	Tarihsiz
TSMK	Cüz	E.H./249	Tarihsiz
TSMK	Cüz	E.H./250	Ramazan 702/Nisan 1303
TİEM	Mushaf-ı Şerif	486	Şevval 718/Kasım 1318

TİEM	Kur'ân'dan Bir	538	707/1308
	Bölüm		
CBL	Mushaf-ı Şerîf	1467	701/1301-2
MAM	Cüz	55.44	707/1307-8

eş-Şeyh Ahmet b. es-Sühreverdî'ye ait tespit ettiğimiz diğer Kur'ân yazmaları ise şunlardır;

- 706/1306-7 tarihinde yazdığı Kur'ân setinden 4 cüz Tahran Müze-i İran-î Bâstân'da bulunmaktadır.⁴¹⁰
- Mirza Habîb, Sühreverdî'nin H 718 tarihli bir Mushafının Ayasofya'da bulunduğunu söylemektedir.⁴¹¹

3.2.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

3.2.1.1. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi

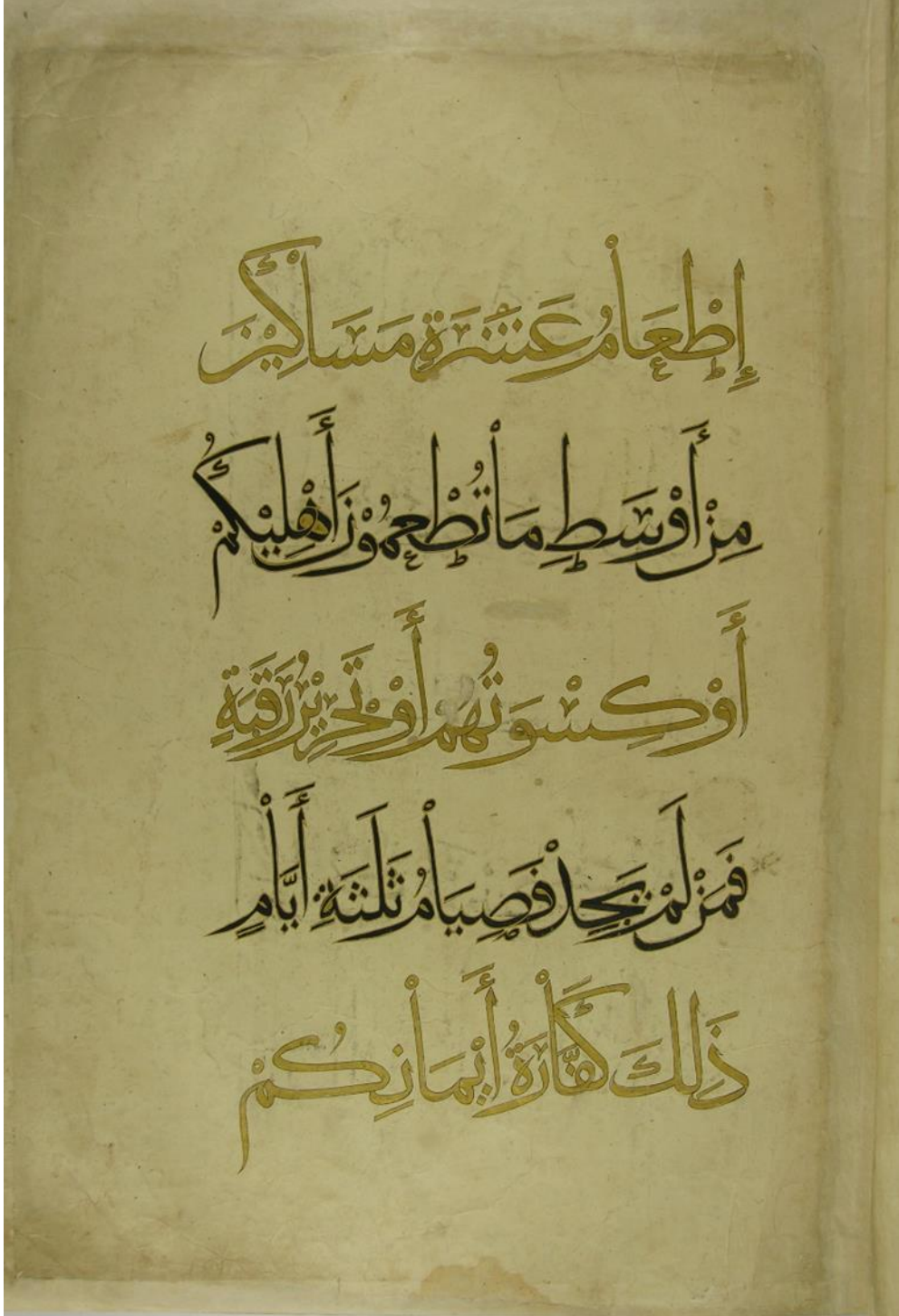
Ahmed b. es-Sühreverdî'ye atfedilen ve TSMK'da yer alan 4 eser çalışmamız kapsamındadır. Bu eserlerin genel özellikleri ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmeleri şu şekildedir;

⁴¹⁰ Uzun, “Ahmed-î Sühreverdî”, 133.

⁴¹¹ Mirza Habîb, *Hat ve hattâtân*, 55. Böyle bir Mushafa rastlanmamıştır. Ama 718 tarihli TİEM/486 envanter numaralı Mushaf, Ayasofya'dan TİEM'e taşınmış olabilir.

3.2.1.1.1. Emanet Hazinesi/243 Envanter Numaralı Kur'ân'dan Bir Bölüm

Şekil 911:TSMK Emanet Hazinesi/243, vr.6a

Tarih Kaydı: 707-1307/710-1311 yılları arasında tamamlanmış Kur'ân setinin parçasıdır.⁴¹²

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 50 x 72 cm⁴¹³

İnceleme Tarihi: 19.12.2022

Genel Özellikler:

Bordo renk mukavva ile kaplı cilt, sadedir. Miklebli cildin kapak içi kendinden desenli açık kahverengi kâğıt ile kaplanmıştır. 66 varaktan ibaret eser, Mâide sûresi 82. ile En'âm sûresi 110. âyetler arasını, yani 7. cüzü ihtiva etmektedir. Kur'ân metni nohudî renk âharlı kâğıtlara, muhakkak hatla, siyah ve altın mürekkeple münâvebeli şekilde yazılmıştır. Metin, cedvelle sınırlandırılmayan alanda, 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Eserin 1a sayfasında geçme motifli, altın cedvelle çevrili kare bir bölümün içinde, siyah tahrirli altın mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmış arapça bir metin vardır. Bu metne göre

⁴¹² Farhad ve Rettig, *Kur'ân Sanatı*, 197.

⁴¹³ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

eser, İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun (öl. 715/1316) himayesinde⁴¹⁴ yazılan Kur'ân'ın bir bölümünü içermektedir. 1b ve 2a sayfalarında altının yoğun olarak kullanıldığı, simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi vardır. Levhaların üst ve alt bölümünde yer alan panellere, beyaz mürekkep ve sülüs hatla İbrâhim sûresinin 52. âyeti yazılmıştır. 2a sayfasında, kenar boşluğunda vakfiye bilgisi bulunmaktadır. Serlevha tezhipli 2b ve 3a sayfalarında üçe bölünmüş dikine dikdörtgen levhanın üst ve alt kısmındaki panellerde, beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmış, eserin hangi âyetleri içerdiğine dair bilgi vardır. 22a sayfasında En'âm sûresinin başlığı, tezyinli dikdörtgen panelin içinde, altın zemin

⁴¹⁴ 1304 yılında Gazan Han'ın vefatından sonra kardeşi Olcaytu, İlhanlı hükümdarı olmuştur. Olcaytu, hükümdar olduktan kısa bir süre sonra, 1305-1314 yılları arasında, kendisi için başkent Sultaniye'de, büyük bir dini vakfın merkezinde, görkemli bir türbe inşa ettirmiştir. Türbenin de içinde bulunduğu Olcaytu külliyesi dönemin en orijinal yapıtıdır. Olcaytu, türbenin inşâsını başlattıktan sonra 30 bölümlük 3 etkileyici Kur'ân siparişi vermiştir. Bu Kur'ân setlerinin ilki, 1306 yılında Bağdatlı bir hattat tarafından yazılmıştır. Hattatın adı, eserin günümüze ulaşan bölümlerinde yer almamaktadır. Ama Ahmed b. es-Sühreverdî olduğu tahmin edilmektedir. 1313 tarihli ikinci Kur'ân, Abdullah b. Muhammed el-Hamedânî tarafından yazılmıştır. Üçüncü Kur'ân'ın yazılma emri ise Musul'a gönderilmiştir. 1306-1311 yılları arasında yazılan bu Kur'ân'ın hattatı ise Ali bin Muhammed'dir. Günümüze ulaşan iki cildinde Bağdat Kur'ân'ının türbe için yazıldığını gösteren vakfiye kaydı vardır. Fakat Hemedan ve Musul Kur'ân'larının bölümlerinde böyle bir kayıt yoktur. Vakfiye kaydı, muhtemelen şu anda eksik olan bölümlerdedir. Bk. James, *The Master Scribe: Qur'ans of the 10th to 14th Centuries AD* (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art), 2:99.

üzerine, beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Eserde bazı sayfalar yıpranmıştır. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. 65b ve 66a sayfaları serlevha şeklinde tezyinli olan eserde, levhaların üst ve alt kısmında, Âl-i İmran sûresinin dua içerikli 8. âyeti ile Kur'ân metninin bitimini gösteren ifadeler yer alır. Eserin ketebe kaydı yoktur.

Kur'ân metninin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmesi, Kur'ân setinin başka bir bölümü olan TIEM/538 envanter numaralı eserle yapılmıştır.

3.2.1.1.2. Emanet Hazinesi/247 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 912: TSMK Emanet Hazinesi/247, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 37,5 x 51 cm

İnceleme Tarihi: 20.12.2022

Genel Özellikler:

TSMK Emanet Hazinesi/249 ve 250 envanter numaralı yazmalarla aynı Kur'ân setinin parçası olan eserin cildi, soğuk baskı ile tezyin edilen kahverengi deridir. Sekiz kollu yıldızı andıran şemse, salbektir. Köşebentler, diyagonal çizgilerle oluşturulmuştur. Şemse, köşebent ve bordür yüzeyi geometrik motiflerle müzehheptir. Kapak içi de kahverengi kâğıt ile kaplıdır. Miklebli cildin kenarları hafif yıpranmıştır. Krem renk âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla yazılan eser, 54 varaktır. Kur'ân'ın 4. cüzünü içeren eserde metin, serbest alana yazılmıştır. Sayfalar setin diğer yazmalarında olduğu gibi 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 1b ve 2a sayfasında altın ve muhtelif renklerin kullanıldığı çok güzel simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi vardır. 2b ve 3a sayfaları ise serlevha tezhiblidir. Serlevhada Kur'ân metni 3 satırdır ve beyenestur tezyinlidir. Levhanın üst ve alt kısmındaki panellerde, Kur'ân yazmasının içeriğine dair bilgiler, altın mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. 41a sayfasında Nisâ sûresinin başlığı, tezyinli dikdörtgen paftanın içinde, altın tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfî hatladır. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Eserin ketebesı yoktur. Fakat Kur'ân yazması, literatürde Sühreverdî'ye atfedilmektedir.⁴¹⁵ Muhtemelen eser, aynı Kur'ân setinin bir parçası olan TSMK E.H./249 ve 250 envanter numaralı eserlerin ketebesı esas alınarak Ahmed b. es-Sühreverdî ile ilişkilendirilmektedir. 54a sayfasında eserin sonunu işaret eden, âyetlerin bitimini gösteren zikir ve dua ifadeleri vardır. Eserin tezyininin de Kur'ân setinin diğer bölümleriyle birlik içinde olması, müzehhibinin Muhammed b. Aybek olduğunu göstermektedir.

⁴¹⁵ Ling, *Kur'ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, 56.

Eserin üslûbu, Kur'ân setinin diğer cüzleri olan TSMK E.H./249-250 envanter numaralı eserlerle değerlendirilmiştir.

3.2.1.1.3. Emanet Hazinesi/249 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 913: TSMK Emanet Hazinesi/249, vr.34b-35a

Tarih Kaydı: Eserin tarih kaydı yoktur. Tezyin tarihi ise 705/1306'dır.

Dolayısıyla eser ya bu yıllarda ya da daha önce yazılmıştır.

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadi: 33,5 x 51,5 cm⁴¹⁶

İnceleme Tarihi: 21. 12.2022

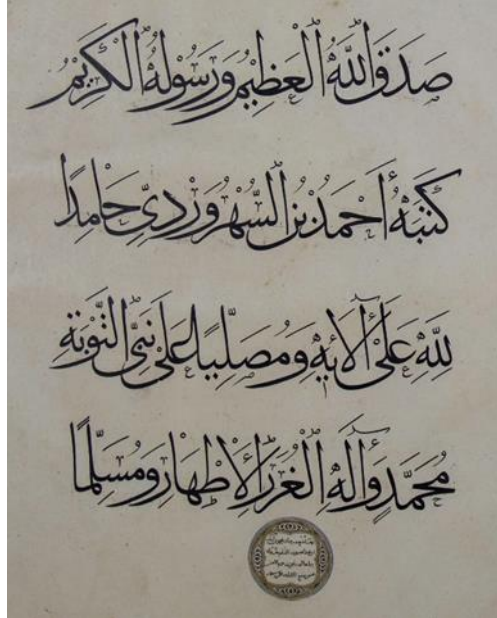
Genel Özellikler:

⁴¹⁶ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

Vişneçürüğü deri cildin kenarları altın bezeme ile sade şekilde tezyinlidir. Miklebli cildin kapak içi yeşil mukavva ile kaplıdır. 13. cüzü ihtiva eden eser, 55 varaktır. Nohudî renk âharlı kâğıtlara siyah is mürekkebi ve muhakkak hatla yazılan Kur'ân metni, 5 satır şeklinde kompozisyonlanmıştır. 1b ve 2a sayfalarında simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi vardır. Serlevha tezhipli 2b ve 3a sayfalarında 3 satır olarak yazılan Kur'ân metni, Yûsuf sûresi 53. âyet ile başlamaktadır. Ra'd ve İbrâhîm sûrelerinin başlığı, altın ve krem renk mürekkeple tezyinli dikdörtgen bir paftaya kûfi hatla yazılmıştır. Serbest alana yazılan metinde âyetler birbirinden tezyinli durak işaretleri ile ayrılmıştır. Hamse ve aşır gülleri de tezyinli olan eserin aşır güllerinde sayılar, on ve onun katları şeklinde yazılmıştır. Ketebe kaydı 55a sayfasındadır. Ketebenin altında 705/1305-6 tarihli müzehhib Muhammed b. Aybek b. Abdullah'a ait imza metni vardır. Bu metne göre eser Bağdat'ta tezyin e

Ketebesi:

Şekil 914:TSMK Emanet Hazinesi/249, Ketebe Kaydı, vr.55a

صدق الله العظيم و رسوله الكريم كتبه احمد بن السهروردي حامدا لله على الايه و مصليا

على نبي التوبة محمد و آله الغرر الاطهار و مسلما

“Yüce Allah ve O’nun kerîm elçisi doğru söyledi. Ahmed bin es-Sühreverdî, âyetinden (mucize) dolayı Allah’a hamd ederek ve tövbe peygamberi Muhammed’e ve O’nun en temiz, pak ailesine salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Şekil 915:TSMK Emanet Hazinesi/249, Muhammed b. Aybek’e Ait İmza Metni, vr. 55a

3.2.1.1.4. Emanet Hazinesi/250 Envanter Numaralı Cüz

Şekil 916: TSMK Emanet Hazinesi/250, vr. 42b-43a

Tarih Kaydı: Ramazan 702/Nisan 1303

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 37 x 52 cm

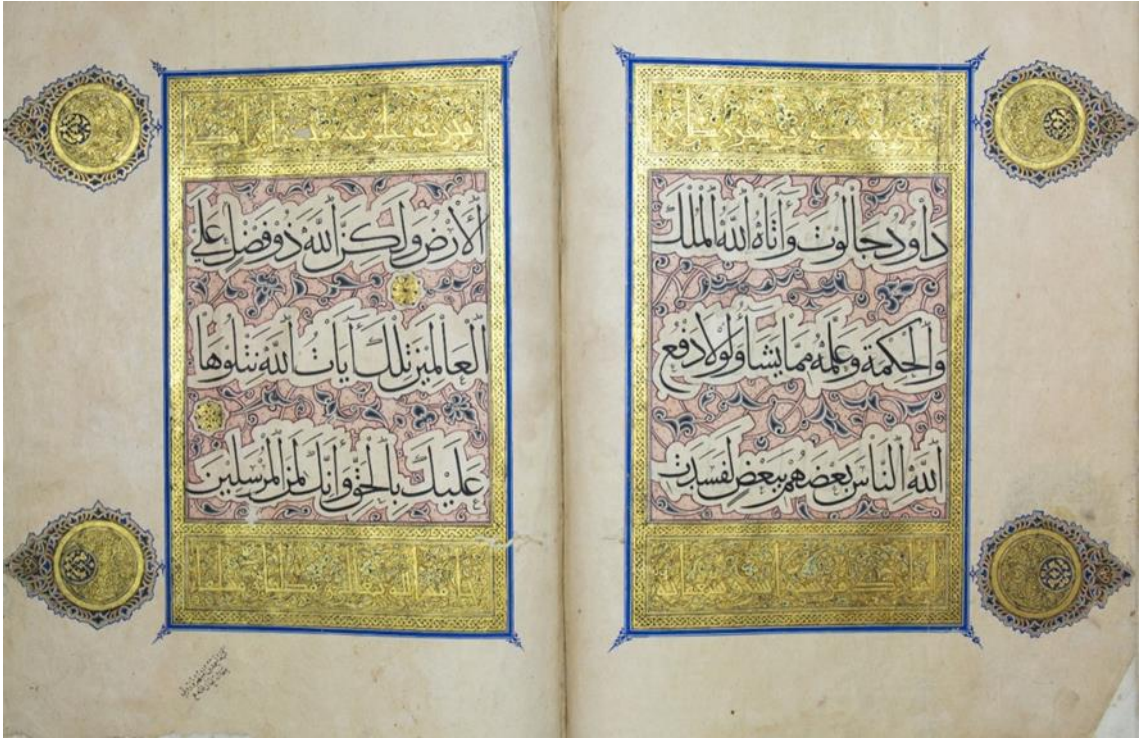
İnceleme Tarihi: 22.12.2022

Genel Özellikler:

Tezyinî unsur olarak sadece kenarlarında ince bordür bezemesi olan kahverengi cildin kapak içi de tamir esnasında aynı renk kâğıt ile kaplanmıştır. 51 varak olan eserde krem renk âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Eser, 2. cüzü ihtiva etmektedir ve siyah mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında yoğun olarak altın ve mavi ile renklendirilen, simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi vardır. Bu levhaların üst ve alt kısmına Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri, altın tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfi hatla yazılmıştır. 2b ve 3a sayfasında yer alan serlevhada Kur'ân metni 3 satırdır ve beynessutur tezyinlidir. Serlevhada cüz hakkında bilgilendirmeler, altın zemin üzerine beyaz mürekkeple ve kûfi hatla yapılmıştır. Bu bölümün dış kenarlarında tezyinli rozetler vardır. Bakara sûresinin 142-253. âyetlerini içeren cüzün başlangıcında besmele yoktur. Durak işaretleri, hamse ve aşır gülleri tezyinlidir ve aşır güllerinin içine, altın mürekkep ve kûfi hatla on rakamı ve onun katları yazılmıştır. Eserin 50b ve 51a sayfaları da serlevhaya benzer şekilde tezyinlidir. Levhaların üst ve alt kısmındaki panellere, siyah tahrirli altın mürekkeple ve kûfi hatla eserin ketebe yazılmıştır. Ayrıca 51a sayfasının sol-alt köşesinde *كتبه احمد بن السهروردي عفا الله تعالى عنه* – *Onu, Ahmed bin es-Sühreverdî yazmıştır. Yüce Allah onu affetsin-* şeklinde bir ibare vardır.

Ketebe:

Şekil 917: TSMK Emanet Hazinesi/250, Ketebe Sayfası, vr.50b-51a

.... في شهر رمضان المبارك من سنة اسني و سبعمائة هجرية على يد محمد بن احمد حامدا لله تعالى مصليا و مسلما.

Kûfî hatlı panellerde (okuyabildiğimiz kadarıyla) eserin Muhammed b. Ahmed tarafından H 702 senesinde, mübârek Ramazan ayında Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e salât ve selâm ederek tamamlandığı yazmaktadır.

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

TSMK E.H./247,249 ve 250 envanter numaralı eserlerin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi birlikte yapılmıştır.

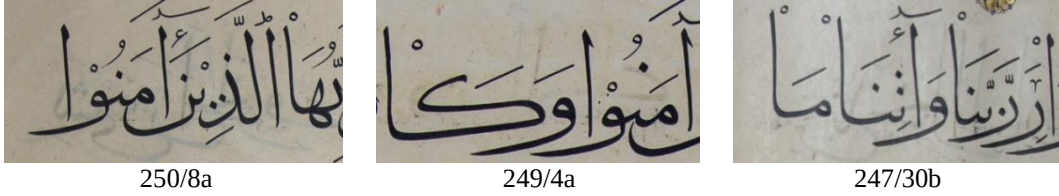
(الله) Lafza-i celâl: Terkip çoğunlukla tutarlı yapıdadır ama bu uyumu bozmayacak küçük farklılıklar görülmektedir. Terkibin aralıkları tutarlı genişliktedir. Sühreverdî’nin *lafza-i celâl*’inde *hâ*’ harfinin konumu satır çizgisine uzaktır. Yani harf, *lâm* harfinin ortasına değil, üst kısmına takılmıştır. Harfte kapalı döngü hareketiyle oluşan aralığın genişliği tutarlı değildir.

Şekil 918-920: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Lafza-i Celâl Örneği

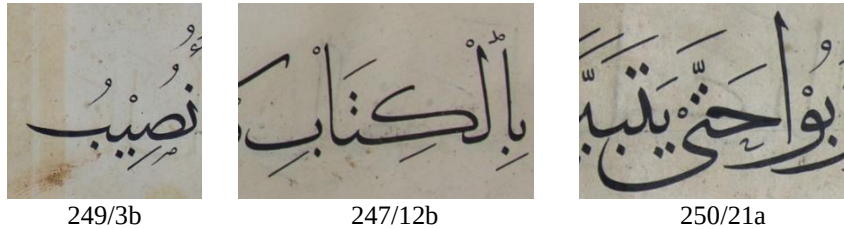
(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler çoğunlukla dik yapılmıştır. Nadiren hafif sola mâil konumlandırılan *elif*’ler de vardır. Harf, ince ve düzdür. İrtifâsı ise fazladır. Zülfeler bazen küt, bazen ince ve keskin şekliyle karşımız çıkar. Harfin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı çok azdır. *Elif*’ler ve dik harflerin paralelliği her zaman ritimli değildir. Yan yana gelen *elif*’lerin arasındaki mesafenin azlığı, satırın üst kısmındaki boşluğu dengelemektedir.

Şekil 921-923: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Elif Harfi Örneği

(ب) **Bâ’ Harfi:** Harfin başta ve ortadaki yazım şeklinde kalem hareketleri kararludur. Harfin müfred kullanımında çanak musattahtır ve çanağın ¼’lük son kısmı mukavverdir. Mukavver kısım zarif bir kıvrımla bitirilmiştir. Kelime sonlarında bazen harfin “mebsûta” şekli tercih edilmiştir.

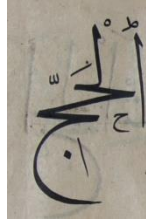
Şekil 924-926: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Bâ’ Harfi Şekillerine Örnekler

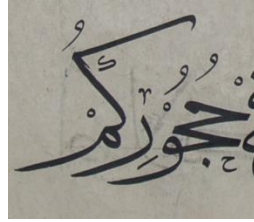
(ج) **Cim Harfi:** *Cim* harfinin başta kullanılan şeklinin üst parçasında çok az bir eğrilik vardır. Ayrıca parçanın sağ-alta meyil açısı her zaman aynı değildir. Harf, kelime

başında ve ortasında genel olarak sert ve düzümsü görünümündedir. *Cim* karnının yüksekliği fazladır ve karın sağ-alta sarkık bitirilmiştir. Karın yapımında takvîs hareketi simetriktr. Karnın yüksekliği yaklaşık 6-7 noktadır. Ayn karınları da benzer yükseklikte yapılmıştır.

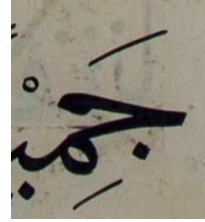
Şekil 927-929: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

250/25a

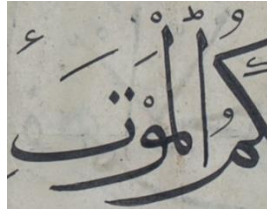
247/53a

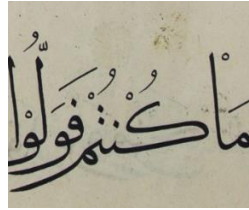
249/41a

(م) Mim Harfi: *Mim* harfinin başta kullanılan şekli kısık kalem hareketiyle başlar. Harfin bütün şekillerinde kalemin seyri nettir. *Mim* harfinin sonda birleşik mürsel şeklinde ise baş ile gövdenin birleşim yeri bazen haddinden incedir. Eserin tamamında harf yapısı tutarlıdır ve el hareketleri sağlamdır.

Şekil 930-932: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

247/31

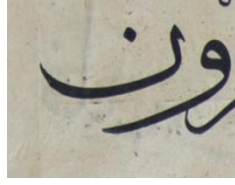
250/6b

249/28a

(ن) Nûn Harfi: Harfin başta kullanım şeklinde, yaklaşık 2-3 nokta yüksekliğindeki sola meyilli alışı zarif bir eğrilik verilmiştir. Ayrıca harfe ince ve keskin bir zülfe yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde kâse geniştir ve kâsenin mukavver kısmı keskin bitirilir. Kâseler bazen daha düz ve sık yapılmıştır.

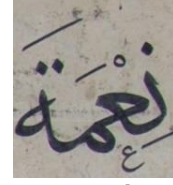
Şekil 933-935: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

250/49a

247/33b

249/40b

TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250 envanter numaralı eserler, isimsiz Bağdat Kur'ânı olarak adlandırılan setin farklı cüzleri olabilir. Çünkü yazmaların üslûbu ve kompozisyonu, Sühreverdî'ye atfedilen ve bu setin parçası olduğu düşünülen Metropolitan Sanat Müzesi/55.44 envanter numaralı eserle benzerlik göstermektedir. Ayrıca eserlerin kâğıt ölçüsü de benzerdir ve müzehhipleri Muhammed b. Aybek'tir. Cüzün bu şekilde adlandırılmasının sebebi, cildinde ve müstakil sayfaların herhangi bir yerinde vakfîye kaydı olmamasıdır.⁴¹⁷ Tabii Metropolitan/55.44 enavanter numaralı eserin farklı bir Kur'ân seti olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

İncelenen üç cüzün kitâbetinde üslûp birliği vardır. Ahmed b. es-Sühreverdî'nin bazı harfleri Yâkût üslûbundan farklıdır. Harflerin bir kısmı Sühreverdî'de daha estetik görünümdeyken, bir kısmı da klasik ölçüsünden uzaklaşmıştır. Sühreverdî, harflerin büyük çoğunluğunu ideal ölçüsünde yapmıştır. Kalem hareketlerinin temizliği sayesinde

⁴¹⁷ “Folio from a Qur'an Manuscript”, Metropolitan Museum of Art, erişim 20 Aralık 2022, <https://www.metmuseum.org/art/Collection/search/451203> Hattatının Ahmed b. es-Sühreverdî, müzehhibinin Muhammed b. Aybek olduğu 702/1302-3 yıllarında yazılmaya başlayan Kur'ân setinin İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın (öl. 703/1304) himayesinde yazılması muhtemeldir. Bk. David James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library: A facsimile Exhibition* (London: World Islam Festival Publication, 1980), 58; James, *The Master Scribe: Qur'ans of the 10th to 14th Centuries AD* (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art), 2:97.

harflerdeki derinlik, iç ve dış bükey hareketler rahatlıkla görülmektedir. Bu durum yazıyı latîf göstermiştir. Sayfanın genel görünümü âhenklidir. Harfler çoğunlukla serbest ve düz dizilmiştir. Bununla birlikte kitâbetin letâfetini azaltan bazı eksiklikler vardır. Satırların bir kısmında ya da aynı satır içinde bazı kelimelerde giriftlik görülmektedir. Dik harflerin dizilimde paralelliğe dikkat edilse de, her zaman arzu edilen ritim yakalamamıştır. Ama dik harfler, satırın üst kısmına dolgun görünüm verecek şekilde yerleştirilmiştir. Aynı denge satır altında mürsel harflerle sağlanmıştır. Ama mürsel harflerin de birbirine çok yakın yerleştirildiği satırlar vardır. Bazı harflerin ölçüsünde ve yapısında küçük farklılıklar görülmektedir. *Ayn* harfinin “ma‘kûd” formunda, harfin üst kısmının düz ve sağa meyilli yapıldığı örnekler vardır. İki gözlü *hâ* harfleri latîf görünümündedir. *Vav* başları bazen müdevver durmaktadır ve *vav* gözlerinin genişliğinde tutarlılık yoktur. *Boru kâf* geniş ve tereddütsüz yapılmıştır. İki parçalı *kâf*’da *kâf* kolunun yerine bazen mühmel *kâf* konulmuştur. Müfred ya da sonda birleşik *kâf*’larda mühmel *kâf*, dikey kısmın başlangıç yerine yakın konmuştur. *Cim* ve *ayn* karınları sağ-alta sarkık yani “müsbele” formdadır. Harflerin kâseleri muhakkak yazı türüne uygun olarak geniş yapılmıştır. Kâselerde kalem hareketleri zarif ve tutarlıdır. Yâkût’un kâselerinde görülen sülüs izleri Sühreverdî’nin üslûbunda kaybolmuştur. Kalemin incelik ve kalınlık oranı dengelenmiştir. Sadece bazı birleşim yerlerinde ve *ayn* harfinin baştaki şekillerinde bağlantı yerlerindeki incelik dikkat çekmektedir.

Harekeleme takrîben metin kaleminin 1/3’ü kalınlığında, özel bir kalemle yapılmıştır. Harekelerin yapısı ve kâğıda yerleşim açıları uyumludur. *Şedde*’de yukarı vuruşlar dik ya da çok hafif sola mâildir. Mühmel harfler, ilgili olduğu harfin altına çoğunlukla dik yerleştirilmiştir. *Ayn* mühmelinin yapısı ise tutarlı değildir. Bazen harekeler ile mühmeller birleştirilerek tezyinî unsur gibi kullanılmıştır. Tezyin işaretlerinden *tirfil* iki dallı palmiye ağacına benzemektedir. *Tirfil*’in dikey parçası uzun

yapılmıştır. *Mimli tirfil*'lerin görünümü klasik şeklinden farklıdır. Noktalar eşkenar dörtgen şeklindedir ve aralarında birlik vardır. Nokta ve harekelerin zarif ve âhenkli yapısı, satır istifini güzelleştirmiştir.

3.2.1.2. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi

Sühreverdî'ye atfedilen ve TİEM'de muhafaza edilen 2 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.2.1.2.1. (486) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 936: TİEM/486, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Şevval 718/ Kasım 1318

Yazının Türü: Nesih

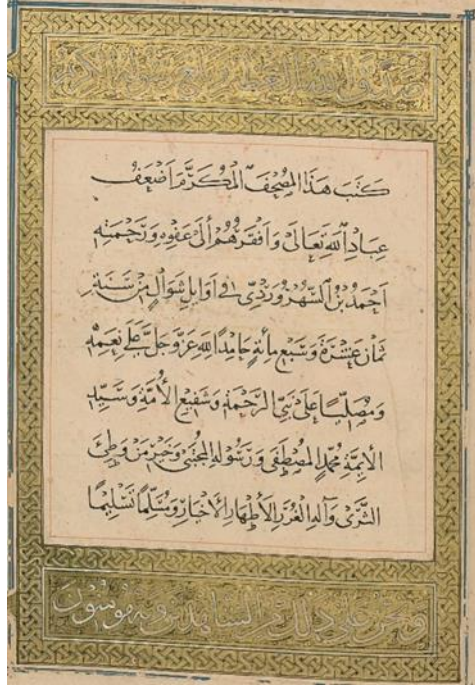
Cilt Ebadı: 27,5 x 35,6 cm

İnceleme Tarihi: 15.12.2022

Genel Özellikler:

Kahverengi deri cilt, soğuk baskı mülevven şemse tezyinlidir. Şemse, oval formda ve dilimlidir. Salbek, palmet formundadır. Şemse, salbek, köşebent ve kalın bordür yüzeyi rûmî ve bitkisel motiflerle bezenmiştir. Tezyinî unsurlar zencerek ve cedvelle çevrilidir. Kapak içi kahverengi deri ile kaplıdır ve çok sade şekilde tezyin edilmiştir. Madalyon şeklindeki şemse yüzeyinde bitkisel motif kullanılmıştır. Miklebli cildin sertâbına sülûs hatla Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri yazılmıştır. Krem renk âharlı kâğıtlara yazılan eser, 279 varaktır ve siyah mürekkeple ve nesih hatla 13 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 1a sayfasında Sultan II. Bayezid (öl. 1512) ile Sultan I. Mahmut'un (öl. 1754) mühürleri basılmıştır. 1b ve 2a sayfalarında, simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi bulunmaktadır. 2a sayfasında, levhanın üstündeki kenar boşluğunda Arapça yazılan ve “*Bu Mushaf-ı Şerîfi 917 senesinde camiye vakfettim*” anlamında bir not vardır. 2b ve 3a sayfaları serlevha tezhiplidir. Levhaların üst kısmındaki dikdörtgen panellerde Fâtiha ve Bakara sûresinin başlığı ve sûrelere ait bilgi, alt kısmındaki panellerde Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve sülûs hatla yazılmıştır. Dikdörtgen panellerin dış kenarlarında yağmur damlası şeklinde rozetler vardır. Mushafta sûre başlıkları tezyinli paftalara, beyaz ve altın mürekkeple ve sülûs hatla yazılmıştır. Cedvelle sınırlandırılmayan metin alanında duraklar, çiçek motifi ile gösterilmiştir. Hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Secde ve hizb yerleri kırmızı mürekkeple ve yazı ile gösterilmiştir. Secâvend işaretleri de kırmızı mürekkepledir. Cüz geçişleri kenar boşluklarında, tezyinli dikdörtgen paftaların içine cüz numarasının yazılması ile belirtilmiştir. 277b-278a sayfaları da serlevha şeklinde tezyinlidir. Eserin ketebe kaydı 278a sayfasındadır ve nesih hatla 7 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 278b-279b sayfalarında siyah renk ağırlıkta olmak üzere çeşitli renk mürekkeple ve ta'lik hatla yazılı *Tefeü''l-nâme-i Kur'ân* vardır. 1a sayfasındaki mühürler 278a sayfasına da basılmıştır.

Ketebesi:

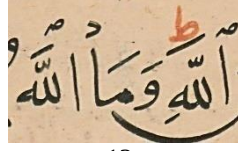
كتبه هذا المصحف المكرم اضعف عباد الله تعالى و افقرهم الى عفوه و رحمته احمد بن السهروردي في اوائل شوال من سنة ثمان عشرة و سبع مائة حامدا لله عز و جل على نعمه و مصليا على نبي الرحمة و شفيع الامة و سيد الأئمة محمد المسطفى و رسوله المجتبي و خير من وطئ الثرى و آله الغرر الاطهار الأخيار و سلمنا تسليما.

“Bu değerli Mushafı, Cenâb-ı Hakk'ın kullarından en zayıf ve O'nun affına ve rahmetine en muhtaç olan Ahmed bin es-Sühreverdi, 718 yılının Şevval ayının ilk günlerinde, Allah'a (azze ve celle) lütuf ve kereminden dolayı hamd ederek ve ümmetin şefaatchisi ve imamların efendisi, rahmet peygamberi, seçkin elçisi, toprağa ayak basan en hayırlı kimse olan Muhammed Mustafa'ya, onun hayırlı, temiz ve parlak ailesine sâlat ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkipte *lâm* harfleri sola meyillidir. Fakat meyil açısında birlik yoktur. Bu durum derin kavislerin yapısını farklılaştırmaktadır. İlk *lâm* 'ın irtifâsı bazen ikinci *lâm* 'dan fazladır. Bazen de *lâm* harflerinin irtifâsı eşit durmaktadır. *Hâ* ' harfleri çoğunlukla keskin dönüşlü ve dar yapılmıştır.

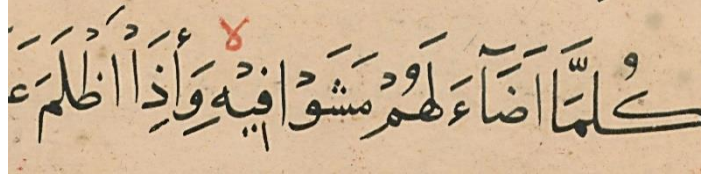
Şekil 938: TİEM/486, Lafza-i Celâl Örneği

12a

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler dik ya da hafif sola meyilli yapılmıştır. Bazı *elif*’lerde kalem ağzı harfin başından itibaren gizlenmiştir. Bu durumda *elif* çok ince durmaktadır. Ayrıca harfin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı vardır. Sonda birleşik *elif*, müfred *elif*’den daha kalındır. *Elif*’ler ve dik harfler arasında tenâsüp yoktur.

Şekil 939: TİEM/486, Elif Harfî Örneği

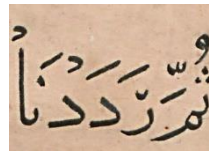
4a

(د) **Dal Harfi:** Müfred *dal* harfinin üst kolu düz hareketle yapılmıştır. Ayrıca harfin genişliği bazen ideal ölçüden bir nokta kadar fazladır. Bu fazlalık harfi daha yayvan göstermektedir. Harfin sonda birleşik şeklinde çanağa benzer parçanın genişliği, 2-3 nokta arasında değişmektedir.

Şekil 940-941: TİEM/486, Dal Harfî Şekillerine Örnekler

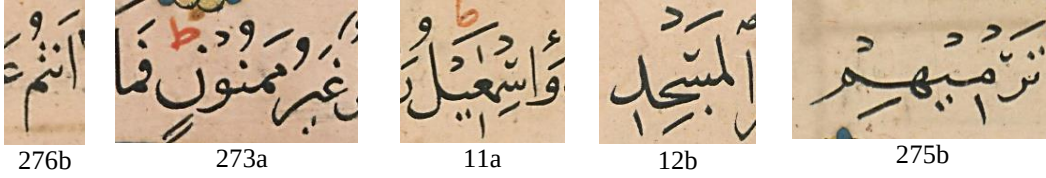
5b

273a

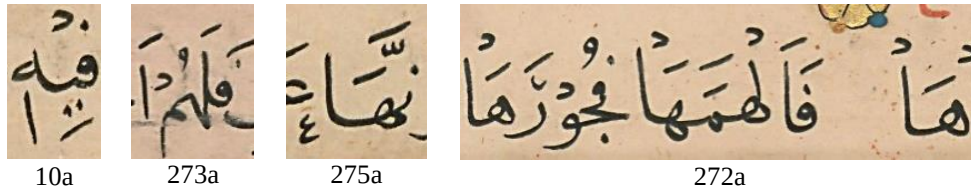
(م) **Mim Harfi:** Harfin başta kullanımında dönüş hareketi keskindir ve göz bazen açık, bazen kapalı yapılmıştır. Harfin ortada kullanılan şeklinde çoğunlukla göz kapalıdır. Kelime sonunda kullanılan mürsel *mim* klasik ölçüsündedir. Sonda birleşik, goncaya benzyen *mim*’de ise kalem hareketleri çoğunlukla zariftir. Bükülmüş formdaki *mim*’in ölçüsünde ise kararsızlık vardır.

Şekil 942-946: TİEM/486, Mim Harfî Şekillerine Örnekler

(٥) **Hâ' Harfi:** Harfin başta kullanılan kedi gözlü formunda gözler bazen orantılıdır, bazen soldaki göz küçük yapılmıştır. Ama harfin ideal ölçüsünde yapıldığı örnekler çoktur. *Hâ'*’nın iki gözlü şekli kelime ortasında dik harfler dışında bir harfle birleştiğinde harfin görünümü kelebek kanadını andırmaktadır. Yani kalem hareketi daha kıvraktır. Harfin kelime ortasında kullanılan mukavver şekli bazen basık görünümde olsa da, çoğunlukla üstteki parça daha dar ve uzun yapılmıştır. Karınca hortumu şeklindeki *hâ'*’da kalem hareketi düz ve serttir. Harfin sonda birleşik, arkaya yaslanmış şeklinde dönüş hareketi bazen yumuşak, bazen sert ve keskindir.

Şekil 947-950: TİEM/486, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

(٦) **Vav Harfi:** Vav başlarında dönüş hareketi çoğunlukla keskindir ve başın arkaya yatırıldığı örnekler vardır. Mürsel vav’da gövde bazen direkt başa bağlanmış, bazen de bir noktalık boyun kısmıyla bağlantı sağlanmıştır.

Şekil 951: TİEM/486, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

Mushafta müfredât ve mürekkebât nesih hattın klasik ölçüsüne yakındır. Köşeli ve müdevver hareketler belirgin şekilde birbirinden ayrılmıştır. Kalem hareketleri akışkan ve emindir. Bununla birlikte genel sayfa görünümünün estetiğini azaltan unsurlar vardır. Harflerin yapısı bazen ideal orandan daha köşeli ve düzdür. Kalemin incelik ve kalınlık

uyumu her zaman sağlanamamıştır. Dik harfler arasında uyumun olmadığı satırlar vardır. *Boru kâf* da dönüş hareketi köşeli ve nettir. Harfin kaşı incedir. *Bâ* ' çanağının mukavver kısmında birlik yoktur. Bazen takvîs geç verilmiş ve çanak düzümsü yapılmıştır. Bazen de, çanak geniş, derin ve müdevver görünümündedir. *Nûn* ve *sin* gibi harflerde keşîdeler derindir. Keşîdeli ve mürsel harfler bazen küt bitirilmiştir. *Ayn* harfinin başta kullanım şekilleri basık ve geniştir. *Ayn* karnı ile baş kısmı hizalandığında bazen karnın çok solda kaldığı görülmektedir. Harflerin satıra dizilimi ne çok sık ne serbesttir. Harfler ve kelimeler arasındaki mesafe her zaman dengeli değildir ama sayfa kompozisyonu güzel durmaktadır.

Harekeleme metin kalemiyle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı uyumludur. *Cezm* harekesinin ağzı açık şekli kullanılmıştır. *Ötre*'nin uzantısı ince ve kısadır. *Şedde* çoğunla dik yapılmıştır. Mühmel harflerin yapısında birlik yoktur. Tezyin işaretlerinden *tırnak* ve *hilâl* kullanılmıştır. Noktalama ise çok özenli değildir. Kalemin erken kaldırılmasından kaynaklı bazı noktaların yapısı bozulmuştur. Fakat mühmel harfler, tezyin işaretleri ve noktalar kitâbetle bir bütün olarak değerlendirildiğinde sayfa görünümü etkileyicidir.

3.2.1.2.2. (538) Envanter Numaralı Kur'ân'ın Bir Bölümünü İçeren Eser

Şekil 952: TIEM/538, vr.153b-154a

Tarih Kaydı: 707/1308⁴¹⁸

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 48,5 x 70,8 cm

İnceleme Tarihi: 17.12.2022

Genel Özellikler:

Siyah deri cilt, soğuk baskı şemseye sahiptir. Şemse, oval formda ve dilimlidir. Salbekli şemsenin yüzeyi ile köşebentler bitkisel motiflerle süslenmiştir. Salbek, palmet şeklindedir. Kitap kenarları tahrif olduğu için siyah bant yapıştırılmıştır. Kapak içleri

⁴¹⁸ Farhad ve Rettig, “Kur’ân Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri”, 197.

ebruli kâğıt ile kaplıdır. 201 varaktan ibaret eserde krem renk âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Münâvebeli şekilde altın ve siyah mürekkeple ve muhakkak hatla yazılan sayfalar, 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Eser; 1,8, 10. cüzlerden bölümler ile 17. cüzü içermektedir. Muhtemelen eserin günümüze intikal eden cüzleri birleştirilmiştir. 1b ve 146b sayfalarında tezhibli bir levha bulunmaktadır. 1b sayfasının alt ve üst panellerinde kûfî hatla sûrenin kaç âyetten ve kelimedenden oluştuğuna dair bilgi vardır. 2a sayfasında eser, Bakara sûresi 9. âyetin devamıyla başlamaktadır. Sûre başlıkları tezyinli dikdörtgen paftaların içine çeşitli renk mürekkeple, kûfî ve sülûs hatla yazılmıştır. Serbest bir alana yazılan Kur'ân metninde duraklar madalyonlarla gösterilmiştir. Hamse ve aşır gülleri madalyon ve yağmur damlası formundadır. Eserde tezyinî unsurların hepsi altın ağırlıklıdır. 94b ve 95a sayfalarında 8. cüzün sonunu işaret eden paneller vardır. 95a sayfasında, panelin dış kenarına dikine yazılmış bir notta, eserin 707/1308 yılında yazıldığı belirtilmiştir. 146a sayfasında altın mürekkeple ve tevkî' hatla eserin İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu'nun (1304-1316) emriyle yazıldığı bilgisi vardır. Sayfanın kenar boşluklarındaki Arapça vakfiyede, eserin Sultan Süleyman'ın başveziri Rüstem Paşa tarafından Şehzâde Mehmed'in türbesine 951 yılında, şaban ayının ilk on günü içinde/18-27 Ekim-1544'te vakfedildiği belirtilmektedir. 200b ve 201a sayfaları da serlevha şeklinde tezhiblidir. Geçme motifli altın cedvelle sınırlandırılan alanda eserin son âyetleri beynessutur tezyinlidir. Levhaların içine, Kur'ân metninin bittiğini gösteren geleneksel zikir ifadeleri beyaz mürekkep ve sülûs hatla yazılmıştır. Eserin ferâğ kaydı yoktur. Kur'ân yazması Sultan Olcaytu için hazırlanan Mushafın bir bölümü olduğundan, hattatının Ahmed b. es-Sühreverdî olduğu düşünülmektedir. Eserin müzehhibi ise Muhammed bin Aybek'tir.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Lings, *Kur'ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, 57.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴²⁰

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte ilk *lâm* hafif sola meyillidir ve zülfelidir. Zülfeler keskin ve incedir. Aralıkların geniş olması terkiibi ideal ölçüden uzaklaştırmıştır. *Lâm* harfine takılan *hâ* ' harfî ise küçük yapıldığından terkipte orantılı durmamaktadır. *Lafza-i celâl*'de kalem kalınlığı her zaman insicamlı değildir.

Şekil 953: TİEM/538, Lafza-i Celâl Örneği

106b

(إ) **Elif Harfi:** Müfred *elif*ler dik ya da hafif sola meyillidir. Kalem, aşağı doğru düz bir şekilde çekilmiştir ve harf sola kıvrım hareketiyle bitmiştir. Harfin irtifâsı yüksektir. Yan yana gelen *elif*'lerin arasındaki mesafe azdır. *Elif* ve dik harflerde el hareketleri tereddütsüz ve sağlamdır.

Şekil 954: TİEM/538, Elif Harfî Örneği

2a

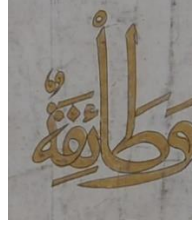
⁴²⁰ Aynı Kur'ân setinin parçası olan TSMK E.H./243 envanter numaralı eserin değerlendirmesi de bu eserle yapılmıştır.

(ط) **Tâ' Harfi:** *Tâ'* harfinin ölçüsünde birlik yoktur. Sanatkâr, harfleri satıra sığdırma endişesinden dolayı harfin genişliğini bazen bir nokta kadar azaltmıştır. Badem şeklindeki gözün yüksekliği 1-2 nokta arasında değişmektedir.

Şekil 955-956: TİEM/538, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler

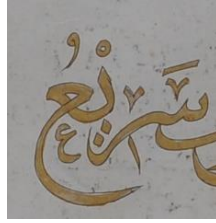
125a

95a

(ع) **Ayn Harfi:** *Ayn* harfinin kelime başında ve ortasında kullanım şekilleri bazen kalem kalınlığına göre hacimsiz durmaktadır. Genel olarak harfin yapısı tutarlı, kalem hareketleri net ve takip edilebilirdir. Siyah mürekkeple yazılan satırlarda dönüş ve kıvrım yerleri bazen haddinden incedir.

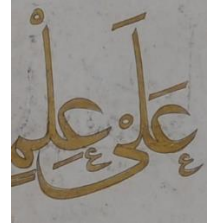
Şekil 957-959: TİEM/538, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

58b

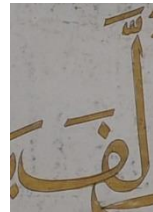
43a

80a

(ف) **Fâ Harfi:** *Fâ* başları çoğunlukla yukarı kalkık şekilde yapılmıştır. Harf, kelime ortasında insicamlı yapıdadır. *Fâ* çanaklarının genişliği bazen satırdaki yerine göre azaltılmıştır.

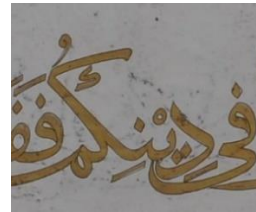
Şekil 960-962: TİEM/538, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler

125a

144a

115a

(ك) **Kâf Harfi:** Harfin iki parçalı şeklinde *kâf* bacağı düz yapılmıştır ve kol, ideal ölçüsünden kısadır. Bu durum harfteki dengeyi bozmuştur. *Boru kâf* ın genişliği de bazen azaltılmıştır. Altın mürekkeple yazılan satırlarda *boru kâf* çoğunlukla dar yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinin dikey kısmında kalem hareketleri sert ve düzdür. Çanak ise bazen düz, bazen daha kıvrak ve müdevver hareketlerle yapılmıştır.

Şekil 963-965: TIEM/538, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

75a

65a

94b

Eser, Olcaytu Bağdat Ku'rân'ı olarak bilinen 1307 ve 1313-13 yılları arasında tamamlanmış Kur'ân setinin bir bölümüdür. Olcaytu'nun Kuzeybatı İran, Sultaniye'deki türbesi için yazdırılmıştır. Kalkaşendî'nin Mushafların yazıldığı kâğıtları sınıflandırmasına göre Bağdadî ebat olarak nitelendirdiği bilinen en eski örnektir.⁴²¹ Yazıldığı devir itibarıyla kitâbet, latîf, akışkan ve kavî el hareketlerinin hâkim olduğu ihtişamlı bir görünüme sahiptir. Genel olarak muhakkak hattın özelliklerini gösteren eserde bazı harfler sülüs karakterini andırmaktadır. Altın ve siyah mürekkeple yazım, eseri daha canlı ve dikkat çekici hâle getirmiştir. Fakat kalem kalınlığı siyah mürekkeple yazılan satırlarda daha azdır. Bu durum harflerin genel görünümünü ve ölçüsünü etkilemiştir. Ayrıca bu satırlarda dik harfler incedir. Altın mürekkeple yazılan satırlarda ise bazen ince, bazen kalın yapılmıştır. Dik harfler arasında mükemmel bir uyumun

⁴²¹ Farhad ve Rettig, “Kur'ân Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri”, 197.

olduğunu söylemek zordur. Yine siyah mürekkeple yazılan satırlarda kalem hareketleri keskindir. İniş, çıkış ve dönüşlerde, harflerin birleşim yerlerinde bazen aşırı incelme görülmektedir. Ayrıca bu satırlarda harflerin gözü ya da göze benzeyen aralıklar altınla doldurularak tezyin edilmiştir. Harfler satıra sık bir şekilde dizilmiştir. Satır sonlarında harfler bazen girift görünümündedir. Bu görünümü gidermek için bazen harflerin ölçüsü azaltılmış, bazen de harfler sol-üste meyilli dizilmiştir. Harflerin satır sonunda sol-üste meyilli dizilimi yazıya hareketlilik katan istif özelliği olarak da karşımıza çıkar.

Harekeler, mühmeller ve tezyin işaretleri harflere çok yakın konumlandırılmıştır. Bu durum yazı estetiğini olumsuz etkilemektedir. *Üstün* ve *esre*'lerin açısında her daim birlik sağlanamamıştır. *Cezm* müdevver şekildedir ve *şedde* sağ-üste meyilli yapılmıştır. Mühmeller, kitâbet ile uyumlu güzelliğindedir. *Hâ'* mühmelinin sağa doğru ayağı vardır. İki *kollu kâf*'larda mühmel *kâf*, bacak ve kolun kesiştiği yere konmuştur. Noktalar ise muntazam yapıdadır.

3.2.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

3.2.2.1. Chester Beatty Kütüphanesi

Chester Beatty Kütüphanesi'nde yer alan ve Sühreverdî'ye atfedilen 1 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.2.2.1.1. (1467) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 966: CBL/1467, vr.10b-11a

Tarih Kaydı: 701/1301-1302

Yazının Türü: Münâvebeli (Sülüs-Nesih)

Cilt Ebadı: 27,5 x 19 cm⁴²²

İnceleme Tarihi: 24. 12.2022

Genel Özellikler:

Kırmızı sade deri ile ciltli eserde kapak içleri ebruli kâğıt ile kaplıdır ve cilt, mikleblidir. Dış kapağın yüzey süslemesinde gülçe motifleri görülür. 463 varaktan ibaret eser, krem renk âharlı kâğıtlara yazılmıştır. İlk ve son satır sülüs, ortadaki 6 satır nesih

⁴²² Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 40. Veriilen ölçü, cilt ya da metin alanı şeklinde belirtilmemiştir.

hattıyla münâvebeli olarak tertîb edilen Mushafın metninde siyah mürekkep kullanılmıştır. Kapaktan sonraki ek sayfadaki vakfiyede, eserin Müftü Abdülhamid Efendi tarafından 1282 senesinde, hâfız-ı kütüp Müsevvidzâde Mehmet Efendi'ye vakfedildiği bilgisi vardır. Serlevha tezhipli 1b ve 2a sayfalarında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 6 satır şeklinde ve nesih hat ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Bu sûrelerin başlığında altın mürekkep kullanılmıştır. Tarafımıza gönderilen referans sayfalarda diğer sûre başlıkları, siyah tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatla, tezyinsiz yazılmıştır. Duraklar, altınla renklendirilmiş çiçeklerden oluşur. Hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Eserin ketebe kaydı ikiye bölünmüş şekilde, 492b ve 493a sayfalarının alt kısmında yer almaktadır. Ketebe, siyah mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Tarih kaydı ise kırmızı mürekkeple ve sülüs hatladır. 493a sayfasının sol-alt kısmında eserin Muhammed bin Abdülaziz el Ahbârî⁴²³ tarafından toplandığına dair not vardır.

Ketebesi:

Şekil 967: CBL/1467, vr.492b-493a

كتبه احمد بن السهروردي حامدا لله تعالى و نعمة و مصليا على نبيه محمد عترته الطاهرين الطيبين
مسلمًا في شهور سنة احدى و سبعمائة الهجرية.

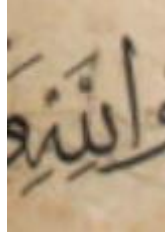
⁴²³ James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library A Facsimile Exhibition*, 19. (Verilen isim eserin çekim kalitesi iyi olmadığı için tarafımızca okunamamıştır.)

“Onu, Ahmed b. es-Sühreverdî, yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve onun pak ve iyi ailesine salât ve selâm ederek 701 senesinin aylarında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴²⁴

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin genel sayfa görüntüsü bazen sola meyilli, bazen de düzdür. *Lâm* harflerinin irtifâsında takriben yarım nokta kadar farklılık görülmektedir. Derin kavislerin genişlikleri tutarlı değildir. *Hâ*’ harfi düz bir şekilde aşağı iner ve keskin bir dönüşle bitirilir. Bu nedenle harf sert görünümündedir ve âhenkli değildir.

Şekil 968: CBL/1467, Lafza-i Celâl Örneği

425b

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler çoğunlukla muhakkak *elif*’i gibi dik yapılmıştır ve harf sola kıvrımla biter. *Elif* bazen düz yapılmıştır, bazen de harfin sadrına ve gövdesine hafif bombe verilmiştir. Zülfeler tutarlı yapıda değildir. Sonda birleşik *elif*’ler ise daha ince durmaktadır.

Şekil 969: CBL/1467, Elif Harfi Örneği

5b

⁴²⁴ Fotoğraf kalitesi düşük olduğu için sadece sülüs satırlar değerlendirilmiştir.

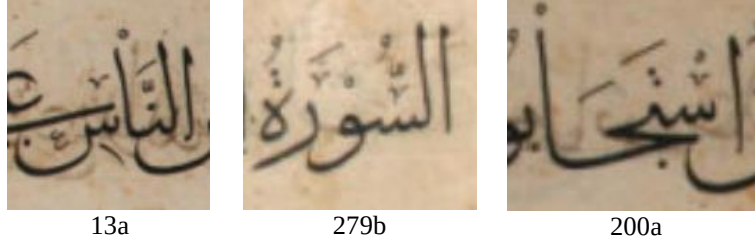
(ح) **Ha Harfi:** Harfin kelime başında kullanılan şekillerinde kalem hareketleri düz ve serttir. Açık *ha* harflerininin başlangıç hareketi bazen zülfe gibi sivri yapılmıştır ve harfin üst parçasıyla kaynaşmamış görünümündedir. *Ha* harfinin ortada kullanılan şeklinde ise genişlik yaklaşık 5 noktadır.

Şekil 970-973: CBL/1467, Ha Harfi Şekillerine Örnekler

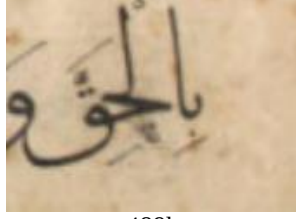
(س) **Sin Harfi:** *Sin* harfinde dişler bazen sağa meyilli, bazen düz yapılmıştır. Dişlerin arasındaki kavisler derindir. Harfin kâsesi, sülüs hat karakterine uygun olarak derin ve müdevver olduğu gibi karevârî ve düzümsü şekilde de görülmektedir.

Şekil 974-976: CBL/1467, Sin Harfi Şekillerine Örnekler

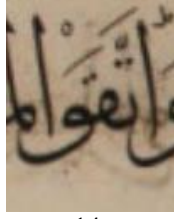

(ق) **Kaf Harfi:** Harfin başta kullanım şeklinde *kaf* başları tutarlı değildir. Başın dönüş hareketi genelde müdevverdir. Harfin ortada kullanım şeklinde birlik vardır. *Kaf*'ın sonda birleşik kullanımında ise kâse, geniş ve derindir. Kâsedeki kavis yerine bazen geç kalınmıştır. Dolayısıyla bu kâselerde harf yapısı ideal ölçüsünden uzaklaşmıştır.

Şekil 977-979: CBL/1467, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler

489b

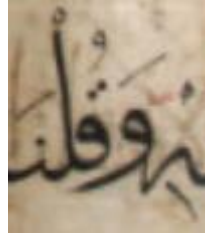
14a

195a

(ج) **Vav Harfi:** Özellikle müfred vav harfinde başın sırt kısmında hafif kamburluk vardır. Mürsel vav'ların başı bazen gövdeye göre büyük yapılmıştır. Bu durum harfe ibtidâî görünüm vermiştir. Harf yapımında kalem hareketleri kararsızdır.

Şekil 980-981: CBL/1467, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

5b

6a

Eserin tarafımıza gönderilen referans sayfaları kaliteli fotoğraflanmamıştır. Bu yüzden değerlendirmemize nesih hatlı satırlar dâhil edilmemiştir. Sadece sülüs hatla yazılan ilk ve son satırlardan alınan örnekler üzerinden Ahmed b.es- Sühreverdî'nin sülüs yazısı hakkında yorum yapılmıştır. Eserin kitâbeti, Sühreverdî'nin muhakkak hatlı eserleriyle kıyaslandığında ibtidâîdir. Kalem hareketleri tereddütlüdür ve harf yapılarında ölçü uyumsuzluğu görülmektedir. Çizgiler sülüs hat karakterine göre bazen sert durmaktadır. Kıvrımlar ve kavislerde de kimi zaman abartılı hareketler görülmektedir. Kalemin kalınlık ve incelik orantısı her zaman sağlanamamıştır. Özellikle dik harflerde ve harflerin birleşim yerlerinde bazen aşırı incelme görülmektedir. Harfler satıra bazen sık, bazen serbest dizilmiştir. Satır istifinde, satırın üst ve altında kalan boşluklar her zaman dengelenememiştir. Bu durum satır âhengini bozmuştur.

Harekeleme metin kaleminden ince bir kalemle yapılmıştır. Bazı satırlarda harekelerin harflere göre konumunda ideal oran yakalanamamıştır. *Üstün* ve *esre* 'lerin

açısı genel teâmüle göre daha diktir. Mühmellerin yapısı çoğunlukla uyumludur. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. Noktaların yapısında genel olarak birlik olsa da, bazı noktalar harfle kaynaşmamış şekilde konumlandırılmıştır.

3.2.2.2. Metropolitan Sanat Müzesi

Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan ve Sühreverdî'ye atfedilen 1 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.2.2.2.1. (55.44) Envanter Numaralı Cüz

Şekil 982: Metropolitan Sanat Müzesi/55.44, Ketebe Sayfası

Tarih Kaydı: 707/1307-8

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 51,3 x 36,8 cm⁴²⁵

İnceleme Tarihi: 24. 12.2022

Genel Özellikler:

Bu sayfa, Ahmed b. es-Sühreverdî'ye atfedilen isimsiz Kur'ân setinin 30.cüzünün ikinci yarısını içeren bölümün ketebesidir.⁴²⁶ Eserin üslûbu ve yazımında kullanılan kâğıdın ölçüsü, TSMK E.H./247, 249 ve 250 envanter numaralı eserlere benzemektedir. Ayrıca 2. cüzü ihtivâ eden TSMK E.H./250 envanter numaralı eser, H 702 tarihlidir. 30. cüzün bir kısmını içeren Metropolitan/55.44 envanter numaralı eser ise H 707 tarihlidir. Bu durumda Sühreverdî'nin ne kadar sürede Kur'ân setini bitirdiği bilgisi önemlidir. Fakat bu konuyla ilgili elimizde veri yoktur.

Bu eserin cildinde ve müstakil sayfalarının herhangi bir yerinde vakfiye kaydı yoktur. Bu nedenle isimsiz Bağdat Kur'ân'ı olarak adlandırılmaktadır. Cilâlı krem renk âharlı kâğıda, siyah mürekkep ve muhakkak hatla yazılan eserde yazı, sanatsal değeri hâiz, dengeli ve akıcıdır. Bağdat'ta yazılan bu eserin hâmisinin kim olduğu bilinmemektedir. Muhtemel adaylar İlhanlı hükümdarı Sultan Gazan (öl. 703/1304), Sultan Olcaytu, vezir Sadüddîn Sâvecî (öl. 711/1312) veya Reşidüddîn'dir. (öl. 718/1318) Eser 1301'de inşa edilen Sultan Gazan türbesi için yazılmış da olabilir. Eserin müzehhibi ise Muhammed bin Aybek'dir. İbn Sühreverdî her yıl yaklaşık sekiz cilt istinsah etmiştir. İbn Aybek ise bu eserlerin sadece dördünü tezhiplermiştir.⁴²⁷ İsimsiz

⁴²⁵ "Folio from a Qur'an Manuscript".

⁴²⁶ "Folio from a Qur'an Manuscript".

⁴²⁷ "Folio from a Qur'an Manuscript".

Bağdat Kur'ân'ının 26. cüzü veya cüzün bir bölümü 50.12 erişim numarası ile yine Metropolitan Sanat Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Müzenin web sitesine bu eserden zahriye tezhibli bir sayfa referans olarak konmuştur. Bu eserin de müzehhibi Muhammed bin Aybek'tir.⁴²⁸ Eserin zahriyesi, TSMK E.H./249 ve 250 envanter numaralı eserlerin zahriyesini andırmaktadır.

Ketebe: Eserin ketebesinde ilk ve son satırlar altın mürekkeple ve kûfî hatla, ortadaki 3 satır siyah mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Kûfî ve muhakkak hatlı satırlar metin olarak birbirinin devamı şeklinde değildir. Muhtemelen kûfî satırların dua ve zikir ifadeleri içeren başlangıç kısmı diğer sayfadadır. Ketebe kaydı şu şekildedir;

Metin:

Kûfî Satırlar:

بغداد تم اها الله تعالى في شهور سنة سبع و سبعمائة هلالته

Bu satırlardan eserin Bağdat'ta, 707 yılının aylarında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Muhakkak Satırlar:

احمد بن السهروردي البكري حامدا لله و مصليا على نبيه محمد و آله و صحبه و مسلما

“Ahmed bin es-Sühreverdi el-Bekrî Allah'a hamd ederek ve peygamberi Muhammed'e, ailesine ve ashâbına sâlat ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

⁴²⁸ “Opening Folio of the 26th Volume of the ‘Anonymous Baghdad Qur'an’, Metropolitan Museum of Art, erişim 20 Aralık 2022, <https://www.metmuseum.org/art/Collection/search/451015>

Literatürde ketebesinde “Bekrî” nisbesinin bulunduğu eserin Ahmed b.es-Sühreverdî ‘ye aidiyetine şüpheyile bakılmıştır. Çünkü bu nisbe sadece bu eserde vardır. Ketebe sayfası diğer sayfalardan tezhip, kalem türü, imzanın ve tarihin konumlandırılmasındaki farklılık açısından tekrardan değerlendirilmelidir.⁴²⁹

Metropolitan Sanat Müzesi ile iletişime geçmemize rağmen eserin diğer sayfalarına ulaşamamıştır. Bu nedenle ketebe sayfası ve diğer sayfaları karşılaştırma imkânımız yoktur. Ama kanaatimizce eser, Ahmed b. es-Sühreverdî’ye aittir ya da onun yazısı çok iyi taklit edilmiştir. Çünkü elimizde bulunan TSMK E.H./247,249 ve 250 envanter numaralı eserlerle Metropolitan/55.44 numaralı eserin ketebesinde üslûp birliği vardır. Fakat Metropolitan/55.44 numaralı eserin ketebesi, kullanılan mürekkebin koyu renk ve kalemin daha kalın olmasıyla diğer eserlerden ayrılmaktadır. Ayrıca “Bekrî” ifadesinde *kâf* harfinin bacak ve kol uyumu diğer eserlere göre iyi değildir. Yine bu ifadede *râ-ı mudğame* ve *kâf* kolunun altına yerleştirilen mühmel *kâf* diğer eserlerde daha sağlam ve akıcı el hareketleriyle yapılmıştır. Ketebede müfred *elif*’ler dik ya da çok hafif sola mâildir. Ama çok az sola kıvrımla biten *elif* de vardır. *Lafza-i celâl* klasik ölçüsündedir. Müfred *dal* harfi “maktûfe” formdadır. Yani satır çizgisine yakın kolunun kuyruğu az koparılmış şekildedir. *Nûn* kâselerinin genişliği yaklaşık 8 noktaya kadar çıkabilmektedir. Kâsenin ¼’lük mukavver kısmında derinlik belirgindir. Vav başı ve uzantısı arasında uyum vardır ve badem şeklindeki göz, klasik ölçüsündedir. Harfler satıra âhenkli ve dengeli şekilde dizilmiştir. Ama Sühreverdî kelimesinde harflerin sıkışık görünümü dikkat çeker.

⁴²⁹ Semsar, “Ahmad al-Suhrawardî”, 344-345.

Harekeler ve mühmel harfler ideal ölçüsüne çok yakındır. Noktalar uyumlu yapıdadır ve noktalama yazı ile kaynaşmış görünümündedir.

3.3. MÜBÂREKŞAH es-SUYÛFÎ'YE AİT MUSHAF

Tablo 3: Çalışmamız Kapsamında Mübârekşah es-Suyûfî'ye Ait Mushaf

Yer	Eser	Envanter Numarası	Tarih
TSMK	Mushaf-ı Şerîf	Yeniler/365	744/1343-4

3.3.1. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi

Çalışmamız kapsamında Mübârekşah es-Suyûfî'ye atfedilen ve TSMK'da bulunan 1 eserin genel özellikleri şu şekildedir;

3.3.1.1.Yeniler/365 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 983: TSMK Yeniler/365, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 744/1343-4

Yazının Türü: Muhakkak (Muhakkak-ı hafî)

Cilt Ebadı: 26 x 37,5 cm

İnceleme Tarihi: 07.01.2023

Genel Özellikler:

Kahverengi deri cilt, soğuk baskı tekniği ile tezyinlidir. Daire şeklindeki şemse, dilimlidir. Şemsenin salbeğe üçgen görünümdeki bağlantısı, şemseyi oval forma yaklaştırmıştır. Şemse yüzeyi geometrik motiflerle tezyinlidir ve dilimlerin uçlarında düğüm motifi vardır. Köşebentler şemseyi oluşturan dilimlerden yapılmıştır. Tezyinî unsurlar zencerek ve cedvelle çevrelenmiştir. Zencerekten sonraki kenar bezemeleri cildin tamiri esnasında kapatılmıştır. Miklebli cildin kapak içi ise kâğıtla kaplıdır. Eser, 251 varaktan ibarettir ve krem renk âharlı kâğıtlara 15 satır şeklinde, siyah mürekkeple ve hafif muhakkak hatla yazılmıştır. Üç panele ayrılan simetrik levhalardan oluşan serlevha, 1b ve 2a sayfasındadır. Serlevhanın ortasındaki panelde Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, 5 satır şeklindedir ve metin, beynessutur tezyinlidir. Serlevhada sûre başlığı ve sûreye dair kısa bilgilendirme, altınla tahrirli beyaz mürekkep ve kûfi hatla yapılmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları ise sade tezyinli dikdörtgen panellerde, beyaz tahrirli altın mürekkeple ve sülüs hatladır. Kur'ân metni cedvelsiz alana yazılmıştır ve metinde âyetler birbirlerinden altınla renkelendirilmiş çiçeklerle ayrılmıştır. Hamse ve aşır ifadelerinin tezyinli güllerin içine kûfi hatla yazıldığı eserde cüz geçişleri, kenar boşluklarında altın mürekkeple ve tevkî' hatla, rakamların Arapça yazımıyla gösterilmiştir. Eserin ketebeşi 251a sayfasında, Kur'ân'ın bitimine işaret eden tesbihlerle birleştirilerek yazılmıştır. Ketebeşinin ilk satırı altın mürekkeple ve sülüs hatladır. Diğer 8 satır ise geçme motifli altın zencerekle çevrili alan içine, hafif muhakkak hatla yazılmıştır.

Ketebeşi:

صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و به مؤمنون و عليه متوكلون و اليه راغبون نجز كتابة هذا المصحف المكرم على يد العبد الضعيف الفقير الى عفو الله غفرانه مباركشاه السيوفي في العشر الاول من رمضان المبارك سنة اربع و اربعين و سبعمائة بالقاهرة المعزية حامدا لله تعالى على نعمه السابعة و منحه الهنيئة السابعة و مصليا على نبيه محمد و آله الطاهرين و مسلما

“Cenâb-ı Hak doğru söylemiş, kerîm Resûlü de doğru söylemiştir, biz de buna şahidiz ve O'na inanırız, O'na tevekkül ederiz ve O'na yöneliriz. Bu şerefli Mushaf, zayıf, fakir ve Allah'ın affına ve mağfiretine muhtaç kul Mübârekşah es-Suyûfî'nin eliyle, 744 yılının mübârek Ramazan ayının ilk on gününde, el-Kâhîretü'l-Mu'izziyye'de, yüce Allah'a bol nimetlerinden dolayı hamd ererek, O'na sonsuz tebriklerle, peygamberi Muhammed'e ve pak ailesine salât ve selâm ederek tamamlanmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte kalem kalınlığı âhenkli değildir. *Lâm*'ların oluşturduğu aralıklar geniştir ve her iki aralığın genişliği birbirine yakındır. *Hâ*' harfinde dönüş hareketi bazen müdevverdir, bazen keskin yapılmıştır.

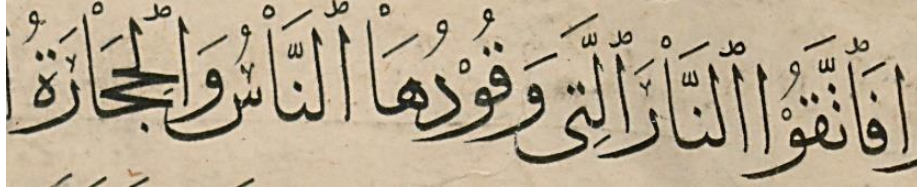
Şekil 985: TSMK Yeniler/365, Lafza-i Celâl Örneği

14a

(١) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler çoğunlukla kalemin dik ya da hafif sola mâil şekilde aşağıya çekilmesiyle yapılmıştır. Harf bünyesi düzdür ve sola çok az kıvrımla bitirilmiştir. *Elif*'lerin yapısında çoğunlukla tenâsüp vardır. Sağındaki harfe birleşen *elif*'ler daha ince yapıdadır.

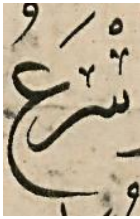
Şekil 986: TSMK Yeniler/365, Elif Harfî Örneği

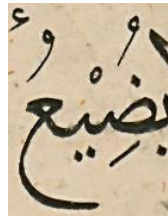
3a

(ع) **Ayn Harfi:** Ayn harfinin bütün şekillerinde birlik vardır. Kalem hareketleri emin ve sağlamdır. Harfin başta kullanımında çene bazen düzümsü görünümündedir. Harf çoğunlukla klasik ölçüsüne çok yakın yapılmıştır.

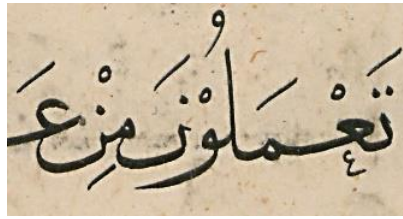
Şekil 987-990: TSMK Yeniler/365, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

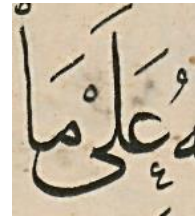
57a

91a

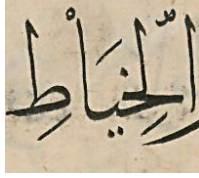
83b

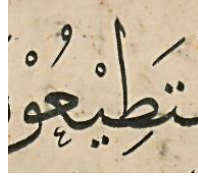
95a

(ط) **Tâ' Harfi:** Harfin taban kısmı satır çizgisi ile yaklaşık otuz derecelik açı yapar. Bu açının daha dar olduğu örnekler de mevcuttur. Badem şekline benzeyen aralık ise insicamlıdır.

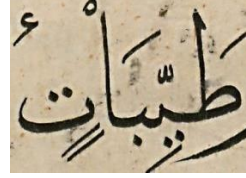
Şekil 990-992: TSMK Yeniler/365, Tâ' Harfî Şekillerine Örnekler

59b

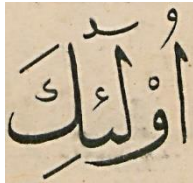
68a

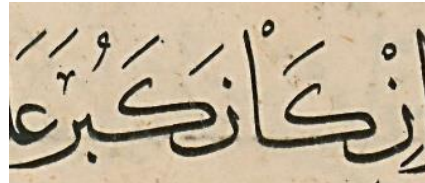
38b

(ك) **Kâf Harfi:** Harfin başta kullanılan iki kollu şekli olan *kâf-ı seyfi*’de kollar, düz ve sert görünümündedir. *Boru kâf*’larda genel olarak uyum vardır ve harfin sık kullanımı sayfa görünümünü rahatlatmıştır. Sonda birleşik *kâf*’larda çanak derindir ve kalem hareketleri daha yumuşak ve müdevverdir.

Şekil 993-995: TSMK Yeniler/365, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler

44b

50a

100a

(ل) **Lâm-Elif Harfi:** Açık makas şeklinde yani “muhakkaka” formundaki *lâm-elif*’lerin yapısında birlik vardır. Harfin her iki kolu birbirine yakın kalınlıktadır. Harfin sonda birleşik “muhaffefe” şeklinde ise sağdaki kol çok ince yapılmıştır. *Lâm-elif*’in yapımında el hareketleri bazen keskin değildir. Bu nedenle arzu edilen zarâfet yakalanamamıştır.

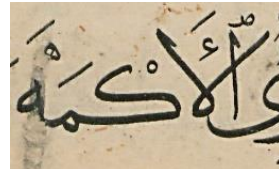
Şekil 996-998: TSMK Yeniler/365, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler

43a

35b

20b

Eser, reyhanî hat karakterine göre ağzı geniş bir kalemle yazıldığı için hafif muhakkak kategorisinde değerlendirilmiştir. Mushaf, Yâkût’la tekâmül eden muhakkak hattın kısa süre sonra klasik ölçüsüne çok yakın yazıldığını göstermesi açısından önemli bir yere sahiptir. Harf bünyeleri istikrarlı yapıdadır ve kalem hareketleri çoğunlukla

tereddütsüz ve nettir. Kâselerin çok geniş yapılmaması, *lâm* ve *kâf* gibi harflerin çanaklarının yumuşak karakterde olması kitâbeti daha esnek göstermiştir. Dik harfler ince ve zarif durmaktadır. Harf bünyelerinde kalem kalınlığı uyumludur. Harfler satıra sık dizilmiştir. Dik harflerin irtifâsı fazla olduğu için satırın üstündeki yoğunluk artmıştır ama sayfanın genel görünümü muntazam ve vâzıhtır. Çünkü satır aralarında sıkışıklığa imkân vermeyecek mesafe vardır.

Harekeleme ve noktalama özenli yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı tutarlıdır. *Ötre*'lerin uzantısı çok zariftir. *Cezm* işareti müdevver şekildedir. *Şedde* çoğunlukla diktir ve soldaki yukarı vuruş sağa meyillidir. Mühmel harflerde kalem hareketleri akışkandır ama harf bünyesinde birlik her zaman sağlanamamıştır. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. Mühmel harfler ve tezyin işaretlerinin fazla kullanımı, satır yoğunluğunu artırmıştır. Noktalar çoğunlukla uyumlu görünümündedir. İkili ve üçlü noktalar birbirine bazen mesafeli, bazen yakın yerleştirilmiştir.

3.4. ABDULLAH ERGUN el-KÂMİLÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARI

Tablo 4: Çalışmamız Kapsamında Abdullah el-Kâmilî'ye Ait Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

Yer	Eser	Envanter Numarası	Tarih
Beyazıt Ktp.	Mushaf-1 Şerîf	8057	24 Safer 738/21 Eylül 1337
TSMK	En'âm-1 Şerîf	E.H./222	706/1306-7
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./151	730/1329-30
TSMK	En'âm-1 Şerîf	Revan/69	H 7 yy.
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	202	Ramazan 720/Ekim 1320
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	452	741/1340-1
CBL	Kur'ân'dan Bir Bölüm	1494	14. yy.

3.4.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaflar

3.4.1.1. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi

Bu kütüphanede muhafaza edilen eserlerden Abdullah Ergun el-Kâmilî'ye atfedilen bir Mushaf-ı Şerîf çalışmamız dâhilindedir. Mushafın genel özellikleri şu şekildedir;

3.4.1.1.1. (8056) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 999: Beyazıt Ktp./8056, vr.3b-4a

Tarih Kaydı: 24 Safer 738/21 Eylül 1337

Yazının Türü: Muhakkak (Muhakkak-ı hafî)

Cilt Ebadı: 33,5 x 23,5-23,5 x 14,5 cm.⁴³⁰

İnceleme Tarihi: 25.12.2022

Genel Özellikler

Dış kapak çârkûşe cilttir. Miklebli cildin yüzey bezemesi kumaştır. Bordür, zencerek ve cedveller bordo deri üzerindedir ve bordür, çift iplik rûmîlerle süslenmiştir. Zemin altın, motifler ise deri renginde bırakılmıştır. Sertâbın yüzey bezemesi de çift iplik rûmî ile bezenmiştir. Kartuş içinde sülûs hatlı Vâkıa sûresinin 79. âyeti bulunmaktadır. İç kapak, lacivert mukavvadır. Yüzeyde oval şekilde ve dilimli şemse vardır. Salbek, palmet şeklindedir. Şemse, salbek ve köşebentler zerefşan tekniği ile süslenmiştir. Kapak kenarlarında zencerek ve cedvel bulunur. Krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkeple yazılan Kur'ân metni, cedvelsiz alanda 13 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 288 varaktan ibaret eserde sayfalar numaralandırılmamıştır. 1b ve 2a⁴³¹ sayfasında altının yoğun olarak kullanıldığı simetrik levhalardan oluşan zahriye tezhibi vardır. Serlevha tezhibli 2b ve 3a sayfalarında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 5 satırdır ve metin beynessutur tezyinlidir. Serlevhada sûre başlığı ve sûre bilgileri altın mürekkeple ve kûfi hatla yazılmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları ve sûre bilgileri ise tezyinli yatay dikdörtgen paftalara, farklı renkte mürekkeple sülûs ve kûfi hatla yazılmıştır. Duraklar, hamse, aşır ve secde gülleri tezyinlidir. Hizb, rub-u' hizb ve nısf-u hizb yerleri kenar boşluklarında

⁴³⁰ “Kur'ân-ı Kerîm. 738”, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, erişim 15 Ağustos 2023, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/571742>

⁴³¹ Eserde sayfalar numaralandırılmamıştır. Zahriye sayfasının klasik numaralandırılması üzerinden sadece zahriye ve serlevha sayfaları tahmini olarak verilmiştir.

yazı ile gösterilmiştir. Cüz geçişleri de kenar boşluklarında, tezyinli farklı geometrik şekillerin içine cüz numarasının yazılması ile belirtilmiştir. Eserin ketebe kaydı 284b sayfasında, serlevha şeklinde tezyinlidir ve 6 satır şeklinde yazılmıştır. Levhanın alt ve üst panelleri kûfi hatlıdır. Alttaki panelde “*min Seyfeddin en-nakkaş*” yazmaktadır. Ayrıca 285a sayfası altınla renklendirilmiş şemse, salbek ve köşebentlerle tezyinlidir.

Ketebes:

Şekil 1000: Beyazıt Ktp./8056, Ketebe Kaydı, vr.284b

صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم فرغ من كتابة الختمة الشريفة بعناية ربنا الكريم
وحسن توفيقه اضعف عباد الله تعالى و احوجهم إلي عفوه و مغفرته ارغون الكاملى حامدا و
مصليا على نبیه محمد و آله في يوم الإثنين رابع عشرين صفر ختم الخير الظفر من سنة ثمان و
ثلثین و سبع مائة

“Yüce Allah doğru söylemiştir. Onun kerîm elçisi de doğru söylemiştir. Kerîm Rabbimizin yardımı ve lütfuyla, Allah’ın kullarından en zayıf ve O’nun affına ve mağfiretine en muhtaç olan Ergûn el-Kâmilî, Allah’a hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve onun ailesine salât ederek, 738 senesinde, Safer ayının 24’ünde, Pazartesi günü şanlı mührün yazımını tamamlamıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴³²

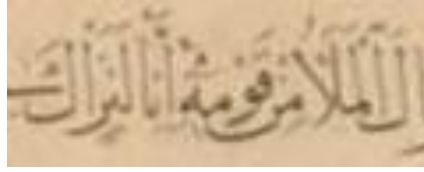
(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte birleşim yerleri çoğunlukla köşeli ve serttir. Genel olarak *lafza-i celâl*'ler uyumlu görünümündedir. *Hâ'* harfinde dönüş keskin hareketle yapılmıştır ve âhenkli yapıdadır.

Şekil 1001: Beyazıt Ktp./8056, Lafza-i Celâl Örneği

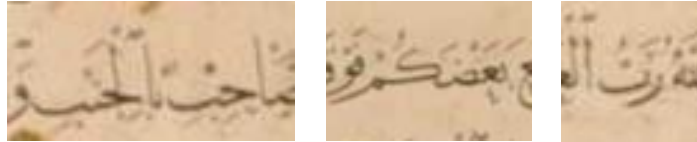
(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler muhakkak hat karakterine uygun olarak çoğunlukla dik ve düz yapılmıştır. Harf, zülfelidir ve harfin bitimi bazen sola kıvrımlıdır.

Şekil 1002: Beyazıt Ktp./8056, Elif Harfi Örneği

(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ* 'çanağı, harfin sonda birleşik formunda esnektir ve derindir. Müfred *bâ*'' harfinde ise çanak daha düzüksüdür. Harfin başta ve ortada kullanım şekillerinde birlik vardır ve *bâ* ' harfi, kelime içinde uyumlu görünümündedir.

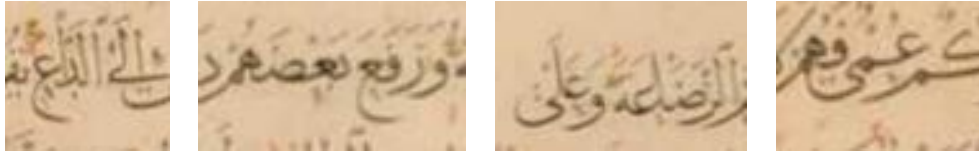
Şekil 1003-1004: Beyazıt Ktp./8056, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

⁴³² Eser, restorasyonda olduğu için daha kaliteli çekimlenememiştir.

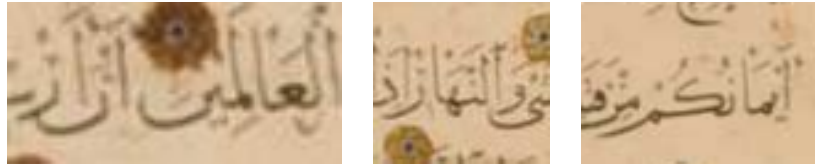
(ع) **Ayn Harfi:** Harfin bütün şekillerinde çoğunlukla kaş ile çeneyi birleştiren parça, ideal orandan daha düz ve dik açıyla yapılmıştır. *Ayn* harfinin ortada kullanılan şeklinde göz açıktır. Harfin yapımında kalem hareketleri de düzümsü ve serttir. Harfin sağında dik harf olduğunda sülüs harf karakterinde “fem-i esed” olarak adlandırılan şekli sıkça kullanılmıştır. *Ayn* harfinin müfred ve sonda birleşik formunda ise karın kısmı zarif ve kuyruğu aşağıya sarkık şekilde yapılmıştır.

Şekil 1005-1008: Beyazıt Ktp./8056, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

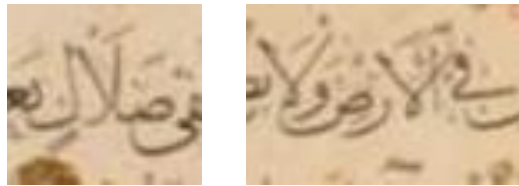
(ن) **Nûn Harfi:** Harfin başta kullanım şekli bir veya iki noktalık dik alışıla yapılmıştır. *Nûn* kâseleri geniş ve musattahtır. *Nûn* harfinde kalem hareketleri kararlı ve tutarlıdır.

Şekil 1009-1011: Beyazıt Ktp./8056, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

(ل) **Lâm-elif Harfi:** Harfin müfred kullanımında “muhakkaka” şekli tercih edilmiştir. Kolların kalınlıkları birbirine yakındır. Harfin sonda birleşik şekli de zarif ve uyumlu yapıdadır. *Lâm*’ın ayağı çok uzatılmamıştır.

Şekil 1012-1013: Beyazıt Ktp./8056, Lâ-m-elif Harfi Şekillerine Örnekler

Eser, muhakkak hat karakterine göre ince bir kalemle yazılsa da, bu hattın genel özelliklerini taşımaktadır. Harfler çoğunlukla uyumlu yapıdadır. Dik harflerin uzunluğu ve inceliği, sayfanın genel görünümünü zarif ve canlı kılmıştır. Bu uzunluk ve incelik, akıcılık ve süreklilik hissi uyandırmaktadır. Ayrıca yatay harflerle dik harflerin kalınlığı arasında da güzel bir uyum vardır. Eserde *boru kâf* çok sık kullanılmıştır ve genişliği azaltılmıştır. Bazı harflerin irtifâsı ise artırılmış ve mürsel harflerin kuyruğu uzun yapılmıştır. *Vav* harfinin baş ile gövdeyi bağlayan boyun kısmı belirgindir. Çanaklar ve kâseler, geniş ve düzlemseldir. *Sâd* ve *tâ'* harflerinin göze benzer aralığı tutarsız genişliktedir. Eserde harflerin satıra dizilimi serbest ve muntazamdır. Bununla birlikte satır sayısına bağlılıktan kaynaklı bazı satırlara harfler daha sık dizilmiştir. Bazen de satır içinde girift görünümlü kelimelere rastlanmaktadır. Metin alanı cedvelle sınırlandırılmamıştır ve sayfa kompozisyonu âhenklidir.

Harekeleme metnin kalemiyle yapılmıştır. Satırdaki boşluklar nokta, hareke, mühmel harf ve tezyin işaretleri ile dengelenmiştir. Harekeler ve mühmeller, harflere ideal mesafede konmuştur.

3.4.1.2. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi

Bu kütüphanede muhafaza edilen eserlerden Abdullah Ergun el-Kâmilî'ye atfedilen 4 Kur'ân yazması çalışmamız dâhilindedir.

3.4.1.2.1. Emanet Hazinesi/222 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerîf

Şekil 1014: TSMK Emanet Hazinesi/222, vr.1b-2a

Tarih Kaydı:706/1306-7

Yazının Türü: Sülüs

Cilt Ebadı: 25,5 x 33 cm

İnceleme Tarihi: 02.01.2023

Genel Özellikler:

Zeytûnî renk deri, alttan ayırma, oval formda, dilimli şemse ile tezyinlidir. Salbek, palmet şeklindedir. Şemse, köşebent ve bordür yüzeyinde bitkisel motif kullanılmıştır. Bordürün içindeki küçük kartuşlarda bulut motifi vardır ve bordür, zencerek ve cedvelle çevrelenmiştir. Bordo renk deri olan iç kapak, sade tezyinlidir. Kapak merkezinde oval formda bir şemse vardır. Şemse, katı‘ tekniği ile yapılmıştır. Kapak kenarında zencerek ve cedvel bulunmaktadır. Eser mahfazalıdır. En'âm, Kehf, Sebe' ve Fâtır sûrelerini içeren

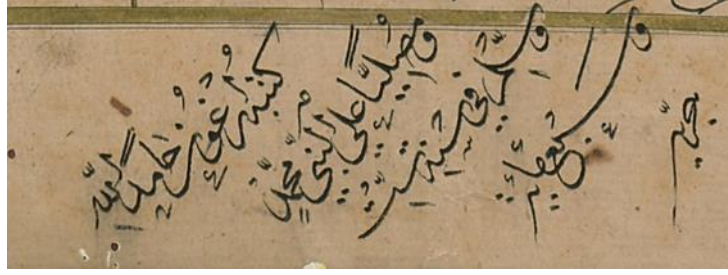
ve krem renk âharlı kâğıtların kullanıldığı el yazmasının başlangıç sayfaları vassâle yapılarak onarılmıştır. 102 varaktan ibaret En'âm cüzü, siyah mürekkeple 5 satır şeklinde, altın cedvelle çevrili alana, sülüs hatla yazılmıştır. *Lafza-i celâl* yaldızlı altın mürekkeple yazılarak metin içinde vurgulanmıştır. Serlevha tezhipli 1b ve 2a sayfalarına Fâtiha sûresi ikiye bölünerek yazılmıştır ve satır araları tezyinlidir. Serlevhada besmele, Fâtiha ve En'âm sûresinin başlığı, altın mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresinin isimlerinden biri olan “*ümmü'l-kitâb*” ifadesi de burada yer almaktadır. En'âm sûresi 2b sayfasında besmele ile başlamaktadır. 2b ve 3a sayfalarının ilk ve son satırları altın, diğer satırlar ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları ise yazılmamış, sûreler besmele ile sade bir şekilde başlamıştır. Bu sûrelerde besmele kitâbeti ise siyah tahrirli altın yaldız mürekkeple ve sülüs hatladır. Duraklar, çiçek motifleriyle gösterilmiş, secâvend işaretleri ve med işaretlerinden bir kısmı kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Kenar boşluklarında hamse ve aşır ifadeleri nesih hatla, Kehf ve Sebe' sûreleri hakkında bilgilendirme notu, kırmızı mürekkeple ve rik'a yazıyla sonradan eklenmiştir. Âyetlerin unutulmuş harf ya da kelimeleri ile bazı kelimelerdeki kırâat farklılıkları kenar boşluklarında gösterilmiştir. Kırâat farklılığı kırmızı, sehven atlanan kısımlar siyah mürekkeple eklenmiştir.⁴³³ 102a sayfasında yer alan ketebe kaydı, kenar boşluğuna rikâ' hatla yazılmıştır. Eserin, Abdullah Ergün atfedilen bir Osmanlı yazması olduğu düşünülmektedir.⁴³⁴

Ketebesi:

Şekil 1015: TSMK Emanet Hazinesi/222, Ketebe Kaydı, vr.102a

⁴³³ En'âm sûresi 52. âyette her iki durum için de örnek vardır.

⁴³⁴ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 647. TSMK H2310 albümünden Abdullah Ergün el-Kâmîlî'ye atfedilen sülüs hatlı bir bölüm örnek olarak Ek 9'da verilmiştir.

كتبه ارغون حامدا لله و مصليا على النبي محمد و سلم في سنة ست و سبعمائة هجرية.

“Onu, Ergûn, Allah’a hamd ve peygamberi Muhammed’e salât ve selâm ederek, hicrî 706 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin yapısında genel olarak birlik vardır ama ikinci *lâm*’ın irtifâsı az da olsa farklılaşmaktadır. Harfler sol-alta meyilli dizilmiştir. *Hâ*’ harfinde kıvrım hareketi bazen erken başlamıştır. Bu durumda harf, terkibe göre küçük durmaktadır.

Şekil 1016: TSMK Emanet Hazinesi/222, Lafza-i Celâl Örneği

38b

(إ) Elif Harfi: Müfred *elif*’lerin sadrı, gövdesi ve kuyruğu bazen sülüs karakterine uygun, bazen de muhakkak *elif*’leri gibi dik ve düz yapılmıştır. Harf çoğunlukla sola kıvrımla nihâyetlenir. *Elif*’lerin zülfesi bazen ince ve keskin, bazen kalın ve küttür. Sonda birleşik, sakın *elif*’ler bazen çok ince görünümündedir.

Şekil 1017: TSMK Emanet Hazinesi/222, Elif Harfî Örneği

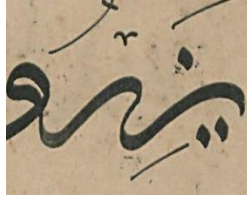
2b

(ج) **Râ' Harfi:** Eserde *râ'* harfî çeşitli şekillerde görülmektedir. Mürsel ve mukavver *râ'*lar zülfelidir. Harfin yapımında kalem cereyanı ve gayesi rahatlıkla izlenmektedir. Kıvrım yerlerinde kalem açısı her zaman uyumlu değildir. Harfin yapısı muntazam ve âhenklidir.

Şekil 1018-1021: TSMK Emanet Hazinesi/222, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler

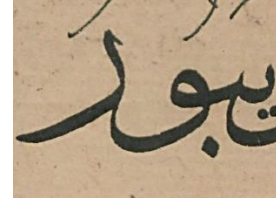
43a

10a

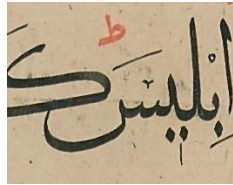
9a

93a

(س) **Sin Harfi:** *Sin* dişleri sağa meyillidir ve dişler arasındaki kâseler orantılı durmaktadır. Müfred ve sonda birleşik *sin*'lerde ise kâseler derindir ve 5 nokta genişliğindedir. Kâsenin genişliği satır sonlarında bazen 3 noktaya kadar inmektedir.

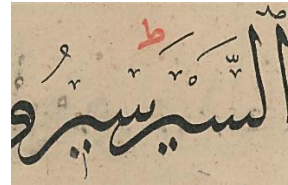
Şekil 1022-1024: TSMK Emanet Hazinesi/222, Sin Harfî Şekillerine Örnekler

64a

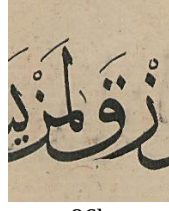
100a

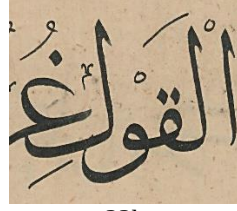
83b

(ك) **Kaf Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanım şekilleri insicamlıdır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde kâseler, *vav* gövdesini andırmaktadır. Kâselerin genişliği takrîben 5 noktadır.

Şekil 1025-1027: TSMK Emanet Hazinesi/222, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler

86b

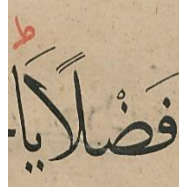
33b

73b

(۷) **Lâm-elif Harfi:** Harfin açık makas şeklinde sağ kol, belirgin kısıklıkta bir hareketle yapılmıştır. Bu durum iki kol arasındaki kalınlık farkını artırarak, harfi ideal ölçüsüne yaklaştırmıştır. Harf bazen hafif sağa yatık yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik şekli ise esnek ve kıvrımlı hareketlerle yapılmıştır ve harf görünümü zariftir. Harfin iki kolu, bazen *lâm* ayağının bitim yerine yakın birleştirilmiştir.

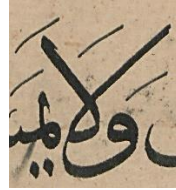
Şekil 1028-1030: TSMK Emanet Hazinesi/222, Lām-elif Harfi Şekillerine Örnekler

79a

22b

98b

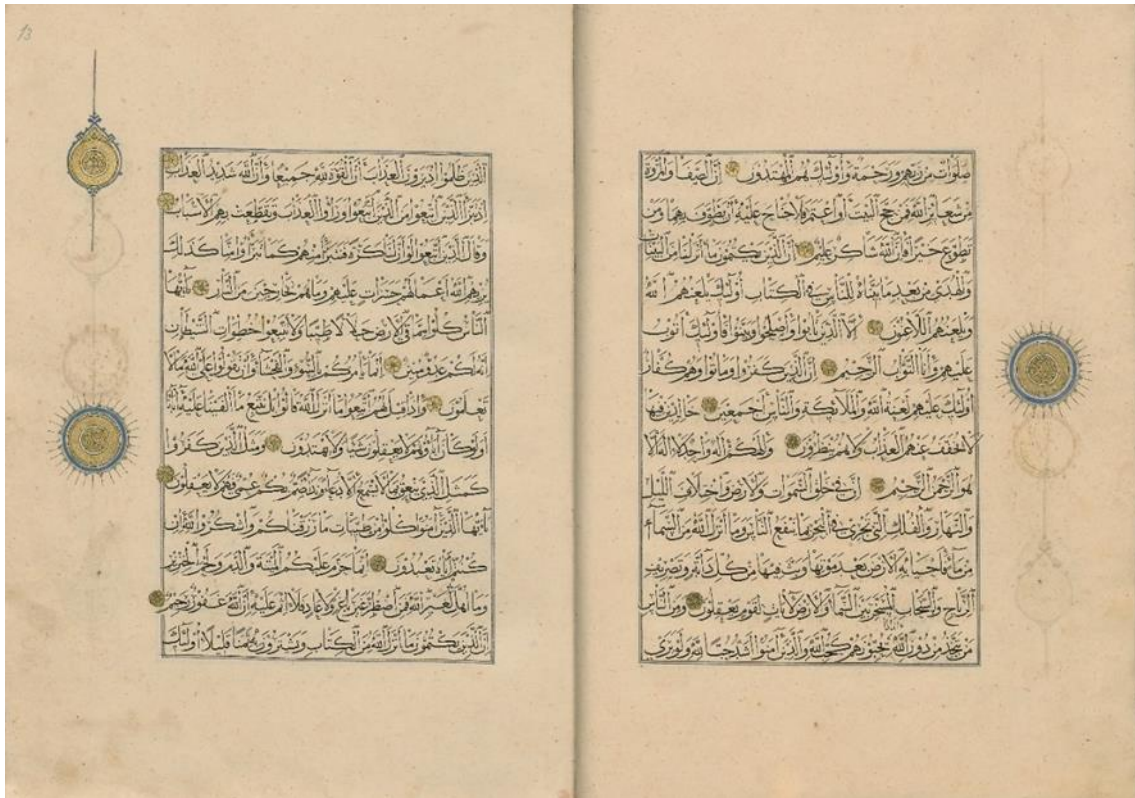
Eserin kitâbeti, sülüs yazının muhakkak hattan keskin bir şekilde ayrılarak kendi kimliğini bulduğunu göstermektedir. Bazı harflerde muhakkak izlerine rastlansa da, bu durum aynı harf için bile her zaman tekrar etmemektedir. Ayrıca müfred *kâf*'ın çanağı, muhakkak hat karakterinde olduğu gibi bazen düzümsü ve sert hareketlerle yapılmıştır. İki kollu *kâf*'ın üst kolu kimi zaman ideal orandan daha dar açı ile yapılmıştır. Bu durumda kol, satır çizgisi ile paralel görünümündedir. Müfred *fâ* harflerinin çanağı, bazen *fâ* çanağı ile *kaf* kâsesi arasındadır. Ayn kaşlarının kalem kalınlığına göre çok ince kaldığı örnekler vardır. *Vav*, *cim*, *mim*, *tâ'*, *dal* gibi harfler klasik ölçüsündedir. Harfler, satıra dalgalı veya düz şekilde dizilmiştir ve genel sayfa kompozisyonu güzeldir. Bazı sayfalarda hem yazı üslûbu değişmektedir hem de kullanılan mürekkebin rengi

koyulaşmaktadır. Bu durum eserin eksik sayfalarının sonradan eklenmiş olma ihtimalini düşündürmektedir.⁴³⁵

Harekeleme çok ince ve özel bir kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerde açıcı uyumu vardır. Eserde *üstün* 'ün küçük bir çengelle bitirildiği şekli de görülmektedir. *Şedde*'in yapısında tereddüt vardır. Mühmel harflerde el hareketi akıcı ve latîftir. Ama harfler özensiz yapılmış gibi durmaktadır. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil*'in uzantısı çok kısadır. Nokta, eşkenar dörtgen şeklinde yapılmıştır. Nokta yapımında kalem bazen erken kaldırılmıştır. Bu şekilde yapılan noktalar, her iki yandan sıkıştırılmış gibi durmaktadır. Noktaların yerleşimi ise estetik görünümdeydir.

3.4.1.2.2. Emanet Hazinesi/151 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 1031: TSMK Emanet Hazinesi/151, vr.12b-13a

⁴³⁵ 43a sayfası, bu farklılığın belirgin olduğu sayfalardandır.

Tarih Kaydı:730/1329-30

Yazının Türü: Muhakkak (Muhakkak-ı hafî)

Cilt Ebadı: 25,5 x 37 cm

İnceleme Tarihi: 01.01.2023

Genel Özellikler:

Zeytûnî renk meşin cilt, soğuk baskı tekniği ile tezyinlidir. Kapak merkezinde yer alan madalyon şeklindeki şemse ile köşebentlerin yüzeyi rûmî motiflerle bezelidir. Bordür, tezyinli kartuşlardan oluşur. Kapak, zencerek ve cedvellerle çevrilidir. İç kapak ise kıızıl kahverengi deridir ve dış kapak gibi rûmî motiflerle süslenmiş bir madalyonla tezyinlidir. Kapak kenarı, cedvelle çevrilidir. Kapak içi kıızıl kahverengi deri ile kaplı olan eser, mahfazalıdır. Siyah mürekkeple ve muhakkak hatla nohudî renk âharlı kâğıtlara yazılan Mushaf, 273 varaktır. Çok ince, altın ve mavi renk cedvelle çevrili alana Kur'ân metni 13 satır şeklinde yazılmıştır. 1b ve 2a sayfasında simetrik levhalardan oluşan zarif bir zahriye tezhibi vardır. 1b sayfasındaki levhanın üst ve alt kısmında yer alan panellerde Âl-i İmran/26, 2a sayfasındaki levhada ise Kasas/70. âyet, altın mürekkeple ve sülûs hatla yazılmıştır. Serlevha tezhipli 2b ve 3a sayfalarında, Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 5 satır şeklindedir ve beynessutur tezyinlidir. Fâtiha ve Bakara sûrelerinin başlıkları ise levhanın alt ve üst kısmındaki dikdörtgen panellere, altın mürekkeple ve sülûs hatla yazılmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları, tezyinli dikdörtgen panellerde, altın zemin üzerinde siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve kûfî ve sülûs hatladır. Sûre başlıklarının yazıldığı panellerin dış kenarına armudî formda rozetler eklenmiştir. Duraklar, serlevha sayfasında tezyinlidir. Diğer sayfalarda ise âyetler birbirinden altınla renklendirilmiş basit çiçek motifiyle ayrılır. Kenar boşluklarında yer alan tezyinli güllerin içine hamse ve aşır ifadeleri, altın mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. 273a sayfasında,

dikey dikdörtgen bir paftanın içine muhakkak hatla yazılan ketebe, Şu'arâ /192. âyetin yazılı olduğu bir panelle iki bölüme ayrılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 1032: TSMK Emanet Hazinesi/151, Ketebe Kaydı, vr.273a

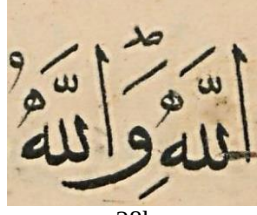
كتبه العبد الفقير الى الله تعالى ارغون ابن عبد الله و كان نجاهه يوم الخميس تاسع عشرين ربيع الاول من سنة ثلثين و سبع مائة حامدا لله تعالى على نعمه و مصليا على نبيه محمد و آله الطاهرين و صحبه و مسلما.

“Onu, yüce Allah’ın fakîr kulu Ergûn b. Abdullah 730 senesinin Rebîülevvel ayının 29’u, Perşembe günü Allahû Teâlâ’ya nimetlerinden dolayı hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e, onun temiz ailesine ve sahâbîsine salât ve selam ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yapısında küçük farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar, harfin ölçüsü ve kalem hareketlerinin esnekliği ile ilgilidir. Aralıkların genişliği bazen değişmektedir. *Hâ*’ların yapısı ise insicamlıdır.

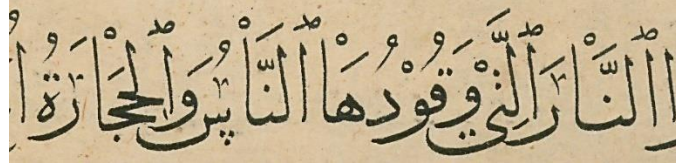
Şekil 1033: TSMK Emanet Hazinesi/151, Lafza-i Celâl Örneği

28b

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif* ler dik ya da sola meyilli yapılmıştır. Harfin başı ile sonu arasında incelik farkı yok denecek kadar azdır. Harf, bazen sola kıvrım hareketi ile biter. Zülfeler çoğunlukla küt yapılmıştır ve zülfenin yapısında birlik yoktur. Sağındaki harfle birleşen *elif* lerde kalem ağzı kısılmıştır. Sağa bombeli gövdeye sahip olan birleşik *elif* de ise harf, kalem ağzı görünür şekilde bitirilmiştir. *Elif* lerin yapısında genel olarak tutarlılık olsa da, açısı uyumlu değildir.

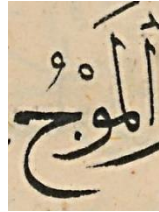
Şekil 1034: TSMK Emanet Hazinesi/151, Elif Harfi Örneği

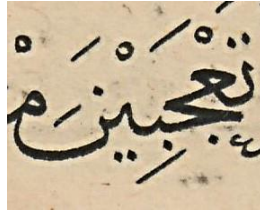
4a

(ج) **Cim Harfi:** Harfin bütün şekilleri latîf görünümündedir. Kıvrımlarda ve birleşim yerlerinde kalem hakkı verilmiştir. Harfin başta ve müfred kullanımında üst parça ile ters istikamette yapılan, takriben bir nokta olan başlangıç hareketi görünürdür.

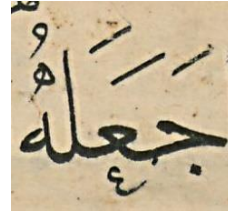
Şekil 1035-1037: TSMK Emanet Hazinesi/151, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

91b

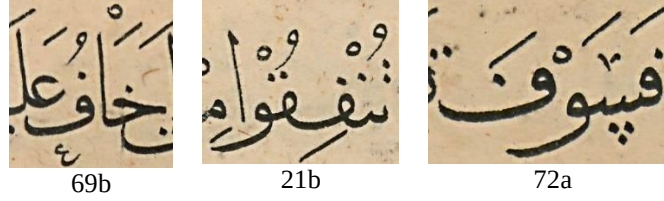
100a

78a

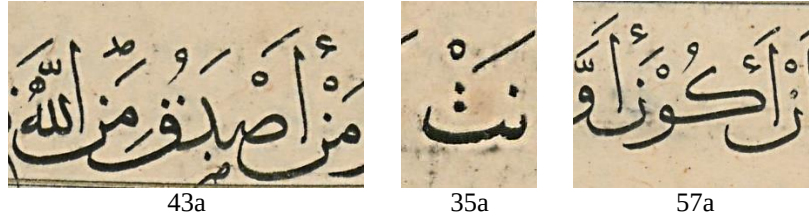
(ف) **Fâ Harfi:** *Fâ* başları âhenkli yapıdadır. Ortada kullanılan *fâ* harfinde dönüş hareketi yumuşaktır. Çanaklarda ise kalem hareketleri sağlamdır ve çanağın genişliği satır istifine göre 5-7 nokta arasında değişmektedir.

Şekil 1038-1040: TSMK Emanet Hazinesi/151, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler

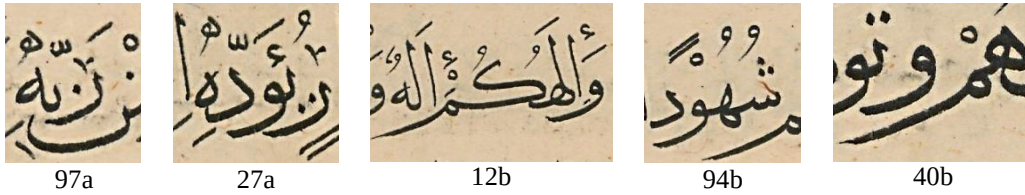
(ن) **Nûn Harfi:** Müfred *nûn* harfleri zülfelidir. Kâselerin genişliği 5-6 nokta arasında değişmektedir. Kâse yapımında mukavver kısma geçerken kalem açısının değişmesinden dolayı kıvrım, doğal ve güzel durmamaktadır. Harfin bütün şekillerinde kalem hareketleri belirgindir.

Şekil 1041-1043: TSMK Emanet Hazinesi/151, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler

(ه) **Hâ' Harfi:** Harfin bütün şekilleri insicamlı yapıdadır. Harfin yapımında sağlam ve düzgün kalem hareketleri dikkat çeker. Harf yapısı klasik ölçüsüne yakındır.

Şekil 1044-1048: TSMK Emanet Hazinesi/151, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

Eserin kitâbetinde kalem hareketleri tereddütsüzdür. Harf bünyeleri klasik ölçüsünde ya da ona çok yakın yapılmıştır, terkipler âhenklidir. Harflerin satıra oturuşu muntazam olsa da, aralarındaki mesafenin dengeli olmayışı ve bazı satırların girift görünümü, metnin estetiğini azaltmaktadır. Ayrıca dik harflerin açısında da farklılık vardır. Ergûn b. Abdullah da Yâkût gibi *boru kâf*'ı sık kullanmıştır. O, kâse ve çanakların içine çoğunlukla harf yerleştirmiştir. Bu durum bazen yoğun bir görünüme neden olmuştur. Dik harflerin kalınlığı ise yatay harflerle uyumludur.

Metin kaleminden ince, özel bir kalemle yapılan hareketler, genellikle insicamlıdır. *Üstün* ve *esre*'lerde açu uyumu vardır. Bazı *ötre*'lerin uzantısı kısadır ve teâmüle göre daha dik yapılmıştır. *Şedde*'in yapısı muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Mühmel *ayn* ve *ha*, Yâkût'un kitâbetinde olduğu gibi bazen sola yatık şekilde yerleştirilmiştir. Tezyin işaretinden *tirfil*, estetik ihtiyaçtan fazla kullanılmıştır. Bu durum bazı satırları girift göstermiştir. Noktalar arasında uyum vardır ve nokta grupları mesafeli konumlandırılmıştır.

3.4.1.2.3. Revan Kitaplığı/69 Envanter Numaralı En'âm-ı Şerif

Şekil 1049: TSMK Revan/69, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: 14. yy.

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-ı hafî-Muhakkak)

Cilt Ebadı: 25,5 x 33,5 cm

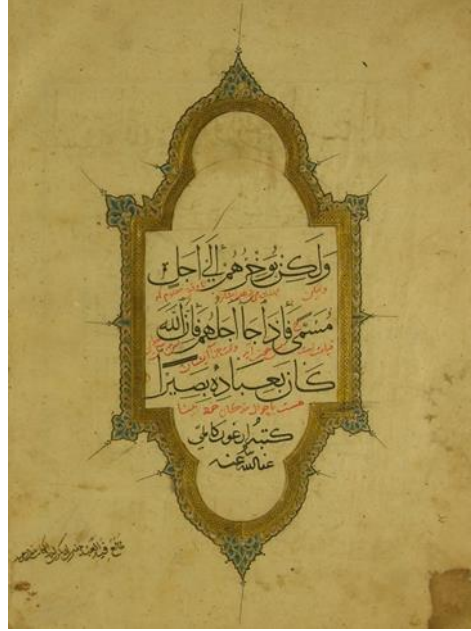
İnceleme Tarihi: 31.12.2022

Genel Özellikler:

Eser, kahverengi deri ile ciltlenmiştir. Dış kapak şemsesi oval formda olup salbektir. Köşebentleri de olan kapak, cedvel ve zencerekle çevrilidir. Cedvellerde ve motiflerin sınırlandırılmasında altın kullanılmıştır. Miklebli cildin kapak içleri ve miklebin iç yüzeyi, açık kahverengi deri ile kaplıdır ve katı' tekniği ile süslenmiştir. Nohudî renk âharlı kâğıtlara yazılan eser, En'âm sûresi, Kehf, Sebe' ve Melâike (Fâtır) sûresini içermektedir. 71 varaktan ibaret En'âm-ı Şerîf, siyah mürekkeple ilk ve son satırlar muhakkak, arada kalan 5 satır muhakkak-ı hafî olmak üzere 7 satır şeklinde yazılmıştır. Satır aralarına, kırmızı mürekkeple âyetlerdeki kelimelerin Farsça karşılığı yazılmıştır. Eserin 2a ve 3b sayfasında serlevha tezhibi bulunmaktadır. Serlevhada Fâtiha sûresi ikiye bölünerek 3 satır şeklinde, siyah mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresi beynessutur tezyinlidir. Sûre başlığı ve sûre bilgileri, beyaz mürekkeple ve tevki' hatlıdır. 2a sayfasında, Fâtiha sûresinin ikinci bölümünün başına, Bakara sûresinin başlığı muhtemelen sehven yazılmıştır. Serlevhada hâkim renk, koyu mavi ve altındır. 2b sayfasında En'âm sûresi, unvan tezhibinden sonra besmele ile başlamaktadır. Sûre başlığı beyaz mürekkeple ve muhakkak hatlıdır. 36a sayfasında Kehf, 53b sayfasında Sebe' ve 63a sayfasında Melâike (Fâtır) sûresinin başlığı ve bilgileri, tezyinli dikdörtgen paftaların içine beyaz ve altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Duraklar, hamse ve aşır gülleri tezyinatlı olan eserin ketebe, 71b sayfasındadır ve Fâtır sûresinin bitiminden hemen sonra siyah mürekkeple ve tevki' hatla yazılmıştır. Bu sayfadaki Kur'ân metni ve ketebe kaydı tezyinli bir çerçevenin içindedir. Ketebe, hem üslûbuyla hem mürekkebin koyu renk olmasıyla ana metinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla ketebe sonradan eklenmiş olma ihtimali çok yüksektir. Sayfanın sol-alt kısmında, eserin mütalaasının Ebûbekir b. Ahmet tarafından yapıldığına dair bir not vardır.

Ketebesî:

Şekil 1050: TSMK Revan/69, Ketebe Kaydı, vr.71b

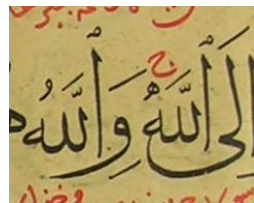
کتبه ارغون کاملی عفا لله عنه.

“Onu, Ergun Kâmilî yazmıştır. Allah onu bağışlasın.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin çizgilerinin bazen haddinden ince olması görünümün estetiğini azaltmıştır. *Lâm*’ların irtifâsında ve aralıklarında farklılık görülmektedir. *Hâ*’ harfinin yapısında ise çoğunlukla uyum vardır.

Şekil 1051: TSMK Revan/69, Lafza-i Celâl Örneği

66b

(¹)**Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler bazen dik, bazen sola mâildir. Bazı *elif*’lerin sonunda tahrif vardır. Zülfeler çoğunlukla küt, kalın ve harfle uyumsuz görünümündedir. Zülfenin

keskin formu nadiren tercih edilmiştir. *Elif*’ler ritimli paralellikte değildir. Sonda birleşik *elif* ise bazen sağa meyilli yapılmıştır.

Şekil 1052: TSMK Revan/69, Elif Harfi Örneği

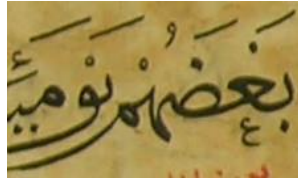
21b

(ب) Bâ’ Harfi: Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde çanak, sülüs *bâ*’ları gibi derindir ve yumuşak hareketlerle yapılmıştır. Harfin başta kullanımında birlik vardır. Hem bir hem iki noktalık vuruşla yapılan *bâ*’ harfinde kalem açısı benzerdir.

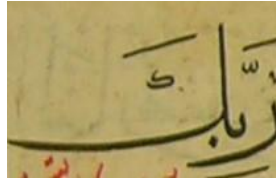
Şekil 1053-1056: TSMK Revan/69, Bâ’ Harfi Şekillerine Örnekler

12a

52a

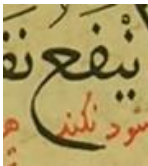
27a

37a

(ع) Ayn Harfi: Ayn’ın bütün şekillerinde harf yapısı ve ölçüsü oturmamıştır. Harfi oluşturan parçalarda kalem kalınlığı uyumsuzdur. Karınlı *ayn*’lar kuyruğu aşağı çekilmiş formdadır.

Şekil 1057-1061: TSMK Revan/69, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

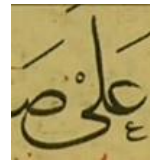
34b

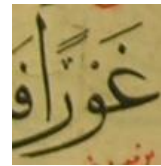
4a

38b

20a

42a

(م) Mim Harfi: *Mim* harfinin başta kullanılan formunda dönüş hareketine genellikle erken geçildiği için harf, daha müdevver ve basık durmaktadır. Harfin kelime

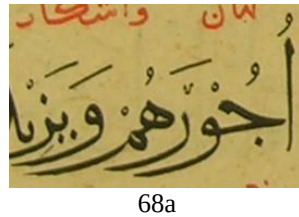
ortasında kullanılan sülüs harf karakterinde “bademi”⁴³⁶ olarak isimlendirilen şeklinde de aynı durum söz konusudur. Harfin bükülmüş şeklinde ise birlik yoktur. Kalem hareketleri çoğunlukla haddinden kıvraktır. Ayrıca harfin diğer harflerle birleşimi her zaman âhenkli değildir.

Şekil 1062-1066: TSMK Revan/69, Mim Harfi Şekillerine Örnekler

(9) **Vav Harfi:** Vav başlarında dönüşler bazen yumuşak, bazen keskindir. Dönüşlerde görülen bu farklılık gözün yapısını değiştirmektedir. Harfin uzantısı genellikle tutarlı yapıdadır.

Şekil 1067: TSMK Revan/69, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

Eserde muhakkak hatlı satırların arasında kalan bölümler, reyhânî hatta göre kalın, muhakkak yazıya göre ince kalan bir kalemle yazılmıştır. Bu nedenle yazı çeşidi muhakkak-ı hafî olarak değerlendirilmiştir. Yazıldığı devir itibari ile Kur’ân yazmalarında münâvebeli yazım geleneğine sıkça rastlanmaktadır. Eserde bütün satırlarda harflerin yapısı, ölçüsü ve diğer harflerle ilişkisi ibtidâî görünümündedir. Ayrıca bazı harflerde sülüs izleri vardır. *Bâ’*, *fâ*, *kâf* ve *lâm* çanakları muhakkak hatta göre daha yuvarlak yapılmıştır. Kâseler de yuvarlak ve derindir. *Boru kâf*’ın kaşı ile gövdesi arasındaki mesafe tutarsızdır. Harfler bazen sağa yatık görünümündedir ve harflerin

⁴³⁶ Yılmaz, “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”, 133-134.

çoğunda el hareketleri kararsızdır. Ayrıca harflerin yapımında çoğunlukla kalem kalınlığı uyumlu değildir. Bağlantı yerlerinde bazen aşırı incelmeler görülmektedir. Dönüşler, iniş ve çıkışlarda kalem hakkının verilmediği örnekler mevcuttur. Harflerin satıra dizilimi ise muntazam değildir. Bazı satırların sonlarında harflerin sol-üste yükselerek yerleştirilmesi, hareketlilikten ziyade yığılma görünümü vermiştir. Bununla birlikte dik harfler arasında tenâsübün olmayışı ve satır sonlarında harf taşmaları sayfa kompozisyonu âhenksiz göstermektedir.

Hareke kalemi bütün satırlarda metin kaleminden incedir. *Üstün* ve *esre*’lerin açısı uyumlu değildir. *Ötre*’nin uzantısı bazen kalın yapılmıştır ve küt bitirilmiştir. *Şedde* dik ya da sola meyilli yerleştirilmiştir ve irtifâsı yaklaşık bir noktadır. Mühmel harf nadiren kullanılmıştır ve harflerin yapısında birlik yoktur. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli* *tirfil* kullanılmıştır. *Mimli tirfil*’in uzantısı dalgalı görünümündedir. *Tirfil* ise bazen klasik ölçüsündedir. Noktaların yapısı genel olarak tutarlıdır, nokta grupları mesafeli yerleştirilmiştir.

3.4.1.3. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi

TİEM’de muhafaza edilen ve el-Kâmilî’ye atfedilen 2 eser çalışmamız dâhilindedir. Eserlerin genel özellikleri ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmeleri şu şekildedir;

3.4.1.3.1. (202) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 1068: TİEM/202, vr.2b-3a

İnceleme Tarihi: 27. 12.2022

Tarih Kaydı: Ramazan 720/ Ekim 1320

Yazının Türü: Muhakkak-ı hafî

Cilt Ebadı: 35 x 26 cm⁴³⁷

Genel Özellikler:

Kızıl kahverengi deri cilt, mülemmâ şemseye sahiptir. Şemse, salbek ile köşebentlerin yüzeyi bitkisel ve rûmî motiflerle bezelidir. Kapak kenarları, zencerek ve cedvelle çevrelenmiştir. Kahverengi deri olan kapak içinde ise katı‘ tekniği kullanılmıştır. Daire formunda yapılan şemsede palmet şeklinde sekiz adet kartuş vardır. Köşebentler

⁴³⁷ TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

şemsenin ¼'ü ile yapılmıştır. Şemse ve köşebentlerde zemin mavi, motifler deri rengindedir. Kapak içinde zencerek ve cedveller soğuk baskı tekniği ile yapılmıştır. Krem renk âharlı kâğıtlara muhakkak hatla yazılan eser, 291 varaktır. Siyah mürekkeple altın cedvelle çevrelenen alana yazılan Kur'ân metni, 13 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 1a sayfasında rik'a hatla yazılan 1190/1776 tarihli vakfiyede eserin, I.Abdülhamid tarafından şehzâdesi Abdullah'ın ruhu için vakf-ı hümayûn buyurdıkları yazmaktadır. 1b ve 2a sayfalarında altının yoğun olarak kullanıldığı simetrik levhalardan oluşan çok güzel bir zahriye tezhibi vardır. Levhaların etrafındaki boşluklar, altınla renklendirilmiş, daire ve yağmur damlası formunda rozetlerle tezyin edilmiştir. Serlevha tezhibli 2b ve 3a sayfalarında da kenar boşlukları zahriye sayfasına benzer şekilde bezenmiştir. Serlevhada sûre başlığı ve Vâkıa sûresinin 77-79. âyetleri, mavi zemin üzerine krem renk mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 6 satır şeklinde, etrafı tezyinatlı bir bulutun içine alınmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları tezyinatlı ve altın zeminli dikdörtgen panellerde, siyah tahrirli beyaz mürekkeple ve sülüs hatladır. Âyetler birbirinden altın ve mavi renkte basit çiçek motifleri ile ayrılmıştır. Kenar boşluklarında yer alan hamse, aşır, hizb ve secde gülleri tezyinlidir. Secâvend işaretleri ile med işaretlerinin bir kısmı kırmızı mürekkeple yapılmıştır. 287b sayfasında yer alan ketebe, serlevha şeklinde tezhiplidir. Levhanın başında, ortasında ve sonunda bulunan panellerde beyaz mürekkeple ve sülüs hatla Haşr sûresinin 21. âyeti yazılmıştır. Aradaki panellerde ketebe ve dua ifadeleri yer almaktadır. 289b-291b arasında ise hattat İbrâhim Şerbetî tarafından muhakkak hatla yazılan hatim duası vardır.

Ketebes:

Şekil 1069: TİEM/202, Ketebe Kaydı, vr.287b

و كتب ارغون بن عبد الله الكامل في يوم الثلاثاء في العشر الاول من رمضان المبارك من سنة
عشرين و سبع مائة حامدا لله تعالى على نعمه شاكرا و مصليا على نبيه الرحمة و هادي الامة
محمد و على آله الطيبين الطاهرين و مسلما.

“Ergûn b. Abdullah el-Kâmilî, 720 senesi, mübârek Ramazan ayının ilk onunda, Salı günü yüce Allah’a nimetlerinden dolayı hamd ve şükrederek ve rahmet peygamberi, ümmete hidayet rehberi Muhammed’e ve onun temiz ve erdemli ailesine salât ve selâm ederek yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkibin genel görünümünde uyum vardır. Ama *lâm* harflerinin meylinde farklılık görülmektedir. Bu durum aralıkların genişliğini etkilemiştir. Zülfelerin bazen küt, bazen keskin şekli tercih edilmiştir. Kapalı *hâ*’larda ise dönüş hareketi müdevverdir.

Şekil 1070: TİEM/202, Lafza-i Celâl Örneği

10b

(I) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler sola mâil ya da diktir. Harf zülfelidir ve zülfelerin yapısı tutarlı değildir. Zülfeler çoğunlukla küttür ve bazen harfle kaynaşmamış görünümündedir. *Elif*’ler ve dik harflerde kalem kalınlığı yatay harflere göre belirgin şekilde azalmıştır ve zarif görünümündedir. Yan yana gelen *elif*’lerin paralellikleri ritimlidir. Fakat sayfa genelinde dik harfler arasında aynı ritim yakalanamamıştır.

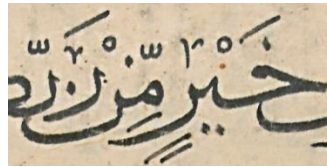
Şekil 1071: TİEM/202, Elif Harfi Örneği

3b

(J) **Râ’ Harfi:** Harf, iki nokta yüksekliğinde, sola meyilli kalem hareketiyle başlar. Müfred *râ*’lar zülfeli yapılmıştır ve harfin gövde uzunluğu satır istifine göre değişebilmektedir. *Râ*’ harfi nadiren olsa “betrâ” formunda yani ucu kesik yapılmıştır. Eserde harfin çizgileri net, temiz ve âhenklidir.

Şekil 1072-1073: TİEM/202, Râ’ Harfi Şekillerine Örnekler

10a

283b

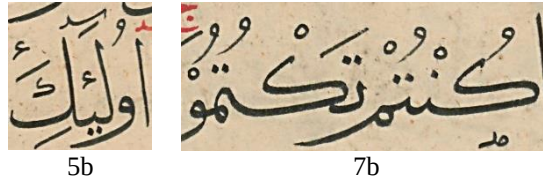
(ض, ص) **Sâd-Dad Harfi:** Harfin kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılan şekilleri klasik ölçüsünde ya da ona çok yakındır. El hareketleri kavî ve nettir. Kalemin incelik ve kalınlık uyumu muhafaza edilmiştir. Badem şeklindeki gözün yapısında birlik vardır ve harfin kâsesi düzümsüdür ve çok derin değildir.

Şekil 1074-1076: TİEM/202, Sâd-Dad Harfî Şekillerine Örnekler

(ك) **Kâf Harfî:** Ergûn b. Abdullah, harfîn başta ve ortada kullanımında *kâf-ı seyfi*’yi çok tercih etmemiştir. Bunun yerine boru *kâf* sıkça kullanılmıştır. *Boru kâf*’larda kalem, soldan sağa doğru zarif bir eğrilikle ilerleyip sağ-üste hafif bir yükselir. Bu parça ile harfîn kaşı arasındaki mesafe çoğunlukla geniş tutulmuştur. Sonda birleşik *kâf*’ın çanağı ise sığ ve musattahtır.

Şekil 1077-1078: TİEM/202, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler

(هـ) **Hâ’ Harfî:** *Hâ’* harfinin başta kullanılan kedi gözlü şeklinde çizgiler arasındaki mesafenin azlığı, harfî biraz basık göstermiştir. Fakat harf bünyesi uyumludur. Harfîn dik harfle birleşen şeklinde ise kalem hareketi bazen dalgalıdır. Harfîn kelime ortasındaki mukavver şekli, zarif ve tutarlıdır. At kulağı olarak isimlendirilen kısmın irtifâsı fazladır ve dar görünümündedir. Sonda birleşik, arkaya oturtulmuş ve sonda müfred kullanılan, *lâm-elif*’in alt kısmı gibi yapılan *hâ*’lar tutarlı yapıdadır.

Şekil 1079-1082: TİEM/202, Hâ’ Harfî Şekillerine Örnekler

Mushaf, muhakkak hattın hicrî 8. yüzyılda geldiği seviyeyi gösteren çok güzel bir örnektir. Harfler birbirleri ile uyumlu ve çoğunlukla klasik ölçüsündedir. Kalem hareketleri net ve tereddütsüzdür. Harfîn başlangıcı ile sonu arasında kalem cereyanı

rahatlıkla takip edilmektedir. Kalem ağzının çok dar olmaması da bu durumu kolaylaştırmaktadır. Yatay ve dikey harfler arasında incelik-kalınlık oranı sağlanmıştır. Harfler rafine görünümündedir. *Sin* dişleri zarif ve keskin yapılmıştır. Kâse ve çanaklar sığdır ve musattah hareketten mukavver kısma geçişler âhenklidir. *Vav* başları istikrarlıdır. Yatay harflerden dik harflere geçiş ise bazen keskin ve köşelidir. Harflerin satıra dizilimi, satırın altında ve üstünde kalan harf bölümlerinin uyumu güzel bir tablo oluşturmaktadır. Fakat harflerin diziliminde her zaman aynı ritim yakalanamamıştır. Genel sayfa kompozisyonunu bozan durumlar arasında dik harflerin açısının tutarlı olmayışı vardır. Ayrıca kalem kalınlığına göre satır arasındaki mesafe azdır. Bu nedenle dik harflerin fazla olduğu satırlarda sayfa görünümü girifttir. Harfler bazen çok sık, bazen de serbest yerleştirilmiştir. Boşluk ve doluluk oranı dengeli değildir.

Harekeleme, metin kaleminden ince bir kalemle yapılmıştır. Harekeler, mühmeller ve tezyin işaretleri zarif ve kitâbetle uyumlu güzelliktedir. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı tutarlıdır. *Ötre*'ler tutarlı yapıdadır. *Cezm*, müdevver formdadır. Ama nadiren *cezm*'in ağzı açık şekli kullanılmıştır. *Şedde*'nin irtifâsı 1-1,5 nokta arasında değişmektedir ve hareke çoğunlukla dik yapılmıştır. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. *Mimli tirfil* ve *iki ötre*'lerde farklı denemeler de görülmektedir. Tezyin işaretleri bazen ihtiyaçtan fazla kullanılmıştır. Mühmel harflerin yerleşim yönleri değişebilmektedir. Noktalar eşkenar dörtgen şeklindedir ve âhenkli yapıdadır. Noktaların satırdaki konumu, yatay ya da dikey olarak yerleştirilmesi satır istifine göre değişmektedir.

3.4.1.3.2. (452) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 1083: TİEM/452, vr.366b-367a

İnceleme Tarihi: 29. 12.2022

Tarih Kaydı: 741/1340-1

Yazının Türü: Muhakkak (Muhakkak-ı hafî)

Cilt Ebadı: 36 x 27cm⁴³⁸

Genel Özellikler:

Siyah deri cilt soğuk baskı, oval formda ve dilimli şemseye sahiptir. Salbek ise daire şeklindedir. Şemse, salbek ve köşebentlerin yüzeyi bitkisel motiflerle müzehhebirdir. Kapak etrafında zencerek ve cedvel bulunmaktadır. Miklebli cildin bordo renk kapak içi,

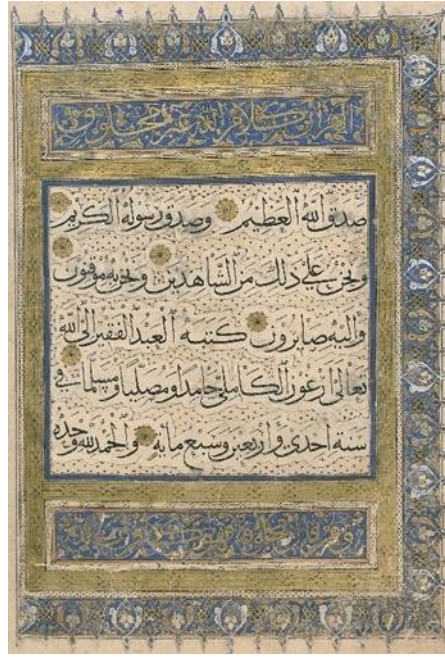
⁴³⁸ TİEM, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 1, 2023.

daha sade şekilde tezyin edilmiştir. Oval formda ve dilimli şemse salbektir. İç kapak da zencerek ve cedvelle çevrelenmiştir. 374 varak olan eser, muhakkak hatla, 11 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Siyah mürekkeple krem renk âharlı kâğıtlara yazılan Kur’ân metni, altın cedvelle sınırlandırılmıştır. 1a sayfasında altın ve mavi rengin hâkim olduğu tezyinli bir levha vardır. Serlevha tezhipli 1b ve 2a sayfasında Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 5 satır şeklindedir. Simetrik levhalardan oluşan serlevhanın alt ve üst kısmındaki panellerde sûre başlıkları ve sûreye ait bilgiler, altın mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. Çeşitli şekilde tezyin edilen panellere tevkî‘ ve sülûs hatla yazılan diğer sûrelerin başlıklarında, altın dışında farklı renkler de kullanılmıştır. Duraklar sade çiçek motifleriyle gösterilmiştir. Kenar boşluklarına yapılan hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Hizb ve secde yerleri sadece yazı ile belirtilmiştir. Serlevhaya benzer şekilde tezyin edilmiş 373b sayfasında yer alan ketebe kaydı 5 satırdır. Levhanın alt ve üst kısmında altın mürekkeple ve sülûs hatla “القرآن كلام الله غير مخلوق و من قال مخلوق و هو كافر بالله” - *Allah’ın kelâmı Kur’ân mahluk değildir. Kim ona mahluk derse o Allah’ı inkar etmiş olur*- ifadesi yazılmıştır. Kur’ân dışı bu ifade, Mu‘tezile’den etkilenerek yazılmış, Kur’ân’ın mahlûk olduğu iddiasında bulunanlara bir reddiyedir. Hattat belli ki bu ifadelerle kendi tarafını belli etmek istemiştir.⁴³⁹ 374a sayfasında rikâ‘ hatla yazılan Arapça bir metinde, Mushafın Kanûnî Sultan Süleyman’ın kızı Mihrimah Sultan tarafından İstanbul’da yeni inşa edilmiş Rüstem Paşa Camii için vakfedildiği yazmaktadır.

Ketebesi:

Şekil 1084: TİEM/452, Ketebe Kaydı, vr.373b

⁴³⁹ Farhad ve Rettig, *Kur’ân Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri*, 214.

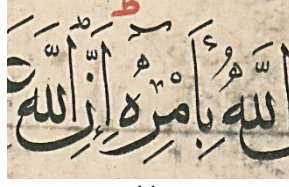
صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين و نحن به
يوقنون و اليه صايرون كتبه العبد الفقير الى الله تعالى ارغون الكاملى حامدا و مصليا و مسلما
في سنة احدى و اربعين و سبع مائة و الحمد لله وحده.

“Allah ve kerîm elçisi doğru söylemiştir. Biz de buna tanıklık edenlerdeniz. Biz O’na kesin şekilde inanırız ve O’na dayanırız. Onu, fakir kul Ergûn el-Kâmilî, yüce Allah’a hamd ederek ve salât ve selâm ederek, 741 yılında yazmıştır. Hamd, yalnız Allah’a mahsustur.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** *Lafza-i celâl*’lerin görünümünde genel olarak birlik olsa da, terkîbin aralıklarının genişliği bazen farklılaşabilmektedir. Terkipte kalem hareketleri yumuşaktır. *Hâ*’ harfinde dönüş hareketi çok keskin değildir ve kapalı döngünün oluşturduğu boşluk, kalemin çok ince olmamasından kaynaklı dardır.

Şekil 1085: TİEM/452, Lafza-i Celâl Örneği

11a

(i) **Elif Harfi:** Müfred *elif*ler dik ve düz yapılmıştır. Harf, ince ve uzun görünümündedir. Zülfelerin yapısında istikrar yoktur ve bazı zülfeler *elif*le kaynaşmamış görünümündedir. Eserin genelinde harf, tutarlı açıyla yapılmıştır.

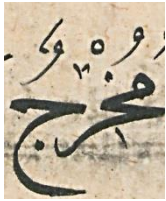
Şekil 1086: TİEM/452, Elif Harfi Örneği

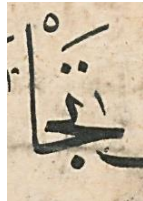
362b

(ج) **Cim Harfi:** Harfin başta kullanılan şeklinde üst parça eğri hareketle yapılmıştır. Genişliği 4,5-5 nokta arasında değişmektedir. Harfin ortada kullanım şeklinde üst parça sağ-alta daha az meyilli ve düzumsüdür. Harfin solundaki dik harfle birleşimi çoğunlukla sert ve keskin dönüşledir. *Cim* harfinin müfred ve sonda birleşik kullanım şeklinde düz ve kavisli hareketler arasında uyum vardır. Harfin genel görünümü zariftir.

Şekil 1087-1091: TİEM/452, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

7b

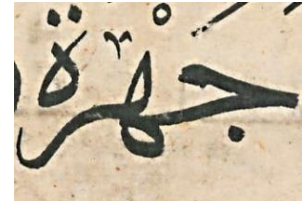
3a

366a

372b

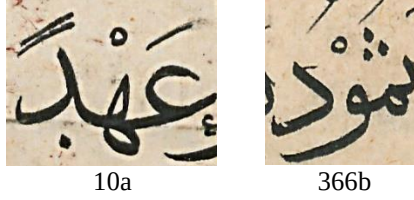

6a

(د) **Dal Harfi:** *Dal* harfinin müfred şeklinde üst kol bazen düzumsü yapılmıştır, bazen de kolun sırt kısmında hafif tahdîb vardır. Harfin sonda birleşik şeklinde dikey kısım takriben 3 nokta uzunluğundadır. Dikey kısma takılan tekneyi andıran parça, bazen

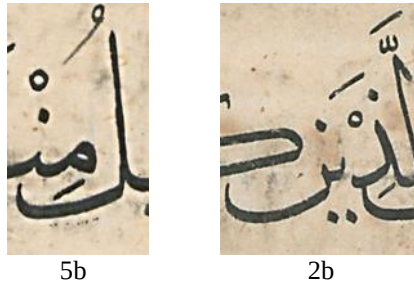
düzümsü, bazen de müdevver hareketle yapılmıştır. Harf bir noktalık keskin dönüşle bitirilmiştir. Satır istifine göre çanak bazen daraltılmıştır.

Şekil 1092-1093: TİEM/452, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

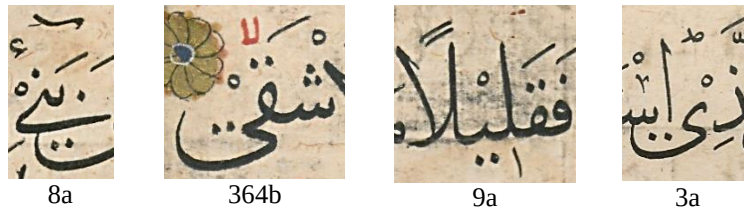
(ج) **Lâm Harfi:** Harfin dikey kısmının irtifâsı fazladır ve harf, dik ya da hafif sola mâil yapılmıştır. *Lâm*’ın sonda birleşik formunda çanak düzümsüdür ve çanağın ¼’lük son kısmında takvîs vardır. Zülfeler ise harf ile uyumsuz durmaktadır.

Şekil 1094-1095: TİEM/452, Lâm Harfi Şekillerine Örnekler

(ی) **Yâ Harfi:** Harfin müfred şekli zarif bir çengelle başlar. Kâse ise esnek ve tutarlı yapıdadır. Ayrıca kâse, ince ve keskin bir kıvrımla nihâyetlenir. Harfin kılıç şeklinde biten “makûse” formunda yatay parça çok uzun değildir.

Şekil 1096-1099: TİEM/452, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler

Eserde harfler genel olarak klasik ölçüsünde ya da ona yakın yapılmıştır. Kitâbette inişler, çıkışlar, iç ve dış bükey hareketler ve dönüşler belirgindir. Dik harfler yatay harflere göre ince durmaktadır ve bu harfler arasında tenâsüp vardır. Yatay harflerden dik

harflere geçerken kalemin aniden incilmesi dikkat çekmektedir. Harf kıvrımları zarif ve incedir. Muhakkak hattın özelliklerini çok güzel yansıtan eserde harflerin genel görünümü düzünsü ve serttir. Fakat harfler müstakil olarak daha yumuşak ve latîf durmaktadır. Mürsel harflerin uzantısında kalem cereyanı benzer açıyladır ve harf bitiminde keskin harekete aniden geçilmektedir. Kâse, çanak ve iki kollu *kâf*lara düzünsü hareket hâkimdir. *Ayn*, *hâ'*, *fâ* ve *mim* gibi harflerde kalem hareketleri biraz daha esnektir. Kitâbete sağlam, akışkan ve emin el hareketleri hâkimdir. Harflerin satıra yerleşimi ise düz istifledir. Genel olarak harfler ve kelimeler arasındaki mesafe dengeli tutulmaya çalışılsa da, girift satırlar, sayfa kompozisyonunu olumsuz etkilemektedir. Harfleri satıra sığdırma endişesi bazen satır sonlarında yığılmaya neden olmuştur. Ama Kâmilî'ye atfedilen H 720 tarihli TİEM/202 envanter numaralı esere göre harflerin arasındaki mesafe açılmış, satır arası genişlemiştir. Bu durum sayfa görünümünü rahatlatmıştır.

Metin kaleminden daha ince bir kalemle yapılan harekelerde *cezm* müdevver şekildedir. Hareke çizgileri uyumludur ve *şedde* çoğunlukla dik yapılmıştır. *Ötre*'ler, *sâd* ve *hâ'* mühmeli zarif ve akışkan görünümündedir. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil*, estetik ihtiyaç oranında kullanılmıştır. Noktalar kitâbetle uyumlu ve muntazam görünümündedir.

3.4.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Kur'ân Yazmaları

3.4.2.1. Chester Beatty Kütüphanesi

CBL'de yer alan ve Kâmilî'ye atfedilen 2 eserin genel özellikleri şu şekildedir;

3.4.2.1.1. (1494) Envanter Numaralı Kur'ân'dan Bir Bölüm

Şekil 1100: CBL/1494, vr.196b-197a

İnceleme Tarihi: 04.06.2021.

Tarih Kaydı: 14. yy.⁴⁴⁰

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-Muhakkak-ı hafî)

Cilt Ebadı: 35,5 x 26 cm⁴⁴¹

Genel Özellikler:

⁴⁴⁰ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 22.

⁴⁴¹ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 22.

Bordo deri ile ciltli eser, 202 varaktır. Parlatılmış krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkep ve muhakkak hatla yazılmıştır. Her sayfanın 7 satır şeklinde tertîb edildiği eserde ilk ve son satırlar muhakkak, arada kalan 5 satır muhakkak-ı hafî ile yazılmıştır. Tarafımıza gönderilen referans sayfalardan eserin, dağılmış bir Mushafın yeniden toparlanan parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden eserin bazı sayfaları yoktur. 1a-2b sayfalarında kâğıdın ve yazı üslûbunun farklılaşması da, bu sayfaların sonradan eklenme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bazı sûrelerin başı serlevha şeklinde tezhiplidir. Mesela 62a sayfasında, İsrâ sûresinin 2. âyetinin yarısından başlayan metin, tezhiplidir. 61b sayfasında olması gereken simetrik levhanın diğer yarısı yoktur. Bu sebeple 62a sayfasının kenar boşluğuna İsrâ sûresinin başlangıç âyetleri, sanat değeri olmayan bir yazı ile eklenmiştir. Aynı şekilde 183a sayfasında Mücâdele sûresinin 2-4. âyetlerinden bölüm, serlevha tarzında tezhiblenmiştir. Sûrenin başlangıcı 182b sayfasının kenar boşluğuna eklenmiştir. Mushaf, tezyinî unsurlar açısından zengindir. Renklendirmede zer mürekkep yoğun olarak kullanılmıştır. 37a sayfasında olduğu gibi bazı sûrelerin bir kısmı tezyinli bir çerçevenin içine alınmıştır. Yine aralarda yazının olmadığı tezyinli sayfalar vardır. Mesela 88b sayfası altın madalyonla süslenmiştir. Kur'ân metni cedvelle sınırlandırılmayan alana yazılmıştır. Âyetler ise birbirinden tezyinli duraklarla ayrılmıştır. Hamse ve aşır güleri de tezyinlidir. Eserin ketebe kaydı tarafımıza gönderilen referans sayfalar arasında yoktur. Mushafın son varağı 202a sayfasıdır. Muhtemelen 202b sayfasında da ketebe kaydı yoktur. Çünkü 202a sayfasında Tegâbün sûresi bitmekte, Talak sûresi başlamaktadır. Ayrıca CBL katalog bilgisinde eserin hattatı belirtilmemiştir. Eser, TDVİA “Yâkût el-Musta‘ımî” maddesine göre Abdullah Ergun el-Kâmilî ile ilişkilendirilmiş ve çalışmamıza dâhil edilmiştir.⁴⁴²

⁴⁴² Serin, “Yâkût el-Musta‘ımî”, 292.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte *lâm*'ların irtifâsı fazladır. İlk *lâm* sola meyillidir ve zülfelidir. Her iki aralığın tabanı satır çizgisi üzerindedir. *Hâ*''larda dönüş hareketi keskindir ve harf, *lâm* harfinin üzerinden geçirilerek bitirilir.

Şekil 1101: CBL/1494, Lafza-i Celâl Örneği

166b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler dik, düz ve incedir. Zülfeler ise bazen harfe göre kalın durmaktadır. Dik harflerin irtifâsı fazla, yapıları incedir. Bu nedenle dik harfler birbirine yakın konumlandırılmıştır. Böylelikle satırın üst kısmı daha tok görünümde durmuştur.

Şekil 1102: CBL/1494, Elif Harfî Örneği

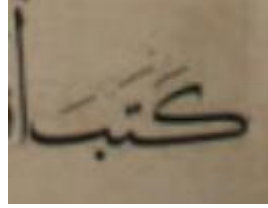
196b

(ب) **Bâ' Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanımları insicamlıdır. *Bâ* ' harfinin müfred ve sonda birleşik şekli muhakkak hat karakterine uygundur. Müfred *bâ* ' harflerinde ise çanak derindir.

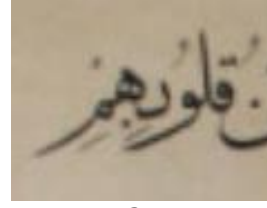
Şekil 1103-1105: CBL/1494, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

28b

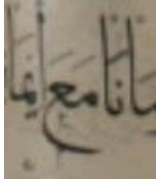
187a

2a

(ع) **Ayn Harfi:** Harfin başta kullanılan “ayn-ı sâdî” ve “ayn-ı nâ‘lî” şekli ile sağındaki dik harfle birleşiminde görülen formunda, kaş ve çene arasındaki mesafe kalem kalınlığına göre fazla durmaktadır. Ayrıca bu harflerin solundaki dik harflerle birleşiminde kalem, harf bitiminden itibaren yükseldiği için iki harf, birleşik gibi durmuş ve harf âhengi bozulmuştur. Harfin “ma‘kûd” ve karınlı şeklinde tenâsüp vardır. Sonda bileşik *ayn*’lar çoğunlukla “müsbele” yani kuyruğu sağ-alta çekilmiş şekildedir.

Şekil 1106-1110: CBL/1494, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

149b

170b

201b

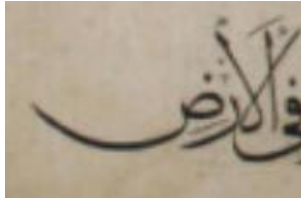
102a

137a

(ص, ض) **Sad-Dad Harfi:** *Sâd* kaşları ve badem şeklindeki gözler istikrarlı yapıdadır. Ama kaş kısmında dönüş hareketine bazen erken geçilmiştir. Harfin kâsesi düzümsüdür. Keşîdeli yapılan *sâd* kâselerinde mukavver kısım aniden yükselmektedir.

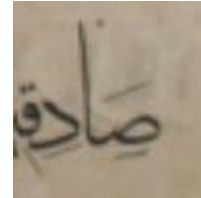
Şekil 1111-1113: CBL/1494, Sâd-Dad Harfi Şekillerine Örnekler

194a

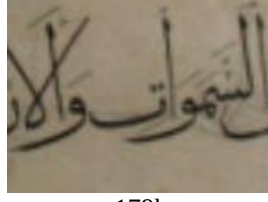
158a

158b

(و) **Vav Harfi:** Vav harfi mürsel formdadır ve harfin baş kısmı tutarlı yapıdadır. Gövde ve kuyruk kısmında kalem hareketleri temiz ve emindir.

Şekil 1114: CBL/1494, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

179b

CBL tarafından tarafımıza gönderilen referans sayfalar düşük kalitede fotoğraflanmıştır. Muhakkak-ı hafî ve muhakkak satırlarda kullanılan kalemin kalınlığı birbirine yakın olduğu için eserin kitâbeti daha net görüntüye sahip muhakkak satırlar üzerinden değerlendirilmiştir. Bazı harflerin bünyelerinde ideal ölçüden uzaklaşma görülmektedir. Dik harflerin her zaman aynı istikamette olmaması, aralarındaki muvâzeneyi olumsuz etkilemiştir. İnce ve uzun yapılan dik harflerin birbirine yakın konumlandırılmasıyla satırın üst kısmı, mürsel harflerin uzantılarıyla da satırın alt kısmı dengelenmeye çalışılmıştır. Kalem kalınlığı ise yatay ve dikey harflerde birbiriyle uyumludur. Eserde keşîdeler, *boru kâf*'lar, dik ve mürsel harfler ve takvîs hareketlerinde el hareketleri tereddütsüzdür. Mushafta genel sayfa kompozisyonu göze hoş görünse de, bazı kelimeler satıra muntazam yerleşmemiştir. Harflerin arasındaki mesafe de her zaman dengeli değildir.

Eserde bütün satırlar metin kaleminden daha ince bir kalemle harekelenmiştir. Muhakkak satırlarda hareke kaleminin ince olması, harflerin yakın yerleştirilmesinden kaynaklı girift görünümü rahatlatmış ve yazıyı ön plana çıkarmıştır. Noktalalama ise muntazamdır ve nokta gruplarının arasındaki mesafe çok azdır.

3.4.2.1.2. (1498) Envanter Numaralı Kur'ân'dan Sûreler

Şekil 1115: CBL/1498, vr.1a

Tarih Kaydı: 15. yy.⁴⁴³

⁴⁴³ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 60.

Yazının Türü: Muhakkak-ı hafî

Cilt Ebadı: 37,4 x 27,3 cm⁴⁴⁴

İnceleme Tarihi: 05.01.2023

Genel Özellikler:

19 varaktan ibaret eser, 71, 31-33, 42-45. ve 67. sûreleri⁴⁴⁵ yani Nuh, Secde, Ahzâb, Şûrâ, Zuhruf, Duhan, Câsiye, Mülk ve Lokman sûrelerini ihtiva etmektedir. Kur'ân yazması, dağılmış bir Mushafın tekrardan toparlanan parçaları olabilir. Krem renk âharlı kâğıtlara siyah mürekkep ve muhakkak hatla yazılan eserde Kur'ân metni, cedvelle sınırlandırılmamıştır. 1a sayfasında Nuh sûresi besmele ile başlamaktadır. Sûre başlıkları kûfî ve sülûs hatla, farklı renklerde mürekkep kullanılarak yazılmıştır. Bu başlıklar bazen altın mürekkeple yazılarak Kur'ân metninden ayrılmıştır, bazen de dış kenarında rozet olan tezyinli paftaların içindedir. Duraklar altınla boyalı çiçek motifinden oluşur. Hamse ve aşır yerleri kenar boşluklarında tezyinli güllerle gösterilmiştir. Cüz geçişleri de yine kenar boşluklarında, tezyinli geometrik şekillere cüz numarasının yazılması ile belirtilmiştir. CBL katalog bilgisinde eserin hattatına dair bilgi verilmemiştir. Eserin tarihi ise 9/15. yy. olarak verilmiştir. Kur'ân yazması, TDVİA “Yâkût el-Musta'sımî” maddesine göre Abdullah Ergun'la ilişkilendirilmiştir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 60.

⁴⁴⁵ Arberry, *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*, 60.

⁴⁴⁶ Serin, “Abdullah Ergûn”, 292.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:⁴⁴⁷

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin irtifâsı yaklaşık 3 noktadır. İniş, çıkış ve dönüş hareketleri sert değildir.

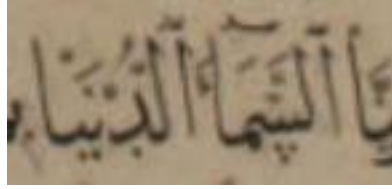
Şekil 1116: CBL/1498, Lafza-i Celâl Örneği

19b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler çoğunlukla hafif sola mâildir. Harf ince ve uzun yapılmıştır. Zülfeler de uzun ve keskindir. Harfin başlangıcı ve sonu arasında kalınlık farkı azdır. Sağındaki harfle birleşen *elif*'ler bazen müfred *elif*'lere göre daha dik ve uzun yapılmıştır.

Şekil 1117: CBL/1498, Elif Harfi Örneği

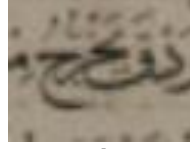

19b

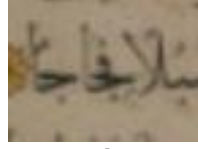
(ج) **Cim Harfi:** Harfin başta kullanılan şeklinde kalemin sağ-alta meyil açısında farklılık görülmektedir. Hem kelime başında hem ortasında kullanılan şeklinde kalem hareketleri düzünsüdür. Harfin müfred formunda ise genel olarak birlik vardır.

Şekil 1118-1120: CBL/1498, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

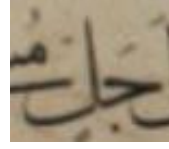
⁴⁴⁷ Tarafımıza gönderilen referans sayfaların çekimi iyi değildir. Daha iyi fotoğraflanmış örnekler için talep oluşturulmuştur fakat geri dönüt alınamamıştır.

2b

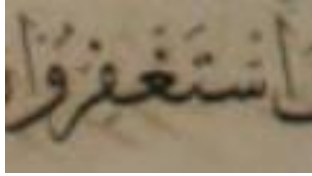
1b

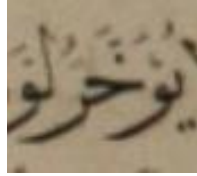
1a

(ج) **Râ' Harfi:** *Râ'* harfî mürsel ya da mudğame formundadır. Harfin müfred ve mürsel şekli zülfeli yapılmıştır ve uzantısında bazen keskin harekete geç kalınmıştır. Genel olarak harf bünyesinde uyum vardır ve harfin satır çizgisi ile oluşturduğu açı benzerdir.

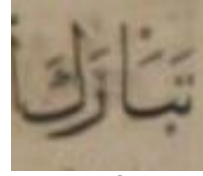
Şekil 1121-1123: CBL/1498, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler

1a

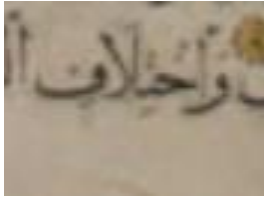
1a

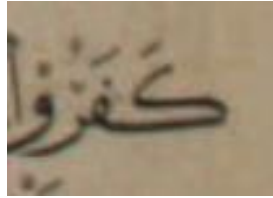
19b

(ف) **Fâ Harfi:** Harfin hem başta hem ortada kullanım şeklinin baş kısmında dönüş hareketi keskindir. Harfin çanağında ise kalem hareketleri yumuşak ve esnektir.

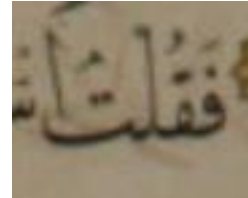
Şekil 1124-1126: CBL/1498, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler

18a

19b

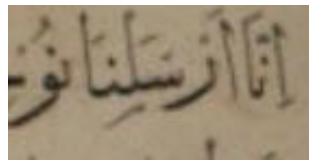
1a

(ن) **Nûn Harfi:** Harfin başta kullanılan şeklinde alış hareketi çoğunlukla diktir. *Nûn* kâseleri geniş ve düzümsüdür.

Şekil 1127-1128: CBL/1498, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler

18a

1a

Eserin fotoğraf kalitesi iyi olamdığı için harflerin tahlili daha net olan birkaç sayfa üzerinden yapılmıştır. Kenar boşluklarında cüz geçişlerinin olması, eserin parçalara ayrılmış bir Mushafın günümüze intikal eden bölümlerinden oluşma ihtimalini artırmaktadır. Eser, muhakkak hattın karakteristik özelliklerini yansıtır. Dik harfler, yatay harflere göre bazen çok ince yapılmıştır ve dik harflerin açısı her zaman tutarlı değildir. Harf bünyelerinde çoğunlukla birlik vardır. Fakat bazı harfler ideal ölçüsüne kavuşmamıştır. Ayn harfinin kelime ortasında kullanılan formunda üst parça düzlemsü yapılmıştır. *Boru kâf*'ın gövdesi kısaltılmış, kaşı ve gövdesi arasındaki açısı artırılmıştır. Mürsel *mim*'de baş, gövdeye düz bir şekilde bağlanmıştır. Bundan dolayı harf daha sert görünümündedir. Çanaklı harflerin dikey kısmı ve yatay harflerin dik harflere bağlantısı, düz ve serttir. Harfler satıra genellikle birbirine yakın dizilmiştir. Ama bazı sayfalar, bu dizilimin çok serbest olmasıyla diğer sayfalardan belirgin şekilde ayrılmaktadır.

Harekeleme metin kaleminden daha ince bir kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin çizgisi kısadır. Mühmel harf ve tezyin işareti çok kullanılmamıştır. Noktalar düzenli görünümündedir ve grup şeklindeki noktaların arasındaki mesafenin azlığı görünümün estetiğini artırmıştır.

3.5. ABDULLAH BİN MAHMUD es-SAYRAFI'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARI

Tablo 5: Çalışmamız Kapsamında Abdullah b. Mahmud es-Sayrafi'ye Ait Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

Yer	Eser	Envanter Numarası	Tarih
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	E.H./49	745/1344-5
TSMK	Mushaf-1 Şerîf	Yeniler/842	707/1307-8
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	178	Rebiüllevvel 744/ Temmuz 1343
TİEM	Mushaf-1 Şerîf	487	Tarihsiz

CBL	Cüz	1468	Muharrem 728/Kasım 1327
AQR	Mushaf-1 Şerîf	279	14. yy
Sotheby's Müzayede	En'âm-1 Şerîf	22 Nisan 2015 Tarihli	717/1317-18
Evi		Satış	

Abdullah Sayrafi'ye ait tespit ettiğimiz diğer eserler ise şunlardır;

- TSMK Emanet Hazinesi/124 envanter numaralı Mushaf-1 Şerîf⁴⁴⁸
- H 722 tarihli Beyazıt Devlet Ktp./31 envanter numaralı Mushaf-1 Şerîf ve Halilî (Khalili) Qur832 envanter numaralı Mushaf-1 Şerîf⁴⁴⁹

3.5.1. Türkiye Müze ve Kütüphanelerinde Mevcut Mushaflar

3.5.1.1. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi

Çalışmamız kapsamında Abdullah Sayrafi'ye atfedilen 2 eser TSMK'da muhafaza edilmektedir.

⁴⁴⁸ Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 133. Eserin dijital görseli için müze ile irtibata geçilmiştir. Eserin kondisyonunun fotoğraflanmaya müsait olmadığı söylenmiştir.

⁴⁴⁹ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 649. Beyazıt Ktp./31 envanter numaralı Kur'ân için kütüphane ile iletişime geçilmiştir. Fakat eserden referans sayfa tarafımıza gönderilememiştir.

3.5.1.1.1. Emanet Hazinesi/49 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 1129: TSMK Emanet Hazinesi/49, vr. 4b-5a

Tarih Kaydı: 745/1344-5

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 16 x 22,5 cm⁴⁵⁰

İnceleme Tarihi: 08.12.2022

Genel Özellikler:

Kahverengi deri cilt, altın yıldız cedvellidir. Kapak içleri mavi kâğıt ile kaplı eser, mahfazalıdır. Kapaktan sonraki sayfada Hüseyin Çelebi tarafından yazılan notlardan birinde “*hatt-ı Sayrafi*” ifadesi geçmektedir. 330 varaktan ibaret eser, nohudî renk âharlı

⁴⁵⁰ Milli Saraylar Araştırma Birimi, Yazara dönük e-posta mesajı, Şubat 2, 2023.

kâğıtlara 15 satır şeklinde kompozisyonlanmıştır ve vassâle yapılarak onarılmıştır. 1a sayfasında tezyinli levhanın içindeki madalyonda, altın zemin üzerine beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla Vâkıa sûresinin 77-80. âyetleri yazılıdır. 1b sayfasında tezyinli levhanın içine yine beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla Fussilet sûresinin 41-42. âyetleri ile Vâkıa sûresinin 77-79 âyetleri yazılmıştır. 1b sayfasındaki levhanın simetriği, muhtemelen eserin tamiri esnasında eklenen sayfadan sonra gelen 2a sayfasında yer alır. Bu sayfadaki levhanın ortasına ise beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla Vâkıa/80, En’âm/115. âyetler ile En’âm/59. âyetin bir kısmı yazılmıştır. 2b ve 3a sayfalarında lacivert ve altın rengin yoğun olarak kullanıldığı, simetrik levhalardan oluşan çok güzel bir serlevha tezhibi bulunur. Serlevhada Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri, altının üzerine çiçek motifleriyle beynessutur tezyinli olarak 5 satır şeklindedir. Bu sûrelerin başlığı ve sûre bilgileri, beyaz mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. 3b ve 4a sayfalarında altın cedvelle sınırlandırılmış metin alanının etrafında kenar bezemesi vardır. Bu iki sayfada aşır yerleri tezyinli güller ile gösterilmiştir. Diğer sayfalarda hamse, aşır ve hizb yerleri kenar boşluklarında yazıyla, cüz geçişleri ise tezyinli güller ile belirtilmiştir. Sûre başlıkları, tezyinatlı dikdörtgen paftaların içine altın mürekkeple ve sülüs hatla yazılmıştır. Âyetlerin altınla boyalı, mavi ile sınırlandırılan çiçek motifleri ile birbirinden ayrıldığı eserde secâvend işaretleri, kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Eserin 329b ve 330a sayfası serlevha şeklinde tezyinlidir. Ketebe kaydı, 330a sayfasında, Nâs sûresinden sonra, bitkisel motiflerle bezeli lacivert zemin üzerine, altın mürekkep ve sülüs hatla 2 satır şeklinde yazılmıştır. Eserin son sayfası olan 330b sayfasında ise 1a sayfası ile aynı şekilde tezyin edilmiş levhanın içine, beyaz mürekkep ve tevkî‘ hatla En’âm sûresinin 115. âyeti yazılmıştır.

Ketebesi:

Şekil 1130: TSMK Emanet Hazinesi/49, Ketebe Kaydı, vr.330a

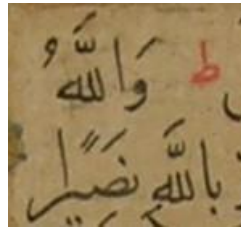
كتبه عبد الله الصيرفي عفا الله عنه في سنة خمس و اربعين و سبعمائة.

“Onu, Abdullah es-Sayrafi -Allah onu affetsin- 740 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkipte *lâm* harfleri sola meyillidir ve nadiren zülfeli yapılmıştır. Aralıkların taban hizası her zaman aynı değildir. Soldaki aralığın tabanı bazen daha üstte durmaktadır. *Hâ* harflerinde dönüş hareketi keskin ve serttir. Harf bazen haddinden büyük yapılmıştır.

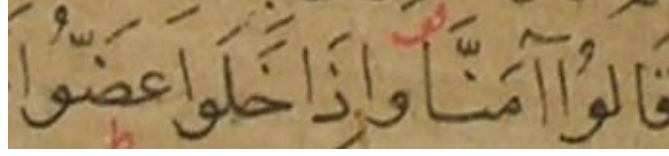
Şekil 1131: TSMK Emanet Hazinesi/49, Lafza-i Celâl Örneği

45b

(!) **Elif Harfi:** Müfred *elif*’ler hafif sola mâildir. Harfin yapısında ve irtifâsında farklılık vardır. *Elif*’ler bazen düz yapılmıştır, bazen de harfin kuyruk kısmında sağa tahdîb vardır. Harf satıra çoğunlukla uyumlu açıda dizilmiştir. Sağındaki harfe birleşen *elif*’ler ise daha düzdür.

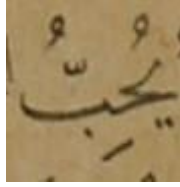
Şekil 1132: TSMK Emanet Hazinesi/49, Elif Harfi Örneği

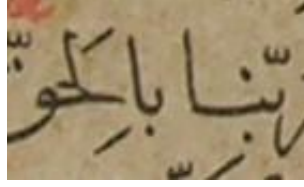
35a

(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ'* harfinin başta kullanım şeklinde bir noktalık başlangıç kısmı dik ya da çok az sola meyilli yapılmıştır. Harfin müfred ve sonda birleşik formunda çanak genişliği harfin satırdaki konumuna göre bir nokta kadar farklılaşmaktadır. Çanaklar genellikle yumuşak kalem hareketiyle yapılmıştır. Ama daha düzümsü görünümde olanlar çanaklar da vardır.

Şekil 1133-1134: TSMK Emanet Hazinesi/49, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler

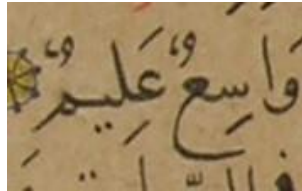
36a

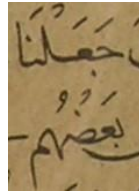
82a

(ع) **Ayn Harfi:** *Ayn* harfinin başta kullanım şekillerinde kaş kısmı bazen küt görünümündedir. Kaş ve çene hizası ideal oranda değildir. Bazen kaş, çene hizasında yapılmıştır, bazen de kaş ya da çene daha sağda durur. Harfin ortadaki şeklinde göz kapalıdır ve harf dolgun ya da basık görünümündedir. Karınlı *ayn* harfleri ise âhenkli ve esnek yapıdadır.

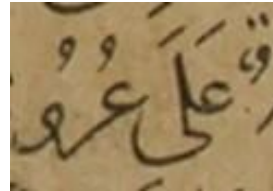
Şekil 1135-1137: TSMK Emanet Hazinesi/49, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler

11a

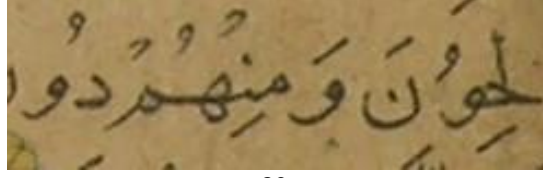
74b

23b

(و) **Vav Harfi:** *Vav* başları arkaya yaslanmış şekildedir. Göz bazen kapalı, bazen açıktır. Harfin yapısında birlik yoktur.

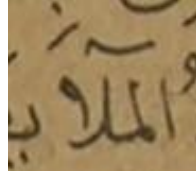
Şekil 1138: TSMK Emanet Hazinesi/49, Vav Harfî Şekillerine Örnekler

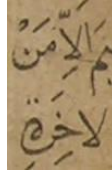
90a

(٧) **Lâm-elif Harfi:** Makas şeklinde olan “muhakkaka” formundaki *lâm-elif*’lerin sol kolu zülfelidir. Sağ kol yapılırken kalem çoğunlukla kısık hareketle cereyan etmediği için harfin kolları benzer kalınlıkta durmaktadır. Bazı *lâm-elif*’lerde kollar neredeyse sol kolun yarısında kesişir. Bu durumda kapalı döngü hareketiyle oluşan açıklık büyür ve kolların açısı daralır. Harfin üçgene benzer kâidesi olan “varrâkiyye” formunda sağdaki kol, kalemin gizlenmesinden dolayı daha incedir. Sol kol ise her zaman zülfeli değildir. Harfin sonda birleşik “muhafeffe” formunda kollar birleşmez.

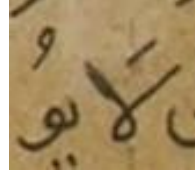
Şekil 1139-1141: TSMK Emanet Hazinesi/49, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler

22b

12a

99b

Eserin kitâbeti nesih hat karakterine uygun olarak yumuşak, esnek ve akıcıdır. Harflerde kıvrım yerleri belirgindir. *Fâ* başları ve kelime ortasında gelen *hemze*’ler bazen haddinden büyük yapılmıştır. *Kâf* çanakları derin ve müdevvver görünümündedir. *Hâ*’ harfinin kurdeleye benzeyen mukavver şeklinde at kulağı olarak isimlendirilen kısım, çoğu kez ideal orandan daha geniştir. *Boru kâf*’ın genişliği fazladır ve harfin taban kısmında bazen kalem haddinden fazla kalınlaşır. Harfler satıra çok serbest yerleştirilmiştir. Kâseli harflerin keşîdeli şekliyle *boru kâf*’ın sıkça kullanılması sayfanın vuzûhuyetini artırmıştır. Keşîdelerin içi diğer harflerle doldurularak satırdaki boşluklar dengelenmiştir. Dik harflerin inceliği ile yatay harflerin kalınlığı uyumludur. Harfler ve

kelimeler satıra düz şekilde yerleştirilmiştir. Satır sonlarında bazen harflerin üst üste dizildiği de görülmektedir.

El hareketlerinin sağlam ve net olduğu eserde harekeleme metnin kalemi ile yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı uyumludur. *Ötre*'lerin müdevver kısmı ile uzantısı her zaman uyumlu değildir. *Cezm* ağzı açık formdadır ve *şedde*'ler çoğunlukla dik görünümündedir. Mühmel harf ve tezyin işaretinin kullanılmadığı eserde satırdaki boşluklar sadece hareke ve noktalarla dengelenmiştir. Noktalama ise muntazamdır. İkili ve üçlü noktaların arasındaki mesafe fazladır.

3.5.1.1.2. Yeniler/842 Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 1142: TSMKYeniler/842, vr.1b-2a

Tarih Kaydı: 707/1307-8

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 17 x 27 cm

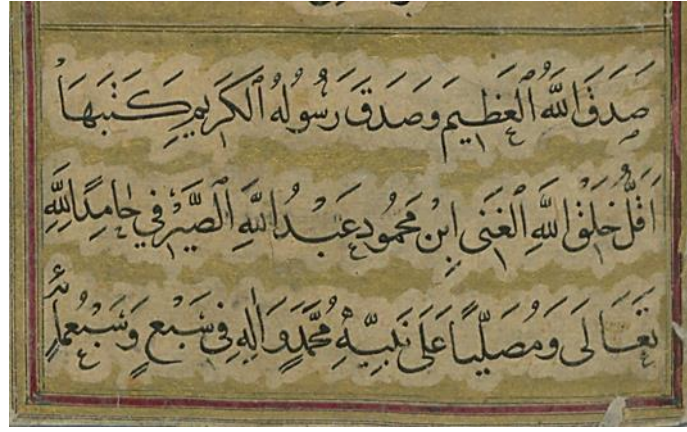
İnceleme Tarihi: 09.12.2022

Genel Özellikler:

Vişneçürüğü renk deri cilt, mülevven şemse ve salbekte tezyinlidir. Soğuk baskı tekniği ile yapılan yüzey bezemesinde bulut ve bitkisel motifler kullanılmıştır. Dış kapağın kenarlarında soğuk baskı zencerek ve cedvel bulunmaktadır. İç kapak ebru desenli kâğıt ile kaplıdır. Vassâleli eser, çay rengi ve açık limonküfü yeşili âharlı kâğıtlara, siyah is mürekkebi ve nesih hatla 10 satır şeklinde yazılmıştır. 425 varaktan ibaret eserin 1b ve 2a sayfalarında simetrik levhalardan oluşan serlevha tezhibi bulunmaktadır. Bu levhalarda Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 5 satır şeklinde, altınla beynessutur tezyinlidir. Farklı kalınlık ve renkte cedvellerle çevçevelenen Kur'ân metninin yazımı esnasında unutulmuş kelimeler ya da âyetler kenar boşluğuna eklenmiştir. Eser tezyin edilirken bu kısımlar ayrıca cedvellenmiştir. Sûre başlıkları tezyinatlı dikdörtgen panellere çeşitli renkte mürekkeple ve tevkî' hatla yazılmıştır. Âyetler birbirinden altınla boyalı basit şekille ayrılır. Hamse, aşır, rubu' ve nısf yerleri ile cüz geçişleri kenar boşluklarında yazı ile gösterilmiştir. Eserin vassâleli olması, bu işaretlerin sonradan eklendiğini göstermektedir. Eserde secâvend işaretleri ise kırmızı mürekkeple konmuştur. Ketebe kaydı 425a sayfasında, Nâs sûresinden sonra gelmektedir ve 3 satır şeklindedir, satır araları da altınla tezyinlidir.

Ketebe:

Şekil 1143: TSMKYeniler/842, Ketebe Kaydı, vr.425a

صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم كتبها اقل خلق الله الغنى ابن محمود عبد الله الصيرفي حامدا
لله تعالى مصليا على نبيه محمد آله في سبع و سبعمائة

“Yüce Allah ve kerîm elçisi doğru söylemiştir. Ganiyy olan Allah’ın yarattıklarının en küçüğü İbn Mahmud Abdullah Sayrafî, onu, yüce Allah’a hamd ederek ve peygamberi Muhammed’e ve ailesine salât ederek 707 yılında yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkip akışkan ve yumuşak kalem hareketleriyle yapılmıştır. *Lâm* harflerinin irtifâsında ve kalemin başlangıç hareketinde bazen farklılık görülse de, genel olarak terkinin yapısı uyumludur.

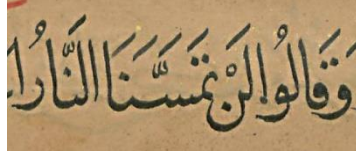
Şekil 1144: TSMKYeniler/842, Lafza-i Celâl Örneği

3b

(١) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler bazen düz, bazen dalgalı görünümündedir. Harfin irtifâsı satırdaki yerine göre değişmektedir. Genel olarak *elif*’ler hem dik hem yatay harflerle uyumludur.

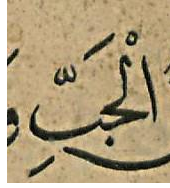
Şekil 1145: TSMKYeniler/842, Elif Harfi Örneği

9a

(ب) **Bâ' Harfi:** *Bâ'* harfî kelime başında ve ortasında klasik ölçüsündedir. Harfîn sonda birleşik şeklinde çanak derindir ve belirgin bir kıvrımla nihâyetlenir. Harfîn müfred şeklinde ise çanak daha düzümsü ve ideal ölçüsünde yapılmıştır.

Şekil 1146-1147: TSMKYeniler/842, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler

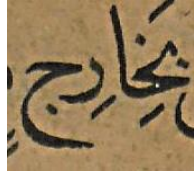
96a

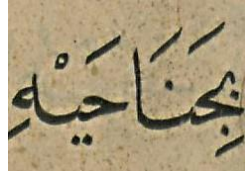
5b

(ج) **Cim Harfi:** Harfîn kelime başında kullanılan açık ve levzî (bademe benzeyen) formunda, üst parça eğri hareketle yapılmıştır ve eğrilik belirgindir. Müfred *cim*'ler bazen kuyruğu sağ-alta sarkık ve gözü açık formdadır.

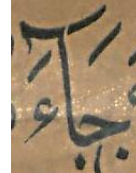
Şekil 1148-1150: TSMKYeniler/842, Cim Harfî Şekillerine Örnekler

98b

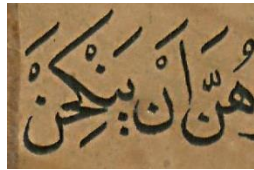
91a

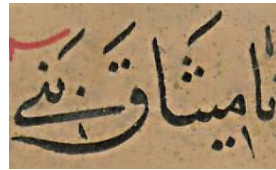
33b

(ن) **Nûn Harfi:** *Nûn* kâselerinde ve harfîn keşîdeli şeklinde takvîs hareketine bazen erken geçilmiştir. Bu durumda kâse ve keşîde, derin ve mukavver görünümündedir.

Şekil 1151-1152: TSMKYeniler/842, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler

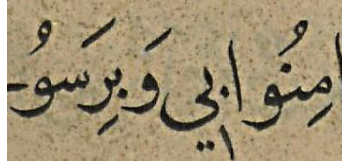
27a

9b

(9) **Vav Harfi:** Vav başları düz ya da öne eğik yapılmıştır. Harfin gözü müfred vav'larda çoğunlukla kapalıdır ve bazen vav başı, gövdeye göre küçüktür. Baş ile gövdeyi bağlayan boyun kısmı bir noktadan fazla yapıldığında harfin diğer vav'larla uyumu bozulmuştur.

Şekil 1153: TSMKYeniler/842, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

86b

Eserin kitâbeti yazım tarihine göre mütেকâmil görünümündedir. Müfredât ve mürekkebât klasik ölçüsünde ya da ona yakındır. Bununla birlikte harflerin satıra dizilimlerinin sola meyilli olması 8/14. yy. da yazılan eserlerden bu eseri farklı kılar. Eserde kalem hareketleri yumuşak ve akışkandır. Bağlantı yerlerinde kalem kalınlığı orantılıdır. Harfler nesih hat karakterine uygun ve rafine görünümündedir. Ama kalem kalınlığına göre harf ölçüsünde orantının yakalanamadığı örnekler mevcuttur. Dik harfler ritimli paralelliktedir ve birbirine yakın yerleştirilmiştir. Mushafta harfler satıra bazen serbest, bazen sık dizilmiştir. Ama satır arası mesafesi fazla olduğu için sayfa görünümü vâzıhtır.

Harekeleme metnin kalemiyle yapılmıştır ve harekeler kitâbet ile uyumlu güzelliktedir. *Üstün* ve *esre*'lerin yerleşim açısı uyumludur. Nesih hatlı eserlerde çoğunlukla *cezm*'in ağzı açık şekli tercih edilmesine rağmen bu eserde müdevver şekli kullanılmıştır. *Şedde*'ler sola meyillidir. Esede mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Noktaların yapısı ise tutarlıdır ve noktalama muntazamdır.

3.5.1.2. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi

Çalışmamız dâhilinde Abdullah Sayrafi'ye atfedilen ve TiEM'de muhafaza edilen 2 eserin genel özellikleri ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmeleri şu şekildedir;

3.5.1.2.1. (178) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 1154: TİEM/178, vr.4b-5a

Tarih Kaydı: Rebiüllevvel 744/Temmuz 1343

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 24,5 x 36,5 cm

İnceleme Tarihi: 11.12.2022

Genel Özellikler:

Siyah deri cilt, mülemmâ şemseye sahiptir. Şemse, oval formda ve dilimlidir.

Salbek, palmet formunda yapılmıştır ve şemse ile salbeğin ¼'ü köşebentleri oluşturmaktadır. Şemse ve köşebent yüzeyi rûmî, bulut ve bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Bordürlerü oluşturan kare ve dikdörtgen kartuşların içinde de bitkisel motif kullanılmıştır.

Dış kapağın etrafı zencerek ve cedvelle çevrilidir. Katı' tekniği ile yapılan şemse, salbek,

köşebent ve kenar bezemeleri ile tezyin edilen iç kapak, kahverengi deri ile kaplıdır. Ana motiflerde altın, mavi, turuncu ve siyah renk kullanılmıştır. Miklebli cilt yıpranmış görünümündedir. 241 varaktan ibaret Mushafta krem renk âharlı kâğıt kullanılmıştır. Kur'ân metni farklı renk ve kalınlıktaki cedvellerle çevrelenen alan içine, siyah mürekkep ve nesih hatla 15 satır şeklinde yazılmıştır. 1a ve 2b sayfaları serlevha tezhiblidir. Zarif şekilde tezyin edilen simetrik levhalardan oluşan serlevhada, Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 5 satır şeklindedir. Serlevha ve eserdeki diğer sûrelerin başlıkları tezyinli dikdörtgen panellerde, altın zemin üzerine beyaz mürekkep ve sülüs hatla yazılmıştır. Durak yerleri altınla boyalı basit şekille gösterilmiştir. Hamse ve aşır gülleri tezyinli olan eserde secâvend işaretleri kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Mushafın 744 tarihli ketebe kaydı 241a sayfasında, Nâs sûresinden sonra, altınla tahrirli siyah mürekkep ve sülüs hatla, 2 satır şeklinde yazılmıştır. 241b sayfasında ise nesih hatla yazılmış hatim duası yer almaktadır.

Ketebesi:

Şekil 1155: TİEM/178, Ketebe Kaydı, vr.241a

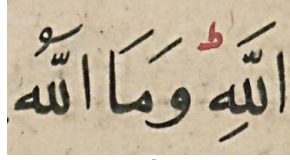
تمت المصحف كلام الله الملك الودود على يدى اضعف عباد الله عبد الله الصيرفي في غرة
شهر ربيع الاول سنة اربع و اربعين و سبعمائة.

“Melikü'l-Vedûd Allah'ın kelamı olan bu Mushaf, Allah'ın en zayıf kulu Abdullah Sayrafi'nin eliyle, 744 yılının Rebîülevvel ayının başında tamamlanmıştır.”

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) **Lafza-i Celâl:** Terkibin yapısı genel olarak tutarlıdır. *Lâm* harfleri hafif sola mâildir. Derin kavisler çoğunlukla uyumludur. *Hâ'* harfleri ise keskin bir dönüşle yapılmıştır.

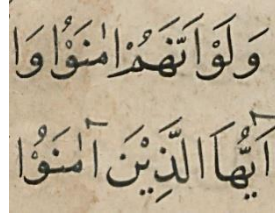
Şekil 1156: TİEM/178, Lafza-i Celâl Örneği

9b

(ا) **Elif Harfi:** Müfred *elif*'ler çoğunlukla dik yapılmıştır. Harfin sonunda kalem çok az gizlenmiştir. *Elif*'ler ritimli paralelliktedir. Sağındaki harfle birleşen *elif*'ler genellikle düz bir çıkışla yapılmıştır. Gövde kısmında sağa hafif bombenin olduğu birleşik *elif*'ler de vardır.

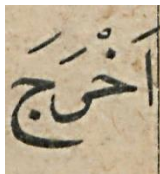
Şekil 1157: TİEM/178, Elif Harfi Örneği

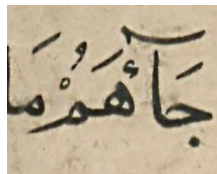
7b

(ج) **Cim Harfi:** Harfin başta kullanılan badem şeklindeki formu ile açık formunda, bir noktalık sağ-üste çıkıştan sonra, kalem zarif şekilde sağ-alta eğri hareketle sürüklenmiştir. Harfin ortada kullanılan şeklinde kalem hareketi daha düz ve serttir. *Cim* karnı sağ-alta sarkık ya da satır çizgisine paralel şekilde bitirilmiştir. Harfin yapısında çoğunlukla uyum vardır.

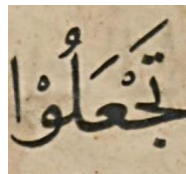
Şekil 1158-1161: TİEM/178, Cim Harfi Şekillerine Örnekler

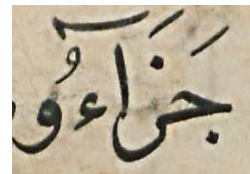
235a

6b

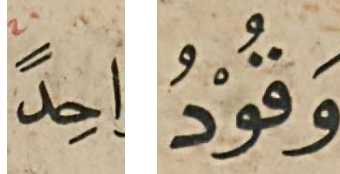
3a

238b

(د) **Dal Harfi:** Müfred *dal* harfinin üst kolu iç bükey hareketle yapılmıştır. Harfin satır çizgisi üzerindeki düzüksü kısmı ile üst kolun oluşturduğu aç baze dar olduğu için harf, basık durmaktadır. Harfin sonda birleşik şeklinde ise dikey kısma takılan iki noktalık çanak derin ve müdevverdir.

Şekil 1162-1163: TİEM/178, Dal Harfi Şekillerine Örnekler

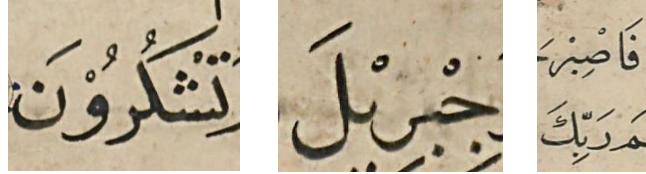

9a

3a

(ر) **Râ' Harfi:** Harf mürsel ve mukavver şekilde yapılmıştır. Mukavver *râ'* harfleri ince ve zarif bir kıvrımla biter. Mürsel *râ'*larda bazen kalem hareketi düz ve köşeli durmaktadır. Ayrıca harfin gövdesinin kısa yapıldığı örnekler de mevcuttur.

Şekil 1164-1166: TİEM/178, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler

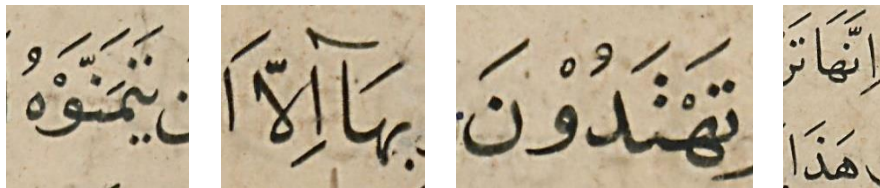
4b

7a

229b

(ه) **Hâ' Harfi:** *Hâ'* harfi mütenevvi şekli olan harflerdendir. Harfin kedi gözlü formu ideal ölçüdedir ve gözlerin yapısı tutarlıdır. *Hâ'* harfinin dik harfle birleşen iki gözlü şeklinde kalem hareketleri esnek ve yuvarlaktır. Harfin ortada kullanılan mukavver formu basık görünümündedir. Harfin karınca hortumuna benzetilen şekli ile sonda müdevver, kolları atılmış formu zariftir ve yapılarında birlik vardır.

Şekil 1167-1170: TİEM/178, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler

7a

7a

4b

230a

Mushaf nesih hatta göre çok ince olmayan bir kalemle yazılmıştır ve kalem hareketleri rahatlıkla takip edilmektedir. Harf bünyeleri çoğunlukla nesih hattın karakteristik özelliklerini göstermektedir ama yazının görünümü canlı değildir. Bu durum bazı harflerdeki çizgilerin ideal orandan daha düz olmasıyla alakalıdır. Sayfa kompozisyonu âhenklidir. Ama harf bünyelerinde bazen kalemin incelik ve kalınlık uyumu ayarlanamamıştır. Harfler satıra düz ve muntazam şekilde oturtulmuştur. Satırlarda giriftlik yoktur. Harflerin yapısı ve ölçüsü çoğunlukla tutarlıdır. Yâkût'tun *vav* uzantılarında görülen ani kıvrım hareketi bu eserde nadiren görülmektedir. *Boru kâf*'ın genişliği azalmış, *vav*, *kaf* ve *fâ* başları tutarlı yapılmıştır. *Nûn* kâselerinin genellikle 1/3'lük son kısım mukavverdir. Dik harfler ritimli paralelliktedir.

Harekeleme metnin kendi kalemiyle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'ler insicamlı yapıdadır ve *cezm* müdevver şekildedir. *Şedde*'ler düz ya da sağa meyilli konumlandırılmıştır. Mühmel harf ve tezyin işareti kullanılmamıştır. Noktaların yapısı istikrarlıdır. Satırdaki boşlukları dengelemek için hareke ve nokta kullanılmıştır.

3.5.1.2.3. (487) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerif

Şekil 1171: TİEM/487, vr.2b-3a

Tarih Kaydı: Tarih kaydı yoktur.

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-Nesih)

Cilt Ebadı: 37,5 x 49 cm

İnceleme Tarihi: 13.12.2022

Genel Özellikler:

Kırmızı deri ile ciltli eserde mülemmâ şemse oval formda ve dilimlidir. Salbek, palmet şeklindedir. Şemse, salbek ve köşebentlerin yüzeyi bitkisel motiflerle müzehhepdır. Kapak kenarlarında zencerek ve cedvel bulunmaktadır. Kapak içi de kırmızı renktedir ve iç içe geçmiş altın cedvellerin ortasında kalan vişneçürüğü zeminin üzeri, halkâr tekniği ile yapılan hatâyî, gonca ve hançeri yapraklarla tezyin edilmiştir.

Cildin miklebi kapaktan ayrılmıştır. Mushaf, 350 varaktan ibarettir ve krem renk âharlı kâğıtlara, altın ve siyah mürekkep kullanılarak, muhakkak ve nesih hatla münâvebeli yazılmıştır. Sayfalar 9 satır şeklinde tertîb edilmiştir. İlk, orta ve son satır muhakkak, aradaki satırlar ise nesih hatla yazılmıştır. Altın mürekkep sadece ortadaki muhakkak satırlarda kullanılmıştır. Eserin 1a sayfası enine yerleştirilmiş bir levha ile tezyin edilmiştir. 1b ve 2a sayfalarında, altın ve lâcivert rengin yoğun olarak kullanıldığı çok latîf bir serlevha tezhibi vardır. Serlevhada Fâtîha sûresi bölünerek 2 satır şeklinde yazılmıştır ve satır araları tezyinlidir. Fâtîha sûresinin başlığı, sûreye dair bilgiler, sûreye verilen diğer adlar, simetrik levhaların üst ve alt kısmındaki panellere altın tahrirli beyaz mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. 2b sayfası sûre başı tezhibi ile başlar. Tezhibli dikdörtgen paftanın içinde Bakara sûresinin başlığı, beyaz tahrirli lâcivert mürekkeple ve kûfî hatladır. 2b ve 3a sayfalarında Kur'ân metni altın zencerekle sınırlandırılmıştır. Bu sayfalarda satırlar bulut şeridi içine alınmıştır. Diğer sûrelerin başlıkları, sade ya da tezyinli bölümlere, çeşitli renkte mürekkeple, kûfî ve muhakkak hatla yazılmıştır. Kur'ân metni serbest alana yazılmıştır ve kenar boşluklarına yapılan hamse ve aşır gülleri tezyinlidir. Duraklar, altın ve lacivert ile boyanmış zarîf çiçeklerle gösterilmiştir. Secâvend işaretleri ise siyah mürekkepledir. Ketebe kaydı bulunmayan eser Abdullah Sayrafi'ye 350a sayfasında yer alan Osmanlı Türkçesiyle yazılan bir kayıtla atfedilmektedir. 1 Cemaziyelâhir 1224/14 Temmuz 1809 tarihli kayıt şu şekildedir;

“İş bu Mushaf-ı Şerîf merhûm Reîsü'l-Hattâtîn eş-Şeyh Hamdullah Efendi hazretlerinin hocası Abdullah Sayrafi Efendi merhûmun hattı olduğunu, Gebze kasabasında kâin, merhûm Gazi Çoban Mustafa Paşa Camii Şerîfi'nde mevzû' ve mahfûz olduğunu, hala tahtına serîr-i saltanat ve mesned ârây-ı cihan ma'delet şevketlu, kerâmetlu Sultan Mahmud Han-ı Sâni İbn'ül-Gâzi Abdülhamid Han “eyyedallâhu hılâfetihi ila âhiri'z-zaman” efendimiz hazretlerinin istima'shâhâneleri olduğundan manzûr-u hümâyûn mülûkâneleri buyrulmak için mahallinden Mushaf-ı Şerîf'lerini yezd-i cihandârilerine götürulub manzûr-u hümâyûnu mülûkâneleri buyrulmak için mahallinden Mushaf-ı Şerîf'leri manzûr-u ayn asâr-ı hüsrevâne ve pesendîde tâb-ı hümâyûn padişâhâneleri buyurdukda teberrüken ve teyemmünen cild-u şirâze ve tezhîb u tecdîdine muvaffak olub, yine camii şerîfi mezkûrede mahalline vaz'u hafz olunması husûsuna irâde-i aliyye-i cihanbânileri teallük iden Mushaf-ı Şerîf'tir. 1 Cemaziyelâhir, Sene 1224”

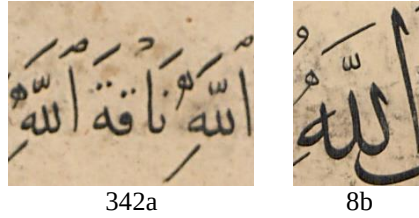
Osmanlı Türkçesiyle yazılan kayda göre, Şeyh Hamdullah'ın hocası Abdullah Sayrafi'ye atfedilen bu Mushaf, Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii'nden Sultan II. Mahmut'un emri üzerine İstanbul'a getirilmiş, ciltlenip, tezhib ve tecdîd ettirilerek tekrar eski mahalline gönderilmiştir.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Muhakkak hatlı *lafza-i celâl*'lerde ilk *lâm* sola mâildir ve zülfelidir. Zülfelerin bazen keskin, bazen küt şekli tercih edilmiştir. Terkinin aralıkları çoğunlukla orantılıdır. Ama sağdaki aralığın daha geniş yapıldığı örnekler de vardır. Terkipte kalem hareketleri belirgindir. Dönüşler bazen yumuşak yapılmıştır. *Hâ* ' harfi *lâm* 'ın üzerinden geçirilerek nihâyetlenir ve âhenkli yapıdadır.

Nesih satırlarda terkinin görünümü bazen irtifasının az, taban kısmının daha geniş yapılmasından kaynaklı basıktır. *Hâ* ' harfinin ölçüsünde de tutarlılık yoktur.

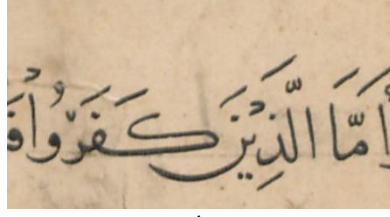
Şekil 1173: TİEM/487, Lafza-i Celâl Örneği

(إ) Elif Harfi: Muhakkak satırlarda müfred *elif* 'ler sola mâildir ve harfin sonunda tahrif vardır. Harf zülfeli ve düz yapılmıştır. Zülfeler altın mürekkeple yazılan satırlarda daha küt görünümündedir.

Nesih satırlarda müfred *elif* 'ler çok az sola meyillidir. Harfin irtifâsı satırdaki yerine göre bir nokta kadar değişmektedir. *Elif* 'lerin başı ile sonu arasında çok az incelik farkı vardır.

Şekil 1174: TİEM/487, Elif Harfi Örneği

4a

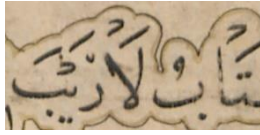

3b

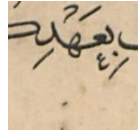
(ب) **Bâ' Harfi:** Muhakkak satırlarda *bâ'* harfinin başta ve ortada kullanım şekilleri insicamlıdır. Müfred ve sonda birleşik formu bazen sülüs *bâ'*ları gibi daha derin ve müdevverdir. Harf, zarif bir kıvrımla biter.

Nesih satırlarda harfin müfred kullanımı sonda birleşik kullanımından çoğunlukla daha derindir ve harfte kalem hareketleri yumuşaktır.

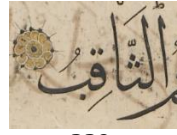
Şekil 1175-1178: TİEM/487, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler

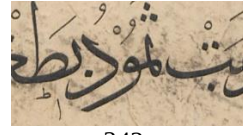
2b

5a

339a

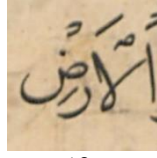

342a

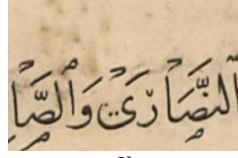
(ض, ص) **Sâd-Dad Harfleri:** Muhakkak satırlarda *sâd* gözünün yüksekliği 1,5- 2 nokta arasında değişmektedir. Harfin yüksekliği arttığında *sâd* başı daha müdevver görünümündedir. Harfin kâsesi muhakkak hat karakterine uygun şekilde düzünsü ve geniş yapılmıştır. Kâsedeki kıvrım hareketi ince ve zariftir.

Nesih satırlarda *sâd* kaşındaki dönüş hareketi bazen köşeli, bazen müdevverdir. *Sâd* kâsesi derindir. Harfin yapımında kalem hareketleri esnek ve akışkandır. *Sâd* başı ile kâsesi bazen orantısız görünümündedir.

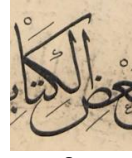
Şekil 1179-1182: TİEM/487, Sâd-Dad Harfi Şekillerine Örnekler

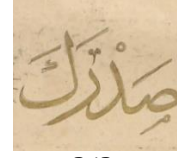
10a

6b

8a

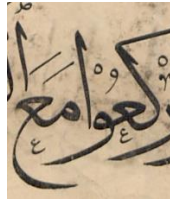

343a

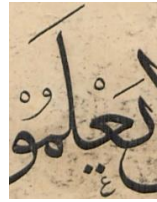
(ع) **Ayn Harfi:** Siyah mürekkeple yazılan muhakkak satırlarda *ayn* kaşları çok ince ve keskindir. Kaşın dikey kısma bağlantısı ince yapılmıştır. *Ayn* harfinin şekilleri genel olarak muntazam yapıdadır.

Nesih satırlarda harfin kelime başında kullanılan formlarında birlik vardır. *Ayn* harfinin ortada kullanılan “ma‘kûd” formunda harf aralığı bazen açık, bazen kapalıdır. Harf, çoğunlukla ideal ölçüsüne çok yakın, insicamlı yapıdadır.

Şekil 1183-1188: TİEM/487, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler

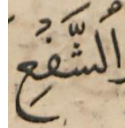
5a

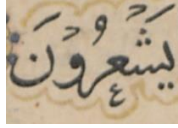
9b

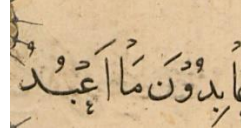
342b

340a

3a

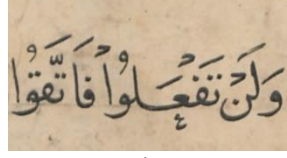

347b

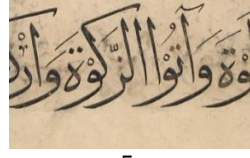
(و) **Vav Harfi:** Muhakkak satırlarda *vav* başları insicamlıdır. Harfin müfred şeklinde baş düz dururken, sonda birleşik şeklinde öne eğik durmaktadır. Mürsel formdaki *vav*'ların uzantısı tutarlıdır ve keskin bitirilmiştir.

Nesih satırlarda harfin ölçüsünde küçük farklılık olsa da, genel olarak âhenk yakalanmıştır. Mürsel *vav* ise bazen küt şekilde bitirilmiştir.

Şekil 1189-1190: TİEM/487, Vav Harfi Şekillerine Örnekler

4a

5a

Farklı yazı karakteri ve mürekkeple münâvebeli kompozisyonlanan eserde, altınla yazılan satırlar sayfayı zarif gösterse de, okuyuş hızını ve akışkanlığı olumsuz etkilemektedir. Mushafta hem muhakkak hem nesih satırlarda, harflerin ölçüsü ve yapısı çoğunlukla insicamlıdır. Muhakkak satırlarda kalem hareketleri keskin ve nettir. Müfred *cim*'lerde karnın yüksekliği yaklaşık 7 noktadır. *Yâ* kâselerinin musattah kısmı ideal ölçüsüne göre daha dik açıyla yapılmıştır. Eserde kalemin iniş, çıkış ve dönüşleri rahatlıkla takip edilmektedir. Kıvrımlı hareketler çok ince ve zariftir. Mürsel harfler keskin şekilde bitirilmiştir. Dik harfler bütün satırlarda çoğunlukla dengeli paralelliktedir. Sayfa kompozisyonu âhenkli ve güzeldir. Nesih satırlarda harflerin dizilimi muhakkak satırlara göre daha düzdür. Bütün satırlarda harfler okuyuşu zorlaştıracak kadar girift dizilmese de, çok serbest de yerleştirilmemiştir. Özellikle nesih satırlarda harfler ve kelimeler arasındaki mesafe azdır.

Harekeleme nesih satırlarda metnin kalemiyle, muhakkak satırlarda ise ince bir kalemle yapılmıştır. Altınla yazılan muhakkak satırların siyah mürekkeple tahrirlenmesi ,harekeleri daha dolgun göstermiştir. Bütün satırlarda *üstün* ve *esre*'ler çoğunlukla uyumlu paralelliktedir. *Ötre*'lerin uzantısı nesih satırlarda daha dik inmektedir. Muhakkak satırlarda *cezm* bazen geniş yapılmıştır. Nesih satırlarda ağzı açık *cezm*'in ölçüsü bir nokta kadar değişebilmektedir. *Şedde*'lerin yapısında henüz birlik sağlanamamıştır. *Şedde*'lerde yukarı vuruşlar nesih satırlarda çoğunlukla diktir. Mühmel harfler yazı ile uyumludur. Tezyin işaretlerinden muhakkak satırlarda *tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil*'in dikey kısmı uzundur. Nesih satırlarda ise nadiren *turnak* ve *hilâl* kullanılmıştır.

Noktalar muhakkak satırlarda eşkenar dörtgen ya da daire şeklindedir. Bütün satırlarda noktalama muntazamdır.

3.5.2. Yurt Dışı Müze ve Kütüphanelerde Mevcut Mushaf ve Diğer Kur'ân Yazmaları

3.5.2.1. Chester Beatty Kütüphanesi

Chester Beatty Kütüphanesi'nde muhafaza edilen ve Abdullah Sayrafi'ye atfedilen 1 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.5.2.1.1. (1468) Envanter Numaralı Cüz

Şekil 1191: CBL/1468, vr.7a

Tarih Kaydı: Muharrem 728/Kasım 1327

Yazının Türü: Muhakkak

Cilt Ebadı: 27,9 x 18,7 x 19 cm (yükseklik x genişlik x derinlik)⁴⁵¹

İnceleme Tarihi: 14.12.2022

Genel Özellikler:

30. cüzü içeren eser, kahverengi deri ile ciltlenmiştir. Soğuk baskı kapak yüzeyi bitkisel motiflerle ve yazıyla bezelidir. Kapak içleri kâğıt ile kaplıdır ve cilt, mikleblidir. Nohudî renk âharlı kâğıtlara altın mürekkeple ve muhakkak hatla yazılan cüz, 46 varaktan ibarettir. Vassâleli eserde altın cedvelle sınırlandırılan metin alanı 5 satır şeklinde tertîb edilmiştir. 1a sayfasında tezyinî unsur olarak altın bir madalyon vardır. 1b ve 2a sayfalarında, büyük bir bölümü silinmiş olan zahriye tezhibi, altınla renklendirilmiş simetrik levhalardan oluşmaktadır. 2a sayfasında sûre başı tezhibinden sonra Nebe' sûresi, besmele ile başlar. Nebe' sûresinin başlığı ve sûreye ait bilgiler ile Vâkıa sûresinin 79-80. âyetleri, 2a ve 3b sayfalarındaki panellere, beyaz mürekkep ve kûfî hatla yazılmıştır. Bu sayfalarda Kur'ân metni iki satırdır. Diğer sûrelerin başlıkları sade tezyinli dikdörtgen paftaların içine, çeşitli renkte mürekkeple ve kûfî hatla yazılmıştır. Durak işaretleri, altın ve mavi ile renklendirilmiş çiçek motiflerinden oluşur. İlk 33 varakta hamse ve aşır yerleri tezyinli güllerle gösterilmiştir. Diğer sayfalarda bu bölümler ne yazıyla ne de tezyinî unsurla belirtilmemiştir. Ketebe kaydı, 46a sayfasında, Nâs sûresinden sonra 2 satır şeklinde yazılmıştır.

⁴⁵¹ “Juz' 30 of the Qur'an”, Chester Beatty Online Collection, erişim 24 Mayıs 2021,

https://viewer.cbl.ie/viewer/image/Is_1468/10/LOG_0000/

Ketebesî:

Şekil 1192: CBL/1468, Ketebe Kaydı, vr.46a

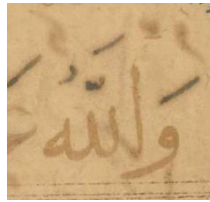
كتبه عبد الله الصيرفي في محرم الحرام لسنة ثمان و عشرين سبعمائة.

“Onu, Abdullah es-Sayrafî, 728 yılında Muharremü’l-haramda yazmıştır.”

Kur’ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

(الله) Lafza-i Celâl: Terkipte kalem hareketleri net ve yumuşaktır. İlk *lâm*, zülfelidir. Zülfeler ise bazen küt, bazen keskin yapılmıştır. *Lafza-i celâl*’in aralıkları geniştir ve çoğunlukla eşit genişliktedir. *Hâ*’ harfinde dönüş hareketi çok keskin değildir. Terkibin yapısı genel olarak istikrarlıdır.

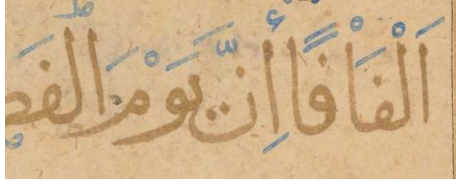
Şekil 1193: CBL/1468, Lafza-i Celâl Örneği

20a

(!) Elif Harfi: Müfred *elif*’ler çoğunlukla sola mâil yapılmıştır. Harfin yapımında kalem hareketi düzdür ve harfin başı ile sonu arasında kalınlık farkı yoktur. Bu yapıya uymayan, harfin sonunda tahrifin olduğu *elif*’ler de vardır. Zülfeler bazen küt ve kalın, bazen ince ve keskin yapılmıştır. Sağındaki harfe birleşen *elif*’lerde kalem hareketleri çoğunlukla istikrarlıdır.

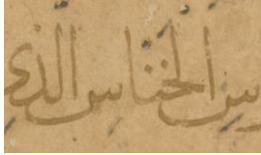
Şekil 1194: CBL/1468, Elif Harfî Örneği

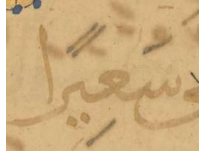
4a

(س) **Sin Harfî:** *Sin* dişleri sağa meyillidir ve dişlerin arasındaki bir noktalık kavisler, derindir. Dişlerin yapısında genel olarak birlik vardır ve kalem hareketleri belirgindir. *Sin* kâseleri ise düzünsü ve geniştir. Kâselerin derinliği azdır. Kâseyi dişlere bağlayan harfin boyun kısmı takriben 1,5 nokta yüksekliğinde yapılmıştır.

Şekil 1195-1197: CBL/1468, Sin Harfî Şekillerine Örnekler

46a

18b

11a

(ك) **Kâf Harfî:** Harfin başta ve ortada kullanımında hem iki kollu hem *boru kâf* tercih edilmiştir. İki kollu *kâf*larda kalem hareketleri çok sert değildir. Harfin sonda birleşik kullanımında çanağın belirgin bir kıvrımla bitişi, harfî daha estetik göstermiştir.

Şekil 1198-1199: CBL/1468, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler

20b

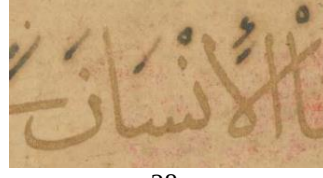
22a

(ن) **Nûn Harfî:** *Nûn* harfinin başta kullanımı bir ya da iki noktalık alışla başlamaktadır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde *nûn* kâsesi sıgıdır. Kâselerin sonunda bazen kalem erken bırakılarak harf sonu hızla çekilerek bırakılan biçimiyle yapılmıştır.

Şekil 1200-1201: CBL/1468, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler

25a

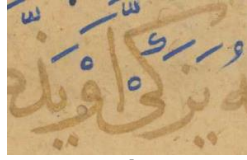
28a

(ع) **Yâ Harfi:** Harfin başta ve ortada kullanımında birlik vardır. Harfin müfred ve sonda birleşik şeklinde ise kâse yapılırken bazen mukavver kısımda kalem açısı değiştirilmiştir. Bu durum kâselerin arasındaki insicamı bozmuştur. Bununla birlikte çok güzel ve ideal ölçüde yapılan *yâ* harfleri de vardır.

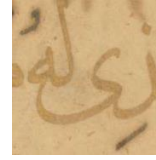
Şekil 1202-1204: CBL/1468, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler

7b

9b

20a

Eserde kalem hareketleri muhakkak hat karakterine göre daha yumuşak ve müdevverdir. Yatay ve dik harfler arasında kalınlık farkı çok olmadığı gibi dik harflerin irtifâsı da fazla değildir. Ayrıca dik harfler genellikle hafif sola meyilli yapılmıştır ve paralellikleri dengelidir. Çanakların ve kâselerin genişliği bazen azaltılmış, *cim* harfinin başta kullanım şeklinde üst parça düzümsü yapılmıştır. Müfred *ayn*'larda baş ile karnın orantısız durduğu örnekler vardır. Vav başında ise istikrar yakalanmaya çalışılmıştır. Harflerin bir kısmı sülüs izleri taşıyan muhakkak görünümündedir. Özellikle harflerin ölçülerindeki istikrarsızlık yazının kalitesini düşürmektedir. Genel sayfa kompozisyonu mükemmel görünümde olmadığı gibi, âhenksiz de değildir. Harfler satıra bazen sık, bazen serbest dizilmiştir. Bazı harfler kimliğini bulmuş, bazıları ise arayışını tamamlamamıştır. Satır aralığındaki mesafe ise fazladır. Satır sonunda çoğu kez harfler sol üste meyilli yerleştirilmiştir.

Hareke kalemî metin kaleminin takrîben yarısı kalınlığındadır ve harekeler, mavi mürekkeple yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'ler uyumlu paralelliktedir. *Şedde*'de çıkış hareketleri çoğunlukla sola meyillidir ya da diktir. Med harflerinin üzerine *cez*m konulması dikkat çekicidir. Harekelerin bazı satırlarda harflere çok yakın olması satır âhengini olumsuz etkilemiştir. Mühmel harflerden *ha* ve *ayn* genellikle sola yatık şekilde yapılmıştır. Tezvin işaretlerinden *tirfil*'in estetik ihtiyaçtan fazla kullanıldığı satırlar vardır. Noktalar ise güzel durmaktadır.

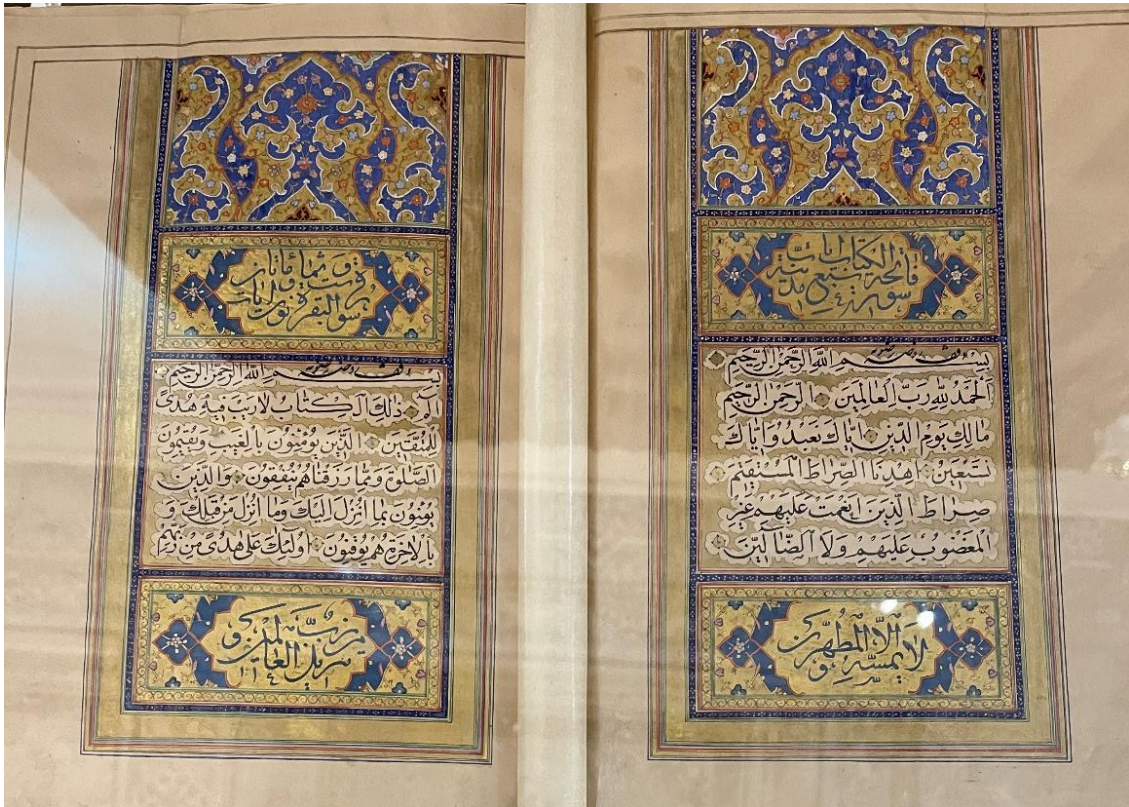
3.5.2.2. Meşhed Âsitân-i Kuds-i Razavî

Abdullah Sayrafî'ye atfedilen ve Âsitân-i Kuds-i Razavî'de bulunan 1 eser çalışmamız kapsamındadır.

3.5.2.2.1. (279) Envanter Numaralı Mushaf-ı Şerîf

Şekil 1205: AQR/279, Serlevha Tezhipli Sayfa (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf

Koleksiyonu)

Bulunduğu Yer: AQR

Envanter No: 279

Tarih Kaydı: 14. yy İlhanlılar Dönemi⁴⁵²

Yazının Türü: Nesih

Cilt Ebadı: 29,8 x 20 cm⁴⁵³

İnceleme Tarihi: 25.01.2023

Genel Özellikler:

Koyu kahverengi deri ile ciltli eser, 311 varaktan ibarettir. Siyah mürekkeple ve nesih hatla yazılan Mushafta krem renk âharlı kâğıtlar kullanılmıştır. Eser 15 satır şeklinde düzenlenmiştir ve eserin serlevha tezhibinde yoğun olarak altın kullanılmıştır. Serlevhada Fâtiha sûresi ve Bakara sûresinin ilk âyetleri 6 satırdır ve satır araları altınla tezyinlidir. Serlevhanın üst kısmındaki panellere altın zemin üzerine, lacivert mürekkeple ve tevkî' hatla sûrelerin başlığı yazılmıştır. Alt kısmındaki panellerde ise Vâkıa sûresinin 79-80. âyetleri vardır. Duraklar altınla boyalı daire şeklindedir. Mushaf, 1262/1846 yılında Horasan ve Sistan vilâyetlerinin valisi Rukne'd-Devle Muhammed Takî Mirza tarafından müzeye bağışlanmıştır.⁴⁵⁴

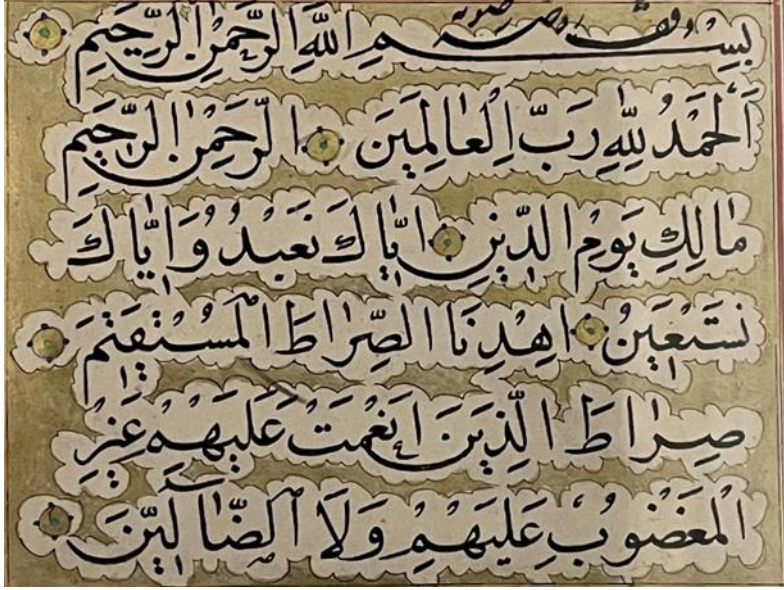
⁴⁵² Eserin ketebe kaydı elimizde yoktur. Müzenin eser tanıtım bilgisinde yazım tarihi 14. yy. İlhanlılar dönemi olarak verilmiştir. Fakat literatürde eserin tarih kaydı 720/1320-1321'dir. Bk. Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 648.

⁴⁵³ Ölçü, eser tanıtım yazısı fotoğrafından alınmıştır. (Ek 13) Verilen ölçü, parşömen ölçüsü olabilir.

⁴⁵⁴ Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu Eser Tanıtım Fotoğrafı (Ek 13)

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şekil 1206: AQR/279, Fâtiha Sûresi

Serlevha sayfası üzerinden değerlendirebildiğimiz Mushaf, nesih hatta göre ince olmayan bir kalemle yazılmıştır. Sayfa kompozisyonu, harflerin ve kelimelerin birbirleri ile ilişkisi güzeldir. Harflerin yapısı ve ölçüsü tutarlıdır. Fakat harflerin geneli ideal ölçüsüne henüz kavuşmamıştır. Kitâbette kalem hareketleri nettir. Dik harfler arasında ise tenâsüp vardır. Kıvrımlı harfler zarif şekilde bitirilmiştir. Sonda birleşik *dal* harfinin çanağı müdevver görünümündedir. Mürsel *vav*'ın boyun kısmı belirgindir. Keşîdeler akışkan el hareketiyle yapılmıştır. *Lafza-i celâl*'ler ise birbirleri ile uyumludur.

Harekeler metnin kendi kalemiyle yapılmıştır. Harekelerden *üstün* ve *esre*'lerin kâğıda yerleşim açısından birlik vardır. *Cezm*, sağ-üste meyilli yerleştirilmiştir. *Şedde* ise yaklaşık bir nokta yüksekliğinde ve çoğunlukla dik şekilde yapılmıştır. Harekeler, satırdaki boşlukları dengelemektedir ve âhenkli yapıdadır. Mühmel harflerin görünümü estetikdir. Referans sayfamız olan serlevhada tezyin işareti yoktur. Noktalar tutarlı yapıdır ve noktalama özenlidir.

3.5.2.3. Sotheby's Müzayede Evi

Bu başlık altında Abdullah Sayrafi'ye atfedilen 1 eserin genel özellikleri verilmiş ve hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

3.5.2.3.1. 22 Nisan 2015 Tarihli Satış (Lot 67) En'âm-ı Şerif

Şekil 1207: Sotheby's, 22.04.2015 Tarihli Satış, vr.18b-19a (Sotheby's London, 22 April 2015, lot 67; © Photo courtesy Sotheby's, 2023)

İnceleme Tarihi: 09.01.2023

Tarih Kaydı: 717/1317-18

Yazının Türü: Münâvebeli (Muhakkak-Nesih)

Cilt Ebadı: Cilt ebadı bilgisine ulaşılammıştır.

Genel Özellikler:

Eser kahverengi deri ile ciltlenmiştir. En'âm, Kehf, Sebe' ve Fâtır sûrelerinden oluşan yazma 43+2 varaktan ibarettir ve bazı sayfaları eksiktir.⁴⁵⁵ Krem renk âharlı kâğıtlara yazılan eserin kenar boşlukları sararmıştır. İlk, orta ve son satırları siyah tahrirli altın mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Arada kalan 3 satırlık bölümler ise nesih hatlıdır. Sayfa 9 satır olarak düzenlenmiştir. Metin alanı cedvelle sınırlandırılmamıştır ve âyetler altınla renklendirilen çiçek motifiyle birbirinden ayrılmıştır. 18b-19a sayfasında hamse ve aşır gülü altın düğümlü madalyon ve köşegen şeklinde tezyin edilmiştir. Muhakkak satırlarda harekeleme mavi mürekkepledir.

Kur'ân Metninin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şekil 1208: Sotheby's, 22.04.2015 Tarihli Satış, vr.19a

Sotheby's Müzayede Evi dijital görsel talebimize eserin satılmış olmasından dolayı sadece bir sayfa ile karşılık vermiştir. Bu nedenle kitâbet bu sayfa üzerinden değerlendirilmiştir. Eserde zer mürekkepli satırlar muhakkak ile sülüs arasında bir

⁴⁵⁵ “Arts of the Islamic Lot 67”, Sotheby's, erişim 4 Haziran 2023, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/arts-Islamic-world-115220/lot.67.html>.

karakterle yazılmıştır. Harflerin mürsel şekli çok sık kullanılmıştır ve gövdeleri uzun yapılmamıştır. *Elif*'ler düzdür ve harfin irtifâsı azdır. Kâseler yuvarlak, derin ve dardır. *Lâm* ve sonda birleşik *dal* harfinin çanak kısmı müdevver görünümündedir. Kitâbette iniş, çıkış ve dönüş hareketleri yumuşaktır. Harflerin ölçüsünde bazen değişiklik görülmektedir. Fakat harfler satıra muntazam yerleştirilmiştir ve âhenkli durmaktadır.

İnce bir kalemle yazılan nesih satırlarda da, harflerin ve kelimelerin arasındaki mesafe orantılıdır. Kitâbet keskin ve zariftir ama harflerin ölçüsünde ve kalem kalınlığında her zaman uyum yoktur. Yatay harflerden dik harflere geçiş bazen keskin, bazen yumuşaktır. Yukarı vuruşlarda görünüm bazen dalgalıdır. Kâseler ve çanaklar çoğunlukla derin ve müdevver görünümündedir. *Vav*, *fâ* ve *kaf* başları uyumlu yapıdadır. Fakat *vav* uzantılarında aynı tutarlılık yoktur. *Ayn* harfinin başta kullanılan şekilleri ideal ölçüsünde değildir. *Boru kâf*'larda görülen sağlam el hareketleri, keşîdeli harflerde yoktur. *Lafza-i celal*'in sayfa görünümü sola meyillidir ve terkip klasik ölçüsüne yakındır.

Harekeleme nesih satırlarda metin kalemiyle, muhakkak satırlarda metin kaleminin ince bir kalemle yapılmıştır. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı bütün satırlarda uyumludur. *Ötre*'ler çoğunlukla insicamlı şekildedir. Muhakkak satırlarda *ötre*'lerin uzantısı zariftir. *Şedde*'in yapısı istikrarlı değildir. Nesih satırlarda *sıla* işareti ile *sâd* mühmelinin yapısında birlik vardır. Muhakkak satırlarda *sâd* mühmelinin uzantısı kıvrımla biter. *Ha* ve *ayn* mühmeli çoğunlukla sola yatık şekildedir. Tezyin işaretlerinden nesih satırlarda *hilâl*, muhakkak satırlarda *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. Müstakil *tirfil*'lerin dikey kısmı uzundur. Noktalar ise nesih satırlarda köşeli, muhakkak satırlarda bazen köşeli, bazen yuvarlak şekildedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın temel amaçlarından biri Yâkût el-Musta‘сімî ve altı meşhur talebesinin Kur’an yazmalarında tercih ettikleri yazı çeşitlerine göre üslûplarını belirlemektir. Üslûp sözlükte yol, biçim, benimsenen usûl demektir.⁴⁵⁶ Hat sanatında üslûp, hattatın kişisel yöntemini ve yeteneğini tanımlamak için kullanılır. Yani yazının biçim güzelliği, kalemin keskinlik özelliği ile hattatın yazısını diğer hattatlardan ayıran vasıflardır. Kesin ve mutabık kalınan göstergelere dayalı bir yazı tipinde harf şekillerinin boyutu, harflerin satıra yerleşimi ve bağlantı biçimi üslûbun konusudur.⁴⁵⁷ Bununla birlikte üslûp her elin kendine has yönü ve mecrası üzerinden de değerlendirilebilir. Yön, yazının genel görünümü yani yuvarlak ya da köşeli tarzda olduğudur. Mecra ise harf bünyeleri ya da kalem hareketlerinin ayırıcı vasıflarıdır.⁴⁵⁸

Esâtize-i seb‘a’ya atfedilen Kur’ân yazmalarını değerlendirerek hattatların üslûpları hakkında yorum yapabilmek için öncelikle orijinal olmayan eserleri tespit etmek gerekir. Çünkü esâtize-i seb‘a’nın şöhretinin arttığı özellikle Timurlular döneminde yedi üstâdın yazısı çok fazla taklit edilmiştir. Yâkût’un günde 2 cüz, ömrü boyunca 1001 Mushaf yazdığına dair mübalağalı rivâyet, pek çok Mushaf ve diğer Kur’ân yazmasının Yâkût’a atfedilmesini kolaylaştırmıştır. Kendi eserlerini esâtize-i seb‘a’yla ilişkilendiren hattatların bunu mâişet kaygısı ile mi yoksa onlara duydukları hürmetten mi yaptıklarını tespit etmek çok zordur. Her ne sebeple yapılırsa yapılsın üslûp tayinini zorlaştıran bu durumu aşmak için eserlerin orijinalliğine dair fikir yürütmek gerekir. Muhakkak ki böyle

⁴⁵⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1229.

⁴⁵⁷ Nejad, “Yâkût Musta‘сімî ve Sebk-i Şînâsi Kalem-i Nesih”, 129.

⁴⁵⁸ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 116.

bir eleme ve tasnif, sadece Kur'ân yazmalarının hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesiyle mümkün değildir. Dolayısıyla bu yazmaların paleografik incelemeye tabi tutulması, tezhibinin, kullanılan kâğıdın ve mürekkebin dönemsel tutarlılığına bakılması elzemdir. Fakat eserin her yönüyle değerlendirilmesi bu alanlarda uzman kişilerin bir araya gelmesiyle mümkündür. Bununla birlikte eserlerin orijinalliği konusunda bize ipucu verecek en önemli unsurun yazı üslûbu olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü eserler arasındaki üslûp farkı ve tutarsızlıklar bazen hattatın eseri yazdığı yıllar arasındaki farkla açıklanamayacak ölçüdedir. Ayrıca elimizde bulunan eserlerin ekserisinin üslûp olarak tek örneği vardır. Bu nedenle belirtilen sınırlılıklar ve biçimsel özellikler dikkate alınarak, eserlerin hüsn-i hat sanatı açısından orijinallik değerlendirilmeleri şu ölçütlere göre yapılmıştır;

- Eserin ferâğ (ketebe) kaydına sahip olması
- Kitâbet ile ferâğ kaydı arasında üslûp birliğinin olması
- Ferâğ kaydında her hangi bir değişikliğin yapılmamış olması
- Eserin yazıldığı tarihle kitâbetin tutarlılığı
- Yakın tarihli eserlerde üslûp benzerliği
- Eserlerin orijinalliğine dair literatürde yer alan gerekçeli değerlendirmeler

Eserin tezyinî özellikleri konumuz kapsamında olmadığı için bu konuda yapılan değerlendirmeler detaylı değildir. Ayrıca tezyinin, eserin yazıldığı tarihten sonraki yüzyıllarda yapılma ya da yenilenme ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Kur'ân yazmalarının cildi de eserin orijinal olup olmadığı konusunda bize bilgi verebilir. Fakat yıpranan cildin yenilenmesi bu konuda bizi yanıltabilir. Çünkü hem yazılan bir eserin eski bir ciltle kaplanma hem eski bir eserin yeni ciltle ciltlenme geleneği

vardır. Yaygın olan gelenek, eski yazmaların yeni ciltle kaplanmasıdır.⁴⁵⁹ Bu nedenle eserin orijinallik değerlendirmesine cilt ile kitâbetin tarihsel tutarlılığı dâhil değildir.

Çalışmamızın bu bölümünde belirlenen kriterlere göre Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarının kitâbeti mukayese edilerek, orijinal olma ihtimali yüksek olan eserler tespit edilmiştir. Daha sonra Yâkût el-Musta'sımî ve altı öğrencisinin Kur'ân kitâbetinde tercih ettiği, özellikle muhakkak, reyhânî ve nesih üslûpları belirlenmeye çalışılmıştır. Değerlendirmemizin ilk merhâlesini tespit ettiğimiz eserlerde kitâbetin kronolojik mukayesei oluşturmaktadır.

4.1. YÂKÛT el-MUSTA'SİMÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ

4.1.1. Muhakkak Hatlı Eserler

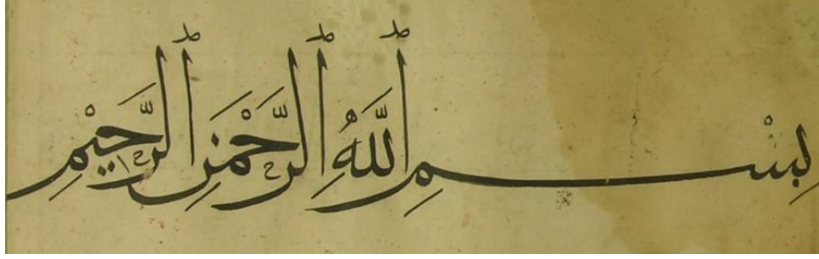
Bu bölümde 12 eser mukayese edilmiştir. Muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarında kalem kalınlığı benzer değildir. Bu durum sayfadaki satır sayısını da etkilemiştir. Büyük celî ve küçük hafif muhakkak olarak ikiye ayrılan muhakkak hattın daha küçük şekli mesâhif ve reyhânîdir.⁴⁶⁰ Değerlendirmemizde muhakkak ile reyhânî arasındaki eserler muhakkak-ı hafî ya da hafif muhakkak olarak alınmış ve muhakkak hat kategorisinde değerlendirilmiştir. Fakat kalem kalınlığı 1 mm altında olan ve satır sayısı reyhânî Mushaflara uyan eserler reyhânî kategorisindedir.

⁴⁵⁹ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 38-39.

⁴⁶⁰ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 228.

4.1.1.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 6: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK E.H./225 640/1242-3	 1b Besmele ile başlayan ilk sayfa vassâlelidir ve başka bir hattat tarafından sülüs hatla yazılmıştır.
TSMK E.H./216 661/1262-3	 Sayfa numarası yoktur.
TSMK E.H./227 681/1282-3	 Eserin başlangıcında besmele bulunmamaktadır.
TSMK Revan/68 681/1282-3	 2b Eserin başlangıcında besmele bulunmamaktadır.
TSMK E.H./226 681/1282-3	 Sayfa numarası yoktur.

Halilî (Khalilî)
Koleksiyonları
Qur29
681/1282-3

1b

CBL/1471
682/1283-4

Referans sayfalarda besmele kitâbeti bulunmamaktadır.

Met/
91.26.14
696/1296-7

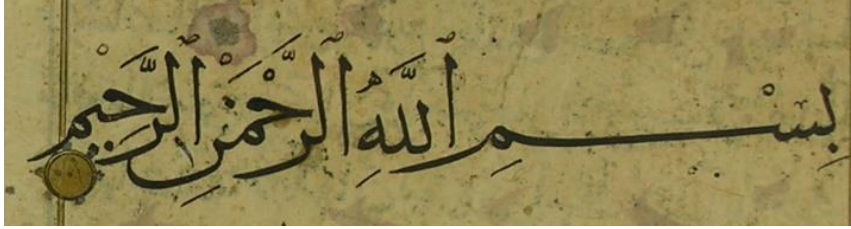
Serlevha tezhipli sayfadan alınmıştır.

Muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarının besmele kitâbeti mukayese edildiğinde dik harflerin tenâsübünde kronolojik tutarlılığın olmadığı görülmektedir. Yani H 640 tarihli TSMK E.H./225 ve H 681 tarihli TSMK Revan/68 envanter numaralı eserlerde dik harflerin paralelliği, sonraki yıllarda yazılan eserlere göre daha dengelidir. *Bâ'* harfi TSMK Revan/68 ve Halilî Koleksiyonları/Qur29 envanter numaralı eserlerde daha dik yapılmıştır. *Sin* keşîdesi ise bütün Kur'ân yazmalarında çok uzun değildir. *Sin* dişleri, H 640 tarihli TSMK E.H./225 envanter numaralı eserde daha dik durmaktadır. TSMK Revan/68, TSMK E.H./226 ve Halilî Koleksiyonları/Qur29 numaralı eserlerde, *lafza-i celâl*'in ilk *lâm*'ı, H 681 yılından önce yazılan eserlere nazaran daha düzümsü görünümündedir. *Râ'* harfleri, H 667 tarihli TSMK E.H./224 numaralı eserde daha yatay durmaktadır. H 681 tarihli TSMK E.H./226 numaralı eserde *nûn* kâsesi yapılırken kavislendirme, kalemin olağan seyri ile yapılmıştır. TSMK Revan/58 ve Halilî Koleksiyonları/Qur29 envanter numaralı eserlerde ise kâsenin mukavver kısmında kırılma izlenimi vardır. H 696 tarihli Metropolitan/91.26.14 envanter numaralı eserde *bâ'* harfinin sola meyli çok azdır ve *sin* keşîdesi kısadır. Harflerin satıra yerleşimi dengeli

olduğu için genel görünüm âhenklidir. Ayrıca tezyin işareti sadece bu eserde kullanılmıştır.

4.1.1.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 7: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK Bağdat/35	 33b
TSMK E.H./228	 1b
TSMK E.H./236	 22a
TSMK E.H./237	 11a
İ.Ü. AY/1673	 1b

Yazıldığı tarih belli olmayan Muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarından TSMK E.H./228-236-237 envanter numaralı eserlerin besmele kitâbetinde, harflerin yapısında ve ölçüsünde tutarsızlık ve acemi el hareketleri görülmektedir. İ.Ü A.Y./1673 envanter numaralı eserde müfred *elif*ler, yatay harflere göre incedir. Zülfeler, TSMK Bağdat Kitaplığı/35 numaralı eserde keskin, TSMK E.H./228 ve TİEM/525 envanter numaralı eserlerde küt şekildedir. Diğer eserlerde ise bazen küt, bazen keskin yapılmıştır. *Lafza-i celâl*, TİEM/525 envanter numaralı eserde ideal ölçüsüne daha yakındır. *Nûn kâsesi*, TSMK Bağdat Kitaplığı/35 envanter numaralı eserde daha dar ve derindir.

4.1.1.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 8: Yâkût el-Musta'simî'ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

Kitâbet Örneği

TSMK
E.H./225
640/1242

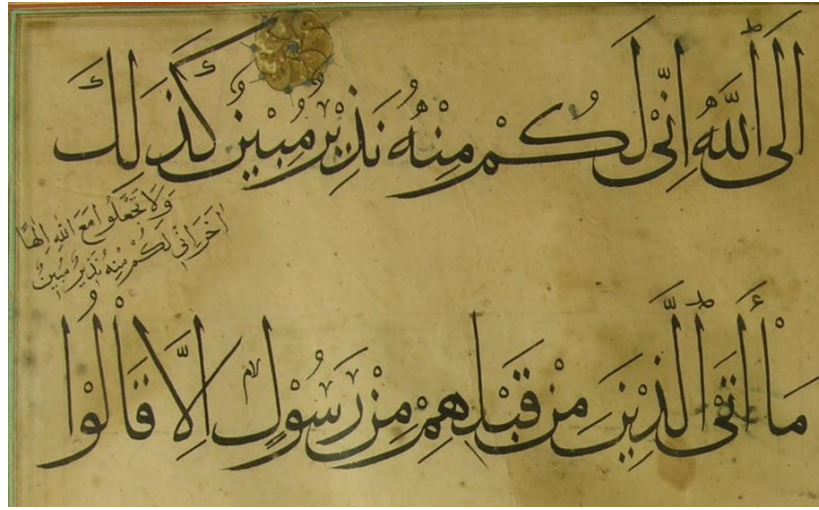

TSMK
E.H./216
(661/1262-3)

2a

TSMK
E.H./224
(667/1268-
9)-

Sayfa numarası yok

TSMK
E.H./227
681/1282-3

3a

TSMK
Revan/68
681/1282-3

3b

CBL/1452
681/1282-3

1b

TSMK
E.H./226
681/1282-3

Sayfa numarası yok.

Halili
(Khalih)
Koleksiyonları
Qur29
681/1282-3

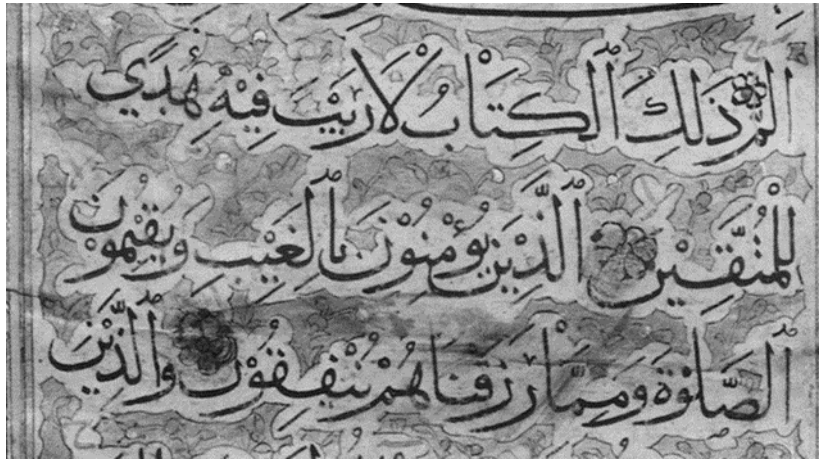
1b

CBL/1471
682/1283-4

28a

Met/91.26.14
696/1296-7

Sayfa numarası yoktur.

Tarihli muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarından H 640 tarihli TSMK E.H./225 ile H 661 tarihli TSMK E.H./216 numaralı eserlerde üslûp birliği olduğu görülmüştür. Ayrıca H 681 tarihli TSMK E.H./226-227, Halilî Koleksiyonları/Qur29 ve CBL/1452 numaralı eserlerde de genel olarak üslûp benzerliği vardır. Fakat CBL/1452 envanter numaralı eser, kaliteli çekimlenmediği için tekrar değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. David James, H 681 tarihli Halilî/Qur29 envanter numaralı eserin tezhibinin orijinallğine vurgu yapar. Dolayısıyla aynı tarihte yazılan ve üslûp olarak benzeyen TSMK E.H./226-227 ve CBL/1452 envanter numaralı eserleri bu eserle kıyaslayarak, Yâkût'a ait olma

ihtimallerinin yüksek olduğunu söyler.⁴⁶¹ Ama TSMK E.H./226 envanter numaralı eserde *nûn* kâseleri ve *râ*’ harfinin yapısı ile *yâ* kâsesinin derinliğindeki küçük farklılıklar dikkate alınmalıdır.

H 640 tarihli TSMK E.H./225 ve H 661 tarihli E.H./216 envanter numaralı eserlerin bazı harflerinde sülüs izleri vardır. Bu durum eserlerin H 681 tarihinden önce yazılmış olmalarıyla alakalı olabilir. Ya da eserlerin Yâkût’a aidiyetine şüpheyile bakılmalıdır.

H 681 tarihli TSMK Revan/68 envanter numaralı eserin kitâbeti, aynı tarihte yazılan diğer eserlerden bazı harflerin yapısı açısından farklıdır. Bu eserde *ayn* kaşları daha incedir. *Hâ*’ harfinin başta kullanılan iki gözlü formu daha yayvandır. *Vav* başları da hafif arkaya yatıktır. Fakat genel kompozisyon güzel, kalem hareketleri net ve sağlamdır.

H 682 tarihli CBL/1471 numaralı eserin kitâbeti, daha erken tarihli eserlere nazaran ibtidâî görünümdedir. Harflerin yapısı ve ölçüsü tutarsız, satıra oturuşu özensizdir. Dolayısıyla eserin Yâkût’a ait olduğunu söylemek güçtür.

H 667 tarihli TSMK E.H./224 numaralı eserin üslûbu, *nûn*’ların ve *mim*’lerin yapısı, dik harflerin açısı, *yâ* kâsesinin daha geniş ve sık yapılmaması, *lafza-i celâl*’de kalem hareketlerinin daha yumuşak olması gibi nedenlerle diğer Kur’ân yazmalarından ayrılır. Kanaatimizce bu eserin Yâkût’a aidiyetine ihtiyatla bakılmalıdır.

⁴⁶¹ James, *The Master Scribes: Qur’ans of the 10th to 14th Centuries AD. (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art)*, 2:60.

H 696 tarihli Metropolitan/91.26.14 envanter numaralı eserin tarihi, Metropolitan Sanat Müzesi'nin web sitesinde 16.yy sonu ile 17.yy. başı olarak verilmiştir.⁴⁶² Bu şekilde tarihlendirme, eserin tezhip özellikleri ile alakalı olabilir. Ama eserin kitâbeti, H 693 tarihli TIEM/505 envanter numaralı esere göre daha mütekâmil görünümündedir.

4.1.1.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 9: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

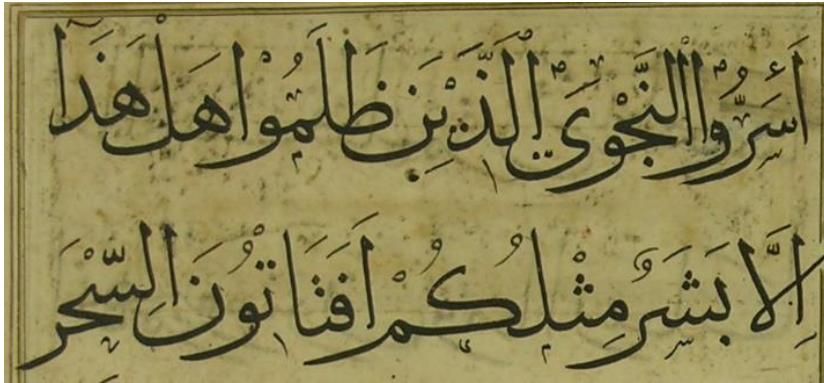
Kitâbet Örneği

TSMK
Bağdat /35

4b

TSMK
E.H./228

2a

⁴⁶² “The Collection (Islamic Art)”, Metropolitan Museum of Art, erişim 1 Eylül 2023,

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/444817>

TSMK
E.H./236

اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَلَيَقُولَنَّكُمْ
مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ

2a

TSMK
E.H./237

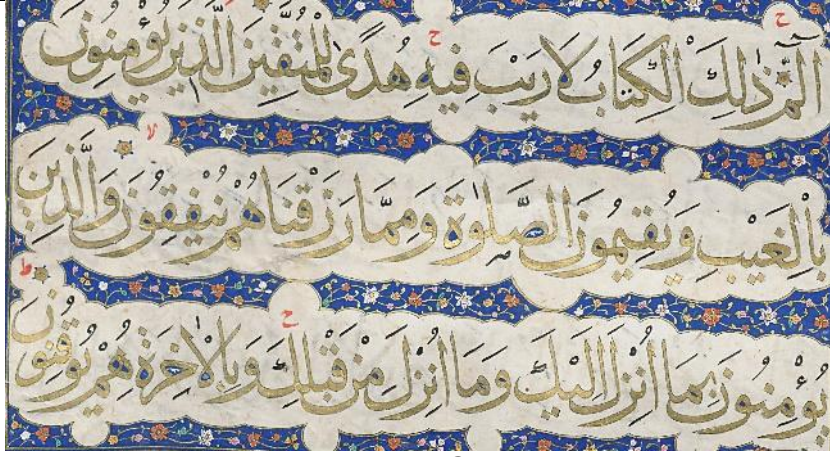
الْمُسْلِمِينَ تَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ
تَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلِيمَ وَفِي مُوسَى اِذَا

2a

i.Ü.
AY/1673

بَرِّهِمْ يَعْدِلُونَ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ
مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ اَجَلًا وَاٰجِبًا مَسْمُوعُهُ

2a

Yazıldığı tarih belli olmayan muhakkak hatlı eserlerden TSMK Bağdat Kitaplığı/35 envanter numaralı eser, sülüs ile muhakkak arasında bir yazı ile yazılmıştır. *Lafza-i celâl* bazen sülüs, bazen muhakkak karakterdedir ve kalem kalınlığı da her iki hat çeşidine uymamaktadır. Müfred *elif*, muhakkak hat karakterine yakındır, çanak ve kâselerde kalem hareketleri kıvraktır. Bu gibi farklılıklar eserin kitâbetini diğer eserlerden ayırmaktadır. Ayrıca bu Kur’ân yazması, Yâkût’a atfedilen hiçbir eserle üslûp birliği içinde değildir.

TSMK E.H./228 envanter numaralı eserin kitâbeti, Halilî/Qur29 envanter numaralı eserle kıyaslandığında ibtidâî görünümündedir. Eserin üslûbu, elimizde bulunan en erken tarihli (H 640) TSMK E.H./225 envanter numaralı eserle mukayese edildiğinde ise bazı harflerin yapısında farklılık görülmektedir. E.H./225 envanter numaralı eserde mürsel *vav* ve *râ*’lar daha keskin bitirilmişlerdir. *Yâ* ve *nûn* kâselerinde mukavver kısma geçerken kalem açısı değiştirilmediği için kıvrım hareketi olağan ve zariftir. *Hâ*’ harfinin başta kullanım şekilleri ise ideal ölçüsündedir. TSMK E.H./228 numaralı eserde kalem kalınlığı orantılı değildir ve bazı vuruşlar haddinden incedir. Yine *lafza-i celâl*’in aralıkları daha geniştir ve terkinin irtifâsı daha azdır. *Sin* dişlerinin arasındaki kâseler, H 640 tarihli E.H./225 envanter numaralı eserde bir nokta kadardır. E.H./228 numaralı eserde ise kâseler daha geniş görünümündedir. Ayrıca E.H./225 numaralı eserde *lâm* çanakları daha

derindir. Yazı tok ve net durmaktadır. Bu farklılıklar E.H./228 envanter numaralı eserin ya H 640'dan önce yazıldığını düşündürmektedir ya da bu eserin Yâkût'a adiyetine şüpheyile bakılmalıdır.

E.H./236 ve 237 numaralı eserlerin kitabedinin ibtidâî görünümde olması, ketebe kayıtlarının olmayışı ve sadece bir notla Yâkût'la ilişkilendirilmeleri eserlerin Yâkût'a aidiyetini şüpheli konuma düşürmektedir.

İ.Ü. AY/1673 numaralı eser, Halilî/Qur29 numaralı eserden üslûp olarak farklıdır. Bu eserde dik harfler yatay harflere göre daha incedir. *Yâ* ve *nûn* kâseleri sığdır, mürsel *mim*'lerin uzantısı daha kısadır. “Ma‘kûd” formdaki *ayn*'lar Halilî/Qur29 envanter numaralı eserde klasik ölçüsündedir. “Muhaffefe” formundaki *lâm-elif* İ.Ü AY/1673 numaralı eserde klasik ölçüsüne daha yakındır. Ayrıca İ.Ü. AY/1673 envanter numaralı eser, açık yeşil, krem ve kahverengi olmak üzere çeşitli renkte kâğıtlara yazılmıştır. Bu çeşitliliğe Yâkût'un diğer eserlerinde nadiren rastlanmaktadır. Bu farklılıklara ek olarak Yâkût'un diğer eserlerine göre basit şekilde yazılan ketebesi de bu eserin Yâkût'la ilişkilendirilmesini şüpheli duruma düşürmektedir.

TİEM/525 envanter numaralı Mushafın üslûp birliği içinde olduğu bir eser yoktur. TSMK Bağdat Kitaplığı/35 envanter numaralı eser gibi altın mürekkeple yazılmıştır ve kalem ağzı genişliği, reyhânî ve muhakkak kalemi arasındadır. Fakat TİEM/525 envanter numaralı eserde kalem hareketleri daha düz ve oturmuştur. Dolayısıyla bu eser de Yâkût'a atfedilirken ihtiyatlı olunmalıdır.

4.1.1.5. Yâkût el-Musta‘simî’de Muhakkak Hat Üslûbu

Yâkût el-Musta‘simî’ye ait olma ihtimali yüksek eserler üzerinden yaptığımız değerlendirmeye göre Yâkût'un muhakkak hat üslûbu şu şekildedir:

- Dik harfler çoğunlukla uzundur, dik ya da çok hafif sola meyilli yapılmıştır. Müfred *elif*lerin gövdesi düzdür. Dik harflerin açısında hafif farklılık vardır ve bu durum dik harfler arasındaki tenâsübü olumsuz etkilemiştir.
- *Bâ'* ve *kâf* çanaklarında bazen kalem hareketi yumuşar ve çanak, sülüs çanağını andırır.
- *Nûn*, *yâ*, *sâd* ve *sin* kâseleri çok geniş ve sığ değildir. Ama kalem hareketi düzümsüdür. Çoğu kez kâselerde mukavver kısma geçerken kalem açısının değişiminden kaynaklı kalem seyrine uygun olmayan dönüş görülmektedir. Kâseler, nadiren sülüs karakterde yapılmıştır.
- *Cim* ve *ayn* karınları klasik ölçüsünde ve âhenkli yapıdadır.
- *Tâ* harfinin *elif* kısmı bazen sağa, harfe birleşen dik harfler ise sola meyilli yapılmıştır. Bu durumda ters v görünümün oluşması, Yâkût üslûbunda sıkça karşımıza çıkar. Bu birleşim şekli İbnü'l-Bevvâb üslûbunun devamıdır.
- Yâkût, *kâf* harfinin *boru kâf* olarak isimlendiren şeklini çok sık kullanmıştır ve harf klasik ölçüsündedir. İki kollu *kâf*'lar çok sert ve düz yapılmıştır. Üst kolun yerine bazen mühmel *kâf* konulmuştur.
- *Lafza-i celâl*'de kalem hareketleri serttir ve ikinci *lâm*'ın bitişi çoğunlukla sola meyilli olduğu için terkîbin aralıkları üst kısımda birbirine yakın genişliktedir.
- Mürsel *mim*'lerin baş ile gövdesini birleştiren parça, gövde ile benzer kalınlıktadır. Harfin klasik ölçüsünde bağlantı yeri, kalemin daha dik açıyla tutulmasından kaynaklı ince ve zariftir.
- *Lâm-elif*lerde döngü hareketi dar bir alanı içine alır.

- Mürsel harfler bezen çok yakın dizilmiştir ve bu harflerin uzantıları çok uzun değildir.
- Med harflerinin üzerine müdevver *cezm* konulmuştur.
- Harflerin arasındaki mesafe dengeli değildir. Harfler satıra bazen sık, bazen serbest yerleştirilmiştir. Ayrıca Yâkût, bazı satırların sonunda harfleri sol-üste meyilli dizerek sayfa görünümüne canlılık katmıştır. Ama Yâkût'ta satır istifi henüz istenilen olgunlukta değildir.
- Yatay ve dikey harflerin kalınlığı dengelidir ve kompozisyon muntazamdır.
- Harflerin bağlantı yerlerinde bazen incelme görülmektedir.
- Kalem ağzı münharif olduğu için kıvrımlar keskin ve zariftir.
- Kitâbet, akıcı ve canlı görünümündedir.
- Muhakkak harflerin ekserisi klasik ölçüsüne Yâkût'un elinde kavuşmuştur.
- El hareketleri çok sağlam, çizgiler kesin ve nettir.
- Harf birleşimlerinde yaratıcı denemelerin olması kitâbette sürekli bir arayışın varlığını göstermektedir.

Yâkût, selefi İbnü'l-Bevvâb'ın hem muhakkak hatta hem aklâm-ı sitte'den diğer yazı çeşitlerinde kalemlerin hüviyetini belirgin hâle getirme çalışmalarını ileri bir merhâleye taşımıştır. İbnü'l-Bevvâb'ın kaleminin daha düz kesimli olması harfleri geniş ve ağır yapmıştır. Yâkût, kalem eğimini artırarak dik harflere ince, yatay harflere geniş görünüm vermiştir. Böylelikle yazıyı zıtlık etkisiyle canlı bir görünüme kavuşturmuştur. İbnül-Bevvâb'da müfred *elif*'ler çoğunlukla sola hafif bir çengelle biter. Bu çengeli Yâkût neredeyse hiç yapmamıştır. Mürsel *râ'*, *ze*, *mim* ve *vav* harflerinin uzantısı

İbnü'l-Bevvâb'da daha uzun ve sığ şekildedir. Vav gözleri de daha büyük ve açıktır.⁴⁶³ *Nûn* çanağı, *râ'* ve vav harfleri, Yâkût'tan sonra Baysungur ve Ahmet Karahisarî üslûbunda daha kavisli ve geniş olacaktır.⁴⁶⁴

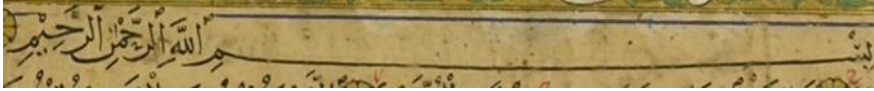
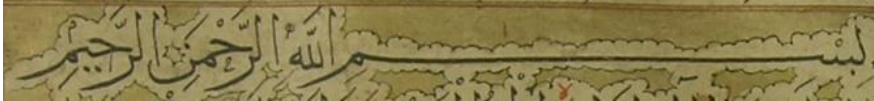
Açıkça görülüyor ki, Yâkût'un elinde muhakkak harflerin yapısı ve ölçüsü yeniden belirlenmiş ve pek çok harf klasik kimliğine kavuşmuştur. Yâkût'tan sonra bazı harflerin yapılarındaki değişiklik minimal düzeydedir.

4.1.2. Reyhânî Eserler

Bu bölümde reyhânî hatlı 14 eser mukayese edilmiştir. 10 eserin tarih kaydı vardır. 4 eserin ise yazıldığı tarih belli değildir.

4.1.2.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 10: Yâkût el-Musta'simî'ye Atfedilen Tarihli Reyhânî Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK E.H./76 669/1270-1	 3a
TSMK E.H./79 670/1271-2	 27a
SYEK HM.P/1 670/1271-2	 Sayfa numarası yok.

⁴⁶³ Mansour, *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy*, 75-78.

⁴⁶⁴ Mahfuz Emin, "Muhakkak Hattının Doğuşu ve Gelişmesi", 57.

İ.Ü.
AY/6674
676/1277-8

225a

Sotheby's
(Lot 19)
676/1277-
8

Sayfa numarası çekime dahil edilmemiştir.

TİEM/507
685/1286-7

239a

AQR/120
686/1287-8

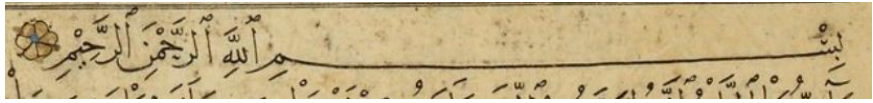
Serlevha tezhipli sayfadan alınmıştır.

Sotheby's
(Lot 33)
687/1288-9

Serlevha tezhipli sayfadan alınmıştır.

BnF/
Arabe6716
688/1289-
90

28a

TİEM/505
693/1293-4

253a

Bâ ' harfi bütün eserlerde sola eğimlidir. H 686 tarihli AQR/120 numaralı eserde ise bu eğim daha azdır. *Sin* keşîdesi çoğunlukla tereddütlü yazılmıştır ve akışkan bir görünümde değildir. H 670 tarihli TSMK E.H./79 numaralı eserde keşîde çok düzdür. *Sin* harfine bağlanan mürsel *mim*'lerin uzantısı fazlayken, besmelenin son harfi olan mürsel *mim* TSMK E.H./76 ve TİEM/507 envanter numaralı Mushaflarda hafif kısa yapılmıştır. *Elif*'ler çoğunlukla dik görünümde dir. *Lafza-i celâl*'de harf bağlantıları H 670 tarihli TSMK E.H./79 envanter numaralı eserde daha köşelidir. Kalem hareketleri daha keskin

ve serttir. Kalem kalınlığı ise orantılı değildir. *Lâm* harfleri bütün eserlerde dik ya da çok az sola meyillidir. *Râ* ' harfinin uzantısı bazen hafif kavisli, bazen düz yapılmıştır. TSMK E.H./79 ve Sotheby's (Lot 19) envanter numaralı eserlerde *râ* ' harfinde bağlantı yeri daha keskin ve köşelidir. *Ha* harfinin üstteki parçası TSMK E.H./76 ve Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Paşa/1 numaralı eserler de daha düzümsü görünümündedir. *Nûn* harfi ise H 676 tarihli Sotheby's (Lot 19) numaralı eserde daha müdevver görünümdeyken diğer eserlerde geniş ve musattahtır. Bazen de kâse bu eserlerde sık yapılmıştır.

4.1.2.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 11: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Tarihsiz Reyhânî Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

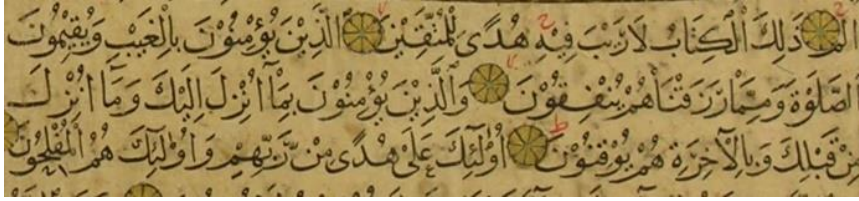
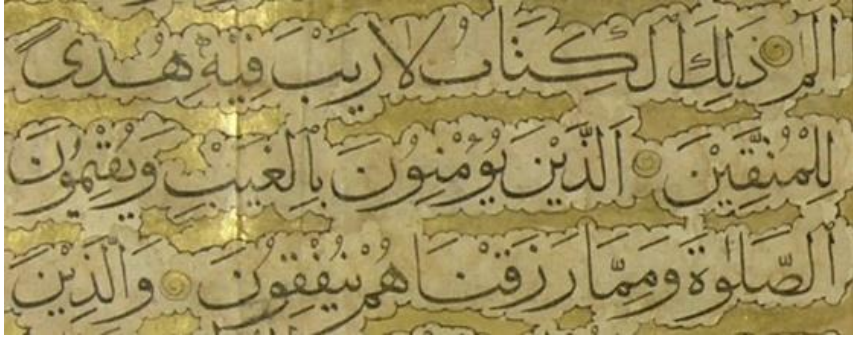
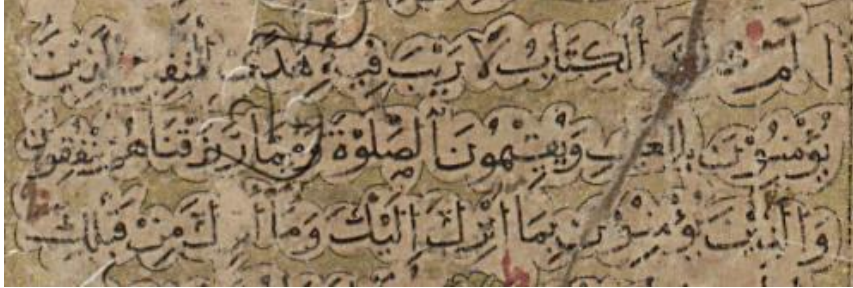
Eser Bilgisi	Besmele Örneği
S.M.E (Lot 48)	 Serlevhadan alınmıştır.
TİEM/173	 2a
Mevlana Müzesi/16	 Serlevhadan alınmıştır.
TSMK E.H./77	 1b

TİEM/173 envanter numaralı eserde dik harflerin paralelliği daha dengelidir ve harflerin yapısı istikarlıdır. Ayrıca *lafza-i celâl*'in aralıkları daha geniştir. Kitâbet, klasik ölçüsüne çok yakındır. Sotheby's (Lot 48) numaralı eserde *ha* harfinin üst parçasında

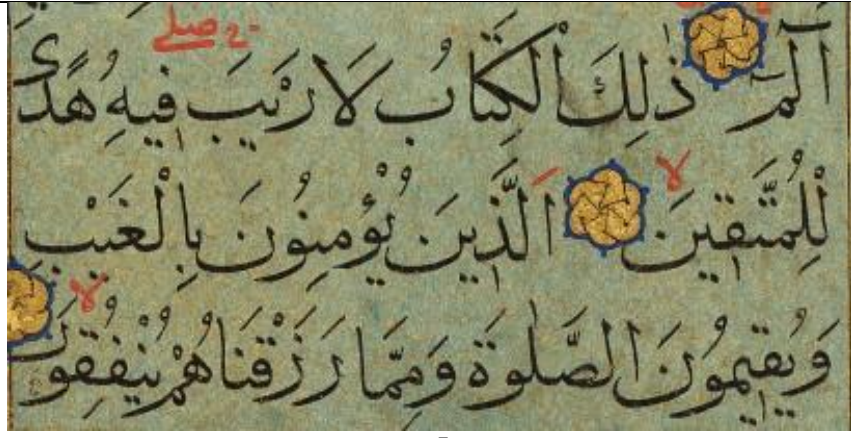
kalem hareketi belirgin eğriliktendir. *Nûn* kâsesi, Sotheby's (Lot 48) numaralı eserde yayvan ve sığ görünümündedir. Mevlana Müzesi/16 envanter numaralı eserde ise *nûn* kâsesinin bitiminde kalem erken bırakılmıştır. Bu nedenle harf, *râ* harfini andırmaktadır.

4.1.2.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 12: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Tarihli Reyhânî Hatlı Mushaflarda Bâkara Sûresi'nin İlk Âyetlerinin Mukayesesi

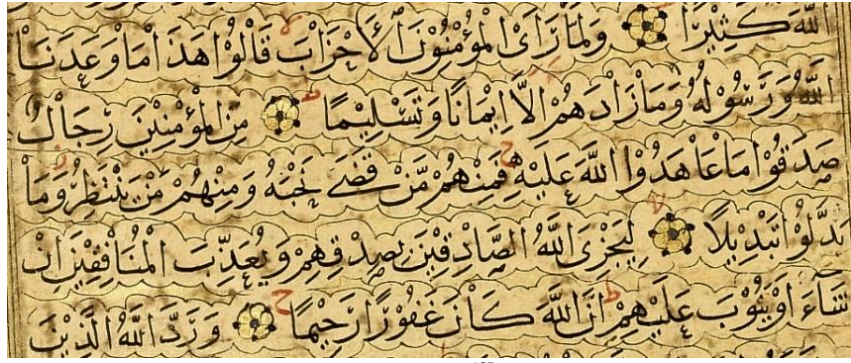
Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
TSMK E.H./76 669/1270-1	 3b
TSMK E.H./79 670/1271-2	 3a
Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Paşa/1 670/1271-2	 Serlevha sayfasından alınmıştır.

İ.Ü.
AY/6674
676/1277-8

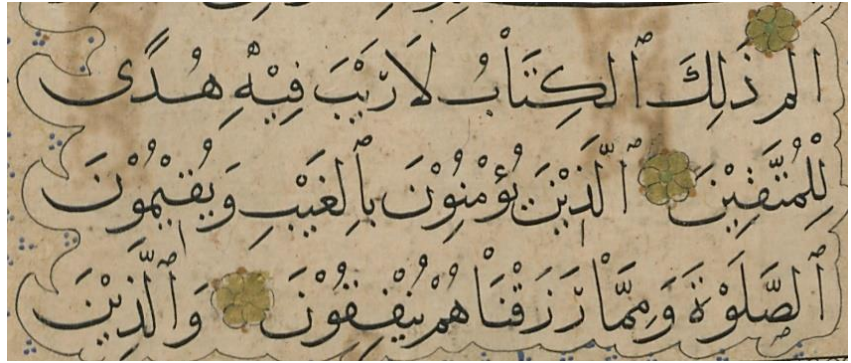
5a

Sotheby's
(Lot 19)
676/1277-8

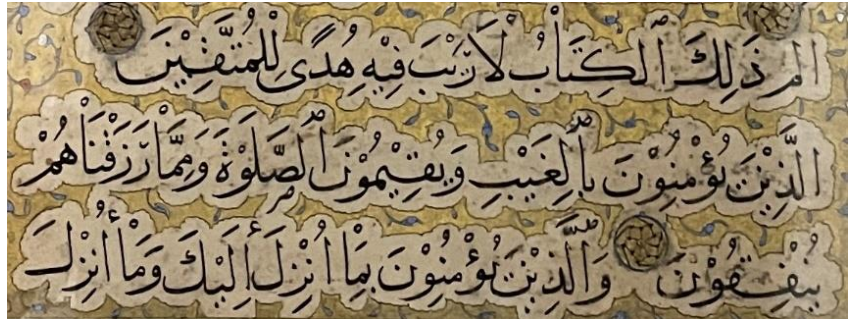
160 a ⁴⁶⁵

TİEM/507
685/1286-7

3b

AQR/120
686/1287-8

Serlevhadan alınmıştır.

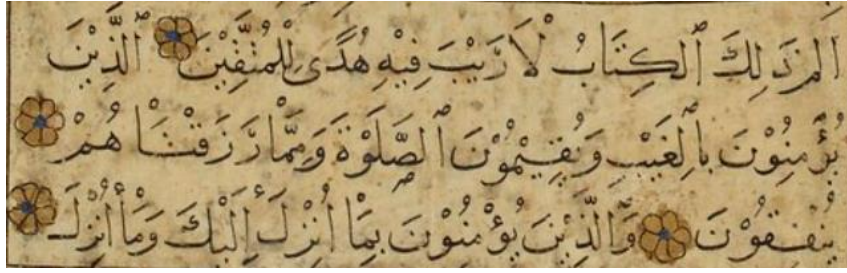
⁴⁶⁵ Serlevha tezhipli sayfa sonradan eklendiği için kitâbet örneği bu sayfadan alınmıştır.

Sotheby's
(Lot 33)
687/1288-9

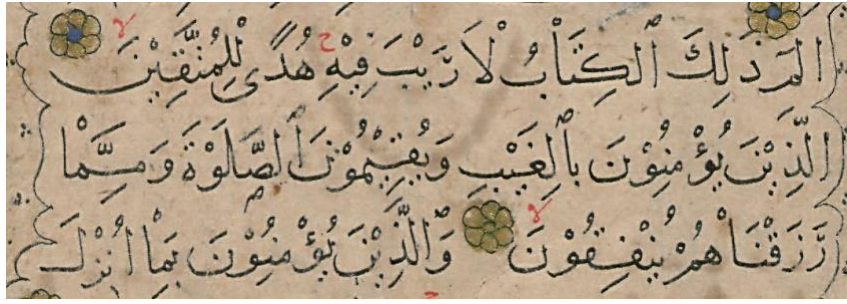
Serlevha sayfasından alınmıştır.

BnF/
Arabe6716
688/1289-90

2a

TIEM/505
693/1293-4

2a

Yazıldığı tarih belli olan reyhânî hatlı Mushaflara bakıldığında H 676 tarihli İ.Ü. AY/6674 envanter numaralı eserin kitabetinin, sonraki yıllarda yazılan eserlere göre mütেকâmil olduğu görülmektedir. Ayrıca *lafza-i celâl*'de renkli mürekkep kullanımı, kâğıdın yeşil renkte olması, eserin tarihinin ketebe sayfasından farklı bir sayfaya yazılması Yâkût'un diğer eserlerinde görülmeyen özelliklerdir. Bununla birlikte ketebe kaydında Yâkût'un adının geçtiği yer silinmiş ve yeniden yazılmış görünümündedir. Bütün bu farklılıklar, Mushafın Yâkût el-Musta'sımî'ye aidiyetini şüpheli duruma düşürmektedir.

H 670 tarihli Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Paşa/1 envanter numaralı eserin kitâbeti, H 669 tarihli TSMK E.H./76 envanter numaralı eserden daha ibtidâî görünüm arz eder. H 670 tarihli eserde harflerin satıra dizilimi muntazam değildir, kalem kalınlığı harf bünyelerinde istikrarsızdır ve kalem hareketleri tereddütlüdür. Ketebe kaydında yazı üslûbu metinden farklıdır ve ketebede siliklik vardır. Ayrıca eserin yazım tarihi rakamla verilmiştir. Yâkût'a ait olduğu düşünülen eserlerde tarih kaydı genellikle yazıyladır. Ayrıca eser, Yâkût'a atfedilen bütün eserlerden satır nizamı açısından çok geridedir. Bu farklılıklar ya eserin erken tarihli olmasından kaynaklıdır ya da Mushafı Yâkût'a atfederken ihtiyatlı olunmalıdır.

H 685 tarihli TİEM/507, H 686 tarihli AQR/120, H 688 tarihli BnF/6716 ve H 693 tarihli TİEM/505 envanter numaralı eserler üslûp olarak birbirine benzemektedir. BnF/6716 numaralı eser, François Deroche ve uzmanlar tarafından orijinalliği tasdik edilmiş bir eserdir.⁴⁶⁶ Fakat TİEM/507 envanter numaralı eserde vav uzantıları daha düzdür ve kâselerde el hareketleri diğer eserlere göre tereddütsüzdür. Ayrıca eserin kitâbeti, TİEM/505 ve BnF/Arabe6716 numaralı eserlerin kitâbetine göre daha akışkan ve nettir. Halbuki TİEM/507 numaralı eser, bu eserlerden birkaç yıl önce yazılmıştır. Bununla birlikte BnF/Arabe6716, TİEM/505 ve TİEM/507 envanter numaralı eserlerin kompozisyonları ve ferâğ kaydı yazımında birlik vardır. AQR/120 envanter numaralı eserin üslûbu ise TİEM/507 numaralı eserle benzerlik göstermektedir. Bu iki eserde, Yâkût'un yazısı çok iyi taklit edilmiş olabilir.

H 669 tarihli TSMK E.H./76 numaralı eserin kitâbeti, H 676 tarihli Sotheby's (Lot 19) numaralı eserin kitâbetine üslûp olarak benzemektedir. Fakat TSMK E.H./76 envanter numaralı eserde kalem hareketleri daha yumuşaktır. *Boru kâf*ların gövdesinin

⁴⁶⁶ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 64.

genişliği çoğunlukla E.H./76 envanter numaralı eserde daha azdır. Ayrıca E.H./76 numaralı eserde *yâ kâsesi* bazen derin ve müdevver görünümde yapılmıştır. *Lafza-i celâl*'in taban kısmı daha yuvarlak durmaktadır. Sotheby's (Lot 19) numaralı eserde ise kalem hareketleri köşelidir ve yazı, kalem ağzı eğiminin azlığından dolayı donuk görünümündedir. Ayrıca kalem kalınlığı harf bünyelerinde Yâkût'un diğer eserlerine göre orantısızdır. TSMK E.H./76 envanter numaralı eserde Kur'ân metninin tertibi, Yâkût'a ait olduğu düşünülen eserlerle benzerlik göstermektedir. Bu Mushaf, BnF/Arabe6716 numaralı eserden 19 yıl önce yazılmıştır. Buna rağmen kalem hareketleri daha nettir. Ayrıca TSMK E.H./76 envanter numaralı eserde *vav* ve *râ'* uzantıları düzdür. *Boru kâf*'larda baş ve gövde uyumu her zaman sağlanamamıştır. *Hâ'* ve *lâm-elif*'ler BnF/Arabe6716 numaralı eserdeki şekline göre daha mütrekâmil görünümündedir. Bu durum eserin Yâkût'a aidiyetini sorgulatmaktadır. Yazım tarihlerinin farklılığı dikkate alınmadan Sotheby's (Lot/19) ve BnF/Arabe6716 numaralı eserlerin üslûbu mukayese edildiğinde ise üslûp benzerliği olmadığı görülmektedir.

H 670 tarihli TSMK E.H./79 numaralı eser, bir yıl önce yani H 669 tarihli TSMK E.H./76 envanter numaralı eserle kıyaslandığında üslûplarının farklı olduğu görülmektedir. E.H./79 envanter numaralı eserde *lafza-i celâl*'in yapısı oturmamıştır ve *hâ'* harfi *lâm*'a daha yukardan takılmıştır. Terkibin aralıkları da orantılı değildir. Halbuki TSMK E.H./76 numaralı eserde terkeb daha dengeli ve âhenkli yapıdadır. “Muhakkaka” şeklindeki *lâm-elif*'ler bu eserde sağa yatık yapılmıştır. Müfred *nûn*'lar zülfeli değildir. *Dal* ve *lâm* harflerinin bağlantı yerinde kalem açısı dik olduğu için harfler, çok sert ve düz görünümündedir. Mürsel *vav*'ların uzantıları da daha keskin ve düz hareketle yapılmıştır. Bununla birlikte TSMK E.H./79 envanter numaralı eserin üslûbu, BnF/Arabe6716 envanter numaralı esere benzememektedir. Bu farklılıklar eseri kendinden önce ve sonra yazılan eserlerden ayırmaktadır ve eserin Yâkût'a atfedilmesini şüpheli

duruma düşürmektedir. Ayrıca ketebe kaydında Bağdat için H 670’li yıllarda çok tercih edilmeyen “belde” ifadesinin kullanılması, eserin son sayfalarında kâğıdın farklılaşması ve kitâbetin Yâkût’tan önceki yılları işaret etmesi gibi sebeplerden dolayı eserin orijinalliğine şüphe ile bakılmaktadır.⁴⁶⁷

Sotheby’s Müzayede Evi’nin web sitesinde yer alan eser tanıtım bilgisine göre Yâkût’a atfedilen H 687 tarihli (Lot/33) numaralı eser, muhtemelen 15. yüzyılda yani Yâkût’tan sonra yazılmıştır. Eserin 19. yy. başlarında, Kaçarlar döneminde yeniden tezyin edilme ihtimali yüksektir.⁴⁶⁸

4.1.2.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 13: Yâkût el-Musta’sımî’ye Atfedilen Tarihsiz Reyhânî Hatlı Mushaflardan Bakara Sûresi’nin İlk Âyetlerinin Mukayesesi

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
Sotheby’s (Lot 48)	

Serlevhadan alınmıştır.

⁴⁶⁷ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 625.

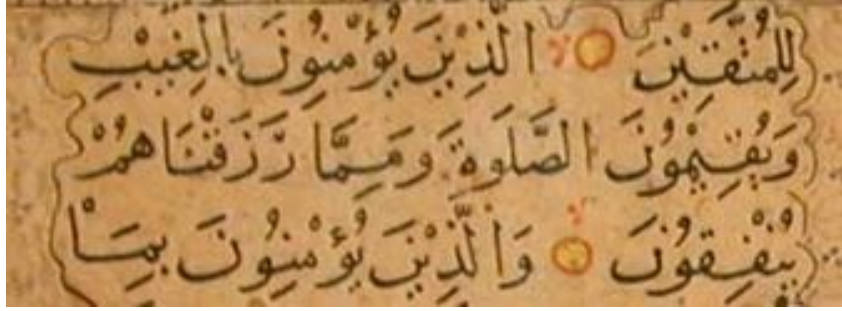
⁴⁶⁸ “Arts of the Islamic World (8 October 2014)”, Sotheby’s, erişim 8 Ocak 2023, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/arts-İslamic-world-114223/lot.33.html>

TİEM/173

2a

Mevlana
Müzesi/16

3a

TSMK
E.H./77

1b

Sotheby's (Lot 48) numaralı eserin üslûbu, *vav* ve *mim* gibi birkaç harfin yapısıyla H 670 tarihli TSMK E.H./79 numaralı eserin üslûbuna benzemektedir. Fakat harflerin genelinde aynılık görülmemektedir. Sotheby's (Lot 48) numaralı eserde açık makas şeklindeki *lâm-elif*'ler sağa yatık yapılmıştır. Yâkût'un *vav*'larının uzantısında görülen hafif yukarı doğru ani kıvrılma hareketi bu eserde yoktur. *Nûn* kâseleri, *kâf* ve *dal* harflerinin yapısında da Yâkût'un üslûbuna göre farklılık vardır. Ayrıca kalem hareketi Yâkût'a göre daha akışkandır. İncelediğimiz Kur'ân yazmalarıyla bu eserin üslûp birliği içinde olduğu bir eser yoktur. Bu verilere göre Mushafın Yâkût el-Musta'sımî'yle ilişkilendirilmesi zorlaşmaktadır

TİEM/173 envanter numaralı eserin üslûbu, H 670 tarihli TSMK E.H./79 envanter numaralı eserin üslûbuna benzese de, TİEM/173 numaralı eserde yazı daha müttekâmil görünümündedir. Ayrıca eserin kitâbeti, H 693 tarihli TİEM/505 envanter numaralı eserle mukayese edildiğinde de bazı üslûp farklılıkları vardır. Bu eserde *lafza-i celâl*, daha yumuşak ve tutarlı kalem hareketleriyle yapılmıştır. Harflerin yapısı, iki kollu *kâf*ların klasik ölçüsüne yakınlığı ve sıkça kullanımı da, Yâkût'un diğer Mushaflarından bu eserin üslûbunu ayırmaktadır. Dolayısıyla kitâbet, Yâkût'tan sonraki yılları işaret etmektedir.

TSMK E.H./77 numaralı eser ile H 669 tarihli TSMK E.H./76 numaralı eser arasında üslûp birliği vardır. Ayrıca Mushafların tertîbi de benzemektedir. TSMK E.H./76 envanter numaralı eserin yazısı, 24 yıl sonra yazılan H 693 tarihli TİEM/505 numaralı eserle mukayese edildiğinde kitâbette tekâmülün olmayışı düşündürücüdür. Hatta H 669 tarihli E.H./76 numaralı eserde harflerin satıra yerleşimi, H 693 tarihli TİEM/505 numaralı esere göre daha muntazamdır. E.H./77 numaralı eserin ketebe kaydı, Nâs sûresinden ayrı bir sayfada yer alır ve Yâkût'a atfedilen diğer eserlerde rastlanmayan zikir ifadeleri ile başlar. Ayrıca ketebe kaydı ile Kur'ân metni arasında üslûp farklılığı vardır. Ketebede harf bünyeleri daha tutarlıdır. Dolayısıyla eser, Yâkût'a atfedilirken ihtiyatlı olunması gereken eser kategorisindedir.

Mevlana Müzesi/16 envanter numaralı eserin kitâbeti ile H 669 tarihli TSMK E.H./76 ve yazıldığı tarih belli olmayan TSMK E.H./77 envanter numaralı eserlerin kitâbetinde üslûp birliği vardır. H 670 tarihli Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Efendi/1 envanter numaralı eserin kitâbeti de bu eserlerin yazısının ibtidâî şekli görünümündedir. Fakat H 669 tarihli TSMK E.H./76 envanter numaralı eserden 1 yıl sonra yazılan Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Efendi/1 numaralı eserin kitâbetinin daha ibtidâî görünümde olması düşündürücüdür. Bu nedenle eserlerin Yâkût'a aidiyeti sorgulanmalı ve eserler çok yönlü incelemeye tabi tutulmalıdır.

4.1.2.5. Yâkût el-Musta‘sımî’de Reyhânî Hat Üslûbu

Yâkût el-Musta‘sımî’nin Reyhânî hat karakterine dair tespitlerimiz şu şekildedir;

- Müfred *elif*’ler çoğunlukla dik, düz ve uzun yapılmıştır. Görünümleri çok zariftir. Harf nadiren sola kıvrımla bitirilmiştir. Dik harflerin açısı ve paralelliğinde genel olarak uyum vardır. Ama bu uyumu bazen hafif sola meyilli *elif*’ler bozmaktadır.
- *Bâ’* çanakları düzünsü görünümündedir. Mukavver kısma geçiş yerinde tutarlılık yoktur. Bazen de çanak, kılıç şeklinde ve geniş yapılmıştır.
- Müfred *dal* harfinin üst kolu klasik ölçüsüne göre bazen daha diktir ve harf zülfelidir.
- Müfred ve sonda birleşik *cim* ve *ayn* harflerinde kalem hareketleri tereddütsüzdür. Harf klasik ölçüsüne çok yakındır.
- *Cim* harfinin başta ve ortada kullanımı, *lâm-elif*’in müfred şekilleri ile *hâ’* harfinin bütün formları klasik ölçüsüne çok yakındır. Fakat harf bünyelerinde istikrar henüz yakalanamamıştır.
- *Ayn* harfinin başta kullanım şekillerinde kaş kısmının çeneden daha kalın yapıldığı örnekler çoktur. Ayrıca harfin “ayn-ı na‘lî” şeklinde bazen kaş, çeneye göre daha sağdadır.
- Kelime ortasında kullanılan *ayn* ile *fâ*, *kaf*, *mim* ve *vav* gözleri açıktır.
- *Sâd* ve *tâ’* harfinin yatay kısmında dönüşler müdevverdir.
- *Tâ’* harfinde bazen dikey kısım sağa meyilli yapılmıştır. Harf, solundaki dik harfle birleştiğinde paralellikleri uyumsuz durmaktadır.

Bu yazım şekli Yâkût'un muhakkak hat karakterinde de görülmektedir.

- *Boru kâf*'lar iki kollu *kâf*'lara göre daha sık kullanılmıştır. Harfin yapımında el hareketleri sağlamdır. Ayrıca harfin gövde genişliği bazen bilinçli bir şekilde azaltılmıştır. *Boru kâf*'ın kaşı ile gövdesi arasındaki mesafenin haddinden fazla olduğu örnekler mevcuttur.
- *Nûn* kâseleri bazen geniş ve sığ yapılmıştır. Bazen de derin ve müdevver görünümündedir. Kâse, reyhânî hat karakterine uygun olarak $\frac{3}{4}$ 'ü musattah, $\frac{1}{4}$ 'ü mukavver yapıldığı gibi yay şeklinde de görülmektedir. Yani harf henüz kimliğini bulmamıştır.
- *Nûn*, *yâ*, *sâd*, *kaf* ve *sin* harflerinin kâselerinde mukavver kısma geçerken çoğunlukla kırılma görünümü vardır. Yâkût, reyhânî hatta kâselerin keşîdeli yani mebsûta formunu nadiren kullanmıştır.
- Mürsel *mim*'lerde gövde ve başın birleşimi çok düz görünümündedir. Klasik ölçüde birleşim yeri incelererek zarâfet kazanacaktır.
- Sonda kullanılan *lâm* ve *kâf* harfinin çanakları bazen düz, bazen kavislidir. Kıvrım yerinde kimi zaman kalem açısının ani değişimi, çanağın sonuna haddinden ince görünüm vermiştir.
- *Vav* harfleri ya mürsel şekildedir ya da daha yumuşak ve hafif kavisli bir uzantıyla yapılır. Bu *vav*'ların yapısı mürsel ve mukavver arasında durmaktadır. *Vav*'larda düz bir uzantının ani bir kıvrımla bitmesi dikkat çekicidir. *Vav* gibi *râ*' harfi de bazen aynı şekilde yapılmıştır ve harfin kuyruğu çoğu kez küt bitirilmiştir. Gövde kalınlığında istikrar yakalanamamıştır ve kalem hakkı tam verilmemiştir.

- Solundaki harfle birleşmeyen *râ'* ve *vav* harflerine *elif*'in birleştiği örnekler mevcuttur.
- Med harflerin üzerine *cezm* harekesinin müdevver şekli konulmuştur.
- *Lafza-i celâl*'in kâidesi tam oturmamıştır ama ölçüsü tutarlıdır. Terkipte kalem hareketleri yumuşaktır ve terkinin tabanı müdevver görünümündedir.
- Yâkût, satır aralarını genişletmiştir. Sayfa alanını çok güzel yönetmiştir. Ayrıca harflerin satıra dizilimini düzenlemiştir. Fakat satır nizamı henüz istenilen olgunlukta değildir.
- Yâkût'un reyhânî kitabesinde seyyâliyet ve netlik vardır.
- Yazı, canlı ve zariftir.

Yâkût el-Musta'simî, selefi İbnü'l-Bevvâb'ın reyhânî yazısını yeniden ele almış ve reyhânînin klasik kâidelerini belirlemiştir. İbnü'l-Bevvâb, ağzı daha düz kesilen bir kalemle yazdığı için kitâbetinde harflerin görünümü sert ve köşelidir. Yazısı, kuralları net olan bir yazıdır. Buna rağmen mekanik ve soğuk görünümde değildir. Kitâbet muntazamdır ve harf yapıları istikrarlıdır.⁴⁶⁹ Yâkût, bazı harflerin bünyelerinde ve meylinde, *nûn*, *kaf*, *sin*, *yâ* gibi harflerin keşîdelerinin ölçüsünde, kâse ve çanakların derinliklerinde değişiklik yapmış ve harflerin bağlantısını güzelleştirerek yazıya zarafet katmıştır.⁴⁷⁰ Ayrıca Yâkût, İbnü'l-Bevvâb'ın yazısını tetkik ederek, güzel olan harfleri ayıklamış, satır aralığını artırmış, harflerin ve kelimelerin satıra dengeli dizilimini sağlayarak genel sayfa görünümünü daha estetik hâle getirmiştir. Yâkût'ta *elif*'ler daha uzun ve incedir. Ayrıca *dal* harfinin bünyesindeki orantısızlık giderilmiş ve satırda duruşu

⁴⁶⁹ David S. Rice, *The Unique Ibn al-Bawwab Manuscript in the Chester Beatty Library* (Dublin: Emery Walker, 1955), 6-12.

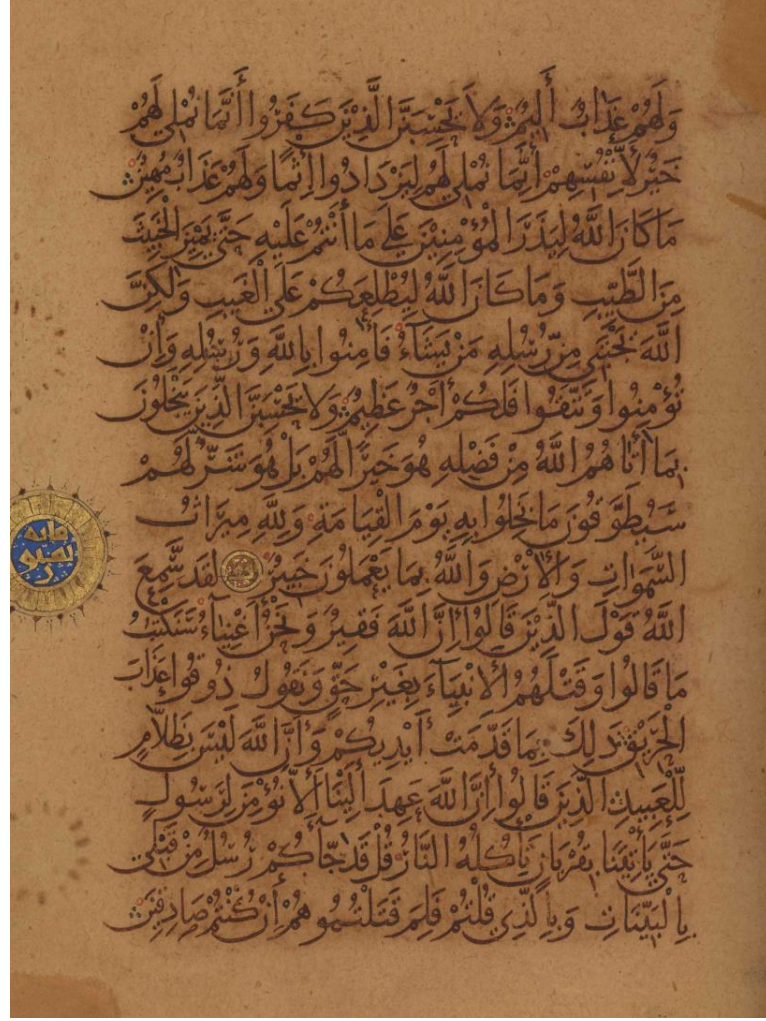
⁴⁷⁰ Serin, "Yâkût el-Musta'simî", 291.

daha âhenkli hâle getirilmiştir. *Sâd* ve *tâ*’ harfinin yatay kısmındaki köşeli dönüş, yerini yumuşak bir dönüşe bırakmıştır, *kaf* ve *fâ* başları öne eğik yapılmıştır. *Lâm* ve *kâf* çanaklarına daha esnek ve derin, *vav* başlarına daha yuvarlak görünüm verilmiştir. Üçgene benzer kâidesi olan *lâm-elif*’lerde döngü alanı daraltılmıştır.⁴⁷¹

İbnü’l-Bevvâb’da gövdelerin düzümsü yapısı, kusurlu dengeler, bazı harflerin ölçüsünün satırdaki diğer harflere göre haddinden fazla olması, yazı kurallarının katılığı, bazı çanaklı harflerde tabanın çok düzümsü duruşu kitâbetin genel görünümünü olumsuz etkilemiştir. Yâkût’ta harflerin şekilleri ve oranları daha istikrarlıdır. Bu bağlamda Yâkût kendisinden önce görülmemiş kesinliğe ulaşmıştır. Yâkût’ta kalem hareketleri daha akıcıdır ve yazı canlı bir ritimle hareketlenmektedir.⁴⁷² Fakat bütün harflerin satır kürsüsüne oturtulması, satır nizamının ve genel sayfa düzeninin sağlanması, harflerin bünyelerinde kalem kalınlığı orantısının mükemmelleşmesi Yâkût’tan sonraki dönemlerde gerçekleşecektir.

⁴⁷¹ Asiye Altan ve Abdulkadir Dünder, “Nebe’ Sûresi Özelinde İbnü’l-Bevvâb ve Yâkût el-Musta’sımî’de Reyhânî Hat” Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BOZİFDER), 24 (Aralık/ 2023),24:40-41

⁴⁷² Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 114,121,124.

4.1.3. Nesih Hatlı Eserler

Batılı Arap dili uzmanları erken İslâmî dönemin bütün kavisli yazıları için neshî adını kullanmaktadır.⁴⁷³ Dolayısıyla Batı literatüründe reyhânî yazı bazen neshî kategorisinde değerlendirilir. Fakat bizim bu bölümde aldığımız eserlerin yazı çeşidi sülüsün üçte ikisini nesh ederek üçte birinde ona tâbi olan yuvarlak karakterli kalemdir.⁴⁷⁴

⁴⁷³ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 251.

⁴⁷⁴ Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, 78.

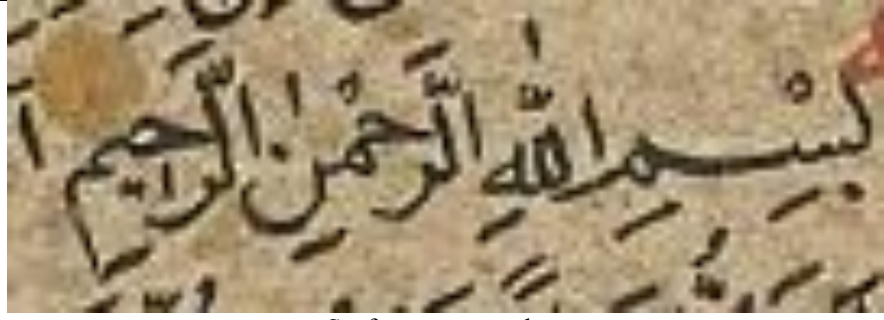
Bu bölümde Yâkût'a atfedilen ve nesih hatla yazılan 33 eserin kitâbeti mukayese edilmiştir. Bu eserlerden 21 tanesinin tarih kaydı vardır.

4.1.3.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 14: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

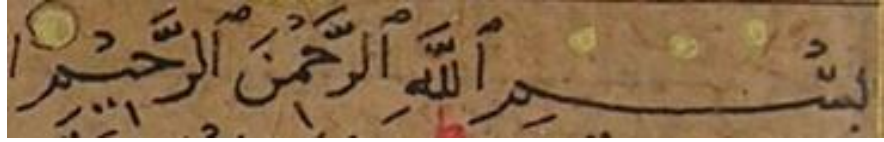
Eser Bilgisi	Besmele Örneği
İ.Ü. AY/4 216/831-2	 1b
TİEM/328 615/1218-9	 510a
TSMK E.H./75 645/1247-8	 74a
İ.Ü. Nekay/6734 655/1257-8	 443a
TSMK Hırka-ı Saadet/6 658/1259-60	 2b

Beinecke
Ktp./430
660/1261-2

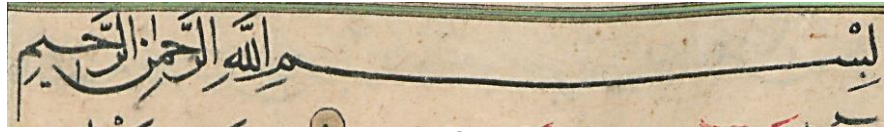
Sayfa numarası yoktur.

TSMK
E.H./78
665/1266-7

24b

TSMK
E.H./73
670/1271-2

28b

AQR/121
678/1279-80

Referans sayfa arasında besmele yoktur.

TSMK
Revan/57
682/1283-4

294a

SYEK
Hamidiye/5
688/1289-90

2a

İ.Ü.
Nekay/6680
690/1291

440b

TSMK
Koşuşlar/1
690/1291

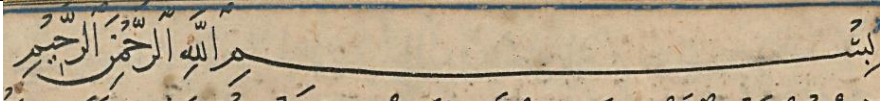
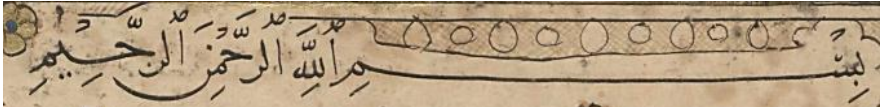
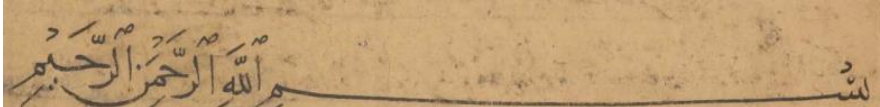
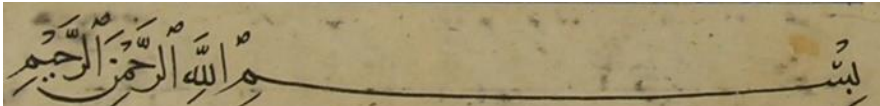
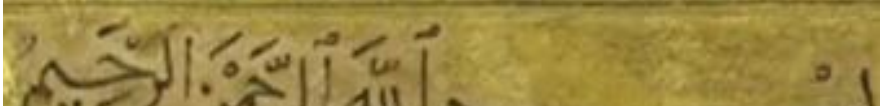

23b

TSMK
Revan/70
690/1291

1b

TSMK E.H./74 693/1293-4		31b
Chartreuse Müzesi ET.551 693/1293-4		?
Süleymaniye Ktp. Nurosmaniye/22 694/1294-5		29b
CBL/1500 695/1295-6		23a
TSMK E.H./61 696/1296-7		39a
Mevlana Müzesi/15 696/1296-7		535
TSMK E.H./127 750/1349-50		2a

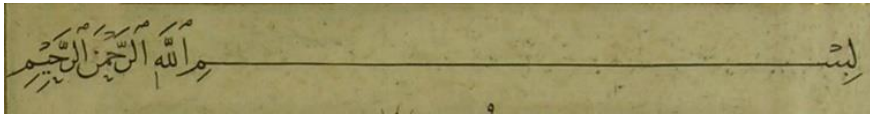
Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen nesih hatlı eserlerin besmele kitabetine bakıldığında *bâ* ' harfinin uzunluğunda ve sola meyil açısında farklılık görülmektedir. H 693-696 yılları arasında yazılan eserlerde *bâ* ' harfinin hem uzunluğu hem meyil açısı benzerdir. H 660 tarihli Beinecke Ktp./430, H 682 tarihli TSMK Revan/57 ve H 690 tarihli TSMK Revan/70 envanter numaralı eserlerde *bâ* ' harfinin sola meyil derecesi daha fazladır. *Sin* keşîdesinde ise tutarlılık yoktur. Keşîdenin uzunluğunda ve derinliğinde ölçü farklılığı vardır. *Sîn* harfinde kalem, her zaman akıcı şekilde cereyan etmez. *Elif* 'ler dik

ya da çok az sola meyillidir. *Lafza-i celâl*'in ölçüsünde tutarsızlık görülmektedir ve kalem hareketleri her zaman aynı şekilde esnek değildir. H 690 tarihli İ.Ü Nekay/6680 numaralı eserde *lafza-i celâl* daha yumuşak kalem hareketleriyle yapılmıştır ve terkinin irtifâsı 2-2,5 nokta kadardır. H 670 tarihli TSMK E.H./73 ve H 690 tarihli TSMK Koğuşlar/1 numaralı eserlerde *lafza-i celâl*'in aralıkları daha dardır ve kalem hareketleri daha keskindir. *Lâm* harfine takılan *hâ*''ların yapısında da tutarlılık yoktur. Dönüş hareketi bazı eserlerde keskin, bazısında yumuşaktır. H 693-696 tarihleri arasında yazılan eserlerde *hâ*''ların yapısı ve ölçüsü benzerdir. *Râ*' harfleri H 690 tarihli TSMK Revan/70 ve H 693 tarihli Chartreuse Müzesi/ET.551 numaralı eserde mürsel yapılmıştır. Diğerlerinde ise mukavver ya da mukavvere yakın şekildedir. Bu eserlerde *nûn* harfinin hem kâseli hem keşîdeli şekli kullanılmıştır. H 693 yılından sonra yazılan eserlerde *nûn* kâseleri keşîdelidir. Önceki yıllarda yazılan diğer eserlerde ise *nûn* harfi keşîdeli veya kâseli şekilde görülmektedir. *Rahîm* kelimesinin sonundaki *mim* harfi hem mürsel hem kuyruğu aşağı çekilmiş şekilde görülmektedir. Fakat harfin mürsel şekli daha çok tercih edilmiştir.

H 750 tarihli TSMK E.H./127 numaralı eserde ise harflerin yapısı ve ölçüsü ideal ölçüden uzaktır. H 665 tarihli TSMK E.H./78 numaralı eserden daha önce yazılan Kur'ân yazmalarında besmele kitâbetinin daha mütakâmil görünümde olması dikkat çekicidir.

4.1.3.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 15: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK E.H./80	

TSMK
E.H./282

34b

TSMK
Yeniler/96

1b

TSMK
Yeniler/879

Muhakkak ve nesih hatla münavebeli yazılan eserde besmele, muhakkak hatlıdır.

TİEM/28

341b

Süleymaniye
Ktp.
Hamidiye/6

1b

Süleymaniye
Ktp.
Nuri
Arlese/86

Sayfa numarası yoktur.

Beyazıt
Ktp./28

17a

Beyazıt
Ktp./8057

1b

i.Ü.
AY /6668

176a

BnF/Arabe
6082

1b

Sotheby's
(Lot 414)

Serlevhadan alınmıştır.

Yazıldığı tarih belli olmayan nesih hatlı Mushaflarda, yazının tekâmülüne zıt ve üslûp birliğinin olmadığı bir tablo ile karşılaşılmalıdır. TSMK E.H./80-282, Beyazıt Ktp./8057 ve Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6 envanter numaralı eserlerin kitâbeti, üslûp olarak Yâkût'tan sonrasını işaret etmektedir. TSMK Yeniler/96 ve Süleymaniye Ktp. Nuri Arlesez/86 envanter numaralı eserlerin üslûbu ise H 690'lı yıllarda yazılan eserlere benzemektedir.

Besmele örneklerinde *bâ* ' harfi bazen zülfeli, bazen zülfesiz görülmektedir. TSMK Yeniler/96, BnF/Arabe6082 ve Sotheby's (Lot 414) numaralı eserlerde, *sin* keşîdesinde el hareketleri tereddütlüdür. *Elif* 'ler sola meyilli ve ritimli paralelliktedir. TİEM/28 envanter numaralı eserde *lafza-i celâl* 'in ölçüsü farklıdır ve kalem hareketleri daha yumuşaktır. Eserlerde *hâ* ' harfi çoğunlukla keskin bir dönüşle yapılmıştır. *Râ* ' harfleri Beyazıt Ktp./8057 envanter numaralı eserde daha düzümsü bir gövdeye sahiptir. *Nûn* harfi kâseli ya da keşîdeli şekildedir. *Rahim* kelimesinin sonundaki *mim* harfi genellikle mürsel şekildedir. Her bir eserde besmele kitabeti farklı üslûplardır. Bu durum eserlerin ayrı tarihte yazılmış olmaları ile açıklanabilecek ölçüde bir farklılık değildir.

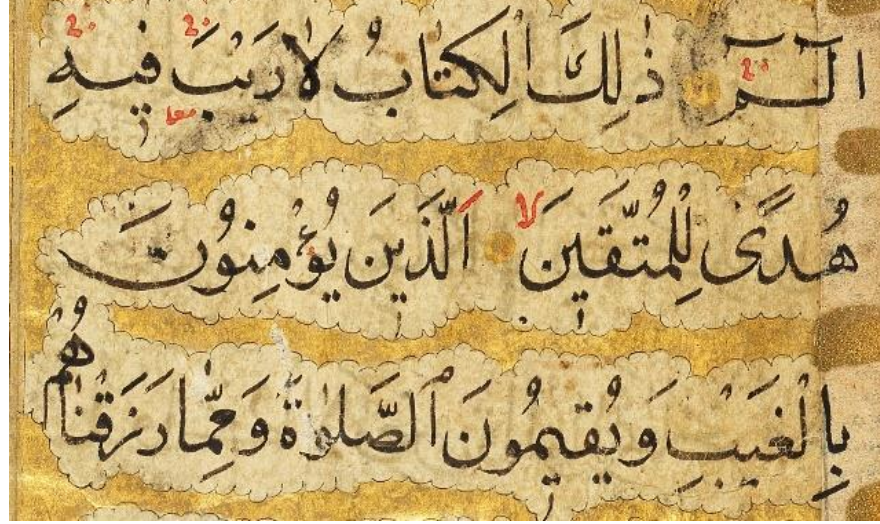
4.1.3.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 16: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Bakara Sûresi’nin İlk Âyetlerinin Mukayesesi

Eser Bilgisi

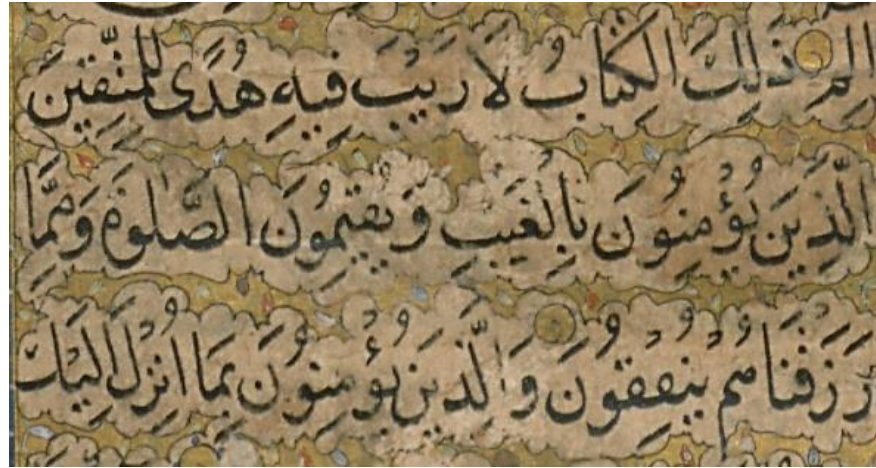
Kitâbet Örneği

i.Ü.
AY/4
216/831-2

2a

TİEM/328
615/1218-9

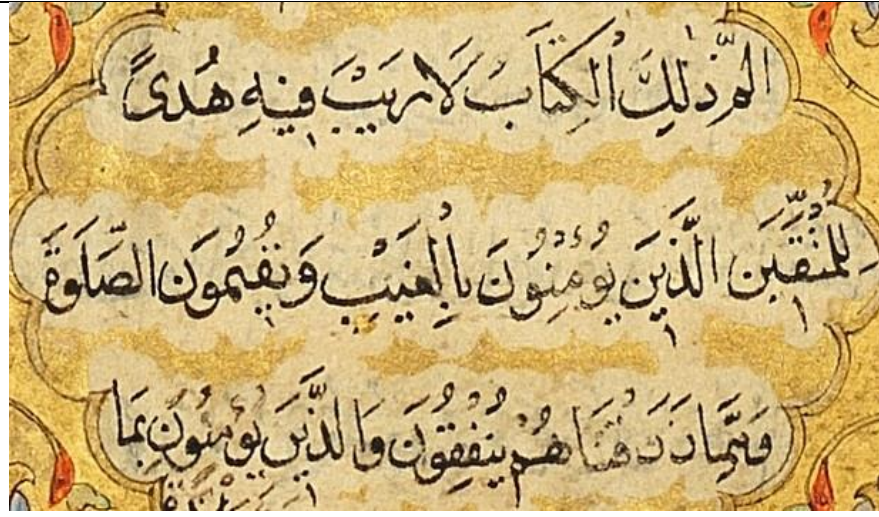
2a

TSMK
E.H./75
645/1247-8

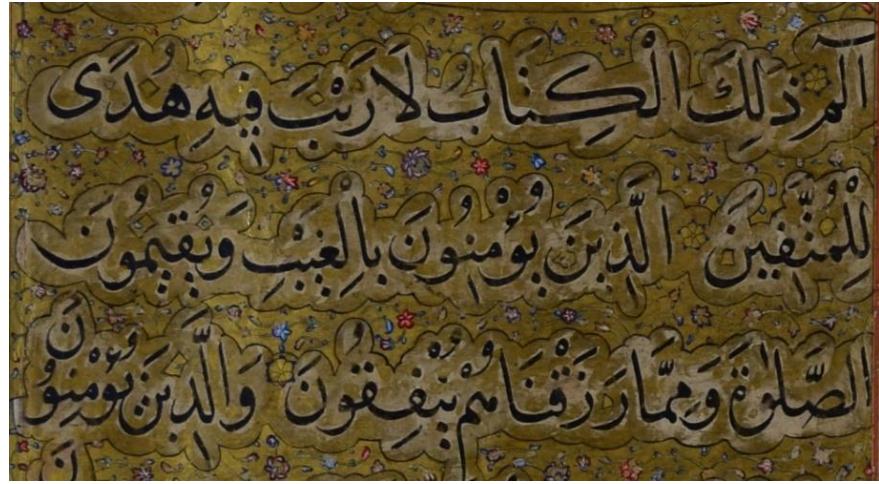
2a

i.Ü.
AY/6734
655/1257-8

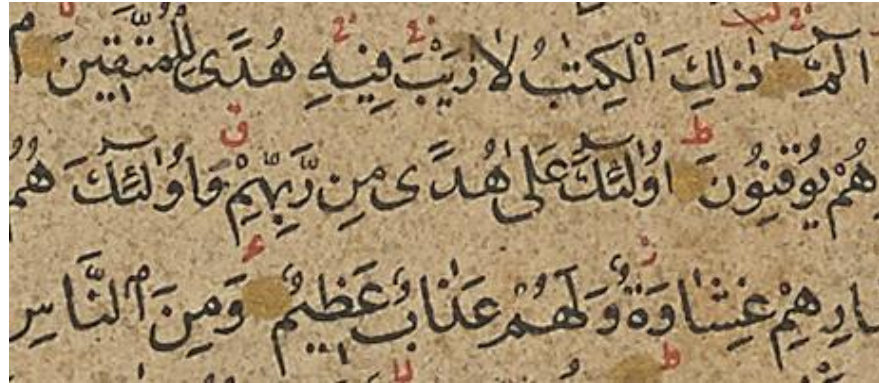
2a

TSMK
Hırka-ı Saadet/6
658/1259-60

3a

Beinecke Ktp.
/430
660/1261-2

Sayfa numarası yoktur.

TSMK
E.H./78
665/1266-7

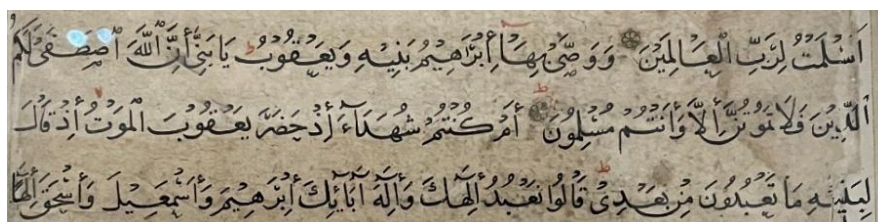
2a

TSMK
E.H./73
670/1271-2

2a

AQR/121
678/1279-80

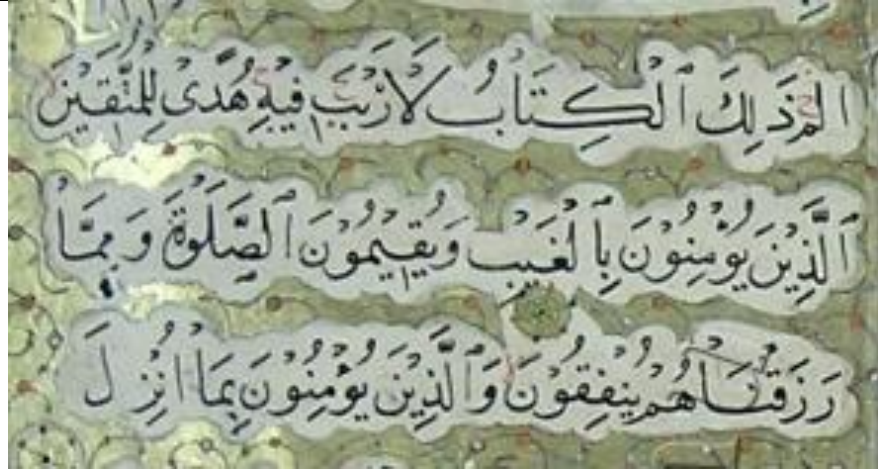

TSMK
Revan/57
682/1283-4

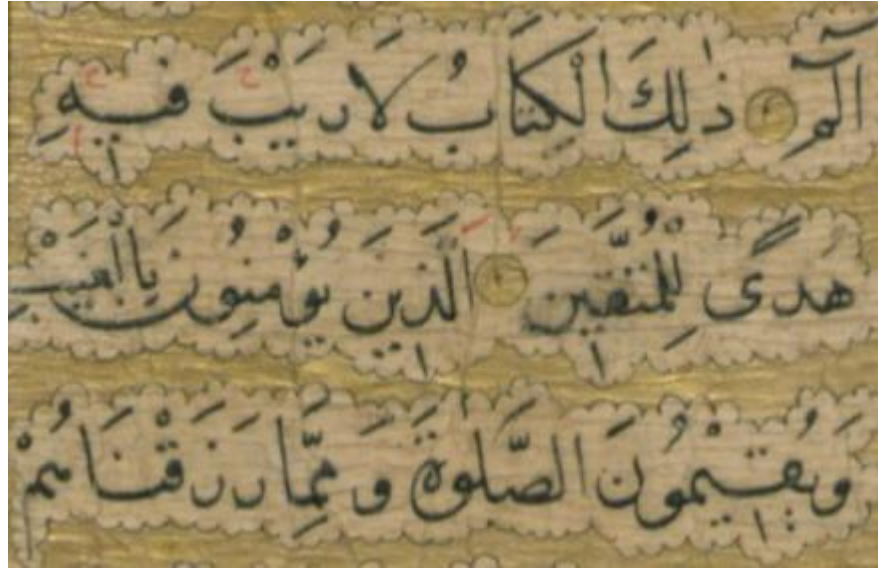
2a

Süleymaniye
Ktp.
Hamidiye/5
688/1289-90

Serlevhadan alınmıştır.

İ.Ü.
Nekay/6680
690/1291

2a

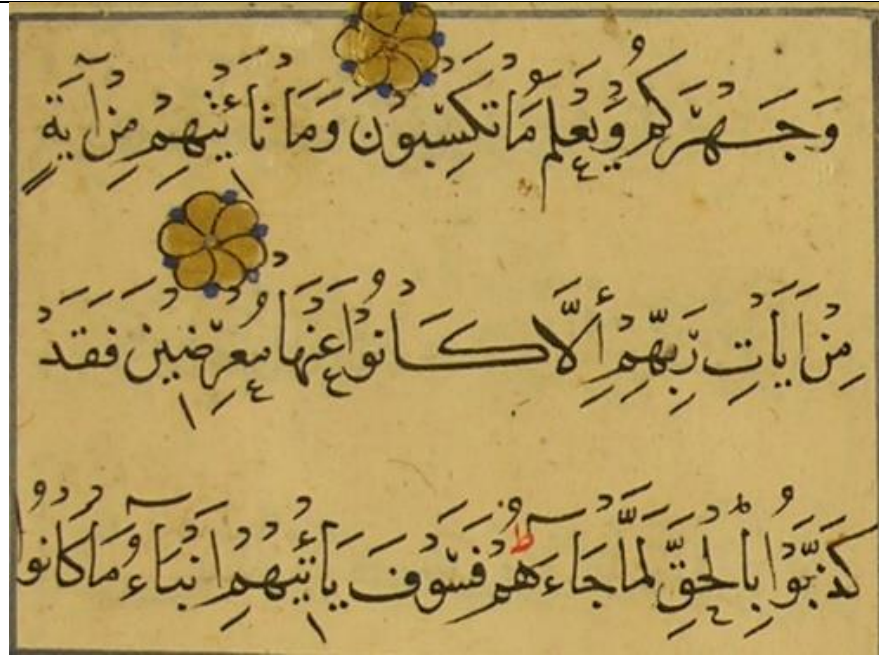
TSMK
Koğuşlar/1
690/1291

5a⁴⁷⁵

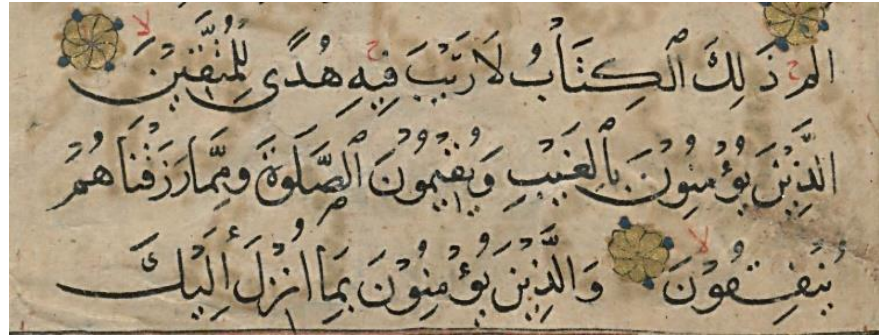
⁴⁷⁵ Bu eserde Bakara sûresinin ilk âyetleri reyhânî hatla yazıldığı için kitâbet örneği 5a sayfasından alınmıştır.

TSMK
Revan/70
690/1291

3a

TSMK
E.H./74
693/1293-4

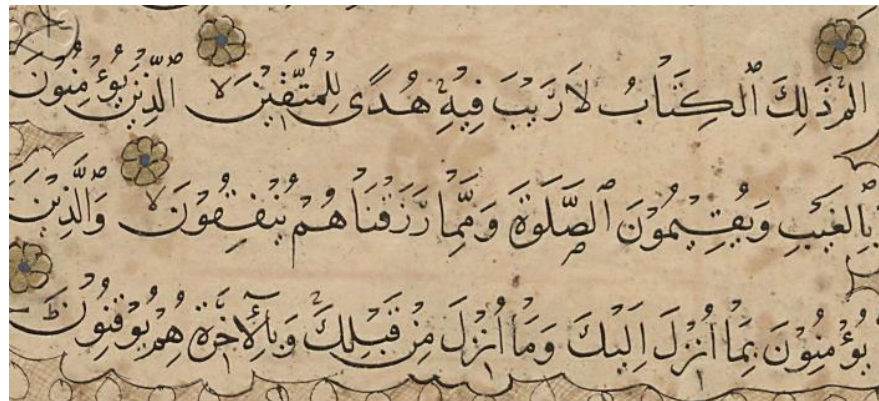
2a

Chartreuse
Müzesi
ET.551
693/1293-4

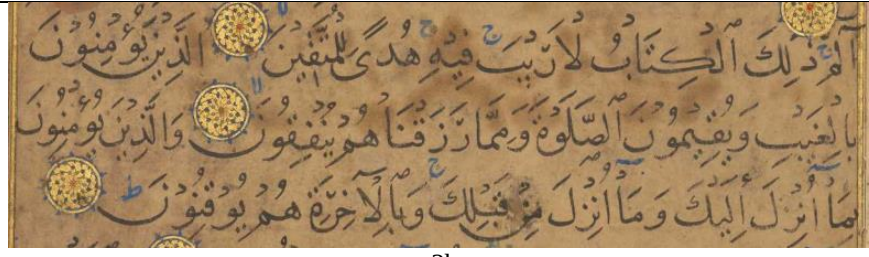
Nâs sûresi

Süleymaniye
Ktp.
Nuruosmaniye/22
694/1294-5

2a

CBL/1500
695/1295-6

2b

TSMK
E.H./61
696/1296-7

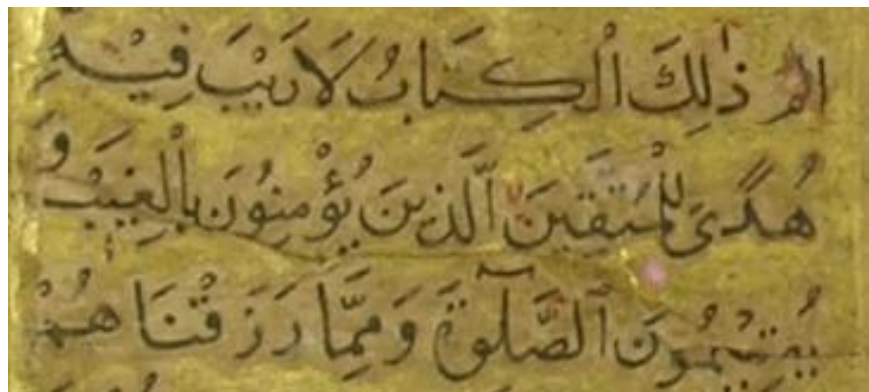
3a

Mevlana
Müzesi/15
696/1296-7

4

TSMK
E.H./127
750/1349-50

2a

Nesih hatlı Mushaflardan İ.Ü AY/4 envanter numaralı eser, H 216 tarihlidir.

Doalısıyla eser H 698'de vefat eden Yâkût el-Musta'simî'ye ait olamaz. Ayrıca 10.

yüzyıla kadar Mushaf yazımında genellikle kûfî hat tercih edilmiştir. Bununla birlikte eserin kompozisyonu ve kitâbeti, H 690 tarihli İ.Ü AY/6680 envanter numaralı esere çok benzemektedir. Muhtemelen eser Yâkût'tan sonraki yıllarda yazılan ve ona atfedilen eserlerdendir.

TİEM/328 envanter numaralı eser, H 615 tarihli dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen fakat H 698'de vefat eden Yâkût el-Musta'sımî için H 615 yılı Mushaf yazamayacağı kadar erken bir tarihtir. Farklı bir mürekkeple sonradan yazılmış olduğu belli olan ketebe kaydına ise muhtemelen Yâkût'un 180 yıl yaşadığına dair rivâyetler esas alınarak tarih düşülmüştür.

TSMK E.H./127 envanter numaralı eser, H 750 tarihli dir. Bu durumda Yâkût el-Musta'sımî'nin vefatından sonra yazılmıştır. Ayrıca satır nizamı ve genel kompozisyon Yâkût'a atfedilen diğer eserler kadar muntazam değildir. Aynı zamanda eserin üslûp birliği içinde olduğu başka bir eser de yoktur. Kitâbette el hareketleri Yâkût'un diğer eserlerine göre çok acemidir. Bu durum Mushafın Yâkût'la ilişkilendirilmesini zorlaştırmaktadır.

H 665 tarihli E.H./78 envanter numaralı eserin üslûbu, Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen diğer eserlerden farklıdır. Bu durum Mushafın erken tarihli olmasından kaynaklı olabilir. Ama ketebe kaydının bulunduğu sayfada kâğıt rengi farklıdır. Ayrıca kullanılan kalemin kalınlığı ile mürekkep ve üslûp değişmektedir. Bu nedenle eser, Yâkût'a ait olabileceği düşünülerek ona atfedilmiş olabilir. Vassâleli Mushafın tezyinî de 16. yy.sonrasını işaret etmektedir. Muhtemelen eser, yeniden tezyin edilmiştir.

H 693 tarihli TSMK E.H./74, H 694 tarihli Nur-u Osmaniye/22, H 696 tarihli TSMK E.H./61 ile Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eserlerin üslûbunda benzerlik vardır. Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eserde vav uzantıları bazen diğer eserlere

göre daha uzun ve kıvrak yapılmıştır. E.H./74 envanter numaralı eserde “mâ’kûd” formdaki *ayn*’ların göze benzer boşluğu kapalıdır. *Alâ* ifadesinde *lâm* ve *yâ*’nın bağlantısı daha uzundur. Bu nedenle eserlerin üslûbunda birlik olduğunu söylemek zordur. Fakat küçük farklılıklar dışında Mushaflar, kompozisyon ve ketebe kayıtları açısından birbiriyle uyumludur. Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eser dışında diğer eserlerin tezyin özellikleri de benzerdir. Dolayısıyla bu Kur’ân’ların Yâkût el-Musta‘simî’ye ait olma ihtimali üzerinde durulmalıdır. Fakat Müneccid, Mevlana Müzesi’nde yer alan ve Yâkût’a atfedilen eserlerden, reyhânî hatlı 16 numaralı Mushafın orijinal olma ihtimali üzerinde durmuştur. 15 envanter numaralı esere şüpheyile yaklaşmıştır.⁴⁷⁶ Literatürde ise nesih hatlı H 693 tarihli TSMK E.H./74 envanter numaralı eserin orijinal olma ihtimali üzerinde durulur.⁴⁷⁷ Bu konuda kesin kanaate varmak için bu dört eser çok yönlü bir incelemeye tâbi tutulmalıdır. Çünkü H 696 tarihli eserler, Yâkût’un vefatına çok yakın bir tarihte yazılmıştır. Dolayısıyla bu eserlerin dördü de orijinal olabileceği gibi, aralarında taklit nüshalar olabilir.

H 695 tarihli CBL/1500 numaralı eserin üslûbu diğer eserlerden farklıdır. Bu eserle H 694 tarihli Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye/22 ve H 696 tarihli TSMK E.H./61 numaralı eserler mukayese edildiğinde *nûn* kâselerinde, mürsel *mim*’lerin uzantısı ile baş ve gövdenin birleşiminde, *lâm-elif*’lerin ve *bâ*’ çanaklarının bünyesinde farklılık görülmektedir. Ayrıca ketebede, Yâkût’un adının ve yazım tarihinin olduğu satırda silinme izi vardır. Dolayısıyla önceki ibârenin değiştirilmiş olma ihtimali çok yüksektir. Hem diğer eserlerden üslûp olarak ayrılması hem ketebe kaydındaki silinme, eserin Yâkût’a aidiyetini şüpheli duruma düşürmüştür. Kanaatimizi, CBL web sitesinde

⁴⁷⁶ Müneccid, *Yâkût el-Musta‘simî*, 50.

⁴⁷⁷ Canby, “Yâkût al-Musta‘simî”, 287.

kitâbetin üslûbu hakkında verilen bilgi desteklemektedir. Şöyle ki, CBL/1500 numaralı eserin üslûbu Baysungur'un hocasının yazdığı TİEM/294 envanter numaralı eserle birlik içindedir.⁴⁷⁸ İki eserin kitâbeti mukayese edildiğinde ise benzer sonuca varılmıştır.

H 660 tarihli Beinecke Ktp./430 envanter numaralı eserin yazımında kullanılan altınla kaplı kâğıt, 14. yy. sonları ile 15. yy. başlarında ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁹ Bu durum eserin Yâkût'tan sonraki yıllarda yazılma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. H 693 tarihli E.H./74, H 696 tarihli E.H./61 ve H 696 tarihli Mevlana Müzesi/15 numaralı eserlerin üslûbuyla bu eserin kitâbeti kıyaslandığında da farklılık aşîkârdır. Özellikle bu eserde müfred *elif*'lerin incelerek nihâyetlenmesi ve boylarının daha kısa yapılması, Yâkût sonrasını işaret etmektedir. Ayrıca eserde dik harflerin sola meyil açısı uyumludur. Vav uzantıları ve *lafza-i celâl*'in yapısı da Yâkût'a atfedilen diğer eserlerdeki şeklinden farklıdır. Ama *nûn* kâseleri ve *ayn* başlarının yapısı, kendinden sonraki harfle birleşmeyen *râ* ve *dal* gibi harflere bazı harflerin birleşmesi, *tâ*' ve *sâd* başında dönüş hareketinin yumuşak olması ve müfred *dal* harfinin bünyesi Yâkût'un üslûbuna uygundur. Eserde *boru kâf*'lar ve kâselerin keşîdeli şekli çok tercih edilmemiştir. Bu durum Mushafın çok ince bir kalemle 31 varağa sığdırılmış olmasından kaynaklı olabilir. Buna rağmen harfler satıra muntazam dizilmiştir ve harflerin aralarındaki mesafe dengelidir. Eser mukayese ettiğimiz diğer eserlerden 30 yıl önce yazılmıştır. Ama kâidesi oturmuş bir kitâbete sahiptir.

⁴⁷⁸ “Qur'an from Timurid Herat”, Chester Beatty Library, erişim 31 Mart 2022, https://viewer.cbl.ie/viewer/image/Is_1500/8/LOG_0000 TİEM/294 envanter numaralı eserden örnek sayfa 3. bölümde, eserin tanıtım kısmında verilmiştir.)

⁴⁷⁹ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 624.

H 693 tarihli Chartreuse Müzesi/ET.551 envanter numaralı eserin hem nesih hem sülüs satırları, yazıldığı tarihe göre mütakâmil görünümündedir. Kitâbette kalem hareketleri çok akıcı ve zariftir. Müfred *elif*’lerin nihâyetinde kalem ağzının gizlenmesi ve buna bağlı olarak harfin mebdai ve âhiri arasında kalınlık farkının belirginliği, harfi klasik ölçüsüne çok yaklaştırmıştır. Ayrıca harfler satıra sola meyilli ve muntazam dizilmiştir. Eserin tarafımıza gönderilen tanıtım bilgisinde⁴⁸⁰ tezhibi ile yazıldığı tarihin uyuşmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte ketebe kaydının daha koyu mürekkeple ve tevki‘ hatla yazılmış olması, esere sonradan eklenmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Dolayısıyla eser Yâkût’a atfedilirken ihtiyatlı olunmalıdır.

TSMK Revan/70, TSMK Koğuşlar/1 ve İ.Ü. Nekay/6680 envanter numaralı eserler H 690 tarihinde yazılmış olmasına rağmen kitâbetlerinde üslûp birliği yoktur. TSMK Revan/70 numaralı eserde dik harflerin paralelliği uyumsuzdur. Harfler bazen sola mâil ve dik, bazen sağa meyilli yazılmıştır. *Boru kâf*’ların gövde genişliği fazladır. *Nûn* kâseleri daha derin ve müdevverdir. İ.Ü. Nekay/6680 numaralı eserde ise kitâbet daha akışkan ve yumuşak görünümündedir. Harfler tutarlı yapıdadır. Mukavver *râ*’ ve *vav*’ların uzantısında kıvrım hareketi harfin neredeyse başlangıç yerine kadar devam eder. *Zel* harfinin kavisli ve derin kısmı, dikey parçaya yukarı vuruşun yaklaşık bir nokta aşağısından bağlanır. TSMK Koğuşlar/1 envanter numaralı eserde ise kitâbet daha disiplinli ve köşeli görünümündedir. Dolayısıyla aynı tarihte yazılan ve üslûpları farklı bu üç eserin, aynı hattatın elinden çıkmış olması düşündürücüdür. Ayrıca bu eserlerin kitâbeti, Yâkût’a atfedilen diğer eserlerin kitabetine de benzememektedir.

H 690 tarihli İ.Ü. Nekay/6680 numaralı eserle, H 688 tarihli Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5 numaralı eserin üslûbu birbirine benzemektedir. Bazı harflerin yapısında

⁴⁸⁰ Remi Dieusaert, Yazara dönük e-posta mesajı, Ağustos 2, 2023.

küçük farklılık olsa da genel görünüm uyumludur. İ.Ü.Nekay/6680 numaralı eserde harfler satıra daha serbest yerleştirilmiştir. Ayrıca bu eserde *lafza-i celâl*'in *lâm*'ları sola meyilli yapılmıştır. Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5 numaralı eserde ise *lafza-i celâl*'in *lâm* harfleri daha diktir. Hamidiye/5 numaralı Kur'ân yazmasında, Yâkût'un eserlerinde görülen sonda birleşik *dal* harfine *elif*, *vav* ve *hâ'* gibi harflerin birleşerek yazımı görülmektedir. Ayrıca İ.Ü. Nekay/6680 numaralı eserde mühmel harf kullanılmamıştır. Bununla birlikte bu eserlerin üslûbu, Yâkût'a atfedilen yakın tarihli diğer Mushaflardan farklıdır.

H 655 tarihli İ.Ü. Nekay/6734, H 670 tarihli TSMK E.H./73 ve H 690 tarihli İ.Ü. Nekay/6680 numaralı eserlerin kitâbetinde üslûp benzerliği vardır. İ.Ü. Nekay/6734 envanter numaralı eserin ketebesinin kompozisyonu, Yâkût'a atfedilen diğer eserlerinkinden farklıdır. Ayrıca kâğıdın yapısı 7/13. yüzyıldan sonrasını işaret etmektedir. Tezhibi ise 16-17.yy. Osmanlı tezhibidir. Bu tespitler eserin kopya olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁴⁸¹ TSMK E.H./73 envanter numaralı eserin ketebe sayfasında kâğıdın rengi farklılaşmaktadır. Ayrıca ketebe, kitâbetinin üslûbu ve yazıldığı kalemin kalınlığıyla da Kur'ân metninden ayrılır. Bu farklılıklar, ketebe kaydının sonradan eklendiğini göstermektedir. Kur'ân metninin üslûbu da H 670 tarihi için mütekâmilidir. Ayrıca eserde, *vav* uzantıları, *nûn* kâseleri ve mürsel *mim*'lerin yapısı ile dik harflerin açısı, Yâkût'a ait olma ihtimali yüksek eserlerin kitâbetine göre daha tutarlıdır. Eserde harflerin satıra dizilimi Yâkût'a göre daha muntazamdır. Dolayısıyla bu eserler Yâkût'la ilişkilendirilirken ihtiyatlı olunmalıdır.

H 645 tarihli TSMK E.H./75 ile H 658 tarihli TSMK Hırka-ı Saadet/6 envanter numaralı eserlerin üslûbu, yazıldığı tarihle uyumlu değildir. Bu eserlerde dik harfler

⁴⁸¹ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 623.

dengeli ve ritimli paralelliktedir. Yazı çok akışkandır, satır nizamı ve satır istifi güzeldir. Harf bünyelerinde tutarlılık vardır. Bu durum eserin orijinalliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Ayrıca H 615 tarihli TİEM/328 ile H 658 tarihli TSMK Hırka-i Saadet/6 envanter numaralı eserlerin üslûbunun benzer olması, tarih kayıtlarındaki çelişkiyi göstermektedir.

H 682 tarihli TSMK Revan/57 envanter numaralı eserin üslûbu, 4 yıl önce yazılan H 678 tarihli AQR/121 numaralı eserin üslûbundan çok farklıdır. TSMK Revan/57 numaralı eserde kalem hareketleri keskin ve yumuşaktır. Ama harflerin satıra dizilimi muntazam değildir. Ayrıca eserin üslûbu, Yâkût'a ait olma ihtimali yüksek eserlerin üslûbuna da benzememektedir. Ketebe kaydı ise zer mürekkeple ve muhakkak hatla yazılmıştır. Bu nedenle eserin kitâbeti ile ketebe kaydını kıyaslamak mümkün değildir. Ayrıca Yâkût'un diğer eserlerinde bu şekilde yazılan ketebe kaydına rastlanmamaktadır. Bütün bu farklılıklar dikkate alınarak eserin Yâkût'a aidiyeti sorgulanmalıdır.

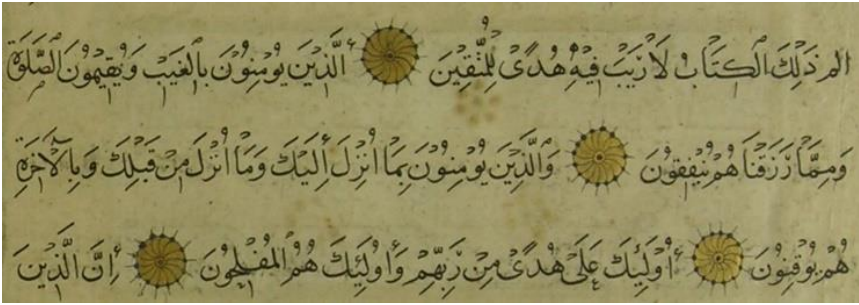
H 678 tarihli AQR/121 numaralı eserle H 693 tarihli TSMK E.H./74 envanter numaralı eserin üslûbu mukayese edildiğinde bazı farklılıklar dikkat çeker. AQR/121 numaralı eserde kitâbet daha donuk görünümündedir. Müfred *elif*'lerin boyu daha kısadır ve daha tutarlı yapıdadır. TSMK E.H./74 envanter numaralı eserde ise *vav* ve *râ*' uzantıları daha zarifdir ve *nûn* kâseleri klasik ölçüsündedir. *Mim* harfinin aşağı çekilerek yapılan uzantısı daha dalgalı görünümündedir. AQR/121 numaralı eserde *şedde*'ler daha basık durmaktadır. Ayrıca AQR/121 envanter numaralı eserde *lafza-i celâl* daha düz ve köşeli kalem hareketleriyle yapılmıştır. Bununla birlikte AQR/121 numaralı eserin ketebe sayfasının sonradan eklendiği düşünülmektedir. Çünkü ketebe sayfasında harfler satıra daha sık dizilmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın bitimini gösteren zikir ifadelerine Yâkût'un diğer eserlerinin ketebesinde olmayan cümleler eklenmiştir. Ketebe kaydında da farklı ifadeler

vardır.⁴⁸² Tabii ki bu farklılıkların en önemlisi üslûptur. Zikir ifadeleri ve ketebe kaydına teâmülün dışında ifadeler eklenmesi tek başına eserin orijinalliğine dair fikir vermez. Dolayısıyla bu farklılıklar bir bütün olarak ele alınmalı ve eserin Yâkût'a aidiyeti sorgulanmalıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Yâkût'a atfedilen tarihli nesih hatlı eserlerde kitâbetin tekâmül sürecine uymayan bir tablo görülmektedir. Yazıldığı tarihler arasında çok fazla zaman farkı olmasına rağmen bazı eserler benzer üslûpla yazılmıştır. Erken tarihli birçok Mushafın kitâbeti, kendisinden sonra yazılan eserlere göre daha mütekâmil görünümündedir. Ayrıca bazı eserlerde ketebe ile metnin üslûbu birbirinden farklıdır ve ketebe sonradan eklenmiştir. Bu durumda incelenen Mushafların büyük çoğunluğunu Yâkût'la ilişkilendirmek zordur. Şüphesiz birçok hattat kendi yazdığı Mushafı Yâkût'a atfetmiştir.

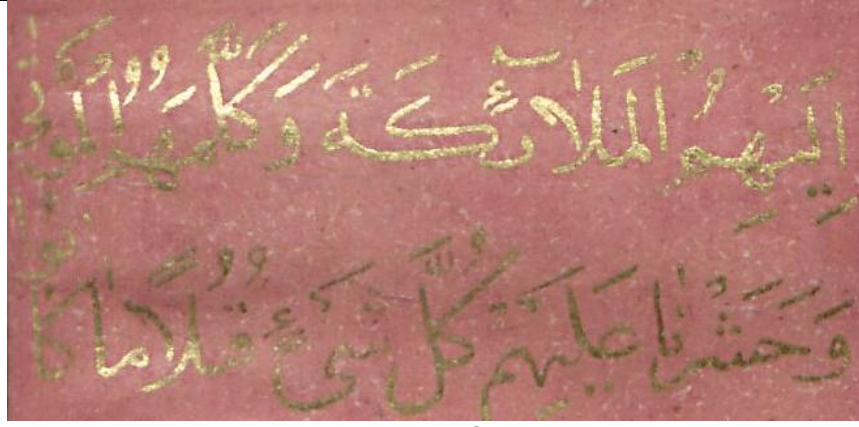
4.1.3.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 17: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
TSMK E.H./80	

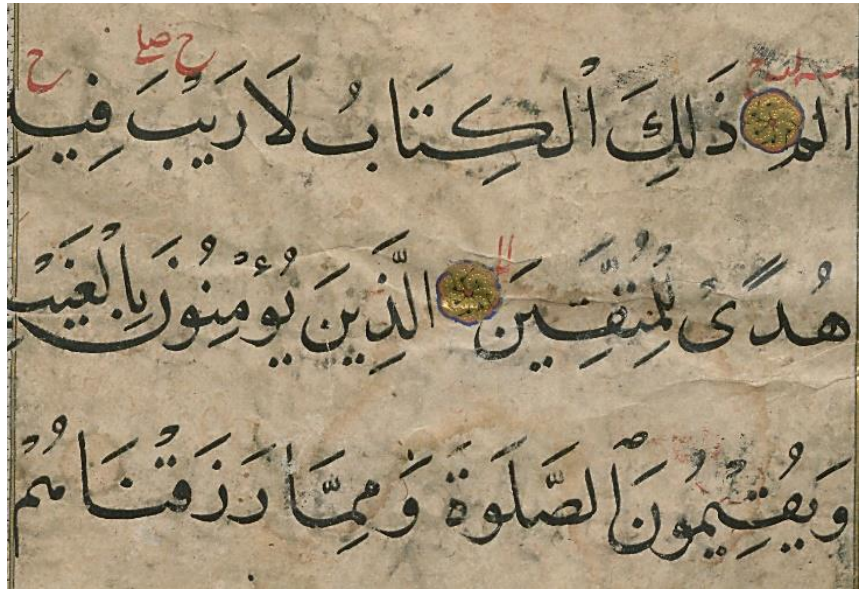
⁴⁸² Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 626-627.

TSMK
E.H.282

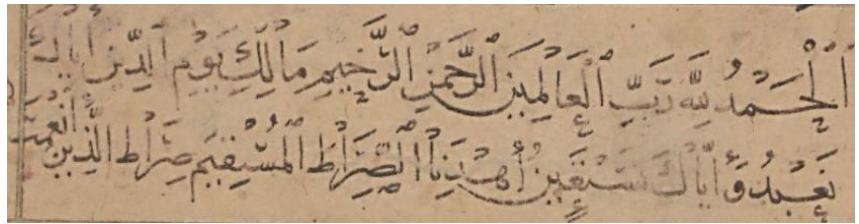
22b

TSMK
Yeniler/96

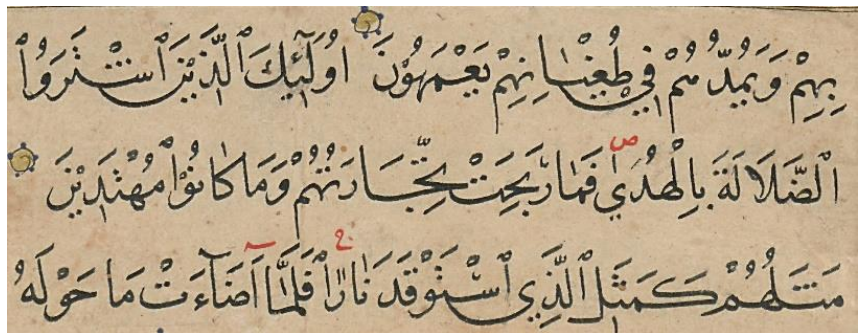
2a

TSMK
Yeniler/879

1b

TSMK
TİEM/28

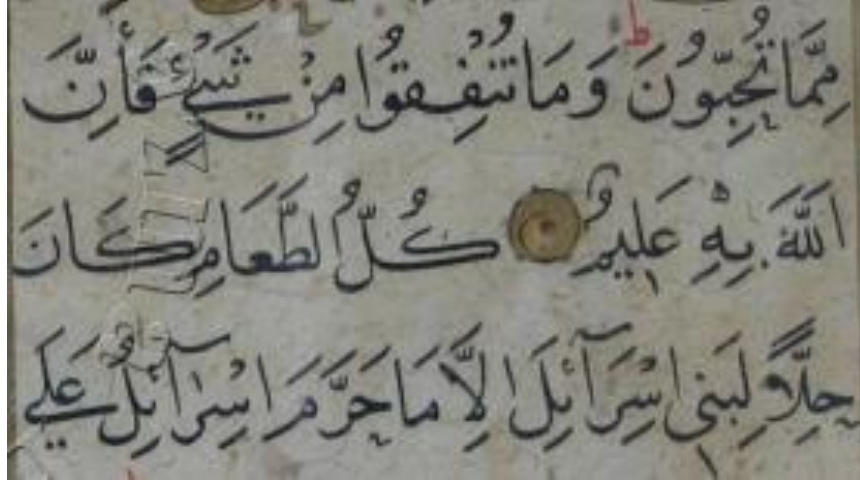
5a

Süleymaniye
Ktp.
Hamidiye/6

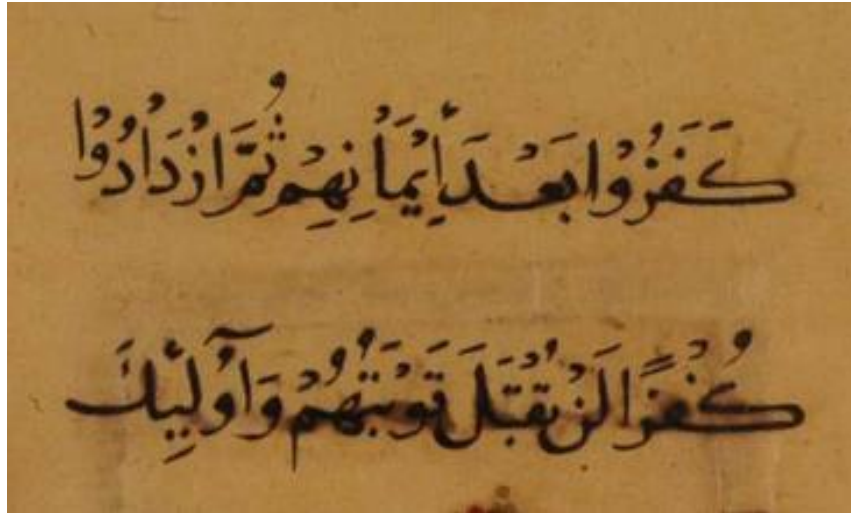
1b

Süleymaniye
Ktp.
Nuri
Arlese/86

Sayfa numarası yoktur.

Beyazıt
Ktp./28

40a

Beyazıt
Ktp./8057

2a

i.Ü
AY/6668

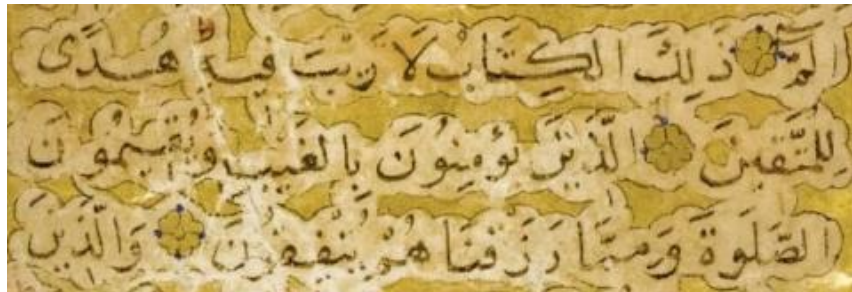
1b

BnF/Arabe
6082

2a

Sotheby's
(Lot 414)

Serlevhadan alınmıştır.

TSMK E.H./80 envanter numaralı eserin üslûbu, satır nizamı, akışkan ve keskin kalem hareketleri ve harf bünyelerindeki tutarlılık açısından Yâkût sonrasını işaret etmektedir. Ayrıca bu eserin üslûbu ile Abdullah Sayrafi'ye atfedilen TİEM/487 envanter numaralı eserin üslûbu arasında birlik vardır. Bu durumda ya eser Abdullah Sayrafi tarafından yazılmıştır ya da başka bir hattat tarafından yazılan eserler Yâkût ve Sayrafi'ye atfedilmiştir. Şöyle ki, TİEM/487 numaralı eserin kitâbeti, Abdullah Sayrafi'ye atfedilen diğer eserlerle de çok uyumlu değildir.

Beyazıt Ktp./28 envanter numaralı eserde mürekkebin zamanla dağılması kitâbetin netliğini gidermiştir. Fakat üslûp, H 660 tarihli Beinecke Ktp./430 numaralı eserin üslûbunu andırmaktadır. Bazı harflerin yapılarında Yâkût'un nesih hat mizacı görülmektedir. Ama mürekkebin dağılmadığı satırlar üzerinden yapılan değerlendirmeye göre harf bünyelerinde kalem kalınlığı uyumunun, Yâkût'a atfedilen diğer eserlere göre sağlanamadığı görülmektedir. Hem kalem kalınlığı orantsızlığı hem harf ölçülerinde tutarsızlık kitâbete ibtidâî bir görünüm vermiştir. Bununla birlikte ketebe kaydının olmayışı ve eserin sadece bir notla Yâkût el-Musta'simî'ye atfedilmesi, Mushafın sahte olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

BnF/Arabe 6082 envanter numaralı eserin üslûbu, H 690 tarihli İ.Ü. Nekay/6680 numaralı eserin üslûbuna benzemektedir. Fakat İ.Ü. Nekay/6680 numaralı eserde harfler satıra daha seyrek dizilmiştir ve kalem hareketleri daha yumuşak ve akışkandır. Bu iki eser muhtemelen birbirine yakın tarihlerde yazılmıştır.

TSMK Yeniler/96 ve H 658 tarihli TSMK Hırka-ı Saadet/6 envanter numaralı eserlerin üslûbunda birlik vardır. Hırka-ı Saadet/6 numaralı eser, orijinalliğine ihtiyatla baktığımız eserlerdendir. Çünkü eserin kitâbeti, yazıldığı tarihe göre daha mütakâmilidir. TSMK Yeniler/96 numaralı eserde harfler ve harekelerin yapısı tutarlı ve muntazamdır. Vav ve *nûn* harfinin bünyesi klasik ölçüye çok yakındır. Dik harfler arasında tenasüp

vardır ve satır istifi, Yâkût'a atfedilen diğer eserlere göre mütekâmildir. Süleymaniye Ktp. Nuri Arlesez/86 envanter numaralı eserin üslûbu da TSMK Yeniler/96 numaralı eserle aynıdır. Bu iki eser, Reîsü'l-Hattâtîn Kâmil Akdik'in notuyla Yâkût'a atfedilmiştir. Bu durumda bu eserlerin taklit eserler olma ihtimali üzerinde durulmalıdır.

TSMK E.H./282 envanter numaralı eser, kitâbet, kompozisyon ve tezyin açısından Yâkût'a atfedilen eserlerden farklıdır. Eserde metin alanı geniş değildir ve kalem ağzı nesih hat karakterine göre kalındır. Bu nedenle sayfa 9 satır şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca Kur'ân metninin bordo zemin üzerine altın yıldızla yazılması, teâmüle uymayan bir tasarruftur. Harf yapıları ve harflerin satıra yerleşimi 7/13. yy.a göre daha mütekâmil görünümündedir. Bu durumda eserin Yâkût'a aidiyeti sorgulanmalıdır.

TİEM/28 envanter numaralı eser, muhakkak, nesih ve sülûs hatla münâvebeli yazılmıştır. Muhakkak satırlarda el hareketleri Yâkût'a atfedilen diğer eserler kadar sağlam değildir. Nesih satırlarda üslûp, H 696 tarihli Mevlana Müzesi/15 ve TSMK E.H./61 numaralı eserlerin üslûbuyla mukayese edildiğinde dikkat çeken farklılıklar görülmektedir. TİEM/28 envanter numaralı eserde vav harfleri bazen sülûs vav'larının küçültülmüş şekli gibidir. Vav uzantıları, Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eserin üslûbuna daha yakındır. Ama vav ve râ' gövdesi TİEM/28 envanter numaralı eserde daha uzundur ve harf uzantısı ani bir kıvrımla nihâyetlenir. Sonda birleşik *dal* harfleri ve *ayn* kaşları da bu iki eserdeki şeklinden biraz farklıdır. *Nûn* kâseleri klasik ölçüye daha yakındır. *Lafza-i celâl*'de *hâ'* harfinin terkipte uyumu diğer iki esere göre azdır. Mushaf, sadece bir notla Yâkût'a atfedilmiştir. Hem harf bünyelerindeki farklılık hem ketebe kaydının olmaması, eserin orijinalliğine dair şüphe uyandırmaktadır.

Beyazıt Ktp./8057 envanter numaralı eserin üslûbu, harflerin yapısındaki tutarlılık, dik harflerin açısının uyumlu olması ve harflerin sola meyilli yazımı ile Yâkût'un vefatına yakın yazdığı Mushafların üslûbundan ayrılmaktadır. Beyazıt Ktp./8057 envanter

numaralı eserin kitâbetinde el hareketleri, H 696 tarihli TSMK/61 envanter numaralı esere göre daha sağlamdır, satır nizamı ve istifi daha güzeldir. Bu eser tamir görmüş ve sonraki yüzyıllarda tezyin edilmiştir. Dolayısıyla eserin tezhibi de 7/13. yy. tezhibini yansıtmamaktadır. Eserin Yâkût'u taklîden yazılmış bir Kur'ân yazması olma ihtimali yüksektir.

Beyazıt Ktp./6668 envanter numaralı eserin üslûbu, tarihli nesih hatlı diğer Mushafların üslûbuna benzememektedir. Eserin Tebbet sûresinden sonraki sayfaları yoktur. Dolayısıyla ketebe sayfası da mevcut değildir. Beyazıt Kütüphanesi'nin güncellenen eser tanıtım bilgisine göre Mushaf, Yâkût'a üslûp açısından atfedilmiştir. Bu durumda eser, Yâkût'la dolaylı olarak ilişkilendirilmektedir.

Muhakkak ve nesih hatla münâvebeli yazılan TSMK Yeniler/879 envanter numaralı eserde muhakkak hatlı satırların kitâbeti çok akıcı ve estetik görünümde iken nesih hatlı satırların kitâbetinde aynı görünüm yoktur. Nesih hatlı satırlarda bazı harflerin bünyeleri tutarsızdır. Özellikle mukavver vav'lar basık görünümündedir. Yine bu satırlarda yatay harflerden dik harflere geçişin bazen çok sert ve köşeli olması, *tâ* harfinin dikey kısmı ile solundaki dik harfin daha dengeli paralelliği, *boru kâf*'ların kaş yapısı, *yâ* kâselerinin bazen basık ve dar görünümü, *râ-ı mudgame*'lerin uzun bir gövdeden sonra ani kıvrımı gibi üslûp farklılıkları eseri, Yâkût'a atfedilen diğer eserlerden ayırmaktadır. Ayrıca Kur'ân yazmasının sadece bir notla Yâkût'a atfedilmesi, orijinalliğini şüpheli duruma düşürmektedir.

Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6 envanter numaralı eserin üslûbu, Yâkût el-Musta'sımî'nin diğer eserlerinin üslûbundan farklıdır. Özellikle eserin kitâbeti, Yâkût'un vefatına yakın yazdığı eserlerle kıyasladığında bu farklılık daha net görülmektedir. Bu eserde *boru kâf*'ların, *vav* uzantılarının, kâselerin, mukavver *hâ* harfinin yapısında üslûp farklılığı belirgindir. *Lâm-elif* ideal ölçüsüne çok yakındır. *Lafza-i celâl*'ler altın

mürekkeple yazılmıştır. Bu uygulama ilk defa bu eserde karşımıza çıkmaktadır. Bazen harfler, Yâkût üslûbuna göre daha keskin ve akışkan görünümündedir. Harflerin satıra dizilimi de sıktır. Eserin üslûbunun Yâkût'a ait olma ihtimali olan eserlerden farklı olması ve sadece sonundaki bir notla Yâkût'la ilişkilendirilmesi, bu Kur'ân yazmasının Yâkût el-Musta'sımî'ye aidiyetini sorgulatmaktadır.

Sotheby's (Lot 414) numaralı eserin üslûbu, incelediğimiz eserlerin hiç biri ile uyumlu değildir. Sotheby's Müzayede Evi'nin web sitesinde yer alan tanıtım bilgisine göre eser, 14. ya da 15. yy.da yazılmış Timurlu Kur'ân'ıdır. 1600 yıllarında Osmanlılar döneminde de tezyin edilmiş ve ciltlenmiştir.⁴⁸³ Bu durumda eserin Yâkût'la ilişkilendirilmesi zordur.

4.1.3.5. Yâkût el-Musta'sımî'de Nesih Hat Üslûbu

Yâkût el-Musta'sımî'ye aidiyeti kuvvetle muhtemel Mushaflar üzerinden yaptığımız değerlendirmeye göre Yâkût'un nesih hat üslûbunda dikkat çeken özellikler şunlardır;

- Yâkût el-Musta'sımî, aklâm-ı sitte'nin her bir yazı çeşidinde güzeli arama yolculuğu nihâyetlendirmemiş, bu arayışı eserlerinde harf birleşimlerini nadiren alışılmışın dışına çıkarak da göstermiştir. Harflerin ekserisi ideal şekil ve ölçüsüne kavuşmuştur. Fakat harf bünyeleri tutarlı yapıda değildir. Yâkût, her bir harfin ideal şeklini ya da ideal şekline en yakın halini eserlerinde vermiştir. Harfleri ayıklama, geliştirme ve rafine etme işi ise öğrencileri ve takipçileri tarafından yapılmıştır.

⁴⁸³ “Arts of the Islamic World L12220”.

- Mushaflarda genel sayfa kompozisyonu güzeldir ama harfler her zaman satır kürsüsünde değildir.
- Harflerin birleşiminde, yukarı ve aşağı vuruşlarda kalem kalınlığı orantısı henüz istenilen güzellikte değildir.
- Müfred *elif*’ler çoğunlukla düz ve hafif solâ mâildir. Nesih hattın klasik ölçüsünde *elif*’in sonunda kalem açısı daralmaktadır ve harf incelererek nihâyetlenmektedir. Yâkût’ta *elif*’in mebdei ve âhiri arasında kalem kalınlığı farkı yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte bazı *elif*’lerin sülüs *elif*’i gibi sadrında ve kuyruk kısmında tahdîb vardır. Dik harflerde açı uyumuna dikkat edilmiştir.
- Kelime sonunda gelen *vav*, *râ’*, *dal* ve *zel* harfine bazen *elif*, *kapalı te*, *hâ’* ve *vav* harfleri birleşik yazılmıştır. Bu birleşimlerde el hareketi kıvrak ve keskindir.
- *Ayn* kaşları her zaman çene ile uyumlu kalınlıkta değildir. Ayrıca *ayn* kaşı bazen çeneye göre daha sağdadır.
- *Tâ’* ve *sâd* harfinin baş kısmında dönüş hareketi yumuşaktır. Bu nedenle baş daha müdevver bir görünüme sahiptir.
- *Tâ’* ve *zâ’* harfi bazen solundaki dik harfle birleştiğinde, dik harf *tâ’* ya da *zâ’* harfinin hemen bitiminden ve dikey kısmı ile ters yöne mâil yükselmesinden kaynaklı ters ”v” görünümü oluşturmaktadır. Bu birleşim şekli İbnü’l-Bevvâb’da da görülmektedir.
- *Kâf*’ın kullanım şekillerinden *boru kâf* sıkça tercih edilmiştir. *Boru kâf*’larda, keşîlerde, *cim* ve *ayn* karınlarında el hareketleri çok sağlamdır.
- *Lâm* harfinin sonda birleşik şeklinde, çanak yerine düz bir ayağın eklendiği formu sıkça tercih edilmiştir.
- Kuyruğu aşağı doğru çekilmiş *mim* harfi, *hâ’* harfinin bazı şekilleri ile *cim* harfi ve bu harf grubunda olan harfler klasik ölçüsüne yakın ya da klasik ölçüdedir.

Ama her zaman harf yapısı korunamamıştır. *Kaf, fâ* ve *vav* başlarında da klasik ölçüye uygun örnekler vardır.

- Mürsel *mim*'lerde baş ile gövdenin birleşim yeri sert ve donuktur. Bu durum Yâkût'tun takipçileri tarafından bağlantı yerinde kalem açısının dik hâle getirilmesiyle giderilmiştir.
- Kâseler yapılırken takvîs hareketine bazen kâsenin 1/3'lük son kısımda, bazen de yarısında başlanmıştır. Bazı kâselerde mukavver kısma geçiş yerinde kırılma görünümü vardır. Kâselerin reyhânî hat karakterindeki gibi geniş yapıldığı örnekler de mevcuttur.
- Mukavver *vav*'larda takvîs hareketine geçiş anidir ve kalem açısının değişiminden kaynaklı harfin uzantısında gövde ile uyumlu olmayan incelmeler görülmektedir.
- *Lafza-i celâl*'in yapısı âhenklidir ama kâidesi tam oturmamıştır.
- Med harflerinin üzerinde *cezm* vardır.

Nesih yazısı 7/13. yy.da bölgelere göre farklı şekillerde görülmektedir. Bu yüzyıl, aklâm-ı sitte'nin Yâkût el-Musta'sımî'nin elinde yeniden teşekkül ettiği dönem ile Memlûklerde son şeklini aldığı yıllara tekâbül eder. Yâkût mektebinde nesih, eğimli sülûse, Memlûk geleneğinde ise daha düz yazılan muhakkak grubuna dâhil edilmiştir. Bağdat'ın doğusunda kullanılan Yâkût nesihinin sülûsten etkilenmiş olduğu düşünülmektedir. Bu yazıda harfler dairevi ama dik duruşa sahip, düzgün yazılmış şekildedir. Şîrâz'da 9/15. yy.ın ilk döneminde ise kelime sonundaki *sin*, *nûn* ve *yâ* harfinde kâselerin uzun ve hafif yapıldığı yeni bir nesih tarzı ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu üslûp Hindistan ve Anadolu'ya taşınmıştır.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 252.

Nesih hat Osmanlılar döneminde, Şeyh Hamdullah ekolüyle birlikte mükemmelleşmiş, klasik kaîdeleri belirlenmiş ve kitap ve Mushaf yazımında tek başına tercih edilen yazı haline gelmiştir. Şeyh Hamdullah, harflerin arasında uyumu artırmış, kelimelerin satıra oturuş şeklini ve harflerin arasındaki mesafeyi yeniden ele almıştır. Dik harflerin hafif sola meyilli yazılması ile yazı daha akıcı, kıvrak ve sevimli hâle gelmiştir. Nesih yazı, Şeyh'in elinde küçük ve yoğun şekli, inişler ve çıkışların aynı kalınlıkta olduğu zarif kalem hareketleri, kısa üst çıkıntılar ve latîf kavislendirmelerle daha âhenkli bir görünüm kazanmıştır. Harflerin göz kısımları ve boşlukları çoğunlukla kapalıdır. Yâkût üslûbunda satıra oturan yazılardaki durgun görünüm giderilmiştir. Ayrıca birbirleriyle kaynaşmamış görünümde duran harfler satıra bütünlük içinde oturmuştur.⁴⁸⁵ Fakat aklâm-ı sitte'deki bu değişim, celî hatta görülmemektedir. Harfler Şeyh'te de henüz küt ve basit görünümde ve istif karmaşıklığı giderilememiştir.⁴⁸⁶

4.1.5. Yâkût el-Musta'sımî'de Sülüs Hat

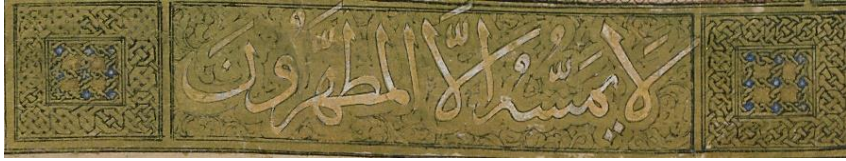
İncelediğimiz eserler içinde Yâkût'a atfedilen sülüs hatlı Mushaf, cüz ya da En'âm-ı Şerîf yoktur. Sülüs hat sadece sûre başlıklarında ve serlevhada kullanılmıştır. Fakat Yâkût'a atfedilen eserlerin tezyini esnasında sûre başlığı ve serlevhadaki âyetlerin başka bir hattat tarafından yazılma ihtimali göz ardı edilmemelidir. Yâkût'a ait olma ihtimali olan H 685 tarihli TİEM/507 ve H 693 tarihli TSMK E.H./74 envanter numaralı eserlerin

⁴⁸⁵ Serin, "Hamdullah Efendi, Şeyh", 451-452; Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 254.

⁴⁸⁶ Süleyman Berk, *Devlet-i Âliyye'den Günümüze Hat Sanatı: Tarihçe, Malzeme ve Örnekler* (İstanbul: İnkılâb Yay., 2013), 22.

sûre başlığı ve serlevhadaki âyetler sülüs hatlıdır. Fakat her iki eserin kitâbetinde üslûp birliği yoktur.

Tablo 18: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Mushaflardan Sülüs Hat Örneği

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
TİEM/507 685/1286	 3b
TİEM/507 685/1286	 4a
TSMK E.H./74 693/1294	 2b

Yâkût ekolünde sülüs harflerinin gövde yapıları, şekilleri ve nispetleri belirlenmiştir. Fakat oranlarda tereddüt görülmektedir. Şeyh Hamdullah ekolüyle birlikte bu tereddüt giderilmiş, harfler klasik ölçüsüne kavuşmuştur. Şeyh Hamdullah, harflerin gövdelerine farklı bir duruş vermiştir. Ayrıca o, harflerin satıra dizilimindeki dağınık ve gevşek görünümü gidermiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Serin, “Hamdullah Efendi, Şeyh”, 451-452. Bu eserler dışında Yâkût’un sülüs yazısına örnek olarak TSMK H2310 numaralı albümden bir bölüm Ek 5’te verilmiştir.

4.1.6. Yâkût el-Musta‘simî’de Kûfî Hat

Yâkût el-Musta‘simî’nin Mushaflarında kûfî hat sadece sûre başlıklarında ve serlevhada kullanılmıştır. Zaten Yâkût’un yaşadığı yüzyıl kûfî hattın Mushaf yazımında tercih edilmediği bir dönemdir. Yâkût’a ait olduğu düşünülen H 688 tarihli BnF/6716, H 693 tarihli TİEM 505 ve TSMK E.H./61 envanter numaralı eserlerde sûre başlıklarında kûfî hat örnekleri mevcuttur. Fakat BnF/6716 envanter numaralı eserde kûfî hat üslûbu diğer eserlerden farklıdır.

Tablo 19: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Mushaflardan Kûfî Hat Örneği

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
BnF/6716 688/1289-90	 2b
TİEM/505 693/1293-4	 2b
TSMK E.H./61 696/1296-7	 2b

Müfred *elif*’ler ve dik harfler TİEM/505 ve TSMK E.H./61 envanter numaralı eserlerin sûre başlıklarında daha kısadır. BnF/6716 numaralı eserin sûre başlığında ise *elif*’lerin sağ-alta sert ve köşeli dönüşle yapılan ayağı vardır. Diğer eserlerde çıkış hareketi yumuşaktır ve *elif*’in görünümü dalgalıdır. Ayrıca *nûn*’ların keşideleri, *vav* ve *râ*’ların satır altında kalan uzantıları ritimli ve hizalanmış görünümündedir. TİEM/505 ve TSMK E.H./61 envanter numaralı eserde harflerin satıra dizilimi yayvan ve basık şekildedir.

Ayrıca bu eserlerde kûfî yazı daha yumuşak durmaktadır. BnF/6716 numaralı eserde ise kalem hareketleri daha düz, keskin ve köşelidir.

4.1.7. Ketebe Kaydı

Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilen eserlerin ketebe kayıtları mukayese edildiğinde dikkat çekici ihtilaflar görülmektedir. Ketebenin olduğu sayfanın sonradan eklenmiş olması, ketebe kaydı üslûbuyla Kur’ân metni üslûbu arasında birlik olmayışı, ketebe kaydında farklı imza ve zikir cümleleri, eserin yazıldığı tarihin rakamla ya da yazı ile veriliş şekli bu farklılıklardandır. Bu ihtilaflar tek başına eserin orjinalliğine dair bilgi vermese de, metin üslûbuyla değerlendirildiğinde eserin Yâkût’a aidiyetini sorgulatmaktadır. Ketebe kaydının olmadığı, sadece bir notla Yâkût’la ilişkilendirilen eserler ise detaylı bir tetkike tâbi tutulmalıdır.

Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilen eserlerde, yazıldığı hat çeşidine göre imza cümleleri şu şekildedir;

Muhakkak hatlı Mushaf ve diğer Kur’ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebehû Yâkût”
- “Ketebehû Yâkût el-Musta‘simî” şeklindedir.

TSMK E.H./236-237 envanter numaralı eserlerde ketebe kaydı yoktur. 237 numaralı eser sadece bir ibareyle Yâkût el-Musta‘simî’ye atfedilmiştir. Muhtemelen TSMK E.H./236 numaralı eser, üslûbunun ve kompozisyonunun E.H./237 numaralı eserle birlik içinde olmasından dolayı Yâkût’la ilişkilendirilmiştir.⁴⁸⁸ TSMK E.H./228 envanter numaralı eserin ketebesi ise üslûp olarak diğer eserlerden ayrılmaktadır.

⁴⁸⁸ Müneccid, *Yâkût el-Musta‘simî*, s.53.

H 661 tarihli TSMK E.H./216, H 667 tarihli E.H./224 ve H 681 tarihli E.H./226-227, H 681 tarihli TSMK Revan/68 ve H 681 tarihli CBL/1452 envanter numaralı eserlerin ketebesinde üslûp birliğı vardır ve bu eserlerin ketebesi Osmanlı sülûsüyle yazılmıştır. TSMK E.H./227 envanter numaralı eserin ketebesinin Ahmed Karahisâri tarafından yazıldığı düşünölmektedir.⁴⁸⁹ Dolayısıyla diğör eserlerin ketebesi de Karahisâriye atfedilebilir. Fakat sadece ketebenin farklı bir hattat tarafından yazılmış olması nedeniyle eserlerin orijinal olmadığı kanısına varamayız. Çünkü muhakkak hatlı eserler genellikle cüzdür ve bu cüzler Kur’ân setinin parçası oldukları için orijinal ketebe kaydı 30. cüzün sonunda olabilir. Muhtemelen Yâkût’a ait olduğu düşünölen eserlere Osmanlı döneminde ketebe yazılmıştır. TSMK Bağdat Kitaplığı/35 envanter numaralı eserin ketebesi ise hem kompozisyon hem kullanılan ifadeler açısından diğör eserlerin ketebesinden farklıdır.

Reyhânî hatlı Mushaf ve diğör Kur’ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebe Yâkût b. Abdullah”
- “Ketebehû Yâkût el-Musta’sımî”
- “Ketebehû el-fakîr Yâkût el-Musta’sımî”
- “Ketebehû el-abdü’l- müzîbü Yâkût el-Musta’sımî”
- “Ketebe Yâkût el-Musta’sımî”
- “Tekarrebü bi-kitâbeti ilallâhû teâlâ Yâkût el-Musta’sımî”

H 676 tarihli İ.Ü. AY/6674 envanter numaralı eserin ketebesinde Yâkût el-Musta’sımî’nin adının geçtiğı satırda silinme izi vardır ve ketebenin isim kısmında üslûp

⁴⁸⁹ James, *The Master Scribe: Qur’ans of the 10th to 14th Centuries AD (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art)*,2:60.

da değişmektedir. Muhtemelen eseri yazan sanatkârın adı silinmiş ve Yâkût ismiyle değiştirilmiştir. Eserin üslûbu da Yâkût'un üslûbundan farklıdır. Bu durumda Mushafın orijinal olmadığı aşîkârdır. TSMK E.H./79 envanter numaralı eserin ketebe kaydı ise farklı kompozisyonlanmıştır. Ketebe, ters yamuk şeklinde yazılmıştır. 10/16. yy.dan itibaren ketebe kayıtları ters üçgen ya da yamuğa benzeyen şekilde tertîb edilmiştir.⁴⁹⁰ Bu farklılık eserin üslûbuyla birlikte değerlendirilmelidir.

TİEM/173 envanter numaralı eserde ketebe kaydı yoktur. Eser, sadece ilk sayfada geçen bir notla Yâkût'a atfedilmiştir.

Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Paşa/1 envanter numaralı eserin ketebe kaydında üslûp, metin üslûbundan farklıdır. Ayrıca eserin tarihi rakamla verilmiştir. Yâkût'a atfedilen eserlerden sadece Süleymaniye Ktp. Hoca Mustafa Paşa/1 ve Beinecke/430 numaralı eserin yazım tarihi rakamlardır. Orijinal olma ihtimali olan eserlerde ise tarih yazı ile verilmiştir. Tabii ki tarih yazımı ile ilgili bu farklılık tek başına orijinallik kriteri olamaz. Dolayısıyla eserin disiplinler arası incelemeye tabi tutulması gerekir.

TSMK E.H./77 envanter numaralı eserin üslûbu ile ketebe üslûbunda birlik yoktur. TSMK E.H./76, TİEM/505-507, BnF/6716 ve Sotheby's (Lot 33) envanter numaralı eserlerde ketebe kaydı ile metin üslûbu uyumludur. Mevlana Müzesi/16 envanter numaralı eserin ketebesini ise sülûs hatla ve zer mürekkeple yazılmıştır. Bu durumda eserlerin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesi önem arz eder. Met/91.26.14 envanter numaralı eserin ketebe sayfasına ise ulaşamamıştır.

Nesih hatlı Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebehû el-fakîr el-hakîr Yâkût el-Musta‘simî”

⁴⁹⁰ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 69.

- “Ketebe Yâkût el-Musta‘simî”
- “Ketebe Cemâleddîn Yâkût el-Musta‘simî”
- “Ketebehû Yâkût el-Musta‘simî”
- “Ketebehû Yâkût”
- “Kad vekaa‘l-ferâga min kitâbeti hâze‘l-câmi‘ş-şerîfi alâ yedi‘l-abdi‘z-zaîfi‘l-fakîri‘l-muhtacî ilâ rahmetillâhi‘l-meliki‘l-ganiyyi Yâkût el-Musta‘simî”
- “Kad teşerreffe bi-kitâbeti hâze‘l-mushâfi‘l-mecîdi ez‘afû ıbâdillâhi ve ehvecühüm ilâ afvihî ve gufrânihî Yâkût el-Musta‘simî”
- “Kad vekaa‘l-ferâga min kitâbeti haze‘l-mushâfi‘ş-şerîfi alâ yedi‘l-abdi‘l-müftekirı ilallâhi teâlâ Yâkût el-Musta‘simî”
- “Ketebehû ez‘âfû‘l-ıbâdi Yâkût el-Musta‘simî”
- “el-abdü‘l-müftekir Yâkût el-Musta‘simî”
- “el-fakîr el-muhtâc Cemâleddîn Yâkût el-Musta‘simî”

Nesih hatlı bazı eserlerin ketebe kaydında tutarsızlık vardır. İ.Ü. AY/4 envanter numaralı eser tarih kaydına göre H 216 yılında yazılmıştır. Yani Yâkût’tan çok öncesini işaret etmektedir. Ama kitâbetin üslûbu yazıldığı tarihe göre daha mütekâmildir. Bu durumda kitâbet ile eserin yazıldığı tarih çelişmektedir. Ayrıca TSMK E.H./127 envanter numaralı eserin Yâkût’un vefatından sonraki yılları işaret eden H 750 tarihli ketebe, Mushafın orijinal olmadığını göstermektedir.

Mevlana Müzesi/15, Süleymaniye Ktp. Nur-u Osmaniye/22 ve TSMK E.H./61 ve E.H./74 envanter numaralı eserlerde Kur’ân metni ile ketebe kayıtlarında üslûp birliği vardır. Ayrıca Mushaflarda hem Kur’ân metninin hem ketebelerin kompozisyonu benzer şekildedir. Dolayısıyla bu eserlerde yazı ve diğer hususiyetlerin dönemsel tutarlılığına bakılarak, eserlerin Yâkût’a ait olma ihtimalleri üzerinde durulmalıdır.

TSMK Yeniler/96 ve Süleymaniye Ktp. Nuri Arlesez/86 envanter numaralı eserlerin ketebe kaydı yoktur. Fakat eserlerin sonuna, Reîsü'l-Hattâtîn Kamil Akdik tarafından, bu Kur'ân yazmalarının Yâkût el-Musta'sımî'ye ait olduğuna dair not düşülmüştür. Fakat eserlerin üslûbu, Yâkût'un vefatına yakın yazdığı eserlere göre daha mütekâmilidir. Muhtemelen eserler, Yâkût'u taklîden yazılmıştır.

Beyazıt Ktp./28 envanter numaralı eserin ketebesi yoktur ve eser, ilk ve son sayfada yer alan ibarelerle Yâkût'la ilişkilendirilmektedir. Beyazıt Ktp./Nekay8057, Nekay/6680, Nekay/6734, TSMK E.H/73, E.H./78, E.H./282, TSMK Hırka-i Saadet/6 ve TSMK Revan/70 envanter numaralı eserlerin ketebesi, ana metnin üslûbuyla birlikte değerlendirilmelidir.

TSMK E.H./75 envanter numaralı eserin ketebesinde haftanın günüyle birlikte verilen tarih, günü verilen tarihe karşılık gelmemektedir ve eserin tezhibi, 16. yy. Osmanlı tezhibidir. Bu durum eserin Yâkût adına imzalanmış olma ihtimalini kuvvetlendirir. H 690 tarihli TSMK Koğuşlar/1 envanter numaralı eserin ketebe kaydında kullanılan ifadeler de klasik zikir ifadelerinden farklıdır ve muhtemelen kullanılan kâğıt daha eski görünmesi için koyulaştırılmıştır. Ayrıca eserin tezhibi Safevî dönemine aittir.⁴⁹¹ Bütün bu farklılıklar, kitâbetin üslûbunun Yâkût üslûbundan farklı olmasıyla birleşince anlamlıdır ve eserlerin Yâkût'a aidiyetini sorgulatmaktadır. Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5 envanter numaralı eserin hem ana metninin hem sülûs hatla yazılan ketebesinin kitâbeti, 13. yy. için mütekâmil görünümündedir. Ayrıca ketebe kaydı, üçgen şekilde kompozisyonlanmıştır. TSMK Revan/57 envanter numaralı eserde de ketebe

⁴⁹¹ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 622-623,629.

kompozisyonu teâmüle uygun değildir. Dolayısıyla eserlerin çok yönlü incelemeye tâbi tutulması gerekmektedir.

Chartreuse Müzesi/ET.551 envanter numaralı eserin ketebe yazımında kullanılan mürekkep, Kur’ân metninde kullanılanlardan farklıdır. Ayrıca ketebe, yazı çeşidi ve üslûp olarak da ana metinden ayrılmaktadır. Bu durum ketebenin sonradan eklenmiş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Beinecke Ktp./430 envanter numaralı eserin ketebes, Kur’ân metninin bittiği sayfada küçük bir not şeklindedir. Sotheby’s (Lot 414) envanter numaralı eserin tanıtım bilgisinde ise eserin tahmini yazım tarihi olarak 14 ya da 15. verilmiştir.⁴⁹² Mushafın üslûbu, bu düşüncüyü doğrulamaktadır. CBL/1500 numaralı eserin tanıtım bilgisinde de ketebenin sahte olduğu yazmaktadır.⁴⁹³

Münâvebeli şekilde yazılan Kur’ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebehû Yâkût el-Musta’sımî”
- “Ketebehû el-hakîr Yâkût el-Musta’sımî”
- “Ketebehû el-fakîr Yâkût el-Musta’sımî”

Münâvebeli yazılmış eserlerin ketebe kayıtlarıyla ilgili de eksiklikler ve tutarsızlıklar vardır. TİEM/328 envanter numaralı eserin tarihi H 615’tir. Bu tarih Yâkût’un çocukluk yıllarına tekâbül etmektedir. Bu nedenle eser, Yâkût’a atfedilirken ihtiyatlı olunmalıdır. TSMK Yeniler/879, TİEM/28 ve Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6 numaralı eserlerin ketebe kaydı yoktur. Eserler, içlerindeki “*Yâkût el-Musta’sımî hattı*” ibaresinden dolayı Yâkût’a atfedilmiştir.

⁴⁹² “Arts of the Islamic World L12220/Lot 414”.

⁴⁹³ “Qur'an from Timurid Herat”.

Ketebe kayıtlarında tarih; bazen sadece yıl, bazen hem yıl hem ay ve ayın bir bölümü şeklinde verilmiştir. Tarihin hiç verilmediği eserler de vardır. Tarih kaydı olmayan ve sadece bir notla Yâkût’la ilişkilendirilen eserlerin sahte olma ihtimali çok yüksektir. Bazı ferâğ kayıtlarında eserin Bağdat’ta yazıldığı belirtilmiştir. Bağdat yerine “*medinetü’s-selem*” ifadesi de kullanılmıştır. Bazen de bu ifade, Bağdat’ın sıfatı şeklinde yazılmıştır. Ketebeler çoğunlukla Kur’ân’ın bitimini işaret eden geleneksel zikir ifadeleriyle birleştirilmiştir. Ayrıca ketebe kayıtlarında genellikle tasdik, hamdele, isteğfera ve salvale ifadeleri yer almaktadır.

Orijinal olma ihtimali üzerinde durulan reyhânî ve nesih hatlı Mushaflardan BnF/6716, TİEM/505, TİEM/507, Nur-u Osmaniye/22, TSMK E.H./61, E.H./74 ve Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eserlerde ketebe kayıtları benzer şekilde tertîb edilmiştir. Ayrıca bu eserlerde, ketebe ve Kur’ân metni arasında üslûp birliği vardır. Ketebe kaydı, düz satır istifiyle yazılmıştır ve Kur’ân’ın nihâyetlendiğini gösteren geleneksel zikir ifadeleri ile " صدق الله العظيم وبلغ رسوله الكيم و نحن علي ذلك من الشاهد ين " birleştirilmiştir. İmza cümlesi, " كتب ياقوت المستعصمى " (*Ketebe Yâkût el-Musta’sımî*) şeklindedir. Tarih kaydı “في” (*fî*) ile başlamaktadır ve tarih, yazı ile verilmiştir. TİEM/507 envanter numaralı eserde tarih sadece yıl, Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eserde yıl ve ay, diğer eserlerde ise gün, ay ve yıl şeklinde verilmiştir. Bu eserlerde tarih kısmından sonra Allah’a hamd, Hz.Peygamber’e ve ailesine salât ve selâm ifadeleri gelir. TİEM/507, TSMK E.H./61 ve Süleymaniye Ktp. Nur-u Osmani/22 envanter numaralı eserlerde, salât ve selâmdan sonra " من ذنوبه مستغفرا " (*min zünûbihî müsteğfiran*) ibaresi yer almaktadır. TİEM/507 envanter numaralı eserde ise " بمد ينة السلم بغداد " (*bi-medîneti’s-selemi Bağdat*) ifadesi ile eserin yazıldığı yer verilmiştir.

4.1.8. Satır Nizamı

Yâkût el-Musta‘simî’nin muhakkak eserlerinde sayfa kompozisyonu güzel ve âhenklidir. Metin alanının vâzıh oluşu muhakkak hattın görkem ve metânetini belirgin hâle getirmiştir. Kur’ân yazmaları 5 veya 7 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Ama Yâkût’a ait olma ihtimali olan eserlerde sayfa, 5 satır şeklinde düzenlenmiştir. Harfler çoğunlukla satır kürsüsüne oturmuştur. Satır aralarındaki mesafe orantılıyken harfler ve kelimeler arasındaki mesafe bazen satır sayısına bağlılıktan dolayı tutarlı değildir. Bazı satırlarda harflerin dizilimi sıkıştırılmıştır. Satır sonlarında harflerin sol-üste yükselerek yerleştirilmesiyle sayfa görünümüne canlılık verilmiştir. Noktalar ise satır boşluklarını dengelemek için bazen yan yana, bazen de üst üste konulmuştur.

Yâkût’a ait olduğu düşünülen reyhânî hatlı Mushaflarda sayfa kompozisyonu muntazamdır. Harflerin arasındaki mesafe orantılı olduğu için satırda sıkışıklık ve kargaşa yoktur. Reyhânî hatlı Mushaflarda satır sayısı 5, 10, 12, 14, 15, 16, 19 ve 20 şeklindedir. Yâkût’a ait olduğu muhtemel H 685 tarihli TİEM/507, H 693 tarihli TİEM/505, H 693 tarihli TSMK E.H./74 ve BnF/6716 envanter numaralı eserlerde ise sayfalar 15, 16 ve 19 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Reyhânî hattın düz ve köşeli olmasından kaynaklı harflerin satıra yerleşiminde zorluk görülmemektedir. Noktalar, muhakkak hatlı eserlerde olduğu gibi satırdaki boşluklar için denge unsuru olarak da kullanılmış ve noktaların yatay ya da dikey konumlandırılması estetik ihtiyaca göre belirlenmiştir. Nokta yapılırken bazen kalemin erken kaldırılması ve noktalamanın dağınık oluşu sayfa görünümünün zarâfetini azaltmıştır.

Nesih hatlı mushaflarda sayfa görünümü güzel ve serbesttir. Ama satır nizamının tekâmüle ihtiyacı vardır. Harfler, satır kürsüne tam oturmamıştır. Yazıldığı devir açısından bakıldığında nesih hattın karakteristik özelliği olan esneklik ve yumuşaklık eserlerde kendini gösterse de, yazı henüz donuk görünümündedir. Nesih hatlı Mushaflarda

satır sayısı 5, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 19 ve 41'dir. Satır sayısında tek rakamlar daha çok tercih edilmiştir. Yâkût'a aidiyeti muhtemel olan H 696 tarihli Mevlana Müzesi/15, H 696 tarihli TSMK E.H./61, H 694 tarihli Süleymaniye Ktp. Nur-u Osmaniye/22 envanter numaralı eserlerde ise satır sayısı 13 ve 15'tir. Ayrıca bu eserlerde Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin ilk âyetleri aynı sayfaya yazılmıştır.

Birden fazla hat çeşidiyle münâvebeli yazılan Mushaflar ise 7, 10, 11, 13 ve 15 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Özellikle sülûs satırlarda, satır istifi ve harflerin satır kürsüsüne oturduğu henüz olgunlaşmamıştır. Bununla birlikte bu eserler, Yâkût'a atfedilirken ihtiyatlı olunan eserlerdir.

Yâkût el-Musta'sımî, reyhânî ve nesih hatlı Mushaflarında küçük ebatlı kâğıtlar kullanmıştır. Bu Mushaflar, muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarından tek cilt olarak yazılmasıyla ayrılmıştır. Dolayısıyla bu durum okuyucu için taşıma kolaylığı sunmuştur.

Yâkût'a aidiyeti kuvvetle muhtemel reyhânî ve nesih hatlı Mushaflarda serlevha tezhipli sayfanın düzenleniş şekli benzerdir. Klasik kompozisyondaki gibi Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin ilk âyetleri, ilk sayfa ile simetriğindeki sayfaya yazılmamıştır. İlk sayfada Fâtiha sûresinin bitiminden hemen sonra Bakara sûresi başlamaktadır. Sûre başlığı ve sûreye dair bilgiler, kûfî ya da sülûs hatlıdır. Levhaların başı ve sonundaki dikdörtgen panellerde ise Vâkıâ sûresinin 77-79. âyetleri yer almaktadır. Bu âyetlere ek olarak BnF/Arabe 6716 envanter numaralı eserde Kalem/52 ve Süleymaniye Ktp. Nur-u Osmaniye/22 envanter numaralı eserde Şuâra/193. âyetler vardır.

Yâkût el-Musta'sımî'nin orijinal olma ihtimali yüksek eserlerinde tezyinî açıdan da benzerlik vardır. Bu eserlerden reyhânî ve nesih hatlı Kur'ân'larda, serlevha sayfasında metin, genellikle altın geçme motifli zencerekle sınırlandırılmıştır. BnF/Arabe 6716 envanter numaralı eserde ise serlevha, sadece bitkisel motifli bordürle çevrelenmiştir.

Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eserin tezhibi ise diğer eserlerden farklıdır. Ayrıca bu eserlerde, altının yoğun olarak kullanıldığı zahriye tezhibi bulunmaktadır.

4.1.9. Hareke, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler

Yâkût el-Musta'sımî'ye ait olduğu kuvvetle muhtemel muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarında harekeler, kitâbeti estetik açıdan tamamlayıcı güzelliكتedir. *Üstün* ve *esre*'lerde açu uyumu çoğunlukla vardır. Fakat bazen satırın üst kısmındaki çizgilerle alt kısmı arasında açu birliğı sağlanamamıştır. *Ötre*'lerin müdevver kısmının başlangıç hareketi bazen düz, bazen sol-üste meyillidir. Bu durum *ötre* uzantısının iniş açısını etkilemiştir. *Şedde*'yi oluşturan çizgilerin yönünde kararsızlık vardır. *Cezm*'ler ise müdevver şekildedir. *Sıla* işaretinin dikey ve yatay uzantısının ölçüsü farklılaşmaktadır. Muhakkak hatlı eserlerde mühmel harfler ve tezyin işaretleri, estetik ihtiyaç oranında kullanılmıştır. Bu nedenle yazı kendini göstermektedir. *Ayn* ve *ha* mühmelleri çoğunlukla sola meyilli şekilde konumlandırılmıştır. *Hâ*' mühmelinin *ötre* ile birleştirildiğı yaratıcı denemeler de mevcuttur. Tezyinî unsur olarak *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil* çoğunlukla iki dallı palmiye ağacı gibi yapılmış ve *tirfil*'in dikey kısmı uzatılmıştır.

Yâkût'a ait olduğu düşünülen reyhânî ve nesih hatlı Mushaflarda harekeler ve mühmel harfler, metin kalemiyle yapılmıştır ve kitâbetle uyumlu gelişim seyrine sahiptir. Dolayısıyla henüz ideal ölçülerine kavuşmamışlardır. *Üstün* ve *esre*'lerin açısında birlik her zaman sağlanamamıştır ama çizgi hareketinin başlangıcı ile gayesi uyumludur. *Ötre* 'ler ve *ötre*'nin tenvin şekli genel olarak yazı âhengini artırıcı güzelliكتedir. İki *esre* ve iki *üstün*'de çizgilerin arasındaki mesafe klasik ölçüye göre fazladır. *Şedde*'nin kâidesi oturmamıştır ve yerleşim yerinde tereddüt vardır. *Cezm*'lerin yapısı tutarlı değildir. Orijinal olduğu muhtemel nesih hatlı eserlerde *cezm* işareti ağzı açık şekildedir. Reyhânî eserlerde ise müdevverdir. Yakut'â ait olma ihtiamali yüksek bütün eserlerde, med harflerin üzerine müdevver *cezm* konulmuştur. *Sıla* işareti, med harfler ve mühmel

harflerle kitâbet arasında estetik gelişim açısından birlik vardır. *Ayn* ve *ha* mühmeli bazen dik, bazen sola yatık konumlandırılmıştır. Mühmel harflerin her zaman tutarlı yapıda olduğu söylenemez ama mühmeller, harflerin ve kelimelerin bütün yönleri ile muvâzenelidir. Ayrıca mühmeller, harfler ve harekelerle kaynaşarak satır istifini güzelleştirmiştir. Tezyin işaretlerinden ise *turnak* ve *hilâl*, yazının vuzûhuyetini bozmayacak sıklıkta kullanılmıştır.

4.2. eş-ŞEYH AHMED BİN es-SÜHREVERDÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ

4.2.1. Muhakkak Hatlı Eserler

Bu başlık altında 6 eserin kitâbeti mukayese edilmiştir. Bu eserlerin 3'ünün yazıldığı tarih bellidir. Diğer eserler ise bir Kur'ân setinin parçası oldukları için tahmini olarak tarihlendirilmiştir.

4.2.1.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

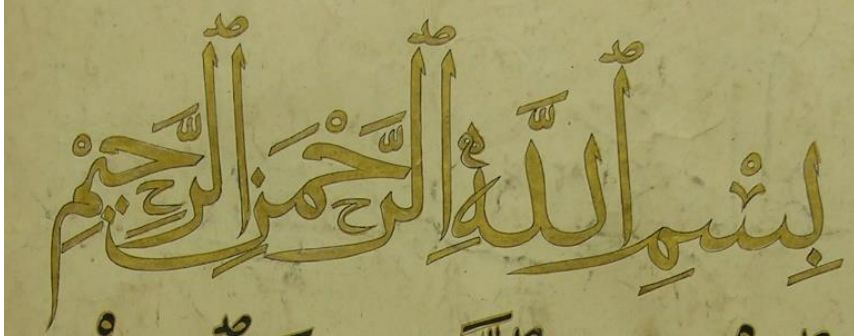
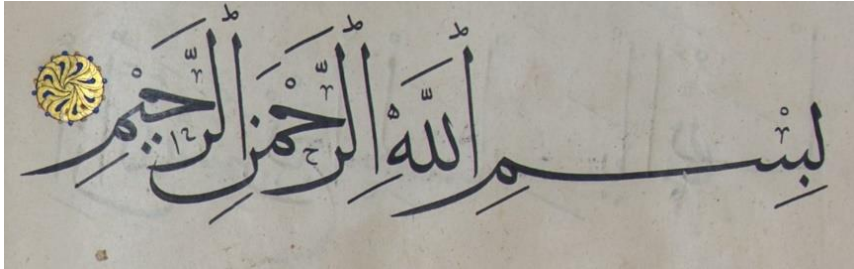
Tablo 20: Ahmed b. es-Sühreverdî'ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK E.H./250 702/1302- 3	Cüz, besmele yazılmadan başlamıştır.
Met/55.44 707/1307- 8	Eserin sadece ketebe kaydına ulaşılmıştır.
TİEM/538 707/1307- 8	

H 707 tarihli TİEM/538 envanter numaralı eserin besmele kitâbetine bakıldığında *sin* dişlerinin keskin, keşîdenin kısa olduğu görülmektedir. Müfred *elif*’ler uzun, düz ve diktir. Ayrıca *elif*’ler birbirine çok yakın konumlandırılmıştır. *Lafza-i celâl*’in aralıkları geniştir, *hâ*’ harfî terkîbe göre küçük yapılmıştır. *Râ*’ harfinin iki noktalık dikey kısmı, sola hafif meyillidir ve *râ*’nın dik açısı yaparak dikey kısma bağlanan gövde kısmı daha yatay durmaktadır. *Rahîm* ifadesindeki *râ*’, *betrâ*’(ucu kesik) şekliyle *nûn* harfinin içindedir. *Nûn* harfinin genişliği takriben 7-7,5 noktadır.

4.2.1.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 21: Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK E.H.243	 22b
TSMK E.H./247	 41b

TSMK
E.H./249

30b

TİEM/538 ile TSMK E.H./243 envanter numaralı eserin kitâbetinde üslûp birliği vardır. Ayrıca her iki eser, siyah ve zer mürekkeple münâvebeli yazılmıştır ve kompozisyon olarak benzerdir. Bu benzerlikler, iki eserin aynı Kur’ân setinin parçası olduğunu göstermektedir.

E.H./247 ve 249 envanter numaralı Kur’ân yazmalarında da üslûp birliği vardır. . Bu eserlerde *bâ*’ harfinin irtifâsı fazladır. TSMK E.H./249 envanter numaralı eserde *elif*’lerin paralellikleri ritimli değildir. *Lafza-i celâl*’in yapısı ise her iki eserde de benzerdir. *Hâ*’ harfinin üst parçasına çok az eğrilik verilmiştir. Ayrıca harfler, her iki eserde de benzer şekilde dizilmiştir.

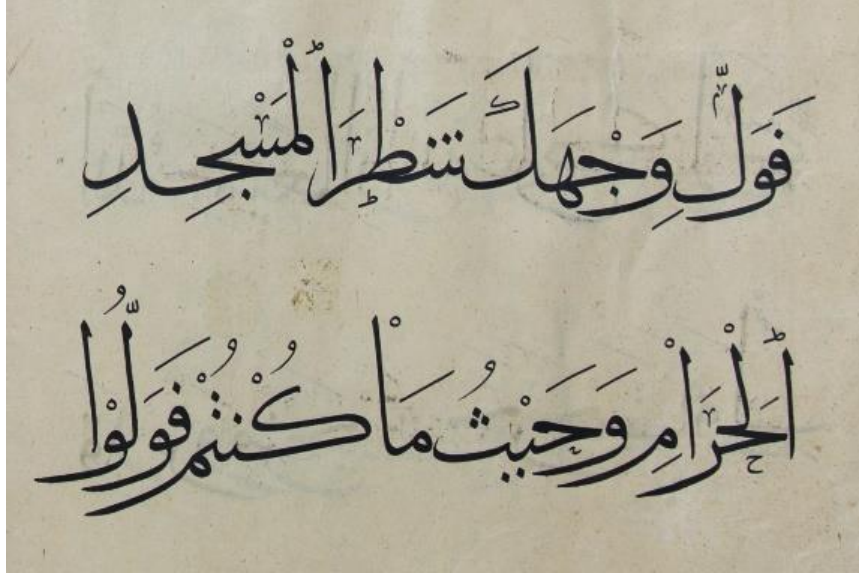
4.2.1.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 22: Ahmed b. es-Sühreverdî'ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarından bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

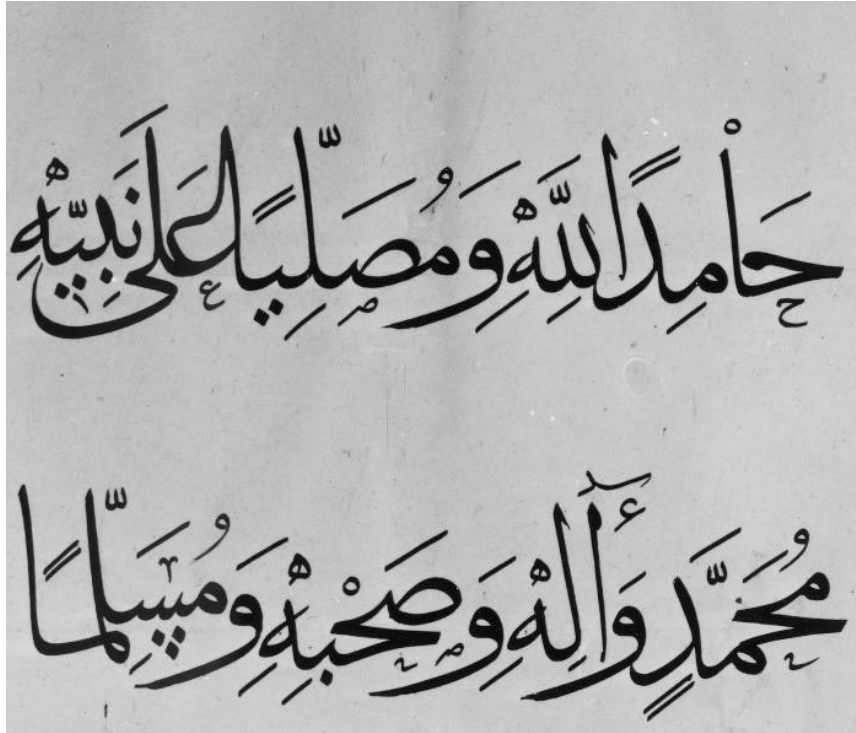
Kitâbet Örneği

TSMK
E.H./250
702/1302-3

6b

Met /
55.44
707/1307-8

Ketebe bölümünden alınmıştır.

TİEM/538
707/1307-8

39a

H 702 tarihli TSMK E.H./250 ve H 707 tarihli Metropolitan/55.44 envanter numaralı eserlerin kitâbetinde üslûp benzerliği vardır. Ama kullanılan kalemin ağız genişliği farklıdır. Bu iki eser, aynı Kur'ân setinin farklı yıllarda yazılmış bir parçası olabilir. Fakat elimizde Metropolitan Sanat Müzesi/55.44 envanter numaralı eserin sadece ferâğ kaydı vardır. Dolayısıyla bu iki eserin kitâbeti, detaylı şekilde kıyaslanamamış ve değerlendirilememiştir. Kitâbet, Sadece ketebe sayfası üzerinden değerlendirildiğinde harf yapılarında görülen küçük farklılıklar bizi yanıltabilir. Çünkü ketebe sayfasının sonradan eklendiği yazma örnekleri mevcuttur. Bu eserlerin kitâbeti H 707 tarihli TİEM/538 envanter numaralı eserle kıyaslandığında harf bünyelerinde ve ölçüsünde farklılık dikkat çeker. H 702 tarihli TSMK E.H./250 envanter numaralı eserde zülfeler bazen küt, bazen sivri şekliyle yapılmıştır. Diğer eserlerde zülfelerin görünümü daha keskindir. H 707 tarihli TİEM/538 envanter numaralı eserde vav ve fâ başları çoğunlukla arkaya yatıktır. *Boru kâf*'ların kaşı ve gövdesi arasındaki mesafe azdır. Kalem hareketleri, H 702 tarihli TSMK E.H./250 envanter numaralı eserin kitâbetinde daha sağlamdır. *Nûn* ve *yâ* kâsesi, TSMK E.H.250 envanter numaralı eserde daha derin

yapılmıştır ve kâse, başlangıç yerine dönük, keskin bir hareketle bitirilmiştir. TİEM/538 envanter numaralı eserde ise *nûn* kâsesi geniş ve sığdır. TSMK E.H./250 envanter numaralı eserde harflerin yapısı ve ölçüsü, Olcaytu Kur'ân'ı olarak bilinen Kur'ân setinin bir bölümü olan TİEM/538 envanter numaralı eserdeki şeklinden daha tutarlıdır. Yine E.H./250 envanter numaralı eserde harflerin satıra dizilimi daha orantılı ve kalem hareketleri daha net ve sağlamdır. Bahsi geçen eserlerde kitâbetin, Sultan Olcaytu için hazırlanan Kur'ân'ın kitâbetinden daha müttekâmil görünümde olması şaşırtıcıdır.

4.2.1.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 23: Ahmed b. es-Sühreverdî'ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarından bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

Kitâbet Örneği

TSMK
E.H./243

7a

TSMK
E.H./247

3a

TSMK
E.H./249

3a

TİEM/538 ve TSMK E.H./243 envanter numaralı eserler, Olcaytu Kur'ân'ı diye bilinen setin bölümleridir. TSMK E.H./247,249,250 ve Metropolitan Sanat Müzesi 55.44

envanter numaralı eserler de muhtemelen isimsiz Bağdat Kur'ân'ı⁴⁹⁴ olarak bilinen setin sırasıyla 4, 1 ve 2.cüz ile 30.cüzün ikinci yarısını içeren bölümleridir. Eserlerin üslûpları ve kâğıt ölçüleri de benzerdir. Cüzlerin müzehhibi ise Muhammed b. Aybek'tir. Bu veriler, cüzlerin aynı Kur'ân setinin parçası olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ama Metropolitan/55.44 envanter numaralı eserin kitâbeti, sadece ketebe üzerinden değerlendirildiği için bu çıkarıma ihtiyatlı yaklaşılmalıdır. Çünkü yalnız Metropolitan/55.44 numaralı eser, isimsiz Bağdat Kur'ân'ının bir bölümü olup, diğer eserler ayrı bir Kur'ân setine ait olabilir. Metropolitan/55.44 envanter numaralı eserin orijinalliği ile ilgili bir takım tereddütler⁴⁹⁵ zikredilmektedir. Bu tereddütleri değerlendirdiğimizde cüz, aynı Kur'ân setinin eksik parçası olup, Sühreverdî'yi taklîden de yazılmış olabilir.

⁴⁹⁴ Hattatının Ahmed b. es-Sühreverdî, müzehhibinin Muhammed b. Aybek olduğu 702/1302-3 yıllarında yazılmaya başlayan Kur'ân setinin İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın himayesinde yazılması muhtemeldir. Bk. James, *The Master Scribe: Qur'ans of the 10th to 14th Centuries AD*(*The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art*), 97; James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library*,:A facsimile Exhibition, 58.

⁴⁹⁵ Bu tereddütler eserin tanıtım bilgisinde verilmiştir.

4.2.1.5. Yâkût el-Musta'simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî'de Muhakkak Hat

Mukayesesi

Tablo 24: Yâkût el-Musta'simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî'ye Atfedilen Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarından bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

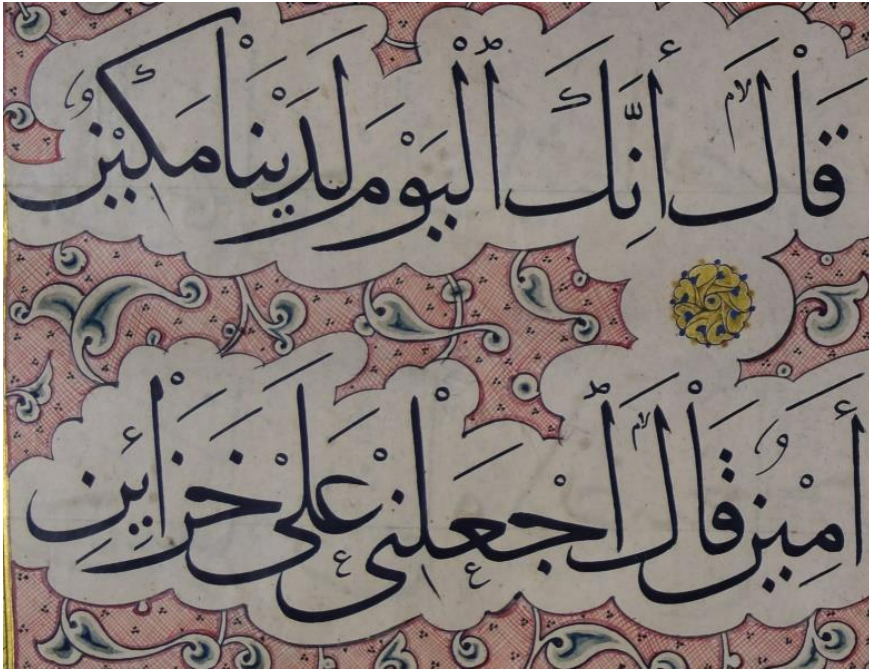
Kitâbet Örneği

Yâkût el-
Musta'simî
Khalili/Qur29
681/1282-3

1b

Ahmed b. es-
Sühreverdî
TSMK
EH/249
707/1307-8

3a

Yâkût el-Musta‘simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî’nin muhakkak hat üslûbunu kıyasladığımızda dikkat çeken özellikler şunlardır;

- Yâkût gibi Ahmed b. es-Sühreverdî de müfred *elif*’leri dik ya da hafif sola mâil ve düz yapmıştır.
- Zülfeler hem küt hem keskin şekliyle görülmektedir.
- Sühreverdî’nin kitâbetinde *sin* dişleri sağa belirgin bir eğimle yapılmıştır.
- Yâkût’un kitâbetinde harf bağlantıları daha gizli ve estetikdir. Kelime başında kullanılan *ayn* harfinin bağlantı yeri her iki hattatta da haddinden incedir ama bu incelik Sühreverdî’de daha belirgindir.
- “Ma‘kûd” şeklindeki *ayn* ’lar Yâkût’ta klasik ölçüdedir.
- *Kâf-ı seyfi*’lerin kol ve bacak kısmı, Ahmed es-Sühreverdî’de hafif kavislidir. Sühreverdî, Yâkût’un *kâf*’larındaki sert görünümü gidermeye çalışmıştır.
- Sühreverdî, *boru kâf*’ların genişliğini artırmıştır. Bu şekilde harf, klasik ölçüden uzaklaşmıştır.
- Sühreverdî’de harflerin dikey ve yatay parçalarının birleşimi, kalemin daha dik açıyla tutulmasından kaynaklı Yâkût’a göre serttir. Sonda birleşik *lâm* ve *kâf* harfinde bu sertlik belirgindir.
- Kâseler, Ahmed b. es-Sühreverdî’nin kitâbetinde daha geniştir ve kâselerde sülüs izleri yoktur.
- *Hâ*’ harfinin kedi gözüne benzetilen şekli, Yâkût el-Musta‘simî’de daha tutarlı yapıdadır ve klasik ölçüdedir.
- Sühreverdî’nin kitâbetinde *vav*, *fâ* ve *kaf* gibi harflerin gözü çoğunlukla daha dardır.
- Sühreverdî’de mürsel harflerin uzantısı satır altında Yâkût’un kitâbetine göre daha yatay görünümündedir.

- *Lafza-i celâl*'in kâidesi Yâkût'ta oturmuştur. Dolayısıyla terkip daha istikrarlı yapıda ve latîf görünümündedir.
- Harflerin satıra dizilimi her iki hattatın kitâbetinde de çok muntazam değildir. Harfler arasındaki mesafe tutarsızdır. Bazı satırlarda sıkışık görünüm vardır ve satır nizamı henüz olgunlaşmamıştır. Ayrıca Yâkût gibi Sühreverdî de harfleri satır sonlarında bazen sol-üste meyilli dizmiştir.
- Yâkût'un kitâbetinde kalem kalınlığı daha orantılıdır. Sühreverdî'nin kalem hareketlerinde bazen ani incelme ve kalınlaşmalar görülmektedir.
- Yâkût'un kalem hareketleri Sühreverdî'ye göre daha tok ve emindir.
- Sühreverdî, bazı harflerin yapısını ve ölçüsünü yeniden ele almıştır. Fakat bu durum her zaman güzel sonuç doğurmamıştır. Ayrıca Sühreverdî'de görülen bazı abartılı kalem hareketleri, harfleri klasik ölçüden uzaklaştırmıştır.

13. yy.dan itibaren muhakkak hat, Mushaf kitâbetinde en sık kullanılan yazı olmasına rağmen küçük boyuttaki yazıların bu kutsal görevi icra etmesine mâni olamamıştır. Muhakkak hattın tekâmülünde önemli bir isim olan Sühreverdî, esnek ve canlı harf yapılarıyla Yâkût'un usûlünü ortaya koymaktadır. Müfred *elif* ve dik harflerde hattat mâharetini sergiler. Dik harfleri mümkün mertebe düz yapar ve bazen Yâkût gibi hafif sola meyille esneklik katar. *Râ'*, *mim* ve *vav* harflerinin uzantısı Memlûk ekolüne göre belirgin eğimdedir. Satır sonlarında yazının sona doğru yükselmesi Yâkût tarzının popüler hâle geldiğinin göstergesidir.⁴⁹⁶

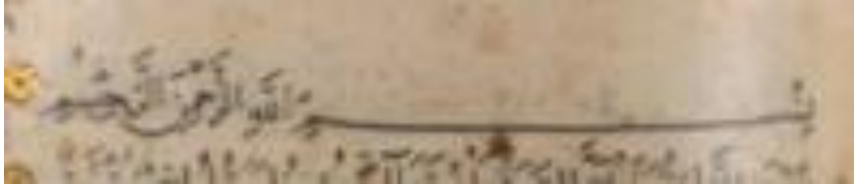
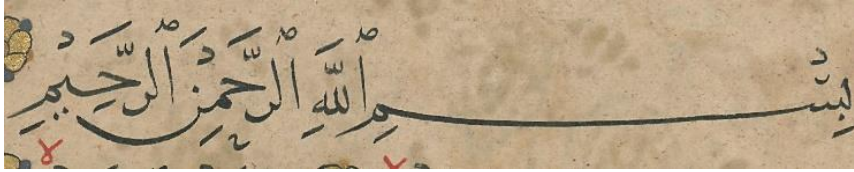
⁴⁹⁶ Mansour, *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy*, 118,122.

4.2.2. Nesih Hatlı Eserler

Çalışmamızda Ahmed b. es-Sühreverdî'ye ait nesih hatlı 2 eser değerlendirilmiştir. Fakat H 701 tarihli CBL/1467 envanter numaralı eserin tarafımıza gönderilen referans sayfaları düşük kalitede fotoğraflanmıştır. Bu nedenle eserin kitâbeti, H 718 tarihli TİEM/486 envanter numaralı eserle mukayese edilememiştir. Ayrıca literatürde CBL/1467 numaralı eserin yazım kalitesi, Sühreverdî'ye göre çok düşük görülmektedir.⁴⁹⁷ Fakat eserin genel görünümünü belirlemek adına besmele kitâbeti örneği alınmıştır.

4.2.2.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 25: Ahmed b. es-Sühreverdî'ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
CBL/1467 701/1301-2	 425b
TİEM/486 718/1318-9	 2b

TİEM/486 envanter numaralı eserden alınan besmele kitâbeti örneğinde, *bâ'* harfinin belirgin bir incelme ile nihâyetlendiği görülür. *Sin* dişleri çok keskin değildir ve *sin* keşidesi, kalemin emin bir şekilde cereyanı ile yapılmıştır. *Elif*'ler uzundur ve harfin sonunda incelme vardır. *Lafza-i celâl*, klasik ölçüsüne çok yakındır. *Râ'* harfinde takvîs

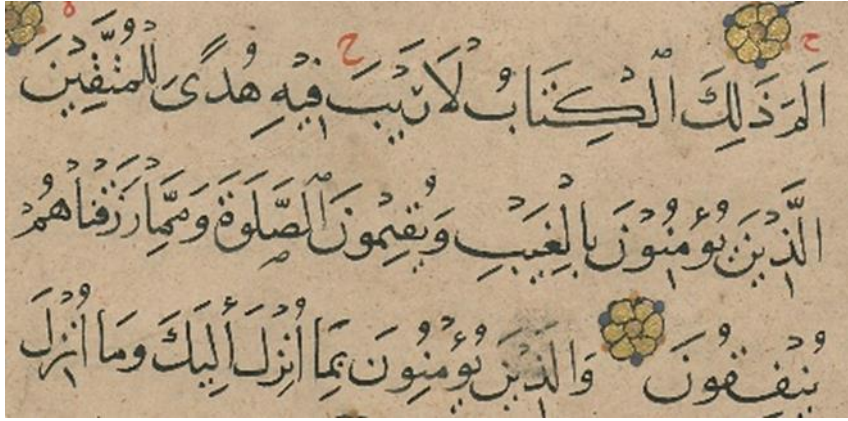
⁴⁹⁷ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 646.

erken başlamaktadır. *Hâ*’ harfinin üst parçası düzümsüdür. Harfin yapımında *Yâkût*’ta gördüğümüz belirgin eğri hareket yoktur. *Nûn* harfinin keşîdesi küt ve kalın şekilde nihâyetlenir. *Mim* harfi, klasik ölçüdedir ve latîf görünümündedir. Harfler, satıra serbest şekilde dizilmiştir ve çoğunlukla satır kürsüsündedir.

4.2.2.2. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Şekil 1210: TİEM/486 (718/1318), Ahmed b.es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihli Nesih

Hatlı Mushaftan Bir Bölüm, vr.3a

Bakara sûresinin ilk âyetlerinin kitâbetinde dik harflerin açısının her zaman tutarlı olmadığı görülmektedir. Mürsel *mim* harfleri klasik ölçüsüne çok yakındır. *Nûn* kâseleri çoğunlukla müdevver görünümündedir. Takvîs hareketi, kâsenin yarısından itibaren başlamaktadır. Müfred *yâ* harfinde bir noktalık çengele benzeyen başlangıç kısmı belirgindir ve harf, ideal ölçüsüne çok yakındır. *Lâm* çanağı bazen düzümsü yapılmıştır. *Vav* ile kapalı *te* harfi zarif şekilde birleştirilmiştir. Bu âyetler satıra sol-üste yükselerek dizilmiştir. Fakat eserin genelinde düzenli ve serbest bir dizilim söz konusudur.

4.2.2.3. Yâkût el-Musta'sımî ve Ahmed b. es-Sühreverdî'de Nesih Hat

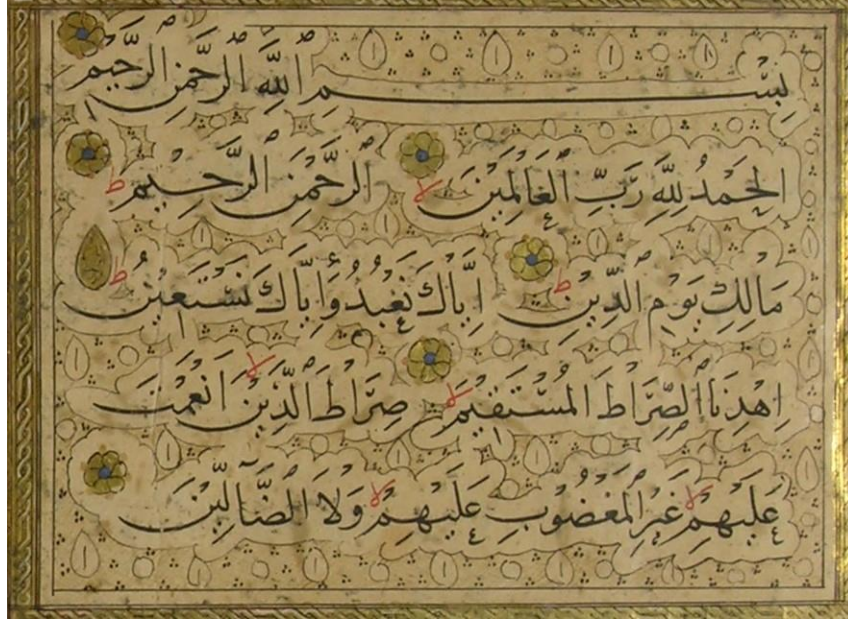
Mukayesesi

Tablo 26: Yâkût el-Musta'sımî ve Ahmed b. es-Sühreverdî'ye Atfedilen Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

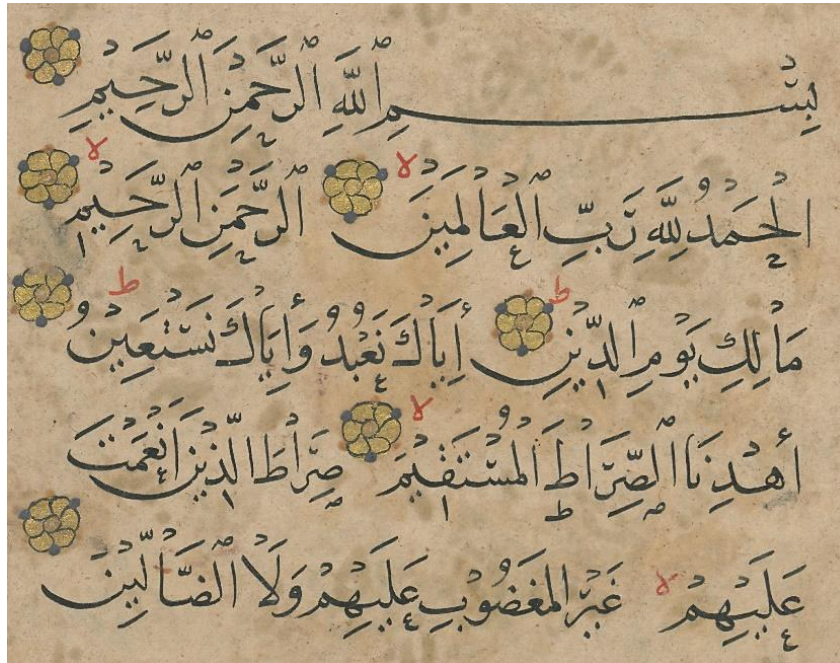
Yâkût el-
Musta'sımî
TSMK
E.H./61
696/1296-7

Kitâbet Örneği

Fâtiha Sûresi/2b

Ahmed b.
es-
Sühreverdî
TİEM/486
718/1318-9

Fâtiha Sûresi/2b

Yâkût el-Musta‘simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî’nin nesih hat üslûbu mukayese edildiğinde dikkat çeken özellikler şu şekildedir;

- Sühreverdî’de kalem hareketleri daha zarif ve kıvraktır. Böylelikle Yâkût el-Musta‘simî’nin nesih yazısındaki donukluk gitmiş, harfler daha canlı görünüme kavuşmuştur.
- Sühreverdî’de harflerin kürsüsüne oturuşu ve satır istifi daha güzeldir.
- Ahmed b. es-Sühreverdî *elif*, *lâm-elif*, *nûn* kâsesi ile çanak ve keşîdeleri yeniden ele almıştır. Sühreverdî’nin elinde nesih yazı klasik ölçüsüne çok yaklaşmıştır.
- Müfred *elif*’ler Sühreverdî’de belirgin bir incelme ile nihâyetlenir. Dik harflerin açısı her iki hattatta da uyumlu değildir. Fakat Yâkût el-Musta‘simî’nin eserinde dik harfler daha âhenklidir.
- *Bâ’* çanakları Yâkût’ta çoğunlukla düzümsü şekilde yapılmıştır. Sühreverdî’de ise çanak, daha derin ve esnektir.
- Sühreverdî’nin kitâbetinde kelime başında kullanılan *cim* harfinin üst parçası düzümsüdür. Dolayısıyla Yâkût’un *cim*’leri klasik ölçüye daha yakındır.
- *Ayn* kaşlarını her iki hattatta bazen kalın yapmıştır.
- Sühreverdî, *tâ’* ve *sâd* harfinin baş kısmındaki dönüş hareketini köşeli yaparak, harfleri klasik şekline yaklaştırmıştır.
- Sühreverdî’de iki kollu *kâf*’ların sert görünümü gitmiş, kollar daha esnek ve zarif görünüme kavuşmuştur.

- Sühreverdî, *nûn* kâselerini Yâkût'a göre daha müdevver, *nûn* keşîdelerini daha derin yapmıştır. Fakat harf bünyesinde kalem kalınlığı uyumu Yâkût'ta daha güzeldir.
- Vav uzantıları her iki hattatta da istikrarlı yapıda değildir ve uzantılarda kalem hakkı her zaman verilmemiştir. Ama Sühreverdî, Yâkût gibi vav uzantılarını ani kıvrımla bitirmemiştir.
- Yâkût, sonda birleşik *lâm* harfi şekillerinden *elif*'e düzümsü ayağın takıldığı şekli sıkça kullanır. Sühreverdî ise *elif*'e derin ve keskin bitişli çanağın takıldığı *lâm* şeklini tercih etmiştir.
- Yâkût, *lâm-elif*'in kollarını daha üst kısımdan kesiştirdiği için Ahmed b. es-Sühreverdî'nin *lâm-elif*'leri daha orantılı durmaktadır.
- *Lafza-i celâl*'in kâidesi Ahmed b. es-Sühreverdî'de oturmuştur. Bu nedenle terkinin yapısı daha muntazamdır.
- Yâkût ve Sühreverdî'nin harf bünyelerinde kalem hakkı her zaman verilememiştir.
- *Dal*, *râ'* ve vav gibi harflerin, kendinden sonra gelen bazı harflere birleştirilmesi Yâkût usûlünün etkisidir.
- Sühreverdî, *şedde*'lerin irtifâsını azaltmıştır.

4.2.3. Ketebe Kaydı

Muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebehû Ahmed b. es-Sühreverdî”
- “.....Ahmed b. es-Sühreverdî el-Bekrî”

Nesih hatlı Kur'ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebe hâze’l-Mushafe’l- mükerreme ez’afü ıbadillâhi teâlâ ve efkâruhüm ilâ afvihî ve rahmetihî Ahmed b. es-Sühreverdi”

Münâvebeli yazılmış Kur’ân yazmalarında imza cümlesi;

- “Ketebehû Ahmed b. es-Sühreverdi”

Ahmed b. es-Sühreverdi’ye atfedilen eserlerin ferâğ kayıtlarında kompozisyon benzerliği yoktur. Ferâğ kaydında eserin yazıldığı tarih bazen tam olarak verilmiştir. Bazen de sene ile iktifâ edilmiştir. Bununla birlikte tarihsiz eserlerde mevcuttur. Ferâğ kaydı genellikle Allah’a hamd ve Hz. Muhammed’e ve ailesine salât ve selâm cümleleri ile bitirilmiştir.

TSMK E.H./247 envanter numaralı eserin ketebe kaydı yoktur. Fakat eserin kitâbeti ve kompozisyonu, TSMK E.H./249 ve 250 envanter numaralı eserlerle benzerdir. Dolayısıyla bu cüz, aynı Kur’ân setinin parçası olarak ele alınmıştır. Bu eserlerin üslûbuna benzeyen Metropolitan/55.44 envanter numaralı eserin ketebe kaydında, Sühreverdi’ye el-Bekrî lakabının eklenmesi literatürde şüpheyile karşılanmıştır. Çünkü orijinal olduğu düşünülen Sühreverdi’ye ait hiçbir eserde “Bekrî” lakabı yoktur. Sühreverdi’nin “Şehrûzî” ile karıştırılıp sonuna “Bekrî” sıfatının takılma ihtimali mümkündür.⁴⁹⁸ Aynı zamanda ketebe sayfası tezhibiyle, diğer sayfaların tezyin unsurlarında tutarsızlık olması, hattatın imza ve tarihi konumlandırmasının farklı oluşu, eserin orijinalliğine şüpheyile bakılmasına neden olmaktadır.⁴⁹⁹ Fakat orijinal esere, daha sonra ketebe eklenme ihtimali gözardı edilmemelidir.

⁴⁹⁸ Velâyeti ve dğr., Sühreverdi, Ahmed”, 2408.

⁴⁹⁹ Semsar, “Ahmad al-Suhrawardi”, 345.

Metropolitan/55.44 envanter numaralı eserin ketebesinin bulunduğu sayfa, serlevha şeklinde tezhiplenmiştir. Ketebe kaydı üçe bölünen dikey dikdörtgen bir paftaya yazılmıştır. Üst ve alttaki tezhipli bölümlerin içine kûfi yazı ile hattatın adı ve eserin tarihi yazılmıştır. Ortada kalan bölümde ise yine hattatın adı ve Allah’a hamd, peygamberine salât ve selâm ifadeleri vardır. İncelediğimiz eserlerden TSMK E.H./250 envanter numaralı eserin ketebesi de benzer şekilde kompozisyonlanmıştır. Fakat bu eserde, üçe bölünen dikey dikdörtgen paftanın ortasında, Kur’ân metninin son âyetleri vardır. Üst ve alttaki tezyinli, altın zeminli paftalara zer mürekkeple ve kûfi hatla ketebe yazılmıştır. Bu örnekler Sühreverdî’nin eserlerinde farklı formda ketebe kayıtlarının olduğunun göstergesidir. Bu nedenle Sühreverdî’nin eserlerinde tarihin konumlandırılmasındaki farklılık, orijinallik kriteri olarak ele alınırken ihtiyatlı olunmalıdır. Nitekim H 718 tarihli TİEM/486 envanter numaralı nesih hatlı eserin benzer formdaki ketebe kaydında, alt ve üstteki tezyinli bölümde, beyaz mürekkeple ve sülüs hatla Kur’ân metninin nihâyetlendiğini gösteren geleneksel zikir ifadeleri vardır. Ketebe cümleleri ise dikdörtgen paftanın orta bölümündedir.

Sultan Olcaytu için hazırlanan Kur’ân setinin incelediğimiz bölümlerinde, ketebe kaydı yoktur. Fakat kompozisyon ve üslûp birliğinden dolayı TİEM/538⁵⁰⁰ ve TSMK E.H./243 envanter numaralı eserlerin hattatının Sühreverdî olduğu düşünülmektedir.

⁵⁰⁰ Farhad ve Rettig, *Kur’ân Sanatı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri*, 197; Lings, *Kur’ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*, 57; 1400. Yılında Kur’ân-ı Kerîm. *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur’ân-ı Kerîm Koleksiyonu*, ed. Müjgan Unusta (İstanbul: Antik A.Ş., 2010), 248.

4.2.4. Satır Nizamı

Ahmed b. es-Sühreverdî'nin muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarında satır sayısı 5, nesih hatlı Mushafında 13, münâvebeli yazılmış eserinde ise 8'dir.

Sultan Olcaytu'nun hâmisi olduğu Kur'ân setinde, harflerin satıra yerleşimi orantılı değildir. Bazen harfler çok girift şekilde yerleştirilmiştir. Bu durum satır istifini de olumsuz etkilemiştir. Ayrıca harfler her zaman satır kürsüsünde değildir.

Sühreverdî'nin muhakkak hatlı diğer cüzlerinde ve nesih hatlı Mushafında ise hem satır istifi hem harflerin satır kürsüsüne oturuşu daha âhenklidir. Sayfa kompozisyonu güzel, harfler ve kelimeler arasındaki mesafe dengelidir. Muhakkak hatlı eserlerinde, bazı satırların sonunda harflerin sol-üste yükselerek dizilimi, Yâkût usûlünü işaret etmektedir. Sülüs hatlı satırların yer aldığı, nesih hat ile münâvebeli yazılan eserde ise sülüs satırlarda harflerin satıra yerleşimi henüz arzu edilen âhenkte değildir.

4.2.5. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler

Sühreverdî'nin Sultan Olcaytu için yazdığı muhakkak hatlı Kur'ân setinde harekeler, üslûp birliği içindedir ve zarif görünümündedir. Çizgilerin açısı uyumludur. Fakat bu Kur'ân seti, harekelerin, mühmel harflerin ve tezyin işaretlerinin yerleşimi açısından Sühreverdî'nin diğer eserlerinden farklıdır. Harekeler ve mühmeller, harflere çok yakın konmuştur. Hatta bazen harekeler, birbirine degecek mesafede yerleştirilmiştir. Ayrıca harflerin bazen girift konumlandırılması, estetik açıdan hoş bir görünüm sunmamaktadır. Mühmel harfler, Yâkût'a göre daha dik yerleştirilmiştir ve yapılarında tutarlılık vardır. *Hâ'* mühmelinin kuyruğunun sağa doğru yapılması bu eserde görülen farklı bir uygulamadır. Tezyin işaretlerinden *tirfil* kullanılmıştır ve *tirfil*'in kuyruğu kısadır.

Şekil 1211: TSMK Emanet Hazinesi/243, Hareke Örneği, vr.41a

Muhakkak hatlı diğer Kur'ân yazmalarında harekeler, tezyin işaretleri ve mühmel harfler ile kitâbet arasında tenâsüp vardır. Ayrıca harekeler, harflere çok yakın konumlandırılmamıştır. *Üstün* ve *esre*'ler, Olcaytu Kur'ân'ındaki şekline göre uzun ve diktir. *Şedde*'yi oluşturan çizgilerin yönünde tereddüt vardır. *Sıla* işaretinin dikey kısmı belirgin bir yüksekliktedir. Mühmel harfler, Yâkût'a göre daha dik yerleştirilmiştir. *Tirfil*'in gövde uzunluğu fazladır ve iki dallı palmiye ağacı görünümündedir. *Mimli tirfil*'lerde *tirfil*, *mim* harfinin tepe noktasına değil, biraz daha sağına konmuştur.

Nesih hatlı eserde ise harekeler, mühmeller ve tezyin işaretleri kitâbet ile uyumlu görünümündedir. *Üstün* ve *esre*'lerin yerleşim açılarında bilik tam olarak sağlanamamıştır. *Ötre*'lerin baş kısmı bazen haddinden büyük yapılmıştır. Ağzı açık *cezm*'ler ile mühmel harflerin yapısında her zaman kat'iyet yoktur. Tezyin işaretlerinden ise *turnak* ve *hilâl* kullanılmıştır. Hem muhakkak hem nesih hatlı eserlerde, med harflerinin üzerine *cezm* konulması, Yâkût üslûbunun etkisidir.

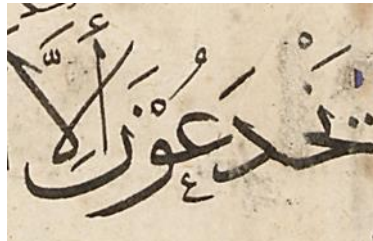
4.3. MÜBÂREKŞÂH es-SUYÛFÎ'YE AİT MUSHAFIN KRONOLOJİK MUKAYESESİ

4.3.1. Yâkût el-Musta'sımî ve Mübârekşah es-Suyûfî'de Muhakkak Hat Mukayesesi

Çalışmamız kapsamında Mübârekşâh es-Suyûfî'ye atfedilen bir eser vardır. Bu nedenle Mushafa dair bilgiler tekrar edilmemiş ve eserin kitâbeti Yâkût'un muhakkak hattıyla mukayese edilmiştir.

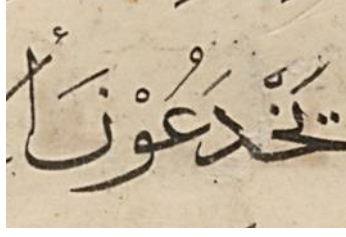
Literatürde Mübârekşah es-Suyûfî'nin vefat tarihi H 735'tir. Fakat incelediğimiz eser H 744 tarihlidir. Bu durumda ya Suyûfî'nin vefat tarihine ya da eserin Suyûfî'ye atfedilmesine şüpheyile bakılmalıdır. Ayrıca Suyûfî'ye atfedilen H 744 tarihli TSMK Yeniler/365 ile Abdullah Ergun'a atfedilen H 741 tarihli TIEM/452 envanter numaralı eserler arasında üslûp benzerliği vardır. Öyle ki, her iki eserin 2b sayfasında *yehdeûne* kelimesi önce *yühâdiûne* şeklinde yazılmış, daha sonra *elif* silinerek hata düzeltilmiştir. Bununla birlikte bazı harf bünyelerinde görülen farklılık, her iki eserin üslûbunu birbirinden ayırmaktadır. Dolayısıyla bu eserler çok yönlü incelemeye tâbi tutulmalıdır.

Şekil 1212: Abdullah Ergun'a atfedilen TIEM/452 Numaralı Eserden Örnek, vr.2b

Şekil 1213: Mübârekşah es-Suyûfî'ye Atfedilen TSMK Yeniler/365 Numaralı Eserden

Örnek, vr.2b

Bu verilere rağmen Mübârekşah es-Suyûfî'nin vefat tarihinin yanlış olma ihtimali dikkate alınarak, Suyûfî'nin üslûbu, Yâkût el-Musta'simî'nin üslûbuyla mukayese edilmiştir.

Tablo 27: Yâkût el-Musta'simî ve Mübârekşah es-Suyûfî'ye Atfedilen Muhakkak Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi

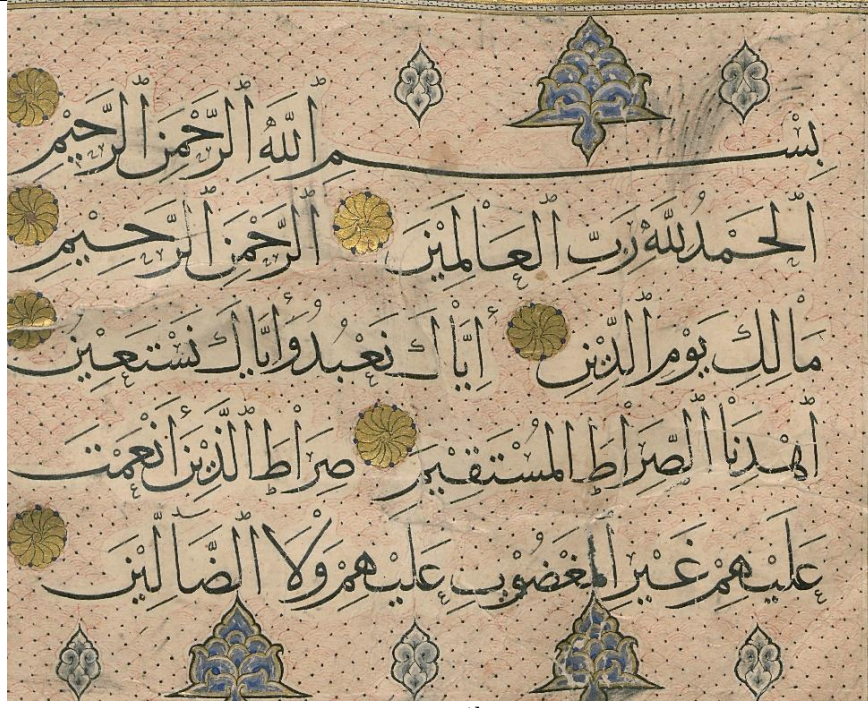
Eser Bilgisi

Kitâbet Örneği

Halilî
(Khalilî)
Koleksiyonları
Qur29
681/1282-3

1b

1b

Yâkût el-Musta‘sımî ve Mübârekşah es-Suyûfî’nin muḥakkak hat üslûpları mukayese edildiğinde dikkat çeken hususlar şu şekildedir;

- Suyûfî, Yâkût’un muḥakkak hat için koyduğu kâideleri disiplinli bir şekilde uygulamış, harf bünyelerinde kat’iyyeti sağlamıştır.
- Suyûfî’de de kalem hareketleri sağlam ve keskindir.
- Yâkût, müfred *elif*’leri daha dik ve uzun yaparken Suyûfî, müfred *elif*’leri kısaltmış ve dik ya da hafif sola meyilli yapmıştır. Ama her iki hattatta da harfin meyil açısında birlik yoktur.
- Suyûfî *bâ*’, *fâ*, *kâf* çanakları ve *nûn* kâselerini bazen haddinden yuvarlak yapmıştır. *Bâ* çanaklarının derin yapıldığı örnekler de mevcuttur. Yâkût’ta *nûn* kâseleri muḥakkak hat karakterine çoğunlukla uygundur. Ama her iki eserde de sülüs görünümde kâseler ve çanaklar vardır. Yani düzümsü ve mukavver hareketler ile kalem açısı muvâzenesi her zaman sağlanamamıştır.

- Suyûfî’de *cim*, *dal*, *ayn* ve *lâm-elif* harfleri klasik ölçüye çok yakın ya da klasik ölçüsündedir. Bu harfler Yâkût üslûbunda da kimliğini bulan harflerdir.
- *Sin* dişleri Suyûfî’de çoğunlukla sağa mâildir ve dişlerin arasındaki kâseler Yâkût’un *sin*’lerine göre daha derindir.
- Suyûfî’de *sâd* başı ile kâsesi arasında orantı bazen sağlanamamıştır ve baş kâseye göre küçük kalmıştır.
- Suyûfî’ye atfedilen eserde *kaf*, *fâ* ve *vav* başları bazen müdevver, bazen keskin dönüşlüdür. Yani tutarlılık yoktur. Ayrıca Suyûfî’de *vav* boyunları çoğu kez Yâkût’a göre uzun olduğu için harfin uzantısı daha yatay görünümündedir.
- Yâkût’ta *boru kâf*’lar klasik ölçüdedir. Suyûfî, harfî satıra daha düz yerleştirerek klasik şekilden uzaklaştırmıştır.
- Suyûfî’nin mürsel *mim*’lerinde baş ve gövde bağlantısı daha zariftir.
- Suyûfî’nin *lafza-i celâl*’inde yukarı vuruşlar Yâkût’a göre daha diktir. Ayrıca Suyûfî, terkinin aralıklarını benzer genişlikte yapmıştır. Dolayısıyla terkip, klasik ölçüden uzaklaşmıştır.
- Med harflerin üzerine müdevver *cez*m’in konulması Yâkût üslûbunun devamıdır.

Açıkça görülüyor ki Suyûfî, Yâkût’un bazı harflerini klasik şekline kavuşturmuş, bazılarını ise klasik ölçüden uzaklaştırmıştır. Ama harflerin satıra dizilimleri Suyûfî’de daha güzeldir ve harfler arasındaki mesafe daha orantılıdır. Ayrıca Yâkût’un bazı satırlarında görülen giriftlik giderilmiştir.

4.3.2. Ketebe Kaydı

Hafif muhakkak hatlı Mushafta imza cümlesi;

- Neceze kitâbetü hâze'l-Mushafi'l-mükarremi alâ yedi'l-abdi'z-zaîfi'l-fakîri ilâ affillâhi ve gufrânihi Mübârekşah es-Suyûfi.

Ketebe kaydı, Kur'ân'ın nihayetlendiğini gösteren zikir ifadeleri ile birleştirilmiştir. Hattatın adından sonra eserin tarihi gelmektedir. Tarih; gün, ay ve yıl şeklinde verilmiştir. Ketebe kaydında eserin yazıldığı yer olan Kâhire belirtilmiştir ve ketebe, hamdele ve salvele ifadeleriyle nihâyetlenmektedir.

4.3.3. Satır Nizamı

Suyûfi'ye atfedilen hafif muhakkak hatlı Mushaf, 15 satır şeklinde düzenlenmiştir. Satır istifi Yâkût'a göre mütekâmil görünümündedir. Harflerin satıra dizilimi sık ama âhenklidir. Satır sayısına bağlılıktan kaynaklı bazı kelimelerde harflerin arasındaki mesafe daralmıştır. Eser, düz istifle yazılmıştır.

4.3.4. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler

Harekeler, kitâbetle bütünleşmiş ve âhenkli görünümündedir. *Üstün* ve *esre*'lerde açılı birliği vardır. *Ötre*'ler klasik ölçüsündedir. *Cezm* müdevver şekildedir ve med harflerin üzerine *cezm* konulması Yâkût üslûbunun etkisidir. *Şedde*'ler çoğunlukla dik durmaktadır ve tutarlı şekilde yapılmıştır. *Sıla* işaretinin sola yatay parçasına hafif kavis verilmiştir. Mühmel harflerin yapısında tutarlılık yoktur. *Ayn* ve *ha* mühmeli, sola yatık yerleştirilmiştir. *Sâd* mühmelinin uzantısı çok düz yapıldığı için harf, klasik ölçüden uzaklaşmıştır. *Hâ* 'mühmeli zarif görünümündedir. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil*'in dikey kısmı uzundur ve sol kolu bazen düzlemsü yapılmıştır.

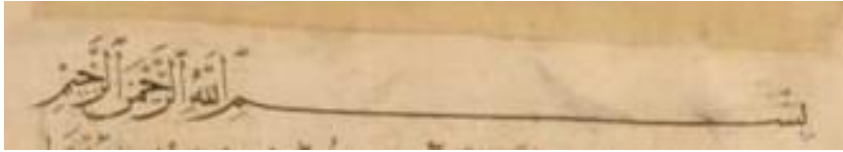
4.4. ERGUN BİN ABDULLAH el-KÂMİLÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ

4.4.1. Muhakkak Hatlı Eserler

Bu bölümde el-Kâmilî'ye atfedilen 7 eserin kitâbeti mukayese edilmiştir. Bu eserlerden 3'ünün yazıldığı tarih bellidir. Eserler muhakkak hatta göre dar ağızlı bir kalemle yazılmıştır. Reyhânî hatta göre ise kalem ağzı geniştir. Dolayısıyla eserlerin yazı çeşidi hafif muhakkak olarak değerlendirilmiştir. CBL/1497 ve 1498 envanter numaralı eserlerden tarafımıza gönderilen referans sayfalarının çekim kalitesi düşüktür.⁵⁰¹ Bu nedenle bu eserlerden sadece besmele örneği alınmıştır.

4.4.1.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 28: Abdullah el-Kâmilî'ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TİEM/202 720/1320-1	 3a
Beyazıt Ktp./8056 738/1337-8	 Sayfa numarası yoktur.
TİEM/452 741/1340-1	 1b

⁵⁰¹ Görsellerin daha kaliteli çekimleri için CBL'ye yeniden talep oluşturulmuştur. Fakat talebimize karşılık verilmemiştir.

Abdullah Ergun'un tarihli muhakkak hatlı Mushaflarında üslûp birliği vardır. H 720 tarihli TİEM/202 envanter numaralı eserle, H 741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı eserin besmele kitâbeti arasında çok fazla fark görülmemektedir. *Bâ* ' harfinin sola meyil açısı benzerdir. *Sin* dişleri sağa meyillidir ve dişlerin arasındaki kâseler derindir. *Sin* keşidesi, Beyazıt Ktp./8056 envanter numaralı eserde uzun, diğerlerinde kısa yapılmıştır. *Mim* uzantısı, H 741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı eserde klasik ölçüdedir. Yani baş ile gövde, zarif bir çizgiyle bağlanmıştır. *Elif* 'lerin zülfeleri, H 741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı eserde daha keskin görünümündedir. *Lafza-i celâl* 'de *lâm* harfleri, H 738 ve 741 tarihli eserlerde sola meyilli yapılmıştır. H 720 tarihli TİEM/202 envanter numaralı eserde ise *lafza-i celâl* dik konumlandırılmıştır. *Nûn* kâsesi, H 741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı eserde daha dardır. *Ha* ve *râ* ' harflerinde birlik vardır. TİEM/452 envanter numaralı eserde kelime grupları arasındaki mesafe, diğer eserlere göre fazladır. Bu eserde harf yapılarında ve harflerin satıra dizliminde tekâmül belirgindir.

4.4.1.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 29: Abdullah el-Kâmilî'ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi

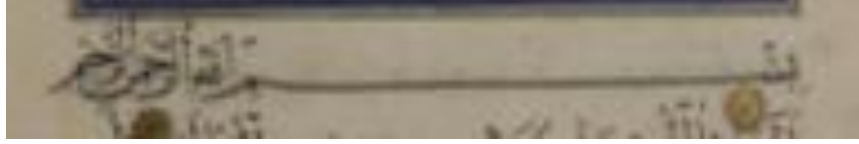
Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK Revan/69	
TSMK E.H./151	

CBL/1494

92b

CBL/1498

5b

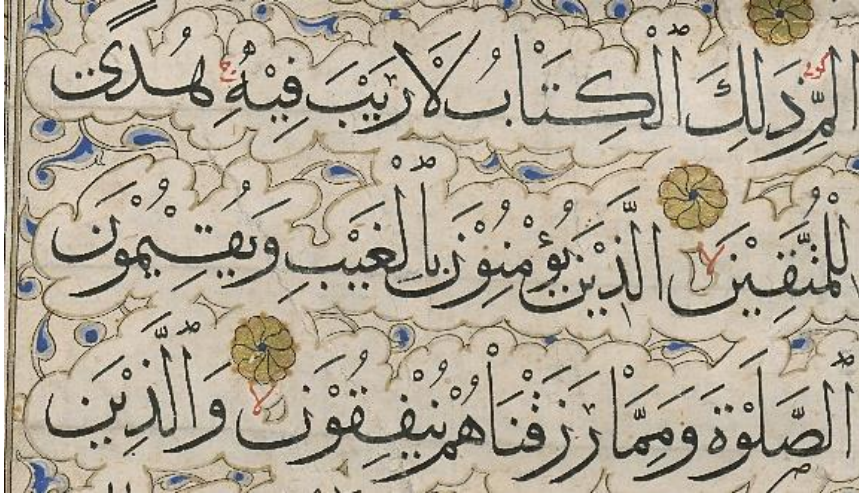
TSMK Revan/69 envanter numaralı eserde harf bünyelerinde kalem kalınlığı uyumu, Abdullah Ergun’a atfedilen diğer eserlere göre sağlanamamıştır. Ayrıca *lafza-i celâl*’in aralıkları geniştir ve bazı harfler ideal ölçüsünden uzaktır. Mürsel *mim* ve *râ*’nın kuyruğu uzundur. *Ha* harfinin ucu diğer eserlere göre keskindir. CBL/1494 envanter numaralı eser, cüzlerden oluşan dağınık bir Kur’ân yazmasıdır. Cüzlerden birinin sonuna mâhir olmayan bir el tarafından “*Allah onu bağışlasın, Ergun Kâmilî*” ketebesini eklenmiştir.⁵⁰² Dolayısıyla eserin orijinallğine şüpheyile yaklaşılmalıdır.

TSMK E.H./151 envanter numaralı eserin üslûbuyla H 720 tarihli TİEM/202 ve H 741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı eserlerin üslûbu arasında benzerlik vardır. E.H./151 numaralı eserde *lafza-i celâl*’in görünümü, TİEM/452 envanter numaralı eserle uyumludur.

⁵⁰² Azouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 646.

4.4.1.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 30: Abdullah el-Kâmilî'ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Mushaflardan bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
TİEM/202 720/1320-1	 3a
Beyazıt Ktp./8056 738/1337-8	 Serlevhadan alınmıştır.
TİEM/452 741/1340-1	 2a

Bakara sûresinin ilk âyetleri üzerinden tarihli muhakkak hatlı eserlerin kitâbetinde az da olsa üslûp farklılığı görülmektedir. H 741 tarihli TİEM/452 numaralı eserde dik harflerin açısı, diğer eserlere göre daha uyumludur. *Lâm-elif* harfi, H 720 tarihli TİEM/202 envanter numaralı eserde sağa meyilli görünümündedir. Bunun sebebi soldaki kolun diğer eserlere göre daha dik açıyla yapılmasıdır. *Râ* harfinin açısı, eserlerin her birinde çok az değişmektedir. *Bâ* ' çanağı, Beyazıt Ktp./8056 envanter numaralı eserde daha derindir. TİEM/202 envanter numaralı eserde ise harflerin satıra yerleşimi muntazam değildir. H 738 tarihli eserde kalem hareketleri, H 741 tarihli esere benzemektedir. Beyazıt Ktp./8056 envanter numaralı eser, kalitesiz çekimden dolayı güzel değerlendirilememiştir. Ama bu üç eser arasında üslûp farklılığının çok olmadığı belirgindir. TİEM/452 envanter numaralı eser, TİEM/202 numaralı eserden 21 yıl sonra yazılmıştır. Dolayısıyla TİEM/452 envanter numaralı eserin kitâbetinde ve satır istifinde tekâmül görülmektedir.

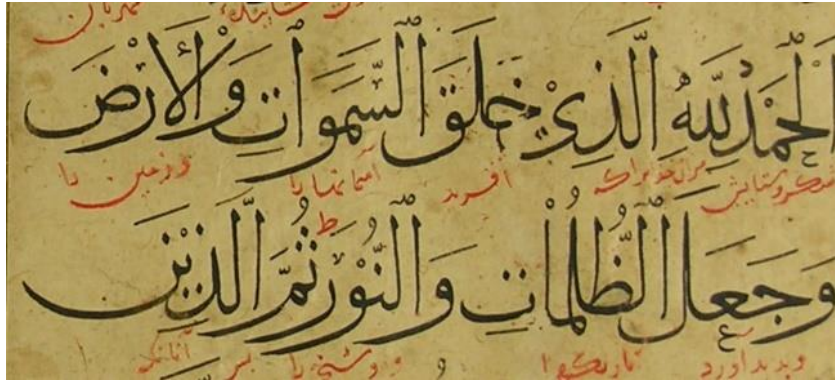
4.4.1.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 31: Abdullah el-Kâmilî'ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur'ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

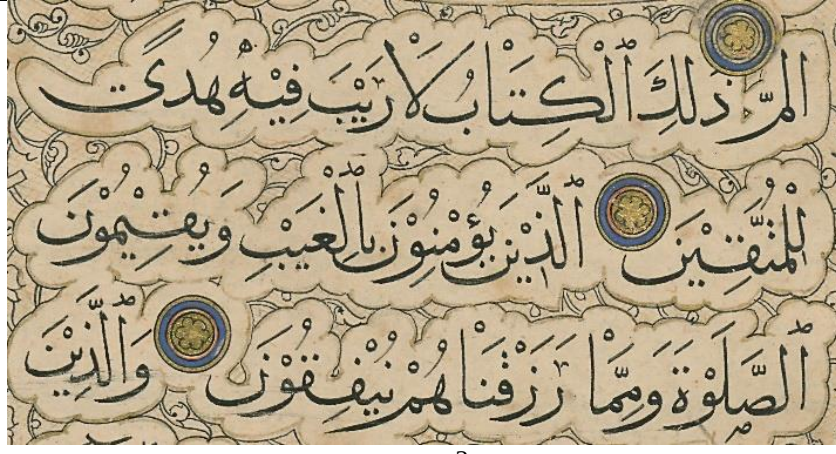
Kitâbet Örneği

TSMK
Revan/69

2b

TSMK
E.H./151

3a

Revan/69 envanter numaralı eserin kitâbetinde el hareketleri sağlam değildir. Dik harfler arasında uyum yoktur. Harflerin yapısı ve ölçüsü ideal ölçüsünde olmadığı gibi, harf bünyelerinde kalem kalınlığı âhenkli değildir. Harf çizgilerinde bazen haddinden fazla incelme görülmektedir. Bu sebeple eserin Abdullah Ergun adına imzalanmış olma olasılığı çok yüksektir.

E.H./151 envanter numaralı eserin üslûbu, H 720 tarihli TİEM/202, H 738 tarihli Beyazıt Ktp./8056 ve H741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı eserlerin üslûbuna benzemektedir. Ama Beyazıt Ktp./8056 ve TİEM/452 envanter numaralı eserde harflerin satıra yerleşimi daha serbesttir. Bu nedenle E.H./151 envanter numaralı eserin H 730 yılından sonra yazılma ihtimali üzerinde durulmalıdır.

4.4.1.5. Yâkût el-Musta'sımî ve Ergun b. Abdullah el-Kâmilî'de Muhakkak

Hat Mukayesesi

Tablo 32: Yâkût el-Musta'sımî ve Ergun b. Abdullah el-Kâmilî'ye Atfedilen Muhakkak Hatlı Mushaflardan Bir Bölüm

Eser Bilgisi

Kitâbet Örneği

Halilî
(Khalilî)
Koleksiyonları
Qur29
681/1282-3

1b

Abdullah el-
Kâmilî
TİEM/452
741/1340-1

1b

Yâkût el-Musta'sımî ve Abdullah el-Kâmilî'ye atfedilen muhakkak hatlı Kur'ân yazmalarının kitâbetini mukayese ettiğimizde dikkatimizi çeken üslûp özellikleri şu şekildedir;

- Abdullah Ergun'un kitâbetinde harf bünyeleri tutarlı yapıdadır.
- Kâmilî'nin eserininin tamamında harflerin satıra dizilimi daha muntazamdır. Ama arzu edilen nizam, Kâmilî'nin kitâbetinde de henüz sağlanamamıştır.
- Yâkût'ta kalem hareketleri daha yumuşaktır.
- Her iki hattatta da kalem hareketleri sağlam ve nettir. Kâmilî'de yatay harflerin dik harflerle bağlantısı çoğunlukla daha sert ve köşelidir.
- Kâmilî'de *elif*'ler dik, düz ve uzundur. Müfred *elif*'ler ve dik harfler arasında tenâsüp vardır. Ayrıca dik harfler, yatay harflere göre daha ince yapılmıştır. Dolayısıyla Yâkût'un kitâbetinde görülen ağır ve tok görünüm, Kâmilî'de yerini hareketli görünüme bırakmıştır.
- Kâmilî'de *dal* harfinin üst kolu, Yâkût'a göre daha sert yapılmıştır ve harf klasik ölçüden uzaklaşmıştır. Harfin sonda birleşik şeklinde çanak kısmı, Yâkût'ta daha esnek ve zariftir.
- Kâmilî *sin* dişlerini Yâkût gibi hafif sağa mâil ya da dik yapmıştır.
- *Ayn* kaşlarında kalem kalınlığı orantılıdır ve kaş-çene uyumu sağlanmıştır. Harf klasik ölçüdedir.
- *Boru kâf*'lar her iki hattatta da klasik ölçüdedir.
- Kâmilî, *kâf-ı seyfi*'lerin kollarını Yâkût gibi düz ve sert yapmıştır. Sonda birleşik *kâf* harfinde, dikey parçaya takılan ayak ise Kâmilî'de çoğunlukla düzümsü ve mürsel formdadır.
- Abdullah el-Kâmilî, satır çizgisinin altına düşen kâseleri ve mürsel harflerin uzantısını Yâkût'a göre daha uyumlu yapmıştır.

- Mürsel *mim* 'lerde baş ile gövde birleşimi, Yâkût'a göre daha zariftir.
- Mürsel harflerin uzantılarında Yâkût el-Musta'sımî' de gördüğümüz yay şeklindeki görünüm azalmıştır.
- *Lafza-i celâl*'in yukarı vuruşlarını Yâkût daha düz ve sert yapmıştır.

4.4.2. Ketebe Kaydı

Muhakkak hatlı Mushaflarda imza cümleleri;

- “Ketebehû Abdullah Ergun el-Kâmilî”
- “Ferâğa.....ez‘afü ıbâdillahi ve teâlâ ehvecihim ilâ afvihî ve mağfiretihi Ergun el-Kâmilî ”
- “Ketebehû el-abdü’l-fakîr ilallâhi teâlâ Ergun el-Kâmilî”
- “Ketebehû el-abdü’l-fakîr ilallâhi teâlâ Abdullah Ergun”

Sülüs hatlı ⁵⁰³ Kur’ân yazmasında imza cümlesi;

- “Ketebehû Ergun”

Münâvebeli Kur’ân yazmasında imza cümlesi;

- “Ketebehû Ergûn el-Kâmilî”

⁵⁰³ Abdullah Ergun’’a atfedilen TSMK E.H./222 envanter numaralı eser, sülüs hatla yazılmıştır. Bu esere dair bilgiler tezimizin 3. bölümünde verildiği için tekrar edilmemiştir. Ayrıca eserin orijinal olma ihtimali düşüktür. Bununla birlikte Abdullah Ergun’a atfedilen ve kendi aralarında mukayese edebileceğimiz sülüs hatlı ikinci bir Kur’ân yazması da yoktur.

TSMK Revan/69 envanter numaralı eserin ketebe, Kur'ân metninin yazımında kullanılan mürekkeple yazılmamıştır. Ayrıca ketebe üslûbu ile Kur'ân metninin üslûbu arasında fark vardır. Bu nedenle ketebe, esere sonradan eklenmiş görünümündedir. Bununla birlikte CBL/1494 ve 1498 envanter numaralı eserlerin hattatı, CBL eser tanıtım bilgisinde belirtilmemiştir. Bu eserler, TDVİA “Yâkût el-Musta‘simî”⁵⁰⁴ maddesine göre çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Kâmilî’ye atfedilen bazı eserlerin ketebesinde tarih kaydı yoktur. Bazı eserlerde ise tarih, hem yıl hem ay şeklinde verilmiştir. Ketebe kayıtlarında tesbih, hamdele ve salvele ifadeleri de yer almaktadır.

Ergûn b. Abdullah el-Kâmilî’ye aidiyeti kuvvetle muhtemel eserlerin ketebe kaydında benzer ifadeler kullanılmamıştır. Ketebeler, zikir ifadelerinden sonra “كتب” (ketebe), “كتبه” (ketebehû) ve “فرغ” (ferâğ) ifadeleri ile başlamaktadır. TİEM/202 ve Beyazıt Ktp./8056 envanter numaralı eserlerde tarih kaydı, gün, ay ve yıl şeklinde verilmiştir. TİEM/452 envanter numaralı eserde ise tarih sadece yıl şeklinde belirtilmiştir. Tarih kaydı “في” (fi) harf-i ceri ile başlamaktadır. TİEM/452 ve Beyazıt Ktp./8056 envanter numaralı eserlerin ketebesinde, Allah’a hamd ve Peygamber’ine salât ve selâm ifadelerinden sonra tarihin verilmesi teâmül dışında bir uygulamadır. Bu yazmalarda Kur'ân metni ile ketebe arasında üslûp birliği vardır.

4.4.3. Satır Nizamı

Abdullah Ergun’un hafif muhakkak hatlı Mushafları 11 ve 13 satır şeklinde tertîb edilmiştir. Sülûs hatlı eser 5, muhakkak ve hafif muhakkak hatla münâvebeli Kur'ân yazmaları ise 7 satır şeklinde yazılmıştır. 13 satır olarak düzenlenen Mushaflarda dik

⁵⁰⁴ Serin, “Yâkût el-Musta‘simî”, 292.

harflerin uzun yapılması, satır arasındaki mesafeyi daraltmış ve sayfayı girift göstermiştir. Satır sayısı 11 olan eserlerde ise dik harflerin uzunluğu sayfa görünümünün vuzûhuyetini etkilememiştir.

Muhakkak hatlı eserlerde harfler satıra düz yerleştirilmiştir. Harflerin satıra dengeli bir şekilde dağılımına özen gösterilmiştir. Ama satır sayısına bağlılık, bazı satırların görünümünü etkilemiştir. Sülüs hatlı eserde bütün harfler satır kürsüsünde değildir.

4.4.4. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler

Abdullah Ergün'a ait muhakkak hatlı Mushaflarda harekelerin kâideleleri oturmuştur ve bünyelerinde tutarlılık vardır. *Ötre*'nin kuyruğu uzamış ve *şedde*'nin irtifâsı azalmıştır. Med harflerin üzerine *cezm* konulması, Yâkût üslûbunun etkisidir. Mühmel harflerden *hâ'* harfinin yapısı zarif bir görünüme kavuşmuştur. Fakat mühmellerin bünyelerinde kat'iyet yoktur. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil*'in dikey kısmı çoğunlukla kısadır. H 720 tarihli TİEM/202 envanter numaralı eserde, özellikle harflerin sık yerleştirildiği satırlarda, harekelerin harflere yakın olması ve mühmel harflerin yan yana yerleştirilmesi görünümü girift yapmıştır. *Tirfil*, bazen estetik ihtiyaçtan fazla konulmuştur. Abdullah Ergun, H 741 tarihli TİEM/452 envanter numaralı Mushafında, satır arasını açarak, harekelerle harflerin âhengini artırsa da mühmellerin harfe yakınlığı ve *tirfil*'in sıkça kullanımı, sayfa görünümü olumsuz etkilemiştir.

Abdullah Ergun'a aidiyetine ihtiyatla baktığımız TSMK E.H./222 envanter numaralı sülüs hatlı Kur'ân yazmasında, harekeleme ve süsleme çok ince bir kalemlle yapıldığı için kitâbet ön plana çıkmıştır. Sülüs hattın yumuşaklığı ile hareke kaleminin inceliği, yazıya sıcak ve esnek görünüm vermiştir. Harekeler arasında her zaman insicam

yoktur. *Üstün* 'ler hafif kavisli yapılmıştır ve zarif görünümündedir. Tezyin işareti ve mühmel harf nadiren kullanılmıştır.

4.5. ABDULLAH BİN MAHMUD es-SAYRAFÎ'YE AİT MUSHAF VE DİĞER KUR'ÂN YAZMALARININ KRONOLOJİK MUKAYESESİ

4.5.1. Muhakkak Hatlı Eserler

İncelediğimiz eserler arasında Abdullah Sayrafi'ye atfedilen muhakkak hatlı Kur'ân yazması bir tanedir. Dolayısıyla eserin kitâbeti sadece Yâkût el-Musta'sımî'nin eseriyle mukayese edilmiştir.

4.5.1.1. Yâkût el-Musta'sımî ve Abdullah b. Mahmud es-Sayrafi'de Muhakkak Hat Mukayesesi

Tablo 33: Yâkût el-Musta'sımî'ye ve Abdullah Sayrafi'ye Atfedilen Kur'ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
Yâkût el-Musta'sımî TSMK E.H./61 696/1296-7	

1b

Abdullah
Sayrafî
CBL/1468

3a

Yâkût el-Musta'sımî'nin kitâbetinde muhakkak hattın metâneti ve ihtişamı görülmektedir ve harfler çoğunlukla klasik ölçüsündedir. El hareketleri sağlam, akıcı ve kararlıdır. Sayrafî'nin muhakkak yazıda Yâkût üslûbunu takip etmeyip, kâidesi tam oturmamış bir usulle yazması düşündürücüdür. Dolayısıyla eserin Sayrafî'ye aidiyeti sorgulanmalı ve eser çok yönlü incelenmelidir.

Yâkût el-Musta'sımî ve Abdullah Sayrafî'ye atfedilen muhakkak hatlı bu Kur'ân yazmaları üzerinden tespit ettiğimiz üslûp özellikleri şu şekildedir;

- Sayrafî'de harf yapılarında tutarlılık yoktur ve bazı harflerin haddinden küçük ve kıvrımlı oluşu, kitâbeti muhakkak hat karakterinden uzaklaştırmıştır. Yazının üslûbu, muhakkak ile sülûs karakteri arasındadır.
- Sayrafî'ye atfedilen eserde müfred *elif* ler dik ya da hafif sola mâildir. Zülfeler çoğunlukla küt nihâyetlenmiştir. *Elif* lerin irtifâsı eserin genelinde takrîben 7 noktadır ve Yâkût'un *elif* lerine göre kısadır.

- *Bâ'* ve *fâ* çanaklarında birlik yoktur ve çanaklar bazen haddinden dar yapılmıştır.
- Sayrafî, sonda birleşik *dal* harfinin çanağa benzer kısmını bazen yumuşak ve kıvrımlı hareketle yapmıştır.
- *Sâd* ve *tâ'* başlarında dönüş hareketi Yâkût üslûbunda olduğu gibi yumuşaktır.
- Sayrafî'nin kitâbetinde *tâ'* harfi, solundaki dikey harfle birleştiğinde oluşan dik vuruşlar arasındaki eğim farkı azalmıştır. Dolayısıyla bağlantı daha âhenkli durmaktadır.
- *Ayn* harfinin kelime başında kullanım şekilleri klasik ölçüdedir.
- Sayrafî, *boru kâf*'ların gövde genişliğini azaltmıştır.
- Sayrafî'nin *nûn* kâseleri ve diğer kâseli harflerinde bazen sülüs izleri görülmektedir.
- Yâkût üslûbunda mürsel harflerin uzantıları ritimli paralelliktedir. Sayrafî'de ise kitâbet, satır üzerindeki vuruşlarda kendini göstermiştir. Yâkût el-Musta'sımî'de harflerin satıra yerleşimi daha muntazam ve uyumludur.
- Sayrafî'nin kitâbetinde *lafza-i celâl*'de yukarı vuruşlar daha dik olduğu için *lâm* harfleri arasındaki aralıklar geniş durmaktadır.

4.5.2. Nesih Hatlı Eserler

Bu bölümde Abdullah Sayrafî'ye atfedilen nesih hatlı 6 eserin kitâbeti mukayese edilmiştir. Bu eserlerin 4 'ü tarihlidir.

4.5.2.1. Tarihli Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 34: Abdullah Sayrafi'ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TSMK Yeniler/842 707/1307-8	 1b
Sotheby's (Lot 679 717/1317- 8	Referans sayfalarda besmele örneği yoktur.
TİEM/178 744/1343-4	 1b
TSMK E.H./49 745/1344-5	 2b

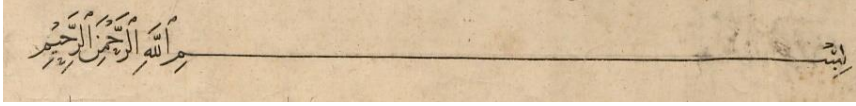
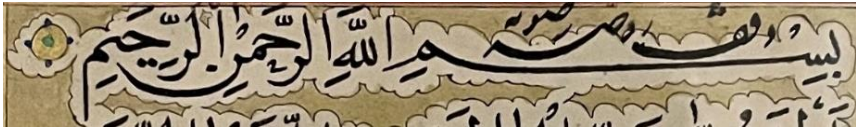
H 707 tarihli TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserden alınan besmele örneğinde *bâ*’ harfi ve dik harfler, nesih hat karakterine göre daha kıvrımlı yapılmıştır. *Lafza-i celâl*’de *elif* ve *lâm* harfi alışık olmadığımız bir tarzda birleştirilmiştir. Ayrıca terkip, sol-alta meyilli konumlandırılmıştır. Besmelede *râ*’ harfleri dik yerleştirilmiştir. *Nûn* keşidesinde mukavver hareketin erken başlaması, harf yapısını farklılaştırmıştır. *Yâ* harfinin uzantısı ve *sin* keşidesi, *mim* harfini üstten sarmış görünümündedir. Bu durum kalem ağzının geniş olmasından kaynaklanmaktadır.

H 744 tarihli TİEM/178 envanter numaralı eserin üslûbu, TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserden farklıdır. *Bâ*’ harfi daha dik ve düzdür. *Sin* dişlerinin sağa meyli daha fazladır. *Sin* keşîdesi düz yapılmıştır. Dik harflerin arasındaki mesafe orantılıdır ve harfler, nesih hat mizacıyla uyumludur. *Lafza-i celâl*’in *hâ*’’sı keskin bir dönüşle yapılmıştır. Mürsel *mim* harfleri ideal ölçüsündedir.

TİEM/178 envanter numaralı eser ile kendisinden bir yıl sonra yazılan TSMK E.H./49 envanter numaralı eserin besmele kitâbetinde de üslûp farklılaşmaktadır. E.H./49 envanter numaralı eserde *elif*’lerin sola meylinin daha fazla olması, *sin* keşîdesinin kavisli yapısı, *râ*’ uzantılarının düzümsü duruşu ve *ha* harfinin daha esnek görünümü bu farklılıklardandır. TSMK E.H./49 envanter numaralı eserde tezyin işareti ve mühmel harf kullanılmamıştır. Mühmel harf ve *sıla* işareti sadece TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserde vardır. Ayrıca TSMK E.H./842 ve TİEM/178 envanter numaralı eserlerde med harflerinin üzerine *cezm* konulmuştur. Bu uygulama Yâkût üslûbunun etkisidir.

4.5.2.2. Tarihsiz Eserlerde Besmele Kitâbeti

Tablo 35: Abdullah Sayrafi’ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi

Eser Bilgisi	Besmele Örneği
TİEM/487	 341b
AQR/279	 Sayfa numarası yoktur.

TİEM/ 487 envanter numaralı eserde *sin* keşîdesi çok düzdür. *Lafza-i celâl* ve *ha* harfleri, TSMK E.H./49 envanter numaralı eserin kitâbetiyle uyumludur. AQR/279 numaralı eserin besmele kitâbetinde ise harflerin yapısı, H 744 tarihli TİEM/178 envanter numaralı eserin üslûbuna benzemektedir. *Elif* ve *bâ* ' harfinin yapısı, *sin* keşîdesinin *mim* harfine bağlanma şekli, *râ* ' ve *ha* harflerinde kalem hareketleri, *lafza-i celâl*'in yapısı, özellikle *hâ* ' harfindeki keskin dönüş bu benzerliklerdendir. AQR/279 numaralı eserde *nûn* harfi keşîdeli yapılmıştır ve besmelenin sonundaki *mim* harfi, gözü kapalı, uzantısı aşağı çekilmiş formdadır.

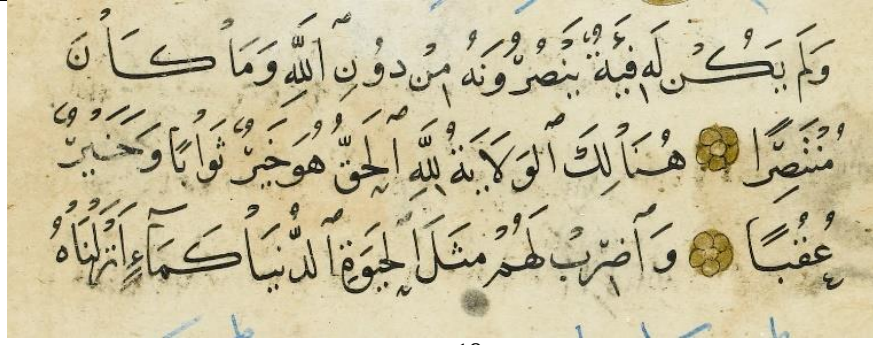
4.5.2.3. Tarihli Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 36: Abdullah Sayrafi'ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
TSMK Yeniler/842 707/1307-8	

2a

Sotheby's
(Lot 67)
717/1317-8

19a

TİEM/178
744/1343-4

2a

TSMK
E.H./49
745/1344-5

3a

Abdullah Sayrafi'ye atfedilen tarihli nesih hatlı eserlerin her biri farklı üslûpla yazılmıştır. Ama TİEM/178 ile TSMK E.H./49 envanter numaralı eserlerin üslûbunda diğer eserlere nazaran benzerlik vardır. *Lâm-elif*, *vav* ve *nûn* kâsesi eserlerde üslûp farklılığını belirgin şekilde gösteren harflerdendir. *Boru kâf*'ların kaşısı H 717 tarihli eserde daha kısadır. H 744 tarihli TİEM/178 envanter numaralı eserde *kâf* çanağında takvîs hareketi daha sağdan başlamaktadır. *Râ-ı mudğame* H 717 tarihli Sotheby's (Lot 67) envanter numaralı eserde daha keskin bitirilmiştir. Ayrıca bu eserde harfler hafif sola meyilli iken, TİEM/178 envanter numaralı eserde dik ya da hafif sağa mâildir. İki eserdeki

üslûp farklılığı ya yazım tarihleri arasındaki 27 yıllık süreden kaynaklıdır. Ya da müstensihleri ayrı kişilerdir. Kanaatimizce iki eserin müstensihi farklıdır.

H 707 tarihli TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eser, H 744 tarihli TİEM/178 envanter numaralı eserden 37 yıl önce yazılmıştır. Ama eserin kitâbeti, verilen tarihten sonrasını işaret etmektedir. TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserin genelinde *vav*, *fâ* ve *kaf* başları hafif öne eğiktir. *Boru kâf*'ın gövdesine latîf bir eğrilik verilmiştir. *Nûn* kâsesinin dikey kısmı uzun yapılmıştır. *Lafza-i celâl*'de ise kalem hareketleri daha esnektir. Ayrıca TİEM/178 envanter numaralı eserde harfler satıra dik yerleştirilmiştir. Fakat TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserde harfler hafif sola mâil dizilmiştir. Dolayısıyla bu eserler Sayrafi'ye atfedilirken ihtiyatlı olunmalıdır.

4.5.2.4. Tarihsiz Eserlerden Bir Bölüm

Tablo 37: Abdullah Sayrafi'ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi

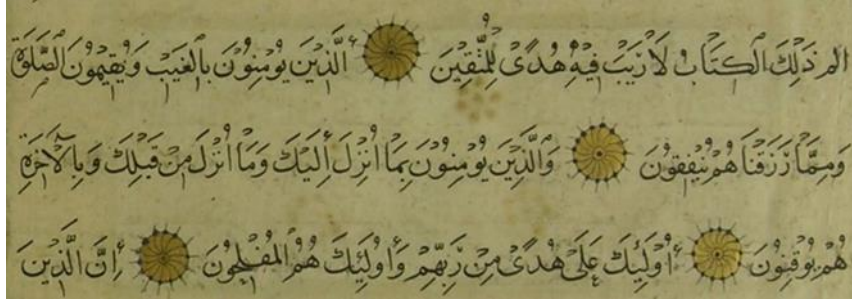
Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
TİEM/487	 2b
AQR/279	

Abdullah Sayrafî'ye atfedilen tarihsiz eserlerde de üslûp birliğı yoktur. AQR/279 envanter numaralı eserin kitâbeti, H 744 tarihli TİEM/178 envanter numaralı esere üslûp olarak benzemektedir. Ama bazı harf yapılarında görülen farklılıklar bu benzerliğı azaltmaktadır. AQR/279 numaralı eserde müfred *yâ* harfinin kâsesi daha geniştir. Sonda birleşik *dal* harflerinin çanağı benzer yatay kısmının dikey parçaya daha üstten birleşmesi ve müdevver görünümde olması, kelime ortasındaki *ayn*'ların kapalı yapılması, kelime sonundaki *vav* ve kapalı *tâ*' harfinin ustaca ve kıvrak hareketle birleşimi de bu farklılıklardır. Yazıldığı tarih belli olmayan eserler, diğer eserlerle üslûp birliğı içinde olmadığında, sadece kitâbet üzerinden orjinallik ya da taklîden yazılma durumu hakkında bir şeyler söylemek zordur. Bu durumda ketebe kaydını tetkik etmek daha yerinde olur. Fakat AQR/279 envanter numaralı eserin kitâbeti, yazıldığı döneme göre daha mütakâmilidir. Muhtemelen Safevî ya da Osmanlı döneminde yazılmıştır.⁵⁰⁵

TİEM/487 numaralı eserinin kitâbeti ile Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen TSMK E.H./80 envanter numaralı eser arasında üslûp birliğı vardır. Ayrıca iki eserin başlangıç sayfası benzer şekilde kompozisyonlanmıştır. Fâtîha sûresi serlevha sayfasında ikiye bölünerek yazılmıştır. 2b sayfasında sûrebaşı tezhibinden sonra Bakara sûresi başlamaktadır. Dolayısıyla bu eserler aynı hattat tarafından yazılmış olabilir. Bu durumda ya bu iki eser Abdullah Sayrafî tarafından yazılmıştır. Ya da başka bir hattat kendi eserlerini Yâkût ve Sayrafî'ye atfetmiştir. Bununla birlikte Sayrafî'ye atfedilen eserlerden TİEM/487 envanter numaralı eserle üslûp birliğı içinde olan bir eser yoktur.

⁵⁰⁵ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 648.

Şekil 1214: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Mushaf, TSMK E.H./80, vr.2b

Şekil 1215: Abdullah Sayrafi’ye Atfedilen Mushaf, TIEM /487, vr.2b

4.5.2.5. Yâkût el-Musta‘simî ve Abdullah b. Mahmud es-Sayrafi’de Nesih Hat

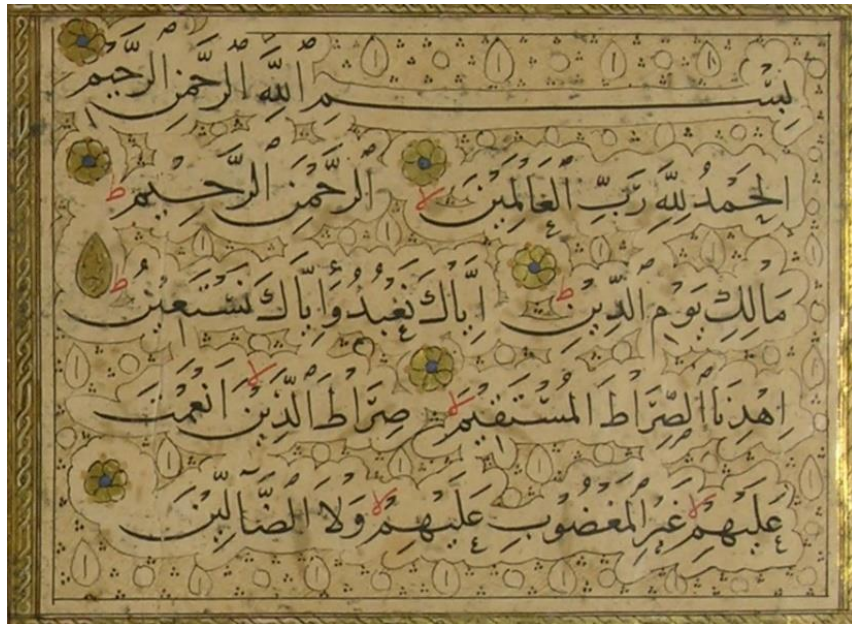
Mukayesesi

Tablo 38: Yâkût el-Musta‘simî ve Abdullah Sayrafi’ye Atfedilen Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi

Eser Bilgisi

Kitâbet Örneği

Yâkût el-
Musta‘simî
TSMK
E.H./61
696/1296-7

Abdullah
Sayrafi
TİEM/178

Abdullah Sayrafi'ye atfedilen eserlerden TSMK E.H./49 ve TİEM/178 envanter numaralı eser arasında üslûp benzerliği vardır. Bu nedenle Yâkût'un eseri TİEM/178 envanter numaralı eserin kitâbeti ile mukayese edilmiştir. Bu karşılaştırmanın neticesinde şu hususlar dikkat çekmektedir;

- Abdullah Sayrafi'ye atfedilen eserde harflerin tutarlılığı, satıra yerleşimi, kalem hareketlerinin akışkanlığı ve yumuşaklığı ile kalem kalınlığı orantısı genel sayfa kompozisyonunu âhenkli ve muntazam göstermiştir. Fakat bazı harflerde haddinden fazla kıvrımlı ve müdevver hareketler, yazıdaki sevimli görünümü zarâfetin önüne geçirmiştir.
- Sayrafi'de müfred *elif*'lerin başlangıcı ile sonu arasında kalınlık farkı belirgindir ve harfin boyu, Yâkût'un *elif*'lerinden bir nokta kadar kısadır. Müfred *elif*'lerin yapısının ve açısının tutarlı olması ve dik

harfler arasındaki tenâsüp, Sayrafi'nin elinde nesih hattın tekâmül ettiği gösteren delillerdendir.

- Sayrafi'de *bâ'* çanakları, *ayn* başları, iki kollu *kâf*'lar, *nûn* kâsesi, *mim* ve *lâm-elif* ideal ölçüsünde ya da ona çok yakın yapılmıştır.
- Sonda birleşik *dal* harfinin çanak kısmı Yâkût'ta bazen düz, bazen müdevver görünümündedir. Abdullah Sayrafi'de ise harfin yapımında kalem hareketi daha yumuşaktır. *Dal* çanağının çok kıvrak yapıldığı örnekler mevcuttur.
- *Râ'* ve *vav* harfinin formları, Sayrafi'nin eserinde daha tutarlı yapıdadır ve harf uzantıları daha âhenklidir. Fakat *vav* başı ve gövdesinde kalem kalınlığı uyumu henüz istenilen güzellikte değildir. Mürsel *vav*'lar Abdullah Sayrafi'ye atfedilen eserde daha net bir keskinlikle biter. *Vav* uzantılarında Yâkût'ta görülen ani kıvrım hareketi, Sayrafi'de yerini kalem seyrinde zarif incelmeye bırakmıştır. Bununla birlikte TSMK E.H./49 envanter numaralı eserde, *vav* uzantıları bazen ani kıvrımla bitirilmiştir.
- Sayrafi'de *sin* dişleri arasında kalan kâseler sığdır.
- *Boru kâf*'ın gövdesi her iki hattatta da düzümsü hareketle yapılmıştır. Harfin klasik ölçüsünde gövde, hafif eğri hareketle yapılacaktır.
- Sayrafi'de üçgene benzer tabanı olan “varrâkiyye” formundaki *lâm-elif* de kapalı döngü alanı daha dardır. Dolayısıyla harfin kolları ile tabanı Yâkût üslûbuna göre uyumlu görünümündedir.
- Abdullah Sayrafi'de, *hâ'* harfinin ortada kullanılan mukavver şeklinde, harfin alt ve üst kısmı geniş ve basık yapıldığı için harf ideal ölçüden uzaklaşmıştır.
- *Lafza-i celâl* Abdullah Sayrafi'de daha tutarlı şekilde yapılmıştır. Yâkût'un *lâm* harflerinin yüksekliğini bazen sol-alta doğru azaltarak yapması,

Sayrafî’de kâide haline gelmiştir. Ayrıca Abdullah Sayrafî’de *lâm*’a takılan *hâ*’ harfinde dönüş hareketi daha keskindir.

4.5.3. Ketebe Kaydı

Muhakkak hatlı Kur’ân yazmalarında imza cümleleri;

- “Ketebehû Abdullah Sayrafî”

Nesih hatlı Mushaflarda imza cümleleri;

- “Temmet’il-Mushafü kelimüllâhi el-meliki’l-vedûdi’l-alâ yedî ez‘afü ibadillahi Abdullah Sayrafî”
- “Ketebehû Abdullah Sayrafî”
- “Ketebehâ ekallü halkıllâhi el-ganî ibnû Mahmûd Abdullah Sayrafî”

Sayrafî’ye atfedilen eserlerin tarihi, sadece yıl veya tam tarih şeklinde verilmiştir. Hamdele ve salvele ifadeleri ise sadece TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserin ketebesinde vardır.

TSMK E.H./49 numaralı eserin tezhibi Kara Memî’ye, sûre başlıkları ve metin ilaveleri Ahmet Karahisarî’nin (öl. 964/1556) mânevi oğlu Hasan Çelebi’ye (öl.1002/1594’ten sonra) atfedilmektedir. Ketebe kaydı da muhtemelen bu iki sanatkârın eseridir.⁵⁰⁶ Ketebenin Kur’ân metninden ayrı üslûpla yazılması bu görüşü desteklemektedir. Bu durumda eserin Abdullah Sayrafî’ye aidiyeti sorgulanmalıdır. Ama Sayrafî’ye aidiyeti tespit edilen Mushafa sonradan ketebe yazılma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

⁵⁰⁶ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 650.

TİEM/487 envanter numaralı eserin ketebe kaydı yoktur. Eser, Mushafın sonundaki bir notla Abdullah Sayrafi'ye atfedilmiştir. H 707 tarihli TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserin üslûbu, yazıldığı tarihten sonraki yılları işaret etmektedir ve üslûp, eserin Hintli bir hattat tarafından yazılma ihtimalini düşündürmektedir.⁵⁰⁷ TİEM/178 numaralı eserin ferâğ kaydında yazı üslûbu ve kullanılan mürekkep Kur'ân metninden farklıdır. Bu da ketebein sonradan eklenme ihtimalini akla getirmektedir. Belli ki, Abdullah Sayrafi'ye ait olduğu düşünülen esere ketebe yazılmıştır. Sotheby's (Lot 67)⁵⁰⁸ ve AQR/279 envanter numaralı eserlerin incelediğimiz referans sayfaları arasında ketebe kaydı yoktur. Eserler, eser tanıtım bilgileri esas alınarak çalışmamıza dâhil edilmiştir.

4.5.4. Satır Nizamı

Abdullah Sayrafi'ye atfedilen muhakkak hatlı eser 5, nesih hatlı eserler 10 ve 15, münâvebeli eser ise 9 satır şeklinde düzenlenmiştir. Muhakkak hatlı eserde harflerin arasındaki mesafe dengeli değildir. Bazı satırların sonunda harflerin sol-üste yükselerek dizilimi Yâkût üslûbunun etkisidir. Nesih hatlı Mushaflarda harflerin satıra dizilimi muntazamdır. Harflerin diğer harflerle uyumu güzeldir ve harfler çoğunlukla satır kürsüsüne oturmuştur. TSMK E.H./49 envanter numaralı eserde harf dizilimi diğer eserlere göre daha serbesttir. TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserde ise harflerin sık ve sola meyilli dizildiği görülmektedir.

4.5.5. Harekeler, Mühmel Harfler ve Tezyinî İşaretler

Abdullah Sayrafi'nin muhakkak hatlı Kur'ân yazmasında harekeler harflere yakın konulmuştur. Ayrıca harekeler, okumayı kolaylaştıracak şekilde, estetik kaygı

⁵⁰⁷ Azzouna, *Aux Origines Du Classicisme*, 648.

⁵⁰⁸ "Art of the Islamic World Lot 67",

güdülmeden yerleştirilmiştir. *Üstün* ve *esre*'lerin açısı uyumludur, *ötre*'ler ise zarif yapıdadır. *Cezm*, müdevver şekildedir. *Şedde*'nin yönünde ve yapısında birlik yoktur. Mühmel harflerin çoğunda henüz harf kâidesi oturmamıştır. *Sâd* mühmeli ise klasik ölçüsündedir. *Kâf* mühmelinin genişlik ölçüsü azaltıldığı için harf, yanlardan basık görünümündedir. Tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil* kullanılmıştır. *Tirfil* bazen klasik şeklinde yapılmıştır. *Mimli tirfil*'de, *mim* harfinin dikine uzantılı gonca şeklinin kullanımı teâmül dışı bir uygulamadır.

Nesih hatlı Mushaflarda harekeler yazı ile kaynaşmıştır. Fakat bütün harekelerin kâidelerinin oturduğunu söylemek zordur. Nesih hatlı Mushafların genelinde *üstün* ve *esre*'lerin açısı uyumludur. *Ötre*'lerin baş ve uzantı kısmı arasında her zaman âhenk yoktur. *Cezm* harekesinin hem müdevver hem ağzı açık şekli kullanılmıştır. Ağzı açık *cezm* işaretinin ölçüsünde kat'iyet yoktur. *Şedde*'lerin irtifâsı Yâkût üslûbuna göre azdır ve *şedde*, klasik ölçüsüne yakındır. Mühmel harf ve tezyin işaretleri nesih hatlı eserlerden sadece TİEM/487 envanter numaralı Mushafta kullanılmıştır. Muhakkak ve nesih hatlı eserlerde med harflerinin üzerine *cezm* konulmuştur.

4.6. ESÂTİZE-İ SEB‘A’DA ÜSLÛP MUKAYESESİ

Bu başlık altında esâtize-i seb‘a’da Kur’ân yazmalarında kullanılan hat çeşitlerine göre kitâbetin gelişim seyri tablolarında verilen örnekler üzerinden ayrıca değerlendirilmiştir.

4.6.1. Muhakkak Hat Mukayesesi

Tablo 39: Esâtize-i Seb‘a’dan Muhakkak Hat Örnekleri

Eser Bilgisi

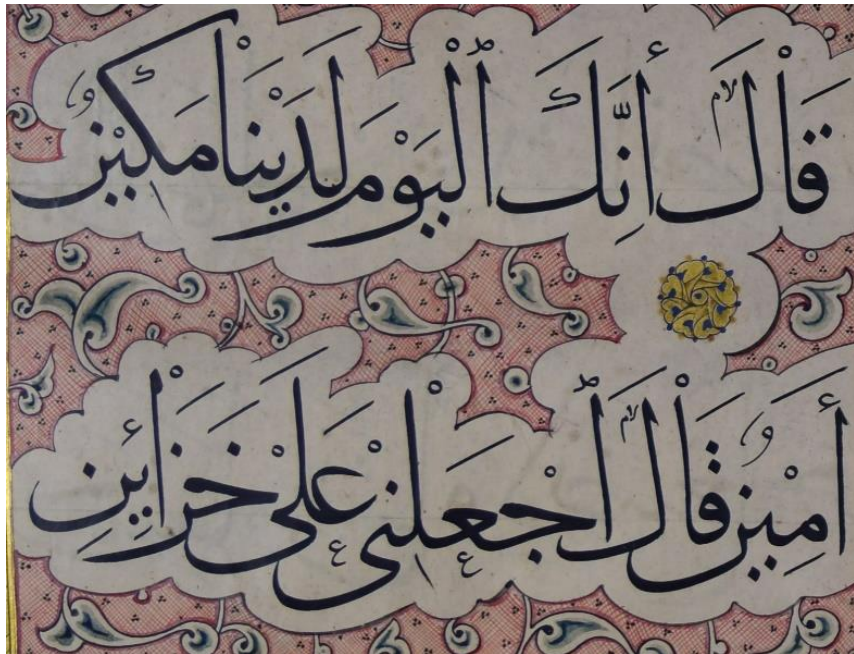
Kitâbet Örneği

Yâkût el-
Musta‘simî
Halilî/Qur29
681/1282-3

1b

Ahmed b. es-
Sühreverdî
TSMK
E.H./ 249
707/1307-8

Mübârekşah
b. Abdullah
b. Kutb
Dâru'l-
Kütübi'l-
Mısıryye/60
720-
730/1320-
1330⁵⁰⁹

Bakara Sûresinin İlk Âyetleri

Abdullah
Sayrafî
CBL/1468
728/1327-8

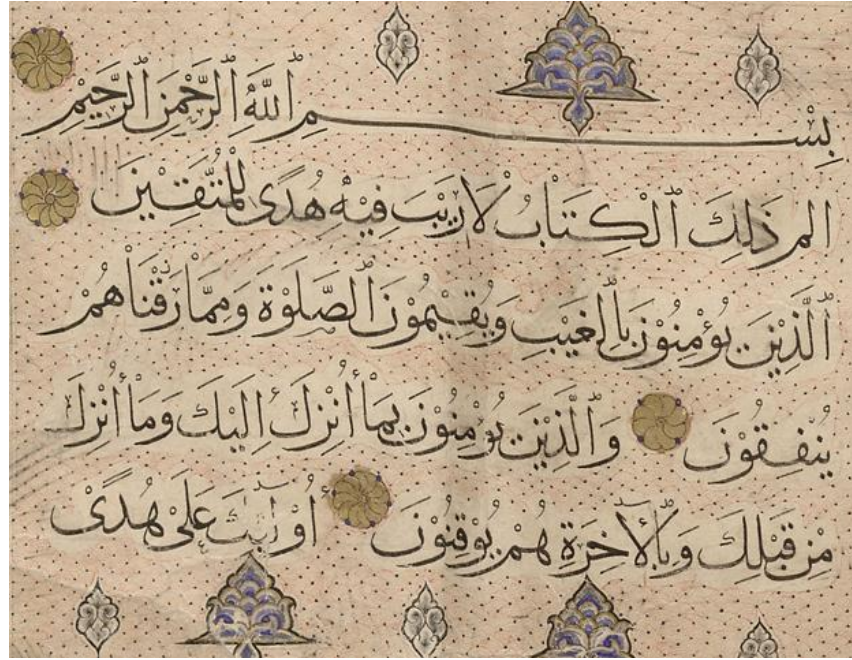
⁵⁰⁹ Emin, “Muhakkak Hattının Doğuşu ve Gelişmesi”, 24-25.

Abdullah el-
Kâmilî
TİEM/452
741/1340-1

2a

Mübârekşah
es-Suyûfî
TSMK
Yeniler/365
744/1343-44

2a

Eserlerin kitâbetine bakıldığında Yâkût'tan sonra muhakkak hatta reform niteliğinde bir değişimin olmadığı görülmektedir. Ahmed b. es-Sühreverdî, bazı harflerin ölçülerini ve yapıları değiştirmiştir. Fakat bu değişimle Sühreverdî, Yâkût'un harf

yapılarını her zaman daha estetik forma girdirmemiştir. Sühreverdî'nin üslûbunda kâselerde sülûs izleri gitmiştir. Bazı harflerin yapısı da klasik şeklinden uzaklaşmıştır. Ayrıca Yâkût'un kitâbetinde harf bağlantıları daha gizli ve estetiktir. Yâkût'ta yatay harflerden dik harflere geçiş bazen sert yapılmıştır. Sühreverdî'de ise bazı harflerin dikey kısmı ile yatay parçasının birleşiminde bu sertlik görülmektedir.

Mübârekşah b. Kutb, Yâkut'a göre harfleri satıra daha sık yerleştirmiştir ve üslûbunda seyyâliyet ve esneklik vardır. Kıvrımların zarif görünümü yazıyı daha hareketli göstermiştir. Yâkut'un muhakkak hattında kalem hareketleri, Mübârekşah b. Kutb'a göre daha sert ve toktur. Kutb'un yazısı, Sühreverdî'ye göre de daha topludur. Dik harflerin sola meyil derecesi, Yâkut ve Sühreverdî'nin üslûbuna göre fazladır. Kutb'da harf bağlantıları yumuşaktır. *Râ'*, *mim* ve *vav* harflerinin uzantısı daha kısadır. Mübârekşah'ın zülfeleri çoğunlukla keskin ve zariftir. *Fâ*, *kaf* ve *vav* gözü, Sühreverdî'nin üslûbuna göre dardır.⁵¹⁰ Kutb'da kâselerin yapısı ve genişliği Yâkut üslûbuna daha uygundur.

Abdullah Sayrafî'ye atfedilen eserde bütün harflerin yapısı muhakkak hatla uyumlu değildir. Bu uyumsuzluğun nedeni kalem hareketlerinin yumuşaklığı ve eserin genelinde kâselerin bazen dar ve müdevvver yapılmasıdır.

Abdullah el-Kâmilî ve Mübârekşah b. es-Suyûfî, harfleri satıra daha muntazam ve orantılı yerleştirmiştir. Kâmilî'de kalem hareketleri net ve serttir. Dik harflerin düz ve dik yapılması, mürsel harflerin keskin nihâyetlenmesi, düzümsü hareketlerin belirginliği, kitâbette kâidelerin oturmuşluğu ve disiplinli görünüm, el-Kâmilî'nin yazısının belirgin

⁵¹⁰ Mansour, *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy*, 118-122

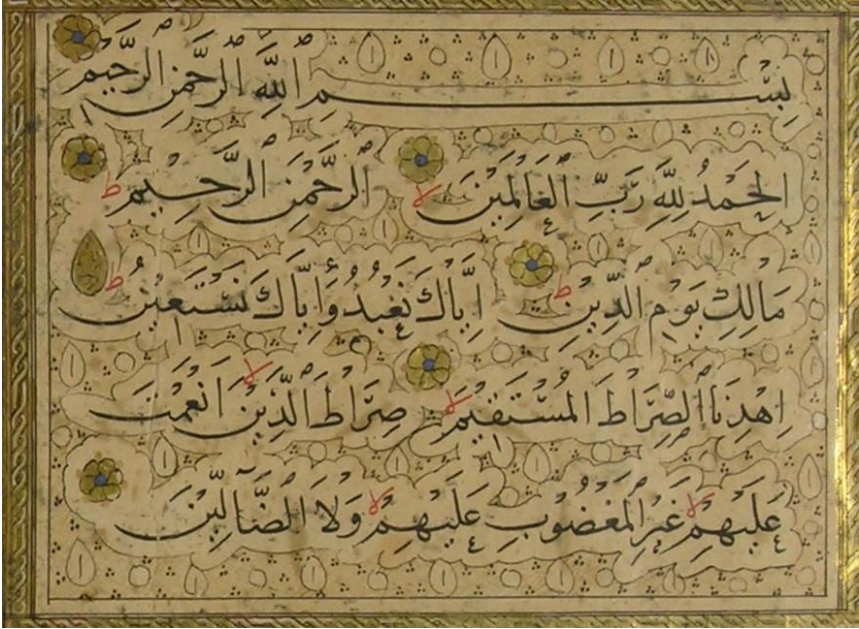
vasıflarıdır.⁵¹¹ Suyûfî, çanak ve kâseleri daha müdevver yapmış ve mürsel harflerin uzantılarına çok hafif kavis vermiştir. Ayrıca dik harflerde kalem hareketlerini yumuşatarak kitâbetin görünümünü daha esnek hâle getirmiştir.

Muhakkak hatlı bu eserler, esâtize-i seb‘a’da estetik arayışın devamlılığını gösteren önemli belgelerdir. Ayrıca verilen örnekler, muhakkak hattın kâidelerinin esâtize-i seb‘a’da oturduğunu göstermektedir. Harflerin ayıklanma ve satır istifinin tekâmül süreci ise yedi üstâdın halefleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamız kapsamında esâtize-i seb‘a’dan sadece Yâkût’a ait reyhânî hatlı Kur’ân yazması vardır. Bu nedenle esâtize-i seb‘a’nın muhakkak hattı mukayese edildikten sonra nesih hattının mukayesesine geçilmiştir.

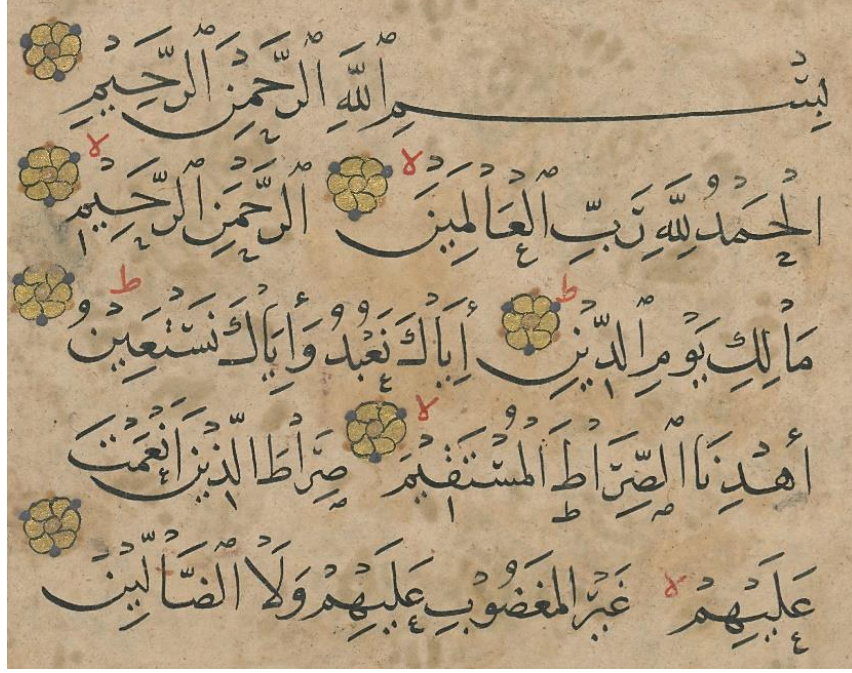
4.6.2. Nesih Hat Mukayesesi

Tablo 40: Esâtize-i Seb‘a’dan Nesih Hat Örnekleri

Eser Bilgisi	Kitâbet Örneği
Yâkût el-Musta’sımî TSMK E.H./61 696/1296-7	
	Fâtiha sûresi/2b

⁵¹¹ Kâmilî’nin kalem hareketlerinin netliğini gösteren istifli yazısından bir örnek Ek 10’da verilmiştir.

Ahmed es-
Sühreverdî
TİEM/486
718/1318-9

Fâtiha sūresi/2b

Abdullah
Sayrafi
TİEM/178
(Tarihsiz)

Fâtiha sūresi/1b

Yâkût el-Musta'sımî ile belli kâidelere oturan nesih hattı, öğrencilerinin ve takipçilerinin elinde daha estetik forma kavuşmuştur. Yâkût'ta zarif ama donuk duran nesih yazı, Sühreverdî ve Sayrafi'de hareketli ve esnek görünümündedir. Harf bünyelerindeki kısmi değişiklik, harfleri klasik ölçüye yaklaştırmıştır. Fakat Sayrafi'nin kitâbetinde, bazı harflerde kıvrım hareketi haddinden fazladır. Sühreverdî, harfleri satıra

hafif sola meyilli dizmiştir ama bu dizilim, bütün satırlarda istikrarlı şekilde uygulanmamıştır. Sayrafi ise Yâkût gibi harfleri satıra daha düz ve dik yerleştirmiştir. Ayrıca Sayrafi, dik harfler arasında tenâsübü sağlamış ve kâseleri nesih hat karakterine uygun yapmıştır. Sayrafi’de harflerin çoğu ideal ölçüsüne çok yakın görünümündedir.

Bu mukayese bağlamında diyebiliriz ki, Yâkût’tan sonra nesih yazıda belirgin bir tekâmül olmuştur. Harflerin yapısı güzelleşmiş ve bir çoğu klasik ölçüsüne kavuşmuştur. Kalem hareketlerinin akıcı ve esnek olması da sayfa görünümüne canlılık katmıştır.

4.7. YÂKÛT MEKTEBİNİN OSMANLI HAT EKOLÜNE ETKİSİ

Abbâsî Devleti’nin yıkılmasıyla İslâm dünyasının kültür ve sanat başkenti olan ve Yâkût el-Musta’sımî’nin de sanatını icra ettiği Bağdat, zamanla merkezi konum olma özelliğini kaybetmiştir. Doğuda Semerkant, Herat ve Tebriz, batıda Kahire yeni gözde şehirlerdir. Özellikle Timurlular döneminde Herat’ta Yâkût’un öğrencileri ve takipçileri onun üslûbunu yaymışlar ve sonrasında İran ve çevresindeki hattatlar, Yâkût ekolünü takip etmişlerdir.⁵¹²

16. yy.da yazının yeni merkezi Osmanlı Devleti’nin baş şehri İstanbul olmuştur. Şeyh Hamdullah Osmanlı dönemi Türk hattatlarının babası olarak kabul edilmektedir. Onun sanat hayatının bir kısmı Amasya, bir kısmı da İstanbul’da geçmiştir. Şeyh Amasya’da çoğunlukla Yâkût üslûbuyla eser vermiştir. İstanbul’da ise “Şeyh Hamdullah Ekolü” adını verilen üslûbunu oluşturmuştur. Osmanlı mektebinin oluşmasında hat sanatına ilgisi olan Sultan II. Bayezid’in etkisi büyüktür. O, hocası Şeyh’e hazineden Yâkût’a ait eserleri vererek incelemesini ve yeni bir üslûp ortaya koymasını istemiştir. Bunun üzerine verilen yazıları tetkik ve muhakeme eden Şeyh Hamdullah, 13. yy.ın ikinci

⁵¹² Muhittin Serin, *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*, 1:187.

yarısından itibaren Yâkût'un koymuş olduğu kâidelerin bir kısmını değiştirmiştir. Şeyh, Yâkût ekolüne getirdiği estetik anlayış ve yenilikler ile kendi üslûbunu oluşturmuştur. Yazıya yeni ölçüler getirmiştir. Yâkût'un yazısındaki sertliği yumuşatarak aklâm-ı sitte'ye canlılık kazandırmıştır. Böylelikle yeni bir yazı mizacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca *cezm*'in sülûste yuvarlak şeklini, nesih yazıda ağzı açık formunu kullanarak harekelerde de uyumu artırmıştır.⁵¹³

Şeyh Hamdullah'ın aklâm-ı sitte'de Türk üslûbunu oluşturmasına, sadece II. Beyazîd'in Şeyh'i teşvikini konu alan tarihsel anlatı üzerinden bakmak doğru değildir. 16. yy.a kadar gelen hüsn-i hat birikimi, dönemin şartları ve Şeyh Hamdullah'ın estetik kavrayış ve yeteneği, yeni üslûbun oluşması için zemin hazırlamıştır.

Şeyh Hamdullah'tan sonra Kanûni Sultan Süleyman döneminde Yâkût mektebine dönüş görülmüştür. Ahmet Karahisârî, Yâkût tarzını takip eden Esadullahi Kirmânî'nin öğrencisidir. Böylece o, Osmanlı döneminde Yâkût ekolünün en önemli mümessili olmuştur.⁵¹⁴ Karahisârî, celî ve müsenna hatta Fâtih döneminde yaşayan Yahyâ Sûfî ve Ali b. Yahyâ Sûfî'nin yazılarını örnek almıştır ve Yâkût usulünü yeniden yorumlamıştır. Harf ve kelimeleri hem istif hem oran bakımından daha âhenkli hâle getirmiştir. O, maharetini sergilediği celî sülûs, muhakkak yazı, müsennâ ve müselsel kompozisyonlarla pek çok sanatkârı da etkilemiştir. Öyle ki devrinde “şemsü'l-hat “ ve “Yâkût-i Rûm” diye

⁵¹³ Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi* (İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2012), 38-39; Muhittin Serin, “Hamdullah Efendi, Şeyh ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.15 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 451.

⁵¹⁴ Süleyman Berk, *Devlet-i Âliyye'den Günümüze Hat Sanatı: Tarihçe, Malzeme ve Örnekler*, 22-23.

anılmıştır. Üslûbu, Karahisârî üslûbu olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca o, zer ve siyah mürekkebi birlikte kullanarak yazıya farklı bir estetik kazandırmıştır.⁵¹⁵

4.8. ESÂTİZE-İ SEB'A'DAN OSMANLI MEKTEBİNE MUSHAF KİTÂBETİ

Hüsn-i hat sanatının Hicaz, Kûfe, Basra, Şam ve Bağdat'ta ilk tekâmülünden sonra İslâm dünyasının doğusundaki sanatçılar, Gazneliler (963-1186) ve Büyük Selçuklular döneminde (1040-1308) kendilerini, Kur'ân'ı en güzel sûrette yazmaya vesile olan hüsn-i hat sanatına adanmışlardır. 7/13. yy.da yakın doğuda, Moğol istîlâlarına rağmen Kur'ân'ın titizlikle yazılması ve tezyin edilmesi devam etmiştir. 7/13. ve 8/14. yüzyıllarda İlhanlılar (1256-1353), Timurlular (1370-1507) ve Celâyirliler döneminde (1340-1431) hat sanatı, hükümdarlar, vezirler ve şehzadeler tarafından çok beğenilmiş ve hattatlar himâye ve teşvik edilerek, çok güzel Kur'ân'ların yazılması sağlanmıştır. İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun 703-716/1304-1318 yılları arasında hâmililiğini yaptığı otuz ciltlik Kur'ân, bu nüshalara örnektir. 8/14. yy.larda İran, Timurlular hâkimiyetine girmiştir. İran ve çevresinde hem Timurlular hem Safevîler döneminde (1501-1736) Yâkût ve öğrencilerine atfedilen çok sayıda Mushaf yazılmıştır. Timurlular döneminde, İbrâhim Sultan (öl. 838/1435) ve vezir Baysungur Mirza (öl. 837/1433) gibi lider kişilerin de hattat olması, Mushaf yazımına teşviki artırmıştır. Baysungur, kütüphanesinde hattat, müzehhip, cilt ve oyma ustalarından oluşan 40 kişiyi görevlendirmiştir ve bu kişilerin eliyle başta Kur'ân olmak üzere pek çok eser üretilmiştir. Büyük boyutlu Kur'ân'lara en güzel örnekler de Timurlular döneminde yazılmıştır. Bu dönemde Kur'ân istinsahında sülûs hat tercih edilmiştir. Ketebe kayıtlarında ise tevkî' ve rikâ' kullanılmıştır. Ayrıca

⁵¹⁵ Muhittin Serin, "Karahisârî, Ahmet Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.24 (İstanbul, TDV Yay., 2001), 421-422.

bu yüzyıllarda mimarî eserlerin kitâbetinde de Yâkût usulü esas alınmıştır. Meşhed Gevherşâd Camii'nde 9/15. yy.ın ilk yarısına ait Baysungur ketebeli, Yâkût usûlü ile yazılan celi sülûs hat tasarımları bu döneme ait önemli anıtlardandır.⁵¹⁶

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde muhafaza edilen İlhanlılar Dönemi'nde yazılan 539, 540, 541 numaralı Mushaflar, Timurlular Dönemi'nde yazılan 566 numaralı cüz, Safevîler Dönemi'ne ait, H 734 tarihli el-Hac Devletşâh eş-Şîrâzi'nin yazdığı 73 numaralı Kur'ân ile H 983 tarihli Ahmed el-Halîlî et-Tebrîzî'ya ait 211 numaralı Mushaf, Yâkût sonrası ve Osmanlı üslûbu öncesi, yazının Osmanlı coğrafyası dışında geldiği seviyeyi göstermek adına bize bilgi veren önemli eserlerdir.⁵¹⁷

Bağdat'tan sonra ikinci önemli hüsn-i hat merkezi Kâhire'dir. Kâhire'de önce İbnü'l-Bevvâb'ın usulü benimsenmiştir. Daha sonra Yâkût ekolüne göre eser verilmiştir. Mısır'da hat sanatı, Tolunoğulları döneminde (868-905) çok gelişmiş, Fâtımîler (909-1171) ve Eyyûbîler döneminde de (1171-1462) yazının tekâmülü devam etmiştir. Özellikle Memlûkler dönemi (1250-1517) çok fazla Kur'ân'ın yazıldığı verimli bir dönemdir. Memlûkler daha yumuşak ve yuvarlak kalem hareketlerinin hâkim olduğu sülûs, tevkî' ve rikâ' ile düz kalem hareketlerininin ağırlıkta olduğu muhakkak, reyhânî, mesâhif ve nesih kullanarak, yazı gruplandırmasını 5 ya da 7 çeşit şeklinde yapmıştır. Mushaf kitabetinden de İlhanlılar ve Memlûkler, muhakkak, reyhânî ve nesih hattı tercih etmiştir. Memlûkler döneminin en güzel Kur'ân'ları, Sultan Şaban'ın (1363-1376) hüküm sürdüğü yıllar arasında üretilmiştir. İran ve Anadolu'da da bu Kur'ân'larla yarışacak güzellikte nüshalar yazılmıştır. 9/15. yy.larda ise hüsn-i hat açısından

⁵¹⁶ Çetin, "Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", 39.

⁵¹⁷ Berk, "Kur'ân-ı Kerîm Nüshalarının Hat ve Hattatları", 70-72.

mükemmel, tezyinî açıdan daha düşük seviyede Kur'ân'lar üretilmiştir.⁵¹⁸ Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde yer alan, imlasıyla dikkat çeken muhakkak hatlı 445 numaralı Mushaf, Memlûk Dönemi Kur'ân'larına güzel bir örnektir.⁵¹⁹

İran ve Osmanlı hattatları yazı gruplandırmasını Yâkût'un aklâm-ı sitte sınıflandırmasını göre yapmıştır. Yani sülûs-nesih, muhakkak-reyhânî ve tevki'-rikâ' şeklindedir.⁵²⁰ Osmanlı hattatları, Mushaf yazımında, aklâm-ı sitte'de Türk ekolünün doğumuna kadar 8/14. yy.ın hat geleneklerini takip etmiştir. 16. yy.da Şeyh Hamdullah'la Mushaf yazımında bir takım değişiklikler olmuştur. Muhakkak, reyhânî, nesih ve sülûs hatların metin yazımında karışık kullanımı ile münâvebeli yazım terkedilmiştir. Sadece Osmalıda değil İslâm dünyasının genelinde Mushaf yazımında nesih hat kullanılmaya başlanmıştır. Çoğunlukla sülûs ve nesih yazısının ön plana çıkarıldığı Şeyh Hamdullah mektebinde zamanla reyhânî ve tevki' kullanımı bırakılmış, muhakkak hat besmele kitâbetinde, rikâ' yazı ise icâzetnamelerde ve ketebe kayıtlarında kullanılmıştır.⁵²¹

Şeyh Hamdullah'ın üslûbu zamanla geliştirilmiş ve nesih yazı klasik ölçüsüne yine Osmanlı hattatlarının elinde ulaşmıştır. Günümüzde Mushaf yazımında en çok tercih edilen yazı, yine nesih yazıdır.

⁵¹⁸ James, *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library: A facsimile Exhibition*, 39,58,68, Çetin, “Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”, 40; James, *The Master Scribe: Qur'ans of the 10th to 14th Centuries AD (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art)*, 15; Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 113.

⁵¹⁹ Berk, “Kur'ân-ı Kerîm Nüshalarının Hat ve Hattatları”, 72.

⁵²⁰ Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, 113.

⁵²¹ Serin, “Hamdullah Efendi, Şeyh”, 451-452.

SONUÇ

Kıbletü'l-küttâb lakabıyla ma'ruf Yâkût el-Musta'sımî, hüsni hatta yaptığı ıslahatla Mushaf kitâbeti tarihinin şüphesiz en önemli temsilcilerindendir. Onunla birlikte esâtize-i seb'a olarak adlandırılan öğrencileri ve takipçileri, yazdıkları Kur'ân'larla hem yaşadıkları dönemde hem sonraki asırlarda hayranlık uyandırmış ve haleflerine rehberlik etmişlerdir.

Yâkût el-Musta'sımî'nin şöhretinden kaynaklı hem hayatı hem eserleri ile ilgili pek çok ihtilaf bulunmaktadır. İhtilaflardan ilki ırkı, doğum ve vefat tarihi ile alakalıdır. Farsça kaynaklarda Habeşli olma ihtimalinden de bahsedilen Yâkût, genel kanaate göre Amasyalı bir Türktür. Çünkü Rûmî olduğuna dair rivâyetleri de Anadolu'ya hamletmek gerekir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 7. yy.ın ilk çeyreği olarak kabul edilmektedir. Vefat tarihi için de H 698 yılı makbul olan görüştür. Küçük yaşta esirler arasından satın alınarak Bağdat'a getirilen Yâkût, Abbâsî halîfesi Müsta'sım-Billâh'ın himayesinde büyümüştür. Yâkût'un hat eğitimi aldığı hocaların kimliği hakkında da ihtilaflar mevcuttur. el-Urmevî ve Abdullah b. Habîb genel olarak isimleri zikredilen iki hocasıdır. Yâkût'la ilgili ihtilafların en önemlisi ve çalışmamızla ilgili olanı, ona atfedilen Mushafların ve diğer Kur'ân yazmalarının sayısı ve Yâkût'a aidiyetleridir. Yâkût 1001 Mushafla en çok Kur'ân yazan hattatların başına adını yazdırmış olsa da, bu rakamın kesretten kinâye olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Yâkût, bazı öğrencilerine kendi adına ketebe yazma yetkisi vermiştir. Fakat Yâkût'un yazısına rağbetin fazla olmasından kaynaklı bu izin zamanla öğrencisi olmayan kişiler tarafından sû-i istimal edilmiştir. Öyle ki, yazıldığı dönem itibarıyla sanat değeri hâiz olmayan pek çok eserin ketebesinde onun adına rastlamak mümkündür.

Yâkût el-Musta'sımî'nin talebesi kabul edilen ve Yâkût üslûbunu benimseyip sonraki nesillere aktaran, esâtid-i sitte olarak zikredilen isimlerin hayatları ve eserleri hakkında da ihtilaflar mevcuttur. Esâtid-i sitte'nin isimlerinin farklılık arz etmesi bu

ihtilafların ilkidir. Farsça kaynakların genelinde Yusuf Meşhedî ve Seyyid Haydar Kündenüvîs esâtîd-i sitte'den kabul edilir. Fakat bu bilgiyi destekleyecek veriler yeterli değildir. Ayrıca Ahmed b. es-Sühreverdî ve Abdullah Sayrafi'ye dair kanaat ise Yâkût'tan bizzat ders almadıkları, ondan feyz alan takipçileri oldukları şeklindedir. Bu veriler ve 7 üstâdın adının geçtiği albümler, esâtîze-i seb'a geleneğinin Yâkût'tan hemen sonra değil de, aklâm-ı sitte'yle özdeşleştirilerek Timurlular döneminde ortaya çıktığını göstermektedir. Çalışmamızda esâtîd-i sitte'nin isimleri Yâkût ekolünün en iyi mümessilleri olmaları hasebiyle Nihat M. Çetin'in İslâm Ansiklopedisi "Yâkût el-Musta'sımî" maddesindeki yaptığı tasnife göre verilmiştir. Bu isimler Ahmed b.es-Sühreverdî, Mübârekşah b. Kutb, Mübârekşah es-Suyûfî, Nasrullah et-Tabîb, Ergûn b. Abdullah el-Kâmilî ve Abdullah Sayrafi'dir. Yâkût'un eserleri gibi altı üstâda atfedilen Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarının tamamının orijinal olduğunu söylemek zordur.

Çalışmamızda, ana problemimiz olan "esâtîze-i seb'a"nın hat sanatı tarihindeki yeri ve yazının gelişim seyrine katkısı ile yazı çeşitlerine göre üslûbu, Mushaf kitâbeti üzerinden değerlendirilmiş midir?" sorusunun cevabı aranmıştır. Daha önce teferruatlı bir değerlendirmenin olmaması sebebiyle esâtîze-i seb'a'ya ait Kur'ân yazmaları tasnif ve tahlil edilerek, elde ettiğimiz veriler detaylı şekilde sunulmuştur.

Tezimizde esâtîze-i seb'a'dan 5 üstâda ait 87 eser incelenmiştir. Mübârekşah b. Kutb'a ait bir eserden ise örnek bir sayfa tetkik edilmiştir. Literatürde Nasrullah Mütetabbib'e ait Mushaf ve diğer Kur'ân yazmaların varlığından bahsedilse de, onların muhafaza edildiği yer hakkında bilgi verilmemiştir. 87 eserin 65'i Türkiye müze ve kütüphanelerinden, 22'si ise yurt dışında yer alan çeşitli müze, kütüphane, sanat evi ve müzayede evinden temin edilmiştir.

Çalışmamıza dâhil olan Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarının 63'ü Yâkût el-Mustasımî'ye atfedilen eserlerdir. Bu el yazmalarının 42'si Mushaf, 13'ü cüz, 6 tanesi

En'âm-ı Şerîf'tir ve 3'ü Kur'ân'dan sûreler içermektedir. Mushafların 15'i reyhânî, 20'si nesih, 2'si muhakkak (muhakkak-ı hafî) hatla, 5'i de birden fazla hat çeşidiyle münâvebeli yazılmıştır. Yâkût'a atfedilen cüzlerin, 10'u muhakkak, 2'si nesih hatla ve 1'i birden fazla hat karakteri ile münâvebeli yazılmıştır. Kur'ân'dan sûreler içeren 3 eser ise muhakkak hatlıdır. En'âm-ı Şerîf'lerin 2'si muhakkak, 1'i nesih, 1'i reyhânî hatla ve 2'si münâvebeli olarak farklı yazı karakteri ile yazılmıştır.

Muhakkak hat sadece ayrı cüzler şeklinde yazılan Kur'ân setinin bölümlerinde ya da farklı hat çeşidiyle münâvebeli yazılan eserlerde kullanılmıştır. Bu hat çeşidi, Mushaf yazımında kullanıldığında hafîf muhakkak şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Tek ciltten oluşan Mushafların yazımında iri muhakkak hattın tercih edilmeme sebebi, muhtemelen eserin varak sayısının fazlalığından kaynaklı taşımaya ve okumaya elverişli olmamasıdır.

Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen eserleri hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirip, hat çeşidine göre Yâkût'un üslûbunu belirlerken karşılaştığımız en büyük problem muhakkak ki eserlerin orijinallik tespiti olmuştur. Disiplinler arası işbirliği gerektiren bu ayırımın sadece hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesinde dahi pek çok ihtilafın varlığı, bu işin zorluğunu göz önüne sermektedir.

İncelediğimiz eserlerinin bir kısmında ketebe kaydı yoktur. Bu eserler sadece sonradan eklenen bir notla Yâkût'a atfedilmiştir. Bir kısmında ise ketebe kaydının sonradan eklendiği tespit edilmiştir. Bu durum eserin Yâkût'a aidiyetini şüpheli duruma düşürse de, Yâkût'un yazmış olduğu ve sonradan tespit edilen eserlere ketebe kaydının eklenme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bazı eserlerde Kur'ân metni ile ketebe kaydının üslûbunda farklılık olmamasına rağmen kitâbetin üslûbu, eserin yazıldığı tarihle uyumsuz görünümündedir.

Yâkût'a atfedilen eserlerin 46'sında ketebe kaydı bulunmaktadır. 8 eser sadece içindeki notlarla Yâkût'la ilişkilendirilmiştir. 2 eserin notu, Reîsü'l-Hattâtın Kamil Akdik tarafından yazılmıştır. 7 eser ise muhafaza edildikleri yerlerin envanter bilgilerine göre çalışmamıza dâhil edilmiştir. TSMK E.H./236 envanter numaralı eser, set şeklinde olduğu düşünülen Kur'ân'ın bir cüzüdür. Bu nedenle bu cüz, diğer cüzlere kompozisyon ve üslûp benzerliğinden dolayı Yâkût'a atfedilmiştir. İ.Ü NEKAY/6668 envanter numaralı eserin envanter kaydında ise Mushafın Yâkût tarzına yakın olduğu belirtilmiştir.

41 eserin yazıldığı tarih ferâğ kaydında mevcuttur. 22 eserin ise istinsah tarihi belli değildir. Tarih kaydında rakamlar genellikle yazı ile verilmiştir. Sadece 2 eserde bu kayıt rakamlardır.

Orijinal olma ihtimali yüksek reyhânî ve nesih hatlı eserlerde ketebe kaydı ve tarihin veriliş şekli benzerdir. Ketebesinin olmadığı, sadece bazı notlarla Yâkût'a atfedilen eserler ile yazıldığı tarih belli olmayan ve ketebe metninin farklı şekilde kompozisyonlandığı Mushaf ve diğer Kur'ân yazmalarının orjinallik ihtimallerinin düşük olduğu görülmüştür.

Yâkût'a aidiyeti kuvvetle muhtemel reyhânî ve nesih hatlı Mushaflarda, ketebe dışında, tezyinî unsurların ve sayfa kompozisyonunun da benzer olduğu tespit edilmiştir. Muhakkak hatlı eserlerden Halilî (Khalîlî)/Qur29 envanter numaralı yazma, orijinal tezhibini koruyan tek eserdir. TSMK E.H./226, E.H./227 ve CBL/1452 envanter numaralı eserlerin üslûbu ise bu eserle birlik içindedir. Eserlerin ketebe kaydı muhtemelen sonradan eklenmiştir. Ama cüzler, aynı Kur'ân setinin parçası olduğu için ketebe kayıtları günümüze intikal etmeyen bir cüzde ya da 30. cüzün sonunda olabilir. Dolayısıyla Yâkût'un muhakkak hat üslûbu belirlenirken bu eserler dikkate alınmıştır.

TSMK E.H./228, 236 ve 237 envanter numaralı eserlerin kitâbeti, Yâkût'a atfedilen diğer eserlere göre çok ibtidâî görünümündedir, ketebe kayıtları yoktur ve sadece içindeki notlarla Yâkût'la ilişkilendirilmişlerdir. 682/1283 tarihli CBL/1471 envanter numaralı eserin kitâbeti, aynı yıllarda yazılan eserlere göre ibtidâî görünümündedir. Dolayısıyla bu Kur'ân yazmaları, orijinallğine şüpheyile yaklaşıması gereken eserlerdir. 681/1282 tarihli TSMK Revan/68 envanter numaralı eser, aynı yıllarda yazılan eserlerden, 667/1268 tarihli TSMK E.H./224 envanter numaralı eser de kendinden önce ve sonra yazılan eserlerden üslûp olarak farklıdır. Orijinal olduğu düşünölen Kur'ân yazmalarından 41 yıl önce yazılan, 640/1242 tarihli TSMK E.H./225 envanter numaralı eser ise çok yönlü incelenmeye tabi tutulmalıdır. Eserin üslûbu, orijinal olma ihtimali olan eserlerle benzerlik gösterse de, bazı harflerin mütekâmil görünümü düşündürücüdür. TSMK Bağdat Kitaplığı/35 envanter numaralı eserin kitâbeti ise Yâkut'a atfedilen eserlerin hiçbirine üslûp olarak benzememektedir.

Yâkût el-Musta'sımî'ye atfedilen reyhânî hatlı eserlerden 685/1286 tarihli TİEM/507, 688/1289 tarihli BnF/Arabe 6716 ve 693/1293 tarihli TİEM/505 envanter numaralı eserlerin kompozisyonları ve üslûpları benzerdir. Tezyinî unsurlarda da benzerliğin oluşu, bu eserlerin orijinal olma ihtimallerini kuvvetlendirmektedir. Referans sayfası üzerinden değeriendirilen 686/1287 tarihli AQR/120 envanter numaralı eserin üslûbu da bu eserlerle birlik içindedir. Ama AQR/120 ve TİEM/507 numaralı eserlerin kitâbeti, diğer eserlere göre daha akışkan olduğundan orijinal eserleri taklîden yazılma ihtimalleri üzerinde durulmalıdır. Yâkût'un reyhânî hat üslûbuna dair değeriendirmemiz, Mushaflarda üslûp ve tertîb birliğı olmasından dolayı bu eserler üzerinden yapılmıştır.

676/1277 tarihli İ.Ü. AY/6674 envanter numaralı eserin kitâbeti, yazıldığı tarihe göre mütekâmil görünümündedir ve harf karakterleri klasik ölçüye yakın yapılmıştır. Bu nedenle eserin orijinallğine şüpheyile yaklaşımalıdır. 670/1271 tarihli Süleymaniye Ktp.

Hoca Mustafa Paşa/1 ve Mevlana Müzesi/16 envanter numaralı eserlerin üslûbu, orijinal olma ihtimali olan eserlere göre ibtidâî görünümündedir. TSMK E.H./77 envanter numaralı eserde ketebe kaydının olduğu sayfanın sonradan eklenmesi ve ketebede üslûbun ana metinden ayrılması, eserin orijinalliğine gölge düşürmektedir. Ama eser, bazı harflerin ıslah edildiği Yâkût üslûbunun iyi bir taklidi görünümündedir. TSMK E.H./76 envanter numaralı eserle E.H./77 envanter numaralı eser arasında üslûp birliği vardır. E.H./79 envanter numaralı eser ile Sotheby's (Lot 19) ve (48) numaralı eserlerin üslûbu da diğer eserlerden farklıdır. Dolayısıyla bu eserlerin orijinalliğine tereddütlü yaklaşılmalıdır ve bu Mushaflar çok yönlü incelenmelidir. Sotheby's (Lot 33) numaralı eserin üslûbu ise Yâkût sonrasını işaret etmektedir.

Yâkût el-Musta'simî'ye atfedilen nesih hatlı eserlerden 693/1293 tarihli TSMK E.H./74, 694/1294 tarihli Süleymaniye Ktp. Nur-u Osmaniye/22, 696/1296 tarihli TSMK E.H./61 envanter numaralı eserlerin üslûbu, kompozisyonu, tezhibi ve ketebe kayıtları benzemektedir. Bu Mushaflar orijinal olma ihtimalleri yüksek eserler kategorisinde değerlendirilmiştir. 696/1296 tarihli Mevlana Müzesi/15 envanter numaralı eser ise bu eserlere üslûp olarak benzemektedir. Fakat bazı harflerde görülen farklılık nedeniyle çok yönlü incelenmelidir. Yâkût'un her ne kadar günde iki cüz yazdığı rivayet edilse de, vefatından 2 yıl önce, sadece çalışmamız dâhilindeki eserlerden nesih hatlı 2 Mushaf yazması şaşırtıcıdır. Ama ömrünü Kur'ân hizmetine adayan Yâkût'un, yaşlılıktan kaynaklı istinsahta zorlanacağı ihtimali, ispatı mümkün olmayan bir durumdur.

İ.Ü. AY/4 envanter numaralı eserin tarih kaydı 216/831 ve TIEM/328 envanter numaralı eserin ise 615/1218'dir. Her iki tarih de Yâkût'tan öncesini işaret etmektedir. Bu durumda eserlerin Yâkût'a ait olma ihtimalleri yoktur. Yine TSMK E.H./127 envanter numaralı eser 715/1315 yılı ile Yâkût sonrasını işaret etmektedir. Ayrıca eserlerin üslûbu,

Yâkût'a ait olma ihtimali yüksek eserlerin üslûbuna benzememektedir. Bu eserin de Yâkût'a aidiyetine şüpheyile yaklaşılmalıdır.

665/1266-7 tarihli E.H./78 ve TSMK E.H./73 envanter numaralı eserlerin ketebe sayfası sonradan eklenmiştir. Bu nedenle eserler Yâkût'la ilişkilendirilirken ihtiyatlı olunmalıdır.

CBL/1500, BnF/6082 ve Sotheby's (Lot 19) ve TSMK Revan/57 envanter numaralı eserlerin üslûbu, diğer eserlerden farklıdır. 690/1291 tarihli TSMK Revan/58, TSMK Koğuşlar/1 ve İ.Ü. NEKAY/6680 envanter numaralı eserler aynı tarihte yazılmış olmalarına rağmen birbirlerinden farklı üslûba sahiptir. Yine TİEM/28 ve Beyazıt Ktp./28-8057-6668 envanter numaralı eserler, Yâkût'a ait olma ihtimali yüksek eserlerden üslûp olarak ayrılmaktadır. Dolayısıyla eserlerin orijinalliğine ihtiyatla yaklaşılmalıdır

645/1247 tarihli TSMK E.H./75, E.H./282, 658/1259 tarihli TSMK Hırka-i Saadet/6 ve 688/1289 tarihli Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5 envanter numaralı eserlerin üslûbu, Yâkût sonrasını işaret etmektedir. Chartreuse Müzesi/ET.551 envanter numaralı eserin ketebes, üslûp ve mürekkep farklılığından dolayı sonradan eklenmiş görünümündedir. Ayrıca eserin kitâbeti, Yâkût'a aidiyeti kuvvetle muhtemel eserlerden mütekâmilidir. İ.Ü AY/6734 envanter numaralı eserin ise hem kompozisyon şekli hem üslûbu Yâkût'tan sonra yazılma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. 660/1261 tarihli Beinecke Kütüphanesi/430 envanter numaralı eserin üslûbu, yazıldığı tarihe göre mütekâmil görünümündedir ve eserde kullanılan kâğıdın özelliği Yâkût devrinden sonrasını işaret etmektedir. Dolayısıyla bu eserler Yâkût'a atfedilirken tereddütle yaklaşılmalıdır. Ayrıca TSMK E.H./80 ve Abdullah Sayrafi'ye atfedilen TİEM/487 envanter numaralı eserlerde üslûp birliği olması, E.H./80 numaralı eserin Yâkût'a ait olmadığını göstermektedir.

Reisü'l-Hattâtin Kamil Akdik'in yazdığı bir notla Yâkût'la ilişkilendirilen TSMK Yeniler/96 ve Süleymaniye Ktp. Nuri Arlesez/86 envanter numaralı Kur'ân yazmalarının kitâbeti, Yâkût'un vefatına yakın yazdığı eserlerin kitâbetinden daha mütakâmil görünümündedir. Dolayısıyla bu iki eser çok yönlü incelenmesi gereken Kur'ân yazmalarındandır.

Yâkût el-Musta'simî'ye atfedilen eserlerde görülen ihtilaflar, esâtize-i seb'a'dan diğer hattatların eserlerinde de mevcuttur. Esâtid-i sitte'nin eserlerinden kitâbette üslûp birliği olan Mushaf ve diğer Kur'ân yazmaları olduğu gibi birbirinden çok farklı üslûpla yazılıp, aynı hattata atfedilen eserler de mevcuttur.

Esâtid-i sitte'den Ahmet b. es-Sühreverdî'nin 8 eseri çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bu eserlerin 2'si Mushaf, 4'ü cüz ve 2'si Kur'ân'dan bölümleri içermektedir. Mushafın biri nesih, diğeri sülûs ve nesih hatla münâvebeli yazılmıştır. Cüzler ve Kur'ân'dan bölümleri içeren eserler ise muhakkak hatlıdır.

Eserlerin 4'ünde ketebe kaydı vardır. Ketebesi olmayan eserler ise diğer eserlerle aynı Kur'ân setinin parçası olduğu için Sühreverdî'ye atfedilmiştir. Eserlerin 5'inin yazıldığı tarih bellidir.

Ahmed b. es-Sühreverdî'ye atfedilen muhakkak hatlı eserlerden 702/1302 tarihli TSMK E.H./250 envanter numaralı eserle, TSMK E.H./247,249 ve Metropolitan Sanat Müzesi/55.44 envanter numaralı eserler, isimsiz Bağdat Kur'ânı olarak bilinen setin parçaları olabilir. Bu tezin doğrulanabilmesi, Metropolitan/55.44 envanter numaralı eserin tamamının detaylı incelenmesine bağlıdır. TIEM/538 ve TSMK E.H./243 envanter numaralı eserler ise Olcaytu Kur'ân'ı olarak adlandırılan setin bölümleridir. Sühreverdî'ye atfedilen Olcaytu Kur'ân'ında kitâbetin, diğer muhakkak hatlı cüzlere göre ibtidâi olması şaşırtıcıdır.

Sühreverdî'ye ait nesih hatlı eserlerden TİEM/486 envanter numaralı eserin orijinalliğine şüphe düşüren her hangi bir durum yoktur. Ahmed b. es-Sühreverdî'nin nesih hat üslûbu, mukayese edebileceğimiz başka bir nesih hatlı Mushaf olmadığından bu eser üzerinden tespit edilmiştir. CBL/1467 envanter numaralı eserin çekim kalitesi değerlendirmeye müsait değildir. Fakat literatürde yazı kalitesinin Sühreverdî'ye göre düşük olduğu belirtilmiştir.

Çalışmamız kapsamında Mübârekşah es-Suyûfî'ye ait muhakkak hatlı tek Mushaf vardır. Dolayısıyla Suyûfî'nin muhakkak hat üslûbu bu eser üzerinden belirlenmiştir. Fakat eser, 744/1343 tarihlidir. Literatürde Suyûfî'nin vefat yılı 735/1334 olarak verilmiştir. Bu nedenle eserin disiplinler arası yaklaşımla incelenmesi gerekir.

Tezimizde Ergun b. Abdullah el-Kâmilî'ye atfedilen 8 eser incelenmiştir. Bu eserlerin 4'ü Mushaf, 2'si En'âm-ı Şerîf, ve 2 tanesi de Kur'ân'dan bölümler içermektedir. Mushafların tamamı muhakkak hatlıdır. En'âm-ı Şerîfler'in biri sülûs, diğeri muhakkak ve hafif muhakkak hatla münâvebeli yazılmıştır. Kur'ân'dan bölümleri içeren iki eserden biri ise muhakkak hatla, diğeri muhakkak ve hafif muhakkak hatla münâvebeli yazılmıştır. Eserlerin 6'sında ketebe kaydı vardır ve 5'inin yazıldığı tarih bellidir.

Ergun b. Abdullah'a atfedilen muhakkak hatlı eserlerden 720/1320 tarihli TİEM/202, 738/1337 tarihli Beyazıt Ktp./8056 ve 741/1341 tarihli TİEM/452 ile tarihsiz TSMK E.H./151 envanter numaralı eserlerde üslûp benzerliği vardır. Bu eserlerin orijinalliğine gölge düşürecek herhangi bir ihtilaf yoktur.

CBL/1494 ve TSMK Revan/69 envanter numaralı eserler, Ergun b. Abdullah'ın diğer eserlerinden üslûp olarak ayrılmaktadır ve eserlerde yazı kalitesi düşüktür. Ayrıca TSMK Revan/69 envanter numaralı eserin ketebesi sonradan eklenmiştir. Dolayısıyla bu

eserler el-Kâmilî'yle ilişkilendirilirken tereddütle yaklaşılmalıdır. Sülûs hatlı TSMK E.H./222 envanter numaralı eserin üslûbu ise Osmanlı dönemini işaret etmektedir.

Esâtize-i seb'a'dan Abdullah Sayrafi'ye atfedilen 7 eser çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bu eserlerden 5'i Mushaf, 1'i cüz ve 1'i de En'âm-ı Şerîf'tir. Mushafların 4'ü nesih hatlıdır. Cüz, muhakkak hatla, 1 Mushaf ve En'âm- ı Şerîf ise muhakkak ve nesih hatla münâvebeli şekilde yazılmıştır. Ketebe kaydı 4 eserde mevcuttur. 1 eser Abdullah Sayrafi'ye sadece bir notla atfedilmiştir. 2 eserin ise ketebe kayıtlarına ulaşamamıştır. 5 eserin yazıldığı tarih bellidir. 2 eserde ise tarih kaydı yoktur.

Abdullah Sayrafi'ye ait nesih hatlı eserlerden 717/1317 tarihli Sotheby's (Lot 67), 744/1343 tarihli TİEM/178 ve 707/1307 tarihli TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserler arasında üslûp birliği yoktur. 707/1307 tarihli TSMK Yeniler /842 envanter numaralı eser, 744/1343 tarihli TİEM/178 envanter numaralı eserden 37 yıl önce yazılmasına rağmen daha mütekâmil bir kitâbete sahiptir. Ayrıca TSMK Yeniler/842 envanter numaralı eserin ketebesi sonradan eklenmiştir. Yâkût'a atfedilen TSMK E.H./80 envanter numaralı eserle, Sayrafi'ye atfedilen TİEM/487 envanter numaralı eser aynı hattat elinden çıkmıştır. TİEM/487 envanter numaralı eser bir notla Sayrafi'ye atfedilmiştir. Bu eserin üslûbu, AQR/279 envanter numaralı eseri andırmaktadır. Fakat AQR/279 envanter numaralı eser, Sayrafi'ye aidiyetine şüpheyile baktığımız bir eserdir. Dolayısıyla bu iki eserin kitâbet dışındaki unsurları ayrıca değerlendirilmelidir.

Yâkût el-Musta'sımî, kalem ağzını daha eğimli keserek ve harf bünyelerini yeniden ele alarak aklâm-ı sitte'yi ıslah etmiş ve zarif hâle getirmiştir. Bu nedenle 7/13. yy.dan itibaren Mushaf kitâbetinde onun üslûbu tercih edilmiştir. Yâkût'un muhakkak harf yapıları ideal ölçüsünde ya da ona çok yakındır. Ama tutarlılığı her zaman sağlayamamıştır. Kalem ağzı eğiminden kaynaklı dik harfler daha incelmış, yatay harfler genişlemiştir. Böylelikle Yâkût, zıtlık etkisiyle kitâbete canlılık katmıştır. Yâkût, mürsel

harflerin uzantılarını kısaltmış, kâselerin musattah ve mukavver oranını netleştirmiştir. Ama çanak ve kâselerde nadiren sülüs izleri görülmektedir. *Kâf-ı seyfi*'lerde bazen kolun yerine mühmel *kâf* koymuştur. Yâkût'ta kalem hareketleri çok net ve sağlamdır. Üslûbunda yaratıcı denemelerin varlığı, arayışın devamlılığını göstermektedir. Yâkût'tan sonra muhakkak hattın klasik ölçüsüne ulaşması için çok az estetik dokunuşa ihtiyaç duyulmuştur.

Ahmed b. es-Sühreverdî'de muhakkak harflerin bünyelerinde Yâkût'a göre bazı farklılıklar vardır. Bu farklılık, harfi bazen klasik ölçüden uzaklaştırmıştır. Sühreverdî, kâselerin genişliğini artırmış ve kâselerde sülüs izlenimini tamamen kaybetmiştir. Ayrıca mürsel harflerin uzantılarında eğimi artırarak, satır altında yatay görünümü belirginleştirmiştir. İki kollu *kâf*'lardaki sertliği gidermiş, *boru kâf*'ları genişletmiştir. İki kollu *kâf*'larda üst kol yerine mühmel *kâf* konulması Yâkût üslûbunda da görülmektedir. Bazı harflerin bağlantı yerleri henüz hem Yâkût'ta hem Sühreverdî'de gizli değildir. Sühreverdî'nin muhakkak hattında bazı abartılı hareketlerden kaynaklı, Yâkût'un yazımındaki tokluk yoktur. Mübârekşah b. Kutb'un muhakkak üslûbunda ise kalem hareketleri çok esnek ve akıcıdır. Harf kıvrımları zariftir ve sayfa görünümü âhenklidir. Sayrafi'ye atfedilen muhakkak hatlı eserde de kâselerin ve çanakların darlığı ve esnekliği, harfleri muhakkak karakterden uzaklaştırmıştır. Sayrafi'ye atfedilen eserde el hareketleri, Yâkût ve Sühreverdî kadar net ve emin değildir.

Suyûfî ve Abdullah Ergun'a atfedilen muhakkak hatlı eserlerde ise harfler kâhır ekseriyetle klasik ölçüsündedir. Abdullah Ergun, harf yapıları ve ölçüsünde tutarlılığı sağlamış, mürsel harflerin uzantılarını satır altında daha ritimli hâle getirmiştir. Kâselerde az da olsa görülen müdevver duruşu gidererek, muhakkak harf yapılarında kat'iyeti sağlamıştır. Kâmilî'nin kitâbeti ise sert, disiplinli ve nettir. Suyûfî'de kâseler daha

müdevver şekle dönmüş, dik harflere hafif esneklik verilmiştir. Satır istifi ve harflerin satıra dizilimi, Kâmilî ve Suyûfî’de diğer hattatlara göre daha müttekâmdir.

Yâkût, İbnü’l-Bevvâb’ın reyhânî hat kâidelerini yumuşatmıştır ve harfleri ayıklayarak onları rafine hâle getirmiştir. Gövde ve tabanlardaki düzümsü duruşa esneklik vermiş, kâselerin ve keşîdelerin derinliklerini yeniden hesaplamıştır. Mürsel harflerin uzantılarını belirgin ve ani kıvrımla bitirmiştir. *Dal*, *râ*’ ve *vav* gibi kendisinden sonraki harfe birleşmeyen harfleri bazen birleştirmiştir. Harfleri ve kelimeleri satıra daha dengeli yerleştirmiş, satır aralarını açmış ve sayfa kompozisyonu güzelleştirmiştir.

Yâkût’un nesih yazısının ise sülûs yazıdan etkilendiği düşünülmektedir. Harflerin yapısı yumuşaktır ama satıra dik yerleştirilmiştir. *Elif*’lerin başlangıcı ile sonu arasında incelik farkı yok denecek kadar azdır. Harflerin bağlantılarında üst çıkıntılar bazen klasik ölçüye göre uzundur. Kitâbetin okunaklı ama donuk bir görünümü vardır. Kâselerin yapısı her zaman istikrarlı değildir. Kâseler bazen nesih formda, bazen daha müdevver görünümündedir. Yâkût’un reyhânî hat karakterinde görülen harf birleşimlerindeki farklılık nesih yazıda da mevcuttur. *Vav* ve *râ*’ uzantıları bazen ani kıvrımla nihâyetlenmiştir. *Tâ*’ harfinin sağındaki dik harfle birleşimi ve *sâd* başları Yâkût’tan sonra klasik hüviyetine kavuşacaktır.

Sühreverdî, Yâkut’un nesihindeki donukluğu gidermiş, yazıya daha canlı bir görünüm kazandırmıştır. Sühreverdî’de harflerin satır kürsüsüne oturuşu ve satır istifi daha güzeldir. O, *elif*’leri incelterek nihâyetlendirmiş, Yâkût’un harf şekillerinden daha esnek olanı tercih etmiştir. Sayrafi de ise sayfa görünümü güzelleşmiş, harfler satıra daha dengeli yerleşmiştir. Ayrıca Sayrafi’nin nesih yazısında dik harfler arasında tenâsüp sağlanmış, *lafza-i celal* istikrarlı görünüme kavuşmuş, *vav* uzantıları kalemin seyrinde incelerken bitirilmiştir. Dolayısıyla Sayrafi’nin nesih yazısı klasik ölçüye yakındır. Ama

bazı harf kıvrımlarının haddinden esnek yapılması, yazıdaki sevimliliği zarâfetin önüne geçirmiştir.

Satır nizamının sağlanması, harf bünyelerinde kalem kalınlığı uyumunun ve bazı harflerin yapısının klasik şeklini alması Yâkût ve öğrencilerinden sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Yâkût, muhakkak hatta tezyin işaretlerinden *tirfil* ve *mimli tirfil*'i kullanmıştır. Reyhânî ve nesih hattında ise *turnak* ve *hilâl* görülmektedir. Yâkût, Kur'ân kitâbetinde kullandığı bütün yazı çeşitlerinde med işaretlerinin üzerine *cezm* koymuştur. Öğrencileri de bu usûlü devam ettirmiştir. Esâtize-i seb'a'da mühmel harflerde tutarlılık henüz sağlanamamıştır. Harekeleme ise çoğunlukla kitâbetle uyumlu güzelliğindedir.

Yâkût el-Musta'sımî'ye ait olduğu düşünülen Mushaflar çoğunlukla küçük boyutludur. Yani orta, 1/8 Bağdadî boyutundadır. Sühreverdî'ye ait muhakkak hatlı eserler çok büyük, yarım Bağdadî ölçüsündedir. Suyûfî'nin ve Ergun b. Abdullah'ın eserleri orta, 1/8 Bağdadî'den biraz daha geniştir. Sayrafi ise geniş ve orta büyüklükte kâğıtları tercih etmiştir. Eserler, muhakkak hatlı cüzlerden oluşan Kur'ân setleri dışında tek cilttir. Esâtize-i seb'a çoğunlukla Kur'ân kitâbetinde siyah mürekkep ve krem ya da nohudî renk âharlı kâğıtlar kullanmıştır. Renkli mürekkep, sûre başlarında ve harekelemede görülmektedir. Secâvend işaretlerinde ise genellikle kırmızı renk tercih edilmiştir. Yâkût'un eserlerinden orijinal olma ihtimali yüksek Mushaflarda, metin alanı cedvelle sınırlandırılmamıştır. Muhakkak hatlı eserlerinde ise cedveller sonradan eklenmiştir. Sühreverdî ve Suyûfî'nin eserlerinde de metin alanı cedvelle çevrelenmemiştir. Abdullah Ergun ve Sayrafi'de ise Kur'ân metni hem serbest hem de sınırlandırılmış alan içinde görülmektedir. Cedvellerin sonradan eklenme ihtimali yüksektir.

10. yy.dan sonra Kur'ân kitâbetinde kullanımı azalan kûfî yazı, Yâkût'un eserlerinde çoğunlukla sûre başlıklarında ve serlevhada görülmektedir. Aklâm-ı sitte'den

tevkî‘ hat ise bazen sûre başlıklarında, ferâğ ve temellük kayıtlarında, vakfiyelerde, klasikleşmiş dua ve zikir ifadelerinde karşımıza çıkar. Ketebe kayıtlarında nadiren rikâ‘ yazı kullanılmıştır. Sülüs hat ise genellikle sûre başlıklarında ya da münâvebeli yazımlarda tercih edilmiştir. Kur’ân metninde sülüs hat nadiren kullanılmıştır. Çalışmamız kapsamında Abdullah Ergun el-Kâmilî’ye atfedilen sülüs hatlı bir tane Kur’ân yazmasının olması da bu tespiti doğrulamaktadır. Fakat bu Kur’ân yazması da orijinalliğine tereddütle yaklaşılacak bir eserdir. Osmanlı hat mektebinin kurulmasıyla artık Mushaf yazımında tercih edilen yazı nesih olmuştur.

Açıkça görülüyor ki, Yâkût üslûbu öğrencileri ve takipçileri tarafından İslâm ülkelerine yayılmıştır. Şeyh Hamdullah’ın aklâm-ı sitte’yi Türk sanat zevkine göre yeniden ele almasına kadar hattatlar Yâkût ekolüne göre yazmıştır. Şeyh Hamdullah, sanatının ilk yıllarında Yâkût’u takip etmiştir. Amasya’dan İstanbul’a gelmesinden sonra ise hüsn-i hatta Türk üslûbunu ortaya koymuştur. Ahmet Karahisârî ise hayatının sonuna kadar Yâkût ekolüne tâbi olarak “Yâkût-u Rûm” lakabıyla anılmıştır. Bu durum Şeyh Hamdullah’ın üslûbunun İslâm dünyasında benimsenmesine kadar bir hattatın başarısının Yâkût’a benzetilerek vurgulandığını göstermektedir. Çünkü Yâkût, yazıya kendisinden önce görülmemiş bir letâfet katmıştır.

Esâtize-i seb‘a’nın yazı üslûplarına dair giriş mahiyetinde, ilk olan bu çalışmamızın cilt, tezhip, kâğıt, mürekkep ve diğer başka hususların göz önünde bulundurularak bir ekip tarafından projelendirilmesi, Yâkût döneminde kullanılan ve günümüzde unutulmaya yüz tutan yazı çeşitlerinin Mushaf kitâbetinde kullanımının yeniden canlandırılması ve Yâkût sonrasından günümüze kadar Mushaf yazan hattatların üslûplarının, Kur’ân kitâbetleri üzerinden tespit ve tetkik edilmesi temennimizdir.

LUGATÇE

Âhar: Hat, tezhip ve minyatür sanatında kullanılan kâğıda sürülen nişastalı yumurta.

Aklam-ı Sitte: İslâm hat sanatında “şış kalem” diye de adlandırılan altı yazı çeşididir. Bunlar tevkî‘ve rikâ‘, muhakkak ve reyhânî, sülüs ve nesih hatlarıdır.

Aşır gülü: Kur’ân’da on âyetten oluşan aşır yerlerini göstermek için sayfa kenarlarına yapılmış, üsluplaştırılmış gül biçimli tezyinî unsurdur.

Ayn-ı Betra’: Kuyruğu kesik, hemze şekline benzeyen ayn.

Ayn-ı Sâdî: Ters sâd harfine benzeyen ayn şekli.

Ayn-ı Nâ‘î: At nalına benzeyen ayn şekli.

Bağdadî Ölçü: Kalkaşendî tarafından 14. ve 15. yy.da el yazmalarında kullanılan kâğıtlara ölçülerine göre verilen isim. Kâğıt boyutu; 70x100 Bağdadî, 50x70 yarım Bağdadî, 35x50 çeyrek Bağdadî, 25x35 1/8 Bağdadî’dir.

Beynessutur: Satır aralığı.

Cedvel: Yazma kitaplar, murakka‘lar ve hat levhalarında metin kısmını çevrelemek ve farklı süsleme alanlarını belirlemek üzere çizilen çizgilere denir.

Cüz gülü: Kur’ân’ın yirmi sayfadan oluşan, otuz bölümden her birinin başındaki üsluplaştırılmış gül biçimli tezyinî unsur.

Çârkûşe: Adımı köşebentlerden alan, kadife veya desenli kumaşlarla kaplanmış ve kenarları, köşelerde üçgen köşebentler yapacak şekilde deri ile çevrilmiş cilt.

Ferâğ Kaydı: Ferâğ “vazgeçme, bırakıp terketme” demektir. Ferâğ kaydı, müntensihler tarafından yazma eserlerin sonuna konulan, metnin istinsahının bittiğini gösteren kayıt anlamındadır. Ketebe kaydı, istinsah kaydı gibi farklı adlarla da anılır.

Fem-i Esed: Aslan çenesine veya açılmış aslan ağzına benzeyen ayn harfi şekli.

Gülçe: Gülü andıran, kenarlardan merkeze doğru çarkıfelek oluşturan motif.

Hamse gülü: Kur’ân’da beş âyetten oluşan hamse yerlerini göstermek için sayfa kenarlarına yapılmış, üsluplaştırılmış gül biçimli tezyinî unsur.

Hareke: Arap alfabesiyle yazılmış metinlerde, üstüne ve altına konulduğu ünsüzlere ünlü özelliği katarak, okunmasını sağlayan işaret.

Hatâyî: Tezhip sanatında ve diğer süsleme sanatlarında kullanılan ana motiflerden biridir.

Hizb: Kuran’ı Kerîm’in beş sayfalık bölümü.

Mühmel Harfler: Arap alfabesinde noktasız harfler.

İbtidâî: İlk derecede, ilkel, zaman bakımından en eski olan.

İcâzet: Arapçada ruhsat anlamındadır. İslâmî eğitim ve öğretimde, bir ilim dalında, sanat ve meslekte yeterliliği, mesleğini icra edebilecek yetkiye sahip olduğunu gösteren izin ve onayı ifade eden terim.

İstif: Hat sanatında harf ve kelimelerin üst üste getirilerek âhenkli bir şekilde yerleştirilmesi ve en güzel terkip haline getirilmesi.

Hatt-ı Mensûb: Harflerin müfred ve bitişik hallerdeki şekillerini belli kurallara bağlayan, nispetli ve ölçülü yazıya “el-hattü’l-mensûb (nisbetli yazı)” denir.

Halkâr: Tezhip sanatında sadece altınla yapılan süslemedir.

Kâf-ı Mücellesî: Kâf harfinin içine konulan küçük şekli.

Kâf-ı Seyfî: Kılıca benzeyen kâf.

Ketebe: El yazması eserlerde hattatın yazdığı yazının altına koyduğu imza.

Kitâbe: Genellikle dinî, sivil ve askerî binaların belli yerlerine mermer, taş, ahşap, çini, maden gibi maddeler üzerine oymak veya kabartmak suretiyle işlenmiş yazı.

Kûfî: Düz ve köşeli çizgilerle yazılan, "mensûbî" adı da verilen yazı. Önceleri sikke, kitâbe ve Kur'ân-ı Kerîm yazımında kullanılan, nesih yazı ile birlikte işlerliğini kaybeden kûfî yazı, daha sonra sadece kitâbelerde ve mimaride kullanılmıştır.

Koltuk: Metinlerin her iki tarafında yer alan, tezyinli ve satırları düzenleyici küçük dikdörtgen alanlardır.

Köşebent: Köşe formunda düzenlenen tezyinî unsurdur.

Lafza-i Celâl: Allah lafzı.

Lâke cilt: Adını "lak" (vernîk) kelimesinden alan, mukavva, deri ve tahta üzerine uygulanan ve rugânî veya edirnekârî de denilen, üzerine vernîk sürülerek hazırlanan cilt.

Lâm-elif el-Muhakkaka: Tabanında ters fâ şeklinde açık döngü hareketi olan lâm-elif.

Lâm-elif el-Muhaffefe: Elif'i lâm ayağına bitiştirerek yapılan, sağındaki harfe birleşen lâm-elif.

Lâm-elif el-Varrâkiyye: Üçgene benzer tabanı olan lâm-elif.

Levzî: Badem şeklinde olan.

Mahtûfe: Kuyruğu koparılmış.

Maklûbe: Ters çevrilmiş.

Maktûfe: Kuyruğu az koparılmış.

Ma‘kûd: Düğümlenmiş.

Mebsûta: Açılmış, yayılmış.

Med işareti: Harfin üzerine konan uzatma işareti.

Meftûle: Bükülmüş, eğrilmiş.

Meftûha-i mürsele: Gözü açık, kuyruğu uzatılmış.

Merdûfe: Arkaya oturtulmuş.

Meşk: Klasik Türk-İslâm sanatlarında bir hocanın öğrenciye taklit ederek öğrenmesi için verdiği ders ve örnekler. Meşk etmek ise öğretmek ve öğrenmek için yapılan derstir.

Mevkûfe: Kuyruğu kesik

Mikleb: Eski kitapların, bilhassa Kur’ân-ı Kerîm ciltlerinin sol kapağının kenarında bulunan ve okunan yerin kaybolmadan bulunmasını sağlayan ve eseri koruyan küçük kapak.

Mu‘arrat: Kolları atılmış.

Muhakkak: “Muntazam, tahkik olunmuş, ispatlanmış” anlamındadır. Aklâm-ı sitteden, sülûs kalemi kalınlığında, harf çanaklarının düzümsü ve geniş, dönüşlerin köşeli, derinliğin az olduğu istiftten uzak yazı.

Muharref: Eğri

Mukavver: Çukurlukları derin olan harfler veya kavisli parça.

Musattah: Düz, yassı hâle getirilmiş.

Müdevver: Harfin yuvarlak ya da yuvarlağımsı olması ya da bu şekilde olan parçası.

Mülemmâ şemse: Motiflerin ve zeminlerinin altınlandığı şemse şekli.

Mülevven şemse: Ciltecilik sanatında şemse, köşebent ve diğer süslemelerin kapakta kullanılan esas deriden başka renk deri ile kaplanması.

Mürsel: Harflerin uzantılarının kıvrılmayıp, düz şekilde salıverilmesi.

Nesih: Aklâm-ı sitteden olup, sülüs hattına tâbi olan, ama onun üçte ikisini nesh ederek daha düz ve dik yazılan, sülüsün üçte biri hacmindeki yazı.

Palmet: Yelpaze şeklinde birbirinden ayrı duran yapraklardan oluşan motif.

Râ-i Mudğame: Sâd harfinin ters şeklini andıran, se şeklinde kıvrımlı ra’.

Râ-i Mürsel: Sonu kıvrılmadan salıverilen râ’ çeşidi.

Reyhânî: Aklâm-ı sitte’de muhakkak kurallarına bağlı olup, daha ince yazılan metin yazısı şeklidir. 16. yy. kadar muhakkak ve reyhânî hat Kur’ân kitâbetinde kullanılmıştır.

Rik’a: Osmanlı döneminde icat edilen, divanîdeki harf şekillerinin sadeleştirilmesi ve kavis meyillerinin azaltılması ile meydana gelen, günlük hayatta sıkça kullanılan, hızlı ve kolay yazılan hat çeşididir.

Rikâ’: Sözlükte “küçük sayfa ve mektup” anlamına gelen Rikâ’, tevki’nin kurallarına bağlı olup, daha küçük yazılan yazı çeşididir. Sülüs-nesih icâzetnamelerde kullanıldığı için hatt-ı icâze de denilen rikâ’, vakıf işlerinde ve özellikle Kur’ân’ın sonunda ketebe kayıtlarında istimal edilmektedir.

Sadr: Gövdenin bir bölümü olup, sola veya aşağı bakan taraftaki hafif çıkık parçası.

Salbek: Eski ciltlerde şemsenin alt ve üst uçlarında yer alan süslü uzantı.

Sertâb: Klâsik ciltlerde cildin tamamlayıcısı olarak yapılan, mikleple alt kapak arasındaki parça.

Serlevha: Yazma eserlerde zahriyeden sonra tezyinin yoğun olduğu, metnin başlangıcı olan sayfadır.

Sülüs: Lügatta üçte bir demektir. Harflerin her birinin üçte iki kısmında düzlüğün, üçte bir kısmında yuvarlaklığın hâkim olduğu, muhakkak yazıya göre daha yumuşak, yuvarlak ve dolgun görünümdeki yazıdır. Sülüs yazının kullanım yerleri; kitap unvanları, kıt'alar ve levhalardır.

Şemse: Oval veya daire şeklinde, güneşe benzetilen tezyinî unsur.

Tahdîb: Kamburlaştırma, kubbelendirme.

Takvîs: Kavislendirme, yay şekli verme.

Tâli': Yükselen.

Tenâsüp: Uyuma, yakışma.

Terkip: Birleştirme, hüsn-i hat sanatında harflerin birleşmesi ile oluşan kelimeler için kullanılır.

Tevkî': Sözlükte "alâmet, nişan, tuğra, padişah tuğrasını taşıyan ferman" anlamına gelen yazı, sülüsün kurallarına bağlı olup, onun biraz küçük boyda ve özensiz yazılan şeklidir. Bu yazı çeşidinde birleşmeyen harfler birbirine bağlanmaktadır. Tevkî' hat genellikle saltanat belgelerinde kullanılmaktadır.

Tezhip: Sözlükte “altınlamak” anlamına gelen kelime, yazma kitap, levha ve murakka‘ların süslenmesinde, ezilmiş varak altın ve mütenevvi renklerin kullanılmasıyla uygulanan bezeme sanatıdır.

Tezyin: Bezeme, süsleme.

Üslûp: İzlenen yol, biçim, usûl.

Vakfiye: Vakfa ait, vakıfla ilgili, bir vakfın şartlarını bildiren resmî belge.

Varak: Altın, gümüş ya da kâğıt yaprağı.

Vassâle: Çok kullanılmaktan dolayı kâğıtları yıpranmış, sanat değeri hâiz bir eserin, sayfalarındaki yazılı bölümlerinin çıkartılması ve başka bir kâğıda geçirilmesi işlemidir.

Yekşah Cilt: Motiflerin yekşah adı verilen ucu sivri metal bir aletle bastırılarak yapıldığı cilt şekli.

Zahriye: Yazma eserlerde başlangıç sayfasının tezhipli olan arka yüzü.

Zencerek: Yazma eserlerde metnin etrafını çevreleyen zincir biçimindeki bordüre zencirek ya da zencerek denir.

Zer: Altın.

Zilbahar cilt: Kapak üzerinde cildin göbek kısmında ya da tamamında, ezilmiş varak altını ile dört dilimli yaprak motifi ve parmaklık şeklinde çizgiler çekilerek yapılan bezemedir. Daha sonra bu çizgilerin oluşturduğu dikdörtgenlerin arası küçük yıldızlarla süslenir.

Zülfe: Sözlükte “küçük saçak, püskül” anlamına gelen kelime, hüsn-i hat sanatında harfin başında zülfü andıran üçgenimsi ve çengelli parçaya verilen addır.

KAYNAKÇA

A‘zamî, Velid. *Cemheretü’l-hattâtine’l-Bağdadiyyîn*. 2 cilt. Bağdat: Dârü’s-Şuûni’s-Sekafîyyeti’l-Âmme, 1989.

Adevî, Muhammed Hasaneyn Mahlûf el-Mâlikî. *Unvânü’l-beyân fî ulûmi’t-tibyân*. haz. Abdülkerim Seber. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2016.

Algaç, Şeyda. “Bağdatta Tezhiplenmiş Yâkût el-Musta‘سیمî Kur’ân-ı Kerîmleri”. *Uluslararası İslâm Medeniyetinde Bağdat Sempozyumu (7-9 Kasım 2008)*, İstanbul: İFAV, 2011:283-296.

Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi*, 4 cilt. İstanbul: Gonca Yayınevi, 1987.

Alparslan, Ali. *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Alparslan, Ali. “Abdullah Sayrafi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 132. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Alparslan, Ali. *Ünlü Türk Hattatları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Alparslan, Ali. “İslâm Yazıları”. *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Ali Rıza Özcan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009, 27-47.

Altan, Asiye ve Abdulkadir Dünder. “Nebe’ Sûresi Özelinde İbnü’l-Bevvâb ve Yâkût el-Musta‘سیمî’de Reyhânî Hat”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]* 24 (Aralık / 2023):15-51

Altıkulaç, Tayyar. *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme: İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*. İstanbul: IRCICA, 2015.

Altıkulaç, Tayyar. *Yüce Kitabımız Hz. Kur'ân*. Ankara: TDV Yayınları, 1984.

Apak, Adem. *İslâm Tarihine Giriş*. 2 cilt. Köln: Plural Publications, 2021.

Arberry, Arthur J. *The Koran Illuminated A Handlist of the Korans in the Chester Beatty Library*. Dublin: Hodges, Figgis-Co, 1967.

Avcı, Câsim. “Yâkût el-Hamevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 288-291. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Azzouna, Nourane Ben. *Aux Origines Du Classicisme: Calligraphes et Bibliophiles au Temps Des Dynasties Mongoles (Les Ilkhanides et Les Djalajirides 656-814/1258-1411)*. Leiden Boston: Brill, 2018.

Behnesi, Afif. *Mu‘cemu mustalahati’l-hatti’l-arabi ve’l-hattâtîn*. Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn, 1995.

Beksaç, Engin. “Emevîler ‘Sanat’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11:104-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ. *Futûhu’l-buldân*. thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ‘-Ömer Enis et-Tabbâ‘. Beyrut: Müessesetü’l-Maârif, 1987.

Berk, Süleyman. *Devlet-i Âliyye’den Günümüze Hat Sanatı: Tarihçe, Malzeme ve Örnekler*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2013.

Berk, Süleyman. “Kur’ân-ı Kerîm Nüşhalarının Hat ve Hattatları”.
1400. Yılında Kur’ân-ı Kerîm. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur’ân-ı Kerîm Koleksiyonu. ed. Unusta, Müjgan. İstanbul: Antik A.Ş., 2010:60-85.

Beyânî, Mehdi. *Ahval-i âsâr-ı hoşnüvîsan: Ba numûnehâ-yı ez hutût-ı hûneş*. nşr. Hüseyin Mahbubî Erdekânî. 4 cilt. Tahran: Danişgah-ı Tahran, 1979.

Bilgin, Orhan. “Cüveynî, Atâ Melik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8:140-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Blair, Sheila S. “Bağdat: Moğollarda Hat Başkenti”. *İslâm Medeniyetinde Bağdat (Medinetü’s-Selâm) Uluslararası Sempozyum: (7-9 Kasım 2008)*. 2 cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2011:297-316.

Blair, Shelia S. “Yaqut ve His Followers”, *Manuscripta Orientalia* 9. no.3 (2003): 39-47.

Blair, Shelia S. *Islamic Calligraphy*. Kahire: The American University in Cairo Press, 2006.

Bloom, Jonathan M. *Paper Before Print The History and Impact of Paper in the Islamic World*. New Haven-London: Yale University Press, 2001.

Brockelmann, Carl. *Geschichte Der Arabischen Litteratur*. Leiden: E. J. Brill, 1937.

Browne, Edward G. “Historians of the İl-khani Period”. *A literary history of Persia: The Tartar Dominion (1265-1502)*. 4 cilt. Cambridge: Cambridge at the University Press, 1951.

Canby, Shelia R. “Yakut al-Musta‘simi”. *Encyclopedie De L’islam*, 11:286-287. Leiden: Brill, 2005.

Contadini, Anna. *A World of Beasts: A Thirteenth- Century Illustrated Arabic Book on Animals in the İbn Bakhtishu Tradition*. Leiden-Boston: E.J. Brill, 2012.

Cübûrî, Yahyâ Vehîb. *el-Hat ve'l-kitâbe fi'l-hadâreti'l-arabiyye*. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Çetin, Nihad M. “İslâm Hat Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi”. *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9 (1995). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1-50.

Çetin, Nihad M. “Aklâm-ı Sitte”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2:276-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Çetin, Nihad M. “Yâkût Musta‘simî”. *İslâm Ansiklopedisi*, 13:352-357. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.

Çetin, Nihad M. “Arap (Yazı)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3:276-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Derman, M. Uğur. “Türk Yazı Sanatında İcâzetnâmeler ve Taklit Yazılar”. *VII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*. 4 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973. 3: 716-728.

Derman, M. Uğur. *Osmanlı Hat Sanatı Sakıp Sabancı Müzesi*. Berlin: Deutsche Guggenheim Berlin, 2001.

Derman, M. Uğur. “Hattat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16:493-499. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Deroche, Franceos. *The Abbasid Tradition: Qur'ans of the 8th to 10th Centuries AD. (The Nasser D. Khalili Collection of Islamic Art volume I)* 2 cilt. London: The Nour Foundation, Azimuth Editions, 1992.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2004.

Emin, Mahfuz. “Muhakkak Hattının Doğuşu ve Gelişmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2019.

Erdekânî, Muhammed Rıza Şems. “Abdullah Sayrafi”. *Takvîm-i Tarih-i Ferheng ve Temeddün İslâm ve İran*. 2:26. Tahran: Müessese-i İntişarât-ı Emir Kebir, 1391.

Farhad, Massumeh ve Simon Rettig. *Kur'ân Sanatı: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleleri*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016.

Fedâilî, Habîbullah. *Atlasü'l-hat ve'l-hutût*. thk. Muhammed Altunci. Dimaş: Dâru Tlasdar, 1993.

Gacek, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. trc. Ali Benli ve M. Cüneyt Kaya. İstanbul, Klasik Yayınları, 2017.

Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi. *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları: (Menâkıb-ı Hünerverân)*. haz. Müjgan Cunbur. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

George, Alain. *The Rise of Islamic Calligraphy*. London: Saqi Books, 2010.

Hakkakzâde Mustafa Hilmi Efendi. *Mizânü'l-hatt*. haz. Abdülkadir Dedeoğlu. İstanbul: Osmanlı Yayınevi, 1986.

Hamdan, Omar Yusuf Abd al-Ghani. “Emevîler Devrinde İkinci Mushaf Projesi”. çev. Bayram Demircigil. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20. sy.38 (2018): 283-311.

Hamîdullah, Muhammed. *Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*. çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

Huart, Clement. *es Calligraphes et Les Miniaturistes De L’orient Musulman*. Paris: Ernest Leroux, 1908.

İbn Fuvatî. *el-Havâdisü’l-câmia ve’t-tecâribü’n-nâfia fî’l-mieti’s-sâbia*. thk. Mehdi en-Necm. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.

İbn Haldûn. *Mukaddime*. thk. Abdüsselâm Şeddâdî. 2 cilt. Dârülbeyzâ: Beyt’l-Fünûn ve’l-Ulûm ve’l-Âdab, 2005.

İbn Hallikân. *Vefâyâtü’l a’yân fî ebnâ-i’z-zaman*. Yeni Camii, 893:231a. Süleymaniye Ktp.

İbn Hallikân. *Vefâyâtü’l-a’yan ve enbâu ebnâi’z-zaman*. thk. İhsan Abbas. 8 cilt. Beyrut: Dâr-u Sadır, Tarihsiz.

İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ. *el-Bidâye ve’n-nihâye*. thk: Riyad Abdülhamid Murad ve Muhammed Hasan Ubeyd. 21 cilt. Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye, 2015.

İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ. *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*. çev. Bekir Karlıağa ve Bedreddin Çetiner. 16 cilt. İstanbul: Çağrı yayınları, 1991.

İbn Nedîm, Ebû’l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. thk. Rıza Teceddüd, Tahran: Yayıncı yok, 1971.

İsbindârî, Abdurrahman Omer Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm'in Mekke Döneminde Yazılışı*. çev. Veli Kayhan. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2014.

İzmirli, İsmail Hakkı. *Tarih-i Kur'ân*. İstanbul: Böre Yayınevi, 1956.

James, David. *The Master Scribe: Qur'ans of the 10th to 14th Centuries AD (The Nâssir D. Khalili Collection of Islamic Art)*. ed. Julian Rabby. 2 cilt. New York: The Nour Foundation, Azimuth Editions, 1992.

James, David. *Qur'ans and Bindings from the Chester Beatty Library: A facsimile Exhibition*. London: World Islam Festival Publication, 1980.

Kalkaşendî, Ahmed b. Ali. *Subhü'l-âşâ fî sînâati'l-inşâ*. 14 cilt. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyeti'l-Amme, 1963.

Kallek, Cengiz. “Gottheil, Richard James Horatio”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14:119-120. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kandemir, M. Yaşar. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2:375-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Karatay, Fehmi Edhem. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazma Katoloğu: Kur'ân ve Kur'ânî İlimler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1951.

Kâtip Çelebi. *Keşf el-zunûn*. haz. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rıfat Bilge. 2 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Keskioğlu, Osman. *Kur'ân Tarihi ve Kur'ân Hakkında Ansiklopedik Bilgiler*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1953.

Keskioğlu, Osman. *Nüzûlünden İtibaren Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri (Ulûm-i Kur'ân)*. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Kettâni, Muhammed Abdülhay. *Nizâmü'l-hükûmeti'n-nebeviyye*. thk. Abdullah Hâlidî. 1 ciltte 1-2. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1962.

Kılıç, Efdalüddin. “Yâkût el-Musta‘simî’nin Türkiye Müze ve Kütüphanelerindeki Eserleri”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993.

Kırkan, Emine. “Hattat Yâkût el-Musta‘simî Ekolü ve Hat Sanatındaki Önemi”. Yüksek Lisans Tezi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2022.

Köprülü, M. Fuad. “Cüveynî”. *İslâm Ansiklopedisi*. 3:249-259. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1963.

Kummî, Kadı Mîr Ahmed. *Gülistân-ı hüner*. tsh. Ahmed Süheyli Hansarî. Tahran: Bünyâd-ı Ferheng-i İran, Tarihsiz.

Lings, Martin. *Kur'ân Hat ve Tezhibinden Parıltılar*. çev. Turan Koç. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2012.

Lisanü'l-Melik Hidayetullâh. *Tezkire-i hattâtîn*. göz. geç. Muhammed Bâkır. Lahor: Danişgah-ı Pencap, 1965.

Mansour, Nasser. *Sacred Script Muhaqqaq in Islamic Calligraphy*. London: I.B. Tauris, 2011.

Maşalı, Mehmet Emin. “Mushaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31:242-248. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Maşalı, Mehmet Emin. *Kur'ân'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlası*. Ankara: Avrasya Yayıncılık, 2004.

Mcauliffe, Jane. “Kur’ân”, *Kur’ân Sanatı Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Hazineleeri*. çev. Ceylan Adar İlter. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016.

Mirza Habîb Efendi. *Hat ve hattâtân*. İstanbul: Matbaa-i Ebûzziya, 1306/1888.

Mülayim, Selçuk. “Kutsal Yazılar”. *Hat ve Tezhip Sanatı*. ed. Alırıza Özcan. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009: 17-27.

Müneccid, Selâhuddîn. *Yâkût el-Musta’sımî*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid, 1985.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddîn Efendi. *Tuhfe-i hattâtîn*. nşr. İbnülemin Mahmud Kemal. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.

Nefeszâde İbrâhim. *Gülzâr-ı savâb*. tsh. Kilisli Muallim Rıfat. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, 1939.

Nejad, Alırıza Hâşimî. “Yâkût Musta’sımî ve Sebk-i Şinâsi Kalem-i Nesih”. *Name-i Baharistan*. sy.2 (Devre-i Cedîd 1392/2014): 128-143.

Özaydın, Abdülkerim. “İbn Mukle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20:211-212. İstanbul, TDV Yayınları, 1999.

Pedersen, Johannes. *The Arabic Book*. ed. Robert Hillenbrand; translated by Geoffrey French. New Jersey: Princeton University, 1984.

Rado, Şevket. *Türk Hattatları*. İstanbul: Yayın Matbaacılık, Tarihsiz.

Rice, David Storm. *The Unique Ibn al-Bawwab Manuscript in the Chester Beatty Library*. Dublin: Emery Walker, 1955.

Roxburgh, David J. (ed). *Turks: A Journey of A Thousand Years, 600-1600*. London: Royal Academy of Arts, 2005.

Safadi, Yasin Hamid. *Islamic Calligraphy*. London: Thames and Hudson, 1978.

Sayrafi, Abdullah. *Hat İlmi Kitabı*. haz-çev. Mehmet Kanar. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2018.

Semsar, Mohammed Hassan. “Ahmad al-Suhrawardî”. *Encyclopaedia Islamica*. 3:342-345. Leiden: Brill, 2011.

Serin, Muhittin. “Abdullah Ergun”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:101-102. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Serin, Muhittin. “Hamdullah Efendi, Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15: 449-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Serin, Muhittin. “İbnü’l-Bevvâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20:534-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Serin, Muhittin. “Karahisârî, Ahmed Şemseddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24: 421-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Serin, Muhittin. *Hat Sanatı Tarihi Ekoller ve Takipçileri*. 2 cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2019.

Serin, Muhittin. *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2003.

Serin, Muhittin. *Hat Sanatımız (Tarihçesi, Malzeme ve Aletler, Meşkler)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1982.

Serin, Muhittin. “Yâkût el-Musta‘simî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43:291-293. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Soucek, Priscilla P. “Abdallah Sayrafi”. *Encyclopedia Iranica*. 1:203-205. London: Routledge-Kegan Paul, 1985.

Sûlî, Muhammed b. Sûl-Tegin Bağdâdî Satrancî. *Edebü'l-küttâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 922.

Suyolcuzâde Mehmet Necip. *Devhâtü'l-küttâb*. Fatih, 4359:1a-233a. Süleymaniye Ktp.

Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. 2 cilt. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.

Şerîfî, Muhammed b. Saîd. *Hutûtü'l-mesâhif inde'l-meşârika ve'l-megâribe mine'l-karni'r-rabi' ile'l-aşir el-hicrî*. Cezayir: eş-Şerîketü'l-Vataniyye, 1982.

Tomar, Cengiz. “İbn Fuvatî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 47-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Unusta, Müjgan. (ed.) *1400. Yılında Kur'ân-ı Kerîm. Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kur'ân-ı Kerîm Koleksiyonu*, İstanbul: Antik A.Ş., 2010.

Uygun, M. Nuri. “Safiyüddin el-Urmevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Uzun, M. İsmet. “Ahmed-i Sühreverdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2:133. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Ülker, Muammer. *Başlangıçtan Günümüze Türk Hat Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987.

Ünver, A.Süheyl. *Hattat Ali Bin Hilâl Hayatı ve Yazıları*. İstanbul: Yeni Laboratuvar Yayınları, 1958.

Ünver, A.Süheyl. *Türk Yazı Çeşitleri*. İstanbul: Yeni Laboratuvar Yayınları, 1953.

Ünver, A.Süheyl. *Yâkût el-Musta'sımî*. 13 Numaralı Dosya. Süleymaniye Kütüphanesi.

Velâyeti, Ali Ekber ve Muhammed Rıza Şems Erdekânî, Muhammed Rıza Muhbir Dizfuli, Ferid Kasımlu, “Sühreverdî Ahmed”. *Takvim-i Tarih Ferheng ve Temeddün İslâm ve İran*, 2:2408-2410. Tahran: Müessesesi-i İntişarât-ı Emir Kebir, 1393.

Yazıcı, Tahsin. “Cüveynî, Şemseddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 144-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Yazır, M. Bedreddin. *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*. Ankara: DİB Yayınları, 1981.

Yetkin, Şerare. “Abbâsîler ‘Sanat’”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:49-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbâsîler ‘Siyasî Hayat, Medeniyet Tarihi’”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yılmaz, Abdulkadir. “Sülüs Yazıda Harflere Formlarına Göre Verilen İsimler”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.16 (Aralık/2001): 123-139.

Yiğit, İsmail. “Emevîler ‘Siyasî Hayat, Medeniyet Tarihi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11:87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yuvalı, Abdülkadir. “Hülâgû”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Zencânî, Ebû Abdullah. *Kur'ân Tarihi*. çev. Ziya Şen. İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2013.

Zeydan, Corci. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 2 cilt. çev. Nejdet Gök. İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm: Kamûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ min'el-arab ve'l-müstarebîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1992.

Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu

Elektronik Kaynaklar

Abolala Soudavar. Erişim 8 Nisan 2023. <http://www.soudavar.com/e.t>:

Bibliothèque Nationale De France. “Archives et manuscrit Arabe 6716. Coran”. Erişim 10 Kasım 2022. <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc336699>

Bibliothèque Nationale De France. “Archives et manuscrit Arabe 6082. Coran”. Erişim 5 Kasım 2022. <https://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc88094w>

Chester Beatty Online Collection. “Juz' 30 of the Qur'an”. Erişim 24 Mayıs 2021. https://viewer.cbl.ie/viewer/image/Is_1468/10/LOG_0000/

Chester Beatty Library. “Qur'an from Timurid Herat”. Erişim 31 Mart 2022. https://viewer.cbl.ie/viewer/image/Is_1500/8/LOG_0000

Hamîdullah, Muhammed. “Some Arabic Inscriptions of Medinah of the Early Years of Hijrah”. *Islamic Culture* 13, sy.4 (2 Ekim 1939): 426-439. Erişim 20 Temmuz 2023.

<https://mdhamidullah.files.wordpress.com/2020/02/arabic-inscriptions-in-medinah.1939.pdf>

İ.Ü. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, “Kur’ân-ı Kerîm”. Erişim 10 Ocak 2023.

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/Resûlts?qu=Yakut+Kuran&te=

İ.Ü. Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, “Sûret’ül-En’âm”. Erişim 20 Ağustos 2023.

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/Resûlts?qu=yakut+el&te=&lm=YAZMA

Sotheby’s. “Arts Of The Islamic World (24 October 2007)”. Erişim 11 Haziran 2023. <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2007/arts-of-the-İslamic-world-including-fine-carpets-and-textiles-l07222/lot.19.html>

Sotheby’s. “Arts of the Islamic World (8 October 2014)”. Erişim 8 Ocak 2023. <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2014/arts-İslamic-world-l14223/lot.33.html>

Sotheby’s. “Arts of the Islamic World L12220/Lot 414”. Erişim 9 Ocak 2023. <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2012/arts-of-the-İslamic-world/lot.414.html>

Sotheby’s. “Arts of the Islamic Lot 67”. Erişim 4 Haziran 2023. <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2015/arts-İslamic-world-l15220/lot.67.html>.

The Khalılı Collecton. “Part 15 of a 30-part Qur'an”. Erişim 8 Ağustos 2023. <https://www.Khalılıcollections.org/collections/İslamic-art/Khalılı-collection-İslamic-art-part-15-of-a-30-part-quran-qur29/>

The Metropolitan Museum of Art. “Qur'an Manuscript”. Erişim 1 Eylül 2023. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/444817>

The Metropolitan Museum of Art. “Folio from a Qur'an Manuscript”. Erişim 20 Aralık 2022. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451203>

The Metropolitan Museum of Art. “Opening Folio of the 26th Volume of the "Anonymous Baghdad Qur'an". Erişim 20 Aralık 2022. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451015>

Türk Tarih Kurumu. “Tarih Çevirme Klavuzu”. Erişim 26 Eylül 2023. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Kur'ân-ı Kerîm Cüz 3”. Erişim 15 Ağustos 2023. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/566620>.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Kur'ân-ı Kerîm (Sûretü'l-En'âm)”. Erişim 15 Ağustos 2023. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/571743>

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Kur'ân-ı Kerîm”. Erişim 25 Ekim 2023. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/265213>

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Kur'ân-ı Kerîm”. Erişim 29 Ağustos 2023. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/309304>

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. “Sûretü'l-Mü'minîn ve'n-Nûr mine'l-Kur'ân”. Erişim 29 Ağustos 2023.
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/265214>

Yale Universty Library. “al-Qur'an.1261 or 1262” Erişim 23 Temmuz 2023. <https://collections.library.yale.edu/catalog/31921578>

ÖZET

ALTAN, Asiye, *Yâkût el-Musta'sımî ve Altı Öğrencisinde (Esâtize-i Seb'a'da) Mushaf Kitâbeti, Doktora Tezi, Tez danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, Ankara, 2024.*

Hat sanatı tarihinde Yâkut el-Musta'sımî ve üslûbunun en iyi mümesili olan altı öğrencisi esatize-i seba (yedi üstad) olarak isimlendirilmektedir. Yâkût, 7/13. yüzyılda yaşamış, aklam-ı sitte'ye getirdiği yeniliklerle hat sanatı tarihinde önemli çalışmalara imza atmış usta bir hattattır. Yâkût üslûbunu geliştirerek İslam coğrafyasına yayan, esatize-i seb'a sınıflandırması içerisinde yer alan diğer altı hattat ise Ahmed b. es-Sühreverdî, Mübârekşah b. Kutb, Mübârekşah es-Suyûfî, Nasrullah Mütetabbib, Abdullah Ergun el-Kâmilî ve Abdullah b. Mahmud es-Sayrafî'dir.

El yazmaları içinde kitâbette tekâmülün en rahat izlendiği eserler şüphesiz ki Mushaflardır. Bu nedenle çalışmamızda esâtize-i seb'a'nın yaşadıkları dönemde Arap yazısının estetik açıdan geldiği seviye, yazıdaki ıslah ve bu çalışmaların bir sonraki dönemin Kur'ân kitâbetine olan etkisi, Yâkût el-Musta'sımî ve altı öğrencisinin (esâtize-i seb'a) Mushafları ve diğer Kur'ân yazmaları üzerinden ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu Kur'ân yazmalarının kitâbeti; harf bünyeleri, satır nizamı, kompozisyon özellikleri dikkate alınarak hat sanatı açısından değerlendirilmiş, esâtize-i seb'a'nın Mushaf yazımında tercih ettiği yazı çeşidine göre üslûpları belirlenmiştir.

Çalışmamız, 53 Mushaf, 18 cüz, 9 En'âm-ı Şerîf ve 7 Kur'ân'dan bir bölümü içeren 87 eseri ihtiva etmektedir. Bu eserlerin 65'i Türkiye müze ve kütüphanelerinden, 22'si yurt dışı müze, kütüphane, sanat ve müzayede evinden temin edilmiştir.

Tezimiz, İslam Tarihi ve Sanatları alanında Yâkût el-Musta'sımî ve altı ünlü öğrencisine ait Mushaf kitabedinin hüsn-i hat sanatı açısından değerlendirilmesinin doktora tezi düzeyinde ilk çalışma olması açısından önemlidir. Aynı zamanda çalışma

kapsamında harf tahlillerinden yola çıkarak eserlerin hattatlara aidiyetinin tartışılması da araştırmanın önemini gösteren hususiyetlerdendir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslâm Sanatları Tarihi, Yâkût el-Musta'sımî, Esatize-i Seb'a, Aklâm-ı sitte, Mushaf.

ABSTRACT

ALTAN, Asiye, *The Calligraphy of Qur'ān in Yāqūt al-Musta'simī and Six Students (Seven masters)*, PhD Dissertation, Thesis Advisor: Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR, Ankara, 2024.

In the history of calligraphy, Yāqūt al-Musta'simī and his six students, who are the best representatives of his style, are called the seven masters. Yāqūt was a master calligrapher who lived in the 7/13th century and who, with the innovations he brought to six pens, created so important works. The other six calligraphers who spread the Yāqūt style to the Islamic geography by developing it and are included in the seven masters classification are Ahmad b. al-Suhrawardī, Mubāraksāh b. Qutb, Mubāraksāh Suyūfī, Nasrallāh Tabīb, Argūn al-Kamilī and Abdallah Sayrafi

Among the manuscripts, the works in which the evolution in inscription can be most easily observed are undoubtedly the Qur'āns. For this reason, in our study, the level that Arabic script reached in terms of aesthetics during the time when the seven masters lived, the reforms in the script and the effect of these works on the Qur'ānic inscription of the next period have been tried to be revealed through the Qur'āns of Yāqūt al-Musta'simī and his six students (esâtize-i seb'a) and other Qur'ānic manuscripts. The inscription of these Qur'ān manuscripts was evaluated in terms of calligraphy, taking into account letter structures, line order and composition features, and their styles were determined according to the type of writing preferred by the seven masters in Qur'ān writing.

Our study includes 87 works, including 53 Qur'āns, 18 juz, 9 al-An'am Sharif and 7 sections from the Qur'ān. 65 of these works were obtained from Turkish museums and libraries, and 22 were obtained from foreign museums, libraries, art and auction houses.

Our thesis is important in that it is the first study at the doctoral thesis level to evaluate the Qur'ān inscription of Yāqūt al-Musta‘simī and his six famous students in terms of calligraphy in the field of Islamic History and Arts. At the same time, discussing the belonging of the works to the calligraphers based on the letter analysis within the scope of the study is one of the features that show the importance of the research.

Keywords: History of Turkish-Islamic Arts, Yāqūt al-Musta‘simī, Seven masters, The six pens, Qur'ān.

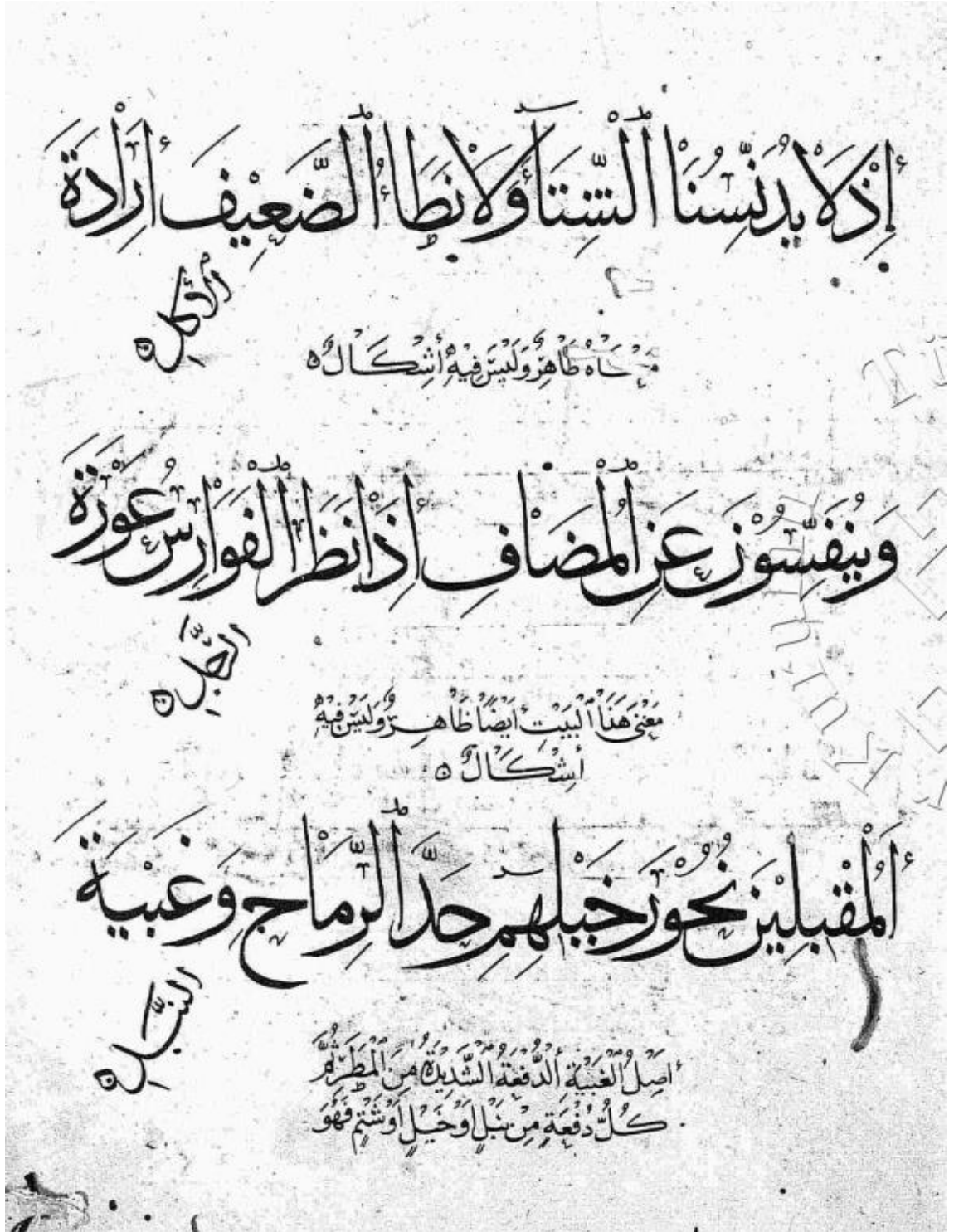
EKLER

EK 1: Mübârekşah b. Kutb'a Ait Nesih ve Muhakkak Hat Örneği/TSMK H2310-

vr.19b

اللَّهُمَّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ فَحَدِّثْ لَا شَرِيكَ لَكَ الْفَاشِي فِي الْخَلْقِ حَدِّثْ
وَالْبَاسِطُ بِالْجُودِ يَدُكَ لَا تَضَادُّ فِي حُكْمِهِ وَلَا تُنَازِعُ فِي مُلْكِهِ
وَلَا تُرَاجِعُ فِي أَمْرِكَ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا تَشَاءُ وَلَا يَمْلِكُ كُنُوزُ الْأَمْوَالِ مَا تُرِيدُ اللَّهُمَّ
صَلِّ عَلَى نَبِيِّ الرَّحْمَةِ وَشَفِيعِ الْأُمَمِ وَامَامِ الْإِيْمَةِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الْغَرَرِ
الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَسَلِّمْ وَكَرِّمْ وَعَظِّمْ وَجِّلْ وَزِدْ وَانْعِمْ ٥
كَفَنَهُ الْفَقِيرُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مُسَارِكُ شَاهُ نَقِطِ غُفْرَانِ اللَّهِ غُفْرَانِ لَذَنُوهُمَا

عَبِيَّةٌ قَالَتْ ذُو الرِّمَّةِ
 إِذَا اسْتَهْلَكْتُ عَلَيْهَا غَبِيَّةً ارْجِعْ مَرَابِضَ الْعَيْنِ حَتَّى يَخْرُجَ الْخَشَبُ
 قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ
 الْخَزَّازُ عَنْ أَبِي الْأَعْرَابِيِّ قَالَ سَمِعْتُ
 أَعْرَابِيًّا يَقُولُ مَا يَسْتُرُنِي عَلَى عِلْمٍ قَبِيلُ لَهُ
 وَمَا عَلَيْكَ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ الْعَنْزَ يَجِبُ الْمَرْءَ
 وَتَكُنْ الْوَيْلُ وَإِنَّ شَرَّ الْأَعْيَابِ غَبِيَّةُ
 النَّبْلِ وَإِنَّ شَرَّ النِّسَاءِ الْجَحِيذُ وَالْجَحَاضُ
 وَالسُّوَيْدَاءُ الْمُرَاضُ ٥

تم ديوان الحادثة بأسرة الحمد لله حتما كثيرا على مصليا
 على نبي الرحمة تنفع الله محمد وآله الطاهرين الطيبين
 كتب الفقير إلى الله عبد الله بن محمد بن عبد الله الطيب
 في آخر شهر المحرم سنة ثمان مائة وسنة ثمان مائة
 وحسن الله وبعث الوكيل ٥

مجلسه لا يندب
 المستنصر
 مصليا
 حيدر

يَا بَدْرُاهْلَكَ جَارُ وَعِلْمُكَ التَّجَرُّ

للأموال والدين

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

سنة ١٠٠٠

قَوْمُكُمْ فَوَيْلٌ لَكُمْ نَازِلُ الْخَطْبِ

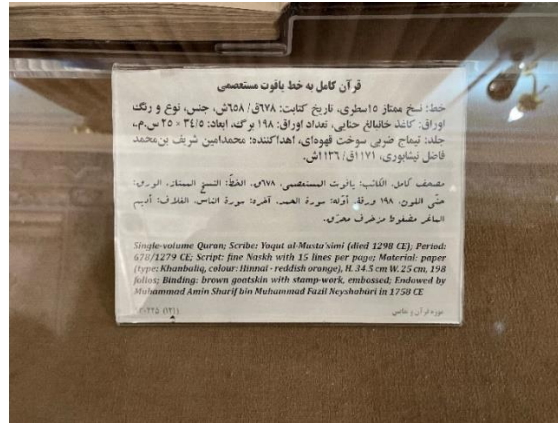

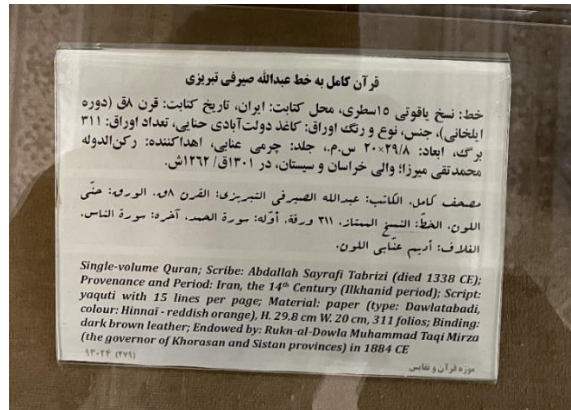
EK 11: AQR/120 Envanter Numaralı Esere Dair Bilgi İçeren Fotoğraf (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu)

EK 12: AQR/121 Envanter Numaralı Esere Dair Bilgi İçeren Fotoğraf (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu)

EK 13: AQR/279 Envanter Numaralı Esere Dair Bilgi İçeren Fotoğraf (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu)

TABLÖLAR

Tablo 1: Çalışmamız Kapsamında Yâkût el-Musta‘simî’ye Ait Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları	103
Tablo 2: Çalışmamız Kapsamında eş-Şeyh Ahmet b. es-Sühreverdî’ye Ait Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları	438
Tablo 3: Çalışmamız Kapsamında Mübârekşah es-Suyûfî’ye Ait Mushaf.....	475
Tablo 4: Çalışmamız Kapsamında Abdullah el-Kâmilî’ye Ait Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları	480
Tablo 5: Çalışmamız Kapsamında Abdullah b. Mahmud es-Sayrafî’ye Ait Mushaf ve Diğer Kur’ân Yazmaları	524
Tablo 6: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi	562
Tablo 7: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi	564
Tablo 8: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi.....	565
Tablo 9: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi.....	571
Tablo 10: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Reyhânî Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	577
Tablo 11: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Reyhânî Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	579
Tablo 12: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Reyhânî Hatlı Mushaflarda Bâkara Sûresi’nin İlk Âyetlerinin Mukayesesi.....	580

Tablo 13: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Reyhânî Hatlı Mushaflardan Bakara Sûresi’nin İlk Âyetlerinin Mukayesesi.....	585
Tablo 14: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	593
Tablo 15: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	596
Tablo 16: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Bakara Sûresi’nin İlk Âyetlerinin Mukayesesi.....	599
Tablo 17: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi	611
Tablo 18: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Mushaflardan Sülüs Hat Örneği..	622
Tablo 19: Yâkût el-Musta‘simî’ye Atfedilen Mushaflardan Kûfî Hat Örneği ...	623
Tablo 20: Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi	634
Tablo 21: Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi	635
Tablo 22: Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarından bir Bölümün Mukayesesi	637
Tablo 23: Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarından bir Bölümün Mukayesesi	639
Tablo 24: Yâkût el-Musta‘simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarından bir Bölümün Mukayesesi	642
Tablo 25: Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti	645
Tablo 26: Yâkût el-Musta‘simî ve Ahmed b. es-Sühreverdî’ye Atfedilen Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi	647

Tablo 27: Yâkût el-Musta‘simî ve Mübârekşah es-Suyûfi’ye Atfedilen Muhakkak Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi	655
Tablo 28: Abdullah el-Kâmilî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	659
Tablo 29: Abdullah el-Kâmilî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarında Besmele Kitâbeti Mukayesesi	660
Tablo 30: Abdullah el-Kâmilî’ye Atfedilen Tarihli Muhakkak Hatlı Mushaflardan bir Bölümün Mukayesesi.....	662
Tablo 31: Abdullah el-Kâmilî’ye Atfedilen Tarihsiz Muhakkak Hatlı Kur’ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi.....	663
Tablo 32: Yâkût el-Musta‘simî ve Ergun b. Abdullah el-Kâmilî’ye Atfedilen Muhakkak Hatlı Mushaflardan Bir Bölüm.....	665
Tablo 33: Yâkût el-Musta‘simî’ye ve Abdullah Sayrafî’ye Atfedilen Kur’ân Yazmalarından Bir Bölümün Mukayesesi.....	670
Tablo 34: Abdullah Sayrafî’ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	673
Tablo 35: Abdullah Sayrafî’ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflarda Besmele Kitâbeti Mukayesesi	674
Tablo 36: Abdullah Sayrafî’ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi	675
Tablo 37: Abdullah Sayrafî’ye Atfedilen Tarihsiz Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi	677
Tablo 38: Yâkût el-Musta‘simî ve Abdullah Sayrafî’ye Atfedilen Nesih Hatlı Mushaflardan Bir Bölümün Mukayesesi	679
Tablo 39: Esâtize-i Seb’a’dan Muhakkak Hat Örnekleri	685
Tablo 40: Esâtize-i Seb’a’dan Nesih Hat Örnekleri.....	689

ŞEKİLLER

Şekil 1: Yâkût el-Musta‘سیمi’nin Doğum Yerini Amasya Olarak Alan İcâzetnâmeden Kesit (Süleymaniye Ktp. Hamidiye/27)	62
Şekil 2: Bağdat’ın Moğollar Tarafından İşgalinde Yâkût el-Musta‘سیمi’yi Bir Minarede Yazı Yazarken Gösteren Minyatür.....	68
Şekil 3: Beyazıt Ktp./28, vr.35b-36a.....	111
Şekil 4: Beyazıt Ktp./28 Envanter Numaralı Eseri Yâkût’a Atfeden Not, vr.1a	113
Şekil 5: Beyazıt Ktp./28 Envanter Numaralı Eseri Yâkût’a Atfeden Not, vr.41b	113
Şekil 6: Beyazıt Ktp./28, Lafza-i Celâl Örneği	114
Şekil 7: Beyazıt Ktp./28, Elif Harfi Örneği	114
Şekil 8-11: Beyazıt Ktp./28, Cim Harfinin Kullanım Şekillerine Örnekler.....	115
Şekil 12-13: Beyazıt Ktp./28, Dal Harfinin Kullanım Şekillerine Örnekler.....	115
Şekil 14-15: Beyazıt Ktp./28, Nûn Harfinin Kullanım Şekillerine Örnekler.....	115
Şekil 16: Beyazıt Ktp./28, Vav Harfinin Kullanım Şekillerinden Örnekler.....	116
Şekil 17: Beyazıt Ktp./8057, vr.4b-5a.....	117
Şekil 18: Beyazıt Ktp./8057 Ketebe Kaydı, vr.36b.....	119
Şekil 19: Beyazıt Ktp./8057, Lafza-i Celâl Örneği	119
Şekil 20: Beyazıt Ktp./8057, Elif Harfi Örneği	120
Şekil 21-23: Beyazıt Ktp./8057, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler	120
Şekil 24-26: Beyazıt Ktp./8057, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler.....	121
Şekil 27-29: Beyazıt Ktp./8057, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler.....	121
Şekil 28-29: Beyazıt Ktp./8057, Lâm Harfi Şekillerine Örnekler	121
Şekil 30: İ.Ü. AY/4, vr.3a	123
Şekil 31: İ.Ü. AY/4, Ketebe Kaydı, vr.303a	125

Şekil 32: İ.Ü. AY/4, Lafza-i Celâl Örneği	125
Şekil 33: İ.Ü. AY/4, Elif Harfi Örneği.....	126
Şekil 34-36: İ.Ü. AY/4, Cim Harfi Şekillerine Örnekler	126
Şekil 37-39: İ.Ü. AY/4, Sâd Harfi Şekillerine Örnek	126
Şekil 40-42: İ.Ü. AY/4, Fâ Harfi Şekillerine Örnek	127
Şekil 43-44: İ.Ü. AY/4, Nûn Harfi Şekillerine Örnek	127
Şekil 45: İ.Ü. AY/1673, vr.2b-3a.....	129
Şekil 46: İ.Ü. AY/1673, Ketebe Kaydı, vr.55b.....	130
Şekil 47: İ.Ü. AY/1673, Lafza-i Celâl Örneği	130
Şekil 48: İ.Ü. AY/1673, Elif Harfi Örneği.....	131
Şekil 49-50: İ.Ü. AY/1673, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler	131
Şekil 50-51: İ.Ü. AY/1673, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler	132
Şekil 52: İ.Ü. AY/1673, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler	132
Şekil 53-55: İ.Ü. AY/1673, Hâ' Harfi Şekillerine Örnek	133
Şekil 56: İ.Ü. NEKAY/6668, vr.2b-3a.....	134
Şekil 57-59: İ.Ü. NEKAY/6668, Lafza-i Celâl Örneği.....	136
Şekil 60-62: İ.Ü. NEKAY/6668, Elif Harfi Örneği	136
Şekil 63-65: İ.Ü. NEKAY/6668, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	137
Şekil 66-68: İ.Ü. NEKAY/6668, Ayn Harfi Şekillerine Örnek	138
Şekil 69-71: İ.Ü. NEKAY/6668, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler.....	138
Şekil 72-74: İ.Ü. NEKAY/6668, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	139
Şekil 75: İ.Ü. NEKAY/6674, vr.5a.....	141
Şekil 76: İ.Ü. NEKAY/6674, Ketebe Kaydı, vr.336a.....	143
Şekil 77: İ.Ü. NEKAY/6674, Lafza-i Celâl Örneği.....	144
Şekil 78: İ.Ü. NEKAY/6674, Elif Harfi Örneği	145
Şekil 79-80: İ.Ü. NEKAY/6674, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	145

Şekil 81-84: İ.Ü. NEKAY/6674, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	146
Şekil 85-86: İ.Ü. NEKAY/6674, Dal Harfî Şekillerine Örnekler	146
Şekil 87: İ.Ü. NEKAY/6674, Râ Harfî Şekillerine Örnekler	146
Şekil 88: İ.Ü. NEKAY/6680, vr.1b-2a	148
Şekil 89: İ.Ü. NEKAY/6680, Ketebe Kaydı, vr.443a	149
Şekil 90: İ.Ü. NEKAY/6680, Lafza-i Celâl Örneği	150
Şekil 91- İ.Ü. NEKAY/6680, Elif Harfî Örneği	151
Şekil 92-95: İ.Ü. NEKAY/6680, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	151
Şekil 96-97: İ.Ü. NEKAY/6680, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	152
Şekil 98-99: İ.Ü. NEKAY/6680, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler	152
Şekil 100-101: İ.Ü. NEKAY/6680, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler	153
Şekil 102: İ.Ü. NEKAY/6734, vr. 2b-3a	154
Şekil 103: İ.Ü. NEKAY/6734, Ketebe Kaydı, vr. 443a	155
Şekil 104: İ.Ü. NEKAY/6734, Lafza-i Celâl Örneği	156
Şekil 105: İ.Ü. NEKAY/6734, Elif Harfî Örneği	157
Şekil 106-109: İ.Ü. NEKAY/6734, Ha Harfî Şekillerine Örnekler	157
Şekil 110-112: İ.Ü. NEKAY/6734, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler	158
Şekil 113-115: İ.Ü. NEKAY/6734, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler	158
Şekil 116: İ.Ü. NEKAY/6734, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	158
Şekil 117: Mevlana Müzesi/15, sy.4-5	160
Şekil 118: Mevlana Müzesi/15, Ketebe Kaydı, 594	161
Şekil 119: Mevlana Müzesi/15, Lafza-i Celâl Örneği	162
Şekil 120-121: Mevlana Müzesi/15, Elif Harfî Örneği	162
Şekil 122-125: Mevlana Müzesi/15, Bâ Harfî Şekillerine Örnekler	163
Şekil 126-129: Mevlana Müzesi/15, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	163
Şekil 130-131: Mevlana Müzesi/15, Lâm Harfî Şekillerine Örnekler	164

Şekil 132-133: Mevlana Müzesi/15, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	164
Şekil 134: Mevlana Müzesi/16, 4-5	165
Şekil 135: Mevlana Müzesi/16, Ketebe Kaydı, 437	167
Şekil 136: Mevlana Müzesi/16, Lafza-i Celâl Örneği	167
Şekil 137: Mevlana Müzesi/16, Elif Harfi Örneği	168
Şekil 138-140: Mevlana Müzesi/16, Dal Harfi Şekillerine Örnekler	168
Şekil 141-142: Mevlana Müzesi/16, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler.....	168
Şekil 143-144: Mevlana Müzesi/16, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler	169
Şekil 145-148: Mevlana Müzesi/16, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler	169
Şekil 149: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5,vr.2b-3a	171
Şekil 150: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Ketebe Kaydı, vr.228b	172
Şekil 151: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Lafza-i Celâl Örneği	173
Şekil 152: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Elif Harfi Örneği	174
Şekil 153-154: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	174
Şekil 155-158: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler	174
Şekil 159-161: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler	175
Şekil 162-163: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/5, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler	175
.....	
Şekil 164: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, vr.6b-7a	177
Şekil 165: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6 vr.1a	178
Şekil 166: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, vr.12a	179
Şekil 167-168: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Lafza-i Celâl Örneği	179
Şekil 169-170: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Elif Harfi Örneği.....	180
Şekil 171-175: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Cim Harfi Şekillerine Örnekler	180
Şekil 176-179: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler	181
Şekil 180-181: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	181

Şekil 182-185: Süleymaniye Ktp. Hamidiye/6, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler..	181
Şekil 186: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, vr.5b-6a	183
Şekil 187: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Ketebe Kaydı, vr.246a	184
Şekil 188: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Lafza-i Celâl Örneği	185
Şekil 189: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Elif Harfi Örneği	186
Şekil 190-191: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Dal Harfi Şekillerine Örnekler.....	186
Şekil 192-193: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler.....	186
Şekil 194-195: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler.....	187
Şekil 196-198: Süleymaniye Ktp. Muğla Hoca Mustafa Efendi/1, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler.....	187
Şekil 199: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, vr.1b-2a	189
Şekil 200: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, vr.25b.	190
Şekil 201: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Lafza-i Celâl Örneği.....	191
Şekil 202: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Elif Harfi Örneği	191
Şekil 203-205: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	191
Şekil 206-207: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Sin Harfi Şekillerine Örnekler	192
Şekil 208-213: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Mim Harfi Şekillerine Örnekler	192
Şekil 214: Süleymaniye Ktp., Nuri Arlasez/86, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	193

Şekil 215: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, vr.2b-3a	194
Şekil 216: Süleymaniye Ktp., Nur-u Osmaniye/22, Ketebe Kaydı, vr.269a	195
Şekil 217: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Lafza-i Celâl Örneği.....	196
Şekil 218: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Elif Harfî Örneği	197
Şekil 219-221: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Cim Harfî Şekillerine Örnekler.....	197
Şekil 222-225: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Sâd Harfî Şekillerine Örnekler.....	198
Şekil 226-228: Süleymaniye Ktp., Nuruosmaniye/22, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler	198
Şekil 229: Süleymaniye Ktp., Nursmaniye/22, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	198
Şekil 230: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, vr.11b-12a	200
Şekil 231: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Ketebe Kaydı, vr.47a	202
Şekil 232: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Lafza-i Celâl Örneği	202
Şekil 233: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Elif Harfî Örneği	203
Şekil 234-236: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	203
Şekil 237-238: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Lâm Harfî Şekillerine Örnekler	203
Şekil 239-240: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	204
Şekil 241: TSMK Bağdat Kitaplığı/35, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	204
Şekil 242: TSMK Emanet Hazinesi/61, vr.2b-3a.....	206
Şekil 243: TSMK Emanet Hazinesi/61, Ketebe Kaydı, vr.316a.....	207
Şekil 244: TSMK Emanet Hazinesi/61, Lafza-i Celâl Örneği.....	208
Şekil 245-246: TSMK Emanet Hazinesi/61, Elif Harfî Örneği	208
Şekil 247-249: TSMK Emanet Hazinesi/61, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	209
Şekil 250-252: TSMK Emanet Hazinesi/61, Cim Harfî Şekillerine Örnekler....	209
Şekil 253-254: TSMK Emanet Hazinesi/61, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler.....	209

Şekil 255-256: TSMK Emanet Hazinesi/61, Lâm Harfî Şekillerine Örnekler ...	210
Şekil 257-258: TSMK Emanet Hazinesi/61, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	210
Şekil 259: TSMK Emanet Hazinesi/61, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	210
Şekil 260: TSMK Emanet Hazinesi/73, vr.2b-3	212
Şekil 261: TSMK Emanet Hazinesi/73, Ketebe Kaydı, vr.344b.....	213
Şekil 262: TSMK Emanet Hazinesi/73, Lafza-i Celâl Örneği.....	214
Şekil 263-264: TSMK Emanet Hazinesi/73, Elif Harfî Örneği	214
Şekil 265-266: TSMK Emanet Hazinesi/73, Dal Harfî Şekillerine Örnekler.....	215
Şekil 267-269: TSMK Emanet Hazinesi/73, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler....	215
Şekil 270: TSMK Emanet Hazinesi/73, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	215
Şekil 271-273: TSMK Emanet Hazinesi/73, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler	216
Şekil 274: TSMK Emanet Hazinesi/74, vr.2b-3a.....	217
Şekil 275: TSMK Emanet Hazinesi/74, Ketebe Kaydı, vr.251a.....	218
Şekil 276-277: TSMK Emanet Hazinesi/74, Lafza-i Celâl Örneği.....	219
Şekil 278: TSMK Emanet Hazinesi/74, Elif Harfî Örneği	220
Şekil 279-281: TSMK Emanet Hazinesi/74, Sad Harfî Şekillerine Örnekler.....	220
Şekil 282-284: TSMK Emanet Hazinesi/74, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler.....	221
Şekil 285-287: TSMK Emanet Hazinesi/74, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler.....	221
Şekil 288: TSMK Emanet Hazinesi/75, vr.2b-3a.....	222
Şekil 289: TSMK Emanet Hazinesi/75, Ketebe Kaydı, vr.307a.....	223
Şekil 290: TSMK Emanet Hazinesi/75, Lafza-i Celâl Örneği.....	224
Şekil 291: TSMK Emanet Hazinesi/75, Elif Harfî Örneği	224
Şekil 292-294: TSMK Emanet Hazinesi/75, Sâd Harfî Şekillerine Örnekler.....	224
Şekil 295-297: TSMK Emanet Hazinesi/75, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler....	225
Şekil 298-299: TSMK Emanet Hazinesi/75, Mîm Harfî Şekillerine Örnekler...	225

Şekil 300-302: TSMK Emanet Hazinesi/75, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	226
Şekil 303: TSMK Emanet Hazinesi/76, vr.3b-4a.....	227
Şekil 304: TSMK Emanet Hazinesi/76, Ketebe Kaydı, vr.185b.....	229
Şekil 305: TSMK Emanet Hazinesi/76, Lafza-i Celâl Örneği.....	230
Şekil 306: TSMK Emanet Hazinesi/76, Elif Harfî Örneği	230
Şekil 307-308: TSMK Emanet Hazinesi/76, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	230
Şekil 309: TSMK Emanet Hazinesi/76, Dal Harfî Şekillerine Örnekler	231
Şekil 310-312: TSMK Emanet Hazinesi/76, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler....	231
Şekil 313: TSMK Emanet Hazinesi/76, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	232
Şekil 314-315: TSMK Emanet Hazinesi/76, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	232
Şekil 316: TSMK Emanet Hazinesi/77, vr.16b-17a.....	233
Şekil 317: TSMK Emanet Hazinesi/77, Ketebe Kaydı, vr.205b.....	234
Şekil 318: TSMK Emanet Hazinesi/77, Osmanlı Türkçesiyle Yazılan Not	235
Şekil 319: TSMK Emanet Hazinesi/77, Lafza-i Celâl Örneği.....	235
Şekil 320: TSMK Emanet Hazinesi/77, Elif Harfî Örneği	236
Şekil 321-322: TSMK Emanet Hazinesi/77, Sâd Harfî Şekillerine Örnekler.....	236
Şekil 323-324: TSMK Emanet Hazinesi/77, Tâ' Harfî Şekillerine Örnekler	237
Şekil 325-326: TSMK Emanet Hazinesi/77, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler.....	237
Şekil 327: TSMK Emanet Hazinesi/77, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	237
Şekil 328: TSMK Emanet Hazinesi/78, vr.9b-10a.....	239
Şekil 329: TSMK Emanet Hazinesi/78, Ketebe Kaydı, vr.322a.....	240
Şekil 330: TSMK Emanet Hazinesi/78, Lafza-i Celâl Örneği.....	241
Şekil 331: TSMK Emanet Hazinesi/78, Elif Harfî Örneği	242
Şekil 332-333: TSMK Emanet Hazinesi/78, Râ Harfî Şekillerine Örnekler	242
Şekil 334-336: TSMK Emanet Hazinesi/78, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	243
Şekil 337-340: TSMK Emanet Hazinesi/78, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler....	243

Şekil 341: TSMK Emanet Hazinesi/79, vr.7b-8a.....	244
Şekil 342: TSMK Emanet Hazinesi/79, Ketebe Kaydı, vr.308a.....	246
Şekil 343: TSMK Emanet Hazinesi/79, Lafza-i Celâl Örneği.....	247
Şekil 344: TSMK Emanet Hazinesi/79, Elif Harfî Örneği	247
Şekil 345-346: TSMK Emanet Hazinesi/79, Dal Harfî Şekillerine Örnekler.....	247
Şekil 347-348: TSMK Emanet Hazinesi/79, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler....	248
Şekil 349-351: TSMK Emanet Hazinesi/79, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler.....	248
Şekil 352-353: TSMK Emanet Hazinesi/79, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler	249
Şekil 354: TSMK Emanet Hazinesi/80, vr.2b-3a.....	250
Şekil 355: TSMK Emanet Hazinesi/80, Ketebe Sayfası, vr.221b	251
Şekil 356: TSMK Emanet Hazinesi/80, Lafza-i Celâl Örneği.....	252
Şekil 357: TSMK Emanet Hazinesi/80, Elif Harfî Örneği	252
Şekil 358-359: TSMK Emanet Hazinesi/80, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler....	253
Şekil 360-363: TSMK Emanet Hazinesi/80, Mim Harfî Şekillerine Örnekler...	253
Şekil 364-367: TSMK Emanet Hazinesi/80, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	254
Şekil 368-369: TSMK Emanet Hazinesi/80, Keşîdeli Formdaki Harflere Örnekler	254
Şekil 370: TSMK Emanet Hazinesi/127, vr.1b-2a.....	255
Şekil 371: TSMK Emanet Hazinesi/127, Ketebe Kaydı, vr.339b	256
Şekil 372: TSMK Emanet Hazinesi/127, Lafza-i Celâl Örneği.....	257
Şekil 373: TSMK Emanet Hazinesi/127, Elif Harfî Örneği	258
Şekil 374-376: TSMK Emanet Hazinesi/127, Ha Harfî Şekillerine Örnekler....	258
Şekil 377-379: TSMK Emanet Hazinesi/127, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler.....	259
Şekil 380: TSMK Emanet Hazinesi/127, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	259
Şekil 381-382: TSMK Emanet Hazinesi/127, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler...	260

Şekil 383: TSMK Emanet Hazinesi/127, Satır Dışına Taşan Harf Örneği	260
Şekil 384: TSMK Emanet Hazinesi/216,vr.7b-8a.....	261
Şekil 385: TSMK Emanet Hazinesi/216, Ketebe Kaydı, vr.173b	262
Şekil 386-387: TSMK Emanet Hazinesi/216, Lafza-i Celâl Örneği	263
Şekil 388: TSMK Emanet Hazinesi/216, Elif Harfi Örneği	263
Şekil 389-390: TSMK Emanet Hazinesi/216, Ha Harfi Şekillerine Örnekler	263
Şekil 391: TSMK Emanet Hazinesi/216, Fâ Harfi Şekillerine Örnekler	264
Şekil 392-393: TSMK Emanet Hazinesi/216, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler...	264
Şekil 394: TSMK Emanet Hazinesi/224, vr.1b-2a.....	266
Şekil 395: TSMK Emanet Hazinesi/224, Ketebe Kaydı, vr.43a.....	267
Şekil 396: TSMK Emanet Hazinesi/224, Lafza-i Celâl	268
Şekil 397-398: TSMK Emanet Hazinesi/224, Elif Harfi Örneği	268
Şekil 399-401: TSMK Emanet Hazinesi/224, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler...	269
Şekil 402-405: TSMK Emanet Hazinesi/224, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler...	269
Şekil 406-407: TSMK Emanet Hazinesi/224, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler	270
Şekil 408: TSMK Emanet Hazinesi/225, vr.2b-3a.....	271
Şekil 409: TSMK Emanet Hazinesi/225, Ketebe Kaydı, vr.146a.....	272
Şekil 410: TSMK Emanet Hazinesi/225, Lafza-i Celâl Örneği	273
Şekil 411: TSMK Emanet Hazinesi/225, Elif Harfi Örneği	274
Şekil 412-413: TSMK Emanet Hazinesi/225, Sin Harfi Şekillerine Örnekler ...	274
Şekil 414-415: TSMK Emanet Hazinesi/225, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler ...	274
Şekil 416-420: TSMK Emanet Hazinesi/225, Ayn Harfi Şekillerine Örnekler..	275
Şekil 421: TSMK Emanet Hazinesi/226, vr.2b-3a.....	276
Şekil 422: TSMK Emanet Hazinesi/226, Ketebe Kaydı, vr.53a.....	277
Şekil 423: TSMK Emanet Hazinesi/226, Lafza-i Celâl Örneği	278

Şekil 424-425: TSMK Emanet Hazinesi/226, Elif Harfî Örneği	278
Şekil 426-428: TSMK Emanet Hazinesi/226, Ha Harfî Şekillerine Örnekler	279
Şekil 429-433: TSMK Emanet Hazinesi/226, Mim Harfî Şekillerine Örnekler .	279
Şekil 434-435: TSMK Emanet Hazinesi/226, Lââm Harfî Şekillerine Örnekler .	279
Şekil 436: TSMK Emanet Hazinesi/227, vr.1b-2a.....	281
Şekil 437: TSMK Emanet Hazinesi/227, Ketebe Kaydı, 50a	282
Şekil 438: TSMK Emanet Hazinesi/227, Lafza-i Celâl Örneği	283
Şekil 439-440: TSMK Emanet Hazinesi/227, Elif Harfî Örneği	283
Şekil 441-442: TSMK Emanet Hazinesi/227, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler ...	284
Şekil 443-445: TSMK Emanet Hazinesi/227, Sin Harfî Şekillerine Örnekler ...	284
Şekil 446: TSMK Emanet Hazinesi/228, vr.1b-2a.....	285
Şekil 447: TSMK Emanet Hazinesi/228, Ketebe Kaydı, vr.18a.....	286
Şekil 448: TSMK Emanet Hazinesi/228, Lafza-i Celâl Örneği	287
Şekil 449-450: TSMK Emanet Hazinesi/228, Elif Harfî Örneği	287
Şekil 451-452: TSMK Emanet Hazinesi/228, Dal Harfî Şekillerine Örnekler ...	288
Şekil 453-455: TSMK Emanet Hazinesi/228, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler ...	288
Şekil 456: TSMK Emanet Hazinesi/236, vr.1b-2a.....	289
Şekil 457: TSMK Emanet Hazinesi/236, Lafza-i Celâl Örneği	291
Şekil 458-459: TSMK Emanet Hazinesi/236, Elif Harfî Örneği	291
Şekil 460-461: TSMK Emanet Hazinesi/236, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler ...	291
Şekil 462-466: TSMK Emanet Hazinesi/236, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler ..	292
Şekil 467-469: TSMK Emanet Hazinesi/236, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler ...	292
Şekil 470: TSMK Emanet Hazinesi/237, vr.1b-2	293
Şekil 471: TSMK Emanet Hazinesi/237, vr.1a.....	294
Şekil 472-473: TSMK Emanet Hazinesi/237, Lafza-i Celâl Örneği	295
Şekil 474: TSMK Emanet Hazinesi/237, Elif Harfî Örneği	295

Şekil 475-476: TSMK Emanet Hazinesi/237, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler...	295
Şekil 477-478: TSMK Emanet Hazinesi/237, Mim Harfî Şekillerine Örnekler.	296
Şekil 479-481: TSMK Emanet Hazinesi/237, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler..	296
Şekil 482: TSMK Emanet Hazinesi/282, vr.1b-2a.....	297
Şekil 483: TSMK Emanet Hazinesi/282, Ketebe Kaydı, vr.89b	299
Şekil 484: TSMK Emanet Hazinesi/282, Fâtiha Sûresi'nden Âyetler, vr.34b....	299
Şekil 485: TSMK Hırka-ı Saadet/6, vr.6b-7a.....	300
Şekil 486: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Ketebe Kaydı, vr.555a.....	302
Şekil 487: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Lafza-i Celâl Örneği.....	303
Şekil 488: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Elif Harfî Örneği	303
Şekil 489-491: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Elif Harfî Örneği	303
Şekil 492-494: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler.....	304
Şekil 495-497: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler...	304
Şekil 498-501: TSMK Hırka-ı Saadet/6, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler	304
Şekil 502: TSMK Koğuşlar/1, vr.8b-9a	306
Şekil 503: TSMK Koğuşlar/1, Ketebe Kaydı, vr.296b	307
Şekil 504: TSMK Koğuşlar/1, Lafza-i Celâl Örneği	308
Şekil 505-506: TSMK Koğuşlar/1, Elif Harfî Örneği.....	308
Şekil 507-508: TSMK Koğuşlar/1, Dal Harfî Şekillerine Örnekler	309
Şekil 509-510: TSMK Koğuşlar/1, Sâd Harfî Şekillerine Örnekler	309
Şekil 511-512: TSMK Koğuşlar/1, Lâm Harfî Şekillerine Örnekler.....	309
Şekil 513-516: TSMK Koğuşlar/1, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler	310
Şekil 517: TSMK Revan/57, vr.4b-5a	311
Şekil 518: TSMK Revan/57, Ketebe Kaydı, vr.298a.....	312
Şekil 519-521: TSMK Revan/57, Lafza-i Celâl Örneği.....	313
Şekil 522-524: TSMK Revan/57, Elif Harfî Örneği	314

Şekil 525-530: TSMK Revan/57, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	314
Şekil 531-533: TSMK Revan/57, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	315
Şekil 534-536: TSMK Revan/57, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	315
Şekil 537-539: TSMK Revan/57, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	316
Şekil 540: TSMK Revan/68, vr.14b-15a	317
Şekil 541: TSMK Revan/68, Ketebe Kaydı, vr.46b	318
Şekil 542: TSMK Revan/68, Lafza-i Celâl Örneği	319
Şekil 543: TSMK Revan/68, Elif Harfî Örneği	319
Şekil 544-547: TSMK Revan/68, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	320
Şekil 548-550: TSMK Revan/68, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	320
Şekil 551-553: TSMK Revan/68, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler	321
Şekil 554: TSMK Revan/70, vr.2b-3a	322
Şekil 555: TSMK Revan/70, Ketebe Kaydı, vr.71a	323
Şekil 556-557: TSMK Revan/70, Lafza-i Celâl Örneği	324
Şekil 558-559: TSMK Revan/70, Elif Harfî Örneği	324
Şekil 560-563: TSMK Revan/70, Sülûs Hatlı Satırlarda Cim Harfî Şekillerine Örnekler	325
Şekil 564-566: TSMK Revan/70, Nesih Hatlı Satırlarda Cim Harfî Şekillerine Örnekler	325
Şekil 567-568: TSMK Revan/70, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	326
Şekil 569-571: TSMK Revan/70, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	326
Şekil 572-573: TSMK Revan/70, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	327
Şekil 574: TSMK Yeniler/96, vr.1b-2a	328
Şekil 575: TSMK Yeniler/96, Kâmil Akdik'in Yazdığı Not	329
Şekil 576: TSMK Yeniler/96, Lafza-i Celâl Örneği	330
Şekil 577: TSMK Yeniler/96, Elif Harfî Örneği	330

Şekil 578-579: TSMK Yeniler/96, Tâ' Harfî Şekillerine Örnekler	331
Şekil 580-582: TSMK Yeniler/96, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler	331
Şekil 583-587: TSMK Yeniler/96, Mim Harfî Şekillerine Örnekler	331
Şekil 588-589: TSMK Yeniler/96, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler	332
Şekil 590: TSMK Yeniler/879, vr.1b-2a.....	333
Şekil 591: TSMK Yeniler/879, vr.1a	334
Şekil 592-593: TSMK Yeniler/879, Lafza-i Celâl Örneği.....	335
Şekil 594-595: TSMK Yeniler/879, Elif Harfî Örneği	335
Şekil 596-599: TSMK Yeniler/879, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	335
Şekil 600-605: TSMK Yeniler/879, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	336
Şekil 606-607: TSMK Yeniler/879, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	336
Şekil 608-609: TSMK Yeniler/879, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	337
Şekil 700: TİEM/28, vr.5b-6a	339
Şekil 701: TİEM/28, vr.343b	341
Şekil 702: TİEM/28, vr.345a	341
Şekil 703-705: TİEM/28, Lafza-i Celâl Örneği	341
Şekil 706-708: TİEM/28, Elif Harfî Örneği.....	342
Şekil 709-711: TİEM/28, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	342
Şekil 712-714: TİEM/28, Mim Harfî Şekillerine Örnekler	342
Şekil 715-717: TİEM/28, Vav Harfî Şekillerine Örnekler.....	343
Şekil 718: TİEM/173, vr.5b-6a	344
Şekil 719: TİEM/173, Ek Sayfa	345
Şekil 720: TİEM/173, Lafza-i Celâl Örneği	346
Şekil 721: TİEM/173, Elif Harfî Örneği	346
Şekil 722-723: TİEM/173, Dal Harfî Şekillerine Örnekler	347
Şekil 724-726: TİEM/173, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	347

Şekil 727-728: TİEM/173, Kaf Harfi Şekillerine Örnekler	347
Şekil 729: TİEM/173, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	348
Şekil 730: TİEM/328, vr.510a-511b	349
Şekil 731: TİEM/328, Ketebe Kaydı, vr.513a	350
Şekil 732-734: TİEM/328, Lafza-i Celâl Örneği	351
Şekil 735-737: TİEM/328, Elif Harfi Örneği	351
Şekil 738-740: TİEM/328, Müfred Bâ' Harfi Örneği	352
Şekil 741-743: TİEM/328, Müfred Cim Harfi Örneği	352
Şekil 744-749: TİEM/328, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler	353
Şekil 750-752: TİEM/328, Nûn Harfi Örneği	353
Şekil 753: TİEM/505, vr.2b-3a	354
Şekil 754: TİEM/505, vr.254a	356
Şekil 755: TİEM/505, Lafza-i Celâl Örneği	357
Şekil 756: TİEM/505, Elif Harfi Örneği	357
Şekil 757-759: TİEM/505, Sâd Harfi Şekillerine Örnekler	357
Şekil 760: TİEM/505, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	358
Şekil 761-763: TİEM/505, Hâ' Harfi Şekillerine Örnekler	358
Şekil 764-766: TİEM/505, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler	359
Şekil 767: TİEM/505, vr.3b-4a	360
Şekil 768: TİEM/505, Ketebe Kaydı, vr.247a	361
Şekil 769: TİEM/505, Lafza-i Celâl Örneği	362
Şekil 770: TİEM/505, Elif Harfi Örneği	363
Şekil 771-773: TİEM/505, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	363
Şekil 774-776: TİEM/505, Cim Harfi Şekillerine Örnekler	363
Şekil 777-778: TİEM/505, Râ' Harfi Şekillerine Örnekler	364
Şekil 779-781: TİEM/505, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler	364

Şekil 782: TİEM/525, vr.1b-2a	366
Şekil 783: TİEM/525, Ketebe Kaydı, vr.410a	367
Şekil 784: TİEM/525, Lafza-i Celâl Örneği	368
Şekil 785: TİEM/525, Elif Harfî Örneği	368
Şekil 786-788: TİEM/525, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	369
Şekil 789-790: TİEM/525, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	369
Şekil 791-793: TİEM/525, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	369
Şekil 794: TİEM/525, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	369
Şekil 795: Beinecke/430, vr.1b	371
Şekil 796: Beinecke/430, Ketebe Kaydı, vr.31a	374
Şekil 797: Beinecke/430, Lafza-i Celâl Örneği	375
Şekil 798: Beinecke/430, Elif Harfî Örneği	375
Şekil 799-800: Beinecke/430, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	375
Şekil 801-803: Beinecke/430, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	376
Şekil 804: Beinecke/430, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	376
Şekil 805-806: Beinecke/430, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler	376
Şekil 807: Chartreuse Müzesi/ET.551/Örnek Sayfa	378
Şekil 808: Chartreuse Müzesi/ET.551, Ketebe Kaydı	379
Şekil 809: Chartreuse Müzesi/ET.551, Nâs Sûresi	380
Şekil 810: CBL/1452, vr.24a	381
Şekil 811: CBL/1452, Ketebe Kaydı, vr.52a	383
Şekil 812: CBL/1452, Lafza-i Celâl Örneği	384
Şekil 813: CBL/1452, Elif Harfî Örneği	384
Şekil 814-816: CBL/1452, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	384
Şekil 817-818: CBL/1452, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler	385
Şekil 819-820: CBL/1452, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	385

Şekil 821-824: CBL/1452, Mim Harfi Şekillerine Örnekler	385
Şekil 825: CBL/1471, vr.1b-2a	387
Şekil 826: CBL/1471, Ketebe Kaydı, vr.1a	388
Şekil 827: CBL/1471, Lafza-i Celâl Örneği	389
Şekil 828: CBL/1471, Elif Harfi Örneği	389
Şekil 829-830: CBL/1471, Ha Harfi Şekillerine Örnekler.....	390
Şekil 831-832: CBL/1471, Sin Harfi Şekillerine Örnekler.....	390
Şekil 833: CBL/1471, Vav Harfi Şekillerine Örnekler.....	391
Şekil 834-835: CBL/1471, Lâm-elif Harfi Şekillerine Örnekler	391
Şekil 836: CBL/1500, vr.2a	393
Şekil 837: TİEM/294, 837/1433-34 Tarihli Şems el-Baysungurî İmzalı Eserden Bir Sayfa, vr.262b.....	395
Şekil 838: CBL/1500, Ketebe Kaydı, vr.273b	396
Şekil 839: CBL/1500, Lafza-i Celâl Örneği	397
Şekil 840: CBL/1500, Elif Harfi Örneği	397
Şekil 841-843: CBL/1500, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	398
Şekil 844-845: CBL/1500, Dal Harfi Şekillerine Örnekler	398
Şekil 846: CBL/1500, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler.....	398
Şekil 847: CBL/1500, Vav Harfi Şekillerine Örnekler.....	399
Şekil 848: BnF/Arabe 6082, vr.2b-3a	400
Şekil 849: BnF/Arabe 6082, Ketebe Kaydı, vr.381a	401
Şekil 850-851: BnF/Arabe 6082, Lafza-i Celâl Örneği	402
Şekil 852-853: BnF/Arabe 6082, Elif Harfi Örneği.....	403
Şekil 854-857: BnF/Arabe 6082, Bâ' Harfi Şekillerine Örnekler	403
Şekil 858-860: BnF/Arabe 6082, Muhakkak Hatlı Satırlarda Ayn Harfi Şekillerine Örnekler	404

Şekil 861-863: BnF/Arabe 6082, Nesih Hatlı Satırlarda Ayn Harfi Şekillerine Örnekler.....	404
Şekil 864-868: BnF/Arabe 6082, Kâf Harfi Şekillerine Örnekler	404
Şekil 869: BnF/Arabe 6082, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler.....	404
Şekil 870: BnF/Arabe 6716, vr.4a	406
Şekil 871: BnF/Arabe 6716, Ketebe Kaydı, vr.211a	408
Şekil 872: BnF/Arabe 6716, Lafza-i Celâl Örneği.....	409
Şekil 873: BnF/Arabe 6716, Elif Harfi Örneği	409
Şekil 874-875: BnF/Arabe 6716, Tâ' Harfi Şekillerine Örnekler.....	409
Şekil 876-879: BnF/Arabe 6716, Mim Harfi Şekillerine Örnekler.....	410
Şekil 880-881: BnF/Arabe 6716, Vav Harfi Şekillerine Örnekler.....	410
Şekil 882-884: BnF/Arabe 6716, Yâ Harfi Şekillerine Örnekler.....	410
Şekil 885: Khalili/Qur29, vr.1b-2a.....	412
Şekil 886: Khalili/Qur29, Yazı Örneği, vr.2a	413
Şekil 887: AQR/120 Serlevha Sayfası (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu)	415
Şekil 888: AQR/120, Fatiha Sûresi.....	416
Şekil 889: AQR/121 Numaralı Eserden Örnek Sayfa(Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu).....	418
Şekil 890: AQR/121 Envanter Numaralı Mushaftan Kesit.....	419
Şekil 891: Metropolitan/91.26.14, Fâtiha Sûresi	421
Şekil 892: Metropolitan/91.26.14 Envanter Numaralı Mushaftan Kesit	422
Şekil 893: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış (Lot 19), vr.176a	425
Şekil 894: Sotheby's, 24.10.2007 Tarihli Satış, Ketebe Sayfası, vr.234a.....	426

Şekil 895: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Lafza-i Celâl Örneği	427
Şekil 896: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Elif Harfî Örneği	428
Şekil 897-898: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Dal Harfî Şekillerine Örnekler.....	428
Şekil 899-900: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Sin Harfî Şekillerine Örnekler.....	428
Şekil 901-902: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler.....	429
Şekil 903-904: Sotheby's Müzayede Evi, 24.10.2007 Tarihli Satış, Lâm Harfî Şekillerine Örnekler.....	429
Şekil 905: Sotheby's, 8.10.2014 Tarihli Satış (Lot 33) Örnek Sayfa (Sotheby's London, 8 October 2014, lot 33; © Photo courtesy Sotheby's, 2023)	430
Şekil 906: Sotheby's Müzayede Evi, 8.10.2014 Tarihli Satış, Serlevha Sayfasından Bir Kesit.....	432
Şekil 907: Sotheby's, 9.10.2013 Tarihli Satış (Lot 48) Serlevha Sayfası..... (Sotheby's, Sotheby's London, 9 October 2013, lot 48; © Photo courtesy Sotheby's, 2023).....	433
Şekil 908: Sotheby's, 9 Ekim 2013 Tarihli Satış, Fâtiha Sûresi	435
Şekil 909: Sotheby's, 25 Nisan 2012 Tarihli Satış, Serlevha Sayfası (Arts of the Islamic World L12220/Lot 414).....	436
Şekil 910: Sotheby's, 25.04.2012 Tarihli Satış, Bakara Sûresinin İlk Âyetleri..	437
Şekil 911: TSMK Emanet Hazinesi/243, vr.6a.....	440
Şekil 912: TSMK Emanet Hazinesi/247, vr.2b-3a.....	443
Şekil 913: TSMK Emanet Hazinesi/249, vr.34b-35a.....	445

Şekil 914:TSMK Emanet Hazinesi/249, Ketebe Kaydı, vr.55a.....	446
Şekil 915:TSMK Emanet Hazinesi/249, Muhammed b. Aybek’e Ait İmza Metni, vr. 55a	447
Şekil 916: TSMK Emanet Hazinesi/250, vr. 42b-43a.....	447
Şekil 917: TSMK Emanet Hazinesi/250, Ketebe Sayfası, vr.50b-51a	448
Şekil 918-920: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Lafza-i Celâl Örneği	449
Şekil 921-923: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Elif Harfi Örneği	450
Şekil 924-926: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Bâ’ Harfi Şekillerine Örnekler	450
Şekil 927-929: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Cim Harfi Şekillerine Örnekler	451
Şekil 930-932: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Mim Harfi Şekillerine Örnekler	451
Şekil 933-935: TSMK Emanet Hazinesi/247,249 ve 250, Nûn Harfi Şekillerine Örnekler	451
Şekil 936: TİEM/486, vr.2b-3a	454
Şekil 937: TİEM/486, Ketebe Kaydı, vr.278a	456
Şekil 938: TİEM/486, Lafza-i Celâl Örneği	457
Şekil 939: TİEM/486, Elif Harfi Örneği	457
Şekil 940-941: TİEM/486, Dal Harfi Şekillerine Örnekler	457
Şekil 942-946: TİEM/486, Mim Harfi Şekillerine Örnekler	457
Şekil 947-950: TİEM/486, Hâ’ Harfi Şekillerine Örnekler	458
Şekil 951: TİEM/486, Vav Harfi Şekillerine Örnekler	458
Şekil 952: TİEM/538, vr.153b-154a	460
Şekil 953: TİEM/538, Lafza-i Celâl Örneği	462
Şekil 954: TİEM/538, Elif Harfi Örneği	462

Şekil 955-956: TİEM/538, Tâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	463
Şekil 957-959: TİEM/538, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	463
Şekil 960-962: TİEM/538, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler	463
Şekil 963-965: TİEM/538, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	464
Şekil 966: CBL/1467, vr.10b-11a	466
Şekil 967: CBL/1467, vr.492b-493a	467
Şekil 968: CBL/1467, Lafza-i Celâl Örneği	468
Şekil 969: CBL/1467, Elif Harfî Örneği	468
Şekil 970-973: CBL/1467, Ha Harfî Şekillerine Örnekler.....	469
Şekil 974-976: CBL/1467, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	469
Şekil 977-979: CBL/1467, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler	469
Şekil 980-981: CBL/1467, Vav Harfî Şekillerine Örnekler.....	470
Şekil 982: Metropolitan Sanat Müzesi/55.44, Ketebe Sayfası.....	471
Şekil 983: TSMK Yeniler/365, vr.1b-2a.....	475
Şekil 984: TSMK Yeniler/365, Ketebe Kaydı, vr.251a	477
Şekil 985: TSMK Yeniler/365, Lafza-i Celâl Örneği	478
Şekil 986: TSMK Yeniler/365, Elif Harfî Örneği.....	478
Şekil 987-990: TSMK Yeniler/365, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	478
Şekil 990-992: TSMK Yeniler/365, Tâ' Harfî Şekillerine Örnekler	478
Şekil 993-995: TSMK Yeniler/365, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	479
Şekil 996-998: TSMK Yeniler/365, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler	479
Şekil 999: Beyazıt Ktp./8056, vr.3b-4a.....	481
Şekil 1000: Beyazıt Ktp./8056, Ketebe Kaydı, vr.284b.....	483
Şekil 1001: Beyazıt Ktp./8056, Lafza-i Celâl Örneği	484
Şekil 1002: Beyazıt Ktp./8056, Elif Harfî Örneği	484
Şekil 1003-1004: Beyazıt Ktp./8056, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	484

Şekil 1005-1008: Beyazıt Ktp./8056, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler.....	485
Şekil 1009-1011: Beyazıt Ktp./8056, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler.....	485
Şekil 1012-1013: Beyazıt Ktp./8056, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler.....	485
Şekil 1014: TSMK Emanet Hazinesi/222, vr.1b-2a	487
Şekil 1015: TSMK Emanet Hazinesi/222, Ketebe Kaydı, vr.102a.....	488
Şekil 1016: TSMK Emanet Hazinesi/222, Lafza-i Celâl Örneği.....	489
Şekil 1017: TSMK Emanet Hazinesi/222, Elif Harfî Örneği	489
Şekil 1018-1021: TSMK Emanet Hazinesi/222, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler	490
Şekil 1022-1024: TSMK Emanet Hazinesi/222, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	490
Şekil 1025-1027: TSMK Emanet Hazinesi/222, Kaf Harfî Şekillerine Örnekler	490
Şekil 1028-1030: TSMK Emanet Hazinesi/222, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler	491
Şekil 1031: TSMK Emanet Hazinesi/151, vr.12b-13a.....	492
Şekil 1032: TSMK Emanet Hazinesi/151, Ketebe Kaydı, vr.273a.....	494
Şekil 1033: TSMK Emanet Hazinesi/151, Lafza-i Celâl Örneği.....	494
Şekil 1034: TSMK Emanet Hazinesi/151, Elif Harfî Örneği	495
Şekil 1035-1037: TSMK Emanet Hazinesi/151, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	495
Şekil 1038-1040: TSMK Emanet Hazinesi/151, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler.	496
Şekil 1041-1043: TSMK Emanet Hazinesi/151, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	496
Şekil 1044-1048: TSMK Emanet Hazinesi/151, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler	496
Şekil 1049: TSMK Revan/69, vr.2b-3a	497
Şekil 1050: TSMK Revan/69, Ketebe Kaydı, vr.71b	499
Şekil 1051: TSMK Revan/69, Lafza-i Celâl Örneği.....	499
Şekil 1052: TSMK Revan/69, Elif Harfî Örneği	500

Şekil 1053-1056: TSMK Revan/69, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler.....	500
Şekil 1057-1061: TSMK Revan/69, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler.....	500
Şekil 1062-1066: TSMK Revan/69, Mim Harfî Şekillerine Örnekler.....	501
Şekil 1067: TSMK Revan/69, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	501
Şekil 1068: TİEM/202, vr.2b-3a	503
Şekil 1069: TİEM/202, Ketebe Kaydı, vr.287b	504
Şekil 1070: TİEM/202, Lafza-i Celâl Örneği	505
Şekil 1071: TİEM/202, Elif Harfî Örneği	506
Şekil 1072-1073: TİEM/202, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler	506
Şekil 1074-1076: TİEM/202, Sâd-Dad Harfî Şekillerine Örnekler	507
Şekil 1077-1078: TİEM/202, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	507
Şekil 1079-1082: TİEM/202, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler	507
Şekil 1083: TİEM/452, vr.366b-367a	509
Şekil 1084: TİEM/452, Ketebe Kaydı, vr.373b	510
Şekil 1085: TİEM/452, Lafza-i Celâl Örneği	511
Şekil 1086: TİEM/452, Elif Harfî Örneği	512
Şekil 1087-1091: TİEM/452, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	512
Şekil 1092-1093: TİEM/452, Dal Harfî Şekillerine Örnekler	513
Şekil 1094-1095: TİEM/452, Lâm Harfî Şekillerine Örnekler.....	513
Şekil 1096-1099: TİEM/452, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler.....	513
Şekil 1100: CBL/1494, vr.196b-197a	515
Şekil 1101: CBL/1494, Lafza-i Celâl Örneği	517
Şekil 1102: CBL/1494, Elif Harfî Örneği	517
Şekil 1103-1105: CBL/1494, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	517
Şekil 1106-1110: CBL/1494, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	518
Şekil 1111-1113: CBL/1494, Sâd-Dad Harfî Şekillerine Örnekler	518

Şekil 1114: CBL/1494, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	518
Şekil 1115: CBL/1498, vr.1a	520
Şekil 1116: CBL/1498, Lafza-i Celâl Örneği	522
Şekil 1117: CBL/1498, Elif Harfî Örneği	522
Şekil 1118-1120: CBL/1498, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	522
Şekil 1121-1123: CBL/1498, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler	523
Şekil 1124-1126: CBL/1498, Fâ Harfî Şekillerine Örnekler	523
Şekil 1127-1128: CBL/1498, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	523
Şekil 1129: TSMK Emanet Hazinesi/49, vr. 4b-5a	526
Şekil 1130: TSMK Emanet Hazinesi/49, Ketebe Kaydı, vr.330a.....	527
Şekil 1131: TSMK Emanet Hazinesi/49, Lafza-i Celâl Örneği.....	528
Şekil 1132: TSMK Emanet Hazinesi/49, Elif Harfî Örneği	528
Şekil 1133-1134: TSMK Emanet Hazinesi/49, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler.	529
Şekil 1135-1137: TSMK Emanet Hazinesi/49, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	529
Şekil 1138: TSMK Emanet Hazinesi/49, Vav Harfî Şekillerine Örnekler	529
Şekil 1139-1141: TSMK Emanet Hazinesi/49, Lâm-elif Harfî Şekillerine Örnekler	530
Şekil 1142: TSMKYeniler/842, vr.1b-2a.....	531
Şekil 1143: TSMKYeniler/842, Ketebe Kaydı, vr.425a.....	532
Şekil 1144: TSMKYeniler/842, Lafza-i Celâl Örneği	533
Şekil 1145: TSMKYeniler/842, Elif Harfî Örneği.....	533
Şekil 1146-1147: TSMKYeniler/842, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	534
Şekil 1148-1150: TSMKYeniler/842, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	534
Şekil 1151-1152: TSMKYeniler/842, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	534
Şekil 1153: TSMKYeniler/842, Vav Harfî Şekillerine Örnekler.....	535
Şekil 1154: TİEM/178, vr.4b-5a	536

Şekil 1155: TİEM/178, Ketebe Kaydı, vr.241a	537
Şekil 1156: TİEM/178, Lafza-i Celâl Örneği	538
Şekil 1157: TİEM/178, Elif Harfî Örneği	538
Şekil 1158-1161: TİEM/178, Cim Harfî Şekillerine Örnekler	538
Şekil 1162-1163: TİEM/178, Dal Harfî Şekillerine Örnekler	539
Şekil 1164-1166: TİEM/178, Râ' Harfî Şekillerine Örnekler	539
Şekil 1167-1170: TİEM/178, Hâ' Harfî Şekillerine Örnekler	539
Şekil 1171: TİEM/487, vr.2b-3a	541
Şekil 1172: TİEM/487, Eseri Abdullah Sayrafi'ye Atfedilen Kayıt, vr.350a.....	543
Şekil 1173: TİEM/487, Lafza-i Celâl Örneği	544
Şekil 1174: TİEM/487, Elif Harfî Örneği	544
Şekil 1175-1178: TİEM/487, Bâ' Harfî Şekillerine Örnekler	545
Şekil 1179-1182: TİEM/487, Sâd-Dad Harfî Şekillerine Örnekler	545
Şekil 1183-1188: TİEM/487, Ayn Harfî Şekillerine Örnekler	546
Şekil 1189-1190: TİEM/487, Vav Harfî Şekillerine Örnekler.....	546
Şekil 1191: CBL/1468, vr.7a	548
Şekil 1192: CBL/1468, Ketebe Kaydı, vr.46a	550
Şekil 1193: CBL/1468, Lafza-i Celâl Örneği	550
Şekil 1194: CBL/1468, Elif Harfî Örneği	551
Şekil 1195-1197: CBL/1468, Sin Harfî Şekillerine Örnekler	551
Şekil 1198-1199: CBL/1468, Kâf Harfî Şekillerine Örnekler	551
Şekil 1200-1201: CBL/1468, Nûn Harfî Şekillerine Örnekler	551
Şekil 1202-1204: CBL/1468, Yâ Harfî Şekillerine Örnekler.....	552
Şekil 1205: AQR/279, Serlevha Tezhipli Sayfa (Prof. Dr. Süleyman Berk Fotoğraf Koleksiyonu)	553
Şekil 1206: AQR/279, Fâtiha Sûresi	555

Şekil 1207: Sotheby's, 22.04.2015 Tarihli Satış, vr.18b-19a (Sotheby's London, 22 April 2015, lot 67; © Photo courtesy Sotheby's, 2023)	556
Şekil 1208: Sotheby's, 22.04.2015 Tarihli Satış, vr.19a.....	557
Şekil 1209: İbnü'l-Bevvâb Mushafı CBL/1431, vr.42a.....	592
Şekil 1210: TİEM/486 (718/1318), Ahmed b.es-Sühreverdî'ye Atfedilen Tarihli Nesih Hatlı Mushaftan Bir Bölüm, vr.3a.....	646
Şekil 1211: TSMK Emanet Hazinesi/243, Hareke Örneği, vr.41 a	652
Şekil 1212: Abdullah Ergun'a atfedilen TİEM/452 Numaralı Eserden Örnek, vr.2b	654
Şekil 1213: Mübârekşah es-Suyûfî'ye Atfedilen TSMK Yeniler/365 Numaralı Eserden Örnek, vr.2b	654
Şekil 1214: Yâkût el-Musta'sımî'ye Atfedilen Mushaf, TSMK E.H./80, vr.2b.	679
Şekil 1215: Abdullah Sayrafi'ye Atfedilen Mushaf, TİEM /487, vr.2b	679